

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія: Філологія
(мовознавство)**

Випуск 21

Вінниця - 2015

УДК 80/82 (062.522)
ББК Я54 + 80/83я54
В 48

В 48 Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць / [гол. ред. Н.Л. Іваницька]. – Вінниця: ТОВ «фірма «Планер», 2015. – Вип. 21. – 412 с.

ISBN 978-966-2337-89-1

Затверджено як фахове видання постановою Президії ВАК України
«Про внесення періодичних друкованих наукових фахових видань до нового переліку
наукових фахових видань України» (10.03.2010 № 1-05/2).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КБ № 8416 від 06.02.2004.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Іваницька Н.Л., доктор філологічних наук, професор (Вінниця) (головний редактор);

Павликівська Н.М., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);

Завальнюк І.Я., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);

Руснак І.Є., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);

Слободинська Т.С., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);

Іваницька Н.Б., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);

Куцевол О.М., доктор педагогічних наук, професор (Вінниця);

Ямчинська Т.І., кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця);

Німчук В.В., член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор (Київ);

Городенська К.Г., доктор філологічних наук, професор (Київ).

Рецензенти: **Терехова С.І.**, доктор філологічних наук, професор (Київ);
Мізін К.І., доктор філологічних наук, професор (Кременчук).

Друкується за ухвалою вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 14 від 27 травня 2015 р.).

Статті подано в авторській редакції.

При використанні матеріалів збірника покликання на «Наукові записки» є обов'язковим.

Адреса редакції:

Інститут філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21100; тел. (0432) 275-589.

УДК 80/82 (062.522)
ББК Я54 + 80/83я54

ISBN 978-966-2337-89-1

© Автори статей, 2015

І. ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ. ТЕОРІЯ НОМІНАЦІЇ.

Марина Глуховська
(Харків)

УДК 811.161.2'373.611

ЗМІСТОВІ НАРОЩЕННЯ ВЛАСНИХ ІМЕН У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

У статті розглянуто змістові нарощення онімів та їхні типи в мовній картині світу українців. Узагальнене спільне та виокремлено відмінне в розумінні змістового нарощення онімів. Розглянуто погляди українських та закордонних лінгвістів, які займалися дослідженнями власних імен. Охарактеризовано категоризацію власних імен, зокрема «теорію прототипів». Наголошено на значущості когнітивного впливу на сприйняття та розширення значення власного імені, що виникає під час його пояснення в сучасній картині світу українців. Автор статті виділив види змістових нарощень за сферою їх виникнення, розробивши власну класифікацію. У статті виокремлено групи прототипів змістових нарощень власних імен у мовній картині світу українців. У роботі наведено достатню кількість прикладів до класифікацій та розглянуто велику кількість наукових робіт, пов'язаних з обраною проблемою.

Ключові слова: мовна картина світу, змістові нарощення, онім, антропонім, прототип, «прототипний підхід», когнітивний підхід, категоризація.

Постановка проблеми. Одним із центральних питань, що досліджується в працях сучасних ономастів, є питання, пов'язані зі змістовим нарощенням власних імен. Поява розширеного значення слова в мові є результатом складної взаємодії механізмів категоризації навколишнього світу. Онім має здатність розширювати своє значення, перетворюючись з індивідуальних назв конкретних осіб на узагальнені назви з явно вираженим конотативним ореолом. Слід зазначити, що ці назви є аксіологічно скерованими. Особливої ваги проблема вивчення змістового нарощення власних імен набула в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., що пов'язано з роботами таких учених, як Ю.О. Карпенко, О.Ю. Карпенко, Є.С. Отін, В.М. Калінкін, А.В. Суперанська, К.Г. Ісупов та ін.

Але оскільки класифікація переносних значень власних імен остаточно не сформована, то це питання залишається **актуальним**, до його вирішення спробуємо долучитися цією статтею.

Об'єктом дослідження є власні імена, вживані в переносному значенні в українській мові, а **предметом** – типи перенесення значень онімів. **Мета** статті полягає в тому, щоб виявити типологічні особливості переносних значень власних імен, окреслити коло прототипів, за якими відбувається нарощення семантики оніма. **Матеріалом дослідження** слугували словники словотвірних інновацій, словник Л. О. Ставицької «Український жаргон», тексти творів художнього та публіцистичного стилів. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. набув поширення когнітивно-ономастологічний підхід до аналізу мовних явищ, підвалини якого викладені в роботах О.С. Кубрякової, О.О. Селіванової та їх учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когнітивний підхід у лінгвістиці належить до класу функціональних підходів, що не тільки реєструє мовні явища, а й пояснює, чому вони реалізуються саме так, а не інакше. Прихильники когнітивного підходу звертають увагу на становлення концепту, його психологічну природу, категоризацію світу людиною, способи збереження досвіду в пам'яті людини, асоціативні характеристики одиниць свідомості та їхній опис.

На думку Дж. Лакоффа, найважливішою функцією свідомості є категоризація світу людиною, оскільки ця операція лежить в основі нормального функціонування нашого мислення, сприйняття, практичної діяльності та мовлення [7]. Л.О. Ставицька вважає, що, змінюючи уявлення про суть категорій і явище категоризації, ми змінюємо уявлення про світ [8, с. 5]. О. С. Кубрякова пише, що категоризація – це “єдиний спосіб надати сприйнятому світові упорядкований характер” [6, с. 96]. Саме цієї думки ми і дотримуємося у своїй статті.

Слід зауважити, що важливу роль при вивченні власних імен відіграє нова когнітивна теорія категоризації, запроваджена П. Кейом, Е. Рошем та їх учнями. Вона частково базується на положеннях про родову схожість, висунутих Л. Вітгенштейном. Цей підхід до категоризації отримав назву “прототипного підходу”, або “теорії прототипів”, оскільки вчені продемонстрували, що в процесі категоризації одні різновиди розглядаються як кращі, типовіші члени категорії, ніж інші, які максимально повно втілюють характерні для певної категорії ознаки та особливості, тобто як прототипи [8, с. 27-38].

Прототипами можуть виступати типові приклади, соціальні стереотипи, ідеали, зразки, метонімічні та часткові моделі (підкатегорії) [9, с. 34-36]. Класифікацію прототипів наводить Дж. Лакофф, який продовжив теорію Е. Рош [8, с. 34-36].

Як зазначає О. С. Кубрякова, “уявлення про те, що природна категорія має прототипну структуру, це те ж саме, що твердження про те, що ця категорія має свою особливу внутрішню будову, що не всі її члени рівні” [6, с. 103]. Вона має певну структуру, організовану навколо прототипу (фокуса, ядра) або навіть декількох прототипів при її розподілі на декілька субкатегорій [6, с. 106]. Віднести будь-який об’єкт до категорії можна на основі ступеня його схожості з прототипом [2, с. 328-350].

Наприклад, переносне значення імені *Шумахер* походить від прізвища знаменитих німецьких гонщиків – братів Шумахерів. Нове значення цього слова – водій маршрутного таксі, який з метою зробити більше рейсів постійно перевищує швидкість [8, с. 383]. Їхні мотиваційні характеристики повністю збігаються за фактором людської діяльності – любителі швидкої їзди. Припускаємо, що цей онім через свою широку вживаність не тільки для оцінки невмотивованого перевищення швидкості водіями маршруток, а водіями навзагал перетвориться з індивідуальної назви на узагальнену. Слід зазначити, що чим частіше вживається онім, тим більше в нього шансів стати апелятивом: *Чотири екіпажі ДАІ на шаленій швидкості півгодини переслідували горе-шумахера на АУДІ, який проігнорував їхню вимогу зупинитися. Дивом обійшлося без людських жертв, понівеченими залишилися лиш п'ять автівок* (ІСТV: Новини: Авто 24.07.2014 рік).

При когнітивному підході визнають особливу роль мовної одиниці, що полягає в її здатності фіксувати й відтворювати у свідомості людини осмислений нею фрагмент дійсності, вказувати на нього, відсилати до нього, збуджувати у свідомості всі пов’язані з ним знання й оперувати цим фрагментом у процесах розумової та мовленнєво-розумової діяльності [6].

Змістові нарошення онімів можна розділити на види за сферою їх виникнення:

1. Культурні. Наприклад, за Л.О. Ставицькою, *Андерсен* – брехлива людина [8, с. 36]. Напевне, що це значення походить від прізвища Ганса Христіана Андерсена – письменника, який писав казки. Звідси впливає, що людина, яка пише казки, вміє дуже гарно вигадувати. З лінгвістичного погляду, воно несе модусну мотивацію – дає оцінку людським негативним рисам характеру. За характером функціонування онім «Андерсен» є реальним. Однак, потрапляючи в художній текст, воно набуває конотативних значень, виконуючи, крім номінативної (іноді та відходить на другий план, навіть губиться), експресивну функцію.

2. Спортивні. Наприклад, як відомо, *Пеле* – видатний бразильський футболіст, єдиний гравець, який тричі вигравав чемпіонат світу з футболу. Переносно цей антропонім стає узагальненою назвою з виразною позитивною оцінкою гравців, які показали високий рівень футбольної майстерності: *У столичній книгарні «Є» відбулася презентація однієї з найбільш несподіваних книжок серед усіх, виданих «Ярославовим Валом». «З футболом у світ» – історія про «українського Пеле, або Батяра Леню з Левандівки». Її автором і є той самий Леню, який до війни був улюбленцем футбольного Львова, потім – гравцем московського (вимушено) та київського «Динамо», а пізніше, після дивовижного визволення з лап НКВС, став кращим футболістом Франції* (Кримська Світлиця 01.06.2012 рік №22).

3. Політичні. Наприклад, *Микола Азаров* – колишній український політик, який не дуже добре володіє українською мовою: *Ти що Азаров, що не можеш нормально висловитися рідною мовою без помилок* (розм.).

4. Історичні. Наприклад, в основі переносного значення антропоніма *Іван Сусанін* лежить той історичний факт, що селянин Іван Сусанін був провідником у ворогів поляків і навмисно завів їх у болото. Завдяки цим історичним фактам в сучасному суспільстві онім Сусанін набув

значення «обізнаний путівник, людина, яка може будь-куди завести та будь-звідки вивести»: *Український Сусанін отримав 4 роки за ґратами. Набрав чинності вирок Корюківського районного суду Чернігівської області стосовно українського «провідника», який переправляв нелегалів із Росії до України* (Високий Вал 14.03.2014 рік).

Прототипи змістових наросень онімів утворюють такі групи:

1.Прототипи за зовнішнім виглядом. Наприклад, за Л. Ставицькою, власне ім'я *Плейшнер* [8, с. 262] набуло жартівливого значення «лисий чоловік» унаслідок асоціації з образом актора, який грав роль професора Плейшнера – героя роману Ю. Семенова «Сімнадцять миттєвостей весни» та однойменного художнього фільму. Прототипною у цьому прикладі є зачіска. Ім'я *Афродіта* набуло значення «красива жінка». Із міфології відомо, що вона була однією з 12 верховних божеств Олімпу, богиня вроди й кохання. Порівняння цих двох тлумачень дає підстави для висновку, що вони несуть в собі один і той же прагматичний зміст. Звідси випливає, що використання цього імені як компліменту жіночій вроді в нашій свідомості породжене порівнянням з богинею, яке виникає на підставі асоціативної мотивації за зовнішнім виглядом: *Яка вона – жінка – Афродіта? Її легко впізнати: придивіться до знайомих і подруг. А можливо, ви впізнаєте цей архетип у собі. Основна риса жінки-Афродіти – це її свідомо й несвідомо привабливість для чоловіків, навіть якщо вона не має яскравої зовнішності* [13].

2.Прототипи за фізичними якостями. *Геракл* – найвідоміший герой грецьких міфів, який був велетнем і мав велику силу. Сьогодні так говорять про людину, коли хочуть підкреслити її силу та зріст: *Тоді Діма був мало схожий на Геракла – важив 53 кг. Зараз – він справжній Геракл – ріст 185 см, вага – 120 кг, на голові чорне кучеряве волосся – грек з українським ухилом. Халаджі, тренуючись з гириями, навчився перекидати через себе близько 200 кг, але вирішив діяти із запасом: якщо підніме камінь мізинцем, то світ точно повірить в його силу* [14].

3.Прототипи за видом діяльності. *Купідон* – бог кохання, у вигляді крилатого хлопчика з луком і стрілами, покровитель закоханих, найпопулярніший символ Дня Святого Валентина [12]. Сьогодні цим іменем називаємо так званих «свах», які знайомлять пари чоловіків і жінок: *Почнемо з найпростішого – з того, як Купідон обирає кандидатури жертв. Частенько на палке кохання з першого погляду “ловляться” повністю протилежні люди. І доволі значна частина цих людей згодом, коли пристрасті вляжуться, починають котити бочку на Купідона. От, мовляв, підступний “стрілочник”, затуманив всі мізки, сп'янив, а от будь я при тверезому глузді і при пам'яті – та я б на цього ідіота і не глянула би!* [10].

4.Прототипи за властивостями характеру. Наприклад, *Остап* – це грецьке ім'я, що означає «стійкий», воно «програмує» людині, яка його носить, аналітичний розум, незалежність, завзятість, цілеспрямованість, а також уміння тримати себе в руках [9]. Л.О. Ставицька, навпаки, говорить про Остапа, як про неврівноважену людину [8, с.244].

Персонаж на ім'я *Кайдашиха* відомий із твору Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», де ця героїня поводить себе пихато, часто потрапляє в незручні та смішні історії через своє чванство, свариться зі своїми невістками. Кайдашиха своєю поведінкою повністю руйнує традиційний для українських фольклорних та літературних творів образ мудрої жінки-берегині. Сьогодні – це назва сварливої, пихатої жінки.

5.Прототипи за розумовими здібностями. Наприклад, *Альберт Ейнштейн* – німецький фізик потрапив у список 10 найрозумніших людей за всю історію людства. Наразі Ейнштейном називають тих людей, які виявили унікальні розумові здібності. *Маленький Декстер, хлопчик-геній, який сам створив підземну лабораторію. Кожного дня юний «Ейнштейн» ставить наукові експерименти і робить блискавичні відкриття* (Плюс телеканал 02.07.2014 рік). *Український Ейнштейн підняв в небо над Маріуполем літаючу тарілку* (27 канал: Новини 05.10.2013 рік).

6.Прототипи за почуттями. *Ромео і Джульєтта*, як відомо, головні герої однойменної драми В. Шекспіра. У сучасній картині світу, зокрема й в українській, це нещасні закохані та коханці [11]: *Хоч у зв'язку з цим хочеться нагадати про сучасних Ромео і Джульєтту. Цю вже давню історію я почула декілька років тому від працівників карного розшуку Любомльського райвідділу внутрішніх справ. В одному селі хлопець і дівчина кохали одне одного, але їх батьки (такі собі Монтеккі і Капулетті) заборонили їм одружуватись. Це було сприйнято як вирок – і*

молодих людей знайшли повішеними у лісі на дереві. Як встановили правоохоронці на основі судмедекспертиз, – це було самогубство (Волинь №307 19.02.2005 рік).

В. М. Калінкін вважає: "Досвід, надбаний ономастами, дає підставу стверджувати: створення "ідеальної" таксономічної системи функцій, найімовірніше, неможливе" [3, с. 25]. Він припускає, що основним шляхом удосконалення класифікації онімів буде її розвиток і постійне поповнення новими характеристиками. "Поява ж нових функцій, – переконаний вчений, – неминуча, оскільки пов'язана з принциповою нескінченністю пошуку" [3, с. 25]. Таким чином мова виявляє, об'єктивує те, як людський розум побачив та пізнав світ, та те, яким чином свідомість відбила та категоризувала його.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Кожна мовна категорія може розглядатися або як прояв когнітивних процесів, або як їх специфічний результат [6, с. 38]. Дослідження категоріальних об'єднань власних імен у мові показують, що принципи, на основі яких здійснюється підведення тої чи тої мовної одиниці під певну категорію, не є суто мовними, у цьому процесі мова спирається на ментальну концептуалізацію світу, тобто на "осмислення інформації, що надходить, через конструювання предметів і явищ, яке призводить до утворення певних уявлень про світ у вигляді концептів" [1, с. 23]. Численна кількість зіставних функцій онімів спирається на метафору і метонімію, але "власні імена при цьому не набувають нових значень, а лише розширюють можливості свого вживання" і виконують виключно виразові, образні функції [5, с. 170].

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні динаміки і напрямків розвитку нових значень онімів, їх стильової віднесеності, екстралінгвальних та інтралінгвальних причин їхнього переходу до системи апелятивів української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: Издательство Тамбовского университета, 2000. – 123 с.
2. Демьянков В. З. Теория прототипов в семантике и прагматике языка // Структуры представления знаний в языке. / Отв. редактор Кубрякова Е. С. – М. : ИНИОН РАН, 1994. – С. 32-86.
3. Калинин В.М. Литературная ономастика, или поэтика онима. – Донецк, 2002. – 39 с.
4. Карпенко О.Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження // Записки з ономастики. – Одеса: Астропринт, 2000. – Вип. 4. – С. 68-74.
5. Карпенко Ю.О. Власні назви в художній літературі // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2001. – Вип. 37. – С. 170-172.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
7. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII: Когнитивные аспекты языка: Пер. с англ. / Сост., ред., вступ. ст. В.В. Петрова и В.И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1988. – С.2-52.
8. Ставицька Л.О. Український жаргон. Словник: Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
9. <http://women.in.ua/pohodzhennya-imeni-ostap-ostah.html>
10. <http://dotyk.in.ua/cupidon.html>
11. <http://procherkon.com/ru/publications/2012/04/11/obraz-literaturniy>
12. <http://ukrlit.org/slovyk>
13. http://www.vedicentr.ru/chakra_svadhistana_arhetip_bogini_afrodity_vikkanskii_obryad_p.html
14. <http://www.valeolog.com/record.htm>
15. <http://vinbazar.com/news/nshe/shumakher-shcho-vlashtuvav-dragragreising-z-patrulnimi-avtivkami-na-vulitsyakh-vinnitsi-bu>
16. <http://ukr-zhargon.wikidot.com/k>

Глуховская М. Смысловые наращивания собственных имён в языковой картине мира украинцев.

В статье рассмотрены смысловые наращивания онимов и их типы в языковой картине мира украинцев. Обобщено общее и выделены отличия в понимании смыслового наращивания онимов. Рассмотрено взгляды украинских и иностранных лингвистов, которые занимались исследованиями собственных имён. Охарактеризовано категоризацию собственных имён, в том числе «теорию прототипов». Отмечено значимость когнитивного воздействия на восприятие и расширение значения собственного имени, возникающего во время его объяснения в современной картине мира

українцев. Автор статті виділив види смислових нарацивань за сферою їх виникнення, розробив свою класифікацію. В статті виділені групи прототипов смислових нарацивань власних імен в мовній картині світу українцев. В роботі приведено багато прикладів класифікацій і розглянуто достатнє кількість наукових робіт, які пов'язані з проблематикою статті.

Ключевые слова: мовна картина світу, смислове нарацивання, онім, антропонім, прототип, «прототипний підхід», когнітивний підхід, категоризація.

Glukhovskaya M. The Content Augmentation of Proper Names in the Ukrainian Conception of the World Language Picture.

The article is devoted to the content augmentation of onims and their types in the Ukrainian language world picture. It is generalized common and distinguished different understanding of semantic onims' augmentation. The post-graduate student overviews Ukrainian and foreign scientists' views of the research issue. The author gives an overview of categorization of proper names, including "Theory of Prototypes." The article is highlight the importance of cognitive influence on the perception and and content augmentation of proper name, arising during its explanation in the modern Ukrainian conception of the world language picture. The author introduces the prototype groups of the content augmentation of proper names. And she build up it for the sphere of the onim's originate. There are a lot of examples to author's classifications in the work and overview a lot of scientific works accordingly the issue of the article.

Key words: the language world, content augmentation, an onim, an anthroponym, prototype, "the Prototype Approach", the cognitive approach, categorization.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, професором,
завідувачем кафедри української мови
Харківського національного педагогічного університету ім. Г.Скорогоди
О.А. Олексенко

Тетяна Григор'єва
(Житомир)

УДК 811.111'373.7

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ-НАЙМЕНУВАННЯМ «ЇЖА» В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто фразеологізми англійської мови з компонентом-найменуванням «їжа» та їх класифікаційні особливості на матеріалі лексикографічних джерел. На основі найбільш поширених класифікацій фразеологічних одиниць розроблено власні класифікації фразеологізмів із зазначеним компонентом, а саме: структурна та за типом переосмислення. Для розробки класифікації за типом переосмислення було взято до уваги основні риси фразеологізмів – образність та експресивність. У структурній класифікації здійснено характеристику фразеологізмів за їх структурно-семантичними особливостями та розглянуто дієслівні стійкі поєднання, стійкі поєднання з іменниками, прикметниками та прийменниками. З'ясовано, що відповідно до класифікації за типом переосмислення, найбільшу кількість фразеологічних одиниць, що досліджуються, становлять фразеологізми-порівняння, а найменшу – фразеологізми-метонімії. У складі структурної класифікації чисельним класом фразеологізмів з компонентом їжі стали комунікативні фразеологічні одиниці, а саме стійкі вирази з прийменниками.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, структурно-семантичні особливості, стійкі поєднання, фразеологізми-метонімії, фразеологізми-порівняння, фразеологізми-метафори.

Постановка проблеми. Лексичний склад мови характеризується постійними змінами, поповненням новими словами, оновленням. Така мінливість мови особливо притаманна її фразеологічному складу, оскільки саме фразеологічні одиниці (далі ФО) належать до особливо складних та суперечливих за своєю сутністю мовних утворень. ФО найвиразніше передають красу мови, культуру народу та життєві цінності; допомагають скласти яскравий образ, висловити почуття та емоції. Компонентний склад, морфологічні та синтаксичні властивості ФО

визначаються взаємодією низки чинників, пов'язаних із різними структурними рівнями мови. Особлива природа фразеологізмів зумовлює необхідність застосування комплексного підходу для їх дослідження, який врахував би дані різних лінгвістичних дисциплін.

Лексеми харчової семантики становлять особливий інтерес з точки зору лінгвістичного дослідження. По-перше, як зазначають філософи, культура людини виражається у володінні власною біологічною природою – культурою їжі, пиття, кохання [7]. Таким чином, найменування їжі й усього, що з нею пов'язане, належать до ключових лінгвокультурних концептів. По-друге, наукових доробок з об'єктом дослідження фразеологічних одиниць з компонентом-найменуванням «їжа» недостатньо, зокрема дослідження їх класифікаційних особливостей.

Отже, актуальність дослідження зумовлена висвітленням семантичних та лінгвокультурних особливостей ФО з компонентом-найменуванням «їжа».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз лінгвістичної літератури дозволяє констатувати, що широкий спектр питань теорії фразеології був і залишається центром уваги низки дослідників, а саме: Л. Г. Авксентьєва, М. Ф. Алефіренко, Л. А. Булаховського, В. В. Виноградова, В. Г. Гака, В. П. Жукова, В. М. Мокієнко, О. М. Мелеровича, Л. Г. Скрипника. Фразеологія англійської мови є предметом дослідження А. І. Альохіної, Н. М. Амосової, О. В. Куніна, О. І. Смирницького. Аналіз останніх публікацій свідчить, що дослідженню фразеологізмів англійської мови надається належна увага, зокрема таким аспектам як семантичні особливості фразеологічних одиниць (С. Бігун, М. Коціпак, Г. Кузнецова, А. Марковська, С. Олійник та інші); лінгвокультурологічний аспект англійських фразеологізмів (С. Гурбанська, В. Лаврухіна, К. Савчук), у німецькій мові (Ю. Фірсова); особливості перекладу англійських фразеологізмів (О. Гомзякова, Л. Комар, Л. Рагузіна, А. Тарасова та інші).

Мета статті – проаналізувати класифікаційні та структурні характеристики ФО з компонентом-найменуванням «їжа» в сучасній англійській мові. Відповідно до зазначеної мети, ми поставили такі **завдання**: дослідити особливості вживання ФО з компонентом-найменуванням «їжа», здійснити розподіл ФО із зазначеним компонентом за структурною класифікацією, проаналізувати ФО з компонентом-найменуванням «їжа» за типом переосмислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу лексикографічних джерел було виокремлено ФО англійської мови з найменуванням їжі та здійснено їх розподіл на основі структурно-семантичного, граматичного, функціонально-стилістичного підходів. Зазначимо, що вслід за І. О. Крикницькою під фразеологічною одиницею ми розуміємо стійкі, зв'язані єдністю цілісного змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполучення або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й у ряді випадків характеризуються образністю й експресивністю [3]. Основою структурної класифікації ФО на позначення їжі стала структурна класифікація О. В. Куніна [4]. Таким чином ФО з найменуванням їжі було розподілено на: 1) номінативні ФО; 2) номінативно-комунікативні ФО; 3) ФО, які не належать ні до номінативних, ні до комунікативних; 4) комунікативні ФО. Розглянемо кожен клас окремо з відповідними прикладами ФО.

До першого класу відносяться звороти з предикативною структурою і частково предикативні звороти з предикативною структурою і частково предикативні вислови, наприклад: *bite the hand that feeds one* - відплатити чорною невдячністю.

До другого класу належать дієслівні стійкі словосполучення, що можуть трансформуватися при наявності в реченні дієслова в пасивній формі. Однак, слід зауважити, що не всі звороти, які складаються з дієслова і прямого додатку можуть трансформуватися у зв'язку з семантичними особливостями компонентів. Цей клас містить у собі фразеологізми з компонентом їжі типу: *eat dust* – зазнати покарання; *feed one's vanity* – тішити чийсь самолюбство; *eat one's head off* – дуже багато їсти; *chew the cud* – пережовувати старе; *eat humble pie* – принижуватися; *milk the bull* – займатися марною справою [8; 9].

Третій клас охоплює вигуківі словосполучення і деяку кількість вигуків, що мають предикативну структуру з експресивним переосмисленням значенням компонентів, які постійно або варіантно-постійно залежні: *by gum!* – Ось тобі і маєш!; *pull baker!* – а ну ще! (заохочення осіб, що змагаються); *holy mackerel!* – Нічого собі!; *cheese it!* – Стережись! Тікай! [8]

Надто складним і поширеним постає четвертий клас, до якого автор відносить ідіоми, прислів'я, приказки, приповідки, і який розподіляється на підкласи. За О. В. Куніним, до четвертого класу належать фразеологізми, що відбивають будь-який тип виразу за винятком номінативного чи вигукowego. Таким чином, четвертий клас охоплює одиниці, що за своєю граматичною структурою є реченнями. О. В. Кунін розбиває ФО також на підкласи та розряди.

Таким чином, згідно з класифікацією О. В. Куніна, англійські фразеологізми з компонентом-найменуванням «їжа» можна розподілити на наступні чотири групи:

1. Дієслівні стійкі поєднання: *feed one's vanity* – тішити чиєсь самолюбство; *milk a he-goat into a sieve* – “доїти козла в решето” (займатися марною справою, марно витрачати час, товкти воду в ступі); *eat dust* – зазнати покарання; *eat one's head off* – дуже багато їсти; більше їсти, ніж приносити користі або заробляти; *eat the fat of the land* (мж. *to eat the bread of luxury*) – жити в розкошах; жити на широку ногу; як сир у маслі; *eat the air* – прорахуватися, підманитися на сподіванках (шекспірівський вираз, *King Henry IV*); *chew the cud* – пережовувати старе; *bite off more than one can chew* – переоцінювати свої сили; *bite the hand that feeds one* – відплатити чорною невдячністю; *butter up* – улашувати; *chew the fat with (someone)* – з'їсти пуд солі з кимось; *cook up a storm* – приготувати багато їжі; *eat humble pie* – принижуватися; *eat one's words* – брати назад свої слова; *stew in one's own juice* – самому розсьорбувати наслідки власної необачності [8; 9; 10].

2. Стійкі поєднання з прикметниками: *have a sweet tooth* – бути ласуном; *bitter cup* – гірка чаша; *salt prices* – ціна з заправою; *sour contract* – необдуманно укладений контракт; необдуманно укладена угода; *half-baked* – незрілий; *bitter pill to swallow* – гірка пігулка; тяжка необхідність; *cream puff* – непристосована до життя людина; *have bigger fish to fry* – мати важливіші справи; *hot potato* – делікатна тема; *rotten to the core* – зіпсований, прогнилий наскрізь; *nasty taste in the mouth* – перен. неприємне почуття після чогось [8].

3. Стійкі поєднання з іменниками: *fish and visitors smell in three days* – гості і риба через три дні псується; *holy mackerel* – нічого собі! Оце так!; *lobster shift* – нічна зміна; *corn failure* – неврожай (будь-якої сільгоспкультури); *banana oil* – дурниця, нісенітниця, дурниці; *dead nut* – горіх з гнилою серединою; (перен.) план, задум, проект, приречений на невдачу; *chip in porridge* – непотрібний додаток; *caviar to the general* – занадто тонке блюдо для грубого смаку; *jam tomorrow* – обіцянка чогось доброго, чого ніколи не буде; *be off one's onion* – бути несповна розуму; *some pumpkins* – чудовий, гарний, такий, як треба; *bring down the persimmon* – одержати, виграти приз; *grape on the wall* – щось дуже бажане, але недосяжне; *dog salmon* – кета; *sop in the pan* – ласий шматочок; *stew in one's own juice* – варитися у власному соку; *hamburger shop* – закусочна; *live on wind pudding* – харчуватися самим повітрям; *crack a tidy crust* – захопити неабиякий куш; *big drink* – Атлантичний океан [9].

4. Стійкі поєднання з прийменниками: *off one's food* – позбавлений апетиту; *(sit) above the salt* – сидіти на чільному, почесному місці за столом; (перен.) (займати) високе становище в суспільстві; *(as) pale as a muffin* – дуже блідий; блідий, як смерть; *dollars to doughnuts* – всі шанси, без сумніву, напевно; *from soup to nuts* – від початку до кінця; *have a hand in the dish* – бути замішаним у чомусь; *by gum* – Ось тобі і маєш!; *between the cup and the lip a morsel may slip* – надвоє баба ворожила; *make mince meat out of smth.* – не лишити каменя на камені; *be off one's onion* – бути несповна розуму; *sit above the salt* – сидіти на почесному місці [9].

Таким чином, деякі фразеологізми увійшли до складу двох груп. Аналіз лексикографічних джерел надав можливість з'ясувати, що стійкі вирази з прийменниками дуже поширені, фактично більшість фразеологізмів мають у своєму складі прийменники, тому фразеологічна одиниця, що належить, наприклад, до стійких поєднань з іменниками може також входити до групи виразів з прийменниками, якщо у її складі є такі.

Досліджуючи фразеологізми, не можна залишити поза увагою їхні основні риси – образність та експресивність, адже в більшості випадків ці характерні особливості і відрізняють сталі звороти від слів. На думку Л. П. Сміта, експресивність, що притаманна фразеологізмам, відіграє в мовленні не останню роль. Дослідник вважає, що ідіоми особливо потрібні в емоційному, схвильованому мовленні: образність та метафоричність надають їм виразності, енергії [6, с. 162].

В. М. Мокієнко вважає, що сила образу полягає в його конкретності, тісному зв'язку з контекстом у широкому розумінні слова. Найбільшу схильність до спорідненості з фразеологізмами виявляють ті вільні сполучення слів, які відображають конкретні явища матеріальної дійсності, пов'язані з життям людини [5, с. 162-163].

Теоретичне обґрунтування понять образності та експресивності знаходимо у О. В. Куніна. Вчений зазначає, що образність мотивованої ФО створюється в результаті двопланового сприйняття ФО та значення її прототипу. Поняття експресивності значно ширше, воно включає і інші категорії: образність, інтенсивність та емотивність виразально-зображальні якості слова чи фразеологізму [4, с. 154].

На нашу думку, оскільки деактуалізація слова у складі ФО безпосередньо пов'язана з переосмисленням значення самого виразу, фразеологізми доцільно класифікувати за функціонально-стилістичним підходом, а саме за типами переосмислення. Ми виділяємо фразеологізми-порівняння, фразеологізми-метафори та фразеологізми-метонімії. В даній класифікації було проаналізовано 51 ФО з компонентом- найменуванням їжі.

Фразеологізми-порівняння. Як зазначає О. Кунін, у сфері фразеології можуть використовуватися структурно-семантичні моделі ФО. Цей тип моделювання наявний у стійких порівняннях, які ще називаються компаративними зворотами. Ад'єктивні компаративи, типу "as + прикметник + as + іменник (чи словосполучення)" є одним з основних для англійської мови [4]. До фразеологізмів-порівнянь належать такі, в основу яких покладено часткове переосмислення. Як справедливо зазначає В. М. Мокієнко, в порівняннях зміст фразеологізму виражений майже експліцитно [5].

Що ж стосується структури компаративних ФО, вона може бути різною. Найпоширенішою зазвичай є модель «as + прикметник + as + іменник (чи словосполучення)»; також такі звороти можуть вживатися із лексемою like; можливий заперечувальний зворот із структурою neither ... nor; використовуються також ступені порівняння прикметників:

as easy as apple pie – дуже легко, просто;
neither fish nor fowl – ні риба, ні м'ясо;
like taking candy from a baby – дуже легко;
like two peas in a pod – не розлий вода [8].

Ад'єктивні компаративи передають означальні відносини називаючи ознаку і вказуючи на її ступінь. Перший компонент ад'єктивних компаративів вживається звичайно у буквальному значенні. Функція другого компонента завжди підсилювальна. До цієї групи фразем належать ФО типу: *as fat as a butter* – товстий, гладкий; *as mum as an oyster* – тихий, як миша, зовсім мовчазний; *as cool as a cucumber* – стриманий, холонокровний; *as keen as mustard* – повний ентузіазму, ентузіаст своєї справи; *as thick as blackberry* – хоч греблю гати; *as nutty as a fruitcake* – несповна розуму; *as pale as a muffin* – дуже блідий; блідий, як смерть; *as like as two peas* – схожі, як дві краплі води; *as red as a lobster* – червоний, як рак; *as sweet as sugar* – дуже милий, улесливий; *as flat as a pancake* – абсолютно плоский; *as the tree, so the fruit* – яке коріння таке й насіння; яблуко від яблуні далеко не падає [8; 9; 10].

Дієслівні компаративні звороти передають означено-обставинні відносини, називаючи дію і її якісну характеристику, вказуючи на ступінь інтенсивної дії [1, с. 38]. Характерною особливістю дієслівних компаративних зворотів є використання в якості першого компоненту переважно англосаксонських дієслів, що позначають звичайну дію. Структуру дієслівних компаративних зворотів можна продемонструвати за допомогою наступної моделі (дієслово + сполучник like + означений/неозначений артикль + іменник). В залежності від кількості компонентів ця модель може дещо змінюватися.

to go like hot cakes – розкуповуватися нарозхват;
to drop like a hot potato – поспішно кинути, позбутися якнайшвидше;
packed in like sardines – товпитися, як оселедці в бочці;
to cherish like an apple of one's eye – берегти як зіницю ока [8].

Компаративні фразеологічні одиниці із частково-предикативною структурою складаються із головного члена, вираженого прикметником або дієсловом, і залежної частини з дієсловом в особистій формі. У більшості дієслівних компаративних фразеологізмів цього типу залежна

(предикативна) частина виражена придатковою пропозицією порівняння, безпосередньо пов'язаним із головним членом за допомогою порівняльного сполучника *as, like, as if: to look as if butter wouldn't melt in one's mouth*- мати невинний вигляд.

Кількість частково-предикативних фразеологічних одиниць порівняння не дуже велика. Цю групу можна вважати мало продуктивною.

Найбільш уживаною в сучасній англійській мові є група усічених порівняльних зворотів, що складається із сполучника *like* (рідше *as*) та іменника (або іменникової групи). Однак прикладів ФО з компонентом-найменуванням «їжа» даної групи виявлено невелику кількість: *like a basket of chips* – дуже мило, приємно; *like hot cakes* – нарозхват; *like beans* – сильно, щодуху; *like old gooseberry* – зі всіх сил, щодуху.

Фразеологізми-метафори. Найбільш розповсюдженим типом фразеологічного переосмислення є метафоричне. За визначенням О.В. Куніна, цей тип переосмислення є переносом найменування з одного денотата на інший, який асоціюється з ним на основі реальної або уявної схожості [4, с. 124]. Фразеологізми-метафори досить образні, і, як зауважує В. М. Мокиєнко, метафора є фактором створення образності [5, с. 167]. Однак їх різницю слід вбачати перш за все у вираженні змісту.

Ретельний аналіз лексикографічних джерел дозволив з'ясувати, що група фразеологізмів-метафор з компонентом їжі є найчисленнішою в англійській мові. До цієї групи належать такі ФО: *bad apple* – погана людина; *big cheese* – важна особа; *big enchilada* – важна особа; *couch potato* – ледар, який проводить багато часу перед телевізором; *cream of the crop* – кращий з кращих; *cut the mustard* – досягнути успіху; *duck soup* – справа, яка не потребує особливих зусиль; *eat humble pie* – принижуватися; *hot potato* – делікатна тема; *icing on the cake* – додатково покращений; *in a nutshell* – в кількох словах, в двох словах; *in one's salad days* – в молодості; *in the soup* – бути в складному становищі; *cry over spilled/spilt milk* – скаржитися або шкодувати про те, що вже сталося [8; 10].

Іншим типом переосмислення, який слугує для створення образності є метонімія. Метонімічне перенесення здійснюється на основі суміжності двох денотатів [5, с.129]: *bread and butter* – засоби до існування, «шматок хліба»; *carrot and stick* – батіг і пряник; *meat and drink* – засоби до існування; бути незалежним. Однак, слід зазначити, що на відміну від фразеологізмів-метафор, фразеологізми-метонімії є менш уживаними [10].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. У ході дослідження всього проаналізовано близько 200 ФО з компонентом-найменуванням їжі. Виявлено, що чисельний клас ФО з компонентом їжі у структурній класифікації становлять комунікативні ФО, а найбільшою групою фразеологізмів за типом переосмислення є фразеологізми-порівняння. Подальшого дослідження заслуговує аналіз фразеологізмів з компонентом-найменуванням їжі у художньому тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Копыленко М. М., Попова З. Д. Очерки по общей фразеологии. Часть 3 / М. М. Копыленко, З. Д. Попова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1972. – 141 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М. П. Кочерган. – К.: 1999. – 464 с.
3. Крикницька І. О. Лексеми харчової семантики у складі англійських фразем / І. О. Крикницька. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/.../kriknicka.pdf
4. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М.: 1986. – 381 с.
5. Мокиенко В. М. Славянская фразеология / В. М. Мокиенко. – М.: 1989. – 286 с.
6. Смит Л. П. Фразеология английского языка / Пер. с англ. А. Р. Игнатъева. – М., 1959. – 342 с.
7. Щерба С. П. Філософія: підручник для вузів / Сергій Пантелеймонович Щерба, Олександр Андрійович Заглада, Іван Павлович Хобта. – Київ : Кондор, 2007. – 448 с.
8. Ayto J. Oxford Dictionary of English Idioms / John Ayto. – Oxford University Press, 2009. – 408 p.
9. Cambridge international dictionary of idioms. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org>.
10. Longman dictionary of contemporary English. – Harlow: Pearson Education, 2003. – 1950 p.

Григорьева Т. Классификационные особенности фразеологизмов с компонентом-наименованием «еда» в современном английском языке.

В статье рассмотрены фразеологизмы английского языка с компонентом-наименованием «еда», а также их классификационные особенности на материале лексикографических источников. На основе наиболее распространённых классификаций фразеологических единиц разработаны классификации фразеологизмов с исследуемым компонентом, а именно: структурная и по типу переосмысления. Для разработки классификации по типу переосмысления были взяты во внимание основные признаки фразеологизмов – образность и экспрессивность. В структурной классификации представлена характеристика фразеологизмов по структурно-семантическим особенностям и рассмотрены устойчивые сочетания с глаголами, именем существительным, прилагательным и предлогами. Было выявлено, что наибольшее количество исследуемых фразеологизмов в классификации по типу переосмысления представляют фразеологизмы-сравнения, а наименьшее – фразеологизмы-метонимии. В составе структурной классификации самый большой класс представляют коммуникативные фразеологические единицы, а именно устойчивые словосочетания с предлогами.

Ключевые слова: фразеологическая единица, структурно-семантические особенности, устойчивые сочетания, фразеологизмы-метонимии, фразеологизмы-сравнения, фразеологизмы-метафоры.

Grygorieva T. The Peculiarities of Classification of Phraseological Units with the Lexemes of Food Semantics in the English Language.

The article deals with the phraseological units with the lexemes of food semantics in the English language and peculiarities of their classification on the basis of lexico-graphical resources. Having analyzed the most widely-spread general classifications of phraseological units, personal classifications of the analyzed idioms have been worked out: structural and according to the type of reconsideration. To create the classification according to the type of reconsideration the main characteristics of idioms, such as figurativeness and expressiveness, have been taken into consideration. In structural classification the idioms have been classified according to their structural-semantic peculiarities. Verbal fixed combinations, fixed combinations with nouns, adjectives and prepositions have been singled out. It has been defined that according to the type of reconsideration similes comprise the biggest number of phraseological units with the lexemes of food semantics and the rarest kind is metonymies. In structural classification the most numerous group of the analyzed idioms comprises the fixed combinations with prepositions.

Key words: phraseological unit, structural-semantic peculiarities, fixed combinations, metonymies, similes, metaphors.

Віктор Дворянкін, Юлія Онищенко
(Маріуполь)

УДК 811.161.2'282.2'373

НОМІНАЦІЯ АТМОСФЕРНИХ ОПАДІВ У ГОВІРЦІ СЕЛА БІЛЬМАНКА КУЙБИШЕВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті подано опис найменувань явищ природи, пов'язаних із дощем та снігом, на матеріалі новожитньої української східностепової говірки села Більманка Куйбишевського району Запорізької області. Розглянуто дві лексико-семантичні групи – «Назви, пов'язані з дощем» і «Назви, пов'язані зі снігом», які містять численні фонетичні варіанти. Засвідчено синонімічне багатство метеонімації. Проаналізовані семи найчастіше реалізовано однослівними найменуваннями, зрідка – багатослівними (переважно простими атрибутивними словосполученнями), що свідчить про поширення в досліджуваній говірковій системі лексичної номінації. Розгорнуті коментарі, які діалектоносії подають до окремих найменувань атмосферних опадів, допомагають виявити народні уявлення про природні явища, а також прикмети та повір'я, пов'язані з ними. З'ясовано, що певні зафіксовані метеолексеми наявні і в інших українських діалектних континуумах, у яких мають фонетичні, акцентні, словотвірні й семантичні відмінності.

Ключові слова: українські східностепові говірки, метеорологічна лексика, метеонімен, репрезентант, сема, номінація.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя спостерігаємо значний розвиток вітчизняної діалектної лексикології, який, очевидно, зумовлений активним висвітленням проблеми словникового складу українських новожитніх говіркових масивів. Вивчення лексико-семантичної системи діалектних ареалів нової формації дозволяє окреслити й належним чином охарактеризувати різноманітні діалектотворчі процеси, а також установити ступінь неоднорідності досліджуваних континуумів та специфіку диференціації відповідних говірок за даними різних тематичних груп лексики, зокрема метеоназв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі опис номінативних одиниць для характеристики явищ природи проводився як на базі літературних мов, так і на матеріалі їхніх говорів. Зокрема, українські народні метеоназви привернули увагу О.А. Могили [7–11], М.В. Гуріна [1] та ін. В.М. Манакін здійснив багатомовний зіставний аналіз, розглянувши частину метеорологічної лексики, що дійшла до нас із часів спільнослов'янської мовної єдності [5, с. 276–299]. Лексику народної метеорології в слов'янських мовах активно досліджували М.М. Кондратенко [3], М.В. Павлюк [13], М.І. Толстой, С.М. Толстая [15], В.В. Усачова [16] та ін. Розгляду метеолексики російської мови присвятили свої праці О.О. Нефедова [12], В.М. Касьянова [2], О.Г. Мельникова [6], І.М. Суспіцина [14], О.А. Макушева [4] та ін.

Метеономінація в українському новоствореному просторі, зокрема у східностепових говірках, упродовж останнього часу не стала предметом спеціальних розвідок, що й зумовлює актуальність обраної проблеми.

Метою статті є опис найменувань атмосферних опадів в українській східностеповій говірці села Більманка Куйбишевського району Запорізької області, що розташоване в ареалі південно-східного наріччя української мови на межі східностепових та нижньонадніпрянських говірок. Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) здійснити фіксацію номінативних одиниць для характеристики явищ природи, пов'язаних із дощем і снігом, у названій говірці; 2) з'ясувати особливості номінації метеооб'єктів у досліджуваній говірці; 3) визначити відношення метеонайменувань східностепової говірки до відповідної лексики суміжних та інших віддалених українських діалектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лексичному репертуарі метеономінацій зафіксовано значну кількість лексем на позначення дощу та снігу, а також процесів, пов'язаних із цими атмосферними опадами.

Назви, пов'язані з дощем. У ролі загальної назви дощу в досліджуваній говірці вживають іменник *дош'ч'* (і фонетичний варіант *дожд'*).

Сема 'веселка, дугоподібна різнобарвна смуга, яка з'являється в атмосфері внаслідок заломлення сонячних променів у краплинах дощу, води; райдуга' в досліджуваній говірці репрезентована іменником *радуга*. Зауважимо, що в поліському континуумі засвідчено лексему *радуга* (і варіант *радуха*), а також низку найменувань *радавніца*, *радовнича*, *радовниця* з аналогічним значенням [ЛППГ, с. 182], виявлено номен *радуга* із семантикою 'рядно, виткане кольоровими смугами' та фонетичний варіант *рад'уга* 'райдуга', 'старе рядно' [АЗП II, с. 112].

Діалектоносії, подаючи характеристику веселки, згадує прикмету, пов'язану з цим явищем: *да / радуга в аснаў ному // ну / кажут' / ой пайа вилас' радуга / наби райе воду / мабут' / буде дош'ч' // це во на так же ш і де па небу ў род'і / йак там дес' р'іч'ка / й ва на наби райе воду / й буде дош'ч' // а хто каже / шо п'ісл'а радуги буде соне"ч'ко*.

Сема 'чорна дощова хмара' виражена лексемою *туч'а*, словосполученнями *ч'орна х'мара* та *дош'ч'о'ва х'мара*. Лексема *туча* відома також в одеських говірках зі значенням 'дуже великий дощ, злива' [СУГО, с. 196], у гуцульському просторі виявлено відповідник *туча* (у множині *тучі*) 'бухлива злива з вітром і громом', 'темна грозова хмара', 'град' [ГГ, с. 190], у буковинському ландшафті цей номен зафіксовано із семантикою 'град' [СБГ, с. 556], у західнополіському обширі назва *туча* передає значення 'темна дощова хмара' [АЗП II, с. 215], а в нижньонадніпрянському ареалі найменування *туч'а* вживається зі значенням 'товкучка' [ЧНН IV, с. 141]. Крім того, цю лексему в аналізованій говірці інколи вживають як складову частину стійкого порівняння для характеристики невеселої, похмурої, чимось засмученої людини (*ходе йак туч'а*).

Сема 'велика грозова хмара' має маніфестант *темну|вато|б'їла х|мара*. Місцевий житель зауважує: *ну|їес'т' / їак з'ї|моїу х|мара та|ка|б'їла / їа|кас' та|ка / ну / темну|вато|б'їла / то|це на|град / |можит' бут' / ч'ї / ну / град|можит' і|л'їтом випа|дат' / а з'ї|моїу сн'їг та|кий*.

Сема 'грим, гуркіт і тріск, що супроводять електричні розряди в атмосфері' в досліджуваній говірці виражена номеном *гром*.

Інформант наголошує на тому, що під час грому представники старшої генерації найчастіше звертаються до Бога: *|тоже|Бога п|роси'ємо / щоб пере"с|тало гри|м'їт' // прос'ти / |Боз'а / нам // а|гром це їак|гром / да і їде дош'ч'.*

Підкреслимо, що в аналізованій говірці представлено дитячий звичай закликати дощ. Так, діалектосій зауважує (представник старшого покоління згадує дитячі роки): *от / нап|приклад / |нач'аїс'а|дош'ч'їк / ми їо|го ждем|доїго // і|ди / і|ди / |дош'ч'їку / з|вари'єм то"б'ї|борш'ч'їку / то"б'ї|каша / а нам|борш'ч' / щоб гус|т'їший|падаї дош'ч' // це ми з|мале"ч'ку так ка|зали // і|б'їгали|бос'а|ком / з|ребел'ки га|тили на|улиц'ї.*

Сема 'блискавка, зигзагоподібна електрична іскра – наслідок розряду атмосферної електрики в повітрі, що буває під час грози' реалізована відповідником *|молн'їїа*. У східнослов'янському просторі зафіксовано лексему *молнія* 'блискавка' [СУСГ, с. 129], у нижньонаддніпрянському – також назву *молн'їїа* 'блискавка' [ЧНН ІІ, с. 290], в одеському – фонетичний варіант *мовнія* 'тс' [СУГО, с. 129], у поліському – найменування *монія* (очевидно, фонетичний варіант) зі значенням 'блискавка з громом' [ЛПГ, с. 128].

Один із представників місцевої говірки виділяє два типи блискавки – пряму та кулясту, про що свідчить такий коментар: *|молн'їїа // ну да / їес'т' пр'а|м'ї / у|земл'у б'їе / |молн'їїї б'їут' / а їе та|ка / о|т'ї шаро|в'ї / не" з|найу / не" |бач'їла.*

Сема 'громова блискавка' представлена іменником *грама|виц'а*. Зауважимо, що у східнослов'янському континуумі засвідчено номен *гровищица* 'тс' [СУСГ, с. 58], у поліському – лексему *гровищ'а* 'грим', 'громова свічка' [АЗП І, с. 110] і фонетичний варіант *грамавица* 'райдуга' [ЛПГ, с. 58], у гуцульському – номінацію з подвійним наголосом (на другому й третьому складах) *гровищица*, яка має декілька значень: 'дерево, у яке вдарив грим', 'громова блискавка', 'велика грозова хмара', 'посвячена в церкві свічка, яка має здатність відвертати грим' [ГГ, с. 49].

Сема 'гроза, грим і блискавка з дощем або градом, що переважно супроводяться великим вітром' має відповідник *гро|за*, який також властивий українській літературній мові з тотожною семантикою [СУМ ІІ, с. 173]; виявлено в говірці й фонетичний варіант *гро"за*. У поліському обширі засвідчено варіанти *гроза* та *гороза* із семантикою 'рогіз, рогоза' [ЛПГ, с. 59], у нижньонаддніпрянському – лексему *гроза* зі значенням 'буруни на порогах Дніпра' [ЧНН І, с. 251].

Сема 'злива, дуже сильний дощ' маніфестована іменником *|ливен*'. Підкреслимо, що у східнослов'янських говірках зафіксовано номен *ливень* з аналогічною семантикою [СУСГ, с. 117]. Інформант подає коментар, у якому засвідчено фразеологічну одиницю: *їро|жай|буде // снє"се їсе // |ливен' / да // з|найїте / їак у нас ко"лис' ка|зали / ру|каї снус|тиїс'а / так // да / |ливен' / |сил'ний|ливен'.*

Однослівних назв – репрезентантів семи 'водяний вир' не виявлено, натомість зафіксовано пропозиитивну номінацію – фразеологізм *|ч'ерт'ї|воду|мут'ат'.*

Цікавим природним явищем у згаданій місцевості є ніч із сильною та тривалою грозою, про яку один із носіїв говірки розповідає: *горо|бина н'їч' // о|то ж"гри"мит' / дош'ч' і де // а хто ї зна / це їа не" ска|жу / ч'о|го так називаїїц'а // горо|бина н'їч' // о|це в|окт'аб'р'ї ос'нач'нец'а / о|це|дуже|сил'н'ї то"д'ї ц'ї / гром / молн'їїа / дош'ч' / о|це та|ке // це|каждий год та|ке бу|ваїе // поч'ти шо їс'у н'їч' гри"мит' і б|лискаїка ц'а / шо ї|хат'ї паш|ти їсе ї|рем'а|видно / ну ос' |зараз пос|л'їдн'ї|годи / їа / ма|бут' / |года два / три шос' не" зам'ї ч'аїу та|кого / ну а|ран'ше а|собено бу|ло.*

Сема 'градобій, випадання граду, що веде до пошкодження посівів і т. ін.' представлена номінацією *град*. У СУГО подано іменники *з|рада* 'високий берег ріки' та *гра|да* 'берег', 'суша'

[СУГО, с. 58], у ЛПГ – *г|рад*на та *гра|да* в значенні ‘грядка’, ‘райдуга’ [ЛПГ, с. 58], а в СБГ – *град* (і фонетичний варіант *гра*д) із семантикою ‘градус’ [СБГ, с. 76].

Сема ‘мжичка, дуже дрібні краплі води, які насичують повітря; дрібний, густий дощ; мряка’ має відповідники *м|р’ака*, *ми|жич’ка* (і фонетичний варіант *м|гич’ка*). Окремі варіанти назв засвідчено і в інших українських говіркових обширах. Так, в одеському континуумі виявлено варіанти *мрака* та *мигичка* ‘незначний, дрібний тривалий дощ, мряка’ [СУГО, с. 131], у гуцульському – номен *мрака* для позначення такого явища природи, як туман [ГГ, с. 124], у нижньонаддніпрянському – лексему *мигич’ка* ‘мжичка’ [ЧНН II, с. 282].

Говорячи про дію зі значенням ‘мрячити, випадати (про мжичку)’, мешканці використовують лексему *моро|сит*. Зауважимо, що в гуцульських говірках зафіксовано дієслово *моросити* із семантикою ‘мерчіти, накрапати, росити (про дощ)’ [ГГ, с. 125].

Не залишився поза увагою інформантів і краплистий короткочасний дощ у сонячний день, для номінації якого вживають словосполучення *сл’і|ний дош’ч*.

Сема ‘обліжний, тривалий, затяжний (про дощ)’ має маніфестант *о’бло’ж|ний* (і фонетичний варіант *аблаж|ний*). Діалектоносій подає таку стислу характеристику цього виду дощу: *о’бло’ж|ний дош’ч* // *о’бло’ж|ний назі|вайемо* // *аблаж|ний* / *йес’л’і|доўго в’ін і|де* / *і в аснаў|ном в’ін і|де без’г|рому й без’г|молн’ійі / да / в’ін |тихий іде*.

Сема ‘дощити, падати, йти (про дощ)’ представлена дієсловами *пе’|р’іш’ч’ит*, *с’і|ч’е*, *і|де*.

Сема ‘негода, погана погода’ представлена номенами *с’л’акот* (і фонетичним варіантом *ск’л’акот’*), *с’л’ота*. У східнословобжанських говірках засвідчено номен *слякоть* ‘сніг з дощем’ та дериват *слякотина* ‘сира погода’ [СУСГ, с. 193], в одеських – акцентний варіант *сльота* ‘негода із сильним дощем’, ‘п’яна людина, пияка’ [СУГО, с. 183], у буковинських – лексему *сляка* ‘дощова погода’ [СБГ, с. 502], у поліських – деривати *сл’ака* та *сл’акоч* ‘дощ зі снігом і вітром’ [АЗП II, с. 157], варіанти *сльота*, *слата*, *ильота* ‘причіплива, надокучлива людина’, ‘погана погода, переважно сніг із дощем; сльота, мокротеча’, *сляготь*, *сляка* ‘погана погода, переважно сніг із дощем; сльота, мокротеча’ [ЛПГ, с. 198], у гуцульських – фонетичний варіант *слота* ‘дощова погода, сльота’ [ГГ, с. 173].

Сема ‘хляпавка, мокра, сира погода’ виражена лексемою *бо’лото* (і фонетичним варіантом *бо’л’ото*). Зауважимо, що в буковинському просторі зафіксовано номен *болото* в значенні ‘замість глини із соломою’, ‘розгрузла земля, грязюка’, ‘багнисте місце зі стоячою водою’ [СБГ, с. 35–36].

Підкреслимо, що в згаданій місцевості спостерігаються випадки, коли небо стає хмарним, затягується хмарами (наприклад, перед дощем). Щодо цього явища один з інформантів подає коментар, який містить низку синонімічних дієслівних форм: *ну з’нач’ит* / *на дош’ч* / *х’мариц’а* / *нахма|р’айіц’а* // *на|сунуло*’ на дош’ч’ // *на|пасмурило*’ // *д’ругий раз* / *може* / *хто|каже набу|сур’манило’с*.

Отже, проаналізований матеріал свідчить, що назви, пов’язані з дощем, в аналізованій говірці представлені дуже широко. Група розглянутих номінацій має розгалужену систему понять, що підтверджує тісний контакт носіїв місцевої говірки із зазначеними явищами природи та певне вміння діалектоносіїв їх спостерігати.

Назви, пов’язані зі снігом. Функцію загальної назви для снігу як атмосферного явища в досліджуваній говірці виконує лексема *сн’іг*. Сема ‘перші опади снігу восени’ представлена словосполученням *первий сн’іг* (і варіантом *перший сн’іг*).

Місцеві жителі, маючи на увазі дію зі значенням ‘сніжити, падати, йти (про сніг)’, уживають лексеми *сипит* (і морфологічний варіант *сине*), *валит* (і морфологічний варіант *вале*), *патра|шит*. Окремі подібні дієслівні форми засвідчено в інших українських говіркових ландшафтах. Так, у східнословобжанському обширі виявлено лексему *валити* ‘те’ [СУСГ, с. 35], в одеському – дієслово *валити* із семантикою ‘косити у валки’ [СУГО, с. 35], у західнополіському – слово *валити* зі значеннями ‘сукати мотузки з валу’, ‘падати, йти (про густий сніг і дощ)’, ‘викидати; подавати низький протяжний голос (про собаку)’ [АЗП I, с. 43], у нижньонаддніпрянському – дієслова *пат’рошит* (і фонетичний варіант *пат’рошит*) у

значенні 'рвати' [ЧНН III, с. 78] та *сипат* 'із семантикою 'розставляти, опускати у воду (про сітки)' [ЧНН IV, с. 63].

Інформант щодо цього процесу подає коментар, який містить набір синонімічних дієслівних форм: *сипит* // і *сипе* / й *вале* / *кажи*мо // ну *лап*тий *кажи*мо / а *це* др'іб'ний // *папраши*т' / ч'і *йа*кос' *так* *каж*ут' / *папраши*т' / ну *йа*к не"ве"лич'кий *сн'іг* // і *сипе* / да / ну / *йа*к не"ликий / то *ўже* *вале* / *сн'іг* п'р'амо *вале* / *сн'іг* п'р'амо *вале* / *так* *каж*ут' у нас // і *сипе* *каж*ут' / і *вале* *каж*ут' / і *папраши*т' *каж*ут' // ну *сма*т'р'а *йа*кий *сн'іг*.

Сема 'завірюха, сильний вітер із снігом; метелиця, хуртовина' репрезентована номенами *зав'і*р'уха, *ме*телиц'а, *хур*делиц'а, *сн'іго*в'ій, *за*ме"т'іл', *в'і*хо"ла. Деякі номени (або їх варіанти) зафіксовано і в інших українських діалектних масивах. Так, в одеському просторі виявлено лексему *метіль* 'хуртовина' [СУГО, с. 127], у поліському – номени *заметь* 'хуртовина, метелиця', *метелица* 'попелиця', *метіль* 'снігопад із вітром, завірюха' [ЛПГ, с. 78, 125], варіанти *завируха* 'метелиця', 'назва танцю', 'заваруха (військові дії)', *замит* 'метелиця' [АЗП I, с. 162, 171], у гуцульському – дериват *заміть* (і фонетичний варіант *заміць*) 'замет', 'заметіль', лексему *метелиця* (і дериват *метелюха*), а також фонетичні варіанти *фурделиця* і *фурдилиця* зі значенням 'снігопад із вітром' [ГГ, с. 77, 122], у буковинському – словотвірні варіанти *заметеля* 'сніговий, хуртовина', *метіль* 'метелиця', *сніговица* 'мокрый сніг' [СБГ, с. 136, 287, 504], у нижньонадніпрянському – дієслівну форму *хурдебелит* для позначення дії із семантикою 'хурделити' [ЧНН IV, с. 201].

У процесі називання снігопаду без вітру інформанти, згадуючи словосполучення (*р'і*ўний (*тихий*) *сн'іг*) і подаючи характеристику цього атмосферного процесу, удаються до дискурсивної номінації (на рівні мікротексту), що дає більш повне уявлення про зазначене природне явище: *р'і*ўний // *йа*к *ўк*рило *зе*мл'у / *бу*де *ўро*жай // *тихий* *сн'іг* / *та*кий *сн'і*жок *і* де *тихий* / *л'а*гайе *р'і*ўнен'ко на *зе*мл'у / *за*мет'іў не"ма / не"ма *ни* де *ни*ч'ого // *да* / *на*мети *та*к'і на *сипе* / *шо* ми *тут* *рач*'ки *ла*зли *цей* год. Таким чином, зафіксовані словосполучення та подана до них характеристика сприймаються як одне «словесне ціле».

Сема 'легкий пухкий сніг, що падає на дерева в тиху погоду' репрезентована словосполученням *пух*настий *сн'і*жок.

Сема 'снігова зима, така, коли випадає велика кількість снігу' маніфестована словосполученнями *су*вора *зи*ма, *сил*'н'і *за*ме"т'іл'і.

Зауважимо, що номінації, пов'язані зі снігом, у досліджуваній говірці становлять широкий словниковий пласт, якому притаманні синонімічне багатство й варіативність.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Як бачимо, метеоназви становлять значний шар лексики в аналізованій говірці, що певною мірою відображає розуміння інформантами деяких елементів дійсності. Місцеві жителі до окремих найменувань природних явищ подають розгорнуті коментарі, що свідчить про їх обізнаність у цій сфері, надзвичайну спостережливість у процесі контактування з явищами природи. Розглянуті семи можуть бути репрезентовані як однослівними, так і багатослівними назвами. Окремі метеонимени мають продовження і в інших українських говіркових масивах, де засвідчено фонетичні, акцентні, словотвірні й семантичні розбіжності. Перспективним видається системний аналіз лексико-семантичних груп на позначення інших явищ природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурін М.В. Регіональні особливості метеорологічної лексики карпатських говірок Воловецького району Закарпатської області / М.В. Гурін // Східнослов'янська філологія : зб. матеріалів II Всеукр. студ. наук. конф. – Кривий Ріг, 2003. – С. 219–222.
2. Касьянова В.М. Русская метеорологическая лексика (история и функционирование) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / В.М. Касьянова. – М., 1984. – 23 с.
3. Кондратенко М.М. Лексика народной метеорологии в славянских языках : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.03 «Славянские языки» / М.М. Кондратенко. – М., 1994. – 22 с.
4. Макушева О.А. Метеорологическая лексика в орловских говорах : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О.А. Макушева. – Орел, 1994. – 22 с.
5. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.

6. Мельникова Е.Г. Метеорологическая лексика в Псковской области (с признаками «цвет» и «размер») / Е.Г. Мельникова // Лексический атлас русских народных говоров : материалы и исследования. 1998. – СПб., 2001. – С. 190–193.
7. Могила О.А. Карпатсько-поліські лексико-семантичні паралелі (на матеріалі метеорологічної лексики) / О.А. Могила // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі : тези XV Респ. діалектол. наради. – Житомир, 1983. – С. 58–59.
8. Могила О.А. Метеорологическая лексика украинских говоров (лексико-семантическая и генетическая характеристика) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Языки народов СССР (украинский язык)» / О.А. Могила. – К., 1984. – 22 с.
9. Могила О.А. Метеорологічна лексика Полісся і Карпат / О.А. Могила // Семасіологія і словотвір : зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1989. – С. 16–19.
10. Могила О.А. Метеорологічна лексика українських говорів : [монографія] / О.А. Могила. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – 213 с.
11. Могила О.А. Назви вихору в українських говорах / О.А. Могила // Українська діалектна лексика. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 20–30.
12. Нефедова Е.А. Северные ветры : фрагмент диалектной картины мира / Е.А. Нефедова // Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст : тези доп. міжнарод. конф. / [за ред. П.Ю. Гриценка]. – К. : КММ, 2014. – С. 356–360.
13. Павлюк М.В. Про вивчення назв вітрів у діалектах слов'янських мов / М.В. Павлюк // Праці XII Респ. діалектол. наради. – К. : Наук. думка, 1971. – С. 446–449.
14. Суспицина И.Н. Метеорологическая лексика в говорах Русского Севера : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И.Н. Суспицина. – Екатеринбург, 2000. – 28 с.
15. Толстой Н.И. Гром и град в Полесье / Н.И. Толстой, С.М. Толстая // Очерки славянского язычества. – М. : Индрик, 2003. – С. 126–161.
16. Усачева В.В. Из наблюдений над метеорологической лексикой Полесья и Карпат / В.В. Усачева // Полесский этнолингвистический сборник : материалы и исследования. – М. : Наука, 1983. – С. 217–225.

ДЖЕРЕЛА ТА ЇХ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АЗП – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г.Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1. – 354 с. ; Т. 2. – 458 с.
- ГГ – Гуцульські говірки : короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.
- ЛПГ – Лисенко П.С. Словник поліських говорів / П.С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.
- СБГ – Словник буковинських говірок / [за заг. ред. Н.В. Гуйванюк]. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
- СУГО – Словник українських говорів Одещини / [за ред. О.І. Бондаря]. – Одеса : ОНУ імені І.І. Мечникова, 2010. – 232 с.
- СУМ – Словник української мови : в 11 т. / [за ред. І.К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 2. – 1971. – 550 с.
- СУСГ – Словник українських східнословобожанських говірок / Катерина Глуховцева, Валентина Леснова, Ірина Ніколаєнко та ін. – Луганськ, 2002. – 234 с.
- ЧНН – Словник говірок Нижньої Наддніпряниці : у 4 т. / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т. 1. – 324 с. ; Т. 2. – 371 с. ; Т. 3. – 304 с. ; Т. 4. – 261 с.

СКОРОЧЕННЯ

‘тс’ – те саме значення

Дворянkin В., Онищенко Ю. Номинация атмосферных осадков в говоре села Бельманка Куйбышевского района Запорожской области.

В статье представлено описание наименований явлений природы, связанных с дождем и снегом, на материале новожилицького украинского восточнотепного говора села Бельманка Куйбышевского района Запорожской области. Рассмотрены две лексико-семантические группы – «Названия, связанные с дождем» и «Названия, связанные со снегом», содержащие многочисленные фонетические варианты. Засвидетельствовано синонимическое богатство метеонаименований. Проанализированные семы чаще всего реализованы однословными наименованиями, изредка – многословными (преимущественно простыми атрибутивными словосочетаниями), что свидетельствует о распространении в исследуемой диалектной системе лексической номинации. Развернутые комментарии, которые диалектоносители дают к отдельным наименованиям атмосферных осадков, помогают выявить народные представления о природных явлениях, а также приметы и поверья, связанные с ними. Выяснено, что определенные зафиксированные метеолексемы присутствуют и в других украинских диалектных континуумах, в которых имеют фонетические, акцентные, словообразовательные и семантические отличия.

Ключевые слова: украинские восточнотепные говоры, метеорологическая лексика, метеонаименование, репрезентант, сема, номинация.

Dvoriankin V., Onischenko Y. The Nomination of Atmospheric Precipitation in the Dialects of the Village of Bilmanka in Kuibyshevsky District of Zaporizka Region.

The article gives a description of names denoting natural phenomena related to rain and snow based on the newly formed Ukrainian eastern steppe dialects of the village of Bilmanka in Kuibyshev district of Zaporizka region. The authors reveal two lexico-semantic groups being rain and snow related, that are comprised of numerous phonetic variants, as well as identify synonymic variety of weather-related nominations. The semes analyzed are mainly realized by monosyllabic names and, less frequently by polysyllabic ones (i. e. by simple attributive word combinations). It testifies to the fact that lexical nomination is widely spread in the dialectal system mentioned above. Extensive commentaries that dialect bearers use to denote particular names of atmospheric precipitation help to highlight people's ideas on natural phenomena as well as the beliefs and superstitions related to them. It is concluded that weather-related nominations are also available in other Ukrainian dialectal continuums where these names are characterized by phonetic, dialectal, word-forming and semantic differences.

Key words: Ukrainian eastern steppe dialects, weather related vocabulary, meteonomen, representant, seme, nomination.

Ніна Іваницька
(Вінниця)

УДК 811.161.2'367.625

**ПРО «КЛЮЧОВІ СЛОВА» ДО СТАТЕЙ
У ЗБІРНИКАХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ІЗ МОВОЗНАВСТВА¹**

Обов'язковою складовою наукового доробку автора, оформленого й опублікованого в журналі чи збірнику, є т.зв. укр. «Ключові слова», рос. «Ключевые слова», англ. «Key words». У відповідній рубриці йдеться про номінування мовними засобами понять, як і про результати утворення та закріплення їх у терміносистемах із реальною чи можливою подальшою фіксацією їх у словниках термінів. Стаття присвячена опису «Ключових слів» до наукових статей із мовознавства як невід'ємної складової, орієнтованої на процес і результат наукового доробку. Відстоюючи важливість і необхідність включення «Ключових слів» у підсумкову частину наукової статті, автор висловлює думку про необхідність деякої «ревізії» як самої назви «Ключові слова», так і добору структур у цю рубрику. На конкретному матеріалі «Ключових слів» до наукових статей із мовознавства доведено деяку некоректність уживання номінації «Ключові слова»; виявлено некорельованість поняттєвої та мовної домінант, експлікованих структурою «Ключові слова». Із цією метою описано результати поверхового аналізу «Ключових слів» за моделями й коротко описано кожну з них. Статтю орієнтовано на дослідників щодо вибору адекватних «Ключових слів» із металінгвістичної сфери однослівних та кількаслівних номінацій відповідних денотатів.

Ключові слова: «Ключові слова», однослівна назва денотата, кількаслівна назва денотата, термін.

Постановка проблеми. Довготривалий період роботи над рецензуванням та редагуванням авторефератів, наукових статей у фахових журналах із мовознавства дозволяє нам висловити власне бачення цієї проблеми як у теоретичному, так і, найголовніше, практичному аспектах. Не буде перебільшенням констатація того, що цій ділянці металінгвістичної інтерпретації заявленої проблеми поки що не приділялася спеціальна увага. Перш за все, спробуємо почати розгляд цих питань із визначення «Ключові слова» («слова ключові»), зафіксованого в «Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни» Анатолія Загнітка. У Т.2 (с.

¹ Зроблено вибірку «Ключових слів» до наукових статей, розміщених у 30 мовознавчих журналах та збірниках різних навчальних закладів України за період 1995 – 2014рр. Типовими засобами мовної номінації лінгвістичних понять, як правило, є: слова, словосполучення, сполучення слів, фразеологізми, ланцюгові ряди словоназв відповідних денотатів. Саме в цьому, на наш погляд, полягають деякі недоречності у виборі самої назви «Ключові слова», з одного боку, та в подачі назв як узагальнювальних резюме до фрагментів підсумкового викладу результатів конкретних наукових доробків. Виходячи з таких міркувань, ми подаємо номінацію «Ключові слова» в лапках.

48) читаємо: «*Ключові слова* – див. : *Слова ключові*». У Т.3 (с. 307) подана така інформація: «Слова ключові – 1) своєрідні «знакові» слова епохи, певного періоду; позначають явища і предмети, що перебувають у фокусі соціальної активної уваги відносно короткий період часу (*ваучер, бартер, дефол, референдум, реформа, путч* й под.) або тривалий час (*парламент, приватизація, лібералізація* та ін.); 2) слова, яким належить визначальна роль у звуковій і семантичній організації тексту» (с. 307).

Як бачимо, в обох інтерпретаціях виокремлюється одна й та ж поняттєва домінанта – важливість, «розчинена» в семантичній канві словоназв, що супроводжують визначення. Міркуючи в такий спосіб, закономірно ми переакцентуємо увагу з іменникової словоназви «слова» на словоназв «ключові». Не знаходячи, зрозуміла річ, пояснення в словниках лінгвістичних термінів, шукаємо «підтримки» в інших словниках. Проаналізувавши значеннєві варіанти сем у тлумаченнях цієї прикметникової словоназви атрибутивного (якогось) денотата, виокремлюємо їхню семну домінанту – *головний, вирішальний (ключовий = головний, вирішальний)*. (Див.: Словник української мови, Т.4, с. 194).

Отже, **ключові слова** є головними словами в їхній проекції на те, про що йдеться в певному дискурсі, обмеженому текстовому масиві інформації, як і на те, що перебуває у фокусі наукової уваги автора. Виходячи з таких міркувань, можна було б повністю приєднатися до другого визначення «ключових слів» (... «слова, яким належить визначальна роль у звуковій і семантичній організації тексту», с. 307). Можна було б, якби не одна обставина, яка стосується термінологічної диференціації назв: **слово – словосполучення – сполучення слів, поєднання слів** і т.д.

Хоча, зрозуміло, межа однослівного терміна і звичайної кількаслівної (найчастіше двослівної) нетермінологічної структури є нерідко нечіткою, відносною, все ж ця «відносність» не враховується при побудові словників, як і в створенні відповідних теорій та в лінгвометодичному плані.

Мета статті – повернути увагу дослідників до «Ключових слів» із мовознавства щодо надання їм статусу наукової об'єктивності як невід'ємної складової публікації. Поставлено такі **завдання**: 1) показати деяку некоректність уживання номінації «*Ключові слова*» у підсумковій частині наукової статті; 2) виявити некорельованість поняттєвої та мовної домінант, названих структурою «*Ключові слова*»; 3) провести поверхневу класифікацію «*Ключових слів*» за моделями, подавши короткий опис кожної з них за характером співвідносності номінувань із узвичаєними лінгвістичними термінами; 4) орієнтувати дослідників на адекватний вибір «*Ключових слів*» із металінгвістичної сфери однослівних та кількаслівних номінацій відповідних денотатів мовознавчої сфери.

Зазначимо, що в рамках статті мова піде не про узагальнювальні настанови щодо ревізії в плані доцільності (недоцільності) використаних ключових слів до статей. Відомою й незаперечною істиною є те, що ключові слова є конче необхідною складовою стислої презентації результатів наукового дослідження, доступної для широкого загалу користувачів інформацією відповідної галузі знань.

Виклад основного матеріалу. Особливе місце у виборі «Ключових слів» посідають мотиви, що ними керується автор, реалізуючи потребу узагальнення (результат) авторського дослідження на запропоновану в статті тему. Під мотивом розуміємо причину, що спонукає автора виокремити в процесі аналізу суттєву важливість донесення інформації, отриманої в результаті дослідження. Аналіз мовного матеріалу дозволяє констатувати, що в ієрархізованій системі авторських мотивів провідне місце посідає головний – узгодженість вибору «Ключових слів» із заявленою метою, певним чином оформленою в заголовку. Крім цього, нерідко до уваги беруться подані в статті дослідницькі завдання, в яких відтворено той чи інший мотив авторського аналізу.

Матеріал аналізу ми обмежили такими тематичними рубриками наукових статей: «Актуальні питання сучасного мовознавства», «Сучасні тенденції категорійної граматики», «Функційна семантика лексичних та фразеологічних одиниць. Теорія номінації», «Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики», «Лінгвістика тексту та контекстуальні вияви

лексичних і граматичних одиниць», «Зіставне вивчення мов. Проблеми перекладознавства та міжкультурної комунікації». Загальний об'єм аналізованого матеріалу склав 2000 структур.

Застосовано комплексну **методику** дослідження, яка базується на інтегративному підході, згідно з яким виокремлений об'єкт («Ключові слова») аналізувався за структурними, когнітивними, асоціативними характеристиками мовних одиниць. Такий підхід зумовив вибір релевантних лінгвістичних методів і прийомів: *методу наскрізної вибірки* – для виявлення мовних структур на позначення відповідних поняттєвих реалій, які складали основу-зміст викладеної в статті теми; *аналізу словникових дефініцій*, застосований для розкриття й уточнення значень відповідних номінацій; *елементів квантитативного аналізу* – для виявлення статистичної верифікації різних структурних моделей «Ключових слів», використаних авторами для називання відповідних лінгвістичних понять; *концептуальний аналіз* у межах конструктивного методу, який сприяв виокремленню різноструктурних одиниць, умовно інтегрованих двослівною назвою «Ключові слова»; *елементів дистрибутивного аналізу* для виявлення структур «закритого/відкритого» типів у «Ключових словах».

Аналіз відібраних «Ключових слів» дав змогу більш-менш адекватно згрупувати їх у вигляді двох типів структур: А) **іменникових**; Б) **прикметникових**.

Іменникові структури охоплюють «Ключові слова», що є однослівними іменниковими словоназвами (*фонема*) та кількаслівними структурами з початковими іменниковими словоназвами (*природа мови, проблема походження мови*). **Прикметникові** структури містять «Ключові слова» з початковою прикметниковою словоназвою (*просте речення, синтаксична типологія мов*). Обидва типи моделей (іменникових та прикметникових) представлені чотирма моделями іменникової та прикметникової будови, в основі кожної з яких лежить кількісне наповнення їхніх структур словоназвами двох повнозначних частин мови: іменника й прикметника.

А) ІМЕННИКОВА ГРУПА МОДЕЛЕЙ «КЛЮЧОВИХ СЛІВ»

Попри суттєві неточності, зумовлені неоднорідним матеріалом, усе ж можна узагальнено виділити в цій групі основні моделі «Ключових слів», диференціація і назви яких базується на входженні в модель іменникових та прикметникових словоназв: 1) іменник (І); 2) іменник + іменник (І + І), іменник + прийменниковий іменник (І + пр. І); 3) іменник + іменник + іменник (І + І + І); 4) іменник + прикметник + іменник (І + П + І).

Подасмо приклади й коротку характеристику кожної з моделей:

1) Іменник (І): мова, дериватологія, семіотика, есперанто, прामова, моносемія, лінгвостилістика, конверсиви, неологізування, синтаксема, функція, аргумент, аргументація, оцінка, текст, формант, речення, словосполучення, квантитатив, стиль, відмінок, морфема, номінатема, елімінація, констатив, перформатив, квеситив, паратаксис і т.д. Таких зразків однослівних номінацій у проаналізованих «Ключових словах» є найбільша кількість. При цьому перевагу становлять автосемантичні іменникові словоназви-терміни (*семіотика, прамова, синтаксема*), хоча нерідко автори послуговуються також синсемантичними іменниковими словоназвами – базовими елементами двослівних термінів (відмінок). Значну частину прикладів у цій моделі становлять номінації-терміни, які засвідчують появу й утвердження нових теорій (*номінатема, перформатив*). Щоправда, непоодинокими виявилися загальновживані словоназви на зразок: мова, функція.

2) Іменник + іменник (І+І): концептуалізація світу, концепція слова, категорія роду, моделювання концептів, калькування словосполучень, концептуалізація світу, концепція слова, інваріант значення, взаємодія мов, частина мови, динаміка норми, статус концепту, валентність предиката, фокус зіставлення, явище мотивації, типи когерентності, проблеми дискурсології, мови жестів, типологія мов, культура мовлення, категорія атрибутивності, сполучники сурядності, сполучуваність слів т.д.

Модель І+І обіймає велику кількість (приблизно 60%) двослівних термінологічних структур – металінгвістичних номінацій із різних розділів мовознавства (*інваріант фонем, частина мови, член речення*). Крім цього, як засвідчує аналізований матеріал, часто вживаними виступають двослівні структури, першим елементом яких є синсемантичні іменникові словоназви, характерні для переважної більшості розглядуваних у статті моделей (*проблема, модель, статус, динаміка, явище*). Проаналізовані приклади «Ключових слів», об'єднані цією

моделлю, можна поділити на: терміналізовані (*варіант фонему, частина мови, член речення*) й нетерміналізовані (*концепція слова, калькування словосполучень*). Окремо виділяється підгрупа з наявними в такій двослівній структурі загальноживаних у різних моделях «Ключових слів» синсемантичних словоназв на зразок: *моделювання, динаміка, статус, явище, фокус (моделювання концептів, статус морфеми, фокус зіставлення)*. Своєрідним варіантом конструкцій цієї моделі може бути «іменник + прийменниковий іменник (І + пр.І): *уявлення про словотвір, думки про займенник, конструкції, погляди на речення*. Зазначимо, що в цих структурах побутують авторські словоназви: *учення, думки, міркування, погляд і т.д.*

3) Іменник + іменник + іменник (І+І+І): *проблема метамови синтаксису, розмежування членів речення, умови успішності спілкування, засоби формування абсурду, категорія цілісності тексту, механізми формування абсурду, критерії виокремлення неологізмів*. Матеріали аналізованої сукупності цієї групи засвідчують поодинокі випадки використання термінів (*категорія роду іменника*) та різноманіття іменникових словоназв у позиції першого елемента структури (*засоби, способи, механізм, критерії*).

4) Іменник + прикметник + іменник (І+П+І): *динаміка словотвірних маркерів, динаміка граматичної норми, особливості етномовної свідомості, система словозмінних парадигм, асиметричність простого речення, проблеми морфологічної варіативності, семантика компонентів простого речення, функціонування атрибутивної конструкції, дієслова просторової локалізованості, мотиватори асоціативної номінації, сутність словотвірної мотивації*. Відносно велику чисельність номінацій цієї моделі пояснюють дві причини: функціонування в позиції першого елемента (І) іменникових синсемантичних словоназв, що не входять у термінологічні утворення (*динаміка, система, проблема і т.д.*), а також оперування «Ключовими словами» прикметникової моделі «прикметник + іменник» із складу двослівних термінів (*словозмінна парадигма, просте речення*).

Непоодинокими в іменній групі моделей «Ключових слів» виявилися багатослівні структури, які налічують чотири й більше повнозначних словоназв із початковими іменниковими словоназвами: *номенклатура, технологія, своєрідність, статус, питання, природа: номенклатура системних синтаксичних зв'язків слова, технологія синтаксичного аналізу мовленнєвих ланцюгів, своєрідність мовної об'єктивації концептів, проблема семантичних єдностей повнозначних слів, питання про граматикалізацію семантичних єдностей повнозначних слів, закономірності реалізації тема-рематичних відношень, проблема емоційної забарвленості тексту, статус компонента зі значенням статичної локалізації, закон формально-семантичної економії синтаксичних конструкцій, природа компаративного відприкметникового дієслівного синтаксичного транспозита*.

Б) ПРИКМЕТНИКОВА ГРУПА МОДЕЛЕЙ КЛЮЧОВИХ СЛІВ.

Прикметникова група «Ключових слів» включає меншу кількість структур у зіставленні з іменниковою групою. Насамперед це пояснюється тим, що у списку «Ключових слів» немає жодного прикладу його однослівної номінації. Групу цих моделей представляють такі: 1) прикметник + іменник (П + І); 2) прикметник + іменник + іменник (П + І + І); 3) прикметник + прикметник + іменник (П + П + І); 4) прикметник + іменник + прикметник + іменник (П + І + П + І).

1) Прикметник + іменник (П + І): *комунікативно-когнітивний підхід, функціональна орієнтація, лінгвокреативний потенціал, когнітивна лінгвістика, художній текст, художній дискурс, етнокультурний концепт, внутрішнє мовлення, похідне слово, суфіксальний словотвір, зіставне мовознавство, семантичне запозичення, фразеологічний зворот, психокогнітивний аспект, семантичні універсалиї, порівняльна граматики, збірні іменники, твірна основа, тлумачний словник, приголосна фонема, граматична категорія, конотативна семантика, стійке словосполучення, історичне мовознавство, граматична категорія, таємні мови, сильне керування, приховані семи, факультативний компонент*.

Таких структур виявилось найбільше (≈80%). Очевидно, при виборі «Ключових слів» цієї моделі автори меншу увагу звертали на таку річ, як ядерний елемент цих структур – іменникову словоназву предметного денотата. Водночас чітко витриманим виявився словопорядок складових (препозитивна прикметникова позиція). Майже стовідсотковою є кореляція структури

«Ключові слова» з терміном, зафіксованим у термінологічних словниках. Лише в поодиноких випадках трапляється вживання загальноновживаних іменникових словоназв типу: «аспект».

2) Прикметник + іменник + іменник (П + І + І): *лінгвістична інтерпретація словотворення, номінативно-стилістична система мови, інформаційний обсяг висловлювання, парцельовані елементи тексту, синтаксичні ресурси прислівника, фольклорна картина світу, мовна об'єктивізація концептів.* У структурах цієї моделі помічено довільне використання як першої синсемантичної іменникової словоназви (*обсяг, ресурс, система*), так і прикметникової словоназви, а також відсутність «Ключових слів» у терміносистемі. Є випадки вживання іменникової словоназви з прийменником «до»: *логіко-номінативний підхід до словотворення.*

3) Прикметник + прикметник + іменник (П + П + І): *найелементарніші синтаксичні одиниці, великі синтаксичні сполуки, позасистемні синтаксичні відношення, елементарне двоскладне речення, неелементарне односкладне речення, складений іменний присудок, агентивна семантико-синтаксична залежність, прості ускладнені речення.*

4) Багатослівні «Ключові слова». Окремо хотілося б зробити кілька зауважень про багатослівні структури «Ключових слів», переважну більшість яких складають структури з початковою прикметниковою слово назвою: *граматичні засоби поезики імпресіонізму, прагматичні аспекти абсурдизації комунікації, аналітичні граматичні модифікації номінативи, керований другорядний член речення, первинна структура предикації речення, прагматичні чинники реалізації семантики речення, формальний синкретизм складнопідрядних речень, внутрішньорангова спільнокатегорійна синхронна перехідність, логіко-поняттєве моделювання терміносистеми синтаксису та ін.* У поодиноких випадках трапляються вкраплення індивідуальної авторської інтерпретації: *сильна елітарна мовна особистість, власне бачення критеріїв автосемантизації повнозначних словоназв процесуальних денотатів.*

Останнім часом широку «популярність» у наукових працях із лінгвістики отримала іменникова словоназва предметного денотата «модель». При цьому моделюють у теорії мови все – від одиниць найнижчого мовного рівня (фонетики) до найвищого (тексту). Як засвідчує матеріал, у металінгвістиці узвичаїлися кількаслівні номінації з центром «модель», утворені шляхом «нанизування» на словоназvu «модель» прикметникових та іменникових словоназв відповідних денотатів: *динамічна модель розширених словосполучень, синхронна модель простих речень, між'ярусна модель умовної перехідності, дифузні моделі складних речень* і т.д.

Проведений аналіз «Ключових слів» до наукових статей із мовознавства дає підстави зробити деякі **висновки**: 1) здебільшого термін «Ключові слова» до статей починається з однослівних іменникових словоназв, які в кожному конкретному випадку узагальнюють досліджувані автором мовні явища в тому чи іншому форматі; 2) «Ключові слова» не завжди вписуються в загальноприйнятий склад лінгвістичної термінології; 3) «авторські ключові слова» подаються без доданих до них загальноприйнятих (узвичаєних, унормованих) термінів; 4) «Ключові слова» часто не корелюють із металінгвістикою заголовків; 5) у «Ключових словах» непоодинокими є словоназви з надлишковою інформацією; 6) у багатьох випадках в описах «Ключових слів» автори вживають синсемантичні віддієслівні іменникові словоназви (на зразок «*вирішення*») у багатослівних ланцюгових рядах повнозначних словоназв, що останнім часом набули вигляду штампованих мовних зворотів; 7) результати аналізу основних іменникових та прикметникових моделей «Ключових слів» дозволяють бодай приблизно визначити **вектор** розвитку сучасних лінгвістичних заглиблень у теорію мови; 8) щодо практичних рекомендацій у цьому відношенні можна було б орієнтувати дослідників, особливо молодшого покоління, на Абетковий покажчик Словника сучасної лінгвістики: поняття і терміни, А – П: Загнітка (Т. 4, с. 185 – 383), який може слугувати орієнтиром для ключових слів-термінів, ключових виразів, які металінгвістично відтворюють процеси та результати авторських наукових доробків. **Перспективним** і необхідним нам видається подальша увага до ключових слів, заголовкових структур, до різного роду анотацій та резюме. Це дасть змогу уніфікувати підходи й упорядкувати вимоги до таких структур. Водночас аналітична робота над таким матеріалом сприятиме швидкій орієнтації у сфері появи нових поглиблених розвідок та становленню теоретичних засад відповідних напрямів сучасної мовознавчої науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Морфологічні категорії? Словотвірні? Чи граматичні міжрівневі? / І.Р. Вихованець // Актуальні проблеми українського словотвору : зб. наук. праць. – Івано-Франківськ: План, 2002. – С. 13 – 18.
1. Вихованець І.Р. Частиномовний статус інфінітива / І.Р. Вихованець // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського: зб. наук. праць. Серія: Філологія. – Вінниця, 2000. – Вип. 2. – С. 21 – 27.
2. Зеленько А.С. Обґрунтування принципів структурно-семантичного дослідження мови / А.С. Зеленько // Вісник Львівського університету. Серія: Філологія. – 2004. – Вип. 34. Ч. 1. – С. 182 – 187.
3. Іваницька Н.Б. Контрастивна синтагматика українських та англійських дієслівних систем у реченнєвірному аспекті / Н.Б. Іваницька // Типологія та функція мовних одиниць : наук. ж. [редкол.: Н.М. Костусяк (гол. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. 2014. - №1. – С. 105 – 116.
4. Іваницька Н.Б. Міжмовна специфіка вияву генералізації семантики в англійських та українських дієсловоназвах / Н.Б. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : зб. наук. Праць / наук. ред. Н.Л. Іваницька. 2013. – Вип. 17. – С. 275 – 283.
5. Іваницька Н.Б. Синтагматичні виміри українських та англійських дієслівних слів: корелятивний синтетизм / Н.Б. Іваницька // Теоретична і дидактична філологія: збірник наук. праць. – Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич. 2013. – Вип. 16. – с. 112 – 121.
6. Іваницька Ніна, Іваницька Наталя. Багатовимірність синтагматичних параметрів української та англійської дієслівних систем/ Іваницька Н., Іваницька Н. // Мовний простір граматики: актуальні студії : зб. наук. Праць / Донецький національний університет [наук. ред. Н.О. Вінтопів]. – Донецьк: Дон НУ, 2014. – На честь 60-річчя член-кореспондент НАН України Анатолія Загнітка. – С. 414 – 420.
7. Іваницька Н.Л. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм [монографія] / Н.Л. Іваницька. – Вінниця: Ландо – ЛТД. 2012. – 180 с.
8. 9. Іваницька Н.Л. Повнозначне слово у сучасних наукових інтерпретаціях / Н.Л. Іваницька // Мова. Культура. Комунікація: образ майбутнього в картинах світу та знакових системах : Матеріали 4-ї Міжнародної наукової конференції. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка. 2013. – С. 67 – 69.
9. Іваницька Н.Л. Вплив сполучуваності повнозначних слів на утворення компонентів синтаксичної структури речення / Н.Л. Іваницька // Мовознавство. – 2001. - №3. – С. 97 – 104.
10. Іваницька Н.Л. Денотативно-категорійне тлумачення ознаки «автосемантизм/синсемантизм» у сфері повнозначних слів української мови/ Н.Л. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : зб. наук. праць/ гол. ред. Н.Л. Іваницька. – 2012. – Вип. 15. – С. 11 – 16.
11. Іваницька Н.Л. Розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів / Н.Л. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : зб. наук. праць. – Вінниця : ТОВ фірма «План». – 2004. – Вип. 20.
12. Колібаба Л. Структурно-семантичні типи базових синтаксичних конструкцій дієслів словотвірної категорії стану/ Лариса Колібаба // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. – Донецьк: Дон НУ, 2011. – Вип. 22. – С. 174 – 178.
13. Космеда Т.А. Денотат, конотація й аксіосемантика у проєкції на лексико-семантичні відповідники російської та української мов / Т.А. Космеда // Мовознавство. – 1997. - №4 – 5. – С. 58 – 63.
14. Леута О.І. Синтетичні та аналітичні предикати в структурі речення / О.І. Леута // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. – К., 2008. – Вип.6. – С. 37 – 44.
15. Масицька Т.Є. Особливості реченнєвих конструкцій з імпліцитною суб'єктною семантикою / Т.Є. Масицька // Вісник Черкаського університету. – Серія: Філологія. – 2011. – Вип. 213. – С. 65 – 70.
16. Межов О. Об'єктна мінімальна семантико-синтаксична одиниця у формі знахідного відмінка / О.Г. Межов // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологія. Мовознавство. – 2011. – Вип.1. – С. 90 – 94.
17. Перебийніс В.І. Системні та функціональні характеристики мовних одиниць / В.І. Перебийніс // Вісник ХНУ. – 2004. - №635. – С. 138 – 141.
18. Прокопчук Л.В. Проблема порядку слів у теоретичному й прикладному мовознавстві // Мовознавчий збірник: Зб. наук. Праць // МОН України. Черкаський національний університет імені Б.Хмельницького [відп. ред. Г.І.Мартинів]. – Черкаси, 2014.- Вип. 19. – С. 239 – 243.

Иваницкая Н. О «Ключевые слова» к статьям в сборниках научных работ по языкознанию.

Обязательной составляющей научного исследования автора, оформленного и опубликованного в журнале или сборнике, являются т.н. «Ключевые слова». В соответствующей рубрике речь идет о номинировании языковыми средствами понятий, как и о результатах образования и закрепления их в

терминотерминологических системах с реальной или возможной последующей фиксацией их в словарях терминов. Статья посвящена описанию «Ключевых слов» в научных статьях по языкознанию как неотъемлемой составляющей, ориентированной на процесс и результат научного исследования. Отстаивая важность и необходимость включения «Ключевых слов» в итоговую часть научной статьи, автор высказывает мнение о необходимости некоторой «ревизии» как самого названия «Ключевые слова», так и отбора структур в эту рубрику. На конкретном материале «Ключевых слов» в научных статьях по языкознанию доказано некоторую некорректность употребления номинации «Ключевые слова»; обнаружено некоррелированность понятийной и языковой доминант, эксплицированной структурой «Ключевые слова». С этой целью описаны результаты поверхностного анализа «Ключевых слов» соответствующих моделей, а также представлен краткий анализ каждой из них. Статья ориентирована на помощь в выборе адекватных «Ключевых слов» из металингвистической сферы однословных и несколькихсловных номинаций денотатов.

Ключевые слова: «Ключевые слова», однословное название денотата, несколькихсловное название денотата, термин.

Ivanytska N. About «Key Words» in Scientific Papers on Linguistics.

Key words are considered to be a required part of scientific papers completed and published in the journal or digest. The relevant section refers to the linguistic nomination of concepts as the result of their formation and consolidation in terminology system with further real or possible fixation in the scientific glossary. The article focuses on the “key words” applied to scientific papers in linguistics as an integral part aimed at the process and outcome of scientific results. Persisting on the importance and necessity of including “key words” to the final part of the paper, the author utters the opinion that both nomination “key words” as their selection are needed to be revised. Selected examples of the key words from the published scientific papers prove some incorrectness in using the nomination “Key words”. The author found uncorrelated matters between conceptual and linguistic dominants which are explicated by structure “Key words”. For this purpose it was described the results of surface analysis of “Key words” models and briefly described each of them. The article aims to help researches to choose appropriate “key words” from the metalinguistic field represented by one-word and some-words nominations of denotation.

Key words: “Key words”, one-word nomination of denotatum, some-words nomination of denotatum, term.

Леся Конопляник
(Київ)

УДК 81'37+53=111=161.2(045)

ЕТАПИ УКЛАДАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ

Стаття присвячена проблемі розробки двомовних термінологічних словників. У ній узагальнено досвід укладання термінологічних словників в Україні та за її межами, описані проблеми, що виникають у процесі роботи над словником, а також запропоновані деякі шляхи вирішення цих проблем. Висвітлюються головні етапи укладання «Англо-українського словника фізичних термінів». Описується проблема відбору термінів для реєстру, розглядаються критерії відбору найуживанішої термінології з фізики (семантична цінність термінів, частотність, тематична належність, системність, терміно-формування здатність, нормативність, сполучуваність та ін.), а також особливості перекладу термінів (підбір еквівалентів, транскодування, передавання значень термінів синонімами, запозиченими словами та описовим перекладом). На основі власного досвіду укладання термінологічного словника викладено особливості роботи над двомовним (англо-українським) словником. Результати дослідження можуть використовуватись для укладання нових словників для будь-якої нормалізованої терміносистеми.

Ключові слова: термінологічний словник, англо-український словник, фізика, термінологія, терміносистема, реєстр термінів.

Постановка проблеми. Однією із ключових проблем в усіх сферах людської діяльності є єдина понятійна база та відповідна спеціальна термінологія. Науково-технічний прогрес сприяє не лише бурхливому розвитку науки й техніки, але вносить істотні зміни у лінгвістичну модель світу появою окремих термінів та терміносистем, що зумовлює систематизацію та кодифікацію

наявної термінології. Це призводить до потреби видання словників фахових терміносистем, а також теоретичних розробок щодо їх укладання. Проблема укладання термінологічних словників, зокрема англо-українських, є дуже актуальною у сучасній прикладній лінгвістиці, оскільки двомовні термінологічні словники необхідні для перекладу, і, відповідно, більш широкого використання англійської фахової літератури, а також для покращення контактів між фахівцями різних країн.

Кафедрою іноземних мов і прикладної лінгвістики Національного авіаційного університету заплановано видання вузькопрофільних тлумачних та двомовних перекладних словників для вивчення технічної лексики різних галузей студентами університету. Одним із таких видань є «Англо-український словник фізичних термінів». Актуальність даного видання викликана такими факторами: інтенсивне спілкування наукової спільноти у галузі фізики відбувається переважно англійською мовою, проте сьогодні помітним є й україномовний ареал, що спричиняє потребу в перекладі. А для цього необхідні знання міжмовних відповідників, а також поширення знань з різних галузей фізики серед фахівців і всіх тих, кого цікавлять проблеми фізики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом уже декількох десятиків років проблема укладання термінологічних словників обговорюється у працях вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Проблемою укладання термінологічних словників займалися С. Вискушенко, С. Головащук, І. Кудашев, С. Кулешов, С. Радзівська, К. Селіверстова, Т. Сангова, В. Ярошевська, Б. Шуневич та інші науковці. Останнім часом висвітлювались особливості окремих галузевих термінологічних систем, зокрема: біологічної, медичної, юридичної, військової, економічної, інженерної графіки, нанонауки, пожежної справи та ін. (Л. Симоненко, М. Дмитрук, І. Корнейко, Н. Місник, О. Петрова, Я. Яремко, Т. Панько, Є. Антонович, С. Радзівська).

Що стосується укладання перекладного (англо-українського) словника з фізики, то цій проблемі не було надано достатньої уваги. Не можна заперечувати той факт, що останніми роками з'явилися перекладні словники українською мовою для цієї науки, проте їх кількість обмежена. Крім того, постійно відбувається збільшення термінологічної лексики (зокрема, за рахунок термінології з нанонауки): виникають нові терміни, а також розширюються значення тих термінологічних одиниць, що вже існують. Це зумовлює потребу створення перекладного словника фізичних термінів, а також теоретичних розробок щодо його укладання.

Мета статті. Метою статті є дослідження проблеми розробки двомовного термінологічного словника та визначення основних етапів укладання такого типу словника. Завданнями цього дослідження є вивчення досвіду роботи вітчизняних та зарубіжних лінгвістів щодо укладання перекладних термінологічних словників та узагальнення власного досвіду розробки двомовного словника фізичних термінів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка термінологічного словника – це складний і тривалий процес, у якому важливий творчий підхід. З одного боку, майже всі науковці однакові в тому, що розробка словника має поетапний характер [1; 4; 5; 7; 8], проте, з іншого боку, слід відзначити тенденцію до варіювання кількості етапів під час його укладання.

На думку С. Гриньова укладання термінологічного словника відбувається у чотири етапи: 1) проектування словника (визначається його тип, читацький запит та головні характеристики); 2) відбір лексичного матеріалу і формування тезауруса; 3) аналіз та опис спеціальної лексики; 4) підготовка словника до видання (редагування, уточнення) [2, с. 126].

С. Вискушенко теж вважає, що розробка двомовного термінологічного словника передбачає чотири етапи: 1) аналіз наявних словників, дослідження потреб адресата, визначення вимог і майбутніх характеристик, розробка макро- та мікроструктури словника; 2) збір лексичного матеріалу, укладання словника, розподіл слів за семантичними полями, підбір перекладних еквівалентів і дефініцій; 3) оформлення словникових статей, впорядкування словника відповідно до розробленої структури; 4) уточнення, редагування матеріалу та перевірка відповідності словника визначеним цілям [1, с. 195–196].

Б. Шуневич проводив роботу над словником з пожежної термінології у такій послідовності: 1) відбір термінів, їх переклад, уточнення значень деяких термінів; 2) створення

першого варіанту української частини словника на основі цього матеріалу і доповнення його термінами з інших джерел; 3) пошук англійських еквівалентів українських термінів; 4) остаточний варіант побудови української частини словника, уточнення деяких англійських термінів; 5) редагування на основі зауважень щодо перекладу деяких термінів [8, с. 92].

Б. Городецький перераховує аж десять етапів роботи над словником. Е. Румяцева на основі його роботи об'єднує всі ці види робіт у три етапи: 1) аналіз словників та дослідження потреб адресата; визначення вимог до словників на основі отриманих даних; розробка макроструктури та мікроструктури словника; 2) укладання словника (розподіл слів за семантичними полями, підбір еквівалентів, оформлення словникових статей); 3) експериментальна перевірка відповідності словника поставленим цілям [6, с. 125].

Основною причиною розбіжностей у визначенні кількості етапів роботи над словником, на думку С. Вискушенка, є наявність у кожного науковця свого рівня деталізації етапів [1, с. 195]. І. Кудашев додає ще ряд причин, що викликають таку неоднотайність: залежність від стартових умов; факультативність деяких етапів; перетинання, одночасність, неперервність етапів роботи над словником; різниця у поглядах стосовно моменту закінчення роботи над словником [4, с. 48]. Згідно з думкою більшості науковців, етапи розробки словника не можуть бути лінійними і послідовними, навпаки, вони перетинаються та є неперервними, циклічними. Тому досить важко провести межі між цими етапами і чітко визначити кінець одного та початок іншого.

На основі дослідження підходів до поетапної роботи над створенням термінологічних словників та узагальнення досвіду вітчизняних і зарубіжних науковців, ми визначили таку послідовність стадій, якої дотримуємось під час роботи над «Англо-українським словником фізичних термінів»: 1) аналіз наявних словників фізичних термінів в Україні та за її межами, дослідження потреб цільової аудиторії, визначення вимог, майбутніх характеристик та структури словника; 2) укладання реєстру англійських термінів (відбір лексики зі словників, статей, монографій, підручників) та їх переклад з англійської мови на українську; 3) оформлення словникових статей, впорядкування словника відповідно до визначеної структури; 4) уточнення значень деяких термінів фахівцями у галузі фізики, редагування та перевірка відповідності отриманого продукту поставленим цілям.

Розглянемо ці етапи більш детально. На першому (підготовчому) етапі ми досліджували та аналізували наявні термінологічні словники з фізики в Україні та за її межами. Останніми роками з'явилися перекладні словники українською мовою з фізики, проте їх кількість невелика. Це, зокрема, такі видання: «Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки)» (укладачі: О. Кочерга, Є. Мейнарович), «Фізичний тлумачний словник», в якому терміни подано трьома мовами: українською, російською та англійською (укладачі: М. Вакуленко, О. Вакуленко), «Англо-український учбовий словник для студентів фізичних факультетів (укладач Л. Русакова), «Українсько-англійсько-російський тлумачний словник з радіології та радіологічного захисту» (упорядники: Ю. Бездробний, В. Козирський, В. Шендеровський), «Російсько-український фізичний словник» (укладачі: В. Гейченко, О. Жмудський, П. Кузьменко) та інші. Проте більшість з них або об'єднують декілька наук, що не дозволяє включати низку термінів, які можуть зустрічатися у науковій літературі з фізики, або ж, навпаки, є вузькогалузевими, які містять лише терміни окремої галузі фізики. Значно більше словників для даної галузі спостерігається серед російських видань (зокрема, «Новый русско-английский физический словарь» (під ред. В. Новікова), «Большой Англо-русско-английский физико-математический словарь» (укладачі: В. Абдулов, Е. Коваленко), «Англо-русский словарь по оптике» (під ред. В. Запаского), «Толковый англо-русский словарь по нанотехнологии» (укладач: В. Арсланов) та інші. Тому студенти, науковці, викладачі та перекладачі користуються російськими виданнями, самостійно перекладаючи професійні наукові терміни рідною мовою, що зачасти призводить до певних неточностей у перекладі.

«Англо-український словник фізичних термінів», який розробляється у межах держбюджетної теми викладачами кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики НАУ призначений, в першу чергу, для студентів напряму підготовки «Фізика», а також студентів інших технічних спеціальностей, аспірантів, науковців, інженерів, викладачів та перекладачів

наукової літератури. Він має на меті дати змогу працювати з англійськими науковими джерелами та писати власні наукові праці.

Традиційно перекладний словник складається з двох частин: реєстру й іншомовних відповідників до нього. Отже, найважливішою проблемою в такому словнику є створення реєстру, обумовленого метою і призначенням словника, та наведення рівнозначних відповідників у перекладі, спроможних передати семантику реєстрового слова.

Укладання реєстру англійських термінів стало важливим етапом підготовки перекладного словника фізичних термінів. На даному етапі однією з найбільших проблем був відбір найуживанішої термінології з фізики, яка б охоплювала необхідний мінімум лексики, потрібний для перекладу технічної літератури з цієї тематики. У сучасній лінгвістиці багато праць присвячено проблемі знаходження об'єктивних критеріїв, які б допомогли виділяти термінологічні одиниці, які виражають поняття тієї чи іншої галузі знань. Дослідники по-різному вирішують цю проблему, пропонуючи свої методики відбору термінів, критерії їх відбору у тих випадках, коли ще не склалася система понять, і немає чіткої межі між «терміном» і «не терміном» [8, с. 90]. В якості критеріїв розглядаються семантична цінність термінів, частотність, тематична належність, системність, терміно-формувальна здатність, повнота охоплення лексики, синхронність, нормативність та сполучуваність.

На думку К. Селіверстової, визначення списку термінів однієї мови, значення яких мають бути передані словами іншої мови, було й лишається однією з головних проблем при написанні двомовних словників [7, с. 25].

Укладання сучасного словника, як правило, базується на корпусі текстів. Л. Коцюк визначає основні акценти, з допомогою яких корпуси текстів модифікують формування словників: акцент на частоту; акцент на сполучуваність; акцент на варіативність; акцент на граматичні форми лексем та акцент на автентичність [3, с. 17].

Під час проведення дослідження терміносистеми з фізики матеріалом дослідження були терміни, виявлені під час роботи з англійськими джерелами: статтями з наукових журналів (*Applied Physics Letters*, *Foundation of Physics*, *International Journal of Modern Physics*, *Physical Review Letters* та ін.), монографіями (*Lecture Notes in Physics Monographs*, *Handbook of Nanotechnology*, *Theoretical and Mathematical Physics* та ін.), посібниками та підручниками (*Physics for Scientists and Engineers*, *Conceptual Physics*, *Newtonian Physics*, *The Physics of Quantum Mechanics*, *Particle Physics*, *Atomic Physics*, *Classical Physics*, *Optics*, *Nuclear Physics* та ін.), довідковою літературою та словниками (*Collins Internet-linked Dictionary of Physics*, *A Dictionary of Physics*), а також українськими джерелами, які дають визначення фізичних термінів. Із опрацьованих джерел вибиралися всі однослівні прості, похідні, складні, двокомпонентні та багатокомпонентні терміни, композити, комбіновані терміни та запозичення з англійської мови. Крім того, включалися часто вживані у цій галузі загальнонаукові терміни. Створення такого словника може дозволити студентам напряму “Фізика” на ранніх етапах навчання розпочинати читати і вивчати фахові тексти та підвищити вмотивованість вивчення іноземної мови.

Ще одним важливим аспектом укладання термінологічного словника є спосіб передавання значень термінів однієї мови засобами іншої. Оскільки переклад науково-технічної літератури тягнеться до галузі науки, тому всі питання її перекладу не можна пояснювати безпосередньо лінгвістичним шляхом, їх треба розв'язувати разом із фахівцем певної галузі. Перекладний словник має розкрити значення лексики однієї мови еквівалентами іншої мови, і завдання укладача полягає у тому, щоб до термінів у словнику були наведені адекватні слова-відповідники іншої мови, спроможні забезпечити передачу значень і відтінків значень слів [7, с. 51].

Під час роботи над словником ми використовували різні способи перекладу: підбір еквівалентів, транскодування, передавання значень термінів синонімами, запозиченими словами та описовим перекладом (при відсутності лексичних еквівалентів). Крім того, ми вважаємо, що у такому словнику слід пропонувати не весь ряд значень термінів, а лише ті значення, які безпосередньо пов'язані з фізикою.

На даному етапі роботи над словником відбувається оформлення словникових статей. Кожна стаття містить термін з перекладом на українську мову, мінімальний лексико-граматичний коментар, структурні моделі часто вживаних складних термінів та термінологічні зв'язки. У подальшому планується залучити фахівців з фізики (викладачів кафедри теоретичної та прикладної фізики НАУ та наукових співробітників Національної академії наук України, які працюють на кафедрі) для уточнення значень деяких термінів та редагування словника.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, можна зробити висновок, що постійний розвиток сучасної науки та необхідність співпраці наукової спільноти вимагають від українських лінгвістів віднаходження українських еквівалентів та відповідників англійських термінів та укладання термінологічних перекладних словників. Процес роботи над словником тривалий, складний і включає ряд взаємопов'язаних етапів. Тому виникає необхідність подальшого дослідження фахової мови фізики з точки зору лексикографії, оскільки певні проблеми залишаються відкритими і потребують глибшого вивчення та вироблення єдиної теорії. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у необхідності подальшого впорядкування та уніфікації фахової мови фізики, враховуючи нові сфери дослідження у цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вискушенко С. А. До проблеми розробки двомовного термінологічного тематичного словника англійської фахової мови тваринництва / С.А. Вискушенко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство : зб. наук. праць. – Луцьк : Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – № 3. – Ч. 2. – С. 194–197.
2. Гринев С.В. Введение в терминоведение : учеб. пособие / С.В. Гринев. – М., 1993. – 309 с.
3. Коцюк Л. Використання корпусів текстів у процесі укладання словників / Л. Коцюк // Лексикографічний бюлетень : зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 13. – С. 15–19.
4. Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики : монография / И. С. Кудашев. – Helsinki : Helsinki University Print, 2007. – 443 с.
5. Радзівєвська С. Принцип укладання англо-українського словника-довідника з нанонауки / С. Радзівєвська, І. Чекман // Термінологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2 (1). – С. 171–179.
6. Румянцева Е.А. О проекте русско-английского учебного электронного словаря с элементами тезауруса / Е.А. Румянцева // ИСТФИЛ: Исследования в гуманитарных науках. – Вып. 3. – М., 2005. – С. 123–127.
7. Селіверстова К.Т. Підготовка галузевих словників: здобутки і особливості методики укладання перекладного словника [Електронний ресурс] / К.Т. Селіверстова // Архіви України : наук.-практ. журнал. – 2013. – № 5. – С. 25–62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ay_2013_5_4.pdf
8. Шуневич Б.І. Сучасні способи відбору термінів та укладання перекладних словників нових терміносистем / Б.І. Шуневич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : зб. наук. праць. – Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2008. – Вип. 38. – С. 90–93.

Конопляник Л. Етапы составления терминологических словарей.

Статья посвящена проблеме разработки двуязычных терминологических словарей. В ней обобщен опыт составления терминологических словарей как в Украине, так и за ее пределами, описаны проблемы, возникающие в процессе работы над словарем, а также предложены некоторые пути решения этих проблем. Освещаются основные этапы составления «Англо-украинского словаря физических терминов». Подробно описывается проблема отбора терминов для реестра, рассматриваются критерии отбора самой употребляемой терминологии по физике (семантическая ценность термина, частотность, тематическая принадлежность, системность, термино-образовательная способность, нормативность, сочетаемость и др.), а также особенности перевода терминов (подбор эквивалентов, транскodирование, передача значения термина синонимами, заимствованными словами и описательным переводом). На основе собственного опыта составления терминологического словаря изложены особенности работы над двуязычным (англо-украинским) словарем. Результаты исследования могут использоваться для составления словарей для любой нормализованной терминотерминосистемы.

Ключевые слова: терминологический словарь, англо-украинский словарь, физика, терминология, терминотерминосистема, реестр терминов.

Konoplianyk L. The Stages of Compiling Terminological Dictionaries.

The article is devoted to the problem of compiling bilingual terminological dictionaries. It summarizes the experience of compiling such dictionaries in Ukraine and abroad, describes the problems that arise during this process, and proposes some solutions for these problems. The basic stages of the compiling the English-Ukrainian Dictionary of Physics are described. The article outlines the problem of selection of the entry list, considers the criteria for the section of the most common terms in physics (namely, semantic value of a term, frequency, systemacy, term-forming ability, standardization, compatibility, etc.) and special features and ways of translating the terms (equivalents, transcoding, translation with the help of synonyms, borrowings and descriptive translation). The peculiarities of work on the English-Ukrainian dictionary are described on the basis of own experience of compiling terminological bilingual dictionary. The research results can be used for compiling new dictionaries for every normalized terminology.

Key words: terminological dictionary, English-Ukrainian dictionary, physics, terminology, terminological system, entry list.

Ірина Левченко
(Київ)

УДК 811

ОКАЗІОНАЛЬНА ЛЕКСИКА У МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

У статті репрезентовано поняття okazіональних утворень. Аналізуються здобутки вітчизняних та зарубіжних учених у питанні okazіональної лексики, оскільки це питання постає феноменом сучасної неології. Досліджується проблема вивчення okazіоналізмів у мовознавчій літературі як позасистемних мовленнєвих явищ, також розглядається характеристика основних параметрів okazіональних слів. Досліджуються ознаки та класифікації okazіональних одиниць, питання співвідношення okazіональних слів, неологізмів та потенційних слів, адже часто їх використовують у якості синонім на позначення новоутворених одиниць.. Виявлено, що okazіоналізми породжуються у конкретній ситуації та створюються для одноразового використання у мовленні і при цьому не функціонують на межах тієї ситуації, в якій вони були утворені. Як правило, вживаються okazіональні новоутворення з метою надання повідомленню експресивності та прагматичності.

Ключові слова: okazіоналізм, неологізм, потенційне слово, новотвір.

Постановка проблеми визначається загальним спрямуванням лінгвістичних досліджень на вирішення існуючої проблеми лексичних інновацій як способу поповнення словникового складу англійської мови, а саме okazіоналізмів, критеріїв їх виділення та їх функціонування у системі мовлення. Новоутворені одиниці лексичного рівня завжди знаходяться у центрі уваги, адже загальне вивчення мови передбачає вивчення її не лише у системі, але й у мовленнєвій реалізації. Поповнення лексичного прошарку мови можна легко пояснити активним та стабільним процесом появи нових слів у всіх сферах людської діяльності, тому слід зазначити, що саме лексичні новотвори підкреслюють динамічність мови, видозміненість та збагачення її словникового складу. Лексика завжди реагувала та реагує на будь-які зміни, що відбуваються у політичному, громадському, суспільному житті, а також відображає тісний її зв'язок з культурою та історією народу.

Мета статті полягає у тому аби виявити okazіоналізми, встановити критерії їх виділення з низки лексичних інновацій, а також розглянути особливості функціонування okazіоналізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що поява та утворення okazіональних одиниць вже протягом тривалого часу є актуальним, адже становлення вітчизняної неології, в цілому, – це результат кропітких, тривалих наукових пошуків як українських так і зарубіжних лінгвістів, що займалися не лише фіксуванням й диференціацією нових слів у мові, але й у мовленні. Появу okazіональних слів можна пояснити необхідністю надати предметам, явищам, діям: виразності, образності, експресивності у мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовлення – людська діяльність і одночасно результат цієї ж діяльності. Мовлення народжується шляхом спілкування, саме у ньому й

застосовуються мовні засоби залежно від мовленнєвої ситуації, від завдання мовця, який має набір за допомогою тих чи інших засобів донести зміст, думку. До таких мовленнєвих засобів, а не мовних – і відносяться okazіоналізми. Вони створені і живуть лише в певному контексті і поза цим контекстом не відтворюються, – наголошує В. Лопатін. У цьому полягає їх головна відмінність від нових слів, що увійшли в мову, стали загальноновживаними (неологізми) [2: с. 64].

У сфері неології okazіональні слова займають насправді важливе місце, адже, як правило, ці лексеми знаходяться у пасивному стані, частіше вони використовуються у мовленні, а тому не потрапляють до словників.

Різні аспекти okazіональних слів досліджувалися. Зокрема значний внесок у теорію okazіонального словотворення зробили, Н. Фельдман, В. Лопатін, О. Земська, О. Ликов та ін. Дослідники визначають способи творення okazіоналізмів і рівень продуктивності моделей словотвору. В українському мовознавстві цей аспект вивчали Г. Вокальчук, В. Герман, Л. Павленко, О. Стишов, В. Чабаненко.

Функціонально-стилістичний аспект досліджували О. Александрова, Т. Анісімова, М. Бакіна, О. Габінська, О. Ликов, В. Лопатін, Е. Ханпіра, В. Хохлачова. Завдяки цим вченим розглядаються функції okazіоналізмів, їх взаємозв'язок з контекстом, в якому вони використовуються.

Лексикографічний аспект базується на тому, що okazіональні одиниці відносяться лише до мовлення, а не до мови, ці лексичні одиниці не фіксуються і не постійно використовуються. Даний аспект опрацьовували Н. Фельдман, Н. Котеловою, В. Лопатіним, А. Брагіною, О. Чирковою та ін. Мовознавців цікавить питання щодо створення лексикографічного джерела та синсематизації не лише мовних, але й мовленнєвих фактів.

У науковій літературі на сьогодні не існує однозначного загальноприйнятого терміна на позначення даних лексичних одиниць, натомість існує неоднотайний варіаційний ряд номінацій: okazіональне слово (Н. Фельдман), слово-саморобка (Н. Фельдман), індивідуально-авторський новотвір (Ю. Стехін), слово-беззаконник (О. Земська), одноразовий неологізм (Е. Різель), художній неологізм (А. Бровко), авторський неологізм (Р. Кисельова), індивідуалізм (Р. Намітокова), поетичний неологізм (І. Загрузна), авторський новотвір (В. Виноградова), мовленнєвий новотвір (Г. Клименко), індивідуальний новотвір (В. Хохлачова), слово-метеор (М. Степанова), слово-експромт (К. Чуковський), егологізм (І. Аржанов) тощо. Аналізуючи наукову літературу з цього питання, встановити хоча б приблизну кількість найменувань даних мовленнєвих одиниць майже неможливо, адже авторська інтенція у кожного індивідуальна і підхід до номінації не є виключенням, а це в свою чергу є свідченням того, що немає однотайності у поглядах щодо природи okazіонального слова.

Поняття «okazіональне слово», «okazіоналізм», «okazіональний словотвір» вважаються загальноновживаними для позначення ситуативної лексики у контексті мовлення. О. Селіванова так пояснює термін «okazіоналізм»: «Мовні одиниці, які відносяться до складу стилістичних неологізмів, створені в ідеостилі певних авторів текстів і не набули поширення. Okazіоналізми увиразнюють індивідуально-авторське мовлення, надають йому експресивності, емотивної забарвленості, ... нерідко створюються за нетрадиційними словотвірними зразками і з порушенням мовних норм...» [5, с. 424].

В енциклопедії «Українська мова» термін «okazіональне слово» розкриває наступне значення, а саме експресивно-забарвлене слово, що утворюється на основі наявного в мові слова або словосполучення, часом навіть шляхом порушення законів словотворення або ж мовної норми, що функціонує лише в певному контексті, в якому воно виникло [4, с. 432–433].

К. Балдингер інтерпретує цей термін по-своєму: «кожне лексико-семантичне нововведення – це індивідуальний, здебільшого анонімний творчий акт, який залежить від багатьох – психічних, фізіологічних, граматичних, культурних і історичних факторів, при цьому не зумовлений ними закономірно» (цит. :[6, с. 104]).

Тому okazіональна лексика виникає в мовленнєвих ситуаціях відповідно до релевантного контексту, при цьому не наслідуючи мовної норми, навпаки часто порушуючи усі наявні, актуальні стандарти та наділяє текст експресивним забарвленням. Вона обслуговує мінімальну частину контексту; певний, окремий, приватний випадок; певну, індивідуальну мовленнєву

ситуацію, вочевидь тому ці слова не претендують на те, щоб бути зафіксованими в мові або ж увійти до складу загальноновживаної лексики.

Оказіональне слово, як вже вищезазначалося, – надбання мовлення, це мовленнєва експресивна одиниця, що володіє такими властивостями, як:

Невідтворюваність, тобто оказіональна лексика представляє собою абсолютно мовленнєве явище, воно не відноситься до мови, а тому ці слова не відтворюються постійно, адже оказіональна лексема утворюється для кожного окремого випадку.

Словотвірна похідність оказіонального слово свідчить про той факт, що за своєю природою воно складається з двох або й більше морфем, звідси має назву «похідне слово». Оказіональне слово є результатом відносно нестандартного набору двох словоутворюючих морфем, що у свою чергу означає похідність оказіоналізма.

Ненормативність – це відхилення від класичної структури утворення слів, що представляє собою певну естетичність, і виступає у якості образності або ж засобом мовленнєвої, соціальної особливості.

Номінативна факультативність. Оказіоналізм – факультативне явище, за яким не закріплений жоден з фрагментів позамовної дійсності.

Належність до мовлення – це основна специфіка оказіональної лексики, усі інші особливості представляють собою чітке та зрозуміле втілення цієї ключової ознаки. База створення оказіоналізма – факт наявності мовлення.

Функціональна одноразовість – ця ознака характерна для оказіоналізмів тим, що слово використовується з метою одиничного використання у мовленні. Новизна оказіоналізма свідчить про унікальність, конкретність ситуації.

Індивідуальна належність – ще одна характерна особливість оказіональної лексеми. Час утворення і мета використання лексики невідомо через швидкоплинність часу. [4, с. 13]

Неварто також забувати про характерну ознаку, яку визнають усі мовознавці, а саме контекстуальна або ситуативна належність. Новоутворення, як правило, створюються конкретним автором з метою охарактеризувати певне поняття, а не надати йому номінацію, як звичайні неологізми, і тому тісний зв'язок оказіонального слова з контекстом, в якому воно використовується заважає широкому його вживанню та входженню до системи мови і представляє постійну новизну, підкреслюючи індивідуальний підхід творця до того чи іншого слова.

Функціонуючі оказіоналізми допомагають створити ефект оцінки, тобто досягти прагматичної мети, слід мати на увазі, що експресивність – це невід'ємна риса оказіонального слова. Два види експресивності розрізняються в сучасній лінгвістиці: адгерентна (виявляється під час вживання слова у конкретному контексті); інгерентна (внутрішня властивість слова, не залежить від контексту).

Загалом процес входження нового слова до системи мови – справа дуже кропітка, адже найбільшу ймовірність стати загальноновживаною лексикою мають слова-терміни, поява нових гаджетів, матеріалів. Тому щоб закріпитися та бути зафіксованим у лексикографічному словнику, слово має пройти цілий процес суспільного схвалення, у випадку мовної непридатності, це слово буде замінено іншим. Трапляються такі випадки, коли ряд слів вже вживалися в якості оказіональних, впродовж певного часу вони закріплюються в системі мови, але ніяким чином не залежать від свого колишнього характеру вживання та використання, за таких обставин слово набуває абсолютно нового значення.

За довго до того, як термін «оказіоналізм» став уніфікованим у списку на позначення новоутворень у мові, усі нові слова відносилися до категорії неологізмів. Лінгвісти, що займалися вивченням особливостей неології зазначали та вказували на неоднозначність неологічної лексики, а тому неологізми були поділені на дві групи: неологізми загальнономовного характеру та індивідуально-авторські, які суттєво відрізняються один від одного. Загальнономовні неологізми завжди створюються з метою позначити нові факти дійсності, згодом вони входять до мовної системи та розширюють рамки комунікативної ситуації, на основі якої вони виникли. Індивідуально-авторські ж створюються з художньою метою, за нестандартними або непродуктивними моделями мови та варіюються своєю авторською примітною новизною. Тому

за неологізмами загальномовного характеру закріплюється термін «неологізм», а індивідуально-авторські слова отримують назву «оказіоналізми».

Багато вчених вважають, що окрім оказіоналізмів та неологізмів існують ще й потенційні слова. За своєю природою, це ті ж самі лексичні одиниці, що виникають в результаті спілкування за структурою продуктивних моделей, вони нормативні і вже як стало зрозуміло, мають мовленнєвий характер і не мають жодного відношення до мови. Авторська специфіка майже не впливає на створення цих одиниць, адже вони дуже схожі на вже існуючі мовні одиниці.

Потенційні слова як і оказіональні слова не фіксуються у словниковому складі мови. Вищезазначено факт стосовно методу утворення потенційних слів, а саме продуктивні моделі словотворення. Г. Винокур пропонує наступне тлумачення: «У кожній мові разом із словами, що вживаються в повсякденній практиці, існують, крім того, свого роду «потенційні слова», тобто слова, яких фактично немає, але які могли б бути, якби того захотіла історична випадковість. Те, що живе в мові прихованим життям..., дане як натяк в системі мови, проривається назовні в подібних явищах мовного новаторства, що перетворює потенційне в актуальне» [1, с. 15].

Всі ці наявні підтвердження дають змогу не диференціювати оказіоналізми на потенційні слова, індивідуально-авторські слова, а тому часто трапляється так, що оказіональна лексика представляє собою проблему під час перекладу. Дуже часто дана лексика просто не помічається, натомість перекладається як загальноновживана.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Процес поповнення мови лексичними новоутвореннями, зокрема оказіональними словами, є безперервним, й зупинити його неможливо, як неможливо зупинити їх функціонування у системі мовлення. Нові лексичні одиниці поступово стають одиницями словникового складу, збагачують його та свідчать про динамічний характер мови. Процес появи оказіональних одиниць можна пояснити тим, що автори воліють надати своїм текстам прагматичності та експресивності, адже саме ці новоутвори мають неймовірний вплив на адресата, що часто починають використовувати у власній розмовно-побутовій комунікації. Донині не існує чіткого загальноуніфікованого визначення та найменування однієї з основних одиниць неології – оказіоналізму (варіація найменування не має фіксованого мовного ліміту). Абсолютно відсутня єдність щодо диференційних ознак мовленнєвої одиниці, хоча, на нашу думку, основними ознаками ситуативної лексики це: невідтворюваність, номінативна факультативність, ненормативність, належність до мовлення, функціональна одноразовість, індивідуальна належність, а також контекстуальність і ситуативність. Але, в свою чергу, усі вказані ознаки лише свідчать про те, що оказіональна лексика завжди народжується в релевантному контексті і за його рамками не функціонує, автор створює новоутворення лише для певної мовленнєвої ситуації, для певної мети, тобто для одноразового використання і ці одиниці мовленнєвої системи ніколи не фіксуються в словниках, хоча випадки такі траплялися, але поодинокі. Природа оказіональних слів не встановлена та потребує більш детального дослідження, також слід розглянути в майбутньому перспективу диференціації слів, які належать до лексичних інновацій: потенційних слів, індивідуально-авторських одиниць та оказіональних утворень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокур Г.О. Маяковский – новатор языка / Г.О. Винокур. – М.: Советский писатель, 1943. – 136 с.
2. Лопатин В. В. Рождение слова : Неологизмы и окказиональные образования / В. В. Лопатин. – М. : Наука, 1973. – 150 с.
3. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) : [учебное пособие для филологических факультетов ун-тов] / А. Г. Лыков. – М. : Высшая школа, 1976. – 120 с.
4. Пустовіт Л.О. Оказіоналізм / Л.О. Пустовіт, Н.Ф. Клименко // Українська мова: Енциклопедія. – 2-е вид. – К.: Вид.-во "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 2004. – С. 432–433.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.
6. Шмелев Д.Н. Избранные труды по русскому языку / Д.Н. Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 888 с.

Левченко И. Окказиональная лексика в языковых студиях

В статье представлены понятия окказиональных образований. Анализируются достижения отечественных и зарубежных ученых в вопросе окказиональной лексики, поскольку данный вопрос представляет собой феномен современной неологии. Исследуется проблема изучения окказионализмов в языковедческой литературе как внесистемных речевых явлений, также рассматривается характеристика основных параметров окказиональных слов. Исследуются признаки и классификации окказиональных единиц, вопрос соотношения окказиональных слов, неологизмов и потенциальных слов, ведь часто их используют в качестве синонимов для обозначения новых единиц. Установлено, что окказионализмы порождаются в конкретной ситуации и создаются для однократового использования с целью придания сообщению экспрессивности и прагматичности.

Ключевые слова: окказионализм, неологизм, потенциальное слово, новообразование.

Levchenko I. Occasional Lexis in the Speech Studios.

The notions of occasional units are presented in the article. The achievements of home and foreign researchers concerning the occasional lexis are analyzed since it is thought to be a phenomenon in modern neology. The problem of occasionalisms as linguistic phenomena of extrasystemic nature has been investigated in modern linguistic literature. The basic parameters of occasional words are defined. The article studies the features and classifications, as well as the question of differentiation between the notions of occasional words, neologisms and potential words. Usually these notions are considered to be mere synonymous for new words that are appeared in the language. The article finds out that occasional words are coined for the specific situations, they are created for a single usage in speech and their characteristic features are expressiveness and pragmatic aspect.

Key words: occasionalism, neologism, potential word, new formation.

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
завдувачем кафедри ТППАМ факультету лінгвістики НТУУ «КПІ»
Н.І.Іщенко

Мельник Оксана
(Вінниця)

УДК 811.161.2'373.22

СТРУКТУРУВАННЯ ЕРГОНІМІВ ЗА МОТИВОВАНІСТЮ СЕМИ

У статті йдеться про ергонім як онімну одиницю, про його внутрішню вмотивованість. Велике розмаїття денотатів ергонімів дозволило виокремити такі групи як: колективоніми (екіпажоніми, організаціоніми, комісіоніми, школоніми, академіоніми, людіаріоніми, театроніми, кінотеатроніми, клубоніми, цирконіми, дромолюдіаріоніми, фабриконіми, сектуроніми, фірмоніми, кооперативоніми, фермероніми, базоніми, типографіоніми, депоніми, цехоніми, скаутоніми, статівоніми, секціоніми, комітетоніми, журіоніми, агеціоніми, каналоніми, армоніми, лепораріоніми, лімітрофоніми, юрисоніми, спецміліціоніми, студіоніми, редакціоніми, трупоніми, ансамблоніми, комерціоніми, базароніми, магазиноніми та ін.), конфедераціоніми (партіоніми, консорціоніми, кофесіоніми, содаліціоніми), пресулатоніми (міністроніми, регантороніми, коетоніми). Відповідно до семантичного навантаження у межах кожної із зазначених груп розглядаються певні ергоназви.

Ключові слова: ергонім, ергонімія, ергонімікон, ойкодомоніми, емпороніми, прагматоніми, конфедеранціоніми, пресулатоніми, колективоніми, конотовані, нейтральні, ерготемоніми, ергоурбоніми, доменні назви.

Постановка проблеми. Ергонім – термін, закріплений у мовознавстві Н.В. Подольською для позначення назв ділових об'єднань людей (будь-які спілки, організації, підприємства, корпорації, заклади, угруповання, гуртки та ін.): *Організація Об'єднаних Націй, Міжнародний астрономічний союз, Московський державний університет, Малий театр, комбінат «Правда», Спортивне товариство «Спартак», зібрання лицарів Круглого столу, музикальний гурток*

«Могутня купка» [9, с. 151]. Термін «ергонімія» використовуємо для позначення сукупності назв ділових об'єднань людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над цією проблемою працювало немало радянських, а пізніше українських та інших слов'янських дослідників: Подольська Н.В., Белей О.О., Лесовець Н.М., Торчинський М.М., Хібеба Н.В. Ларіна Т.В., Романова Т.П., Крюкова І.В., Тріфонова О.А., Кутуза Н.В. та ін. Дослідники (Белей О.О., Лесовець Н.М., Ларіна Т.В.) у форматі концепту «ергонім» виділяють ойкодомоніми – найменування, закріплені за окремими будівлями, з обов'язковою наявністю вивіски; НКП – назва комерційного підприємства; найменування ділових об'єктів; *емпороніми* – винятково торгові підприємства [10, с.74]. Інші дослідники (Крюкова І.В., Тріфонова О.А.) пропонують термін «рекламна назва», до якої відносять не тільки *прагматоніми* (словесні товарні знаки), а й *ергоніми* (назви підприємств), *гемероніми* (назви засобів масової інформації), *геортоніми* (назви конкурсів, фестивалів, концертів), *порейоніми* (назви транспортних засобів). Натомість Тріфонова О.А. під терміном «ергонім» об'єднує «власні назви будь-яких ділових об'єктів незалежно від їхнього правового статусу і юридичної адреси» [11; 17].

Беспалова А.В. вважає, що значення терміна «ергонім» набагато ширше, ніж просто «ділове об'єднання людей», і включає у сему і назви релігійних об'єднань, і навчальних закладів (від дошкільних до вищих), і освітніх гуртків, хоча усі ці групи не є діловими об'єднаннями. Тобто дослідниця розуміє «ергонім» як назву будь-яких об'єднань людей [1; 166-167].

Ми приєднуємося до цієї слушної думки, позаяк вважаємо ергоніми найбільш активним, постійно зростаючим, прогресуючим пластом онімів. Тому узагальнення ознак поняття «ергонім» призведе до концептуалізації, формування семантичної домінанти, основної ознаки у змісті, котрий виражається словесним знаком концепту.

Мета статті. Завдання нашого дослідження і мета пропонованої статті полягають у тому, щоб з'ясувати межі і зміст терміна «ергонім».

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Кутузи Н.В. внутрішня вмотивованість ергонімів зумовила їх поділ на *нейтральні* й *конотовані*. У нейтральних закладено ознаки, котрі безпосередньо вказують на характер діяльності підприємства, вид продукції/послуг, власника фірми/компанії. Конотонімам же притаманна багатозначність. В основу ергонімів як конотативно маркованих елементів ономастичної системи покладено асоціативні зв'язки, що містять натяк на специфіку підприємства, якість, вид, розміри продукції, результат від використання продукції/послуг, інтер'єр, архітектурні особливості, місце розташування, ознаки елітності, престижності тощо [6, с. 19].

Романова Т.П. зауважує, що основу ергонімного концептуального поля складають три розряди власних назв: *фірмові* (ерготемоніми: від грецьк. діло+закон+назва), *міські* (ергоурбоніми: від грецьк. діло + місто + назва) і *доменні назви* (систематизовані й ієрархізовані назви користувачів Інтернет-мережі, котрі належать окремим власникам) [11, с. 290].

Ерготемоніми індивідуалізують підприємця у правовому просторі; ергоурбоніми – в міському, а доменні імена – в просторі Інтернет (www.ngsurgut.ru, www.surgutneftegas.ru, www.ikino.ru, www.mirdetstva.ru, www.lada-auto.ru, www.gazprom.ru, www.eldorado.ru) [11, с. 290].

Тож, думка слушна: велике розмаїття денотатів ергонімів мусить нас (слідом за Торчинським М.М.) розподілити їх, відповідно до мотивованості семи, на три групи:

- колективоніми – власні найменування колективів, зайнятих у сфері виробництва та сервісу «(лат. *collectivus* – збірний, нагромаджений) – сукупність людей, які об'єднані спільною роботою або інтересами» [14, с. 363];
- конфедераціоніми – власні назви об'єднань людей, держав та інших об'єктів за політичними, ідеологічними та іншими подібними ознаками «(лат. *confederatio* – спілка, об'єднання) - спілка об'єднання будь-яких організацій» [14, с. 380];
- пресулатоніми – власні назви керівних структур різних рівнів (від лат. *praesulatus* – «керівний пост, верховенство» [2; с. 612]) [14, с. 260].

Відповідно до таблиці, укладеної М.М. Торчинським [14, с. 533] до колективонімів відносимо такі ергоназви:

- 1) *фабриконіми* – власні назви промислових об'єднань: заводів, фабрик, комбінатів тощо: *Вінницький хімічний комбінат, Вінницький м'ясокомбінат, Вінницька меблева фабрика, Вінницький пивзавод, ВАТ «Ковбаскофф»*;
- 2) *сектуроніми* – власні назви колективів шахт, копалень, кар'єрів тощо: *Піщанський піщаний кар'єр*;
- 3) *фірмоніми* – власні назви колективів фірм: ДП ТОВ фірми «Планер», Агентство нерухомості «Тристан» та ін.
- 4) *кооперативоніми* – власні назви колективів кооперативів: садівничий кооператив «Вінниця», дачний кооператив «Стрижавка-1» тощо;
- 5) *фермероніми* – власні назви колективів фермерських господарств: фермерське господарство «Яружанка», фермерське господарство «Таврія»;
- 6) *базоніми* – власні назви колективів працівників різноманітних баз: *Вінницька обласна універсальна торгова база, ПП Липовецька хлібна база, Вінмаркет, склад побутової техніки тощо*;
- 7) *типографіоніми* – власні назви колективів типографій, друкарень: *Вінницька друкарня, типографія «Саміздат», типографія «Друк» тощо*;
- 8) *депоніми* – власні назви колективів депо: *Вінницьке трамвайне депо ВТТУ, Жмеринське локомотивне депо тощо*;
- 9) *бригадоніми; цехоніми* – власні назви працівників однієї бригади, цеху: *бригада №5 Вінницької цукеркової фабрики; слюсарний цех Вінницького шарико-підшипникового заводу тощо*;
- 10) *скаутоніми* – власні назви колективів членів дитячих організацій, гуртків, секцій тощо: *загін «козачата», танцювальний гурток «Берізка»*;
- 11) *статівоніми* – власні назви мешканців військових, туристичних та інших таборів: *спортивний табір «Маяк»*;
- 12) *секціоніми* – назви колективів відділів, секцій, підрозділів установ, організацій: *кафедра української мови ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*
- 13) *агенціоніми* – власні назви колективів агенцій: *рекламна агенція «Вечірня Вінниця», туристична агенція «Море турів»*;
- 14) *каналоніми*: *Вінницький приватний канал «Еверест», Канал «Вінницьке державне телебачення»*;
- 15) *армоніми* – власні назви військових з'єднань: *Збройні сили України, Перший Український фронт*;
- 16) *лепораріоніми* – власні назви колективів працівників заповідників, кладовищ, лісових господарств, меморіалів, смітників тощо: *Вінницьке державне лісництво*;
- 17) *лімітрофоніми* – власні назви колективів прикордонних застав і митних постів: *Могилів-Подільська митниця*;
- 18) *юрисоніми* – власні назви колективів: *Вінницьке обласне управління юстиції, Барська державна нотаріальна контора*;
- 19) *спецміліціоніми* – власні назви колективів спеціальних міліцейських загонів: *Спеціальний батальйон судової міліції «Грифон», Спецпідрозділ охорони «Тітан», Відділ швидкого реагування і спецоперацій «Сокіл» та ін.*;
- 20) *студіоніми* – власні назви студій: *музична студія «Мед», Вінницька мистецька студія для дорослих*;
- 21) *редакціоніми* – власні назви колективів різноманітних редакцій газет, журналів: *Редакція газети «РІА», Редакція «Вінницької газети», Редакція газети «Місто»*;
- 22) *ансамблоніми* – власні назви колективів ансамблів: *Народний ансамбль танцю «Радість», Народний ансамбль танцю «Барвінок»*;
- 23) *комерціоніми (базароніми, магазиноніми, кіосконіми* – власні назви колективів працівників магазинів, кіосків, базарів: *Супермаркет «Варшава», магазин «Авоська», Ринок «Урожай», «Газетний кіоск №34»*);
- 24) *банконіми* – власні назви колективів банків: *ПриватБанк, UniCreditBank*);

25)медициноніми – власні назви колективів лікарень, приватних і державних лабораторій, санітарних, епідемічних станцій тощо: *Медичний центр «Медівін», Клініка «Вінінтермед», Вінницька міська клінічна лікарня №2, Центр матері і дитини №3, Вінницька обласна санепідемстанція та інші;*

26)сервісоніми – власні назви колективів сервісних центрів: *Сервісний центр «АТП Вінниця», «Будинок побуту», сервісний центр «Лайф» та ін.;*

27)спортоніми – власні назви колективів спортивних закладів, стадіонів, палаців спорту, басейнів, тренувальних зал тощо: *басейн «Маяк», стадіон «Локомотив», спортивний клуб «Максимус» тощо;*

28)командоніми – власні назви команд: *футбольна команда «Нива», гандбольна команда «Галичанка» та ін.*

29)фармаціоніми – власні назви колективів працівників фармацевтичних закладів: *Аптека «Конекс», ветеринарна аптека «Улюбленець», «Зелена аптека», «Авіценна», Муніципальна аптека №2 та ін.;*

30)музейоніми – власні назви колективів музеїв: *музей М.М. Коцюбинського, музей М.І. Пирогова, Вінницький обласний краєзнавчий музей, Вінницький художній музей, Вінницький музей «Мій край – Поділля» тощо;*

31)бібліотеконіми – власні назви колективів бібліотек: *бібліотека імені К.А. Тімірязєва, Центральна дитяча бібліотека імені Івана Франка;*

32)готелоніми – власні назви колективів готелів: *готельний комплекс «Добродій», готель «Україна», готель «Поділля», готель «Південний Буг»;*

33)курортоніми – власні назви колективів курортних лікувальних закладів: *санаторій «Хмільник» (м. Хмільник Вінницької обл.), санаторій «Авангард» (м. Немирів Вінницької обл.);*

34)монастеріоніми – власні назви колективів, які проживають або служать у монастирях, а також до цієї групи належать ад'єктоніми, клерикал-геортоніми та агіоніми: *Лядівський свято-усекновенський скальний чоловічий монастир, Браїлівський жіночий монастир тощо;*

35)вокзалоніми – власні назви колективів працівників вокзалів: *Вінницький центральний автовокзал, Вінницький східний автовокзал, Жмеринський залізничний вокзал;*

36)станціоніми – власні назви колективів станцій, невеличких платформ, переїздів: *станція «Калинівка», платформа «Демидівка» (Вінницького р-ну);*

37)карцероніми (колоніоніми, криміналоніми) – власні назви колективів тюрем, колоній та інших місць позбавлення волі: *Стрижавська виправна колонія №81 Державного департаменту України з питань виконання покарань у Вінницькій області тощо;*

38)куліоніми (рестораноніми, таверноніми) – власні назви колективів підприємств громадського харчування: *ресторан «Art-house», кафе «Меркурій», таверна «У фонтана» ТРК «Мегапол» та ін.;*

39)екіпажоніми (наутоекіпажоніми, авіаекіпажоніми, локоекіпажоніми, автоекіпажоніми, космоекіпажоніми), – особовий склад корабля, літака, танка і т.д.: *екіпаж катера «Ляля Ратушина», Екіпаж «АН – 132», екіпаж «жигулі» тощо;*

40)організаціоніми (інтер-організаціоніми, націо-організаціоніми, районо-організаціоніми) – власні назви організацій та установ: *Вінницька обласна організація профспілок, Вінницька державна екологічна інспекція, Вінницька облспоживспілка, Тиврівська райспоживспілка тощо;*

41)комісіоніми (інтер-комісіоніми, націо-комісіоніми, районо-комісіоніми) – уповноважена група осіб, покликана виконувати певні завдання, які утворюються з певною метою на різних рівнях: *Козятинська окружна виборча комісія, Вінницька регіональна узгоджувальна комісія з питань координації міжгалузевих відносин на ринку молока і м'яса та ін.;*

42)комітетоніми, журіоніми – назва осіб, котрі об'єднуються в комітети або журі: *журі конкурсу «КВК» на кубок мера міста, батьківський комітет 6- «Г» класу;*

43)школоніми (унтер-школоніми – назви дошкільних закладів: *Вінницький дитячий садок санаторного типу №27 «Дзвіночок»; інтра-школоніми – назви загальноосвітніх навчальних закладів: навчальний заклад «Загальноосвітня школа І – ІІІ – ступенів №26 Вінницької міської ради»; проф-школоніми – назви навчальних закладів професійного спрямування: Барське*

педагогічне училище; екстра-школоніми – позашкільні освітні та виховні заклади: Мистецька студія «Барви України», Вінницький будинок школяра, Мала академія наук; обер-школоніми – найменування вищих навчальних закладів: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінницький кооперативний інститут тощо; академіоніми – власні назви науково-дослідних установ: Науково-дослідний інститут «Гелій», Вінницький філіал ДП "Державний науково-дослідний та проектно-вишукувальний інститут "ДІПРОЕККТРЕКОНСТРУКЦІЯ" та ін.;

44)людіаріоніми – власні назви колективів театрів, кінотеатрів, будинків культури, клубів, цирків та ін (театроніми, трупоніми, кінотеатроніми, клубоніми, цирконіми, дромолюдіаріоніми): *Вінницький обласний драмтеатр імені Миколи Садовського, кінотеатр «Родина», комп'ютерний клуб «Хакер» тощо.*

Конфедераціоніми (як і пресулатоніми) мають меншу структурну розгалуженість і відповідно до семантичного навантаження цю групу ергонімів можна градувати на *лігоніми, партіоніми, конфесіоніми, консорціоніми, содаліціоніми* [14; с. 260].

Термін «лігоніми» виділяє у своїй фундаментальній праці «Структура онімного простору української мови» М.М. Торчинський як номінацію міждержавних об'єднань, а «Сучасний словник іншомовних слів» [13; с. 296] подає наступну дефініцію: «... від франц. *lique* [лат. *ligare* – зв'язувати] - спілка, об'єднання окремих осіб, установ або держав»: Антанта, Троїстий союз [14; с. 272], Євросоюз, СНГ, Митний союз та ін..

Консорціоніми – власні назви громадських спілок і товариств [14; с. 272] (від лат. *cōnsociātio* – «об'єднання, громадська спілка» [13; с. 188]; *cōnsortio* – «співучасть, співтовариство» [13; с. 189]) : ГО Вінницьке обласне Товариство захисту тварин, Вінницьке товариство глухих, Вінницьке товариство «Україна-Росія», Вінницька обласна спілка пасічників, Вінницька міська громадська організація «Спілка споживачів «ТОТЕК», Вінницьке обласне товариство єврейської мови» та багато інших об'єднань, спілок і товариств. Залежно від територіальної компетенції консорціоніми можемо розмежувати на *інтер-консорціоніми* (Міжнародне громадське об'єднання «Вінницьке земляцтво»), *націо-консорціоніми* (громадська організація «Народна рада», Всеукраїнська громадська організація «Національна газова спілка України») і *районо-консорціоніми* (Громадська організація Вінницька міська культурно-просвітницька спілка поляків, Вінницька обласна громадська організація Спілка підприємців Стіна та ін.).

Партіоніми диференціюємо за наступними критеріями [16; с. 103]:

1) *за типом утворення*: асамблея (Українська національна асамблея), конгрес (Конгрес українських націоналістів), об'єднання (Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Всеукраїнське об'єднання «Свобода»), партія (Партія регіонів), союз (Всеукраїнський політичний союз, Демократичний союз, Християнсько-демократичний союз), альянс (Український республіканський альянс); 2) *за масштабом діяльності*: всеукраїнського (Всеукраїнська козацька партія, Всеукраїнська партія «Нова сила», Всеукраїнська політична партія «Братство») та місцевого (політична партія «Захист місцевих інтересів народу», політична партія «Рідне місто») значення; 3) *за ідеологією*: Демократична партія України, Комуністична партія України, Ліберальна партія України, Партія вільних демократів, Соціалістична партія України; 4) *за напрямом діяльності* (яка задекларована в назві партії): економіка – Партія національно-економічного розвитку України, Політична партія малого і середнього бізнесу України; розвиток сільського господарства – Аграрна партія України, Партія селян, політична партія «Селянська Україна»; розвиток міста – Партія промисловців і підприємців України; екологія – Зелена екологічна партія України «Райдуга», Зелена партія України, політична партія «Зелені», Народна екологічна партія, Соціально-екологічна партія «Союз. Чорнобиль. Україна»; релігія – Партія мусульман України, Республіканська християнська партія, Соціально-християнська партія, Українська політична партія «Християнський рух»; інтереси нацменшин – Демократична партія угорців України. 5) *за членством*: стать – Всеукраїнське політичне об'єднання «Жінки за майбутнє», партія «Жінки України», партія «Солідарність жінок України»; вік – Молодіжна партія України, політична партія „Молода Україна”, політична партія «Партія нового покоління України», Партія пенсіонерів України [16; с. 103].

Конфесіоніми – від лат. *confessionalis* – віросповідний – власні назви об'єднань людей зі спільними релігійними поглядами: Українська автокефальна церква, Українська православна церква (Московський Патріархат), Українська греко-католицька церква, Українська Лютеранська церква, релігійна громада «Свідки Єгови», Духовне управління мусульман України, Українська Асоціація Буддистів Школи Карма Каг'ю, Об'єднання юдейських релігійних організацій України, Реорганізована Церква Ісуса Христа святих останніх днів та ін..

Содаціоніми – найменування таємних (підпільних) організацій і союзів: «Алькаїда», «Ліга масонів», «Земля і воля», Орден Східних Тамплієрів, «Череп і кістки», Масони.

Відповідно до семантичного навантаження *пресулатоніми* теж можемо поділити на *міністроніми* (найменування керівних державних установ), *інтер-міністроніми*: Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй, *націо-міністроніми*: Народна палата Індії, *районо-міністроніми*: Виконавчий комітет Вінницької обласної ради народних депутатів, *регантороніми* (найменування недержавних керівних структур): *інтер-регантороніми*: Міжнародний комітет Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, *націо-регантороніми*: Центральна управа Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, *районо-регантороніми* – Вінницький обласний профспілковий комітет працівників освіти [14; с. 260].

Окрему групу пресулатонімів становлять *коетоніми* – найменування нарад і зборів, які мають статус керівного органу: Установчі збори, Четверта сесія Верховної Ради України [14; с. 260].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, ми структурували ергоніми за їхніми денотатами. Виявили, що усі ергоніми за семою бувають конотовані й нейтральні. Конотовані окреслюють три групи: фірмові, міські і доменні назви. Але більш прийнятна для нас у сучасних умовах продуктивного ергонімотворення класифікація, за якою ми ділимо ергоніми на колективоніми, конфедеранціоніми і преслаутоніми. У подальших студіях передбачено розглянути особливості дериваційної структури сучасних ергонімів Вінниччини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалова А.В. Принципы и способы номинации в английской эргонимии (на материале названий фирм и компаний) / А.В. Беспалова // Вопросы ономастики. – Вып. 19. – Свердловск, 1991. – с. 158 – 167.
2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – М.: Русский язык, 1876. – 1096 с.
3. Деремента Ю. М. Асоціативний компонент у відміфонічних та відтеонічних ергонімах Тернопільщини / Ю.М. Деремента // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка – 2011. – с. 108 – 111.
4. Козлов Р.И. Современные эргоурбонимы в городской топонимической системе / Р.И. Козлов // Известия Уральского государственного университета. 2001. - № 20. - С. 26–34.
5. Крюкова И.В. Рекламное имя: от изобретения до прецедентности. / И.В. Крюкова – Волгоград: Перемена, 2004. – 228с.
6. Кутуза Н.В. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Кутуза Н.В. – Одеса 2003. – 20 с.
7. Лейчик В.М. Проблемы отечественного терминоведения в конце XX века / В.М. Лейчик // Вопросы филологии. 2003. - №2 . - С. 20-30.
8. Отин Е.С. Избранные труды по языкознанию / Е.С. Отин. – Донецк: Донеччина, 1999. – 400 с.
9. Подольская Н.В. Словарь ономастической терминологии. 2-е изд. переработ. и доп. / Н.В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192с.
10. Романова Т.П. Эволюционные процессы в области современной российской эргонимической терминологии – Т.П. Романова // Вопросы ономастики. - 2006. - № 3. - С. 76 – 83.
11. Романова Т. П. Становление русской рекламной эргонимии на рубеже XIX–XX вв. – Т.П. Романова // Категории в исследовании, описании и преподавании языка: Сб. науч. тр. к 80-летию Е. С. Скобликовой. Самара, 2004. - С. 290–298.
12. Стародубцева В.В. Номинация внутригородских предприятий и учреждений в современном русском языке (на материале ойкодомонимов г. Ульяновска): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 2003.
13. Сучасний словник іншомовних слів / Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789с.
14. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови: Монографія / М.М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 548 с.
15. Трифонова Е.А. Названия деловых объектов: семантика, прагматика, поэтика (на материале русских и английских эргонимов). Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2006. 20с.
16. Хібеба Н.В. Українські ергоніми в аспекті лінгвокраєзнавчих студій / Н.В. Хібеба // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. - 2010. - Вип. 5. - С. 102–110.

Мельник О. Структурирование эргонимов по семантической мотивации.

В статье говорится об эргонимах как онимной единице, о их внутренней мотивированности. Большое разнообразие денотатов эргонимов позволило выделить такие группы как коллективонимы (экипажонимы, организационимы, комиссионимы, школонимы, академionимы, людарионимы, клубонимы, цирконимы, дромолюдарионимы, фабриконимы, сектуронимы, фирмонимы, кооперативонимы, фермеронимы, базонимы, типографионимы, депонимы, цехонимы, скаутонимы, стативонимы, секционимы, комитетонимы, журионимы, агенционимы, каналонимы, армонимы, лепорарионимы, лимитрофонимы, юрисонимы, спецмилиционимы, студионимы, редакционимы, и др.), конфедерационимы (партионимы, консорционимы, конфесионимы, содалиционимы), пресулатонимы (министронимы, реганторонимы, коетонимы). Согласно семантической нагрузки в пределах каждой из указанных групп рассматриваются определенные эргоимена.

Ключевые слова: эргоним, эргонимия, эргонимикон, ойкодомонимы, емпоронимы, прагматонимы, конфедерационимы, пресулатонимы, коллективонимы, коннотованные, нейтральные, эрготемонимы, эргоурбонимы, доменные названия.

Melnik O. Structuring Ergonams by Semantic Motivation.

The article deals with ergonams as oname unit, its internal motivation. A large variety of possible referents erhonamse isolate groups like kolektyvonames (ekipazhonames, orhanizatsionames, komisionames, schkoolnames, akademionames, lyudiarionames, teatronames, kinoteatronames, klubonames, circusonames, fabrykonames, sekturonames, firmonames, kooperatyvonames, fermeronames, basonames, typohrafionames, deponames, tsehonames, skautonames, stativonames, sektsionames, komitetonames, zhurionames, kanalnames, lawyernames, studionames, editionames, komertsionames, shponames, kioskonames, bankonames, servisonames, sportonames, farmatsionames, muzeyonames, bibliotekonames, hotelonames, kurortonames, monasterionames, vokzalonames, kolonionames, restoranonames, tavernonames), konfederatsionames (partionames, konsortsioname, confessionames, sodalitsionames), presulatnames (ministronames, regantonames, koetonames). According to the semantic meaning within each of these groups some erhonazvy are considered.

Key words: ergonames, ergonames, oykodomonames, emporonames, pragmatonames, konfederantsionames, presloutonames, kolektyvonames, connotation, neutral, erhotemonimy, erhourbonimy, domain names.

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
завідувачем кафедри української мови Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
Н.М.Павликівською

Віта Павлюк
(Вінниця)

УДК 811.161.2'373.23:392.91

**СТАТИСТИЧНО-МОТИВАЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ПРІЗВИСК ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

У статті проаналізовані загальні статистичні й мотиваційні особливості прізвищ Вінницької області, зокрема співвідношення індивідуальних, сімейно-родових, групових, повторюваних прізвищ; кількісна структура прізвищ Вінниччини, а також з'ясовано загальні мотиваційні характеристики індивідуальних прізвищ регіону. Абсолютну більшість суцільної вибірки неофіційних антропонімів подільського ареалу становлять індивідуальні прізвища. Сімейно-родові прізвища репрезентовані незначною кількістю - біля 2 %, повторювані - 7%. Значною підгрупою повторюваних прізвищ є трансонімізовані назви (1.5 % від загальної кількості прізвищ і 20 % від цієї групи). 80 % повторюваних прізвищ мають дворазове або триразове незалежне представлення в різних населених пунктах. Масив аналізованих прізвищ поділяється на умотивовані прізвища (84 %), внутрішня форма яких абсолютно прозора або однозначно указується респондентами на етапі збору матеріалу; умовно невмотивовані прізвища (12 %), які потребують

для з'ясування мотивації глибинного семантичного й етимологічного аналізу або ж залишаються затемненими; багатомотивовані прізвища (4 %).

Ключові слова: індивідуальні прізвища, родичівські прізвища, групові прізвища, повторювані прізвища, прості, складні, складені прізвища, мотивація прізвищ.

Постановка проблеми. У вітчизняній ономастиці кінця XX – початку XXI ст. спостерігається тенденція до різноаспектного вивчення прізвищ різних регіонів, етнічних та соціальних груп, що призвело до тематичної й ареальної сегментації сучасних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З кожним роком карта говіркових ареалів стає все більше заповненою. Так, останнім часом було здійснено дослідження неофіційних антропонімів Західної України (Б. Близнюк – на Гуцульщині, Г. Бучко й Д. Бучко – на Бойківщині, П. Чучка – на Закарпатті), Північної (Н. Шульська та І. Козубенко – на Поліссі), Сходу України (Н. Федотова – на Луганщині, О. Антонюк – на Донеччині), Півдня України (Г. Сенік – на Одещині, В. Тихоша – на Херсонщині) та ін.

Вагомим результатом ономастичної діяльності українських науковців нового часу є укладання словників прізвищ за територіальним принципом. Зокрема, Н. Шульська уклала «Словник прізвищ жителів межиріччя Стиру та Горині», куди увійшли понад три тисячі неофіційних антропонімів. У цій праці лінгвіст пропонує власну теоретико-методологічну базу для збирання й опису прізвищ [4, с. 3-15]. В. Чабаненко – двотомний словник «Прізвища Нижньої Наддніпрянщини» [1]. У «Словнику прізвищ жителів межиріччя Стиру та Горині» Н. Шульська подає прізвища, зібрані на порубіжжі Волинської й Рівненської областей [4]. У результаті багаторічної спільної роботи студентів, магістрантів та викладачів філологічного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки Г. Аркушиним було укладено «Словник прізвищ північно-західної України», який містить майже 20 000 онімів [2].

Проте **актуальним** залишається питання різнобічної характеристики прізвищ Подільського ареалу, зокрема Вінницької області.

Метою статті є загальні класифікаційні й мотиваційні характеристики прізвищ Вінниччини, що здійснюватимуться в рамках вирішення таких **завдань**, як а) вироблення оптимальних класифікаційних параметрів прізвищ Вінниччини; б) визначення співвідношення індивідуальних, сімейно-родових, групових і повторюваних прізвищ; в) з'ясування кількісної структури досліджуваних одиниць; г) опис загальних мотиваційних характеристик індивідуальних прізвищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класифікація прізвищ здійснюється за теоретико-методологічними настановами, зокрема кількісними, формальними й семантичними. Усього на матеріалі ареалу Вінниччини було досліджено близько 4000 прізвищ, які аналізувалися передусім за дихотомічним підходом. Так, П. Чучка пропонує поділяти прізвища на індивідуальні та сімейно-родові, які мотивуються особливостями носія й загальною номінацією сім'ї або родини [3, с. 181].

Пропонуємо доповнити класифікацію П. Чучки, яка фактично характеризує прізвища за кількістю носіїв і додати третій пункт: окрім індивідуальних і родичівських (повторювані за генеалогічною мотивацією), додати омонімічні (повторювані за подібністю мотивів номінації). Поряд з указаною класифікацією до найзагальніших статистичних характеристик, що мають у своїй основі три- або дихотомічний поділ, відносимо характер мотивованості (власне мотивовані й умовно мотивовані прізвища), її кількісні ознаки (одно-, дво- й багатомотивовані прізвища), структуру прізвищ (складні, прості й складені (багатокомпонентні) прізвища). Кожну з указаних ознак варто розглядати окремо.

Абсолютну більшість суцільної вибірки неофіційних антропонімів подільського ареалу становлять індивідуальні прізвища (2342): *Горобчик, Господина, Довготелеса, Гурченко, Комарик, Куряча мама, Кутя, Маямі, Модель, Мурчик, Несміяна, Петручок, Санчо Панчос, Штунда, Ямкатий, Кузя, Будулай, Ксенька, Маслянка, Соболь, Американка, Спічка, Штукатур, Комбат, Глобус, Кармен, Фокуснік, Синичка, Гуля, Гуска, Миколась, Малина, Кролик, Драбина*.

Сімейно-родові прізвища репрезентовані незначною кількістю (біля 2 %), що свідчить про демографічні особливості сільського населення Вінниччини: зникнення родових гнізд, виїзд молоді до міста й отримання нею переважно індивідуальних прізвищ. Серед сімейно-родових

більшість –мотивовані, незважаючи на те, що зовнішньолінгвальні чинники називання, а отже, етимологія могла втратитися кілька поколінь тому. Мотиваційна прозорість досягається шляхом етимологічного та асоціативного аналізу, що виявляє як характеристики за зовнішньою ознакою, так і ситуативно надані: *Дончики* (від назви річки *Дон*), *Личаки* (їхні предки ходили в личаках), *Бульбонові* (батьки часто кричали «Бульба», коли копали картоплю).

Примітним явищем є повторювані прізвища, що кількісно становлять близько 7 %. Дослідження таких одиниць дає багатий матеріал про стереотипні ознаки, які в різних місцевостях лягають в основу неофіційного антропоніма. До одиниць, що мають частотність уживання більше 2, належать мотивовані зовнішністю носія. В основі називання лежать екстралінгвально мотивовані гіперсеми *розмір* і *колір*:

а) розмір (зріст, тілобудова): *Пончик, Глобус, Горобець, Малий, Макарон, Гном, Гарбуз, Бик, Батон* та ін. Номінація низки репрезентантів цієї групи відбувається за актуалізації периферійних сем твірних основ (*об'єм, характерний розмір* (великий, круглий, квадратний): *Бачок, Болт, Батя, Віні Пух, Біляш* та ін..

б) колір (волосся, шкіри): *Циган, Бєлий, Рижий, Белка, Ворон*. Доповнюється мотивацією за типом волоссяного покриву: *Лисий, Кучерявий*, які зустрічаються в багатьох населених пунктах.

Спорадично екстралінгвальними пресупозиціями утворення повторюваних прізвищ виступають внутрішні характеристики (вдача, характер). Так, більше двох незалежних уживань мають неофіційні антропоніми *Вареник* (про людину, яка повільна, некмітлива). Має словотвірно-синонімічні варіанти при називанні однієї і тієї ж особи: *Варення, Варедька, Вараний*, які зберігають сему недискретної субстанції. Аналогічно – *Баран* (символічна аналогія з відповідною твариною за архетипом «нерозумний»), *Ваня* (подібно – *Микола, Микита* як типові імена представників народу, що не відрізняються особливим інтелектом, розумінням сучасних речей), *Курка* (аналогія з птахом, який неакуратний, незграбний) та ін..

Окремою підгрупою повторюваних прізвищ є трансонімізовані назви (1.5 % від загальної кількості прізвищ і 20 % від цієї групи), що походять від прізвищ відомих людей, які стали популярними політичними, культурними або історичними символами певних епох або ж через надуживання у певні історичні періоди: *Барбос, Бембі, Бен Ладен, Бендер, Белоснежка, Вакула, Вінні Пух, Гагарін, Гайка, Гена* (за ім'ям мультиплікаційного героя), *Гіта, Гітлер, Зорро, Каспер, Вжик, Крезі Фрог, Ленін, Лунтік, Маруся Чурай, Мері Попінс, Мікі, Несміяна, Пушкін, Рататуй, Сабріна, Скубі-Ду, Фіона, Чебурашка, Шрек, Янукович*.

80 % повторюваних прізвищ мають дворазове або триразове незалежне представлення в різних населених пунктах, що свідчить про помірність універсальності мотивувальних ознак, серед яких виокремлюються а) різномотивовані (національність, схожість з маловідомими особами чи героями, предметами, тваринами тощо): *Армян (2), Атаман (2), Афоня (2), Барбос (2), Банячок (2), Барсік (3), Бараниха (2), Бас (3), Вахтан (2), Віник (2), Вітер (2), Вовк (2)*. б) умовно-мотивовані (дворазове незалежне представлення): *Ахайс, Гера, Гіта, Гога, Галайко, Биня*, пов'язані з універсальною реалізацією типових прізвищових назв типу *Сеня, Гога, Гоша, Гера, Бодя* та ін. або ж фонетичною мотивацією.

Повторювані прізвища відбивають найзагальніші стереотипи асоціативного уявлення про типізовані характери й шаблони зовнішності. Серед них зустрічаються символи, що є найтиповішими персоналіями історії, кіно- й мультиплікації, назви предметів і тварин, що найчастіше піддаються алегоричному переосмисленню. Феномен повторюваності умовно-мотивованих прізвищ, що не мають в основі повноцінного кореня, на нашу думку, лежить в асоціативній природі звуконаслідувальних слів, двоскладових номенів з відкритими складами, що наслідують дитячу лексику тощо.

Опора на статистичні показники при дослідженні прізвищ вимагає описувати найзагальніші й найчисленніші макрогрупи всередині досліджуваного матеріалу. Так, науковцями було підмічено, що «В кількісному плані прізвищ набагато більше, ніж офіційних антропонімів, оскільки вуличним назвам властива синонімія, та й майже немає в селі людини, в якої не було б прізвища» [5, с. 19]. В. А. Чабаненко вказує на кількісну перевагу іменникових прізвищ у порівнянні з прикметниковими, що стосується усіх регіонів України [1, с. 9].

До структурно-статистичних характеристик неофіційних антропонімів Вінниччини належить класифікація прізвищ за кількістю повнозначних структурних компонентів – коренів та твірних основ. За цією ознакою на досліджуваному матеріалі можна виокремити такі групи:

а) прості. Представляють найбільшу кількість й включають одно- й багатомотивовані; індивідуальні, групові, родинні; повторювані й одиничні, а також всі інші можливі таксономічні класи: *Бас, Бульба, Буркун, Галіфе, Граф, Довгий, Жираф, Зуб, Капець, Киця, Коломбо, Лев, Лелека, Макарон, Мона, Пахан, Пекло, Піп, Стюардеса, Ромашка, Рубель, Скупа, Філософ, Хахол, Хрипун, Циркуль, Чапа, Чапля, Шахтар, Штахета, Щур*;

б) складні. Містять в межах однієї лексеми кілька твірних основ різної генези. Такі одиниці мають внутрішній поділ, залежно від того, чи існувала складна структура до онімізації, чи утворилася разом із прізвищем. Зокрема, нижче вказані прізвища репрезентують антропонімічно засвоєні складні номінації різного стильового забарвлення: розмовні (*Белоснежка, Вертальт, Восндама, Гробонощик, Довготелеса, Низькоросла*), нейтральні (*Виноград, Качконіс, Перекошполе, Точиніс*), запозичені (*Бульдог, Ван Гог, Рембо, Транзит*), професійні (*Бухгалтер, Завколонка, Центробой*). Під час власне процесу утворення прізвища виникли такі складні назви, як *Косоротов* (від *косий рот*), *Губошльоп* (від *шльопати губами* – багато говорив зайвого), *Курдун* (від метатичного кореня *-крут-* й розмовного *дуна* – сідниці), *Кривошапка* (від *крива шапка* – носив шапку набакир), в тому числі й двокореневі з утраченою мотивацією: *Шнургела, Новоруська, Карабуська, Китабониха, Колфуля, Кошпатний, Коштурова*;

в) складені, компонентами яких є паспортне ім'я з характеристичним означенням епітетного або прикладкового характеру: *Галя Гарна, Іван Довгий, Вадик-друг, Танька-метровка, Мала Ганна, Юра-тракторист, Галя Чепурна, Петро Великий, Іван Дурний, Катерина-хазяйка, Вася Скрамний, Петро Моторний, Іра Трандичиха, Вова Синій, Степан Ледачий, Коля Неохота, Костя Бігом*; складені, обидва компоненти яких прізвищового характеру. Як правило, це іменник з прикметником: *Білоруський батько, Вічний студент, Волошкове поле, Пані Кудрявська* та ін.;

г) складені з компонента апелятивного характеру на позначення статевих і вікових ознак (дівка, баба, дядько) й характеристичного компонента: *Баба Лікера, Баба-ворожка, Огонь-дівка, Дядько Вепр, Дід Мороз, Баба повитуха, Мама Чолі, Дівка Веселухата* ін.;

г) складені з елементами гри слів або римування: *Ганна-Панна, Денис-Редис, Ігрушка-мушка, Матвійко-копійка, Мітя-Пітя, Мото-мото, Оля-бараболя, Пуга-тайга, Свєтчик-розведчик, Фан-фан Тюльпан, Юля-буля*;

д) утворені шляхом трансонімізації від складених імен відомих людей, героїв, інших власних назв тощо: *Крейсер «Аврора», Крейзі Фрог, Кучеряшка Сью, Санчо-Панчос, Мері Попінс, Маруся Чурай, Дід Мороз, Бен Ладен, Вінні Пух, Товариш Шпак, Фарбований Лис*; маловідомих чи регіонально значимих онімів: *Майдан Бобрик, Скубі-Ду, Джон Гальяно* та ін.;

е) спорадичні репрезентанти ідіоматичного характеру: *Куций хвіст, Мамин синопчок, Велика пані*;

є) оказіонального творення (пресупозицією є незвичайна ситуація з життя, особлива малопомітна ознака тощо): *Гава Биздук, Доктор Мац, Кентій-риба, Курача Мама*.

Анкетні дані засвідчують гнучкість мовотворчості народного генію, який поєднує ситуативність ідентифікації осіб та метафоричне переосмислення назв: *Електричний доктор* (працював у фізикабінеті лікарні й лікував електричними приладами – електрофорезом, ультразвуком тощо), *Жидівська Голова* (одного разу на базарі обхитрив євреїв на свою користь), *Курача Мама* (мала у господарстві багато курей), *Вічний студент* (довго навчалася), *Батьків Ляпа* (носив татові калоші).

Кількома одиницями представлені структурно ускладнені прізвища, утворені шляхом редуплікації: *Буль-Буль* (через нежить часто пускав бульки з носа), *Мото-мото* (дуже любив вкладиші від жувальної гумки «Ото-мото», яку називав «мото-мото»), *Ваня-Ваня* (батьки завжди його гукали двічі), *Бери-Бери* (коли його просили зернят або цукерок, щедро пригощав, примовляючи: «Бери, бери»); різного частиномовного походження: дієслівні (*Прості-ізвіні*),

іменниково-прикметникові сполучення (*Тихий сон*), прислівникові (*В Другой Раз, Якось Так*), вигуків (*Шляп-нога*).

При визначенні загальних мотиваційних характеристик індивідуальних прізвиськ варто виокремити найбільші групи, які репрезентують переважно дихотомічний методологічний підхід до первинної інвентаризації матеріалу. Так, 2342 досліджених прізвиська поділяються на дві мотиваційні макрогрупи:

а) умотивовані прізвиська (2074): *Белий, Бородатий, Вараниця, Горобець, Грузин, Довгий, Елвис, Жаба, Зайчик, Зелена, Карасик, Кацап, Качка, Кім, Король, Кузя, Лисий, Макарон, Малий, Німець, Перекотипале, Пришелец, Рижий, Сир, Тарзан, Тюлька, Тютя, Фура, Холостяк, Хрущ, Циган*. Етимологія таких номінацій лежить на поверхні й може бути з'ясована шляхом спостереження, поверхневого семантичного або словотвірного аналізу. Твірні основи є повнозначними й містять сему, метафорична, метонімічна або асоціативна генералізація якої пов'язана з характеристикою. Респонденти при опитуванні, як правило, без труднощів указують мотив номінації, у більшості випадків анкетні дані для встановлення мотиву називання не потрібні. Виняток становлять а) випадки подвійної мотивації: *Король* (по-перше, носій має крупну тілобудову й схожий в оточенні на короля, по-друге, у нього великі передні зуби, що робить його схожим на кроля, який в діалектних подільських говірках номінується *королем*); *Пришелец* (за народним тлумаченням був «одірваний від світу», мрійливий і непрактичний; з іншого боку – любив розповідати історії про незбагненне – снігову людину, інопланетян тощо); б) випадки прихованої, опосередкованої або специфічної номінації, яка легко встановлюється шляхом побудови кількох асоціативних ланок між вихідною характеристичною ознакою носія і його прізвиськом, наприклад *Тютя* – носій має повільну, мляву вдачу, що робить його алегорично схожим на курку, що сидить на сідалі («сонна курка»), *Тютя* – в дитячому лексиконі назва курки; *Кузя* – отримав прізвище в дитинстві, коли серед однолітків був популярний мультфільм про домовика Кузю, а носій тоді був маленький з характерною зачіскою, що нагадувало цього героя. Вмотивовані та невмотивовані прізвиська виокремлюються саме серед індивідуальних й охоплюють одиниці, причини виникнення яких зберігаються або не зберігаються в пам'яті респондентів, невмотивовані до того ж уже не можуть виконувати функцію характеристики.

Зважаючи на два типи з'ясування мотивації прізвиськ (спостереження за внутрішньою формою, наприклад, *Ворон, Циган, Негритос* – головна спільна сема чорного кольору тіла та вивчення історії надання прізвиська за даними респондентів, наприклад, *Банька* – чоловік невеликої тілобудови, який на роботу завжди брав велику банку з їжею, що не відповідала його зросту) пропонуємо виділяти два підтипи мотивованих прізвиськ: прозоро мотивовані й ситуативно мотивовані. Прозоро мотивовані прізвиська представлені одиницями, мотивація яких впливає з їхнього, переважно метафоричного, значення, встановити її можна власне лінгвістичними методами, тоді як ситуативно мотивовані потребують вивчення фрагменту дійсності, в якому надавалось прізвисько, хоча семантика неофіційного оніма є прозорою й зрозумілою, але не завжди прямо співвідноситься із зовнішніми або внутрішніми характеристиками носія.

2) умовно невмотивовані прізвиська (268): *Бландо, Бумя, Вульф, Гефер, Гилис, Годь, Дюдік, Еня, Йося, Ічіла, Калатя, Книтя, Колфуля, Кфіль, Ляпур, Мантур, Матевко, Нео, Парapon, Парсень, Періхін, Рібізік, Суліша, Сясявка, Усід, Фезу, Цман, Цюдик, Цюня, Чимерла, Шекль, Яша*. Для адекватного встановлення мотивації необхідні два підходи: по-перше, вивчення анкетних даних, узятих від респондентів, що повідомили історію називання (не завжди присутня), по-друге, глибокого семантичного й етимологічного аналізу. В окремих випадках мотивація залишається нез'ясованою. Найбільшу проблему становлять фонетичні псевдолексемні комплекси, які не мають ні самостійного, ані кореневого денотативного змісту, є сильно контамінованими або репрезентантами дитячого лексикону. Так, прізвисько *Усід* – пов'язане з тим, що носій в дитинстві приходив до сусідів, просив цукерку, або щось смачне, представляючись: «*Я вас усід*». Низка умовно невмотивованих прізвиськ мають фонетичну мотивацію, пов'язаних не тільки з особливостями дитячого мовлення носіїв або їхнього оточення, а й з асемантичним фонетичним уявленням про деякі особистісні риси, як-от

манірність, дитячість, надмірна пестливість: *Мася, Цюдик, Цьоня*. Частина мотивована звуконаслідувальними та виговковими лексемами: *Калатя* (від *калатати*), *Книтя* (від *нити*), *Сясявка* (від частого повторення складу *-ся*) тощо.

Інша структурно-мотиваційна дихотомія дозволяє поділити прізвища Вінницької області за кількістю мотиваторів:

1) одномотивовані прізвища (2240): *Армян, Бобер, Варгатий, Вареник, Глухий, Губошльоп, Джіль, Директриса, Душман, Кабан, Карлік, Кнур, Копчений, Ксерокс, Кучерявий, Лобатий, Маринчик, Мисливець, Муму, Очечки, Пеньок, Попандопало, Рижий, Студент, Тихий, Холостяк, Чарочка, Чорний, Шустрий, Юра Тракторист*. Одномотивовані прізвища складають основний масив неофіційних антропонімів Вінницької області. До них входять як власне мотивовані, так і умовно немотивовані. Серед одномотивованих трапляється феномен збігу семантики прізвища з додатковими мотивами. Такі одиниці перебувають на межі між одно- й двомотивованими прізвищами. Наприклад, носій прізвища *Баклажан* отримав, за свідченням кількох респондентів, додатковий антропонім завдяки синюшності обличчя, але окремі респонденти зазначають, що він любить овочі. Прізвище *Вася* має носій похилого віку через дитячу поведінку й часте спілкування з підлітками, проте паспортне ім'я його – Василь, яке частково створює мотив номінації. *Вертальот* – отримав прізвище за носіння дуже крилатого капелюха, проте в народному дискурсі добираються додаткові мотивації, які «підганяються» під основну, наприклад: він цікавився в дитинстві авіацією, коли вип'є, в нього бувають «вертальотіки»;

2) багатомотивовані прізвища (102, 4%) (з двома, рідше – з трьома мотивантами): *Артистка, Бабуїн, Баняк, Баран, Верблюд, Жеребець, Зайчик, Киця, Кузя, Куркуль, Лопух, Русский, Циганка, Шеф, Хом'як, Пуля, Нарцис, Лисичка, Курка, Колючка, Кірпіч, Жираф, Дятел, Ворона, Белка*.

Найцікавішими для дослідження виступають багатомотивовані прізвища. Їхня мотиваційна структура – це переважно бінарні комбінації мотиваційних ознак, одна серед яких, як правило, є більш очевидною, інша – прихованою (внутрішньою або ситуативною). Аналіз мотиваційної історії цих прізвищ дозволяє виділити такі зовнішньолінгвальні комбінації:

а) зовнішня (домінувальна) ознака + вдача: *Циган* – носій був чорнявим і дуже хитрим; *Хом'як* – носій був кругловидим і дуже запасливим (носив постійно в кишенях цукерки, печиво), *Артистка* – гарна зовнішність і артистичність, *Бабуїн* – великий і мовчазний, *Шеф* – повний і любив командувати, *Пуля* – маленька і швидка, *Нарцис* – гарний і хвастливий, *Ворона* – одягалася у чорне, малювала чорні стрілки під очима і була похмура;

б) мотивація прізвищем (домінувальна, подана в дужках) ознака + зовнішня ознака: *Баран* (*Барановський*) – носій має кучеряве волосся, *Лисичка* (*Лисак*) – носій мала загострені риси обличчя, що нагадувало лисицю, *Кірпіч* (*Муляр*) – носій мав проблеми зі шкірою, *Кабаниха* (*Кабанець*) – носій була великою за розміром, *Цап* (*Роговий*) – носій мав бороду, *Лялька* (*Лялюк*) – гарна зовнішність, *Гайка* (*Гасвик*) – маленька;

в) мотивація прізвищем (домінувальна, подана в дужках) ознака + вдача: *Дятел* (*Дятлов*) – носій прославився тим, що доносив («стукав») старшим на однолітків, *Боженятко* (*Божко*) – богомільний, *Война* (*Войналович*) – був у центрі суперечок, *Вульф* (*Вовк*) – серйозний, *Голова* (*Головотюк*) – розумний.

Як видно з проаналізованого матеріалу, своєрідним «пусковим механізмом» багатомотиваційної номінації є формальна (прізвище) або очевидна (зовнішність) ознака, на яку нашаровується внутрішня. Остання за збігом обставин доповнює основну або ж «підганяється» під неї в процесі комунікації в колективі.

Прізвища з трьома мотивантами, фіксованими анкетно під час збору матеріалу, – спорадичне явище. Наприклад, прізвища *Кузя й Киця* первинно мотивовані відповідно прізвищами *Кузьменко* та *Кицман*, а вторинно – подвійними характеристиками: а) невеликий зріст; б) манірна або дитяча поведінка.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, в кількісному співвідношенні індивідуальних, родичівських, групових та повторюваних прізвищ Вінницької області домінують мотивовані індивідуальні та повторювані прізвища. Сімейно-

родові зустрічаються спорадично й включають як мотивовані, так і умовно-мотивовані одиниці, які втратили зовнішньолінгвальні чинники називання й представлені множинними іменниками, що мають індивідуальне походження. Для подільського говіркового ареалу характерна часткова втрата етимології сімейно-родових прізвищ, відсутність респондентних тлумачень і занепад давніх родових назв як таких. Повторювані прізвища мають в більшості екстралінгвальну мотивацію за зовнішністю носія й репрезентують типові трансонімічні або предметно-метафоричні номінації. Індивідуальні прізвища Вінницької області мають розгалужену класифікацію щодо кількісного складу компонентів, його наповнення та мотиваційних характеристик, проте складні й складені неофіційні антропоніми становлять незначну кількість – близько 50 одиниць (1,6 %) й утворені за характеристичними або okazionalnymi пресупозиціями. Масив аналізованих прізвищ поділяється на умотивовані прізвища (84 %), внутрішня форма яких абсолютно прозора або однозначно вказується респондентами на етапі збору матеріалу; умовно немотивовані прізвища (12 %), які потребують для з'ясування мотивації глибинного семантичного й етимологічного аналізу або ж залишаються затемненими; багатомотивовані прізвища (4 %), в яких поєднується, як правило, формальна (прізвище, ім'я носія) й очевидна (зовнішність, рідше – внутрішня риса) ознака. При цьому спостерігається проміжна ланка між одно- й двомотивованими прізвищами унаслідок збігу або препарування семантики прізвища до додаткових мотивів, що «напрацьовуються» впродовж побутування неофіційного антропоніма.

Регіональні особливості прізвищ українців претендують на глибоке наукове осмислення і можуть бути використані для подальших студій у галузях ономастики, соціолінгвістики, лінгвокультурології, українознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прізвища Нижньої Наддніпряни : в 2 кн. / [уклад. В. А. Чабаненко]. – Запоріжжя : [Б. в.], 2005. – Кн. 1. – 260 с.
2. Словник прізвищ північно-західної України : У 3-х т. / Упорядник Г. Л. Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009.
3. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : [монографія] / П. П. Чучка. – К. : ТОВ «Папірус», 2008. – 671 с.
4. Шульська Н. Словник прізвищ жителів межиріччя Стиру та Горині. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2008. – 164 с.
5. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Н. М. Шульська – Луцьк, 2011. – 339 с.

Павлюк В. Статистически-мотивационные характеристики прозвищ Винницкой области.

В статье проанализированы общие статистические и мотивационные особенности прозвищ Винницкой области, в частности соотношение индивидуальных, семейно-родовых, групповых, повторяющихся прозвищ; количественная структура прозвищ Винницкой области, а также выяснены общие мотивационные характеристики индивидуальных прозвищ региона. Абсолютное большинство всей выборки неофициальных антропонимов подольского ареала составляют индивидуальные прозвища. Семейно-родовые прозвища представлены незначительным количеством - около 2%, повторяющиеся - 7%. Значительной подгруппой повторяющихся прозвищ является трансонимизованные названия (1.5% от общего количества прозвищ и 20% от этой группы). 80% повторяющихся прозвищ имеют двукратное или трехкратное независимое представление в разных населенных пунктах. Массив анализируемых прозвищ делится на мотивированные прозвища (84%), внутренняя форма которых совершенно прозрачная или однозначно указывается респондентами на этапе сбора материала; условно немотивированные прозвища (12%), которые требуют для выяснения мотивации глубинного семантического и этимологического анализа или остаются затемненными; многомотивованные прозвища (4%).

Ключевые слова: *индивидуальные прозвища, родовые прозвища, групповые прозвища, повторяющиеся прозвища, простые, сложные, составные прозвища, мотивация прозвищ.*

Pavlyuk V. Statistically-Motivational Characteristics of Nicknames in Vinnitsa region.

The article analyzes the general statistics and motivational features nicknames Vinnitsia region, in particular the ratio of individual, family and tribal group, repetitive nicknames; quantitative structure nicknames Vinnitsia region, as well as clarified the general motivational characteristics of individual

nicknames region. The absolute majority of the total sample of informal anthroponyms Podolsky area constitute individual nicknames. Family and tribal nicknames represented a minor amount - about 2%, repetitive - 7%. Significant subgroup repetitive nicknames is transonymization titles (1.5% of the total number of nicknames and 20% of this group). 80% of recurring nicknames have double or triple independent representation in different localities. The array is divided into nicknames analyzed motivated nicknames (84%), the internal shape of which is entirely transparent or clearly indicated by the respondents in the collection phase of the material; conditionally unmotivated nickname (12%), which require to determine the motivation of the deep semantic and etymological analysis or are blacked out; many motivated nicknames (4%).

Key words: individual nicknames, birth nicknames, group nicknames, nicknames repetitive, simple, complex, compound nicknames, nicknames motivation.

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
завідувачем кафедри української мови Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
Н.М.Павликівською

Олена Старченко
(Артемівськ)

УДК 81'373.612:811.111

ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ТЕРМІНОЛОГІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ Й ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУР АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті зроблена спроба побудови поняттєво-термінологічної моделі термінології виборчого процесу й виборчих процедур англійської мови. Термінологія виборчого процесу й виборчих процедур – це сукупність гетерогенних за генетичними, структурними й комунікативно-прагматичними особливостями термінологічних одиниць, які співвідносяться з реаліями й поняттями виборчого процесу та певною мірою відповідають загальновизнаним вимогам до терміна й термінології. Поняттєво-термінологічну модель термінології виборчого процесу й виборчих процедур конституують такі поняттєво-термінологічні блоки: види виборів (виборчих процедур), типи виборчих систем, основні принципи виборчого процесу, територіальна основа виборчого процесу, суб'єкти виборчого процесу, способи та процедури висунання кандидатів на виборні посади, організація й проведення виборчої кампанії, фінансові питання виборчої кампанії, аксесуари та атрибути процедури голосування, процедура голосування, порушення виборчого законодавства (способи та шляхи фальсифікації електоральної волі) та підсумки виборчої кампанії.

Ключові слова: термінологія виборчого процесу й виборчих процедур, понятійно-термінологічний блок, видові та родові ознаки поняття.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми визначається як загальною спрямованістю сучасних термінологічних досліджень в українському мовознавстві на вивчення термінологій окремих мов, так і недостатньою вивченістю термінології виборчого процесу й виборчих процедур (ТЛВП) в англійській мові (АМ) зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі референції до аналізованого нами лексичного масиву мали місце в роботах Ю. А. Зацного, Т. Б. Крючкової, І. В. Рогозіної, Ю. В. Шувалової [3; 4; 5; 7] та інших учених у процесі дослідження політичного номінативного простору вказаної мови взагалі та у вивченні особливостей її політичної фразеології зокрема, однак номінативний простір, що вербалізує логіко-поняттєвий апарат виборчого права, тобто ТЛВП, ще не перебував у фокусі уваги науковців як самостійний об'єкт лінгвістичного аналізу, і до нас жодної роботи не було присвячено системному та всебічному опису ТЛВП англійської мови.

Мета статті полягає в окресленні меж досліджуваної термінології та побудові її поняттєво-термінологічної моделі, яка б відбивала основні етапи підготовки та проведення виборчих кампаній і здійснення процедур голосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цілком очевидно, що жодна політична або суспільна формація з демократичною формою правління не може існувати й розвиватися без таких виявів народного волевиявлення, як вибори до представницьких органів влади та референдуми [6].

Вибори є одним із найдавніших інститутів людського суспільства, який започаткувався ще в родовому суспільстві, а в суспільствах стародавньої Греції та Риму вже став важливою формою організації державної влади. За сучасних умов вибори стають необхідним атрибутом життя демократично налаштованого суспільства, адже є цивілізованою, правовою формою оновлення влади, приведення її структур та діяльності у відповідність до вимог життя.

Спроби з'ясування системних зв'язків термінології виборчого процесу й виборчих процедур з відповідною поняттєвою галуззю з метою виокремлення її як особливого номінативного континууму в ряді суміжних номінативних континуумів зумовлюють те, що логіко-поняттєвий апарат виборчого права й ТЛВП постають безперечним надбанням політичної науки – політології. Однак, як відомо, виокремити політологію із системи суспільствознавчих наук як специфічну самостійну дисципліну практично неможливо, адже вона здебільшого розуміється як сукупність політичних знань, які «виробляють» усі суспільні науки. Це означає, що, утворюючи власну політологічну мікротерміносистему, ТЛВП є інтегрованою частиною термінологій інших наук, у яких так само аналізуються й вивчаються суспільні явища та процеси (і виборчий процес не є винятком), а саме: філософії, соціології, політичної історії, політичної психології, етнодержавознавства, історії держави й права тощо.

Будучи складним поняттєвим утворенням, вибори передбачають наявність розвиненого логіко-поняттєвого апарату, вживаного з метою реалізації виборчого права й забезпечення виборчого процесу. Цей логіко-поняттєвий апарат виборчого процесу вербально втілюється в мовних знаках різного ступеня термінологічності та різної структурної конфігурації, сукупність яких утворює *термінологію виборчого процесу й виборчих процедур (ТЛВП)*.

Під *термінологією виборчого процесу й виборчих процедур* слід розуміти сукупність гетерогенних за генетичними, структурними та комунікативно-прагматичними особливостями термінологічних одиниць (ТО), які співвідносяться з реаліями й поняттями виборчого процесу, обов'язковим компонентом чи то інтенціоналу, чи то сильного імплікаціоналу термінологічного значення яких є семи: 'вибори або те, що має відношення до виборів' чи 'голосування або те, що має відношення до голосування', та які певною мірою відповідають загальновизначаним вимогам до терміна й термінології.

Аналіз семантики ТО у ТЛВП досліджуваних мов з погляду їхньої логіко-поняттєвої системності, тобто співвіднесеності з тим чи іншим поняттям або терміном у досліджуваній термінології, уможлиблює виокремлення ряду поняттєво-термінологічних блоків, пов'язаних між собою певною поняттєвою взаємозалежністю.

Під поняттєво-термінологічним блоком (ПТБ) у нашому дослідженні розуміємо деяку сукупність ТО, пов'язаних між собою спільністю позначуваних ними понять, яка виявляється в наявності спільної родової або видової ознаки для всіх ТО даного блоку. На думку М. М. Володіної, для терміна, що є носієм спеціальної інформації в межах конкретної терміносистеми, «пошук свого простору усередині пізнання» перш за все пов'язаний із необхідністю класифікуючої поняттєвої дефініції, тобто з визначенням через найближчу родову або видову відмінність іншого поняття [1, с. 35]. До того ж, інформативна наповненість та цільова установка переважної більшості аналітичних термінів безпосередньо пов'язана із класифікаційно-категорійним характером поняттєво-термінологічних блоків, складовими елементами яких ці терміни постають [2]. При розподілі номінативних одиниць між поняттєво-термінологічними блоками ураховується багатозначність опорних термінів, унаслідок чого складені номінації з тим самим ядерним компонентом можуть належати до різних поняттєвих стратумів.

Спостереження над досліджуваним матеріалом переконує, що поняттєвий простір виборчого права англійської мови співвідноситься з дванадцятьма ПТБ, які певною мірою відбивають основні, спільні для усього демократичного світу етапи та складники виборчого процесу. Ці поняттєво-термінологічні блоки утворюють каркас поняттєво-термінологічної моделі

ТЛВП досліджуваної мови. Розглянемо докладно ПТБ, що відтворюють поняттєво-термінологічну модель досліджуваної термінології в англійській мові.

Поняттєво-термінологічний блок «**види виборів (виборчих процедур)**» визначає специфіку першої стадії виборчого процесу, а саме призначення виборів, обов'язковим фактом якої є урахування таких параметрів виборчої процедури, як предмет обрання, причини та терміни проведення виборів тощо, тобто визначення *виду виборів* (виборчої процедури). Об'єднуючись на підставі спільності видових ознак, ці ТО називають вибори за характером територіальних меж, які вони охоплюють, за предметом голосування / обрання, види референдумів, вибори за метою та терміном проведення, види виборів за передбачуваністю наслідків голосування, за характером проведення, за наслідками проведення для політичного режиму країни та за типом реалізованої під час проведення виборів виборчої системи, напр.: *national elections* «загальнонаціональні вибори», *noncandidate elections* «виборча процедура, що проводиться з метою виявлення громадської думки для прийняття остаточного рішення щодо державних законів та інших питань загальносуспільного значення», *midterm elections* «проміжні вибори, що проводяться посередині президентського терміну» тощо.

Загальновідомо, що вибори як спосіб формування органів та інституцій влади відбуваються за посередництва встановленого виборчим законодавством країни типу *виборчої системи* – сукупності передбачених законом правил проведення виборів, регламентів здійснення конкретних процедур виборчої кампанії, способів визначення результатів голосування. Ця важлива умова виборчого процесу відтворена в термінологічних одиницях поняттєво-термінологічного блоку «**типи виборчих систем**», напр.: *simple majority system* «система відносної більшості», *plurality system* «плюральна система», *preference voting system* «пропорційна система з преференціями», *additional member system* «виборча система, що поєднує в собі плюральну та пропорційну виборчі системи» тощо.

Предметом правового регулювання інституту виборів, як відомо, є основні принципи виборчого права. Визначальні принципи, покладені в основу регламентації цього правового інституту, вербально втілені в ТО ПТБ «**основні принципи виборчого процесу**», напр.: *disfranchisement* «позбавлення особи виборчого права», *free electoral choice* «свобода вибору», *female suffrage* «право голосу для жінок» тощо.

Поняттєво-термінологічний блок «**територіальна основа виборчого процесу**» частково виражає другу стадію організації виборів: утворення виборчих округів і виборчих дільниць. Термінологічні одиниці цього блоку позначають територіальні одиниці виборчого процесу, процедури та принципи визначення їхніх меж, характеристики територіальних одиниць за кількістю парламентських мандатів та передбачуваністю результатів голосування чи його реальними результатами, напр.: *election district* «виборчий округ», *ward* «міський виборчий округ на виборах до муніципальних органів самоврядування», *districting* «процедура визначення кордонів виборчих округів», *single-member district (constituency)* «одномандатний округ» тощо.

У політології виборчий процес зазвичай визначають як процес здійснення *суб'єктами*, визначеними законом, виборчих процедур, передбачених цим законом; при чому до суб'єктів виборчого процесу зазвичай відносять виборців, виборчі комісії, кандидатів на виборні посади, партії (блоки), які висувають кандидатів на виборні посади, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та офіційних спостерігачів. Відповідно поняттєво-термінологічний блок «**суб'єкти виборчого процесу**» в ТЛВП АМ містить ТО, які, об'єднуючись на основі спільних родових та видових ознак, утворюють декілька підблоків.

а) підблок «кандидати на виборні посади» включає ТО, що характеризують вказаний суб'єкт виборчого процесу за такими параметрами, як перспективність політика бути висунутим кандидатом на виборну посаду, відношення до партії та залежність / незалежність від партійної дисципліни, мета участі у виборчих перегонах, стиль поведінки під час проведення передвиборчої агітації, ефективність участі у виборчих перегонах, шанси кандидата на успіх або приреченість на поразку тощо, напр.: *prospective candidate* «можливий кандидат на загальних чи додаткових виборах до парламенту, висунутий місцевою партійною організацією та затверджений керівництвом політичної партії (переважно брит.)», *presidential timber* «особа, яка

завдяки своїй популярності, політичному послужному списку, прийнятності для партійного керівництва тощо розглядається як перспективний кандидат на посаду президента країни» тощо;

б) підблок «виборці» складають ТО, що характеризують указаний суб'єкт виборчого процесу за здатністю та бажанням реалізовувати своє виборче право, за політичними уподобаннями та відданістю своїм політичним переконанням тощо, напр.: *active electorate* «активні виборці», *abstainer* «той, хто утримується від участі в голосуванні», *manageable voter* «виборець, якого можна підкупити», *regular* «відданий прибічник партії; виборець, на якого можна покластися», *unbound (unpledged) elector* «член колегії виборщиків, не пов'язаний обіцянкою голосувати за певного кандидата (без імперативного мандата)» тощо;

в) підблок «партії та блоки, які висувають кандидатів на виборні посади» посідає маргінальну позицію в досліджуваній нами термінології; адже вербалізує поняття, що в першу чергу належать термінології партології. Наш інтерес до «партійних» термінів обмежується тими номінаціями, які виражають особливості партійного життя, пов'язані з організацією політичних змагань та участю партій у виборчому процесі, напр.: *majority party* «політична партія, яка зазвичай отримує підтримку більшості виборців», *party platform* «політичний курс партії, який вона пропонує населенню напередодні виборів» тощо ;

г) підблок «виборчі комісії та комітети» містить ТО, що номінують виборчі органи та організації, наділені правами та обов'язками стосовно організації та проведення виборів, і їхніх діячів, напр.: *canvassing board* «окружна виборча комісія, що звичайно складається з представників усіх партій, які брали участь у виборах», *head-counter* «обліковець виборчої комісії», *poll-watcher* «офіційний спостерігач» тощо ;

г) підблок «несамостійні суб'єкти виборчого процесу» конституюють ТО, що позначають організаторів або помічників проведення виборчої кампанії, впливових осіб, які є тіньовими рушіями виборчого процесу, довірених осіб кандидатів у депутати, уповноважених осіб партій (блоків), які відіграють у виборчому процесі переважно представницьку та допоміжну ролі, оскільки їхні повноваження є похідними від повноважень самостійних суб'єктів виборчого процесу, напр.: *campaign manager* «офіційна особа, що висувається партією або кандидатом на виборну посаду для керівництва усім перебігом виборчої кампанії», *kingmaker* «політичний діяч, який надає підтримку кандидату на посаду, яку він раніше займав (звичайно про колишнього президента)», *machine politician* «політик, тісно пов'язаний з партійною машиною, який забезпечує перемогу кандидата на виборах будь-якими (в основному нечесними) методами» тощо.

Стадія виборчого процесу, що полягає у висуванні та реєстрації кандидатів на виборні посади, відтворюється у ПТБ «**способи та процедури висування кандидатів на виборні посади**», напр.: *direct primaries* «процедура безпосереднього обрання виборцями, що належать до певної партії, кандидатів для балотування на загальних виборах від цієї партії», *binding primaries* «процедура обрання президентських виборщиків від конкретного штату, яка накладає на останніх обов'язок голосувати відповідним чином на національних виборах», *party convention* «з'їзд (переважно Республіканської) партії по висуванню кандидатів у президенти й віцепрезиденти» тощо.

Невід'ємною частиною будь-якого електорального процесу, потужним засобом впливу на маси, інструментом у боротьбі за політичний авторитет та прихильність виборців є проведення агітації й пропаганда за висунутих кандидатів. Термінологічні одиниці ПТБ «**організація й проведення виборчої кампанії**» номінують атрибути й аксесуари виборчої кампанії, стратегії й тактики проведення виборчої кампанії (зокрема використання чорного піару), форми агітаційної роботи та участь ЗМІ у проведенні виборчої кампанії, напр.: *snipe* «передвиборчий плакат, який звичайно розклеюється в заборонених місцях», *long campaign* «президентська виборча кампанія, яка розпочинається за 3 або 4 роки до президентських виборів», *whispering campaign* «кампанія грубих наклепів, брудних чуток і пліток проти політичного суперника з метою його дискредитації» тощо.

Дії суб'єктів виборчого процесу, спрямовані на пряме або опосередковане фінансове та матеріальне забезпечення підготовки й проведення виборів, реалізуються в ПТБ «**фінансові питання виборчої кампанії**», напр.: *money primary* «політична боротьба між кандидатами за

залучення спонсорів для фінансування їх передвиборчих кампаній», *hard money* «грошове надходження у вигляді пожертвування на ім'я конкретного політичного діяча на відміну від пожертвувань у фонд політичної партії взагалі, яке регулюється законом про фінансування федеральної виборчої кампанії», *fat-raising dinners* «вечері, що влаштовуються для багатих спонсорів з метою збору коштів для виборчої кампанії» тощо.

Термінологічні одиниці ПТБ «аксесуари та атрибути процедури голосування» номінують артефакти процедури голосування та різновиди виборчих бюлетенів, у тому числі за особливостями розміщених у них виборчих списків кандидатів, напр.: *polling booth* «кабіна для таємного голосування», *who-is-who ballot* «виборчий бюлетень з короткими біографічними даними про кандидатів», *split ticket* «виборчий бюлетень, що містить кандидатів від 2 (або кількох) партій» тощо.

Центральним етапом будь-якої виборчої кампанії, заради якої вона власне й проводиться, є акт волевиявлення електорату, тобто голосування. Термінологічні одиниці ПТБ «процедура голосування» номінують різновиди голосів виборців та можливі варіанти здійснення процедури голосування, напр.: *electoral vote* «голоси членів Колегії Виборщиків на президентських виборах», *silent vote* «голоси виборців, які не з'явилися на вибори й тим самим «підвели» кандидатів та партії, які на них розраховували», *plural vote* «право виборця голосувати кілька разів (в одному або кількох округах)» тощо.

На жаль, результати виборів не завжди є об'єктивним показником дійсної волі та уподобань електорату. На заваді об'єктивності можуть стояти певні порушення процедур голосування та підрахунку голосів, деякі з яких вербально реалізуються в ТО ПТБ «порушення виборчого законодавства (способи та шляхи фальсифікації електоральної волі)», напр.: *counting-out* «підтасовування результатів голосування шляхом незаконного анулювання бюлетенів, поданих за кандидата іншої партії», *ghost vote* «голосування від імені неіснуючих або незареєстрованих виборців», *colonization* «надання у виборчому окрузі з нечіткими межами права голосу особам, які там не проживають, з метою незаконного голосування» тощо.

Термінологічні одиниці ПТБ «підсумки виборчої кампанії» номінують поняття, пов'язані із підрахунком голосів виборців (визначення результатів голосування), наслідків голосування для кандидатів на виборні посади (наслідків голосування з певного питання), тріумфу переможців та розподілу (прибуткових) посад партією, що перемогла, напр.: *candidate totals* «загальна кількість голосів, поданих за кандидата», *contested elections* «вибори, результати яких є предметом оскарження», *president-in-waiting* «обраний президент, що очікує на інавгурацію», *patronage* «розподіл (прибуткових) посад партією, що перемогла на виборах, за фінансову або іншу підтримку під час виборчої кампанії» тощо.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Підводячи підсумки нашого дослідження, ми можемо зробити висновок, що поняттєво-термінологічна модель термінології виборчого процесу й виборчих процедур відбиває основні етапи підготовки та проведення виборчих кампаній, враховує норми міжнародного права, що закріплюють універсальні міжнародні стандарти організації та проведення виборів в органи публічної влади демократичних країн, відбиває світові практики проведення виборчих кампаній тощо. Перспективу для подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні та зіставленні комунікативно-прагматичних характеристик термінологічних одиниць різних поняттєво-термінологічних блоків з метою встановлення ролі термінологічних одиниць кожного блоку у формуванні певної суспільно-громадської позиції виборців, маніпулюванні їхньою політичною свідомістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Володина М. Н. Термин как средство специальной информации / М. Н. Володина. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 189 с.
2. Захарчук К. О. Особливості формування сучасної російської термінології підприємництва: дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / К. О. Захарчук. – К., 2002. – 177 с.
3. Зацний Ю. А. Развитие словарного состава английской лексики в 80-90-е годы XX столетия : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя, 1999. – 403 с.
4. Крючкова Т. Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии / Т. Б. Крючкова. – М. : Наука, 1989. – 151 с.

5. Рогозина И. В. Политическая лексика прессы : учебное пособие / И. В. Рогозина, А. А. Стрижено. – Барнаул: Узд-во АГУ, 1983. – 87 с
6. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) : Підручник / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2002. – 576 с.
7. Шувалова Ю. В. Политическая фразеология в функционально-стилистическом аспекте / Ю. В. Шувалова // Английская фразеология в функциональном аспекте : сб. научных трудов. Вып. 336. – М. : АН СССР, 1989. – С. 133–138.

Старченко Е. Понятийно-терминологическая модель терминологии избирательного процесса и избирательных процедур в английском языке.

В статье сделана попытка построения понятийно-терминологической модели терминологии избирательного процесса и избирательных процедур в английском языке. Терминология избирательного процесса и избирательных процедур – это совокупность гетерогенных согласно генетическим, структурным и коммуникативно-прагматическим особенностям терминологических единиц, которые соотносятся с реалиями и понятиями избирательного процесса и в определенной мере отвечают общепризнанным требованиям к термину и терминологии. Понятийно-терминологическую модель терминологии избирательного процесса и избирательных процедур конституируют такие понятийно-терминологические блоки: виды выборов (избирательных процедур), типы избирательных систем, основные принципы избирательного процесса, территориальная основа избирательного процесса, субъекты избирательного процесса, способы и процедуры выдвижения кандидатов на выборные должности, организация и проведение избирательной кампании, финансовые вопросы избирательной кампании, аксесуары и атрибуты процедуры голосования, процедура голосования, нарушения избирательного законодательства (способы и пути фальсификации электоральной воли) и итоги избирательной кампании.

Ключевые слова: терминология избирательного процесса и избирательных процедур, понятийно-терминологический блок, родовые и видовые признаки понятия.

Starchenko O. Conceptual-Terminological Model of the Terminology of Electoral Process and Electoral Procedures in the English Language.

The article is an attempt to build a conceptual-terminological model of the terminology of electoral process and electoral procedures of the English language. The terminology of electoral process and electoral procedures is constituted by the heterogeneous, in the context of genetic, structural and communicative-pragmatic features, terminological units that correspond to realities and concepts of the electoral process and to a certain extent these units meet the conventional requirements to the term and terminology. The conceptual-terminological model of the terminology of electoral process and electoral procedures is constituted by the following conceptual-terminological blocks: types of elections (electoral procedures), types of electoral systems, basic principles of electoral process, territorial basis of electoral process, subjects of electoral process, methods and procedures of promotion of candidates for elective offices, organization and carrying out the election campaign, financial questions of election campaign, accessories and attributes of the voting procedure, voting procedure, violations of electoral laws (methods and ways of falsification of electoral will) and results of election campaign.

Key words: the terminology of electoral process and electoral procedures, a conceptual-terminological block, generic and specific signs of concept.

Наталія Стефанова
(Київ)

УДК 811.111:371

СУЧАСНІ АНГЛОМОВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ДІАГНОСТУВАННЯ ЯКОСТІ ЗНАНЬ

Стаття присвячена актуальній проблемі вивчення і впорядкування англomовної термінолексикi сфери освіти та структурно-семантичній характеристикi тематичної групи на позначення діагностування якості знань. Автор класифікує англomовні терміни освіти, виходячи з їхнього змісту, встановлення обсягу семантики кожного окремого терміна, того поняття, яке за

певною родовою ознакою поєднується з іншими термінами в єдину термінологічну систему. Проаналізовано семантику виокремлених базових термінів, а також логічно похідних термінів, які мають багатоступеневі ієрархічні зв'язки між собою.

Ключові слова: термін, англомовна педагогічна термінологія, тематична група, синтаксична структура.

Постановка проблеми. Сучасне термінознавство вивчає спеціальну лексику з точки зору її типології, етимології, функціонування у професійній комунікації, а також семантики. Актуальність запропонованого дослідження зумовлено стрімким розвитком професійної лексики і необхідністю виявлення, тлумачення особливостей деяких базових термінів, які утворюють певні тематичні групи педагогічної термінологічної лексики.

Мета статті — виявити та проаналізувати семантичні і структурні особливості термінів, що позначають оцінювання результатів дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям порушеної проблеми виступають роботи одного з основоположників школи термінознавства Д.С. Лотте, вчених, які розробляли теорію терміна В.О. Винокура, Е.К. Дрезена, О.О. Реформатського, а також лінгвістів ХХ століття О.С. Ахманової, І.М. Волкової, М.М. Володіної, Т.Р. Кияка, В.І. Перебийніса, Т.С. Пристайко.

Інтерес до вивчення теоретичних і прикладних питань термінознавства продиктований, насамперед, соціальною значимістю термінів як номінативних одиниць, що репрезентують концептуальні знання в різних сферах діяльності людини, а також тим, що термінологія є наймобільнішою частиною лексики, яка відбиває поступальний розвиток наукових знань.

Виклад основного матеріалу. У процесі роботи здійснюється професійне спілкування людей; будь-який вид трудової діяльності потребує точного й вичерпного ословлення понять, якими оперують фахівці. Щоб задовольнити цю потребу, у мові народжуються свої слова-терміни. В.В. Виноградов вказує на одну з головних особливостей термінів — дефінітивність: «Слово виконує номінативну або дефінітивну функцію, тобто або є засобом чіткого позначення, і тоді — простий знак, або засобом логічного визначення, тоді воно — науковий термін» [1]. Мовознавці підкреслюють, що в створенні та визначенні терміна є дві сторони: структурно-мовна й понятійна, семантична, що обумовлено розвитком системи понять тієї чи іншої науки. Кожна терміносистема становить певну сукупність взаємопов'язаних терміноелементів для вираження наукових понять. Термінологічні системи об'єднуються, і в сукупності створюють термінологію відповідної національної мови або мови взагалі.

Англомовна педагогічна термінологічна лексика в широкому розумінні слова — це сукупність лексичних засобів, які комунікативно обслуговують сферу освіти. Вона пов'язана із загальною англомовною лексикою і має свої особливості. За обсягом і змістом поняття, що позначається педагогічним терміном, відповідає значенню терміна, зафіксованому дефініцією, яка міститься в наукових текстах і спеціальних словниках.

Перевірка результатів навчання — важлива складова навчального процесу. У зарубіжній англомовній педагогіці для перевірки та оцінки знань замість терміна «контроль» частіше використовується термін **diagnosis** — «діагностика». В діагностику вкладається більш широкий і глибокий зміст, ніж у традиційну перевірку (контроль) знань, умінь і навичок. Діагностика передбачає вимірювання рівня засвоєння знань, особливості деяких сторін розвитку учнів, аналіз отриманих знань, узагальнення і висновки щодо коректування процесу навчання і просування учнів на наступні ступені навчання. Наприклад: *Sometimes the teacher can carry out remedial activities needed, but at other times the pupil must be referred for more specialized **diagnosis** and remediation outside the classroom* [3,5].

Термін **assessment** англійськими педагогічними словниками трактується як оцінка, оцінювання; процес, завдяки якому викладач чи екзаменатор намагається виявити знання, уміння, якими володіє учень. Наприклад: *Assessment is a key aspect of coherence: it should be consistent with course objectives... Assessments focus consistently on the interaction between personal experience and decontextualised theories (such as on motivation, error correction etc.)* [2,192].

Гіперонім **assessment** пов'язаний родо-видовими стосунками з термінами: **internal assessment, formative assessment, official assessment, outcome-based assessment, standard-based**

assessment, continuous assessment, competency-based assessment. Двокомпонентні терміни **formative assessment, official assessment, summative assessment** найбільш вживані в англomовній педагогічній термінології. Антонімічний характер має пара **summative assessment** – сумована оцінка та **formative assessment** – формуюча оцінка (оцінювання). **Summative assessment** – оцінювання загальних чи кінцевих досягнень учня чи студента в кінці певного періоду навчання, наприклад, у кінці навчання у середній школі; акцент робиться на даних про вже добуті знання. Протилежним до цього поняття є **formative assessment** – оцінювання всередині періоду навчання чи коментарі до робіт учнів з метою допомогти їм удосконалити знання у майбутньому. Третій тип оцінювання називається **official assessment** – офіційне оцінювання, процес збирання викладачем інформації, яку вимагає шкільна адміністрація. Рішення, які приймаються в результаті оцінювання, завжди є публічними і обов'язково з'являються у шкільних звітних брошурах, в газетах. Наприклад: *Unlike formative assessments, which are intended to help guide and improve the process of instruction while it is going on, the purpose of summative, official assessments is to judge the success of instruction at its conclusion or to make a recommendation about pupil placement or promotion* [2,151].

У галузі визначення системи оцінок спостерігаємо значну різноманітність як у принципах, так і в конкретних підходах, виборі способів оцінювання і виставлення оцінок. У Великій Британії володіння знаннями градується за наступною шкалою: **A (excellent), B (good), C (average), D (below average), F (failed)**. Шкалою оцінювання успішності учнів у США є 12-бальна система. Використовується також позначення **P** (залік), **S** (задовільно), **N** (незалік). Відомо, що у США і Великій Британії, починаючи з кінця XIX століття широке розповсюдження отримало тестування.

Test (випробування, дослідження) – загальнонауковий термін, який використовується в багатьох галузях знань; метод, за допомогою якого визначають якість, дійсність (справжність) чи присутність будь-чого. Існують тести для перевірки правильності роботи ЕОМ, тести на швидкодійність роботи комп'ютера; в психології і педагогіці тести – це стандартизовані завдання, за результатами виконання яких судять про психофізіологічні, особистісні характеристики, а також про знання і уміння учня. Відділи освіти багатьох штатів (США) розробляють власні тести з читання, математики, а також оцінкові критерії, за якими успіхи дитини розглядаються індивідуально, незалежно від середнього показника досягнень усіх учнів. Наприклад: *Tests can serve positive, intrinsically motivating aims as they spur you to muster all of your abilities for a particular performance and then provide feedback on your progress toward goals* [2, 373].

Бінарним терміном **battery of tests** чи **battery** – тестова батарея (батарея тестів) – визначають групу стандартизованих тестів, представлених разом, результати яких використовують для надання більш всеохоплюючої картини про здібності та досягнення у навчанні студентів. У гіперо-гіпонімічних стосунках з терміном **test** знаходяться бінарні терміни: **ability test, achievement test, apperception test, attitude test, entry test, intelligence test, mastery test, placement test**; трьохкомпонентні: **multiple-choice test, scholastic aptitude test, Stanford-Binet test, verbal ability test, verbal intelligence test**; чотирьохкомпонентні: **ability-to-follow-instruction test, Test of English as a Foreign Language**.

У Великій Британії існує **assessment centre** – заклад для діагностування викладачами, психологами та соціальними працівниками потреб дітей з проблемами у навчанні та поведінці. Цим же двокомпонентним терміном називають таке місце на території коледжу чи університетського кампусу, куди приходять для проходження тестування за допомогою комп'ютера чи інших електронних приладів.

Найбільший досвід застосування тестування навчальних досягнень школярів мають Сполучені Штати Америки. Одним з найпоширеніших тестів є тест академічних здібностей **Scholastic Assessment Tests (SAT)**, який щороку проходять за власним бажанням понад три мільйони випускників американських шкіл. **SAT** оцінює підготовленість абітурієнта до виконання навчальної роботи на рівні вимог коледжу і складається з двох частин: тесту загальних здібностей (**SAT I**) і предметних тестів (**SAT II**). **SAT I** призначається для вимірювання вербальних і математичних здібностей школярів, які є важливими при вивченні

будь-яких предметів; **SAT II** – для оцінювання знань з конкретних дисциплін. Кожен школяр США може самостійно підготуватися до проходження тесту, придбавши буклет із прикладами тестових завдань, описом процедур тестування й аналізу результатів.

Останнім часом частина американських педагогів-дослідників і соціологів вважають, що доцільно переводити учня у наступний клас, навіть якщо він не засвоїв програми і не склав іспитів. Таке переведення позначається словосполученням **social promotion** – він дає учню стимул “підніматися вище”.

В останні 10-15 років у західній педагогіці відбувається процес переосмислення традиційної системи оцінювання якості знань учнів. Серед нових підходів до цієї проблеми назвемо наступні види оцінок: **outcome-based assessment** – базується на кінцевих результатах навчання; **standard-based assessment** – базується на стандартах навчання; **competency-based assessment** – основана на концепції компетентності; **performance-based assessment** – має за основу рівень успішності. Наприклад:

In most classroom performance assessments, the teacher is the observer and scorer [2,280].

Основна відмінність між переліченими підходами полягає в орієнтації системи оцінювання або на продукт навчальної діяльності (**outcome-based assessment** і **standard-based assessment**), або на її процес (**competency-based assessment** і **performance-based assessment**).

У рамках моніторингу компетентнісного підходу у навчанні в 2000 році був створений спеціальний тест **PISA – Programme for International Students Assessment**, за допомогою якого проводилось обстеження рівня знань п'ятнадцятирічних школярів. Коли результати теста **PISA-2000** були опубліковані, багато хто з педагогічної спільноти пережили шок. З'явився навіть термін **PISA-shock**. Цей тест показав невідповідність системи освіти сучасним умовам життя суспільства. Підлітки, які закінчують обов'язкове шкільне навчання, стають безпорадними, якщо шкільні знання треба використовувати у нових для них ситуаціях, у завданнях, не схожих на типові завдання шкільних підручників.

Більшість вищих навчальних закладів дотримується практики неперервної оцінки знань – **continuous assessment** – основаної на результатах роботи у ході вивчення того чи іншого навчального курсу, а не тільки екзаменів після його завершення. В англomовних країнах різний ступінь підготовленості, здібностей і мотивації абітурієнтів примушує вищі навчальні заклади обирати відповідну програму, що можливо тільки завдяки відносній самостійності модульного курсу – **modular course** з його заліковими одиницями – **credit units**. **Module** є частиною навчального процесу, яка містить певний обсяг навчального матеріалу, згрупованого в окремі теми. Перевагою навчальних планів і програм, побудованих за модульним принципом, є їх гнучкість і варіативність, яка полягає у можливості швидкої заміни модуля або його елементів відповідно до потреб вузу.

В словниках педагогічних термінів Раунтри, Пейджа термін **credit** – залік – засвідчує, що був вивчений певний курс навчання з будь-якої дисципліни. Незважаючи на широке застосування системи кредитів в освітній практиці англomовних країн, однозначне визначення «кредита» відсутнє навіть у межах однієї країни (наприклад, у США). У Великій Британії «кредитна система» застосовується в якості заліку для окремих періодів навчання та окремих дисциплін і називається **European Credit Transfer System**. Прийнята система кредитів у США **US Credit System** основана на оцінці кожної дисципліни і освітньої програми у цілому в кредит-годинах. Кожний студент повинен отримати необхідну кількість «кредитів» [4,32].

Надзвичайно актуальною для американської вищої освіти є проблема підвищення якості навчання. У країні розроблена система оцінки діяльності викладачів вузів, яка має на меті підвищити якість викладання, досліджень і громадської діяльності викладачів. Керівникам департаментів вузів рекомендується використовувати п'ятибальну систему оцінки діяльності викладачів, розроблену А.Таккером. При даному підході оцінки діяльності викладача 4.0 означає **outstanding** — видатна, 3.0 – **very good** – дуже добра, 2.0 – **satisfactory** – задовільна, 1.0 – **weak** – слаба і 0 – **unsatisfactory** – незадовільна.

На сучасному етапі для визначення рівнів володіння англійською мовою в країнах Європи, а також в Україні, користуються Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти. Загальновизнані Міжнародні іспити з англійської мови передбачають наступні рівні:

Кембриджські екзамени (**Cambridge ESOL – English For Speakers of Other Languages**) – серія випробувань різного рівня «британської» англійської мови; **CAE (Certificate in Advanced English)** – цей рівень передбачає вільне спілкування, ведення ділових переговорів або навчання англійською мовою; **FCE (First Certificate in English)** – можна здавати тим, хто займається на курсах на рівні Advanced I, тобто без усіляких ускладнень пише ділові листи, дивиться англомовні фільми без перекладу; **TOEFL (Test of English as a Foreign Language)** – розроблений американською службою тестування в області освіти **ETS** при Принстонському університеті. Тест перевіряє усі чотири види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, письмо, говоріння). Сертифікат **TOEFL** є необхідним для вступу в коледжі та університети США, Канади та інших країн. Це іспит з «американської» англійської мови. Його вимагають наукові центри, урядові структури, міжнародні організації; **IELTS (International English Language Testing System)** – екзамени з «британської» англійської, є валідним у ВНЗ Великої Британії, Австралії, Канади, Нової Зеландії тощо. Тест перевіряє усі чотири види мовленнєвої діяльності. За загальною кількістю балів присвоюється один із дев'яти рівнів: від 1 **NON USER** (неволодіння мовою) до 9 **EXPERT USER** (досконале володіння мовою).

Із загального досліджуваного матеріалу (2200 лексичних одиниць) терміни на позначення діагностування якості знань складають 75 одиниць, що є 3,4% від загальної кількості термінів. Відповідно до синтаксичної структури виділяємо однокомпонентні терміни – вони складають 16 % від загальної кількості; бінарні терміни – 46%, найактивніші з них утворені за формулою N+N – 61% та Adj+N – 39%, а також 10% чотирьохкомпонентних термінів.

Перспективи подальшого розроблення порушеної проблеми вбачаємо у подальшому визначенні термінологічної бази даних, що відображає її семантичну і функціональну специфіку. Навчання професійній термінології і підвищення термінологічної культури спеціаліста знаходиться у центрі уваги лінгвістики і педагогіки, так як розглядається як спосіб підготовки спеціаліста до професії і успішного міжнародного співробітництва у науковій та освітній сферах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Вступительное слово / В.В.Виноградов // Вопросы терминологии: материалы Всесоюз. терминологического совещания. -М. : Изд-во АН СССР,1961.-С.3-10.
2. Airasian P.W. Classroom assessment / P.W. Airasian. - New York, McGraw-hill, Inc., 1997. - 445p.
3. Arends R.I. Classroom instruction and management / R.I. Arends. - New York:McGraw-Hill, Inc., 1997. -304p.
4. Rowntree D. A dictionary of education / D.Rowntree. -London:Harper and Row, Publishers,1981.
5. <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199212064.001.0001/acref-9780199212064-e-225?rskey=LqLRLG&result=229>.

Стефанова Н.А. Современные английские термины обозначающие диагностику качества знаний.

Статья посвящена актуальной проблеме изучения и упорядочивания англоязычной педагогической терминологии и структурно-семантической характеристики тематической группы, обозначающей диагностику качества знаний. Автор классифицирует англоязычные педагогические термины, исходя из их содержания, семантики каждого отдельного термина, понятия, которое по определенным родовым признакам объединяется с другими терминами в единую терминологическую систему. Проанализирована семантика выделенных базовых терминов, а также производных терминов, которые имеют многоступенчатые иерархические связи между собой.

Ключевые слова: термин, английская педагогическая терминология, тематическая группа, синтаксическая структура

Stefanova N.O. Contemporary English Educational Terms Describing Assessment of Knowledge.

The article is devoted to the significant problem of studying and ordering English educational terminology, structural and semantic characteristics of the thematic group which denotes the assessment of knowledge. The author classifies English educational terms according to their contents, meaning of each individual term, notion which is combined with another term in general terminological system. It is the analysis of semantic peculiarities of isolated basic terms and their derivative terms, which have multilevel hierarchical relations with each other.

Key words: term, English educational terminology, thematic group, syntactical structure

Олександр Стишов
(Київ)

УДК 81'322.6:82-92

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРЕННЯ СУФІКСАЛЬНИХ РОЗМОВНИХ НЕОЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті висвітлено головні особливості деривації суфіксальним способом нових розмовних одиниць на позначення осіб в українській мові кінця XX – початку XXI століть. Уведено до наукового обігу певну кількість нового фактичного матеріалу, дібраного переважно з живого розмовного мовлення, а також почасти з публіцистичного і художнього стилів. Виявлено і детально розглянуто продуктивні суфікси і словотвірні типи, що сприяли виникненню розмовних одиниць на позначення осіб жіночої і чоловічої статі, не зафіксованих найбільшими українськими лексиконами літературних слів. Також у статті частково схарактеризовано семантичні й функціонально-стилістичні особливості розмовних новоутворень.

Ключові слова: суфікс, формант, розмовний, словотвірний тип, словотвірне значення, твірна основа.

Постановка проблеми. У всі періоди розвитку української мови розмовна лексика була і залишається одним із найпотужніших джерел збагачення її словникового складу. Засвідчено, що в кінці XX – на початку XXI століть розмовна лексична підсистема під впливом екстра- й інтралінгвальних чинників розвивається надзвичайно динамічно, істотно змінюється. Особливо активного «орозмовлення» зазнають також публіцистичний і художній стилі.

Проблематика дослідження розмовних слів постійно перебуває в полі зору українських лінгвістів (В.Вашенко, Д.Баранник, М.Жовтобрюх, В.Русанівський, С.Єрмоленко, О.Тараненко, Л.Струганець, С.Бибик, Л.Шевченко, В.Христенко, О.Ожигова, Т.Ткаченко та багато ін.). Однак останнім часом в Україні, на жаль, засвідчено мало ґрунтовних студій, присвячених вивченню словотворення розмовних одиниць. Знаходимо лише окремі роботи із зазначеної проблематики таких авторів, як: А.Нелюба, М.Навальна, Н.Босаківська, Т.Кузнецова, М.Скиба та ін. Тому метою нашої статті стали нові розмовні слова (а також почасти й відомі раніше, але не зафіксовані найбільшими українськими лексиконами літературних слів), утворені суфіксальним способом морфологічного способу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: ввести до наукового обігу певну кількість нового фактичного матеріалу (розмовних інновацій); простежити тенденції розвитку суфіксальної підсистеми розмовної лексики; виявити продуктивні словотвірні суфікси і словотвірні типи деривації розмовних неологізмів; частково схарактеризувати семантичні й функціонально-стилістичні особливості розмовних новоутворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зібраний нами фактичний матеріал із живого розмовного мовлення українців, публіцистичного і художнього стилів засвідчує, що в процесах деривації розмовних слів серед усіх відомих способів істотно переважає суфіксальний. Явища словотворення зазначених вище одиниць розглянемо за виявами продуктивності словотвірних типів. Із-поміж нових суфіксальних слів розмовного характеру найбільшу групу становлять іменники, утворення яких було спричинено потребою заповнення певних лакун для номінації осіб, понять, явищ, предметів тощо.

Помічено, що в кінці XX – на початку XXI століть серед розмовних новотворів найактивніше поповнювався корпус іменників на позначення осіб. Це переконливе свідчення інтенсивної дії та вияву антропоцентризму як в українській мові загалом, так і в розмовному дискурсі зокрема. Передусім засвідчено розширення продуктивності ряду питомих афіксів. Особливо це стосується нових розмовних утворень на позначення різноманітних назв жінок, тобто посилюється суфіксальна фемінізація. З цього приводу слушно зазначає відомий український лінгвіст О.Тараненко: «Ця тематична сфера словотворення є, звичайно, однією з найактуальніших у мовному житті сучасного суспільства. Чинниками для її активізації стали не тільки поява нових або актуалізація вже наявних понять, що потребують мовного вираження, – як наслідок ширшого залучення жінок до сфер «чоловічої» діяльності, а вже й, безперечно,

зростання в українському суспільстві ідей фемінізму, спрямованих, зокрема, й на подолання «мовної дискримінації» жінки» [3, с. 68-69].

Серед аналізованих постпозитивних формантів нині надзвичайно високою продуктивністю відзначається **-к(а)**: *рухівка, лідерка новелістка, нобелістка, блогерка, словникарка* та багато ін. Найпоширеніший словотвірний тип формують деривати із названим суфіксом, похідні від іменникових основ чоловічого роду (як питомих, так і запозичених), на позначення осіб жіночої статі за родом занять – професією і характером діяльності: *водійка, диск-жокейка, дизайнера, режисерка, експертка* та ін. Пор. у контексті: *Водійку затримали даїшники за перевищення швидкості (з розм. мовлення); Якісний канал суспільного мовлення з часом матиме більший вплив, ніж російська пропаганда", – прогнозує експертка.* www.telekritika.ua. Особливо це помітно у галузі спорту, зокрема в тих видах, які раніше були суто чоловічими, пор.: *футболіст – футболіст-ка, хокеїст – хокеїст-ка, воротар – воротар-ка, боксер – боксер-ка, дзюдоїст – дзюдоїст-ка* та ін. Наприклад: *На 82-й хвилині налаштовані на атаку канадки після виконання вільного удару скоротили розрив до 1:2, подбавши про те, щоб воротарка національної збірної Німеччини Надін Ангерер вперше за загальом 670 ігрових хвилин пропустила свій перший контргол.* kiew.diplo.de; *Говорять, що одна українська боксерка продає чемпіонський пояс, щоб підтримати бійців АТО (з розм. мовлення); Цікаво, що деякі утворення виникли на базі іншомовних нововходжень останніх двох десятиліть, пор.: дилер – дилер-ка, спонсор – спонсор-ка, візажист – візажист-ка, інвестор – інвестор-ка, грумер – грумер-ка, напр.: Квартиру, через яку тепер проходять головні трубопроводи гарячої води, інвесторка приймати відмовляється.* tsn.ua. Характерно, що певна частина аналізованих слів уже втратила або поступово втрачає наліт розмовності і набуває нейтрального статусу, тобто стає нормативними та кодифікованими. Так, новий Словник української мови в 20-ти томах (уже вийшло 5 томів) зафіксував деякі з названих одиниць без стилістичної позначки **розм.** Зокрема це слова *боксерка* [1, с. 586], *візажистка* [2, с. 68], *воротарка* [2, с. 291]. Наступний словотвірний тип – це деривати із формантом **-к(а)**, які мають словотвірне значення «назви жінок-прибічників чого- або кого-небудь; за належністю до певної політичної або громадської організації, об'єднання, блоку, руху, акції», утворені від іменникових основ: *свободівка, б'ютівка/БЮТівка, регіоналка, ударівка, союзнянка, євромайданівка* (жінки-члени політичних партій «Свобода», Блок Юлії Тимошенко, Партія регіонів України, «УДАР», всеукраїнського громадського об'єднання «Союз українців», протестної акції «Євромайдан») та ін. Нині аналізовані розмовні новотвори функціонують у мові надзвичайно активно, виступають ключовими словами доби: *Скандальна «свободівка»: Я би скасувала всі свята "Совєтського Союзу" (заголовок статті) (газ. «Українська правда», 07.03.2012); Сьогодні в Івано-Франківськ приїхала українська співачка, активна євромайданівка Руслана Лижичко.* firtka.if.ua. Проте значна кількість таких одиниць із часом перейде до розряду історизмів, оскільки зійдуть із політичної арени певні політичні або громадської організації, об'єднання, блоки, рухи та їх лідери. Переконливими ілюстраціями сказаному вище слугують лексичні одиниці: *нашоукраїнка, нунсівка/НУНСівка, вітренківка* та ін. Ще один словотвірний тип формують розмовні утворення на позначення жінок за соціальним статусом: *бізнесменка, фермерка, мажорка* та ін., пор.: *Фермерка: "Тимошенко мені — не конкурент" (заголовок статті) (газ. «Українська правда», 23.09.2009); У нашій школі мажорка побилла на уроці вчительку (з розм. мовлення).* Засвідчено також словотвірний тип фемінітивів за посадою: *президентка, прем'єрка, міністерка.* Напр.: *«Парад гордості 2013» у Белграді відкриватиме шведська міністерка.* <https://www.tumblr.com>

Фактичний матеріал дає підстави твердити про словотвірну активізацію непродуктивного в радянський період розвитку української мови питомого фемінного суфікса **-ин(я)**. Поєднуючись із іменниковими твірними основами чоловічого роду, цей формант утворює словотвірний тип субстантивів на позначення жінок за професією і характером діяльності: *педагогиня, соціологиня, саєнтологиня, екологиня, політологиня.* Порівняймо у контексті: *Цю екологиню знає все наше містечко (з розм. мовлення).* Названі деривати виникли здебільшого за аналогією до ще давньоруських одиниць, які нині актуалізовано в нашій мові, – *берегиня, грекиня.* Засвідчено приклади, коли в процесі активного вживання, інтенсивного «розкручування» (особливо у дискурсі ЗМІ та почасти в художньому) окремі з таких одиниць

поступово втратили відтінок колоквіальності й стали нейтральними словами (*плавчиня, борчиня, членкиня*), проникаючи у всі функціональні різновиди сучасної української мови. Цікаво, що утворені за допомогою названого вище суфікса окремі лексичні одиниці поступово витісняють російські входження радянської доби (пор.: *продавчиня* (зам. *продавиця*), *плавчиня* (зам. *плавчиха*). Аналізовані одиниці – переконливе підтвердження вияву тенденції до автохтонізації, або націоналізації, – прагнення до повернення національної специфіки й самобутності українській мові.

У досліджувану добу поповненню корпусу нових розмовних агентивів-фемінативів сприяв продуктивний суфікс **-иц(я)**, який формує словотвірний тип відприкметникових іменників на позначення осіб за їх заняттям, діяльністю: *комп'ютерниця, науковиця, даїшниця, піарниця, галерейниця* та ін., пор.: *Зібрання тепло зустріло відому науковицю* (з розм. мовлення).

Словотвірний тип із формантом **-ес(а)** поступово із колись малопродуктивного стає нині продуктивним у розмовному і публіцистичному дискурсах: *політикеса, критикеса, метреса, міністреса, шефеса, професореса чемпіонеса* та ін. Контексти підтверджують сказане вище: *Виступ політикеси всім дуже сподобався* (з розм. мовлення); *Мабуть, немає більш безглуздішого заняття, як визначати, хто з нас поет, прозаїк, есеїст, публіцист, критик і критикеса*. ukrslowo.net; *Якимось чудом для лабораторії з'являються гроші з фонду Сороса. Нарада. Шефеса розподіляє фінанси. Я навіть можу не гадати. Робота – нам, гроші – приближеним до тіла*. silanaroda.com) forum...

Назви жінок за їхнім статусом із суфіксом **-их(а)** на сучасному етапі розвитку української мови належать до малопродуктивного словотвірного типу: *бомжиха штундиха, вождиха* та ін. Пор.: *Ця штундиха весь час дістає мене своїми розмовами про релігію* (з розм. мовлення).

Варто також розглянути особливості розмовного словотворення осіб чоловічої статі. Зібраний матеріал засвідчує, що найбільш продуктивним у кінці ХХ – на початку ХХІ століть є суфікс **-ик**. Перший словотвірний тип, який є продуктивним у сучасній українській мові, утворюють відприкметникові іменники на позначення осіб за основним заняттям і професією: *ламінатник, ІТшник/айтішник, сухопутник* «військовик сухопутних військ», *ваучерник* «скупник ваучерів або торговець ними» та ін. Пор.: *Ламінатник упорався з роботою швидко* (з розм. мовлення); – *З тобою вже розраховався ваучерник?* (з розм. мовлення). Другий словотвірний тип об'єднує відприкметникові субстантиви за характером діяльності особи чоловічої статі: *АТОшник/атошник «учасник антитерористичної операції», однофракційник, опозиційник, галерейник* «підприємець, який займається експонуванням і продажем творів мистецтва в арт-галереї» та ін. Напр. у контекстах: ... *у лікарню привозять кремезного чоловіка, під 50 років. АТОшник... Кремезний чоловік п'ять днів не їсть, не говорить ні з ким, до нього ніхто не приходить, бо він з іншого регіону. Чоловік періодично дець випиває, поведінка вказує на те, що йому потрібна допомога психіатрів* (газ. «День», 28.04, 2015). *Вона [Катерина Косьяненко] була в Парижі. Не просто в Парижі — на Осінньому салоні, найпрестижнішій щорічній художній події світової столиці мистецтв... Її «Покрова» здобула тоді першу премію з живопису, а паризькі художники і галерейники навперебій умовляли молоду художницю з України залишитися там, у найкращому для творчої особистості місті* (газ. «Дзеркало тижня», 20.01, 2006).

Окремий словотвірний тип формують віддієслівні іменники із продуктивним суфіксом **-ник**, які номінують осіб чоловічої статі за характером або видом діяльності: *ухил-ятися – ухильник* «той, хто ухиляється від чого-небудь (від служби в армії, сплати податків та ін.)», *викрадатися – викрад-ник, вторг-атися – вторж-ник, відкріплятися – відкріп-ник* та ін. Пор.: *Нині хитромудрих «ухильників» український народ не любить* (з розм. мовлення); *Місіс Селіді доводить, що умови викрадників вона передає батькові на словах, виконуючи, таким чином, роль «живого листа»* (А. Кокотюха).

Досить високою продуктивністю нині (як і в нормативному українському словотворенні) характеризуються маскулінні розмовні відіменникові субстантиви з питомим формантом **-ець**, що вказують на належність особи до певного навчального закладу, спортивної команди, політичної організації, підприємства, компанії тощо: *драгопедівець* «викладач або студент Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова», *грінченківець* «викладач або

студент Київського університету імені Бориса Грінченка», *могилянець*, *баскетівець* «гравець баскетбольного клубу "Денді-Баскет" (Київ), *самооборонець* «член або прихильник партії «Народна самооборона», *росинківець* «працівники компанії "Росинка» та ін., пор.: *Маючи таку інформацію, буду знущатися з драгопедівців* (з розм. мовлення); *Долучитися до Спудейського братства НаУКМА може кожен могилянець: від студента до Президента.* www.ukma.edu.ua/index.

Загальноновизнано, що позитивного чи негативного забарвлення словам мають здатність надавати спеціальні суфікси. Серед формантів, які містять істотний «доважок» розмовності, в останні роки набуває все більшої продуктивності суфікс **-юг(а)**, пов'язаний із емоційними відтінками зневажливості, презирства у назвах осіб чоловічої статі, тобто характеризується різко виявленою пейоративно-оцінною маркованістю. Він поєднуються здебільшого з негативно оцінними іменниковими основами, формуючи словотвірний тип на позначення осіб за їх рисами характеру, особливостями діяльності та поведінки, певними морально-етичними якостями: *шахраюга, аферюга, садюга, бухарюга, гультьюга, ідіотюга* та ін. Засвідчено також і найновіше утворення, пов'язане із подіями на сході України, – *сепаратюга*. У названих словах емоційна оцінка тісно пов'язана з почуттями, оскільки виражає авторське ставлення до предмета висловлювання, виконуючи і прагматичну функцію, пор.: *А шофер Горвіц – клятий бухарюга – непомітно витирає слизку долоню об штани (бачили б ви ті штани!) і цитує раптом п'яту главу «Вінні Пуха» (В. Єшкілев); Ми тоді знали, що він [учитель фізкультури] – п'яничка і неперебірливий гультьюга* (журн. «Березіль», 2000, №7-8, с.37-38); ... хлопці просять українських солдат "місити сепаратюг, щоб ті тікали в свою Расею". firtka.if.ua. Цікаво, що окремі деривати утворено за допомогою названого афікса від нейтральних іменникових основ для позначення назв чоловіків за професією (*шофер – шофер-юга, журнал-іст – журнал-юга*), але емоційні відтінки зневажливості та презирства в них відчутні, напр.: *Цей шоферюга Мельника, який зараз є Міністром МВС, чистий бандюга, для нього нічого святого не має.* blogs.pravda.com.ua; *Тому, ймовірно, і заслуговують загальну нелюбов "журналюги", що так відкрито продаються* (газ. «День», 09.09, 1999, с. 4); *Він чесно подивився в обличчя отого продажно-безчесного журналюги...* (П. Загребельний).

Аналіз малопродуктивних і непродуктивних суфіксів, що утворюють назви осіб жіночої і чоловічої статі, проводити не будемо, оскільки вважаємо це недоречним.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у кінці ХХ – на початку ХХІ століть розмовна лексична підсистема під впливом екстра- й інтралінгвальних чинників істотно розширилася за рахунок активізації деривації назв осіб передусім жіночої, а також чоловічої статі. Ці процеси є надзвичайно динамічними, а тому потребують подальших ґрунтовних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови в двадцяти томах: Том І (А – Б). – К. : Наук. думка, 2010. – 912 с.
2. Словник української мови в двадцяти томах: Том ІІІ (ВІДСТАВАННЯ – ГУРАЛЬНЯ). – К. : Київ, 2012. – 1120 с.
3. Тараненко О.О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): Монографія / О.О. Тараненко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 248 с.

Стишов А.А. Особенности словообразования суффиксальных разговорных неолексем для обозначения лиц в современном украинском языке

В статье освещены главные особенности деривации суффиксальным способом новых разговорных единиц, обозначающих наименования лиц, в украинском языке конца ХХ – начала ХХІ веков. В научный оборот введено некоторое количество нового фактического материала, собранного преимущественно с живой разговорной речи, а также частично с публицистического и художественного стилей. Выявлены и детально рассмотрены продуктивные суффиксы и словообразовательные типы, которые способствовали возникновению разговорных единиц, обозначающих наименования лиц женского и мужского пола, не зафиксированных наибольшими украинскими словарями литературных слов. Также в статье частично охарактеризованы семантические и функционально-стилистические особенности разговорных новообразований.

Ключевые слова: суффикс, формант, разговорный, словообразовательный тип, словообразовательное значение, производящая основа.

Styshov O.A. Peculiarities of Derivation of Suffixal Colloquial Neolexeme for Denoting Persons in Modern Ukrainian.

In this article it is cleared up main peculiarities of derivation with a help of suffixes of new conversational units for denoting persons in Ukrainian in the end of XX-beginning XXI centuries. Introduced into scientific sphere a certain amount of new factual material mainly selected from live colloquial language, and also partly from publicistic and artistic styles. Discovered and detailed studied productive suffix and word formation types that contributed appearance of colloquial units for describing persons of female and male sexes not fixed by the biggest Ukrainian lexicons of literal words. Also it is partly described in the article semantic and function-stylistic peculiarities of colloquial innovations.

Key words: suffix, formant, colloquial type, word formation meaning, word stem.

Вікторія Товстенко
(Київ)

УДК 81'276.5..81'232

ЖАРГОНІЗМИ ЯК ОДНЕ ІЗ ДЖЕРЕЛ ПОПОВНЕННЯ ПРОСТОРІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті проаналізовано основні аспекти вивчення жаргонної лексики, з'ясовано її місце в структурі словникового складу сучасної української мови. Доведено, що жаргони є джерелом поповнення просторіччя, яке формується насамперед на основі тих елементів загальнонародної мови, які з різних причин не ввійшли до складу її літературної мови або ж вийшли з її складу на пізніших етапах розвитку. Зазначено, що саме завдяки просторіччю лексика жаргону проникає в літературну мову, у мову художньої літератури. Встановлено, що з кінця 80-х р. ХХ ст. спостерігається значне посилення використання жаргонізмів у таких стилях, як розмовний, художній, публіцистичний, що зумовлено помітним послабленням вимог до дотримання нормативних засад української літературної мови. Подано визначення терміна «жаргон», а також визначено критерії, за якими ці слова мають позначку жарг. у словниках української мови. Особливості використання жаргонізмів висвітлено на матеріалах художньої літератури та публіцистичних текстів.

Ключові слова: жаргонізми, просторіччя, арго, сленг, інтержаргон, професіоналізм, бізнес-сленг.

Постановка проблеми. Дослідження будови, особливостей функціонування та розвитку загальнонаціональної української мови мають рівномірно охоплювати всі її структурно-функціональні різновиди – літературну мову, територіальні діалекти, соціальні й професійні жаргони, просторіччя. Просторіччя постійно поповнюється за рахунок жаргонної лексики, яка приходить у сферу загального користування, як правило, у зміненому вигляді й загалом втрачає семантичний зв'язок зі своїм джерелом виникнення і специфічного побутування. У 60-х р. ХХ ст. в українському мовознавстві розпочалася дискусія навколо проблеми розмовної мови (праці І.Білодіда, А.Бурячка, П.Дудика, М.Пилинського та ін.). Л.А.Коробчинська перша з українських мовознавців виділила з розмовної лексики просторічні слова. Основним критерієм просторічності мовних явищ дослідниця назвала міру стилістичної зниженості. З огляду на це, з одного боку, потрібен всебічний аналіз різних структурних рівнів та стилістичного функціонування розмовної мови, а з другого, – потребує подальшого вивчення питання її адекватної стилістичної та лексикографічної інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській стилістиці та лексикології поняття розмовної, зокрема просторічної, лексики трактується по-різному. Частина україністів (І.Кириченко, С.Левченко, А.Бурячок та ін.) традиційно уникають терміна «просторіччя», інші (І.Чередниченко, А.Коваль, А.Лагутіна, О.Пономарів, О.Тараненко, Л.Ставицька та ін.) визнають наявність просторіччя в українській мові та визначають жаргони як одне із джерел його поповнення. Особливості використання жаргонізмів висвітлювалися на матеріалах художньої літератури – у драматургії І.Карпенка-Карого, М.Старицького, М.Кропивницького [6], О.Корнійчука [7], у художній прозі В.Винниченка [8], Григора Тютюнника [1], П.Загребельного [5] та ін.

Мета статті полягає у встановленні основних ознак жаргонізмів та комплексному описі особливостей їх структурних рівнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «жаргон» ми розуміємо в широкому значенні – це, з одного боку, «таємні» і т.ін. мови (злочинський жаргон, жаргон безпритульних тощо), щодо яких часто вживають термін «арго», а з другого, - різновиди мови, що об'єднують певні категорії мовців за родом занять (професійні жаргони) або за віком (молодіжний жаргон), щодо якого нерідко вживають термін «сленг». Жаргонні слова не тільки переходять із жаргону в жаргон, змінюючи форму й значення [3, с.151], але досить часто проникають і в звичайну розмовну мову. Особливо сприятливим середовищем для цього є просторіччя як один із структурно-функціональних різновидів загальнонародної мови [13, с. 244]. Саме завдяки просторіччю лексика жаргону проникає в літературну мову, у мову художньої літератури. На цьому наголошував О.Тараненко: «Позначка *жарг.* характеризує одиниці, що, вживаючись у середовищі певних соціальних, професійних або вікових груп мовців для номінації специфічних понять, з криптологічною метою чи з експресивними навантаженнями, потрапляють до загальнонаціональної мови (до просторіччя, переважно міського, перебуваючи на межі з ним, до мови художньої літератури та публіцистики), зберігаючи, проте, у ній відповідний чужорідний статус» [11, с. 118-119]. Автор першого українського словника – «Собрание слов Малороссийского наречия» (1823р.) - І.Войцехович [2, с.284-326] подав стилістичну характеристику словникових одиниць з виділенням шарів лексики розмовної мови, наприклад: *сипака* – тот, который берет взятки (слово поносительное). У «Русско-малороссийскому словарі» Є.Тимченка (1897-1899рр.) подано такі стилістичні позначки: адвокат, ... (глузливо) брехунець. Навіть у «Словарі української мови» за редакцією Б.Грінченка (1907-1909рр.) стилістичні позначки при словах найпростіші: бранное слово, насмешливое слово та ін.

Жаргонна лексика, потрапляючи в просторіччя, видозмінюється там і «створює так званий інтержаргон, який веде до відомого зближення різних соціальних різновидів мови» [4,с.12]. Саме з інтержаргону прийшло, наприклад, у просторіччя слово *халтура*. З церковного (або бурсацького) мовного побуту, де воно означало «служба по покійнику», це слово перейшло в арго («легка нажива»). Арготичне використання цього слова було запозичене іншими жаргоністами, стало міжжаргонним. Пор. *халтура*, *халтурник*, *халтурити* в мові акторів, артистів-гастролерів і в музичному жаргоні. У ССРЛЯ слова *халтура* і *халтурить* подано з ремаркою «розм. і прост.». СУМ усі ці однокореневі слова подає з ремаркою «розм.». Наприклад: «- Зрештою, наш обов'язок давати читачам те, що вони просять. –А коли вони просять *халтуру*? – поцікавилась Женья» (І.Муратов); «- Я думаю, що не хвилюються лише байдужі люди і, знаєте, *халтурники* та нездари» (О.Донченко).

Міжжаргонні слова можуть виникати на базі професіоналізмів і професійних жаргонізмів. У зв'язку з розвитком обчислювальної техніки в Україні почала розвиватися специфічна мова, якою спілкуються комп'ютерники-професіонали. Одночасно із професійною мовою програмістів формується специфічний жаргон [12, с.68-71]. Наприклад, *висіти (зависнути)* – бездіяльний стан програми або комп'ютера в результаті збою у виконанні програмного коду. Деякі слова аналізованої лексичної системи запозичені з жаргонів інших професійних груп та термінологічних систем. Наприклад, *чайник* – недосвідчений програміст, *реаніматор* – фахівець із «живлення» обчислювальної машини, що раптово вимкнулась та ін. Для більшості жаргонних систем продуктивним є спосіб метафоризації. Нових значень у комп'ютерному жаргоні набули багато українських дієслів та іменників. Наприклад, *зависнути* (припинити відповідати на команди), *перекачати*, *злити* (переписати інформацію), *тачка* (комп'ютер) та ін. Елементи злочинського арго іноді потрапляють до комп'ютерного жаргону. Наприклад, *макрушик* – програміст, що використовує мову програмування «макроасемблер», у злочинському арго – *мокрушик*. Говорячи про функціонування арго, Ю.Шерех (Шевельов) зазначав: «На Україні два арго, хоч і споріднені, - одне з осередком у Львові, друге – в Одесі, звідки воно поширилось на Київ і Харків. ...Таємне у своїй настанові, арго, одначе, згодом шириться на міські низи взагалі. Окремі арготизми часто переймають робітники й школярі, і так вони продираються в мову тих, хто загалом говорить літературною мовою. Цьому сприяє забороненість, афективність арготизмів. Арготизми, втрачаючи свій злочинсько-таємничий характер і стаючи мовою міських низів (т.зв.сленг), виявляють велику живучість» [14, с.151]. Наприклад, слово *блат* у злочинському жаргоні означало «злочин, шахрайство», у просторіччі – «знайомство, зв'язки і

т.ін., що використовуються в особистих інтересах». СУМ подає його з ремаркою *фам.* (фамільярне): «Був блат на все» (І.Франко); «-Це я даю Козакову по благу, - висловлювався сержант про себе в третій особі» (О.Гончар). Про стилістичну роль арготизмів Ю. Шевельов зазначав: «...у літературі вони правлять за засіб характеристики середовища міських низів (пор. злочинські оповідання Франка, Винниченка, безпритульніцькі оповідання Микитенка) і зрідка трапляються вжиті як засіб міцного емоційного вислову» [14, с.152].

Помітна активізація слів і висловів кримінального жаргону в загальнонавживаній українській мові розпочалася з кінця 80-х років ХХ ст. Спочатку це було наслідком загострення суспільного інтересу до часів сталінських репресій, публікацій спогадів політв'язнів, художніх творів на цю тематику – з елементами тюремного й табірної жаргонів. Наприклад, у збірці Б.Антоненка-Давидовича «Сибірські новели» (1989р.) такі слова автор пояснював у примітках. Згодом факт масового вживання слів кримінального жаргону став прямим відображенням розгулу злочинності в країні. У кримінальних звітах у засобах масової інформації, у багатьох художніх творах та кінофільмах на цю тему в 90-х роках звичайним явищем є такі одиниці, як *бомбити* «грабувати», *авторитет* «злочинний лідер» тощо. Характеризуючи мовне становище кінця ХХ століття, Л.Ставицька зазначала: «...стався справжній «жаргонний вибух» не тільки на шпальтах газет і журналів, а й у високій літературі: «Гей, заткайтесь, мудодзвони! Усі слухають! - ...виголошує один із присутніх священників (Ю.Андрухович); «Ні чорта собі – фраєрнулає. Устругнула, бач, телеграмку: «Зустрічай, повернулася...» (О.Забужко) [10, с.7].

У просторіччі досить помітно представлені й елементи деяких інших жаргонів, наприклад, шоферів (*лівий* «незаконний»: *лівий рейс, ліві гроші, лівак; калим* «гроші, одержані за «ліву» роботу або послугу», *калимити* та ін.). Молодіжний жаргон, який характеризується експресивністю, настановами на «сучасність», «модність» й охоплює також студентський і школярський жаргони, містить чимало запозичень, зокрема англіцизмів (переважно з американського варіанта англійської мови), має найширший діапазон функціонування: *крутий* «надзвичайний, крайній у вияві своїх ознак, властивостей» (*круті хлопці, крутий бізнесмен, крутий анекдот*), *на шару* «задарма»: «Наші комуністи люблять «на шару» з'їздити на Захід» (УМ, 8.07.1997). Професійним жаргонізмом є дієслово *крутити* та його деривати: *крутити* – «пускати кошти в обіг для одержання прибутку»; *прокручувати/прокрутити* – «незаконно використовувати чий-небудь кошти як короткострокові позики, інвестиції тощо для одержання прибутку, затримуючи виплату клієнтам»; *накручувати/накрутити* – «збільшувати суму, ціну (за рахунок накладних витрат, зокрема в роздрібній торгівлі, посередницьких послугах, махінаціях)». Дієслово *крутити* та його деривати часто використовуються в мові преси, зокрема в заголовках і текстах статей: «На ринку потрібно *крутитися*» (МГ, 2003, 7 вересня). «Незаконна «закрутка». Що це?» (УМ, 2002, 5 квітня). «Хто *накручує* ціни?» («Експрес», 2004, 9-16 грудня).

Значною групою молодіжного сленгу є слова на позначення грошових одиниць. У кінці ХХ – на початку ХХІ століття в нашу мову активно проникали лексеми, які утворювали численні синонімічні ряди, як-от: *бакси, грини, зелені, зелень, зелененькі, капуста* (про долари). Наприклад: «Лише протягом п'яти з половиною місяців цього року співробітники митниць вилучили в громадян України, Росії, Молдови, Німеччини, США, Грузії та інших країн понад 1 млн. 723 тис. «*зелененьких*» (газ. «Київ Шевченківський», 1999, №6); «50 «*баксів*» - за людську голову» («Експрес», 2004, 30 вересня – 7 жовтня); «Коштує не більше 50-100 «*зелених*» на людину» (СГ, 2003, 28-30 серпня). Зелений колір з погляду його фізичної природи належить до хроматичних кольорів, які характеризуються світлістю, насиченістю і тоном. Колір, що за своєю природою є поняттям абстрактним, особливо тяжіє до символіки. Кольори-символи існують у свідомості у вигляді єдності чуттєвого образу кольору і лексичної одиниці, які, відіграючи інформативну роль у реальному світі, стають символами різноманітних понять і явищ [9, с.6]. На позначення грошей використовують і слово *бабки*, яке потрапило в молодіжний сленг з аргю (жартівливі назви *кербель, керебе, краб* (від скороченого написання крб.). Наприклад, «[Кербель:] Є діло, дружок. Споживаєш? Ну, п'єш? [Водька:] Коротше, кореш. [Кербель:]...Скільки півлітровочок можна купити на десять тисяч *кербелів*?» (В.Лігостов). Часто вживались зневажливі назви рубля: *рваний, дерев'яний*; а також *штука, кусок* у значенні «тисяча», *лимон* – «мільйон». Наприклад, «Засівши у своїх, по скільки там мільйонів «*штак*»

дачах, вони потягують коньячок...» (УС, 21.10.1999). Стилiстичнi синонiми (*спекулянт, перекупник, гондляр, баришник*) часто вживають у художнiх творах. Жаргонiзм *бариш* у п'єсах І.Карпенка-Карого «Сто тисяч», «Хазяїн» має значення «прибуток від торгiвлi або перепродажу/ будь-яка вигода, прибуток». Наприклад, Терентій Гаврилович Пузир каже: «...iшов за *баришами* наослiп, штурмом кришив направо i налiво, плював на все i знатъ не хотiв людського поговору». Пузирева жiнка каже дочцi Сонi: «Ми, дочко, нiколи не знали, що можна, а чого не можна; аби *бариши*, то все можна!». Сленгiзм *бабки* найчастiше вживається в словосполученнях iз дiєсловами *збити, зшибати*, виступає в мовi преси також iз дiєсловами *болебити, доiти*: «Прийдеться «*болебити*» грошi тим самим способом» (УМ, 2005, 7 липня); «Вони продовжують «*доiти*» їх до завершення справи» (ГУ, 2004, 2 квітня); «По-рiзному «*збивають бабки*» (СГ, 2006, 2 грудня). Лексема грошi часто вживається в публiцистичному стилi зi словами «*розтринькати*», «*вiдстiбнути*» тощо. Наприклад, «Пiдприємцевi було запропоновано 565 балонiв цього спирту за зниженою цiною, за що й було «*вiдстiбнуто*» 800 доларiв. За даними Комiсiї з цiнних паперiв i бiрж США (SEC) деякi iнвестицiйнi компанiї просто...*розтринькали* свої кошти» (за даними журналу «Економiка»). На основi таких жаргонiзмiв сформувався бiзнес-сленг (наприклад, *динамiтчик* – енергiйний торговець, що продає ненадiйнi цiннi папери; *боєтанка* – 1. Неперервнi однотипнi угоди купiвлi або продажу цiнностей, що проводять спекулянти (баришники), якi iстотно не впливають на кон'юнктуру ринку; 2. Незаконна спроба брокера зiбрати для себе додаткову суму комiсiйних шляхом прискореної купiвлi-продажу цiнних паперiв за вказiвками клiєнтiв та iн.). Бiзнес-сленг характеризується експресивнiстю i мiстить чимало запозичень з iнших мов, наприклад *гешефт* (нiм. Geschäft – подарунок) – вдало проведена комерцiйна операцiя, торговельна угода, вигiдна справа.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Отже, мовець використовує у своєму мовленні жаргонні слова і вирази як засіб виразності, експресивності. Це ті елементи загальнонародної мови, які з різних причин не ввійшли до складу її літературної мови. Жаргони наділені яскравим стилістичним забарвленням, їх часто застосовують з метою іронії чи самоіронії, інколи просто як невибагливий жарт. Перспектива дослідження полягає в подальшому вивченні жаргонної лексики, а саме: «таємних мов» («арго») та «сленгу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Биби́к С.П. Естетичні модифікації народнорозмовності в ідіостилі Григора Тютюнника. Автореф. ...канд. філол. наук: 10.02.01 – К., 1994.- 25 с.
2. Войцехович І. Собрание слов Малороссийского наречия. Сочинение в прозе и стихах // Труды общества любителей российской словесности при Императорском Московском университете. - М., 1823. - Ч.ІІІ.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. – М.: Сов.энциклопедия, 1990. - 682 с.
4. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / Под общ. ред. Б.А.Серебренникова. – М. : Наука, 1970. – 604 с.
5. Пентилюк М.І. До питання художньо-образних функцій просторічної лексики (На матеріалі роману П.А.Загребельного «Левине серце») // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народнорозмовної мови: Тези доповідей Республіканської конференції. – Ужгород, 1989. – С. 114-115.
6. Плющ П.П. Відображення усного мовлення в українській класичній драматургії // Українське усне літературне мовлення. - К. : Наук.думка, 1967. - С. 56-67.
7. Плющ П.П. Українська літературна мова і мова робітників та колгоспників у п'єсах Олександра Корнійчука // Усне побутове літературне мовлення. - К. : Наук.думка, 1970. - С. 185-190.
8. Русанівський В.М. Сила і краса (особливості мови творів В.К.Винниченка) // УМЛШ. – 1992. - №2. - С. 41-46.
9. Семашко Т.Ф. Особливості семантики та функціонування слів-кологративів в українській фразеології. Автореф. ...канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 2008. -- 19с.
10. Ставицька Л. «Блатна музика» української мови // День. - 1999. - №48 (585).
11. Тараненко О.О. Новий словник української мови (концепція і принципи укладання словника). – Київ-Кам'янець-Подільський, 1996.- -171 с.
12. Товстенко В.Р. Культура наукової мови. Практикум для студентів-економістів.- К.: КНЕУ, 2013. - 146 с.
13. Товстенко В.Р. Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище. – К. : Інститут української мови НАН України, 2003. – 278 с.
14. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. - Мюнхен : Вид-во Молоде життя, 1951. - 402с.

Товстенко В. Жаргонизмы как один из источников пополнения просторечной лексики.

В статье проанализированы основные аспекты изучения жаргонной лексики, выяснено ее место в структуре словарного состава современного украинского языка. Доказано, что жаргоны

являются источником пополнения просторечия, которое формируется, в первую очередь, на основе тех элементов общенародного языка, которые по разным причинам не вошли в состав ее литературного языка или вышли из ее состава на более поздних этапах развития. Указано, что именно благодаря просторечию лексика жаргона проникает в литературный язык, в язык художественной литературы. Установлено, что с конца 80-х гг. XX в. значительно усилилось использование жаргонизмов в таких стилях, как разговорный, художественный, публицистический, что обусловлено заметным ослаблением требований к соблюдению нормативных основ украинского литературного языка. Дано определение термина «жаргон», а также определены критерии, по которым эти слова имеют отметку жарг. в словарях украинского языка. Особенности использования жаргонизмов освещены на материалах художественной литературы и публицистических текстов.

Ключевые слова: жаргонизмы, просторечие, арг, сленг, интержаргон, профессионализм, бизнес-сленг.

Tovstenko V. Jargons as the Source of Vernacular Refreshment.

The article analyzed the main aspects of jargon vocabulary, defined its place in a structure of modern Ukrainian. It is proved that jargons are the source of vernacular refreshment, which first of all are based on elements of national language, which because of different reasons were not entered to the structure of literary language, or were deleted from it during the phases of development. It is declared that because of vernacular jargon vocabulary gets into literary language. It is established that from the end of 80-th, 20-th century, we can see the intensification of jargon using in such parlances: colloquial, fiction, publicistic. The reason is the weakening in demands for rules pursuant in literary Ukrainian. There is meaning of "jargon", and determined the demands, by what these words get jarg, notation in Ukrainian dictionaries. It is clarified features of jargon usage, declared in fiction materials and in publicistic texts.

Key words: jargon, vernacular, argo, slang, interjargon, professionalism, business slang.

Євгенія Токарь
(Кіровоград)

УДК 811.111'276.6:656.7

**РАДІООБМІН ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ:
ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ**

У статті стисло охарактеризовано авіаційну англійську мову, яка використовується в галузі радіоперемовин між пілотом та диспетчером управління повітряним рухом, є півштучною, спеціально створеною з метою використання в професійній сфері. Наголошено, що для варіанту англійської мови, яким користуються авіаційні фахівці в своїй професійній діяльності, специфічним є використання професійної фразеології та технічних термінів, що дає змогу стверджувати про поєднання в ньому елементів технічної, професійної та загальної англійської мови. Важливими ознаками мови радіообміну цивільної авіації є лаконічність, однозначність та чіткість. В роботі проведено аналіз фонетичних рис радіообміну, а також детальну характеристику граматичних особливостей, як одних з найчисельніших відмінностей мови авіаційного спілкування в порівнянні із загальною англійською. Підкреслено, що стилістично професійна комунікація між пілотом та авіадиспетчером характеризується нейтральністю, імперсональністю й відсутністю висловлювань з емоційним відтінком.

Ключові слова: авіаційна англійська мова, радіообмін цивільної авіації, фразеологія, діалог.

Постановка проблеми. Мова обслуговує різні сторони суспільного життя, різноманітними є сфери її вияву та цілі використання. Як соціальне явище мова виконує низку функцій, головною з яких є комунікативна. Процеси інтеграції та диференціації в науці, а також розвиток виробничої сфери стали підґрунтям до формування й розвитку в системі національної мови особливих підсистем, мов професійної комунікації, що використовуються в спеціальних сферах суспільних відносин, обслуговуючи спілкування кола осіб, обмеженого певною професійною діяльністю. Виникаючи в межах якогось колективу, який об'єднаний за принципом єдності професійної діяльності, такі мови розвиваються по мірі того, як розвивається галузь, що їх потребує. На сьогодні мовознавство розглядає фахові мовні підсистеми переважно як

функціонально зорієнтовані відгалуження національної мови в окремо визначеній сфері практичного застосування знань професійної спільноти.

Мови, створені спеціально для функціонування в певній сфері, називають операційними. Операційні мови є результатом адаптації природної мови до конкретних завдань використання. В основі мови радіообміну лежить фразеологія. Загальновизнаним є той факт, що операційні мови ефективні лише в контексті звичайних передбачуваних професійних ситуацій. Ефективність використання фразеології в якості засобу комунікації пояснюється взаємодією на екстралінгвістичному та інтралінгвістичному рівнях. Фактично фразеологія пов'язує дві системи: структурну систему англійської граматики й понятійну систему даної професійної сфери. У непередбачуваних й надзвичайних ситуаціях більш ефективним є використання природної мови. Роль природної мови в операційній зводиться до того, аби заповнювати прогалини в комунікації, коли стандартна фразеологія не підходить. Операційні мови менш універсальні, але більш пристосовані до конкретних завдань, ніж природні мови.

Авіаційна англійська мова, яка використовується в галузі радіоперемовин між пілотом та диспетчером управління повітряним рухом, належить до півштучних мов, спеціально створених з метою використання в професійній сфері. Сферою використання радіообміну є професійні відносини між пілотом і диспетчером управління повітряним рухом під час виконання ними своїх службових обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо вивчення різноманітних аспектів англійської авіаційної мови, то в лінгвістичній науці відомі роботи вітчизняних вчених, зокрема Т. О. Мальковської, О. В. Акімової, О. В. Ковтун, Є. В. Кміти, В. А. Колосва, присвячені семантиці лексичних компонентів мови фахівців галузі повітряних перевезень, порівнянню англійської й російської авіаційних терміносистем, дослідженню мови як чинника безпеки польотів. Не обійшли стороною досліджувану проблему зарубіжні фахівці, роботи яких присвячені здебільшого вивченню структури авіаційної англійської мови (М. Мітсуомі, Дж. Мелл, Г. Емері, К. О'Брайен, А. Куковец). Однак, не зважаючи на це, дослідження особливостей та характерних рис, зокрема граматичних й фонетичних, англійської мови радіообміну цивільної авіації недостатньо висвітлене в сучасних наукових джерелах.

Фахові мови, створені на основі норм і правил стандартної мови, мають специфічні характерні риси на різних рівнях мовної системи. Засоби мови, користування якими буде оптимальним та ефективним для кожного окремого комунікативного процесу, визначаються екстралінгвістичними умовами спілкування, властивими кожній із сфер життєдіяльності. Наша **мета** полягає в характеристиці та аналізі особливостей мови радіообміну як різновиду мови, якою послуговуються фахівці галузі повітряних перевезень під час виконання типового завдання їхньої професійної діяльності – ведення радіозв'язку. Досягнення поставленої мети вбачаємо в розв'язанні таких завдань: надання загальної характеристики мови радіообміну цивільної авіації; аналізі граматичних та фонетичних її ознак.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для варіанту англійської мови, яким користуються авіаційні фахівці в своїй професійній діяльності, специфічним є використання професійної фразеології та технічних термінів, що дає змогу стверджувати про поєднання в ньому елементів технічної, професійної та загальної англійської мови. Підмову радіообміну Т.О. Мальковська розглядає як сукупність фонетичних, граматичних і лексичних одиниць мови, що обслуговують мовленнєве спілкування учасників повітряного руху (авіаційного диспетчера і пілота) під час виконання польоту і подану в діалогах пілот – авіаційний диспетчер [4, с. 15].

Із функціонального погляду радіообмін являє собою ієрархічно організовані мовленнєві акти, об'єднані у висловлювання діалогічного плану [1, с. 254]. Радіообмін – усне спілкування, що здійснюється на базі лексико-термінологічних «заготовок», мовленнєвих кліше, застосування яких є обов'язковим відповідно до вимог ведення радіоперемовин. Діалог-спілкування під час ведення радіообміну має низку відмінних рис в порівнянні зі звичайним діалогом на побутову тему. Діалогічне мовлення ситуативне, передбачуване, тісно пов'язане з умовами, в яких відбувається мовленнєве спілкування. Повідомлення не створюються кожного разу заново, а добудовуються до попередньо висловлених або до виконуваних дій. Це мовлення контекстне і стисле через знання членами екіпажу ситуацій і застосування ними спеціальної професійної

лексики, авіаційної фразеології. Діалог як форма мовленнєвого спілкування являє собою форми взаємодії, що зазнають постійних чергувань, порівняно швидку зміну акцій і реакцій комунікантів. Зайняті спільною діяльністю партнери обмінюються репліками такого типу: запит інформації – повідомлення інформації, перепитування – повторення інформації, наказ – підтвердження наказу, повідомлення інформації – підтвердження отримання інформації. Особливістю діалогів між членами екіпажу є їх цілеспрямованість і швидкий темп, що пов'язано з лімітом часу на спілкування. Чим довший процес спілкування, тим менше часу лишається на виконання операцій із керування літаком, а в результаті частина операцій не виконується чи виконується з порушеннями й помилками, що може призвести до авіаційних подій. Усно-розмовне діалогічне мовлення РЦА будується відповідно до принципу економії. Окрім цього, відсутній візуальний контакт між партнерами, тому під час повідомлення чи отримання інформації немає суб'єктивних факторів (міміка, жести), які б впливали на розуміння.

Комунікація в системі радіообміну характеризується такими параметрами:

- лаконічність, однозначність, чіткість;
- відносна свобода побудови висловлювань;
- типова «фразеологія», що передбачає максимальне використання стандартних слів і фраз, чітку й зрозумілу вимову, уникнення багатослів'я у звичайних умовах;
- використання нестандартних мовних одиниць в нестандартних умовах;
- сувора тематична спрямованість змісту;
- переважне використання однослівних термінологічних одиниць й двокомпонентних термінологічних словосполучень;
- в якості комунікативних цілей тексту виступають: інформування (повідомлення), запит, контроль, який реалізується в команді або забороні;
- під час ведення радіообміну в звичайних умовах спілкування характеризується стилістичною нейтральністю, відсутністю емоційного ставлення до подій за рахунок використання термінів;
- радіообмін за нестандартних умов відрізняється стилістичними прийомами, які означають виникнення емоційного забарвлення, виразністю, зменшенням дистантності, характерної для стандартної комунікації [1].

Зазначені вище особливості радіообміну цивільної авіації забезпечуються лексичними, фонетичними, граматичними й стилістичними мовними засобами. Відтак, детальніше розглянемо мовні характеристики радіообміну.

З погляду фонетики слід зазначити, що радіообмін ґрунтується не на суворому дотриманні вимовних норм, а на забезпеченні зрозумілості висловлення, що допускає відхилення від стандартної вимови, викликані вимовними акцентами користувачів англійської мови в сфері авіації [5, с. 18].

Фонетичні характеристики мовлення фахівців галузі повітряних перевезень загалом підкоряються нормам загальної англійської мови, однак специфічна вимова цифр та наявність особливого фонетичного алфавіту забезпечують чіткість та однозначність висловлювань. Радіотелефонний алфавіт (*Alpha, Bravo, Charlie, Delta, Echo, Foxtrot, Golf, Hotel, India, Juliett, Kilo, Lima, Mike, November, Oscar, Papa, Quebec, Romeo, Sierra, Tango, Uniform, Victor, Whiskey, X-ray, Yankee, Zulu*) є стандартизованим способом вимови літер для передачі складних для сприйняття на слух слів, скорочень, позивних з метою зменшення кількості помилок. Ще однією особливістю мови радіообміну на фонетичному рівні є особлива вимова числівників (*ZE-RO, WUN, TOO, TREE, FOW-er, FIVE, SIX, SEV-en, AIT, NIN-er, DAY-SEE-MAL, HUN-dred, TOUNSAND*), що дозволяє уникнути збою комунікації. Іншим аспектом є те, що всі числа, що позначають позивний повітряного судна, ешелон, відносний курс, напрям та швидкість вітру, код відповідача, номер смуги, установку висотоміра, час, передаються у їхній цифровій послідовності, тобто кожне число вимовляється як набір цифр, що його складають, наприклад: **RWY two five** – ЗПС 25; **QNH one zero one five** – тиск, приведений до рівня моря 1015; **wind one seven zero degrees six zero knots** – вітер 170 градусів 60 вузлів, **flight level one four zero** – ешелон 140; **heading one zero zero** – курс 100. Однак, числівники, що передають абсолютну висоту, хмарність, видимість, дальність видимості на злітно-посадковій смузі, вимовляються як цілі сотні й цілі тисячі. Наприклад, **altitude seven hundred** – абсолютна висота 700; **cloud height two**

thousand five hundred – хмарність 2500; **visibility one thousand** – видимість 1000; **runway visual range one thousand six hundred** – дальність видимості на смузі 1600 [2].

Чи не найчисельніші відмінності мови радіообміну в порівнянні із загальною англійською спостерігаються на граматичному рівні. Відтак, характерним є процес редукції, який змушує слухача поновити все повідомлення. Передається лише логіко-семантична частина повідомлення, в той час як аспектно-темпоральні дані можуть бути поновлені засобами екстралінгвістичних знань про ситуацію. Різноманітні види опущення спрямовані на зменшення морфологічних та синтаксичних характеристик, концентруючи увагу лише на значенні. Для мови радіообміну властивими є:

1) опущення допоміжних дієслів та дієслів-зв'язок: **Crossing runway** замість **I am crossing the runway**; **Runway in sight** замість **Runway is in sight**;

2) незначне використання артиклів (неозначений артикль майже завжди піддається редукуванню, означений зустрічається дещо частіше): **Vacate runway**; **Light aircraft departing...**;

3) опущення прийменників: **Do you agree departure from...?** замість **Do you agree to a departure from...?**;

4) опущення підмета (який зазвичай має бути виражений займенником): **Will report** замість **I will report**; **Stopping** замість **I am stopping**; **Approaching glide path** замість **You are approaching glide path**.

Однак, незважаючи на те, що у фразеології радіообміну використовуються опущення та еліптичні конструкції, вірна інтерпретація висловлювання слухачем забезпечується стандартними граматичними структурами. Контекст та ситуативні підказки допомагають пілоту й диспетчеру зрозуміти один одного. На думку А. О. Вотнседала причиною використання опущень та еліптичних граматичних конструкцій є сама природа радіообміну, яка визначається ситуаційним контекстом. Головною особливістю для тих, хто користується фразеологією радіообміну, є опущення таких пунктів й слів, які легко можуть бути виведені з контексту [6]. В той самий час в мові радіообміну спостерігається низька рекурентність еліптичних речень, у яких пропускаються комунікативно значущі елементи. Це пояснюється тим, що, незважаючи на високий ступінь передбачуваності вживання мовних одиниць, внаслідок тематичної обмеженості, повторюваності ситуації спілкування та наявності мовного стереотипу, учасники комунікації, щоб уникнути помилок при передачі й декодуванні повідомлення, виключають редукцію повнозначних членів речення.

Окрім значного використання еліптичних конструкцій особливістю англійської мови радіообміну є незначна кількість заперечних речень; заперечення більшістю виражені лексичними засобами: **You are unreadable**; **ILS unserviceable**. Видо-часові форми дієслів дійсного способу представлені переважно теперішнім неозначеним, теперішнім тривалим і майбутнім неозначеним часом. Широко застосовуються дієслівні форми наказового способу: **Descend to flight level 200**; **Vacate runway. Report vacating**.

До характерних рис англійської мови радіообміну як на лексичному, так і на граматичному рівнях відносять повтори, які в діалогах між пілотом та диспетчером виконують специфічні функції, до яких належать: а) встановлення і перевірка каналу зв'язку; б) дублювання основної інформації з метою виключення можливих помилок під час її передачі і декодування.

Підмова радіообміну відрізняється від природної мови високим ступенем надлишковості. Високий ступінь повторюваності мовних одиниць всіх рівнів зумовлений високим ступенем повторюваності ситуацій, для опису яких використовуються в якості обов'язкових стереотипні засоби вираження. Це й робить мову радіообміну надзвичайно надлишковою. Причиною надлишковості є необхідність дублювання інформації, аби уникнути помилок під час її передавання й декодування. У повітряних переговорах обов'язковий повтор певних вказівок авіадиспетчера (*read back*) використовується для підтвердження того, що пілот декодував повідомлення авіадиспетчера у повній відповідності з комунікативними намірами останнього.

Отже, значна кількість повторів в діалогах радіообміну пояснюється екстралінгвістичною специфікою повітряних переговорів, а саме: 1) тематичною обмеженістю; 2) комунікативною ситуацією, що постійно повторюється й визначає напрям розвитку діалогу, його структуру й

лексичне наповнення; 3) вимогою одноманітності, що призводить до стандартизованості висловлювань й використання більшої кількості зворотів-кліше [3, с. 101].

В діалогах радіообміну зустрічаються паралельні конструкції, повторення тої самої граматичної форми, а також поєднання паралельних конструкцій з лексичним повторенням:

CTL: ... descend to altitude 2000 feet, QNH 1013.

PIL: Descending to altitude 2000 fet QNH 1013...

Стилістично професійна комунікація між пілотом та авіадиспетчером характеризується нейтральністю, імперсональністю й відсутністю висловлювань з емоційним відтінком.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, радіообмін як фахова мова використовується фахівцями галузі повітряних перевезень, мовлення яких спрямоване на обміні професійною інформацією під час польоту за допомогою радіотелефонного зв'язку. Для нього характерною є низка лінгвістичних особливостей, що відрізняють його від інших професійних мов, а також природньої англійської. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в детальному аналізі лексичних особливостей підмови радіообміну цивільної авіації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимова О. В. Типология дискурса в профессиональной коммуникации / О. В. Акимова, М. И. Солнышкина // Актуальные проблемы теории коммуникации. – СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 253–270.
2. Документы по ведению радиосвязи. Doc 9432, Manual of Radiotelephony, 2002.
3. Дупикова Н. Н. Функции повторов в подязыке радиообмена пилот – диспетчер / Н. Н. Дупикова // Studia Linguistica - Выпуск 6. – 2012. С. 99-106.
4. Мальковская Т. А. Англо-русские соответствия в языковой структуре радиообмена в режиме общения пилот-авиадиспетчер: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Мальковская Татьяна Александровна. – Пятигорск, 2004. – 163 с.
5. ICAO Manual on the Implementation of ICAO Language proficiency Requirements (Doc 9835 AN/42/ International Civil Aviation Organization. – Montreal, 2004. – 149 с.
6. Vatnsdal A. O. A register analysis: The language of Air traffic Control. Occasional papers in Systematic Linguistics. Vol. 1, 1987. – Pp. 43-83.

Токарь Е. Радиообмен гражданской авиации: лингвистические особенности и характерные черты.

В статье кратко охарактеризован авиационный английский язык, который используется в области радиопереговоров между пилотом и диспетчером управления воздушным движением, является полусинтетическим, специально созданным с целью применения в профессиональной сфере. Отмечено, что для варианта английского языка, которым пользуются авиационные специалисты в своей профессиональной деятельности, специфическим является использование профессиональной фразеологии и технических терминов, что дает возможность утверждать о сочетании в нем элементов технического, профессионального и общего языка. Важными признаками языка радиообмена гражданской авиации являются лаконичность, однозначность и четкость. В работе проведен анализ фонетических черт радиообмена, а также детальная характеристика грамматических особенностей, как одних из самых многочисленных отличий языка авиационного общения в сравнении с общим английским. Подчеркнуто, что стилистически профессиональная коммуникация между пилотом и авиадиспетчером характеризуется нейтральностью, имперсональностью и отсутствием высказываний с эмоциональным оттенком.

Ключевые слова: авиационный английский язык, радиообмен гражданской авиации, фразеология, диалог.

Tokar E. Civil Aviation Radiotelephony: Linguistic Peculiarities and Characteristic Features.

The paper provides brief characteristics of aviation English which is used in the field of radio communication between a pilot and an air traffic controller. This kind of language is half-artificial, deliberately created to be used in professional sphere. It is remarked that for the variant of the English language practiced by aviation specialists in their professional activity it is specific to the use professional phraseology and technical terms which enables us to claim that it combines elements of technical, professional and general language. The important features of civil aviation radiotelephony communication are concision, non-ambiguity and clarity. The article gives the analysis of radiotelephony phonetic features and detailed characteristics of grammar peculiarities as the most numerous differences of aviation language from general one.

Key words: aviation English, civil aviation radiotelephony, phraseology, dialogue.

Людмила Царьова
(Кіровоград)

УДК 811.111:551.5

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ АБРЕВІАТУР У КОНТЕКСТІ АВІАЦІЙНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано структурно-семантичну специфіку аббревіатур та їх функціональних характеристик, сучасні класифікації типів аббревіатур і скорочень, вживаних у професійній англійській мові авіаційних метеорологічних повідомлень. Визнано термін «аббревіатура» загальним терміном для всіх типів подібних мовних явищ, і визначено його як складноскорочене слово. Доповнено класифікацію авіаційних аббревіатур відповідно до номінативної мети (аббревіатури назв служб, типів метеорологічних повідомлень, погодних явищ тощо) й залежно від способів скорочень (ініціальні, ініціально-еліпсні, аброморфемні, акроніми, ініціально-цифрові, ініціально-словесні, поскладові аббревіатури). Було встановлено взаємозв'язок між типом аббревіатур і тим, яким членом виступає аббревіатура у реченні. Аналіз різних типів аббревіатур і скорочень дозволив дійти висновку, що ініціальні аббревіатури, еліпсні, ініціально-еліпсні, аброморфемні й ініціально-цифрові скорочення зазвичай виступають у ролі додатка, означення, іменної частини присудка.

Ключові слова: метеорологічне повідомлення, аббревіатура, скорочення, еліпсні, ініціально-еліпсні, аброморфемні скорочення, твірні сполучення, речення.

Постановка проблеми. Аналіз і розвиток сучасної мови як складної системи став можливий завдяки багатоаспектному підходу до вивчення лексичних і синтаксичних одиниць. Значною мірою вивчення формально-синтаксичного аспекту й семантико-синтаксичного аспекту поглибило теорію про будову слова і речення. Особливо цікавим виявилось вирішення проблеми творення, класифікації й застосування аббревіатур у якості різних членів речення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовний аналіз граматичної і семантичної природи синтаксичних конструкцій здійснювали Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, І. Р. Вихованець, В. Г. Гак, А. П. Загнітко, Н. І. Іваницька, О. С. Мельничук, О. В. Падучева, О. О. Потебня, У. Чейф, Дж. Серль, Л. Теньєр, Ж. Ліч, Дж. Лайонз. Це дало змогу визначити, типові характеристики й логіко-лінгвістичні параметри речень на матеріалі англійської професійної мови.

Проблема виникнення аббревіатур і акронімів здобула поглибленого вивчення у ХХ – на початку ХХІ ст. Така зацікавленість пов'язана з періодом розквіту аббревіації загалом, що припадає саме на цей час. Аббревіація взагалі та акронімія як окреме явище цікавили багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (О. С. Ахманову, В. Г. Гака, О. М. Девальєр, К. М. Редозубова, О. П. Шаповалову, Л. В. Щербу, І. О. Бодуена де Куртене, М. Гревіса, Н. Каташ, Ж. Ре-Дебов, А. Ре, М. А. Цюпу та інших). У працях лінгвістів вивчаються різні види аббревіатур: усічені одиниці (В. П. Артамонов, Л. О. Лазарева, Г. Д. Маслова, М. О. Смахтін), телескопні слова (І. Б. Воронцова, С. А. Дюжикова, А. Менда, О. В. Ткачик). Нажаль питання вживання аббревіатур у якості різних членів речення не здобуло належного вивчення.

Мета нашого дослідження – з'ясувати які типи аббревіатур виступають якими членами речення на прикладі авіаційних метеорологічних повідомлень. **Завдання:** проаналізувати структурно-семантичну специфіку аббревіатур та їх функціональних характеристик, сучасні класифікації типів аббревіатур і скорочень і їх роль у різних типах речень, вживаних у професійній англійській мові авіаційних метеорологічних повідомлень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цікавим виявилось вивчення вживання аббревіатур у реченні, яким зазвичай членом речення виступає аббревіатура, оскільки вони найбільш розповсюджені у текстах метеорологічних повідомлень. Філологи Д. Крістел і С. Пінкер стверджують, що у зарубіжній лінгвістиці ще немає єдиної думки про визначення термінів «акронім», «ініціалізм», «аббревіатура» [7, с. 50]. Здебільшого ці поняття замішуються закордонними філологами і переважно використовується термін «акронім» для всіх типів. В українській лінгвістиці (Я. Ф. Клименко, О. В. Шаповал) прийнято давати вузьке тлумачення

терміну «акронім» як аббревіатура, що вимовляється словом, тому будемо дотримуватись терміна «аббревіатура», визнаючи його загальним терміном для всіх типів подібних мовних явищ, і детермінуючи його як складноскорочене слово.

Над укладенням класифікації типів аббревіатур працювали Г. Г. Кириченко, О. В. Ковтун, Т. О. Мальковська та інші. О. С. Кубрякова розглянула аббревіатури і скорочення у двох ракурсах: відповідно до номінативної мети аббревіатури й залежно від способів скорочень. У метеорологічних повідомленнях зустрічаються майже всі вищезазначені лінгвістичні явища. Т. О. Мальковська виявила застосування низки англійських аббревіатур у російськомовних радіотелефонних повідомленнях. Таке мовне явище присутнє і в українській авіаційній мові, що підтверджується прикладами в українських інструктивних матеріалах з підготовки польотної документації. Наприклад: *...за винятком турбулентності, що виникає у СВ хмарах...* [4, с. 85]; *...прийнятих в ICAO...* [4, с. 86].

Значне поширення різних типів аббревіатур спостерігається у професійній мові, зокрема в англійській мові. Ґрунтуючись на розподілі типів аббревіатур за О. С. Кубряковою залежно від номінативної мети й способів скорочення, ми пропонуємо таку класифікацію аббревіатур вживаних в авіаційних метеорологічних повідомленнях:

а) відповідно до номінативної мети ми вирізняєм такі: назви організацій – *ANC (Air Navigation Commission) – АНК (аеронавігаційна комісія)*; назви служб – *ATC (Air Traffic Control) – КТР (керування повітряним рухом)*; назви типів метеорологічних повідомлень – *SIGMET – Significant Meteorological Information (broadcast warnings of weather hazards)*; *METAR – Aviation Routine Weather Report, Meteorological Aerodrome Report*; *GAMET – Area forecast for low-level operations*; назви погодних явищ – *TS – Thunderstorm*; *SN – Snow*; *RN – Rain*; назви авіаційного обладнання – *VDF – Very High Frequency Direction Finding Station* тощо [2, с. 142].

б) відповідно до способів скорочення: ініціальні – *ETO – Estimated Time Over smth*, *FIR – Flight Information Région*; *ATIS – Automatic Terminal Information Service*, *DME – Distance Measuring Equipment*; *ACC – Area Control Center*; *AGL – Above Ground Level*, *MOR – Meteorological Optical Range*; ініціально-еліпсні – *VDF – Very High Frequency Direction Finding Station*; *VOR – Very High Frequency Omnidirectional Radio Range*; аброморфемні – скорочення – *Lat – Latitude*, *Long – Longitude*, подвійне скорочення – *ELT(AD) – Automatic Deployable ELT*; *CANAC – Computer Assisted National ATC Center*; усічення слова – *SN – Snow*, усічення двох голосних – *ABV – Above*; усічення словотвірного сполучення – *Wilco – will comply*; аброморфемно-еліпсні – *Nosig – No Significant Changes*; *SIGMET – Significant Meteorological Information*; акроніми – ініціальні – *EASA – European Aviation Safety Authority*; *CADAS – Computer Controlled Avionics Data Acquisition System*; ініціально-еліпсні *NOTAM or NoTAM – Notice to Airmen* [2, с. 142]; ініціально-словесні – *cavok – ceiling and visibility*; поскладові – *ENG – engine*; умовні – *VOLMET – Meteorological Information for Aircraft in Flight*; ініціально-цифрові – *18R – Runway 18 Right* [2, с. 107] тощо.

До зазначеної класифікації можна додати й макроніми або макроаббревіатури, проте їхні приклади в авіаційній англійській мові поодинокі. Так, слово *RADAR* у сучасній мові вживається самостійно й пишеться маленькими літерами, хоча є аббревіатурою, що розшифровується *radio detecting and ranging (радіолокаційна станція)*. Макронімом це слово виступає у такому сполученні: *(ATC) RADAR – Air Traffic Control Radio Detecting and Ranging (Station)*.

Вище ми розглянули ініціальні аббревіатури, які зазвичай вимовляють буквами алфавіту, акроніми, що читаються словом. Однак, в авіаційній англійській мові існують приклади ініціальних аббревіатур, частина яких вимовляється як в алфавіті, а частина – читається словом. Наприклад: *ICAO*, що вимовляється як *айкеоу*.

Особливо хотілося зазначити, що в авіаційній англійській мові, зокрема у метеорологічних повідомленнях існує таке лінгвістичне явище, як словотворчі аброморфемі: – *MET (GAMET, VOLMET, SIGMET, AIRMET, SIDMET, MET)* [10, с. 9]; *SIG- (SIGMA, SIGMET, SIGWX)* [2, с. 142]. У метеорологічних повідомленнях існує велика потреба в економії часу, відповідно в насиченості інформацією й водночас у максимальній стислості змісту повідомлення, то деякі окремо вживані ініціальні літери несуть самостійну інформацію. Наприклад: *U* – тенденція збільшення, *D* – тенденція зменшення значення *RVR* [5, с. 73].

Ініціальна аббревіатура АТС, часто редукується, зокрема у таких словосполученнях, що позначають назви служб (stations) на аеродромі. Наприклад: (ATC) Tower, (ATC) Ground, (ATC) Radar, (ATC) Approach. У такий спосіб відбувається редукція частини аббревіатури.

На думку зарубіжних науковців, у сучасній англійській мові існує помітна кількість аббревіатур, що відносять до розряду мнемонічних акронімів. Мнемоніка – асоціативне запам'ятовування, наприклад, назви кольорів спектру. Такий спосіб запам'ятовування застосовується і під час вивчення авіаційних акронімів, зокрема GUMPS – Gas, Undercarriage, Mixture, Propeller, Seat belts and Switches. Це так званий Mental checklist (MCL) – акронім, що широко використовується пілотами як контрольний список важливих процедур до посадки. До іншої мнемонічної аббревіатури радіообміну належить ASSIST – Acknowledge, Separate, Silence, Information, Support, Time [2, с. 152].

Засоби синтаксичного рівня мови відіграють головну роль у передачі інформації. Основною формою її представлення вважають текст, елементарне непоширене речення визначають як базову мовну одиницю. Поділяючи думки І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка та інших мовознавців про те, що семантико-синтаксична структура простого речення – це абстрактне мовне значення речення, спосіб репрезентації дійсності в мовленні та мові, погоджуємося з аргументами про доцільність розгляду семантичної структури більшості конструкцій як «сукупності семантично елементарних речень». Семантично елементарне речення складається тільки з одного предиката й залежних від нього непередикатних імен.

Дослідження синтаксичної будови речень, уживаних у метеорологічних повідомленнях англійською мовою – непростий процес, оскільки синтаксису авіаційної професійної мови притаманна значна редукованість, еліптичність речення, що зумовлено необхідністю економити час і наситити повідомлення якомога повним об'ємом інформації. До інших особливостей належать неповні речення з опущенням підмета, допоміжних дієслів чи дієслів зв'язок, незначне використання артиклів, прийменників чи займенників, застосування часткових пасивних конструкцій. Переважно вживані безособові та еліпсні речення, прості розповідні речення, іноді наказові.

Вивчення синтаксичних конструкцій авіаційної англійської мови показало насиченість мови безособовими реченнями типу *It is....; There is* У цих реченнях зазвичай вживаються аброморфемні скорочення у якості іменної частини присудка: SHRASN – (There is) rain and snow showers. Характерною особливістю є редукція початку безособового англійського речення: *(There is) snow (on the RW)*. На цьому прикладі ми бачимо, що скорочені назви явищ погоди зазвичай виступають у ролі додатка чи іменної частини присудка. Ось такий вигляд має речення *(There is a) thunderstorm (to the) north west (of the) heading – TS NW*. Редукції підлягають майже усі службові частини мови.

У ролі означення частіше всього виступають аброморфемні усічення: *sever rain = SVRN; BKN – Broken; ISOL – Isolated; MNM SFC T – Minimum surface temperature*; ініціальні: *SW – South-West* тощо [5, с. 26].

Тенденція до лексичної та синтаксичної економії очевидна в метеорологічному повідомленні й відчувається в українському. Наприклад: *Прогноз TAF по аеродрому UKNN*

TAF UKNN 160440Z 160615 13005MPS 9000 BKN020 BECMG 0709 SCT015CB BKN020 TEMPO 0912 17007G12MPS 1000 TSRA SCT010CB BKN020 FM1200 27007MPS 9999 BKN020 BKN100

Зміст прогнозу: Прогноз по аеродрому Національний складений о 04.40 UTC 16 числа даного місяця і дійсний з 06.00 UTC до 15.00 UTC 16 числа даного місяця; напрямок приземного вітру 130 градусів; швидкість вітру 5 метрів за секунду; видимість 9 кілометрів, розірвана хмарність на висоті 600 метрів; поступово в період між 07.00 UTC і 09.00 UTC зміна хмарності: розсіяні купчасто-дощові хмари на висоті 450 метрів і розірвана хмарність на висоті 600 метрів; часом у період між 09.00 UTC і 12.00 UTC напрямок приземного вітру 170 градусів, швидкість вітру 07 метрів за секунду з поривами до 12 метрів за секунду; видимість 1000 метрів при помірному дощі з грозою, розсіяні купчасто-дощові хмари на висоті 300 метрів і розірвана хмарність на висоті 600 метрів; від 12.00 UTC напрямок приземного вітру 270

градусів; швидкість вітру 07 метрів за секунду; видимість 10 кілометрів і більше; розірвана хмарність на висоті 600 метрів і розірвана хмарність на висоті 3000 метрів [5, с. 101].

Висновки дослідження. Аналіз різних типів аббревіатур і скорочень дозволив дійти висновку, що ініціальні аббревіатури, еліпсні, ініціально-еліпсні, аброморфемні скорочення зазвичай виступають у ролі додатка означення, іменної частини присудка. **Перспективи подальших наукових розвідок.** Вирішення проблеми передбачає доповнення словника авіаційних аббревіатур і скорочень. Крім того, ми вважаємо корисним розробити завдання, що сприятимуть засвоєнню студентами авіаційних вищих закладів аббревіатур і скорочень, вживаних у різних формах метеорологічних повідомлень, спонукати студентів до самостійної роботи з пошуку, вивчення і застосування метеорологічних аббревіатур, скорочень, усічень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Девальєр О. М. Структурно-семантичні типи та функціонування нових аббревіатур в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. М. Девальєр; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2011. – 20 с.
2. Збірник авіаційних скорочень / Під редакцією Вітряка А. М. – Кіровоград, 2010. – 176 с.
3. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности: монография. Изд. 3. / Елена Самуиловна Кубрякова. – М.: Изд-во ЛИБРОКОМ, 2010. – 160 с.
4. Мальковская Т. А. Англо-русские соответствия в языковой структуре радиообмена в режиме общения пилот-авиадиспетчер : автореферат дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.20 / Т. А. Мальковская; Пятигор. гос. лингвист. ун-т Пятигорск, 2004. – 18 с.
5. Про затвердження Правил метеорологічного забезпечення авіації від 14.11.2005 № 851/409.661. – Режим доступу до док.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1546-05> – Назва з екрану.
6. Цюпа М. А. Фонографічні та орфографічні особливості акронімів сучасної французької мови : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.05 / М. А. Цюпа; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. - К., 2008. - 20 с.
7. Chrystal D. Txtng: The Gr8 Db8. / David Crystal. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 256 p.
8. ICAO Manual of Radiotelephony (Doc 9432 AN/925) / International Civil Aviation Organization. – Montreal, 2006. – 106 p.

Царева Л. Функционирование метеорологических аббревиатур в контексте авиационного английского языка.

В статье проанализировано структурно-семантическую специфику аббревиатур и их функциональных характеристик, современные классификации типов аббревиатур и сокращений, применяемых в профессиональной английской языке авиационных метеорологических сообщений. Определили термин «аббревиатура» общим термином для всех типов подобных языковых явлений и характеризовали его как сложносокращенное слово. Дополнили классификацию авиационных аббревиатур в соответствии с номинативной целью и в зависимости от способов сокращений. Была установлена взаимосвязь между типом аббревиатур и тем, каким членом выступает аббревиатура в предложении. Анализ различных типов аббревиатур и сокращений позволил сделать вывод, что инициальные аббревиатуры, эллипсные, инициально-эллипсные сокращения обычно выступают в роли дополнения, определения, именной части сказуемого.

Ключевые слова: метеорологическое сообщение, аббревиатура, сокращение, эллипсные, инициально-эллипсные сокращения, словообразующие выражения, предложение.

Tsaryova L. Functioning of Meteorological Abbreviations in the Context of the English Language.

The article analyzes the structural and semantic peculiarities of abbreviations and their functional characteristics, contemporary classification of types of acronyms and abbreviations used in the professional English language of aviation weather reports. The term «abbreviation» was recognized as a general term for all types of similar linguistic phenomena and identified as a complicatedly shortened word. It was supplemented to the aviation abbreviations classification according to their nominative meaning and ways of shortening. The connection between the type of abbreviations and what member in the sentence it serves was determined. Analysis of different types of acronyms and abbreviations allowed to conclude that initial abbreviations, elliptical, initially-elliptical abbreviations may function as object, attribute and nominative part of predicate in the sentences of meteorological reports.

Key words: Meteorological report, abbreviation, contraction, elliptical, initially-elliptical abbreviations, word-formation expressions, sentence.

II. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КАТЕГОРІЙНОЇ ГРАМАТИКИ

Володимир Барчук
(Івано-Франківськ)

УДК 811.161.2'366.5

ГРАМАТИЧНІ РІВНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано загальнограматичну природу категорії темпоральності, визначену її ієрархічною будовою та структурою. Встановлено граматичні рівні репрезентації та формально-семантичні особливості інтервалу, часу, таксису, запропоновано визначення надкатегорії темпоральності та її складників – інтервалу, часу, таксису.

Ключові слова: надкатегорія, категорія, темпоральність, інтервал, час, таксис, граматичний рівень.

Постановка проблеми. Темпоральність – загальнограматична міжрівнева категорія, яка ґрунтується на семантиці дієвості, вираженій дієсловом, і відображає внутрішній, зовнішній та співвідносний аспекти тривання дії, граматично інтерпретуючи онтологічний час. Загальнограматичний та міжрівневий статус категорії темпоральності вказує на те, що темпоральні одиниці, з одного боку, виявляють рівневу належність, з іншого, – граматичну універсальність, яка полягає в наскрізності темпоральної семантики в структурі граматичної системи. Такий статус категорії темпоральності зумовлений кількома аспектами її природи. По-перше, категорія темпоральності граматично відображає ключовий онтологічний компонент модельованого мовою світу – час, вона тісно пов'язана з ідеєю часу, уявленням людини про час, що оперті на сприйняття зміни як якісно-кількісної трансформації дійсності: „Ідея часу, що впливає із послідовності нашого сприйняття усіх видів – як ідей, так і вражень рефлексії і вражень відчуттів, – може служити для нас прикладом абстрактної ідеї, яка охоплює ще більшу розмаїтість ідей, ніж ідея простору, але втім представлена в уяві певною одиничною ідеєю визначеної кількості і якості” [7, с. 65].

Виклад основного матеріалу дослідження. Якісно-кількісна трансформація дійсності уособлена триванням, яке перебуває в підложжі факту, події, що власне і є феноменом дійсності: „Світ є все, що є подією. Світ є сукупністю фактів, а не речей” [6, с. 24]. Тривання як необхідна ознака буття, граматично трансформована в дієвість, яка є диференційною прикметою предикації та предиката, що постає як мовна модель факту, як ключовий і первинний мовний знак („для первісної людини вся мова складалася із речень з вираженням у слові лише одним присудком” [12, с. 102]).

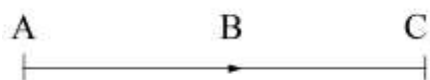
Отже, значення темпоральності як дієслівна дієвість лежить в основі ключового мовного знака – речення та його граматичного значення – предикативності.

По-друге, темпоральність як ключова ознака дієслова – дієвість – перебуває в центрі впорядкування системи і структури граматики. Так, з одного боку, протиставлені на морфологічному рівні назви імен і назви дій на синтаксичному рівні формують суб'єктно-предикатну модель речення. У системі морфологічних одиниць на основі вказаної дихотомії з огляду на природу і функції синтаксичних моделей сполучень слів (сурядного (т.зв. однорідних членів речення), підрядного (словосполучення) і дворядного (речення)) виокремлюємо самостійні частини мови – іменник і дієслово (головні слова у словосполученні, головні взаємозалежні компоненти речення) і службові частини мови – імена у залежній, індикативній функції – іменник як об'єкт, прикметник і прислівник як ознаки відповідно іменника і дієслова (займенник відповідає іменам за характером значення: іменнику (*він, вона, воно*), прикметнику (*всякий, кожний*) чи прислівнику (*десь, там*), а числівник як різновид прикметника є кількісним атрибутом імені). Набувати здатності бути головним словом у словосполученні службові частини мови можуть тільки через дієслівну транспозицію, тобто виконуючи роль присудка; наприклад: *Він щасливий від успіху; Це винятково важливо і под.*

По-третє, категорія темпоральності формує найбільш складну і розгалужену систему одиниць, виступаючи як надкатегорія, тобто маючи ієрархічну природу, а це зумовлює

проникнення в усі граматичні рівні. Темпоральні категорії інтервалу, часу і таксису оперті відповідно на морфемний, морфологічний і синтаксичний яруси граматики; водночас взаємодія темпоральних категорій в межах особливої граматичної форми – ППК (поліпредикативного комплексу) – виявляє складну міжрівневу взаємодію компонентів категорії темпоральності у творенні темпорального континууму.

Базовий рівень категорії темпоральності презентує інтервал. Водночас граматична традиція, інтерпретуючи темпоральність як синонім часовості, ядром цієї категорії вважає час: „Дієслівний час – граматичний центр, морфологічне ядро темпоральності” [4, с. 77]. У вживанні лінгвістичного терміна час є термінологічна двозначність: ним позначають як морфологічну категорію часу, так й онтологічний час, який моделює мова; водночас часто термін вказує на загальноновживане значення часу. В англійській лінгвістиці, наприклад, така двозначність неможлива через різні лексеми, що позначають час поняттєвий та граматичний: *time / tense*. Концепцію О. Бондарка прийняли українські мовознавці (див.: [3; 11]). Однак зваживши, що дієслівний (чи морфологічний) час є значенням, яке вказує на локалізацію дії на темпоральній осі щодо зовнішньої позиції відліку (умовного моменту мовлення), тобто є часом уже „готової” дії, помітимо, що такі ознаки, як лінійність, спрямованість, незворотність часу як буттєвого атрибута і граматичного темпорального поняття ніяк не відбиті у семантиці морфологічного часу; навіть більше, морфологічний час опертий на ці вже сформовані ознаки, закладені в дієслові, а темпоральна вісь, тобто тканина часу, як необхідна передумова його вираження постає реальним світоглядним і мовним феноменом. Для його формування очевидно необхідно проникнути всередину конкретної дії, що триває, розгортається від початку до завершення, та наділеної властивими ознаками тривання. Саме інтервал – проміжок розгортання дії – зароджує ознаки лінійності, спрямованості і незворотності часу, співвідносні із ознаками референта модельованого світу – онтологічного часу:

A – початок дії, B – тривання дії, C – кінець дії, → - умовний момент розгортання дії.

Інтервал – дієслівна категорія, що вказує на внутрішню темпоральність дії з погляду початку, розгортання, завершення, кратності та інтенсивності на основі кількісно-якісних ознак її тривання і виражає динамічну ознаку дієслова. Інтервал – ядерна категорія в структурі надкатегорії темпоральності, оскільки реалізує її інваріантне значення – дієвість – та основні ознаки граматичної темпоральності.

Отже, інтервал є внутрішнім темпоральним значенням дієслова. Будь-яка граматична система оперта на узагальнене значення граматичних форм [1, с. 6]. Інтервал об'єднує всі дієслова за динамічною ознакою і відіграє диференційну роль у частиномовній ідентифікації дієслова; **дієвість** виявляється як комплексне значення тривання (розгортання і кількості дії), що виражає темпоральність. Експлікуючи темпоральне значення морфемного рівня, інтервал є диференційною загальнодієслівною морфологічною категорією. Темпоральне значення інтервалу за характером абсолютне, оскільки вичерпно представлене дієслівною основою безвідносно до критеріїв з-за меж грами. Модифікації темпоральної семантики інтервалу виводять категорію на інші структурні рівні граматичної системи.

Еволюційно лінійність темпорального значення започаткована не часом, а інтервалом. Однак, стосуючись окремої дії, інтервал не може реалізувати динаміку лінійності (нескінченність), завжди обмежуючись до відрізка (проміжку між початком і завершенням дії). Час, виходячи за границі внутрішньої межі дії, відображає її узагальнено, як елемент системи, тому відбиває пряму. Пряма твориться нескінченною кількістю відрізків, конкретних значень інтервалу. Значення інтервалу безпосередньо не пов'язане зі значенням часу, тобто інтервально означена дія може мати будь-яке розташування на лінії часу або не виражати часового значення.

Українська граматична традиція розглядає значення інтервалу в межах співвідносного, але не тотожного з інтервалом поняття „рід дієслівної дії”. Аналізуючи історію родів дії, В. Русанівський вказує, що це одночасно і дуже давнє, і зовсім нове явище в історії українського

дієслова [14, с. 280]. Такий погляд зумовлений, з одного боку, фундаментальністю цієї дієслівної семантики, що перебуває біля витоків дієслова як морфологічної одиниці, а з іншого, – тим, що роди українського дієслова активно супроводжують його розвиток і є динамічним явищем його семантичної структури.

У сучасній українській мові інтервал має складну систему форм і засобів вираження, контамінуючи чи накладаючи формо- і словотворення. Така складність зумовила поєднання інтервалу та виду під поняттям аспектуальності в русистичі (див.: [10; 17; 5]). Цього напрямку останнім часом дотримувалась й українська граматична думка, зазвичай розвиваючи теоретичні концепції русистів (див.: [15; 8; 9]). Однак пов'язувати рід дії із видотворенням чи узалежнювати від нього немає підстав, оскільки доконаність як статичне результативне значення дії не перетинається із динамічним значенням її тривання. Наприклад, інтервал, актуалізуючи фазу дії, може вказувати на її початок чи кінець: *заахати, забабахати, забазікати, забарабанити; відахати, відбабахати, відбазікати, відбарабанити* (тут і далі за словником: [18]). Визнання фазових ознак лише за дієсловами доконаного виду пов'язане із контамінацією видової та акціональної семантики. Чимало дієслів зберігають починальність у формі недоконаного виду: *зацвісти – зацвітати, затопити – затоплювати* (грубу), *заспівати – заспівувати, засвітити – засвічувати, засвітити* (доконаний і недоконаний вид). Така здатність зберігається й у вираженні фінитивності: *відцвісти – відцвітати, відспівати – відспівувати*. Обмеженість на наскрізне вираження дієсловом фазового значення синтетичними формами (тобто на наявність опозиційних форм „інхотатив-термінатив”) накладає його семантика, а не вид. Некорелятивним є фінитивне дієслово *відсвяткувати* (тільки доконаний вид), бо вказує на дію, яка передбачає активність суб'єкта в її кінці. Не мають фазової опозиції, наприклад, такі фінитивні дієслова з префіксом *до-*: *доруйновувати – доруйнувати, досаджувати – досадити, домучувати – домучити, доїдати – доїсти*. В той же час аналітично можна виразити фазове значення будь-якого дієслова: *почати / починати, закінчити / закінчувати працювати, садити, громадити, читати, думати* та ін.

Функціональне навантаження морфем при творенні інтервалу і виду можна визначити на основі парадигми дієслівних форм у межах цих категорій. Так, у починальних дієсловах доконаного виду префікс *за-* вказує на результативність не усієї дії, а лише її початку: *загудіти, заспівати*, тобто починальність функціонально-семантично переважає значення виду – результативність: *заспівати* – починальність + результативність; *заспівувати* – починальність + ітеративність (значення результативності знято). Відбулась нейтралізація суфіксом *-ува-* вторинного значення префікса *за-* – видового; аналогічно *зацвісти – зацвітати* (тут суфікс *-а-*). Це об'єктивно, оскільки історично первинною функцією морфем була акціональна, тому що акціональність – більш давня ознака, зорієнтована на внутрішню особливість дії – її темпоральне значення. Водночас місце виду в семантичній структурі дієслова зумовлене його наскрізністю – видотворення властиве майже всім дієсловам безвідносно до внутрішніх особливостей позначуваних ними дій, бо дії оцінюються з погляду результату і не мають (не можуть мати) таких ознак, як цілісність / нецілісність, обмеженість / необмеженість; ці ознаки ніяк не закладені в семантичній структурі видового значення. Повна граматикалізація виду вивела його значення на поверхневий рівень грамеми; інтервал (акціональність) формує глибинний семантичний рівень. Саме видова семантика є супровідною щодо інтервалу (акціональності), а не навпаки.

Цілком природно, що інтервал виявляє індивідуалізовані ознаки, оскільки опертий на семантику кореня та значущих морфем. З іншого боку, зародження дієвості пов'язане із конкретним дієсловом, що передає конкретний факт як фрагмент модельованої дійсності. В інтервалі поєднано морфологічні аспекти дієслова – частиномовне значення та морфемна структура. На творення форм інтервалу впливає словотворення та накладене видотворення; українське дієслово формує складну систему префіксації (див.: [6]).

На протигагу інтервалу морфологічний час виходить за межі внутрішньої дієвості грамеми, фіксує водночас лінійність та спрямованість тривання. Однак для зовнішньої оцінки дії необхідний додатковий компонент темпоральної структури, яким є позиція відліку. Отже, ще один спільний і водночас диференційний критерій інтервалу і часу – відношення до позиції відліку. Відсутність позиції відліку в структурі інтервалу визначає його як абсолютне

темпоральне значення. Відносність часу – вираження через позицію відліку, яка традиційно визначена як момент мовлення. Час – дієслівна категорія, що виражає зовнішню темпоральність як момент здійснення дії та служить для її відображення на темпоральній осі з позиції мовця (щодо моменту мовлення).

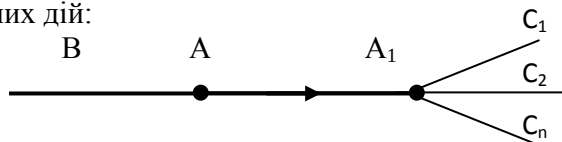
Час та інтервал – генетично споріднені темпоральні значення, які позначають два аспекти дії, вираженої дієслівною графемою, – внутрішній і зовнішній; час та інтервал ґрунтуються на одній формі, однак різних її структурних компонентах: інтервал – на семантико-граматичних афіксах із домінуванням основи дієслова, час – на формально-граматичних афіксах та індиферентно щодо семантико-граматичної структури дієслова. І інтервал, і час лінійні, однак завдяки позиції відліку їхня лінійність різна. Лінійність інтервалу конкретна, об'єктивована межами і моментом тривання дії, лінійність часу абстрактна, умоглядна – вісь часу є уявною нескінченною прямою, яка здатна імплікувати та експлікувати модельовані мовцем дійсні та гіпотетичні дії.

З погляду відображення референта морфологічний час двокомпонентний – відображає дії, що відбулися, і ті, що відбуваються; проте з погляду інтенції мовця його структура трикомпонентна – додаються дії, що відбудуться чи відбуватимуться. Очевидно, що майбутні дії не відображають реального факту об'єктивної дійсності, а модельовані мовцем, отже, формують сферу модальності. Не перебуваючи у сфері реальності, а припущення, майбутні дії виявляють інші способові ознаки, ніж теперішні і минулі (див.: [2]). Це засвідчує й історія часових форм українського дієслова з праслов'янського періоду, що фіксує чотири форми минулого (аорист, імперфект, перфект і плюсквамперфект) та одну теперішнього [14, с. 288]. Функціональна транспозиція теперішнього доконаного у сферу майбутнього перетворила теперішній час на одновидовий (*роблю* / *зроблю*), а транспоновану форму майбутнього парадигматично протиставила теперішньому і минулому, зробивши формальним маркером часового значення префікс; лакуна майбутнього недоконаного заповнена аналітичними формами з інфінітивом: колишнього повиннісного (*робитиму*) та із дієсловом *бути*.

Форми майбутнього засвідчують, що часове значення відносне з погляду граматичної природи (виражене через позицію мовця), але абсолютне з погляду референційного змісту: локалізація дії на темпоральній осі визначена не її денотативним змістом, а сприйняттям мовця. Така властивість часу дає можливість конкретизувати його значення в структурі пропозиції, тобто в контексті. Про ширший спектр часової семантики свідчить типологія морфологічних (грамемних) значень (наприклад, детерміноване / недетерміноване, теперішньо-минуле і под. [13, с. 369-371], що виражені за допомогою темпоральних прислівників, тобто в реченні. Тож семантика часового значення може бути диференційована в ППК, отже, можемо говорити про синтаксичний час.

Контекст не змінює природи часу, а доповнює його значення саме через абстрактність і умовність графемної семантики морфологічного часу. Водночас синтаксичний час не є аналітичним за формою, оскільки не творить сталих парадигм, а визначений складом речення, у якому функціонує графема; типово, коли контекст не диференціює часового значення, яке виражене як абстраговане графемне. Наприклад, у реченні *Студент читає книгу* може бути встановлений як недиференційований теперішній (графемний), так й актуальний теперішній (синтаксичний) час у ширшому контексті (в ППК): *Зараз пізня ніч. Студент читає книгу*. Виразальні можливості синтаксичного часу компенсують занепад давніх синтетичних форм диференціації часу.

Прикметно, що синтаксичний час виражений тільки у сфері минулого і теперішнього: імперфект, аорист і перфект та актуальний, неактуальний і абстрактний відповідно. Відсутність синтаксичних різновидів майбутнього зумовлена його протиставленням як ірреального часу реальним теперішньому і минулому. З іншого боку, гіпотетична дія не може бути оцінена з погляду особливостей локалізації на темпоральній осі, бо вісь розгортається в момент теперішнього і не має визначеного тривання за межами моменту мовлення, а формує спектр імовірних гіпотетичних дій:

Минуле позначене променем АВ, теперішнє вектором АА₁, майбутнє – променями А₁ С₁, А₁ С₂... А₁ С_n.

Отже, неоднорідність формальної структури та семантики морфологічного часу (протиставлення реальних давноминулого, минулого, теперішнього ірреальному майбутньому), занепад давніх синтетичних форм конкретизації часового значення дії зумовили дворівневу його природу: базовий типологічний морфологічний рівень та варіативний у межах основної парадигми синтаксичний рівень для минулого і теперішнього. Морфологічний час об'єднує обидва рівні. Натомість інтервал об'єднує морфологічний рівень у морфемному і графемному виявах. Спорадичне проникнення інтервалу на рівень речення чи ППК зумовлене або взаємодією темпоральних значень (наприклад, інтервалу і часу: фінитивні дії актуалізують аористичне значення, інхотативні – перфектне; інтервалу і таксису: починальна дія передую у структурах таксису означеної послідовності і под.), або специфікою семантики інтервалу (лімітні дії визначені адвербами конкретного періоду тривання (*працювати годину*), дуративні – адвербами неозначеного тривання (*працювати довго*); дистрибутивні дії визначені суб'єктивними чи об'єктивними актуалізаторами кратності (*помити усі тарілки, усі господарі помили тарілки*); а міра кількості дії – інтенсифікаторами: достатність (*працювати досхочу*), надмірність (*працювати до знемоги*) і под.).

Таксис представлений синтаксичним рівнем, оскільки його форма – поліпредикативна структура, що виражає темпоральну взаємодію таксисних предикатів, – ППК. Таксис – це дієслівно-предикатна граматична категорія, що вказує на темпоральне значення порядку дій на основі відносної позиції відліку (відношення дії до дії), виражена дієсловом чи дієслівним поліпредикативним комплексом для відображення взаємопов'язаних з погляду мовця подій онтологічного часу. Таксис виявляє загальнотемпоральні ознаки дієвості, лінійності, спрямованості та позиції відліку, трансформуючи їх властивою формою та семантикою. Морфологічний рівень таксису – це дієприслівники послідовності дій (*прочитавши*) чи сутаксису (синхронності дій) (*читаючи*). Зваживши, що дієприслівник як форма дієслова не має категорії часу, але йому властива категорія інтервалу (*заспівавши, поспівавши, поспівуючи, проспівуючи, проспівавши, відспівавши, недоспівавши, переспівуючи усі пісні, поспівуючи* і под.), то саме його таксисне значення та спеціалізована функція визначають граматичну природу та функцію в системі частиномовного класу дієслів. Дієприслівник – таксисний формант, який у таксисній структурі функціонально рівноцінний особовій формі дієслова; модель Vf – Vadv – типова модель таксису.

Порівняно із часом таксис більш зорієнтований на конкретну ситуацію модельованого світу та виражає її темпоральні ознаки як порядок актуальних для мовця дій. З цього погляду позиція відліку в таксису – не абстрактна та не перебуває за межами темпоральної осі, а конкретний факт дійсності – одна із таксисних дій. Тож таксис ні формально, ні семантично не перетинається з часом, не може бути описаний у часових поняттях (наприклад, одночасності, різночасності); також таксис не має аспектуального змісту, його форма і значення цілком відмінні від акціональності інтервалу.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Кожна із темпоральних категорій, ґрунтуючись на інваріантній темпоральній семантиці дієвості та виявляючи єдині категорійні ознаки лінійності, спрямованості, позиції відліку, а також властивий темпоральний характер внутрішнього, зовнішнього та співвідносного тривання, займає власну граматичну нішу, побудована за властивими моделями, має набір специфічних темпоральних значень та взаємодіє з іншими при творенні темпорального континууму в межах ППК, входить конститутивно в структуру категорії темпоральності і антропоцентрично відображає складний денотат об'єктивованого світу – онтологічний час. Всеграматичний характер надкатегорії темпоральності системно, структурно і функціонально-семантично ставить її на чільне місце в категорійній системі граматики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Структура грамматического значения и его статус в системе языка / В. Г. Адмони // Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках. – Л., 1979. – С. 6–36.
2. Барчук В. Формальна та функціонально-семантична співвіднесеність категорій часу та способу в українській мові // Українська мова. – 2011. – № 4. – С. 77-84.

3. Бондар О. І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження : наукова монографія / О. І. Бондар ; Одеський державний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 1996. – 192 с.
4. Бондарко А. В. Русский глагол / А. В. Бондарко, Л. Л. Буланін. – Л. : Просвещение, 1967. – 192 с.
5. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики: Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис / А. В. Бондарко. – 2-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 348 с.
6. Вітгенштайн Л. Tractatus logico-philosophicus. Філософські дослідження / Людвіг Вітгенштайн. – К. : Основи, 1996. – 311 с.
7. Г'юм Д. Трактат про людську природу / Д. Г'юм. – К. : Всесвіт, 2003. – 550 с.
8. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 435 с.
9. Калько М. Аспектуальність: категоризація, класифікація і репрезентація в сучасній українській літературній мові / М. Калько. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2008. – 384 с.
10. Маслов Ю. С. Очерки по аспектологии / Ю. С. Маслов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 263 с.
11. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій / М. В. Мірченко. – Луцьк : Вежа, 2001. – 340 с.
12. Потєбня А. А. Мысль и язык / А. А. Потєбня. – К. : Синто, 1993. – 191 с.
13. Русанівський В. М. Дієслово / В. М. Русанівський // Сучасна українська літературна мова / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 296–429.
14. Русанівський В. М. Формування граматичних категорій дієслова / В. М. Русанівський // Історія української мови. Морфологія. – К. : Наукова думка, 1978. – С. 274–309.
15. Соколова С. О. До питання про формування української аспектологічної термінології / С. О. Соколова // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 33–35.
16. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / С. О. Соколова. – К. : Наукова думка, 2003. – 283 с.
17. Шелякин М. А. Категория аспектуальности русского глагола / М. А. Шелякин. – М. : ЛКИ, 2008. – 272 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. – Ірпін'я : Перун, 2004. – 1426 с.

Барчук В. *Грамматические уровни репрезентации категории темпоральности. В статье определен общеграмматический статус категории темпоральности, который обусловлен ее иерархической структурой. Установлено грамматические уровни реализации и формально-семантические особенности интервала, времени, таксиса, предложены определения сверхкатегории темпоральности и ее составляющих – интервала, времени, таксиса.*

Ключевые слова: *сверхкатегория, категория, темпоральность, интервал, время, таксис, грамматический уровень.*

Barchuk V. *The grammar levels of representation of the category of temporality. The common grammar status of the category of temporality in its hierarchy structure deals in this article. The grammar levels and formal-semantic features by interval, tense, taxis and others definitions as components of the extra category of temporality are found.*

Key words: *extra category, category, temporality. interval, tense, taxis, grammar level.*

Олена Боровська
(Київ)

УДК 811.112.2'367.625.43

ПАРТИЦИП У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРНІ І ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ

Статтю присвячено дослідженню структурних і функціональних типів партиципів сучасної німецької мови. Автором проаналізовано структурні та функціональні ознаки партиципів, встановлено їх взаємозв'язок із формальними показниками. Висвітлено функціональні відмінності між партиципом I та партиципом II. Узагальнено різні погляди сучасних лінгвістів на статус поширених партиципів. Виявлено діапазон партиципів I та партиципів II, що здатні використовуватися з необхідними поширювальними елементами і утворювати відособлені партицип'яльні звороти. Визначено елементи у складі партицип'яльних зворотів, що слугують каталізаторами дієслівної чи якісної семантики ядерних слів. Окреслено структурно-семантичні моделі відособлених партицип'яльних зворотів, що задаються значенням ядерних партиципів і

видами їх необхідних елементів. Простежено спільні та відмінні риси між підрядними реченнями і партиципialними конструкціями як різнорівневими мовними одиницями.

Ключові слова: партицип I, партицип II, герундив, партиципialна конструкція, партиципialний зворот, структурні і функціональні типи.

Постановка проблеми. Системумови розуміють як ціле, що складається з взаємопов'язаних елементів, яким властиві певні функції в мовленні людини. У функціональній лінгвістиці елементи мови виділяють і описують за їхньою функціональною якістю, що дозволяє забезпечити єдність системно-структурного та функціонального аспектів опису мови. Дослідження функціональної специфіки різнорівневих одиниць мовної системи відбувається за двома напрямками: (1) *семасіологічний підхід* ґрунтується на принципі *засіб вираження (носіїв функції) – функція*; (2) *ономасіологічний підхід* вивчає систему мови *від функції до сукупності способів її реалізації різноманітними мовними засобами*. Мовознавці-функціоналісти наголошують, що ономасіологічні граматики повинні спиратися на теорію породження текстів і речень, а ономасіологічному опису мовної системи має передувати повний семасіологічний опис цієї системи [9, с. 8]. Семасіологічний підхід веде до виявлення функціональних потенцій різнорівневих одиниць, які здебільшого є поліфункціональними. Виникає необхідність виявлення взаємозв'язку певної функції з її формальним виразом, що визначає **актуальність** нашого дослідження.

Об'єкт аналізу пропонованої статті становлять партиципи сучасної німецької мови. **Мета** дослідження полягає у встановленні їх основних структурних і функціональних типів. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: (1) виявлення функціональних можливостей партиципів та (2) встановлення їх взаємозв'язку з формальними показниками; (3) виділення основних типів партиципів із спільними структурно-функціональними характеристиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що категоріальна приналежність партиципів не набула однозначної інтерпретації в мовознавстві. Дискусійність місця партиципів у класифікації частин мови зумовлюється тим, що в них закладено різні потенції. Під впливом структурно-семантичної ситуації контексту активізуються або дієслівні властивості партиципів, що зближують їх з фінітними формами, або ж вони нейтралізуються, і партиципи зникаються з прикметниками та прислівниками. Це зумовлює інтерес мовознавців до вивчення цієї мовної одиниці, її структурно-семантичних та функціональних особливостей, комунікативного та прагматичного потенціалу.

У роботах, присвячених проблематиці партиципа, вивчалися різні аспекти функціонування партиципів та конструкцій з ними. Увага дослідників переважно концентрувалась на описі семантичного значення та синтаксичних функцій партиципів (Т. А. Бударіна, 1997; І. Ю. Кличкова, 2012; Н. Weber, 1994; G. Zifonun, 1997; I. Rapp, 1997; G. Helbig / I. Buscha, 2001; U. Engel, 2004; P. Eisenberg, 2004; E. Hentschel, 2010). Однак, незважаючи на велику кількість праць, присвячених темі партиципа, питання про його структурно-функціональні типи ще не було предметом спеціальних досліджень. Виникає потреба створення класифікації партиципів за структурно-функціональними типами, яка враховувала б кількісну характеристику компонентів, синтаксично пов'язаних з партиципом, та характер зв'язку компонентів з самим партиципом і його роллю в реченні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Автори граматики німецької мови ДУДЕН, застосовуючи морфологічний підхід, серед нефінітних форм дієслова виділяють інфінітив та партиципи I / II. Структурні типи партиципів можна виділити за допомогою двох критеріїв: а) наявність / відсутність форманта *zu* перед партиципом I та б) наявність / відсутність у партиципа аргументів [11, с. 439-440]. Такий підхід дозволяє виокремити в сучасній німецькій мові шість структурних типів партиципів, до яких відносяться:

- непоширений (чистий) партицип I;
- непоширений партицип I з формантом *zu*;
- непоширений партицип II;
- поширений партицип I без форманта *zu*;
- поширений партицип I з формантом *zu*;

-поширений партицип II.

Другий та п'ятий типи партиципа (*das zu-Partizip*) використовуються з обов'язковим елементом – часткою *zu*, що утворює з партиципом єдиний комплекс. Ці типи партиципа є відповідниками непоширеного та поширеного герундіва, який виступає виключно в атрибутивній функції, може утворюватися від перехідних дієслів та має пасивно-модальне значення: іменник, з яким узгоджується *zu-Partizip*, є носієм ролі об'єкта повнозначного дієслова. Модальність (необхідність або можливість) відповідає конструкції *sein + zu-Infinitiv* [11, с. 563]:

- i. *Man sprach von nicht zu übersehenden Konsequenzen.*
- ii. *Die Konsequenzen waren/sind nicht zu übersehen.*
- iii. *Die sofort zu zahlenden Kostenbetragen 5000 Euro.*
- iv. *Die Kosten sind sofort zu zahlen.*

Інші типи утворюються без залучення яких-небудь обов'язкових елементів, проте можливе поширення партиципанеобхідними елементами.

З функціонального погляду нефінітні форми відрізняються своєю здатністю а) виступати в ролі нефінітної частини вербального комплексу та б) виступати з відповідними ад'єктивними флексіями в типовій для прикметника атрибутивній ролі [11, с. 562]. Партицип I та герундив позбавлені першої потенції, непоширений партицип II має здатність виступати як у першій, так і, в залежності від валентності та акціональності, в другій ролі. Відомо, що нефінітні форми дієслова можуть займати різні синтаксичні позиції в реченні, крім позиції предиката, оскільки вони позбавлені категорій особи, часу і способу [6, с. 65]. Виходячи з функціонально-синтаксичного принципу класифікації мовних одиниць, можна говорити про такі типи партиципа, як *партицип-суб'єкт*, *партицип-предикат*, *партицип-об'єкт* (прямий та непрямий), *партицип-обставина*, *партицип-атрибут*. При цьому йдеться про обов'язкові (суб'єкт, предикат, об'єкт) та факультативні синтаксичні ролі (обставина, атрибут). Г. Гельбіх / І. Буша визначають їх як зумовлені необхідною валентністю *фінітного дієслова* (*valenzbedingt*) та *незалежні від валентності фінітного дієслова* (*valenzunabhängig*). Партиципальні конструкції, на відміну від інфінітивних, є незалежними від валентності фінітного дієслова в реченні, а тому не можуть виступати в ролі суб'єкта або об'єкта головного речення [15, с. 661]. Тому виконувати обов'язкові синтаксичні ролі суб'єкта та об'єкта в реченні здатні тільки субстантивовані партиципи:

- v. *Das noch zu Bearbeitende legte ich auf einen Stapel* (поширений герундив у ролі суб'єкта).
- vi. *Der Gesuchte versteckte sich in einer Scheune* (непоширений партицип II у ролі суб'єкта).
- vii. *Ich wollte die Schlafenden nicht stören* (непоширений партицип I у ролі прямого об'єкта).
- viii. *Ich habeden Deckel geöffnet* (партицип II як частина дієслівного комплексу).
- ix. *Der Hund kam herangeschlichen* (партицип II – частина дієслівного комплексу).

Як обставина (факультативна синтаксична роль) здатні виступати як поширені, так і непоширені партиципи (крім герундіва):

- x. *Otto kam die Treppe hinauf, vor Anstrengung heftig keuchend.*
- xi. *Von der Taschenlampe geblendet, ließ der Einbrecher die Beute fallen.*

При трансформації зберігаються усі компоненти:

- xii. *Otto kam die Treppe hin auf, indem er vor Anstrengung heftig keuchte.*
- xiii. *Der Einbrecher ließ die Beute fallen, weil er von der Taschenlampe geblendet wurde.*

У сучасній лінгвістиці існують різні погляди на статус поширених партиципів. Їх вважають дієслівними словосполученнями [18]; конструкціями, що рівноцінні реченню [11]; проміжною ланкою між підрядним реченням і членом речення [15]; прирівнюють до інфінітивних груп та підрядних речень [13]. Зрозуміло, що мовознавці при цьому орієнтуються на структурну подібність партиципальних конструкцій і речень, наближеність партиципальних конструкцій до групи присудка з фінітною формою дієслова та на подібність синтаксичних функцій у складі всього речення.

У рамках «Граматики німецької мови» (GDS, 1997), в якій застосовується підхід, одночасно орієнтований на форму, функціональну семантику та прагматику, розрізняють партиципальні фрази та партиципальні конструкції, вершиною яких є партицип I або партицип II. Партиципальні фрази являють собою особливий прояв ад'єктивних фраз; партиципальні конструкції синтаксично функціонують як суплементи, містять у своєму складі суплемент або комплемент та за своєю функцією співвідносяться з підрядними реченнями, іменними або прийменниковими фразами [14, с. 2214].

Я. Г. Тестелець трактує звороти з нефінітними формами дієслова як один із способів вираження залежної клаузи. Партиципи очолюють сентенціальні сирконстанти та сентенціальні означення. Оскільки властивості залежних зворотів визначаються морфологічними ознаками нефінітної форми, що виступає їхньою вершиною, то вони виявляють як властивості клауз, так і властивості тих фразових категорій, які зазвичай очолюються словами цих частин мови – групи прикметника чи групи прислівника [8, с. 267].

Партиципальні конструкції не належать до структурно-семантичної основи речення, не є обов'язковими для завершення його структури та мають потенції відособлення. Функцію відособлених партиципальних елементів (партиципальних зворотів) у найбільш широкому сенсі визначають як вираз характеристики повідомлюваного невідособленою частиною речення чи її окремим членом [10, с. 103]. Оскільки ці компоненти є незалежними від валентності фінітного дієслова речення, то критеріями їх спряженості в рамках речення можуть слугувати *смысловая сполучуваність/ несполучуваність* з іншими членами речення і *потенції розташування*.

Наявність елементів, що використовуються з партиципом та поширюють його, залежить у першу чергу від його валентності, що зберігає свій дієслівний характер.

Діапазон партиципів II, що використовуються без поширення, є обмеженим. За своєю семантикою такі партиципи II виражають тимчасовий душевний чи фізичний стан особи (*bewegt, erschüttert, gespannt, verwundert, überrascht, verblüfft, enttäuscht, erschrocken, beglückt, gesammelt, interessiert, zurückgelehnt* тощо). Вони виступають, як правило, у синтаксичній функції предикативного атрибута, що іноді змикається з якісною обставиною (в залежності від смислового співвідношення партиципа II і дієслівного предиката). Дієслівні потенції партиципів у цьому випадку не активізуються. Функція власне якісної обставини для партиципів II у простому реченні є периферійною; у цьому випадку також відбувається нейтралізація дієслівних потенцій партиципів II [10, с. 104].

Можливості використання непоширених партиципів I практично не мають обмежень (виняток становлять партиципи I, що співвідносяться з дієсловами неповної предикації). Партиципи I виступають у ролі предикативного атрибута, пов'язаного з суб'єктом та об'єктом (рідше з прямим об'єктом і предикатом), та якісної обставини до дієслівного предиката [10, с. 104].

У складі партиципальних зворотів містяться елементи, що слугують каталізаторами дієслівної чи якісної семантики ядерних слів. Ядерні партиципи I співвідносяться, переважно, з перехідними дієсловами, тому найбільш типовий поширювальний член у зворотах з партиципом I – це прямий об'єкт. Дієслівні потенції партиципів I підкреслюють також обставини напрямку та місця. У зворотах з партиципом I можливі різні якісні компоненти, подібні до тих, які в сполученні з фінітними формами визначаються як якісні обставини й предикативні атрибути. Видо-часові обставини рідко вживаються при відособлених партиципах I, їх семантика обмежена (*immer, ständig, jetzt, noch* тощо); майже не застосовуються показники міри й ступеня [10, с. 107].

За умови сполучення з залежними елементами розширюється коло партиципів II, які здатні утворювати партиципальний зворот. Специфіка зворотів із партиципом II полягає в тому, що в фактичному вживанні своєю частотністю виділяються певні обмежені структурно-семантичні моделі цих відособлених груп, що задаються значенням ядерних партиципів і видами їх звичайних поширювачів. Серед моделей зворотів із партиципами II виділяють такі основні варіанти [10, с. 109]:

- 1) *bedrückt, beglückt, ermüdet, entkräftet, erbittert* та інші партиципи II зі значенням фізичного чи душевного стану суб'єкта + *von, durch, vor, über* + іменники із значенням фактора, що зумовлює настання цього стану;

- 2) *belastet, bepackt, beladen + mit* + іменник, що називає відчуття особи чи має власне предметне значення;
- 3) *begleitet, geführt, gefolgt, verfolgt + von* + іменник із значенням особи (живої істоти) як агенса;
- 4) *gelehnt, gestürzt, gewandt + an, in, auf* + іменник в акузативі (прийменникова фраза позначає напрямом);
- 5) *gekleidet, gehüllt, gewickelt + in* + іменник в акузативі з загальним значенням *Kleidungsstück, Hülle* ;
- 6) *(an)gekommen, zurück-, heimgekehrt + in, nach* + іменник в акузативі, дативі зі значенням місця.

Зазначимо також, що вструктурі партиципціальних зворотів можуть бути присутні підрядні сполучники: поступки *obwohl*, умови *wenn*, причини *weil*, у той час як при партиципові I вони не вживаються:

- xiv. *Aber der Hilfsmonteur, obwohl vom chronischen Bronchialkatarrh befallen, behielt die Übersicht* (S. Sommer, с. 216).

Г. Гельбіг/ І. Буша виділяють атрибутивні та неатрибутивні (адвербіальні та співпредикативні) партиципціальні конструкції. На їхню думку, інфінітивні та партиципціальні конструкції становлять проміжну ланку між членами речення та підрядними реченнями [15, с. 651]. Спільними для підрядних речень та нефінітних конструкцій є такі риси: а) вони можуть поширюватися іншими членами речення; б) зворотній займенник детермінується скритим суб'єктом конструкції, а не суб'єктом головного речення. Відмінності нефінітних конструкцій від підрядних речень полягають у тому, що а) нефінітні конструкції в поверхневій структурі не мають суб'єкта й фінітної форми дієслова; б) у поверхневій структурі можливо розташувати певні компоненти конструкції на першу позицію в реченні-матриці.

Незважаючи на відсутність синтаксичного суб'єкта, фінітного дієслова та сполучного слова, конструкції мають необхідну для кожного речення предикацію; вони містять латентний суб'єкт, який не виражено у поверхневій структурі конструкції, але який легко відновлюється з головного речення; конструкції також містять предикат у вигляді нефінітного дієслова. На основі такої структурної подібності та близькості синтаксичних функцій деякі лінгвісти трактують партиципціальні конструкції як редуковані підрядні речення [15, с. 652].

Очевидно, що партиципціальні конструкції виявляють більшою мірою ознаки речення, ніж звичайного словосполучення.

Подібність партиципціальних конструкцій та підрядних речень проявляється також у характері внутрішніх та зовнішніх зв'язків. Внутрішні зв'язки – це зв'язки всередині конструкції та підрядного речення: ядерне слово конструкції співвідноситься з предикатом підрядного речення за своїм узагальненим граматичним значенням, за рядом граматичних категорій, стабільністю у складі конструкції тощо. Під зовнішніми зв'язками розуміють зв'язки партиципальної конструкції чи підрядного речення з рештою висловлювання, до структури якого вони входять. Основним фактором, який зумовлює синонімічність зіставляваних конструкцій, є синтаксичне підпорядкування, внаслідок якого і підрядні речення, і партиципціальні конструкції виконують функцію члена речення [3, с. 1107]. При цьому структура основна частина + партиципціальна конструкція утворює просте поширене речення; структура головне речення + підрядне речення утворює складнопідрядне речення – одиницю більш високого рівня [1, с. 114-115; 3, с. 1100].

Подібно до того, як підрядне речення у структурі складнопідрядного речення з розщепленим семантичним ядром ніби підключається до предикативної лінії головного речення, так і в реченнях із партиципальною конструкцією спостерігається своєрідне включення до ядра речення [4, с. 18-19].

Проте підрядне речення і партиципціальні конструкції є різнорівневими одиницями, а відтак, характеризуються й принциповими відмінностями. Підрядне речення побудоване за принципом будь-якого речення: у його структурі є суб'єкт та предикат, що пов'язані між собою предикативним відношенням та утворюють предикативну лінію; зв'язок між нефінітною формою дієслова ядерного слова конструкції суб'єктом речення – імпліцитний. Партиципальна конструкція здатна виражати відносний час, підрядне речення виражає абсолютний та відносний час, а також модальність [18, с. 230].

У підрядному реченні предикативність виражено тими ж засобами, що й акт предикації в незалежному реченні. Підрядне речення ставиться в залежність від дієслова спеціальними засобами (підрядними сполучниками, відносними займенниками). Предикативність конструкції виражається відособленням другорядного члена речення. Відособлені синтагми сильніше тяжіють до основного висловлювання, незважаючи на прийом відособлення. Спільним для них є однакове використання в мовленні для деталізації висловлювання. Підрядне речення й відособлений зворот виступають у вигляді розгорнутих груп, у більшій чи меншій мірі повно підпорядковуючись побудові речення як основної одиниці мовлення [7, с. 157].

Підрядне речення виражає своє значення в першу чергу сполучниками (*indem, weil, sodass* тощо), частиципальний зворот володіє різними додатковими відтінками: супроводжувальної дії, атрибутивними чи адвербіальними та виражає своє значення особливими засобами [там само, с. 157].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, частицип сучасної німецької мови є структурно різноманітним і здатен утворювати складні частиципальні конструкції. У сучасній німецькій мові частицип функціонує в неускладненій, непоширеній формі та у вигляді конструкцій – атрибутивних та адвербіальних. Частиципальні конструкції мають форму редукованого речення з дієслівним центром у вигляді частиципа. Однією з характерних рис німецької мови є функціонування поширених частиципальних атрибутів – складних синтаксичних конструкцій, що розташовуються в іменній фразі між артиклем та іменником. Синтаксичну роль суб'єкта чи об'єкта здатні виконувати частицип I, герундив та частицип II за умови субстантивації. У ролі інфінітної частини вербального комплексу виступає лише частицип II. Формант *zu* обмежує синтаксичну роль герундива до атрибутивної. Решта структурних типів частиципів виконують факультативні атрибутивні та неатрибутивні (адвербіальні та співпредикативні) синтаксичні функції. Для частиципальних конструкцій характерним є синтаксичне відособлення від структури речення та семантичне тяжіння. Розглянуті в статті проблеми не вичерпують усієї проблематики питання. Подальшого дослідження потребують структурно-семантичні та функціональні особливості частиципів у текстах різних функціональних стилів. Перспективним вбачається також дослідження механізмів згортання простого речення та перетворення його на частиципальну конструкцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бирюкова Е. В. Функциональная синонимия равноуровневых единиц языка – причастных оборотов и придаточных предложений. Черты их сходства и различия / Е.В. Бирюкова // Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика». – 2012. - №3. – С. 113-118.
2. Бударина Т. А. Грамматический статус и семантика причастий современного немецкого языка: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Татьяна Александровна Бударина. – М., 1997. – 190 с.
3. Гулыга Е. В. Сложноподчиненное предложение (на материале современного немецкого языка): дис. ... докт. филол. наук : 10.02.04 / Е. В. Гулыга. – М. : 1962. – 1227 с.
4. Гулыга Е. В. Теория сложноподчиненного предложения в современном немецком языке / Е. В. Гулыга. – М. : Высшая школа, 1971. – 206 с.
5. Клычкова И. Ю. Структура, семантика и прагматика причастий в научно-популярном дискурсе немецкого языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Инна Юрьевна Клычкова. – М., 2012. – 194 с.
6. Москальская О. И. Теоретическая грамматика современного немецкого языка / О. И. Москальская. – М. : Академия, 2004. – 352 с.
7. Ревзин И. И. Первопричастный оборот и его основные грамматические и лексические эквиваленты в современном немецком языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И. И. Ревзин. – М., 1950. – 228 с.
8. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 2001. – 798 с.
9. Шелякин М. А. Функциональная грамматика русского языка / М. А. Шелякин. – М. : Рус. яз., 2001. – 288 с.
10. Эйхбаум Г. Н. Обособленные члены предложения в немецком языке / Г. Н. Эйхбаум. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1974. – 132 с.
11. Duden Band 4. Die Grammatik / C. Fabricius-Hansen, P. Gallmann, P. Eisenberg, u. a. – Mannheim: Bibliographisches Institut, 2005. – 1343 S.
12. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik : 2 Bde. – Stuttgart / Weimar: Metzler, 2004. – B. 1 : Das Wort. – 520 S. – B. 2 : Der Satz. – 564 S.
13. Engel U. Deutsche Grammatik / U. Engel. – München: Iudicium, 2004. – 488 S.
14. Grammatik der deutschen Sprache : 3 Bde. / G. Zifonun, B. Hoffman, J. B. Strecker. – Berlin / New York: deGruyter, 1997. – 2800 S.

15. Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, I. Buscha. – Leipzig: Langenscheidt, 2001. – 654 S.
16. Hentschel E. Deutsche Grammatik / E. Hentschel. – Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2010. – 404 S.
17. Rapp I. Partizipien und semantische Struktur. Zupassivischen Konstruktionen mit dem 3. Status / I. Rapp. – Tübingen : Stauffenburg, 1997.
18. Sommerfeldt K.-E. Einführung in die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache/ von e. Autorenkollektiv unter Leitung von K.-E. Sommerfeldt u. G. Starke. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1988. – 327 S.
19. Weber H. Erweiterte Partizipialattribute: Nur eine schriftsprachliche Konstruktion? / H. Weber. – In : Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen. – Tübingen: Narr, 1994. – S. 149 – 162.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Sommer S. Und keiner weint mir nach / S. Sommer. – Berlin : Verlag Volk und Welt, 1955. – 359 S.

Боровская Е. Партицип в современном немецком языке: структурные и функциональные типы.

Статья посвящена исследованию структурных и функциональных типов партиципов современного немецкого языка. Проанализированы структурные и функциональные признаки партиципов, установлена взаимосвязь этих признаков с формальными показателями. Охарактеризованы функциональные различия между партиципом I и партиципом II. Рассмотрены различные взгляды современных лингвистов на статус распространенных партиципов. Выявлен диапазон партиципов I и партиципов II, способных использоваться с необходимыми распространяющими элементами и образовывать партиципальные обороты. Названы элементы в составе партиципальных оборотов, служащие катализаторами глагольной или качественной семантики ядерных слов. Определены структурно-семантические модели обособленных партиципальных оборотов, которые задаются значением ядерных партиципов и видами их необходимых элементов. Прослежены черты сходства и различия между придаточными предложениями и партиципальными конструкциями как разноуровневыми единицами языка.

Ключевые слова: партицип I, партицип II, герундив, партиципальная конструкция, партиципальный оборот, структурные и функциональные типы.

Borovska O. Participle in the Contemporary German Language: Structural and Functional Types.

The article is devoted to the study of structural and functional types of participles in the contemporary German language. Structural and functional characteristics of participles have been analyzed; their relations to formal features have been traced; main types of participles with common structural-functional characteristics have been outlined. The dependence of ambiguous word class interpretation of participles on different functional potentials, which are inherent in these forms, has been characterized. The main criteria of distinguishing structural and functional types of participles have been determined. The functional differences between participle I and participle II have been defined. Various views of modern linguists on the status of the extended participles have been summarized. The range of participles I and participles II, which are able to be used with the necessary extending elements and to create absolute participial phrases, has been defined. The elements serving as catalyzers of verbal or qualitative semantics of nuclear participles within the structure of participial phrases have been specified. The structural-semantic models of absolute participial phrases, depending on the semantics of nuclear participles and on the types of their necessary elements, have been outlined. The similarities and differences between subordinate clauses and participial constructions have been traced.

Key Words: participle I, participle II, gerundive, participial construction, absolute participial phrase, structural and functional types of participles.

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
завідувачем кафедри німецької філології і перекладу і прикладної лінгвістики
Київського національного лінгвістичного університету
Л.А. Долгополовою

Михайло Вінтонів
(Вінниця)

УДК: 81'367.5=161.2

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ВЛАСНЕ-ПРИСЛІВНОГО ТИПУ В АСПЕКТІ ТЕОРІЇ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ

Стаття присвячена аналізу комунікативної будови нерозчленованих складнопідрядних речень власне-прислівного типу в сучасній українській мові. З'ясовано залежність актуального членування складнопідрядних речень від їхньої організації у формально-синтаксичному та семантико-синтаксичному аспектах.

Ключові слова: тема, рема, комунікативний аспект, актуальне членування, нерозчленоване речення.

Постановка проблеми. В аналізі складнопідрядних речень (СПР) завжди маємо справу з двоступеневим актуальним членуванням (АЧ) незалежно від його структури. При цьому важливим є те, що кількість підрядних частин не порушує бінарності структури АЧ всього СПР, тому що на тема-рематичні складники кожної з його частин накладається загальний контур втілення комунікативної інтенції мовця. У зв'язку з цим Н. О. Слюсарева справедливо наголошує, що принцип напруги, введений у лінгвістику К. Боостом, найкраще відображається саме в складних реченнях, а не простих [10, с. 172]. У складному реченні (СР) принцип поля напруги виявляється провідним, тому що дає змогу протиставляти СР сукупності простих, що передають подібний зміст. Напр.: *Коли я йшов, Марусю, у повстання, я твердо знав, що ти уже моя, що це любов і перша, і остання, що не знесе ніяка течія мене убік* (Л. Костенко). Єдність напруги в СПР підтримується, крім суто структурних засобів, – сполучників, прислівників, займенників – також інтонаційним малюнком, який робить будь-який вислів, аж до однослівного, окремою самостійною одиницею. Підкреслимо, що, на думку Н. О. Слюсарєвої, в СПР, мабуть, навіть більшою мірою, ніж у будь-яких інших структурах, поділ тематичної сфери та макротемати залежить від зв'язку з попереднім контекстом. Якщо це перше речення тексту, то макротемою виступає безпосередньо фізична реальність (ситуація), крім того, якщо першим рядкам тексту передують назва, то актуальний аспект цих рядків повинен визначатися вже відповідно до їхнього місцязнаходження усередині контексту (дискурсу).

Актуальність дослідження мотивована необхідністю розгляду фундаментального питання співвідношення формально-граматичних та комунікативних категорій у сучасній українській мові та встановлення основних компонентів структури речення з чітким простеженням взаємодії і кореляцій різних рівнів речення і висловлення.

Мета роботи – проаналізувати складнопідрядні речення нерозчленованого власне-прислівного типу в аспекті теорії актуального членування.

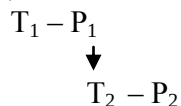
Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: окреслити різні підходи до аналізу нерозчленованих СПР; визначити класифікаційні ознаки власне-прислівних СПР; узагальнити основні підходи щодо актуального членування СПР власне-прислівного типу. Щодо нерозчленованих СПР, то вони являють собою більш складні утворення в плані АЧ. Клас атрибутивних приіменникових складнопідрядних речень охоплює складнопідрядні речення з підрядним зв'язком невалентного характеру [5, с. 334].

Насамперед необхідно підкреслити, що атрибутивні підрядні, являючи собою приклад кваліфікаційної реми на макрорівні, функціонують абсолютно по-різному на рівні комунікативної структури компонентів СПР. Слід зауважити, що атрибутивна підрядна може поширювати або заповнювати тему чи рему головної частини. У першому випадку атрибутивна підрядна разом із темою головної частини утворює Т (макротему) СПР: *Враз Чохов, який йшов попереду, (Т) // зупинився і став на коліна (Р)* (Гр. Тютюнник); *Латочка, який йшов на Пісочкове трусити ятери, (Т) // знайшов Орісю на стежці (Р)* (Гр. Тютюнник); *З лавок, де хтось насипав купами землю, (Т) // текли на стежку брудні патьоки (Р)* (М. Коцюбинський); у другому ж – вона є продовженням власне-реми, вміщеної в головній частині, і разом з нею утворює Р (макрорему) всього СПР: *Матвій Глек (Т) // був єдиний чоловік у Троянівці, / який і досі жив*

індивідуально (Р) (Гр. Тютюнник); *Сонце* (Т) // *давно вже сіло в рожевий туман, / який ще довго стояв на обрії, поволі згасаючи і розвіюючись* (Р) (Гр. Тютюнник); *Тимко* (Т) // *хутко погнав човен на корчі /, що чорніли на протилежному березі* (Р) (Гр. Тютюнник); *Мені* (Р) // *докучило бути заїздом /, де вічно товчуться оті створіння, кричать, метушаться і сміються* (Р) (М. Коцюбинський).

Атрибутивні приіменникові СПР повторюють будову тексту, реалізуючи такі типи зв'язку:

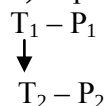
1) ланцюговий:

Вискочивши з борозни, він // подався полем до „тигрів”, де / грали діти (О. Довженко); *Холод // осів на околиці, на безлюдді, під старим хлівом, де / його потроху замучили жорстокі діти околициних міщан* (О. Довженко); *Марія // згадала про дукат, що / дав їй на дорогу татарин* (Р. Іваничук).

У СПР реченнях цього типу рема головної частини переходить у тему підрядної частини.

2) паралельний:

Новіцій Зіновій, шістнадцятирічний син реєстрового сотника Михайла Хмеля, котрий / служив у одеського старости Яна Даниловича, // притулювся до комина... (Р. Іваничук); *Дорош, / який усе це бачив, // сердито нахмурився* (Гр. Тютюнник).

Як видно з прикладів, підрядна частина формально залежить від іменника-теми головної частини, містить повідомлення про предмет, виражений іменником, і в цьому плані визначає його, утворюючи з ним макротему.

З погляду АЧ СПР та комунікативної прогресії тексту велике значення має, куди саме входить підрядна – до Т чи Р СПР. Річ у тім, що, будучи продовженням реми головного речення, підрядна часто просуває текстову інформацію, здійснюючи правобічну комунікативну функцію, виступаючи носієм основної лінії оповіді: *Його бачать хіба тільки орли, що ширяють під задимленим небом* (Р. Іваничук); *Гляньте на вершника, що стоїть на скелі Топ-кая* (Р. Іваничук); *Ясногорська забила під великий цупкий брезент, що ним були накриті ящики* (О. Гончар); *Виставляв пости біля вікон, біля кожної дірки, звідки можна було вести огонь і робити спостереження* (О. Гончар); *Перед ним з'явився ярк, якого не повинно бути на його дорозі* (М. Коцюбинський).

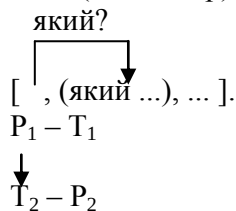
Якщо підрядна частина є компонентом макротеми, то вона, безперечно, здійснює лівобічну комунікативну функцію в реченні та тексті, не просуваючи розповідь, а тільки семантично збагачуючи або пояснюючи її, тобто являє собою „тупикове”, з погляду текстової прогресії, відгалуження:

Старий Хюсам, власник ювелірної майстерні, що заховалась у темній вулиці на околиці Скутарі, довго не міг заснути цієї фатальної ночі (Р. Іваничук); *Сам Євген Черниш, якого батько часто брав у свої експедиції по Середній Азії, ще змалку добре знав ті місця ...* (О. Гончар); *Принцеса Еліза здивовано й зневажливо, як расовий кінь, якого торкнуто віжками, закидує голову догори* (В. Винниченко).

Проте в атрибутивних приіменникових складнопідрядних реченнях з інтерпозитивною підрядною частиною трапляються випадки маркування опорного слова, викликані наявністю при ньому рематизатора. За таких умов рема в поєднанні з інтерпозитивною підрядною частиною утворює макрорему, напр.: *Навіть дядько Сухомлин, що тижнями байбакує тут, // стереже рибальську оселю ...* (О. Гончар); *Навіть найсміливіші критики, які встигли сказати слово про роман відразу після його появи, // змушені були говорити хіба що про соціальну небезпечність таких персонажів, як Володька Лобода* (О. Гончар).

Повний спектр актуального членування таких конструкцій розглянемо на прикладі:

[А по схилу горба все глибше входили в землю ординарці, телефоністи, спостерігачі сусідніх батарей.] **Навіть** Маковейчик, який завжди уникав земляних робіт, сьогодні натер собі чесні мозолі (О. Гончар).

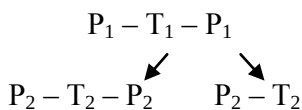
У цьому реченні маркером реми є частка *навіть*, крім того, актуальне членування першого рівня формується відповідно до комунікативного завдання, що відображене таким латентним запитанням: *Хто натер собі чесні мозолі?* Тому на першому рівні актуального членування P_1 (макрорема) утворена поєднанням підмета та підрядної частини (*Навіть Маковейчик, який завжди уникав земляних робіт*), а T_1 (*сьогодні натер собі чесні мозолі*). P_1 на другому рівні актуального членування розпадається на T_2 і P_2 відповідно до комунікативного завдання, що відображене латентним запитанням: „Який що робив?”. T_2 (який) і P_2 (завжди уникав земляних робіт).

В атрибутивних приіменникових складнопідрядних реченнях з інтерпозитивною частиною підрядна частина зазвичай виконує роль теми. Проте це стосується стилістично нейтральних, немаркованих СПР. У реченнях емоційно забарвлених чи маркованих за допомогою певних комунікативних актуалізаторів, де рема займає препозицію щодо теми, інтерпозитивна підрядна частина буде складником макрореми.

Щодо з'ясувальних СПР, то вони мають різний ступінь семантичної і конструктивної „злитості” з ремою головного речення. Тут виділяють три різновиди власне-прислівних з'ясувальних СПР: з'ясувально-об'єктні, порівняльно-об'єктні прикомпаративні та локативні складнопідрядні речення.

До 1-ої групи належать власне-прислівні СПР із підрядною з'ясувально-об'єктною частиною. З'ясувально-об'єктні СПР являють собою конструкції, підрядні частини яких виражають з'ясувально-об'єктні відношення і зазвичай підпорядковуються дієслівним предикатам у головній частині [5, с. 332]. У таких СПР підрядна частина не виступає як рема до головної частини, а утворює рему разом із предикатом головної частини.

Підрядна в цьому випадку семантично та інтонаційно невіддільна від головної. Такі СПР нічим не відрізняються від простих речень із об'єктною ремою. Напр.: *І не можу ніяк я забути, як співав молотком коваль* (В. Сосюра).

У реченнях такого типу на перший план висувається не подія сама по собі, а об'єкт дії, процесу, стану тощо. Сам факт дії, те, що вона має місце, репрезентований пресупозицією: *Все село знало, що діялось у панотця* (А. Свидницький).

Щодо власне-прислівних СПР, поєднаних за допомогою відносних займенників, то вони характеризуються тим, що відносний займенник являє собою ядро реми висловлення. Цікавим у зв'язку з теорією АЧ є той факт, що ядро реми в таких випадках не стоїть у кінці висловлення, а знаходиться на початку підрядної частини: *Ти добре знаєш, чому саме наш новий сорт так полюбився гірникам* (О. Гончар). Оскільки такі підрядні належать макрореми всього СПР (вони не можуть функціонувати окремо від головної частини), то семантичний тип реми будемо визначати подібно до простих речень.

Окремої уваги потребують СПР, що репрезентують непряму мову і інтелектуальну діяльність людини, опорний компонент яких зазвичай із значенням повідомлення, передачі інформації: *говорити, доповідати, інформувати, повідомляти, розповідати, заявляти* тощо, пор.:

Люди кажуть, що ситуація все погіршується (День. – 08. 02. 2012); *Я розумію, що це справжня дилема* (День. – 08. 02. 2012); *Експерти в Україні та за її межами стверджують, що*

нинішня влада намагається певним чином згорнути демократичні завоювання, здобуті за роки попередньої влади (День. – 08. 02. 2012); Як стратег я можу сказати, що сильної загрози у цьому плані для України немає (День. – 08. 02. 2012). Головна частина в таких СПР не несе важливого комунікативного навантаження, а лише вводить підрядну частину, в якій і міститься основна інформація. Такі СПР зазвичай із граматикалізованою темою та ремою, де головна частина виконує функцію теми, а підрядна – функцію реми, напр.: *Я думаю, що існує ще культурна прогалина* (День. – 08. 02. 2012); *Я вважаю, що існують значні політичні відмінності між Україною і Росією* (День. – 08. 02. 2012).

О. В. Новик [8, с. 115] на позначення такої теми, використовує термін, який свого часу запропонував М. Хеллідей, – T_t (текстова тема) [11].

Найпоширеніша тема-рематична схема таких речень:

$T_t - T - R$.

Своєрідність речень з T_t полягає в тому, що в них одночасно репрезентовані дві проекції комунікативної функції. Одна проекція міститься в тексті оповіді, що співвідноситься з ситуацією, відображеній у ній. Друга проекція співвідноситься із самою ситуацією спілкування, в межах якої формується повідомлення про подію, виражену в реченні, напр.: *[Чомусь дехто з молоді вважає таке спілкування модним чи сучасним, у той час, коли свідомі молоді люди, які мають національну свідомість та гідність і дорожать нею, відроджуючи національні та етнічно-мовленнєві традиції українського народу, стараються спілкуватися чемно та поводитися гечно, чим викликають значну симпатію.] Ми визнаємо, що сленг – це стиль мови* (Світ молоді. – 18. 02. 2011).

Підрядна частина таких речень, як справедливо наголошує Н. Д. Арутюнова, є семантичним центром всього СПР. Головна ж частина надає модальні характеристики висловленому в підрядній [2, с. 56-70]. Проте наміри мовця модусну частину з'ясувально-об'єктних СПР, що зазвичай імпліцитно супроводжує диктум і тому не претендує на провідну комунікативну роль, розмістити в комунікативно важливішу позицію, якою є позиція реми, визначає розміщення головної частини складного речення після підрядної [1, с. 239], напр.: *[І понеслася бабина гроза на погребню. — Зараз принесу, бодай тебе пранці з'їли, щоб ти їв і не наїдався, щоб тебе розірвало, щоб ти луснув був маленьким!.. Баба пішла до хати, а бог дивився їй услід з погребні і тихо посміхався.] Про що говорили дід і баба за узваром, я не чув* (О. Довженко).

Щодо СПР з підрядними порівняльно-об'єктними, то вони будуються за моделлю, де рему утворюють підрядні частини з опорним компаративом головної частини, напр.:

Він [сержант] зробив для свого життя вже більше, ніж ми робимо зараз... (О. Довженко); *А така книга, погодьтесь, важить більше, ніж просто видатне літературне явище* (О. Гончар).

Локативні придієслівні складнопідрядних речень в аспекті актуального членування поділяємо на два різновиди: 1) речення з граматикалізованою темою та ремою, 2) речення з неграматикалізованою ремою.

До першого різновиду належать речення з препозитивною підрядною частиною, де функцію реми виконує головна частина, а функцію теми – підрядна, напр.: *Де тільки є змога, цей „тил” стоїть укупі з вогневою* (О. Гончар); *Де не повернеться – всюди за ним золоте гілля росте* (Гр. Тютюнник); *Де не ступнеш – неодмінно зустрінешся з чорним суб'єктом, намальованим чорною сил'ветою на паркані чи на мурі* (Іван Багряний).

У локативних придієслівних складнопідрядних реченнях із постпозитивною підрядною частиною актуальне членування не збігається з членуванням граматичним: підрядна частина зазвичай із опорним компонентом головної частини утворює комплексну рему, напр.: *Ми // можемо зав'язатися, де нас ніхто не знайде* (В. Шкляр); *Він // іде, куди шляхів немає* (В. Стус).

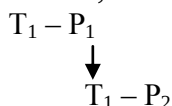
Щодо займенниково-співвідносних складнопідрядних речень, то до цього різновиду зараховуємо такі структури, в яких підрядна частина залежить від співвідносного займенникового слова головної частини, наповнюючи його відповідним семантичним змістом [5, с. 336]. У цих реченнях, на думку І. Р. Вихованця, існує специфічний різновид прислівного підрядного зв'язку – прислівно-кореляційний; при цьому специфіка займенниково-кореляційних

складнопідрядних речень виявляється в тому, що семантика опорного співвідносного займенникового слова в головній частині збігається з семантикою підрядної частини [5, с. 336].

За специфікою поєднання співвідносних слів і засобів зв'язку ці структури на комунікативному рівні можна поділити на три різновиди: 1) СПР з неграматикалізованою ремою; 2) СПР з неграматикалізованою темою; 3) СПР з граматикалізованою темою та ремою.

I модель – речення з неграматикалізованою ремою.

Перша модель вирізняється тим, що сполучний займенник разом з антецедентом головної частини утворює дворівневу рему. Зміст невідомого елемента, вираженого антицедентом головної частини, конкретизується, наповнюється змістом у подальшому контексті: *Він [Денис] // не знав нікого, хто б зробив все краще неї* (І. Роздобудько).

А тут хоч трохи є того, що не дає мені втратити самого себе (Р. Іваничук); *Він [Павло] вже був там, звідки не повертаються* (В. Захарченко); *Діти побігли туди, звідки почули аромат свіжоспечених пирогів* (В. Яворівський); *Хлопець мовчки дивився туди, де ще хвилину тому стояла дівчина* (М. Вінграновський).

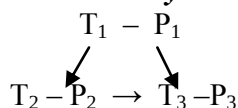
Як бачимо, особливість речень цього різновиду полягає в тому, що межа між компонентами структурної схеми не збігається з тема-рематичним членуванням. Так, в першому реченні темою є підмет *він*, а ремою – група присудка головної частини *не знав нікого* і підрядна частина *хто б зробив все краще неї*.

Особливо яскраво ступеневий характер Р виявляється в реченнях з співвідносним словом-антецедентом *так, такий* тощо: <...> *хлопці // щодня набивали оскому так, що не могли нічого їсти* (Іван Багряний); *Сніг // сипав такий, що нічого не видно* (Іван Багряний).

II модель – речення з неграматикалізованою темою.

Особливість речень цього різновиду полягає в тому, що підрядна частина разом з антецедентом головної частини позначає вихідний пункт висловлення, що і є функцією теми.

Те, що / нам належало, // ми / вже вибрали (Гр. Тютюнник); *Тут, куди вперше / потрапив молодий учитель на роботу, всі / визнавали авторитет директора* (В. Яворівський).

III модель – речення з граматикалізованою темою та ремою

До третього різновиду належать комунікативно зумовлені моделі, тому що межі актуального і граматичного членування в реченнях цього різновиду завжди збігаються: *Хто хоч раз її побачив* (Т) // *той залишиться зачарованим її красою назавжди* (Р) (Г. Гусейнов); *Там чисто* (Т) // *де не сміять* (Р) (В. Кожелянко); *Де кипіла бійка* (Т) // *там обов'язково виринав і він* (Р) (Г. Гусейнов); *Чим більша дезорієнтованість* (Т) // *тим краще* (Р) (Іван Багряний); *Якщо це справді домовина* (Т) // *то хай буде й домовина...* (Р) (Іван Багряний).

Висновки дослідження. У наведених структурах рема зазвичай постпозитивна, проте можлива і препозиція реми в експресивно забарвлених реченнях: *Як важкі грозові хмари закривають голубизну неба* (Р), *так невеселі думки затьмарювали в душі Метелика повернення до рідного дому* (Т) (А. Шиян). У такому випадку на порівняльне значення речення нашаровується зіставлювальний відтінок. **Перспективу** подальших досліджень убачаємо в аналізі актуального членування багатокомпонентних складних речень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашина В. Н. Вопросы коммуникативно-прагматического описания сложного предложения в русском языке: аспект актуального членения [Текст] : монография / В. Н. Абашина. – Львов : Издательский центр им. И. Франко, 2006. – 344 с.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы [Текст] / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
3. Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис. [Текст] / В. А. Белошапкова. – М. : Высш. школа, 1977. – 248 с.
4. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка. Учебник. [Текст] / Н. С. Валгина. – М. : Агар, 2000. – 416 с.

5. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. [Текст] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія. [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
7. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка [Текст] / Г. А. Золотова, Н. К. Ониненко, М. Ю. Сидорова. – М. : Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 2004. – 544 с.
8. Новик Е. В. Особенности актуального членения полипредикативных конструкций (на материале информационно-публицистических текстов английского языка) : дисс ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Е. В. Новик. – Смоленск, 2005. – 186 с.
9. Русская грамматика [Текст] : [в 2 т.] / [глав. ред. Н. Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1980 – Т. II: Синтаксис [Текст]. – 1980. – 719 с.
10. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка [Текст] / Н. А. Слюсарева. – М. : Наука, 1981. – 196 с.
11. Halliday M. A. K. Intonation systems in English [Text] / M. A. K. Halliday // Patterns of language: Papers in general, descriptive and applied linguistics / ed. by A. McIntosh, M. A. K. Halliday. – London : Longmans, 1966. – P. 111-183.

Винтонив М. Сложноподчиненные предложения собственно-присловного типа в аспекте теории актуального членения.

В статье обозначены основные подходы к анализу нерасчлененных сложноподчиненных предложений присловного типа, установлены особенности актуального членения этих структур, выявлены основные подходы к характеристике высказывания как коммуникативной единицы речи.

Ключевые слова: предложение, высказывание, сложное предложение, актуальное членение.

Vintoniv M. Complex Sentence in Terms of the Theory of Actual Division.

The article outlined the main approaches to the analysis of multi-complex sentences, traces the history of development of the concept multi-predicative complex sentences. The features of the actual parting of these structures are established, the main approaches to the characteristics of expression as a communicative unit of speech are found out.

Key words: sentence, expression, theme, rheme, communicative.

Анна Завгородня
(Київ)

УДК 811.112.2:81'366

ПРЕФІКСАЦІЯ ТА НАПІВПРЕФІКСАЦІЯ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена розгляду двох способів дієслівного словотвору німецької мови: префіксації та напівпрефіксації. Безумовно велика роль цих способів очевидна – за кількістю дієслівних новотворів у німецькій мові їм передують лише словоскладання. У роботі наведено опис словотвірних елементів та моделей, детально висвітлено особливості їхнього функціонування в німецькій мові. Префіксація та напівпрефіксація дієслів, як різновиди афіксації, представлені зв'язними морфемами, тобто префіксами та напівпрефіксами дієслів, які передують твірній основі слова і, відповідно, не модифікують її структуру, але змінюють чи уточнюють її значення. Особливу увагу привертають напівпрефікси дієслів, оскільки вчені досі не дійшли висновку, яким чином класифікувати явище, в якому слова (прислівники, займенники та прийменники), з одного боку, можуть виступати окремими лексичними одиницями із самостійним значенням, тобто бути елементами словоскладання, а з іншого – залежати від твірного слова, тобто виявляти себе афіксами. Деякі вчені не виокремлюють напівпрефіксацію як окремий спосіб словотвору.

Ключові слова: словотвір, дієслово, афіксація, префіксація, напівафіксація, напівпрефіксація, афікс, префікс.

Постановка проблеми. Розвиток будь-якої мови супроводжується насамперед появою нової лексики. Нові слова виникають постійно, вони або запозичуються з іншої мови, або утворюються на основі рідної за допомогою різних способів словотворення, одними з яких є префіксація та напівпрефіксація.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що вивченням словотвору активно займалися науковці в другій половині XX століття (М.Д.Степанова, Г.А.Настенко, Г.А.Риш), проте ця тема і досі не втратила своєї актуальності, про що свідчать нещодавні роботи таких сучасних мовознавців як В.І.Кульчицький, Л.В.Воловик, М.В.Пашенко, В.Н.Федорцова та інші.

Дослідження засобів префіксації та напівпрефіксації дієслів у сучасній німецькій мові є **метою статті**, які ставлять перед собою виконання таких **завдань**: 1) розглянути способи словотвору в сучасній німецькій мові; 2) виокремити особливості префіксації та напівпрефіксації дієслів; 3) описати засоби та моделі префіксації та напівпрефіксації дієслів, особливості їхнього функціонування в сучасній німецькій мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що мова збагачується за допомогою нової лексики, яка приходить «з-за кордону» або утворюється за допомогою власних засобів. Під власними засобами розуміють такі способи словотвору: 1) зміна кореня слова; 2) перехід слова з одного лексико-граматичного класу в інший; 3) словоскладання; 4) префіксація; 5) суфіксація; 6) напівафіксація; 7) аббревіація. М.Д. Степанова розрізняє три класи слів: прості (неподільні), складні (з кількох коренів) та похідні (корінь+словотвірний афікс). Похідні слова утворюються за допомогою 1,2,4,5 та 6 способів [6, с. 61]. Метою цього дослідження є розгляд префіксації та напівпрефіксації, тобто тих способів словотвору, які не змінюють кореня слова, та передують йому. Розглянемо кожен спосіб окремо.

Префіксація – це давній, але і досі ефективний спосіб словотвору, який не змінюючи кореня слова та не впливаючи на його лексико-граматичну приналежність, змінює лексичне значення слова. Префікс – це словотвірна афіксальна морфема, яка, на відміну від кореневої, є зв'язною, не має свого значення і не виступає самостійною лексичною одиницею [1, с. 37]. Префікс, на відміну від суфікса, не є морфологічною ознакою граматичних категорій частин мови.

Префіксальні дієслова утворюються за допомогою невідокремлюваних, ненаголошених префіксів (*be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miß-* [4, с. 111]) за трьома основними словотвірними моделями:

1. Девербальна модель префіксальних слабких дієслів (дієслівний префікс, твірна основа слабого кореневого дієслова, формотворчий суфікс інфінітива -en): *begrenzen, beliefern, entwickeln, verlagern, vermerken, zerstören*.
2. Десубстантивна модель префіксальних слабких дієслів (дієслівний префікс, твірна основа іменника, формотворчий суфікс інфінітива -en): *bedampfen, belüften, erzeugen, verkleiden*.
3. Ад'єктивна модель префіксальних слабких дієслів (дієслівний префікс, твірна основа прикметника в позитивному або в порівняльному ступені, формотворчий суфікс інфінітива -en): *befeuchten, entfetten, erhärten, erwärmen, verstärken* [1, с. 68].

Семантичною ознакою префіксації є узагальнення певної ознаки, притаманної деяким предметам та явищам [6, с. 72-73]. Префіксальні утворення мають досить чітку семантичну вмотивованість, їхнє значення зумовлене як значенням твірної основи, так і значенням префікса [7, с. 95]. М.Д. Степанова поділяє дієслівні префікси за семантичною ознакою на три групи:

- 1) однозначні префікси (**zer-, miss-**): *zerstören, missachten*;
- 2) багатозначні префікси (**er-, ver-, ent-, be-**): *erfahren, verstehen, entstehen, bekommen* ;
- 3) нейтральні префікси (**emp-, ge-**): *empfehlen, gehören*.

Префікс **zer-** означає «результативність з негативними наслідками (часто зруйнуванням об'єкта)», порівняйте: *zerbomben, zerpfälten, zerpfeifen, zerpulvern, zerrädeln, zerscarren, zerschaulfeln, zersplittern, zerstanzen, zerstäuben* usw. [2, с. 51-52]. Префікс **miss-** виражає негативну ознаку і приєднується лише до дієслівної основи: *misstrauen, misslingen* [7, с. 99].

Префікс **be-** має різні значення, це залежить від твірних основ: девербальна, десубстантивна чи деад'єктивна. З дієслівною основою він виражає підсилення, конкретизацію дії: *bedecken, begrüßen*, надає дієслову значення перехідності: *beantworten*, з іншими – виражає ознаку основи слова: *beruhigen, betiteln* [7, с. 99].

Префікс **er-** означає початок дії: *erdröhnen, erklingeln, erschallen*, або її результат: *erjagen, erreichen, erwachsen* тощо. Нечисельні дієслова реалізують другий різновид словотвірного значення: *erbetteln, erfoltern, erpfeifen, erschreien, ersegeln* тощо [2, с. 51-52].

Префікс **ver-** означає повільне припинення дії: *verblühen*, зміну місцезнаходження предмета: *verpflanzen*, протилежний напрямок в прямому та переносному значеннях: *verkehren* та інші [7, с. 99].

Частина похідних слів передає значення початку дії здебільшого при сполученні префікса **ent-** з дієсловами «говоріння», решта – значення привативності (вилучення, позбавлення, усунення), що з'являється, переважно, при поєднанні префікса з відіменним дієсловом-конверсивом: *entfesseln*, *entölen*, *entrostet*, або заперечення того, що виражене твірною основою: *entsichern*, *entspannen*. Усі різновиди словотвірного значення, крім першого, відтворюються в семантичній структурі новотворів, причому домінантним є заперечне значення привативності, порівняйте: *entaktualisieren*, *entarabisieren*, *entdramatisieren*, *entklammern*, *entklauben*, *entkonservieren*, *entpressen*, *entrutschen* usw. [2, с. 51-52].

Префікс **emp-** зберігся лише в деяких дієсловах, які значно змінили свою семантику у порівнянні з опорними словами *empfangen*, *empfinden*. Префікс **ge-** зустрічається в більшості випадків у дієсловах, які зберегли семантичний зв'язок з опорними дієсловами: *getrauen*, *gedenken*.

Напівпрефіксація – це другий за ефективністю спосіб словотвору після словоскладання (9% від загальної кількості новотворів та 26% – від дієслів) [5, с. 1043]. Напівпрефіксація, формуючи «перехідну зону» між словоскладанням та префіксацією, поєднує ознаки двох «класичних» способів словотвору і віддзеркалює тенденцію переходу повнозначних слів з абстрактним або досить широким значенням в афікс. Ця тенденція простежується з давнього періоду розвитку мови і забезпечує динаміку не лише словникового складу мови, а й її словотвірної системи [3, с. 1].

Проблема напівпрефіксації досі до кінця не вирішена. Складові елементи знаходяться в проміжному положенні: з одного боку вони отримали узагальнене лексико-категорійне значення, яке трактується як словотвірне, а з іншого боку, не втратили семантичного зв'язку з вихідними самостійними лексемами. Для їхнього виділення існують такі критерії: 1) формальне співпадіння зі словом, яке вільно функціонує; 2) етимологічний зв'язок з цим словом; 3) серійність, тобто використання в кількох словах; 4) семантична подібність з даним словом [4, с. 111]. Як правило, поєднання дієслів з непохідними прийменниками прислівникового походження (**ab**, **an**, **aus**, **auf**, **entgegen**, **entlang**, **gegen**, **ein**, **mit**, **über**, **um**, **zu**) зараховують до напівафіксальних словотвірних одиниць, а дієслівні конструкції з прислівниково-займенниковими комплексами, котрі складаються з **da-**, **hier-** (у позиції першого компонента), **hin-** **her-** (в обох позиціях), «взаємного» займенника **einander**, прислівника **-wärts** (в позиції другого компонента) у комбінації з названими препозитивними елементами-напівпрефіксами – до похідних слів з другим частотним компонентом. Такі словотвірні елементи називають «відокремленими префіксами», «нестійкими складними словами», «напівскладними словами або зрощеннями», «придієслівними прислівниками», «стійкими сполуками» [2, с. 61]. Чіткі критерії розмежування афікса, напівафікса, частотного компонента та елемента композита, сформульовані М.Д.Степановою, дають можливість внести ясність у це заплутане питання. Препозитивні елементи з помітними семантичними змінами порівняно з автономною однокореневою лексичною одиницею, за наявності решти характерних ознак, позначають терміном напівпрефікс. Інші відокремлювані частки іменують іншими частотними компонентами дієслівних композитів з більше чи менше вираженою тенденцією до переходу в напівафікс [2, с. 61-63]. Серед напівпрефіксів дієслів виділяють напівпрефікси з постійним наголосом (**ab-**, **an-**, **auf-**, **aus-**, **bei-**, **ein-**, **mit-**, **nach-**, **vor-**, **neben-**, **zu-**) та зі змінним іменником (**durch-**, **hinter-**, **über-**, **um-**, **unter-**, **wider-**) [4, с. 111]. Особливістю напівпрефіксів дієслів є їхня багатозначність: **ab** – віддалення (в прямому *abfahren* та переносному *absagen* значеннях); **an** – конкретно-локальне *ankommen* та переносне *antun* значення, **auf** – напрямок вгору *aufgehen*; **aus** – надає дієсловам значення активної дії *ausfüllen*, зміни стану *ausblühen*; **bei** – додавання, поєднання *beimischen*; **ein** – напрямок всередину *einatmen*; **mit** – значення спільної дії чи перебування *mitgehen*; **nach** – слідування у просторі *nachlaufen*; **vor** – різні відтінки передування *vorstehen*, першочерговості *vorziehen*; **zu** – наближення, додавання *zunehmen*, *zufahren* [7, с. 143]. Префікси (**durch-**, **unter-**, **über-**, **um-**, **hinter-**, **wider-**, **wieder-**) можуть бути відокремлюваними і невідокремлюваними.

Невідокремлювані дієслівні префікси посідають завжди в усіх формах дієслів позицію перед твірною основою. Вони є ненаголошеними, модифікують твірну основу. Основним критерієм відокремлюваності є значення дієслова: при конкретному (просторовому) значенні твірної основи, префікс відокремлюється, при переносному значенні – не відокремлюється: *unternehmen – nahm unter – untergenommen – накинути (наприклад пальто); unter//nehmen – unternahm – unternommen – брати на себе (відповідальність)* [1, с. 109-110]. Саме цим пояснюється їхня семантична різноманітність: в одних випадках чітко простежується їхнє самостійне значення, в інших – воно повністю зникає [7, с. 141].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Мова постійно розвивається та оновлюється, щодня з'являються нові лексеми, які або запозичуються, або утворюються за допомогою різних способів словотвору. У цій статті було охарактеризовано особливості префіксації і напівпрефіксації дієслів, описано їхні засоби та моделі, а також особливості їхнього функціонування в сучасній німецькій мові. Префіксація та напівпрефіксація дієслів виступають одними з найпродуктивніших способів словотвору сучасної німецької мови, що особливо яскраво простежується на прикладах дієслів. Словотвірні афікси (префікси та напівпрефікси) передують твірній основі слова, не змінюючи її структуру. Нові слова можуть утворюватися від трьох видів твірних основ: дієслів, іменників та прикметників. Кожен афікс або повністю змінює значення слова, або надає йому нового значення. Досі залишається невирішеною проблема визначення напівпрефіксації як окремого способу словотвору, оскільки вона «знаходиться між словоскладання та префіксацією». Вирішення саме цієї проблеми має наразі «стояти на порядку денному» сучасних мовознавців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воловик Л.Б. Словотвірний потенціал префіксальних дієслівних економічних термінів у сучасній німецькій мові: структурно-семантичний і функціональний аспекти: дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Воловик Лариса Борисівна – Полтава, 2012. – 340 с.
2. Кульчицький В. І. Номінативні та комунікативні особливості новотворів сучасної німецької мови : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Кульчицький Віктор Іванович – Київ, 2012. – 281 с.
3. Кульчицький В. І. Напівафіксація: основні моделі, тенденції розвитку та вклад у розширення номінативних можливостей словотвору сучасної німецької мови [Електронний ресурс] / Віктор Іванович Кульчицький // Вид. НАУ. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: er.nau.edu.ua/handle/NAU/12685.
4. Пашенко М. В. Словообразование как способ пополнения глагольного лексикона в современном немецком языке / М. В. Пашенко. // Вестник СамГУ. – 2008. – №5. – С. 110–118.
5. Пашенко М. В. Новые глаголы в современном немецком языке / М. В. Пашенко, В. Н. Федорцова. // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2012. – №2. – С. 1042–1044.
6. Степанова М. Д. Словообразование в современном немецком языке / Мария Дмитриевна Степанова. – Москва: Литературы на иностранных языках, 1953. – 375 с.
7. Степанова М. Д. Лексикология современного немецкого языка / М. Д. Степанова, И. И. Чернышева. – Москва: Высшая школа, 1962. – 309 с.

Завгородняя А. Префиксация и полупрефиксация глаголов современного немецкого языка.

Статья посвящена рассмотрению двух способов глагольного словообразования немецкого языка: префиксации и полупрефиксации. Роль этих способов очевидна – по количеству глагольных новообразований в немецком языке они занимают второе место после словосложения. В работе описано словообразовательные элементы и модели, детально изображены особенности их функционирования в немецком языке. Префиксация и полупрефиксация глаголов, как разновидности аффиксации, представлены связными морфемами, то есть префиксами и полупрефиксами, которые предшествуют образовательной основе слова и, соответственно, не модифицируют ее структуру, но изменяют или же уточняют ее значение. Особого внимания заслуживают глагольные полуприставки, поскольку в отличие от глагольных приставок, ученые до сих пор не сошлись во мнении, как классифицировать данное явление, когда слова (предлоги, местоимения и наречия) с одной стороны могут быть отдельными лексическими единицами, то есть выступать элементами словосложения, а с другой – зависеть от образовательного слова, то есть выступать аффиксами. Некоторые ученые даже не рассматривают полупрефиксацию как отдельный способ словообразования.

Ключевые слова: словообразование, глагол, аффиксация, префиксация, полуаффиксация, полупрефиксация, аффикс, приставка.

Zavgorodnia A. Verbal Prefixation and Semiprefixation of Modern German.

This article is concerned with two types of verbal word building: prefixation and semiprefixation. The great role of these types is obvious – in terms of new verbs, these types are very efficient after stem composition. This article describes elements and models of word building, deals with their functional characteristics. Prefixation and semiprefixation as a kind of affixation are bound morphemes, that is prefixes and semiprefixes, which are before stem, they do not modify their structure but change or specify their meaning. We should recognize semiprefixes, because unlike with prefixes, the scientists cannot agree how to classify this phenomenon, where the words such as prepositions, pronouns and adverbs can be on the one hand particular lexical units with independent meaning, that is elements of composition, and on the other hand they can depend on the initial words, that is to be affixes. Some scientists do not consider affixation as an independent type of word building.

Key words: word building, verb, affixation, prefixation, semiprefixation, affix, prefix, semiprefix.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету
Н.Г.Ходаковською

Юлія Лебедь
(Вінниця)

УДК 811.161.2'367

**ФУНКЦІОНУВАННЯ ОBOB'ЯЗКОВИХ ПРИДІЄСЛІВНИХ КОМПОНЕНТІВ
У РЕЧЕННЯХ БЕЗОСОБОВОЇ СТРУКТУРИ**

Стаття присвячена розгляду основних закономірностей обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури. У статті розглянуто основні моделі вираження обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури: придієслівні безприменниково-іменникові обов'язкові компоненти у родовому відмінку; придієслівні безприменниково-іменникові обов'язкові компоненти в давальному відмінку; придієслівні безприменниково-іменникові обов'язкові компоненти в знахідному відмінку; придієслівні безприменниково-іменникові обов'язкові компоненти в орудному відмінку; придієслівні применниково-іменникові обов'язкові компоненти в місцевому відмінку. Описано особливості функціонування обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури, а також охарактеризовано типові синтаксичні значення обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури.

Ключові слова: дієслова релятивної семантики, прислівний компонент, модель вираження, денотат, синтаксичне значення.

Постановка наукової проблеми. Розвиток синтаксичної теорії у напрямку багатоаспектного вивчення структури речення і його складових спонукає виокремленню своєрідного напрямку досліджень, у центрі яких перебуває формально-синтаксична інтерпретація компонентів та структура речення загалом (І.Р. Вихованець, А.П. Грищенко, А.П. Загнітко, Н.В. Гуїванюк, М.Я. Плющ, Н.Л. Іваницька). У наслідок поглибленого вивчення структури простого речення і його компонентів учені чітко виокремлюють три групи формально-синтаксичних компонентів речення: головні компоненти його граматичної основи (підмет, присудок, головний компонент речення односкладної будови), неголовні прислівні компоненти та неголовні компоненти неприслівної залежності. У центрі дослідження вищезазначеного напрямку перебуває проблематика елементарного речення: обсяг граматичної основи речення, обсяг і межі компонентів речення, які виділяють на формально-синтаксичному рівні членування.

Сучасний багатоаспектний підхід до вивчення синтаксичних одиниць дозволяє проникнути і дослідити структуру мови, а також проаналізувати її розвиток як складної системи.

Використання семантико-синтаксичного і формально-синтаксичного аспектів при дослідженнях реченнєвої структури а також його компонентів значною мірою поглибило теорію про сегментацію речення, зокрема посилило вивчення змістових і формальних критеріїв виокремлення компонентів речення. При цьому центром дослідження стає словосполучення як синтаксична структура, що її утворюють повнозначні слова на основі підрядних зв'язків [2, с. 192].

Достатньо вивченими й описаними є синтагматичні властивості дієслова щодо вияву його здатності номінувати денотати своїм власним фонемним складом. Проблематика статті полягає у визначенні особливостей функціонування обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури.

Аналіз останніх джерел і публікацій. У сучасній лінгвістиці саме повнозначне слово стало невід'ємною складовою всіх напрямків і галузей української граматичної науки (К. Городенська, А. Загнітко, Н. Іваницька, І. Вихованець, Н. Гуйванюк, В. Шинкарук, М. Мірченко, С. Єрмоленко, Н. Кухар та ін.).

Мета статті: з'ясувати основні особливості функціонування обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури.

Виклад основного матеріалу. Основою утворення обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення є синсемантичні дієслова. [1]. Обов'язкові придієслівні компоненти формально-синтаксичної структури речення виявляють як формальну, так і семантичну специфіку в реченнях безособової структури. Типовими моделями вираження обов'язкового придієслівного компонента формально-синтаксичної структури речення, утвореного безособовим дієсловом, є: придієслівні безприйменниково-іменникові / займенникові компоненти в родовому відмінку (*не вистачило **сили***); придієслівні безприйменниково-іменникові / займенникові компоненти в давальному відмінку (***комусь** не спалося*); придієслівні прийменниково-іменникові компоненти в місцевому відмінку (***поталанило в коханні***).

Такі придієслівні обов'язкові компоненти номінують предметні денотати (людей), що перебувають: у фізичному чи психічному стані (***когось** морозить, **когось** нудить, **комусь** не віриться*); буттєвому стані (буття / небуття) (*не було **когось**, не стало **чогось**, не вистачило **чогось**, немає **когось** / **чогось***). Із таким значенням можуть функціонувати придієслівні обов'язкові компоненти в давальному відмінку, утворені на базі трьохелементних семантичних єдностей: *комусь належить + зробити щось*. На базі семантичних єдностей зазначеної будови утворюються також придієслівні обов'язкові компоненти, природа яких є процесуально немотивованою: ***комусь** пощастило; **комусь** поталанило*. При цьому сильну придієслівну позицію заміщують: обов'язкові прийменниково-іменникові компоненти в орудному відмінку (*пощастило з **чоловіком***), обов'язкові прийменниково-іменникові компоненти в місцевому відмінку (*їй пощастило в **шлюбі***), обов'язкові інфінітивні компоненти (*їй пощастило **завершити** (роботу)*).

Обов'язковість / факультативність придієслівного компонента в безособових реченнях М.Я. Плющ частково пов'язує із семантикою дієслова, визнаючи, наприклад, компонент в орудному відмінку «факультативним поширювачем предикативного ядра» в реченнях: *Вибуховою **хвилею** його кинуло в сніг* (Гр. Тютюнник).

Іншу синтаксичну природу виявляють іменникові компоненти в орудному відмінку в безособових реченнях, якщо вони вказують на джерело стану, виражаючи при цьому об'єктну семантику з обставинним значенням способу дії. Сильну позицію для таких обов'язкових компонентів утворюють дієслова: *пахнути (пахне **чимось**), смердіти (смердить **чимось**), тхнути (тхне **чимось**), нести (несе **чимось**), віяти (віє **чимось**), тягти (тягне **чимось**), проймає (проймає **чимось**), обдавати (обдає **чимось**): Аж теплою **хвилею** обдало Тоню при згадці про батька* (О. Гончар); *У нічному степу пахне **чорноземом і мастилом**, нагрітим **залізом** і гарячим **варивом** глини* (І. Цюпа).

У безособових реченнях частовживаними є придієслівні обов'язкові компоненти – іменники в давальному відмінку, що виражають предметний денотат (особу-істоту), якому приписується сприйняття стану як наслідок неактивності предметного денотата: *Не хотілося*

Мотрі сперечатися (І. Нечуй-Левицький). У двоскладних реченнях такі компоненти трансформуються в підметові (**Мотря** не хотіла сперечатись).

Придієслівний обов'язковий компонент у формі безприйменикового давального функціонує в безособових реченнях, стрижневим компонентом яких є дієслова на -ся, що виражають психічні процеси, які відбуваються поза активністю діяча. Ці дієслівні форми утворюють трьохелементні семантичні єдності «іменник / займенник у давальному відмінку + дієслово на -ся + приймениково-іменникова словоформа»: *Батькові й не мріялось про таку зустріч* (З газ.). На відміну від таких уживань, придієслівний обов'язковий компонент у формі безприйменикового іменникового давального в безособових реченнях може виражати особу із властивою їй діяльністю, що реалізується як стан. Пор.: *Вона танцює* (*Вона вміє танцювати*) і *Їй не танцюється*.

Продуктивним є функціонування придієслівного обов'язкового компонента в давальному відмінку в позиції особових дієслів у безособовому значенні: *І хочеться **тобі** кудись їхати в таку хурделицю?* (М. Стельмах). Сильні позиції для таких компонентів утворюють синсемантичні дієслова зі значенням необхідності, можливості (неможливості) дії чи фізичного або психічного стану: *Не моглося **їй** більше мовчати* (Ю. Збанацький). У безособових реченнях цього типу значення обов'язкового компонента може формально нейтралізуватися, хоча все ж сприйматися як завуальоване, невизначене: *В кімнаті не стало чим дихати* (Пор.: *Людам у кімнаті не стало чим дихати*).

Завжди обов'язковими виступають безприймениково-іменникові / займенникові компоненти в реченнях, утворених безособово-предикативними формами на -но, -то. Як відомо, безособові конструкції з предикативом на -но, -то можуть бути трьох- (*Завдання виконано учнем*) і двохелементними (*завдання виконано*). Абсолютну обов'язковість у таких випадках виявляють безприймениково-іменникові компоненти в знахідному відмінку, що корелюють із такими ж формами в реченнях особової парадигми (*Завдання виконано* = *Завдання виконали*).

У мовленнєвих реалізаціях синтаксичних структур цього типу є чимало випадків «порушення» зазначеної корелятивності, що виявляється в актуалізації (а отже, посиленій обов'язковості) компонента в орудному відмінку: *Нічне небо було засіяно мерехтливими **зорями*** (О. Довженко) → *Мерехтливі зорі засіяли нічне небо*; *Осінній сад було рясно встелено жовто-багряним **листям*** → *Жовто-багряне листя рясно встелило осінній сад*. Обов'язковість придієслівного компонента в орудному відмінку зберігають також структури неозначено-особових речень, що є трансформами особових із обов'язковим компонентом у знахідному відмінку: *Дівчинку було названо **Оленкою*** → *Дівчинку назвали **Оленкою***. Слушним з цього приводу є зауваження М.Я. Плющ щодо специфіки функціонування в системі мови трикомпонентних структур «іменник у знахідному відмінку + форми на -но, -то + іменник в орудному відмінку»: «У прямій опозиції до активних конструкцій перебувають трикомпонентні: *Берег укрито довгими пасмами морської капусти* – *Довгі пасма морської капусти вкрили берег*» [3, с. 138].

Аналіз різностильових зразків із обов'язковими придієслівними компонентами виявив закономірність функціонування таких компонентів, зумовлену стильовими особливостями мови. Однією з таких особливостей є їхнє утворення й функціонування в монологічному мовленні, на відмінку від прямої мови з цільовою зорієнтованістю на конкретику, швидкість сприймання, «дозованість» інформації. Пор., наприклад, мовне втілення однієї й тієї ж самої інформації: (а) *Україна і Росія домовилися **проводити** узгоджену інформаційну **політику** з **формування** позитивного **іміджу** обох **країн*** (З газ.) і (б) *Міністр заявив: «Ми домовилися про те, що **проводитимемо** узгоджену інформаційну політику, яка **сприятиме** формуванню позитивного іміджу України і Росії* (З газ.).

У реченні (а) наявні п'ять прислівних обов'язкових компонентів: придієслівний обов'язковий дієслівний (інфінітивний) компонент (*домовились* про що? – *проводити*), придієслівний іменниковий компонент у знахідному відмінку (*проводити* що? – *політику*), приймениково-іменниковий компонент в родовому відмінку (*політику* яку? – з *формування*), приймениковий іменниковий компонент в родовому відмінку (*формування* чого? – *іміджу*), приймениковий безприймениково-іменниковий компонент у родовому відмінку (*іміджу*

чого? – (обох) країн). Отже, у семантичній єдності розширеної структури, інтегрованих в єдине ціле синсемантичним дієсловом *домовитися*, переважають обов'язкові приіменникові компоненти в сильних позиціях, утворених іменниковими словоформами. У реченні (б) цілісна реченнева інформація представлена способом уведення синсемантичних дієслів із залежними від них обов'язковими компонентами іменного типу.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, обов'язкові придієслівні компоненти формально-синтаксичної структури речення у реченнях безособової структури утворюються на базі двохелементних семантичних єдностей (підрядних дієслівних словосполучень) та трьохелементних семантичних єдностей повнозначних слів, інтегрованих синсемантичним дієсловом, і являють собою обмежені та розширені структури закритого чи відкритого типу. Виділення придієслівного обов'язкового компонента та визначення його синтаксичної семантики регулюють такі об'єктивні мовні чинники: облігаторність іменникової словоформи щодо компенсування нею синсемантизму опорного слова-дієслова в семантичних єдностях; лексичне значення дієслова в семантичних єдностях «дієслово + залежне слово»; вплив переносних значень дієслів у ролі опорних словоформ у семантичних єдностях дієслівного типу. Типовою формою вираження обов'язкового придієслівного компонента формально-синтаксичної структури речення є форми іменника в родовому, давальному, орудному, знахідному та місцевому відмінках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово в його проекції на денотат: [посібник для аспірантів, магістрантів, науковців-філологів] / Н.Л. Іваницька. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. – 82 с.
2. Курилович Е. Очерки о лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.
3. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М.Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1986. – 176 с.

Лебедь Ю. Функционирование обязательных приглагольных компонентов в предложениях безличной структуры.

Статья посвящена рассмотрению основных закономерностей обязательных приглагольных компонентов формально-синтаксической структуры предложения в предложениях безличной структуры. В статье рассмотрены основные модели выражения обязательных приглагольных компонентов формально-синтаксической структуры в предложениях безличной структуры: приглагольные беспредложно-существительные обязательные компоненты в родительном падеже; приглагольные беспредложно-существительные обязательные компоненты в винительном падеже; приглагольные беспредложно-существительные обязательные компоненты в дательном падеже; приглагольные беспредложно-существительные обязательные компоненты в творительном падеже; предложно-существительные обязательные компоненты в предложном падеже. Описаны особенности функционирования этих моделей, а также охарактеризовано синтаксическое значение обязательных приглагольных компонентов формально-синтаксической структуры предложения в предложениях безличной структуры.

Ключевые слова: глаголы релятивной семантики, присловный компонент, модель, денотат, синтаксическое значение.

Lebed Yu. The Functioning of Obligatory Verb Components in the Impersonal Sentence.

The article is devoted to consideration of basic conformities to law of obligatory verb components of formally-syntactic structure of sentence in the impersonal sentence. We consider models of expression of obligatory verb components of formally-syntactic structure of sentence in the impersonal sentence: verb nonprepositional-substantival obligatory components in an genitive case; verb nonprepositional-substantival obligatory components in an accusative case; verb nonprepositional-substantival obligatory components in a genitive case; verb nonprepositional-substantival obligatory components in a dative case; verb nonprepositional-substantival obligatory componenst in an instrumental case. The features of functioning of these models are described, and also the syntactic value of obligatory verb components of formally-syntactic structure of sentence is described.

Key words: relative verbs, word component, model, expression referents, syntactic value.

УДК 811.161.2' 367:070

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ТЕКСТАХ ЗМІ

Експресивність мовлення традиційно розуміють як його нейтральність, виокремлена із загального потоку за рахунок незвичного стилістичного використання мовних засобів. У теорії мови експресивну емоційність розглядають як одну із функцій мови, що виконує роль емоційно-регулятивного характеру. Емоційна насиченість речення являє собою один із суттєвих аспектів його вивчення. На синтаксичному рівні засобами експресивності є приєднувальні, парцельовані конструкції, повтори, неповні речення, вставлені конструкції, риторичні запитання тощо.

Ключові слова: синтаксис, експресивність, експресивні синтаксичні конструкції, ЗМІ.

Останнім часом вивчення лінгвістичної категорії експресивності, а також експресивних синтаксичних конструкцій як засобів її вираження на рівні синтаксису посідає одне з центральних місць у лінгвістиці, оскільки в сучасній науці про мову пріоритетним напрямом дослідження стає вивчення суб'єктивного аспекту мовлення, модусу, прагматики на рівні висловлювання і тексту.

Актуальність дослідження зумовлена, перш за все, зростанням ролі засобів масової інформації (ЗМІ) в житті сучасного суспільства, їхнім соціальним призначенням активно впливати на суспільну свідомість, розум і почуття людей, тим самим не лише інформувати про поточні події, а й формувати суспільну думку та впливати на ухвалення рішень у різних галузях життя.

Об'єктом дослідження обрано експресивні синтаксичні конструкції в сучасних публіцистичних текстах. **Предмет** дослідження становлять способи вираження експресивності на синтаксичному рівні. **Матеріалом** слугують речення, відібрані методом суцільної вибірки з текстів сучасних українськомовних ЗМІ.

Метою дослідження є комплексний аналіз експресивних синтаксичних конструкцій, вміщених у публіцистичних текстах. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) дослідити історію вивчення проблем експресивності; 2) визначити засоби експресії на рівні синтаксису; 3) описати механізми функціонування прийомів експресивного синтаксису в українськомовних ЗМІ.

Незважаючи на те, що явище експресивності є легко розпізнаваним, проблематика, пов'язана з мовними механізмами створення ефекту експресивності, потребує виявлення підґрунтя цього ефекту. Експресивність мовних витворів є результатом такого прагматичного вживання мови, основною метою якого є створення емоційного ставлення суб'єкта до об'єкта висловлення.

Питаннями емоційності й експресивності цікавились такі лінгвісти, як Н. Д. Арутюнова, Ш. Баллі, В. А. Белошапкова, Н. С. Валгіна, Ю. В. Ванников, В. В. Виноградов, М. О. Вінтонів, А. П. Загнітко, О. І. Іванчикова, Л. І. Конюхова, В. Матезіус, А. П. Сковородников, Н. Ю. Шведова та інші.

Сучасний етап розвитку українського синтаксису позначений тенденцією до аналітизму, що має місце там, де синтаксична форма складається з кількох компонентів (тобто вона є структурованою, її обсяг більший за одиницю), і там, де реченнева структура як цілісність порушена. Аналітизм має як внутрішньореченневий, так і зовнішньореченневий вияви: уведення до цілісної реченневої структури різноманітних ускладнювачів (вставних слів, уточнень тощо), членування єдиної цілісної реченневої структури.

Сучасні синтаксичні інновації найвиразніше репрезентовані в публіцистичних текстах. З-поміж них важливе місце посідає процес внутрішньореченневої актуалізації окремих компонентів речення, що супроводжується послабленням доцентрових тенденцій у розвитку лінійної структури речення. До засобів вираження експресивності в аспекті синтаксису, що найчастіше мають місце в текстах ЗМІ, варто зарахувати парцеляцію, приєднувальні конструкції, повтори, вставлені конструкції, еліптичні та неповні речення й риторичні питальні конструкції.

Продуктивними в текстах ЗМІ є приєднувальні конструкції. Аналіз матеріалу засвідчує, що автори текстів вживають у різних цілях. По-перше, приєднувальні конструкції найчастіше використовують для досягнення ефекту послідовного, лінійного нанизання й забезпечення поєднання структурно автономних величин: *СБУ затримала трьох організаторів псевдо референдуму на Донбасі. **І серед них «міністр ДНР»*** (Вечірня Полтава. – 10.04.2015); *А 8 листопада зал ім. Лисенка був переповнений. **І не лише тому, що вхід безкоштовний, як і на всі акції конкурсу*** (Політика і культура. – 12-18.06.2001); *У Миколаєві отруїлося 17 людей! **І з поміж них – 5 дітей!*** (News.ua. – 06.04.2015).

По-друге, приєднувальні конструкції сприяють деталізації. За їх допомогою можна створити широке уявлення про весь предмет думки чи окремий факт базового повідомлення: Українці не хочуть платити податки. Але при цьому охоче жертвують на армію. Українці ненавидять податківців. Але при цьому пишаються волонтерами. Українці не хочуть фінансувати державу. Але при цьому проливають за неї кров. Вас ніколи не турбували ці парадокси? (Антикор. – 19.12.2014); На вихідні йде працювати офіціанткою в один з ресторанів. Але не в столиці. За це платять сто євро. Та Лідія більше рада тому, що може досхочу наїстися (Голос України. – 31.01.2008).

По-третє, автори використовують приєднувальні конструкції, прагнучи семантичної актуалізації, коли значущість фрагмента інформації свідомо увиразнюють шляхом членованого представлення: *Попіл незліченних жертв геноциду мусить стукати в груди живих. **Не для помсти, а для очищення, для чесних поррахунків з минулим*** (День. - 09.1.2007).

По-четверте, нанизання приєднувальних структур сприяє зростанню ступеня експресивізації з кожним таким елементом: *Нічого не вийшло з таблетками для схуднення. **Ні до вказаного часу, ні через десять, ні через двадцять років. І не вийде*** (Літературна Україна. – 19.01.2006); *А можливо, ще страшніший біль – муки безсилля матері, яка помирала разом з дитиною... **І так помирали мільйони. Так винищувався народ. Свідомо. Цинічно, з варварською жорстокістю у всього світу на виду*** (Українське слово. – 23-29.03.2005).

Загалом приєднувальні синтаксичні конструкції можуть бути засобами стилістичного маркування, оцінювання, уточнення попередньо викладеної інформації, а також увиразнення й урізноманітнення текстового тла шляхом актуалізації відповідних сем. Вони сприяють побудові повного, інформаційно вичерпного повідомлення, репрезентуючи перебіг думок автора, увиразнюючи усно-розмовні риси або відтворюючи процес мислення зі значною кількістю змістових відтінків.

Автори публіцистичних текстів часто використовують і парцельовані конструкції. Парцелят дозволяє розширити інформаційну насиченість речення, інтенсифікує значення неядерних компонентів, надаючи їм виразності. З-поміж вилучених для аналізу речень переважають структури, у яких парцельовані члени речення мають опорне слово в базовій структурі. У такому випадку парцелят функціонує як його однорідний або уточнювальний компонент: *БЮТ наразі залишить Стельмаха. **На совісті Ющенко*** (Експрес. – 16.12.2009).

Серед головних членів речення найчастіше парцельованими є саме присудки, що створює враження динамічності й напруженості, надають тексту ЗМІ яскравої емоційності: *Зараз я як голова обласної адміністрації відповідаю за ситуацію в області. **І буду робити все, щоб ситуація надалі залишалася стабільною!*** (Голос Карпат. – 24.01.2015); *Це – моя непохитна точка зору, яку я весь час відстоюю. **І буду за це боротися*** (Українська правда. – 08.01.2005).

Щодо другорядних членів речення, то найуживанішими є парцельовані обставини, які сприяють інформаційному розширенню висловлення: *В суперечливий час нам випало жити сьогодні. **Завтра і вчора*** (Освіта. – 2000. – № 16-17); *До штабу зі скаргами ходила п'ять разів. **По слизьких дорогах, по морозу*** (Голос України. – 06.02.2010); *У Держдумі прокоментували рішення Європарламенту. **Банально й небезпечно*** (Антикор. – 12.12.2014).

Рідше у функції парцелята вжито додатки, що зафіксовані переважно в позиції дублювання, оскільки додаток зазвичай є обов'язковим компонентом речення: *Я не відстоюю інтереси мера, захищаю мешканців! **Саме мешканців!*** (Українська правда. – 20.04.2008); *Прип'ятає має свою окрему «колючку». **І свій КП*** (Сільські вісті. – 23.03.2003).

На рівні складного речення найуживанішими парцельованими структурами є частини з обставинною семантикою. Винесення в парцелят частини складного речення сприяє актуалізації її змісту, посилює емоційне навантаження: *МВС відмовилося від бастіонів зі США. Бо вони не вигідні* (Вечірня Полтава. – 12.02.2015); *Тігіпко радить чимшвидше позбутись Стельмаха. Аби той не зірвав вибори* (Експрес. – 16.12.2009); *Українці купують нерухомість за кордоном. Щоб було, куди тікати* (Телеграф. – 13.02.2015); *Дванадцять років поспіль фотопрофесіонали та фотоаматори надсилають свої роботи редакційному журі, яке з них складає фотовиставку-мозаїку українського життя – радісного, сумного, романтичного, часом до болю чи до сміху прозаїчного, проте незмінного нашого... Яке пізнавати і пізнавати!* (День. – 05.10.2010).

Очевидно, що актуалізацію потрібної інформації створює прийом неочікуваного розчленування конструкції. Це дозволяє автору тексту виділити необхідний компонент й посилити експресивність повідомлення загалом.

З метою підвищення емоційності тексту та створення ефекту живого розмовного мовлення автори ЗМІ вдаються до повторів. Виконуючи в межах тексту структурно-організаційну й стилістичну функції, повтори підсилюють у семантичному та емоційному планах будь-яку частину висловлення, поширюють експресію на весь мікротекст. У публіцистичних текстах активно вживані контактний, суміжний, дистантний повтори: *Думали, думали, шукали, шукали, і знову знайшли суддю шеварнадзівського періоду, якій доручили всю судову систему* (Антикор. – 23.03.2015); *Але саме таким, розколотим і знекровленим суспільством, легко маніпулювати. Саме таке суспільство їм і потрібне...* (Високий замок. – 28.10.2004); *Виступаючи перед численною аудиторією у Золбунові, Володимир Литвин заявив: «Я переконаний, що Україні потрібні переміни – такі переміни, які потрібні людям. Блок Литвина готовий ці переміни забезпечити. Знаю, що потрібно робити, знаю, як потрібно робити, а головне – знаю, що не потрібно робити. Не треба намагатися всіх примирити, всім бути добрим і зручним. Необхідно мати чітку лінію поведінки, і рано чи пізно ти дійдеш до своєї мети», – впевнений экс-голова двох скликань парламенту «...» «Я проти людей, що зробили патріотизм своєю професією, я – за патріотизм у дії. Я категорично проти перебіжчиків і зрадників, якими сьогодні наповнена українська політика»* (Рівне-Ракурс. – 30.08.2007). Дистантний синтаксичний повтор охоплює весь текст, об'єднуючи великі ділянки його, виконує текстотвірну функцію, забезпечує зв'язок з провідною темою твору. Своєрідність дистантного повтору в організації тексту полягає в тому, що, накладаючись на складне переплетіння мовних форм, він об'єднує тематично окремі його відрізки, розташовані одні від одних на значній відстані, семантично пов'язуючи їх в один текстовий фрагмент. Такий синтаксичний повтор створює стилістичний ефект кільця-спіралі з провідним лейтмотивом

Щодо кількісного вияву, то найпоширенішими є саме однослівні повтори, які зазвичай без будь-яких змін відтворюють частину попереднього висловлення: *Жодних заперечень, жодних дискусій, жодних обговорень – нічого!* (Високий замок. – 10.12.2010).

Повтор як стилістичний прийом може слугувати засобом акцентування думки, підтримання в читача зацікавленості певною інформацією, бути тлом для залучення уваги до найбільш важливої думки, сприяти створенню ритмічного характеру тексту:

Україна... Українці... Українське... Вдумайтеся на хвилику, що для вас означають ці слова? Це просто набір звуків? А чи, можливо, дещо більше, змістовніше, глибше? Мене дуже непокоїть те, що сьогодні *бути українцем – «не модно»*, спілкуватися рідною мовою – *«не модно»*, любити свою державу – теж *«не модно»*. Так вважає чимало людей, переважна частина яких – молодь – надія та майбутня опора нашої нації. Таких багато, є вони і серед моїх друзів. Але приємно знати, що є ще й інші: ті, кому не байдужа доля держави, хто не соромиться свого походження та може з гордістю заявити на весь світ: «Так, я українець! Це – класно! Це – **модно!** І я цим пишаюся!» (Світ молоді. – 10.04.2009).

Лексичний повтор може бути одним із найбільш значущих елементів, навколо якого будується текст, напр.: *Нас дурять, дурять і дурять. Водії дурять власників, власники – владу...* (Українська правда. – 13.05.2005).

Повтор є простим за формою, але складним і багатогранним за функцій ним призначенням явищем. Він має широкий діапазон використання в текстах ЗМІ. Ступінь

виразності повторів зумовлений їхньою структурою й місцем розташування в реченні. Як мовне явище повтор підсилює виразність висловлення, у ньому майже завжди закладений експресивний відтінок.

Нерідко засобом надання експресії тексту є вставлені конструкції. Вони перебувають у межах базової структури, реалізують інтродуктивний синтаксичний зв'язок реченнєвомодифікувального характеру й спеціалізуються на введенні автономно-додаткової інформації. За допомогою інтродуктивного зв'язку автори публіцистичних текстів уводять конструкції, що своєю смисловою значимістю не менш цінні за базове речення. Це визначає загальну тенденцію вставлених одиниць до синтагматично-смислового розчленування реченнєвої структури при збереженні її зовнішньої форми: *Саме величезний кредит довіри, виданий владі, став причиною прискіпливих (можливо, аж занадто) оцінок її перших ста днів* (День. – 14.05.2005); *Саме у Причорномор'ї, на думку Юрія Шилова (який свої теоретичні розрахунки підтвердив реальними археологічними знахідками, виявленими у капищі «Кам'яна Могила» в степах Південної України), у ті часи сформувалася індоевропейська спільність народів, що заклала фундамент майбутніх культур* (Молодь України. – 06-12.07.2006); *Леонід Кучма в ополонках не омивався, принаймні прилюдно, а більше грав на гітарі і в преферанс (утім, не будемо стверджувати, що він так робив саме на великі православні свята)* (Україна молода. – 20.01.2007).

Вживання еліпсованих структур також є одним із засобів експресивізації в текстах ЗМІ. Вони сприяють динаміці викладу, акцентуації та виділенню певних обставинних компонентів: *Подорожі на наших сайтах! (= подорожі читайте на наших сайтах)* (Музеї України. – 08.01.2010); *Вивчайте карту, плануйте маршрут – і в дорогу! (= вивчайте карту, плануйте маршрут і вирушайте в дорогу!)* (Музеї України. – 08.12.2009).

Розмаїття використання неповних речень, очевидно, пояснюється їхньою функціонально-стилістичною спроможністю. Неповні речення являють собою ємні, стилістично марковані, здебільшого розмовні утворення. Автори публіцистичних текстів дедалі частіше вдаються до вживання неповних речень, на що звертає увагу І. Я. Завальнюк [Завальнюк, с. 136]. Як влучно зазначає дослідниця, „специфічною ознакою сучасної української газетної мови є градаційне розташування неповних та еліптичних речень” [Завальнюк, с. 139]. Таке розташування речень надає динаміки, енергії, швидкості в процесі інформування адресата публіцистичного тексту.

Серед неповних речень трапляються контекстуально неповні: *Саме цього ви маєте боятися. Не того, що ви є надто сильними, а того, щоб бути не надто слабкими* (День. – 08.02.2011). У другому реченні пропущено присудок *маєте боятися*, зазначений у попередньому. Також активно вживаними є ситуативно неповні речення. Вони не містять певного члена речення, який мається на увазі, є зрозумілим із загальної ситуації спілкування, а тому потреба в його називанні відсутня:

[В. Карасьов: *Українська історія – це завжди звільнення від експансії російської держави. Ну, так це було.*

С. Марков: *Це не так.*]

В. Карасьов: *Секундочку!* („Велика політика”. – Інтер. – 15.10.2010. – 22:00).

Останнє речення *Секундочку!* не містить головного члена *почекайте / зачекайте*, але наявність його в реченні не потрібна, адже пропущене слово легко можна вгадати, спираючись на загальну ситуацію спілкування.

Окрему групу засобів експресивізації утворюють обірвані речення. У лінгвістичній науці на позначення цього явища вживають терміни „незакінчені речення” (К. Ф. Шульжук), „перервані речення” (П. С. Дудик), „обірвані речення” (А. П. Загнітко). Тому всі дослідники погоджуються з тим, що це початі, але недоговорені до кінця речення, що ними виражені перервані, до кінця не висловлені думки.

Часто обірвані речення трапляються під час суперечок, дискусій у разі переривань промови одного мовця іншим:

[Березовець: *Пане Скибницький, ви знаєте, коли експерти обговорюють...*] Скіпальський: *Не плутайте...* („Свобода слова”. – ICTV. – 09.11.2009. – 23:00);

Кравчук: *Я хотів би сказати... Я хотів би тільки уточнити.*

Богословська: І останнє. Андрію, ви запитали за те, що об'єднає країну. Так ось і на Заході, і на...

Кравчук: Вибачте, Інна Германівна, але я прошу...(= не перебивайте)

Богословська: Леонід Макарович, мені так. Я не вперше вам кажу в очі це. Встаньте, будь ласка... („Свобода слова”. – ICTV. – 09.11.2009. – 23:00);

Люди, думайте... Дивіться, що робиться („Свобода слова”. – ICTV. – 09.11.2009. – 23:00).

Засобом експресії на рівні синтаксису є також риторичні запитання. Як відомо, риторичні питання містять емоційне ствердження чи заперечення у формі запитання й не передбачають відповіді. Тим самим вони підвищують експресивність висловлення. Сильним прийомом емоційного впливу виступають риторичні питання, які імплікують заперечення чи ствердження. Так, для текстів ЗМІ риторичні питання є досить поширеним прийомом емоційної експресії. Вони мають яскраво виражене емоційне забарвлення, можуть містити іронію, створену не лише лексичними засобами, а й самим синтаксичним прийомом: *Як може у цьому ходити нормальна людина?* (Конкурент. – 9.03.2009); *Обіцяли, що з першого липня реклами стане менше, а в мене відчуття, що її, навпаки, більше стало. Як це розуміти?* (Телетиждень. – 08.07.2011).

Висновки. Отже, емоційність є обов'язковою ознакою мови ЗМІ. Синтаксичні засоби, які найактивніше функціонують у мовленні сучасних текстів публіцистичного стилю, мають емоційно-експресивне забарвлення й дозволяють виразити авторську інтенцію, виконавши відповідну комунікативну функцію. ЗМІ є одним з основних інструментів влади. За допомогою «мови в дії» здійснюють керування суспільством і формування нашої дійсності на різних системних рівнях. Можна вважати, що виявлення особливостей публіцистичних текстів, детальне їх дослідження сприятиме кращому розумінню соціальних, економічних, політичних процесів у суспільстві, а також причин їх виникнення. Тому подальше вивчення особливостей продукування текстів ЗМІ є перспективним і потребує спеціально присвячених наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінтонів М. Функціонально-граматичні та комунікативні вияви парцельованих та приєднувальних конструкцій / Михайло Вінтонів // Лінгвістичні студії: [зб. наук праць / наук.ред. Загнітко А. П.]. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. 1. – С. 124-129.
2. Гак В. Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста Текст. / Г. В. Гак // ВМУ. Серия 9. Филология. 1997. - №3. - С. 87-95.
3. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке Текст. / Е. М. Галкина-Федорук // Сборник статей по языкознанию, посв. профессору Моск. ун-та акад. В. В. Виноградову в день его 60-летия. М. : Изд-во МГУ, 1958. - С. 105-107.
4. Гуйванюк Н. В. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми / Ніна Гуйванюк // Актуальні проблеми синтаксису: міжнар. наук. конф., 19-21 жовт. 2006 р. : Матеріали. – Чернівці: Рута.
5. Дудик П. С. Видільні речення в сучасній українській літературній мові / П.С. Дудик // Українська мова в школі. – 1955. – № 6. – С. 10-15.
6. Дудик П. С. Из синтаксису простого речення : Синтаксис. Речення. Класифікація речень. Односкладні речення. Неповні речення. Еквіваленти речення. З навчально-контрольними завданнями, вправами [Текст] : монографія / П.С. Дудик. - Вінниця : ВДПУ, 1999. - 298 с.
7. Дудик П. С. Неповні речення / П. С. Дудик // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис : За заг. ред. І. К. Білодіда. - К. : Наукова думка, 1972. - С. 262-309.
8. Дудик П. С. Неповні речення в сучасній українській літературній мові / П. С. Дудик // Дослідження з синтаксису української мови. - К. : Наукова думка, 1958. - С. 129-260.
9. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення : еквіваленти речення) / П. С. Дудик. - К. : Наукова думка, 1973. - 288 с.
10. Жихарева Н. А. Прагматичні особливості обірваних речень (на матеріалі сучасної англomовної драми та прози) / Н. А. Жихарева // Вісник Черкаського університету. Серія „Філологічні науки”. - Випуск 169. - Черкаси, 2009. - С. 12-21.
11. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття : Функціональний і прагматичний аспекти : монографія / І. Я. Завальнюк. - Вінниця : Нова Книга, 2009. - 400 с.

Мала Ю. Синтаксические способы выражения экспрессивности в текстах СМИ.

Експресивність речі традиційно розуміють як її нейтральність, виділену з загального потоку за допомогою незвичайного стилістичного використання мовних засобів. В теорії мови

экспрессивную эмоциональность рассматривают как одну из функций языка, выполняющую роль эмоционально-регулятивного характера. Эмоциональная насыщенность предложения представляет собой один из существенных аспектов его изучения. На синтаксическом уровне средствами экспрессивности есть присоединительные, парцелированные конструкции, повторы, неполные предложения, вставленные конструкции, риторические вопросы и тому подобное.

Ключевые слова: синтаксис, экспрессивность, экспрессивные синтаксические конструкции, СМИ.

Mala Y. Syntax Expressive Means of Expressiveness in the Media Texts.

Expressiveness of speech act traditionally understood as its neutrality, singled out from the general stream by unusual stylistic use of language. In language theory the expressive emotion is considered as one of the language function that serves as the emotional and regulatory nature. Emotional richness of sentence is one of the essential aspects of the investigation. At the syntactic level expressive means are copulative, parcelling constructions, repetitions, elliptical sentences, parenthetical constructions, rhetorical questions and more.

Key words: syntax, expressiveness, expressive syntactic constructions, the media.

Ольга Сушкевич
(Умань)

УДК 81.115 + 81'276.11

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ЛОГІКО-ПОНЯТТЄВОГО ПІДХОДУ ДО ТРАКТУВАННЯ МОДАЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано вузьке та широке тлумачення логіко-поняттєвого підходу для дослідження модальності як лінгвальної категорії. Наводяться основні класифікації модальних значень. Це дає змогу порівнювати вербалізацію модальних виявів мовців з огляду на об'єктивне існування можливих, необхідних, цінних явищ і їх суб'єктивну оцінку мовцями. Розглянуто теоретичні засади використання означеного підходу як на різних рівнях мовної системи, так і мовлення й комунікації в цілому. Висвітлено основні концепції модальних значень (функціонально-семантичної, текстової, комунікативної, прагматичної й ін.). Також мова йде про багатогранність категорії модальності. Це ознаменувало відображення означеного підходу у сучасних різноманітних напрямках дослідження модальності.

Ключові слова: модальність, логіко-поняттєвий підхід, мовна система, види модальності, категоризація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку науки про мову значна увага приділяється модальним виявам мовця, які відображають суб'єктивне розуміння ситуацій спілкування через призму об'єктивної реальності. Логіко-поняттєвий підхід є базовим для тлумачення категорії «модальність». Він дав поштовх для розвитку багатьох мовознавчих студій. Оскільки сучасне мовознавство постійно звертається до цього підходу, він вимагає нового розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці ХХ століття неоднозначний характер модальності спричинив появу та розвиток різноманітних напрямків її тлумачення. Ця категорія представлена О. В. Бондарком як функціонально-семантична з польовою організацією різних рівнів; Т. М. Корольова та М. І. Конюшкевич тлумачать її як комунікативну категорію, О. В. Падучева – як суб'єктивну семантичну та прагматичну категорію, В. П. Руднев – як текстотвірний феномен, тощо. У свою чергу в германському мовознавстві модальність досліджується як граматична (Р. Ашер, Ф. Палмер, А. Рот, С. Чан) або ж комунікативно-граматична категорія (Дж. Байбі, С. Калагем, Ф. Кіфер, А. Крацер). Вивчення модально-оцінної структури інтерв'ю в німецькій мові представлено в роботі І. Ю. Капічнікової. Лінгвокультурологічні аспекти вираження модальності розглядаються в працях Г. В. Вальчук, А. Вежицької, В. В. Воробйова, І. О. Голубовської, В. В. Дубичинського, Б. Елена, Н. В. Косилкіної, Р. К. Міньяр-Белоручева.

Мета статті. В статті зроблено спробу простежити розвиток логіко-поняттєвого підходу у вивченні модальності та його відображення в похідних наукових концепціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Указаний напрямок вивчення модальності є одним із перших, котрий розвинувся в мовознавстві. Це зумовлено тим, що модальність, як ставлення мовця до висловлюваного, підпорядкована процесам мислення та категоризації світу, що виступає безпосереднім предметом логіки. Фактично за такого напрямку базис, розроблений логікою, був перенесений у лінгвістику у процесі дослідження модальності як мовного явища, тому отримав назву „вузький”. Він зводить модальність до логічної модальності судження, обмежуючись виокремленням на рівні формальної логіки значень оцінки, можливості, необхідності, реальності / ірреальності [8, с. 71–75].

Суто логічна категорія набуває лінгвістичного тлумачення завдяки її розгляду на рівні граматики чи семантики. Наприклад, Г. В. Колшанський, досліджуючи модальність як загальну семантичну категорію, що має змішаний лексико-граматичний характер, виокремлює два рівні висловлювання: предметно-логічний та емоційно-оцінний і зазначає: „... будь-якому мовотворенню притаманний суб’єктивний фактор, що відображає ставлення суб’єкта до предмета свого висловлювання” [1, с. 9]. Таким чином, перший рівень передає інформацію, а другий – ставлення мовця до неї. Наприклад:

Укр. ...*Я обдивлялася дівчаток, як вони одягнені (1), взуті в туфельки, і думала: „Чи я колись буду мати такі платтячка і туфлі? (2) ...* [13].

Рос. *К сожалению (2), моя профессия эгоистично оторвала (2) меня от всего внешнего мира и всего личного и заставила (2) полностью сконцентрироваться на своей работе – быть солистом на сцене (1)* [12].

Англ. ...*Welookforward (2) to performing a few songs off the new CDsuchas Hymn 4 my Soul(1)...* [15].

Франц. *Et pour quoi ce prénom, Lara, euh.. Lara ? En fait (2), c'est en souvenir d'une chanson (1) de mon film préféré (2)* [16]. (Тут і в наступних прикладах виділення та позначки наші – О. С.).

Відповідно, фрагменти з позначкою (1) відображають предметно-логічну сторону модальності, а (2) – емоційно-оцінну, причому обидва фактори взаємозумовлені (нижче підкреслення у фрагментах). Науковці, які займаються різними аспектами мови, виступають за онтологічну єдність раціонального й емоційного, що й показано в наведеному прикладі [7, с. 53]. Саме цей факт можна вважати беззаперечною заслугою представників логічного напрямку при трактуванні мовної модальності.

Логіко-поняттєвий підхід дав поштовх для розвитку двох фундаментальних мовознавчих концепцій, висунутих Ш. Баллі й В. В. Виноградовим щодо змістового, структурного та комунікативного характеру модальності. Роботи згаданих мовознавців ознаменували *широке трактування модальності з урахуванням мовних засобів вираження ставлення мовця до дійсності, до змісту висловлювання, співрозмовника, до самого себе, включно з емоційно-експресивною оцінкою повідомлення.*

Так, модусно-диктумна концепція швейцарського лінгвіста Ш. Баллі розглядає модальність як явище синтаксичного рівня речення. У своїй роботі „Общая лингвистика и вопросы французского языка” він охарактеризував зазначену категорію так: „Модальність – це душа речення; як і думка, вона утворюється головним чином в результаті активної операції суб’єкта, який говорить. А це означає, що неможливо надавати статус речення такому висловлюванню, яке не виражає модальності” [2, с. 144]. На думку Ш. Баллі, будь-яке висловлювання має основний зміст, фактичний (*диктум*) і його модальну частину (*модус*), яка відбиває індивідуальну оцінку викладених фактів [2, с. 43]. Диктум – предметно-логічний зміст висловлювання, що співвідноситься з описом певної ситуації. Диктумна частина висловлювання позначає об’єктивну реальність. Вона має незмінний характер незалежно від комунікативних цілей мовця та її взаємодії з іншими комунікативними категоріями, такими, як темпоральність, діалогічність тощо. Диктум протиставляється модусу, який ще називають *модальною рамкою висловлювання* (далі – МРВ) [11, с. 7–8]. Останній також виступає як частина висловлювання, котра прив’язує диктум до ситуації спілкування. Таким чином, модус стає показником

модальності речення, у якому відбивається інтелектуальне, вольове, емоційне судження про диктум. За способом вираження лінгвіст поділив модуси на імпліцитні й експліцитні. Ця концепція поширена в західних наукових колах. Вона перегукується з принципом співвідношення емоційного та раціонального в судженнях, що розглядається представниками логічного напрямку.

Послідовники швейцарського лінгвіста, переосмислюючи диктумно-модусну концепцію, співвідносять модальність із мовленням у цілому. Відтак диктум асоціюється з пропозицією, а модус – з прагматичним (комунікативним) аспектом. Загалом модальність окреслюється як засіб досягнення комунікативної мети [6, с. 102]. Представники напрямку, започаткованого Ш. Баллі, в якості модальних значень виділяють реальність / нереальність, наказовість, можливість / неможливість, оптативність, упевненість / невпевненість. Таке висвітлення питання дало можливість заглибитись у проблему предикативності та модального зв'язку речення у співвідношенні з істинністю висловлювання [3, с. 170]. Наприклад, мовець може приписувати явищам певні властивості на основі власних уподобань чи критеріїв: *Укр. Він красивий / Я знаю, що він красивий / Мені здається, що він красивий. Рос. Он красивый / Я знаю, что он красивый / Мне кажется, что он красивый.* В українській та російській мовах така предикативно-модальна зв'язка імпліцитна, а в англійській та французькій може бути як імпліцитною, так і експліцитною: *англ. She is beautiful / She looks beautiful / I consider her to be beautiful; франц. Elle est belle / Elle a bonne mine / Je lui trouve belle.*

У свою чергу В. В. Виноградов осмислював природу модальності в граматичних аспектах реалізації. Академік одним із перших дав тлумачення категорії модальності в широкому розумінні. За В. В. Виноградовим, сутність модальності базується на поняттях «відношення» й «предикативність», за допомогою яких науковець зробив спробу визначити модальну частину мови: «якщо категорія предикативності виражає загальну співвіднесеність змісту речення з дійсністю, то відношення повідомлення, яке міститься в реченні, до дійсності є перш за все модальним відношенням» [5, с. 217]. Іншими словами, модальне відношення експлікує розуміння та кваліфікацію мовцем його повідомлення, а також співвідношення цього процесу з дійсністю задля забезпечення дієвості мови як засобу спілкування. Відповідно вводяться поняття суб'єктивної та об'єктивної модальності. За змістовим наповненням визначення модальності, наведені в обох концепціях, перегуковуються й до сьогодні залишаються вихідними для сучасних досліджень. Зокрема, один із напрямів зіставного вивчення модальності полягає у протиставленні модифікаторів суб'єктивної / об'єктивної модальності.

Ще одним внеском послідовників логіко-поняттєвого підходу є розробка в мовознавстві системи видів модальності (алетична, деонтична, аксіологічна, епістемічна та ін). Ці різновиди лежать в основі виокремлення О. В. Бондарком шести типів модальних значень на позначення співвіднесеності змісту висловлювання з дійсністю, що включає мовця, з позиції якого й устанавлюється таке співвідношення, або ж із позиції адресата чи третьої особи, яка інтерпретує висловлювання: 1) реальність / ірреальність (*укр. Я хочу купити авто / Я хотів би купити авто; рос. Мы продаем дом / Мы бы продали дом; англ. I'm eager to make friend swith you / I made friends with them; франц. Je mange trop / Je voudrais manger peu*); 2) можливість, необхідність чи бажаність (*укр. Можливо, він зайде сьогодні; рос. Возможно, мы встретимся; англ. It's necessary to come in time; франц. Il estnécessairedesavoir*); 3) упевненість у достовірності повідомлення (*укр. Ви, безперечно, маєте рацію; рос. Конечно, мы прийдем; англ. Sure enough! Absolutely correct! франц. Il a absolument raison*); 4) ствердження / заперечення (*укр. Я побачу їх сьогодні / Я вже ніколи з ним не побачусь. Рос. Они выполняют задание / Они не опоздают. Англ. I trust you / I won't trust you any more. Франц. Je visite mes amis / Je ne visite personne*) та інші. Указані типи модальних значень виявляються на різних рівнях організації мови (лексичному, граматичному, інтонаційному) [4, с. 67–78].

Наведена класифікація модальних значень перегукується з концепцією З. Я. Тураєвої, яка надала лінгвістичне наповнення логічному тлумаченню широкого поля модальності. Так, у полі модальності виділяються значення абсолютної та відносної оцінки (аксіологічні модуси), значення забороненого й дозволеного (деонтичні модуси), бажаного й небажаного (оптативні

модуси), можливого й неможливого (алетичні модуси), відомого й невідомого (епістемічні модуси) [10, с. 21–27].

Невизначеність меж модальності та нечіткість тлумачення її сутності, статусу, формального вираження наводить О. В. Бондарко на думку про те, що встановлені мовцем відношення змісту висловлювання до дійсності потребують уточнення. Лінгвіст вважає, що модальність слід розглядати з огляду на домінуючу диференційну ознаку, котра вказує на те, яке саме відношення до дійсності слід вважати основним і специфічним для модальності. Такою основною ознакою науковець вважає відношення, представлене в опозиції реальність / ірреальність. Саме це відношення, за О. В. Бондарко, охоплює значення: можливість, необхідність, гіпотетичність і т.д.; оцінка достовірності; комунікативна спрямованість висловлювання; ствердження / заперечення; засвідчуваність (переказування / безпосереднє висловлення думки) [9, с. 67–78].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, логіко-поняттєвий напрямок заклав основу для лінгвістичних досліджень модальності, зокрема зіставних, окресливши зміст, різновиди модальності, а також можливості їх дослідження як лінгвістичних категорій. Це стало поштовхом для розвитку сучасних мовознавчих концепцій модальності (функціонально-семантичної, текстової, комунікативної, прагматичної й ін.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика : синонимические средства языка / Апресян Ю. Д. – М.: Наука, 1974. – 366 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли – М.: Изд-во иностранной лит., 1955. – 416 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 448 с.
4. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий / А. В. Бондарко. – Л.: Наука, 1976. – 255 с.
5. Виноградов В. В. Грамматика русского языка: Синтаксис. / В. В. Виноградов. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – Т. 2. – Ч. 1. – 345 с.
6. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков [уч. для пед. ин-тов] / В. Г. Гак. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1983. – 287 с.
7. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью (Референционные аспекты семантики местоимений) / Е. В. Падучева / отв. ред. В. М. Успенский. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 288 с.
8. Сабанеева М. К. Логическая и лингвистическая сущность модальности высказываний / М. К. Сабанеева // Проблемы комплексного анализа языка и речи. – Л.: Просвещение, 1982. – С. 71-75.
9. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. [А. В. Бондарко, М. Д. Воейкова, В. Г. Гак, И. Б. Долинина, В. Б. Евтюхин] ; А. В. Бондарко (отв. ред.). – СПб: Наука, 1996. – 229с. – (РАН; Институт лингвистических исследований {Санкт-Петербург}).
10. Тураева З. Я. Категория модальности в художественном тексте многозначность и вариативность / З. Я. Тураева // Вопр. структуры англ. яз. в синхронии и диахронии. – Л., 1989. – Вып. 6. – с 21-27.
11. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення / В. Д. Шинкарук : Монографія. – Чернівці: Рута, 2002. – 272 с.
12. ОК : Архив интервью [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ok-magazine.ru/stars/>
13. МС : Мистецька сторінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=908>
14. СЛ : Citylife. Архів видань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.citylife.com.ua>
15. BBC : BBC. Interview archive [Electronic resource]. – Access : <http://www.bbc.co.uk/archive.shtml?interviews>
16. EL : Effetlarsen. Interviews [Electronic resource]. – Access : <http://effetlarsen.voila.net/interviews.htm>

Сушкевич О. Некоторые аспекты лингвистического применения логико-понятийного подхода к трактованию модальности.

В статье проанализировано узкое и широкое истолкование логико-понятийного подхода при исследовании модальности как языковой категории. Приведены основные классификации модальных значений. Это позволяет сопоставлять вербализацию модальных проявлений говорящего с точки зрения объективного существования возможных, необходимых, ценных явлений и их субъективную оценку. Рассмотрены теоретические основы использования указанного подхода как на разных уровнях языковой системы, так и речи, и коммуникации в целом. Определены основные концепции модальных значений (функционально-семантическая, текстовая, коммуникативная, прагматическая и прочие). Так же речь идет о многогранности категории модальности. Это ознаменовало отображение указанного подхода в современных разнообразных направлениях исследования модальности.

Ключевые слова: модальность, логико-понятийный подход, языковая система, виды модальности, категоризация.

Sushkevych O. Some Aspects of Linguistic Application of Logic and Concept Approach to Defining Modality.

The article under consideration regards the problem of logical and conceptual basis of modality in linguistics. Thus, the purpose of the paper is to find track of the mentioned approach in the development of modern linguistic studies. Logic and concept approach is viewed as narrow (logical) and broad (philological). The first one gives general modal meanings and their classifications, the latter – presents their linguistic application in the language system. As a result, logical categories are adopted in linguistics. Taken into consideration they provide better understanding of a speaker's motives, communicative situation, and cultural differences in new linguistic concepts of modality. Logical basis stimulates the development of modern approaches and classifications which regard modality as a complex category with a wide range of meanings and possibilities of verbalization.

Key words: modality, logic and concept approach, language system, kinds of modality, categorization.

Світлана Тимченко
(Кіровоград)

УДК 811.111'373

**ЕЛІПТИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ У ФРАЗЕОЛОГІЇ РАДІООБМІНУ
ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ**

У статті розкрито особливості синтаксичної структури англomовного професійного авіаційного дискурсу. Досліджено, що еліптичні конструкції є найбільш поширеними в дискурсі. Виявлено, що редуванню підлягають службові слова та займенники, які мають граматичне, а не лексичне значення, відсутність яких не впливає на рівень однозначності сприйняття інформації диспетчерами управління повітряним рухом і пілотами. Дійшли до висновку, що еліптичні конструкції складають основу РЦА, використовуються для уникнення дублювання інформації та розглядаються як стилістичний показник стислості в професійному мовленні учасників повітряного радіообміну.

Ключові слова: англomовний професійний авіаційний дискурс, фразеологія радіообміну цивільної авіації, синтаксична структура, еліптичні конструкції.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної науки, техніки, технологій спричинив виникнення спеціалізованих сфер спілкування, які потребують формування спеціальних мов для обслуговування цієї області соціального життя. Рушійною силою виникнення мов, котрі обслуговують спеціалізовані сфери людської діяльності є практична необхідність. З виникненням авіаційної галузі національна мова збагатилася специфічними лексичними, граматичними та синтаксичними засобами мови, притаманними лише представникам цієї професійної групи. Мова професії є головним функціональним компонентом професійного спілкування диспетчерів управління повітряним рухом (УПР) і пілотів, а її опанування є їхнім першочерговим завданням, оскільки від надійності ведення радіообміну залежить не лише діяльність, а й життя учасників комунікації. Саме від того, як розуміють один одного учасники цієї взаємодії, залежить безпека польоту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом набуває актуальності комунікативно-прагматичне та структурно-семантичне дослідження синтаксичної організації професійного дискурсу. Особливості авіаційного дискурсу досліджувались науковцями О. В. Акімовою, А. Ф. Пчеліновим, А. Г. Кириченко. Питаннями структури авіаційної англійської мови радіотелефонії займалися І. В. Асмукович, Н. М. Дупікова. Що стосується вивчення різномірних мовних одиниць авіаційної комунікації, то в лінгвістиці відомими є наукові праці з цієї теми Г. Г. Єнчевої, Т. А. Мальковської, А. А. Романченко, Л. Б. Ткачової, присвячені в основному семантиці лексичних компонентів авіаційної терміносистеми.

Мета статті полягає у розкритті особливостей синтаксичної структури англomовного професійного авіаційного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова радіообміну цивільної авіації (РЦА) порівняно із загальноновживаною мовою має незначні відмінності у вимові й інтонації, серйозні відмінності в граматичних структурах, певний темп мовлення. ІКАО (Міжнародна Організація Цивільної Авіації) висуває до мови РЦА дві вимоги: стислість і однозначність. Як функціональний стиль мова радіообміну характеризується жорсткою структурованістю, насиченістю числівниками, термінологією та псевдотехнічною лексикою. Це в основному усне, діалогічне мовлення [9].

Радіообмін розглядається як «сукупність фонетичних, граматичних і лексичних одиниць мови, що обслуговують мовленнєве спілкування учасників повітряного руху (авіадиспетчера і пілота) під час виконання польоту і представлена в діалогах «пілот – авіадиспетчер» [5, с. 5]. РЦА – це дистантне, опосередковане технічними каналами діалогічне спілкування. З точки зору пілота, ця комунікація допомагає вибрати правильну стратегію польоту, а з точки зору диспетчера УПР – забезпечити максимально безпечний повітряний рух у зоні його відповідальності. У будь-якому тексті, що залежить від ситуації, спостерігаються дві протилежні тенденції. «З одного боку, у мовному висловлюванні є багато надлишкових елементів, ... з іншого боку, діє протилежна, зрівноважена тенденція не виражати елементи, котрі можна легко вивести із ситуації й контексту» [4, с. 70].

Без сумніву, РЦА є ситуативно-залежним, по-перше, насичений елементами, які повторюються та дублюються; по-друге, прагне до лаконічності й стислості за рахунок мовної економії. Вимоги стислості висловлювань у РЦА спричинені не лише технічними обмеженнями, коли на одній частоті ведуться переговори одночасно з декількома повітряними суднами, але й залежністю ступеня розуміння тривалості висловлювання. Чим коротше повідомлення, тим більша вірогідність, що його зрозуміють правильно. До того ж, скорочується час на формування, вираження й сприйняття думки. Отже, спрощення та скорочення висловлювання як одиниці мовлення при збереженні необхідного інформаційного навантаження – основна задача учасників комунікації, диспетчера УПР і пілота [5].

Проблема еліпсису є однією з найбільш спірних у лінгвістиці, її вивченням займалися такі науковці як Н. М. Васильєва, А. Ф. Бондаренко, Л. В. Косоножкіна. Окремим аспектам вивчення еліпсису присвячені наукові праці В. Г. Александрової, Л. Р. Безуглої, В. В. Богатко. Деякі дослідники вважали еліпсис деградацією мови, знищенням традиційних правил граматики, мовною деформацією, яка здатна привести до повного непорозуміння серед тих, хто спілкується англійською мовою [1, с. 34].

Ми розуміємо еліпсис як структурну «неповноту» синтаксичної конструкції, пропуск у тексті передбачуваної мовної одиниці. У реченні еліпсис визначається як: а) випущення того чи іншого члена речення, компонента висловлення, який легко відновлюється з контексту, причому смислова ясність забезпечується смисловим й / або синтаксичним паралелізмом; б) відсутність якогось компонента висловлення, який легко відновлюється з конкретної мовленнєвої ситуації [8, с. 592]. У діалогічному мовленні, коли співрозмовники, спираючись на ситуацію, уникають розгорнутих конструкцій, використовують засоби стислого синтаксису, який вимагає уважного ставлення до раціонального використання його можливостей з метою уникнення семантико-граматичного дублювання. Стислий синтаксис реалізується різноманітними шляхами, серед яких можемо назвати еліпсис та вживання морфем-замісників. Можливість передачі інформації за наявності еліптичності синтаксичної одиниці базується на таких факторах [3, с. 301, 302], як структурність (наявність певної схеми) речення або повідомлення, контекстно-ситуативний вплив. Це є свідченням того, що еліпсис характеризується пропуском конструктивних елементів речення з одночасною супресією (приховуванням) відповідного змісту. Таким чином, через компактність еліптичної конструкції збільшується семантико-стилістичне навантаження на її матеріально виражені одиниці.

Більш обґрунтованою є версія, яка трактує появу та розповсюдження еліптичних конструкцій. Це пов'язано з тенденцією економії мовних засобів, яка є одним із законів розвитку мови, обумовленим потягом людини до досконалості мовних засобів з мінімальними витратами

розумової та фізичної енергії на комунікацію [2, с. 10]. Під еліптичними реченнями ми розуміємо речення з пропущеним словом чи словосполученням, зрозумілим з контексту або з конкретної ситуації [6, с. 75].

Основна сфера вживання еліптичних конструкцій – діалог та діалогічна єдність. Саме в репліках діалогів частина речень опускається, оскільки вони або вже зрозумілі з попередньої репліки, що належить співрозмовникові. Або в тому випадку, коли частину речення можна легко вилучити, якщо вона не є суттєво важливою. Зрозуміти еліптичні конструкції у фразеології РЦА не складно, тому що існує контекст. У функціональному плані текст РЦА – це ієрархічно організовані мовленнєві акти, об'єднані у висловлювання діалогічного типу. Не будемо вдаватися до глибокого лінгвістичного аналізу діалогічного мовлення, зауважимо лише, що воно ситуативне, тісно пов'язане з умовами, у яких відбувається мовленнєве спілкування. Усно-розмовне діалогічне мовлення РЦА будується відповідно до принципу економії. Відтак, специфічною рисою висловлювань у сфері РЦА є лаконічність.

Еліптичні конструкції мають достатньо просту структуру, проте їм притаманний високий ступінь інформаційної ємкості. Ці фактори сприяють їх комунікативній розповсюдженості, що, у свою чергу, обумовлено комунікативно-прагматичними задачами висловлювання. Розрізняють синтаксичний еліпсис (пропуск того чи іншого члена речення, який легко відновлюється з контексту) та семантичний еліпсис (відсутність компонента висловлювання, який легко відновлюється із ситуації).

Характерною ознакою еліптичних конструкцій у діалогічному мовленні є компактність структури, яка проявляється у збільшенні семантико-стилістичного навантаження на кожен виражений елемент. У повному реченні кожен елемент несе свій об'єм інформації. У фразеології РЦА, якій характерні високий темп мовлення та лаконічність, використовуються еліптичні конструкції, що обумовлюють економію мовних засобів і вимовних зусиль.

Явище мовної економії можна спостерігати на всіх рівнях мовної системи підмови радіообміну. Тенденція до стислості знаходить своє вираження в насиченості скороченнями, використанні кодового способу передачі інформації, високою рекурентністю еліптичних конструкцій. Термін «рекурентність» розуміємо як «повторне вживання мовної одиниці з риторичною або стилістичною метою», а також як «повторюваність синтаксичних структур» [10, с. 684].

У діалогах РЦА найбільше редукуванню піддаються:

1) артиклі:

C: *Alitalia 456, hold position, cancel, I say again, cancel take-off, (a) vehicle on (the) runway.*

P: *Holding position, Alitalia 456.*

Зауважимо, що артиклі в підмові радіообміну використовуються дуже рідко. Неозначений артикль майже завжди підлягає редукуванню, а означений артикль зустрічається частіше.

2) прийменники та означені артиклі:

P: *Newtown Ground, KLM 301, request taxi.*

C: *KLM 301, Newtown Ground, taxi to (the) holding position via (the) taxiway 2. Caution! Marked trench (at the) right side of (the) taxiway at (the) holding position.*

3) допоміжні дієслова (to be, to have):

C: *SAS 017, stand by for tow.*

P: *(I am) standing by for tow, SAS 017.*

4) особові займенники:

C: *Air India 112, Newtown Approach. Climb to FL 170, report passing FL 160.*

P: *Climbing to FL 170, (I) will report passing FL 160, Air India 112.*

5) дієслово to be, що виконує роль дієслова-зв'язки:

P: *BAW 407, request taxi.*

C: *BAW 407, taxi to (the) holding position via (the) taxiway 6 and (the) central taxiway. Caution! (The) centerline taxiway lightning (is) unserviceable.*

Висновки дослідження. Отже, більшість речень у діалогах РЦА відносяться до групи еліптичних речень, у яких редукуванню підлягають службові слова й займенники, які мають граматичне, а не лексичне значення. Подібна граматична неповнота речень не спричинює

труднощі для розуміння, так як вона «співвідноситься з певними схемами відповідних повних типів, які витягуються із довготривалої пам'яті в процесі сприйняття мовлення» [7, с. 93]. У фразеології РЦА еліптичні конструкції використовуються для уникнення дублювання. Еліптичні речення складають основу РЦА. Характер більшості редукованих речень не впливає на рівень однозначності сприйняття інформації й дозволяє розглянути їх як стилістичний показник стислості в професійному мовленні учасників повітряного радіообміну. **Перспективи подальших наукових розвідок** полягають у подальшому цілеспрямованому вивченні структурно-синтаксичних особливостей авіаційної англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бардина Н. В. Языковая гармонизация сознания / Н. В. Бардина. – Одесса : Астропринт, 1997. – 271 с.
2. Безуглая Л. Р. К проблеме классификации эллипсиса (на материале немецкого языка) / Л. Р. Безуглая // Нова філологія. – 2005. – № 2 (22) – С. 10–16.
3. Вардуль И. Ф. Основы описательной лингвистики / Синтаксис и супрасинтаксис / И. Ф. Вардуль. – М. : Наука, 1977. – 351 с.
4. Гаузенбляз К. О характеристике и классификации речевых произведений / К. Гаузенбляз // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.8. Лингвистика текста. – М. : Прогресс, 1978. – С.57 – 78.
5. Мальковская Т. А. Англо-русские соответствия в языковой структуре радиообмена в режиме общения пилот-авиадиспетчер : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Мальковская Татьяна Александровна. – Пятигорск, 2004. – 163 с.
6. Словник лінгвістичних термінів / [уклад. Д. І. Ганич, І. С. Олійник]. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с
7. Жинкин Н. И. Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации) / [Под ред. А. А. Леонтьева, Т. М. Дридзе]. – М., 1976. – 263 с.
8. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [Гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – 688 с.
9. ICAO Annex 10 Aeronautical Telecommunications – Vol. 2. Communication Procedures (6 October 2001) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://civilavia.info/documents/c8cac0ce.html>
10. Werner A. Terminologie zur neueren Linguistik / A. Werner. — Tübingen : Niemeyer, 1988. – Bd. 2. – S. 684–685.

Тимченко С. Еліптичні конструкції фразеології радіообміну громадянської авіації на англійському мові.

В статті розкриті особливості синтаксическої структури англоязычного професійного авіаційного дискурсу. Досліджено, що еліптичні конструкції – найбільш розповсюджені в даному дискурсі. Визначено, що редукованості підлягають службові слова і местоимення, маючи граматичне, а не лексичне значення, відсутність яких не впливає на рівень однозначного сприйняття інформації диспетчерами управління повітряним рухом і пілотами. Пришли к выводу, что эллиптические конструкции – основа радиообмена гражданской авиации, используются для избегания дублирования информации и рассматриваются как стилистический показатель краткости в профессиональной речи участников воздушного радиообмена.

Ключевые слова: англоязычный профессиональный авиационный дискурс, фразеология радиообмена гражданской авиации, синтаксическая структура, эллиптические конструкции.

Tymchenko S. Elliptical Constructions in the English Radiotelephony Phraseology of Civil Aviation.

The article deals with the syntactic features of English aviation radiotelephony discourse. Elliptical constructions are investigated as the most common ones in the given type of discourse. It was revealed that the sentences with reduced auxiliary words and pronouns are the most frequent examples, the absence of which does not affect the level of unambiguity comprehension by air traffic controllers and pilots. We have come to conclusion that elliptical constructions are the basis of radiotelephony phraseology of Civil Aviation. They are used to avoid the information duplication and considered to be as a stylistic factor of brevity in the professional speech between members of pilot-controller radiotelephony communication.

Key words: Aviation English discourse, radiotelephony phraseology, syntactic structure, elliptical constructions.

Василь Шинкарук
(Київ)

УДК – 811.161.2`367.32

МОДУСНО-ДИКТУМНІ ВІДНОШЕННЯ В РЕЧЕННЄВІЙ СТРУКТУРІ

Стаття присвячена дослідженню модусу й диктуму як двох основних рівнів у змістовій організації речення: 1) модусного, що відображає ставлення мовця до повідомленого, тобто як він сприймає, оцінює чи кваліфікує певну мікроситуацію, відображену реченням; 2) диктумного, що репрезентує реальну дійсність.

Ключові слова: модус, диктум, категорії модусу, категорії диктуму, модусно-диктумна структура, модусно-диктумні відношення, диктумне значення, модальне значення, предикатність, пропозиція.

Постановка проблеми. Загальну спрямованість розвитку мовознавства від дослідження форми до дослідження змісту відзначало багато лінгвістів. "Семантикоцентричні" концепції, автори яких вважають, що справжня сутність мови полягає не стільки в його формальній організації, скільки в його здатності через передавання інформації забезпечувати процес комунікації, в останні десятиліття займають усе міцніші позиції [2].

Лінгвісти Празької школи вперше розмежували три рівні структури речення — формальний, семантичний та комунікативний, вказали на їхній взаємозв'язок. Вони дійшли до висновку, що для того щоб з'ясувати співвідношення формальних і значеннєвих ознак у моделі членів речення, потрібно чітко диференціювати семантичний та формальний рівні речення, виділити в реченнєвій структурі два ряди компонентів — формальні та змістові [9, с.239-245]. Поняття семантичної структури речення ґрунтується на ідеї вияву його змістового боку, тобто змісту в певному абстрагуванні від його зовнішнього оформлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз семантико-синтаксичних категорій, що мають безпосередній стосунок до поняттєвої категорії модальності, вияв трансформацій їхнього інваріантного значення (за функціонального підходу, що ґрунтується на аналізі мовних фактів у напрямках "від форми до змісту" і "від змісту до форми") на сучасному етапі розвитку мовознавства є актуальним.

Дослідження модусу і диктуму в семантико-синтаксичній структурі речення безпосередньо співвідноситься повідомлюване з реальною дійсністю, з процесом комунікації, з актом мовлення, охоплюючи як зовнішню, так і внутрішню, інтелектуальну й емоційну сфери життя. На важливості вивчення мовних одиниць у семантико-синтаксичній структурі речення як складникові дослідження процесу розвитку синтаксичної системи мови наголошено, зокрема, в "Русской грамматике" (1980р.), де зазначено, що синтаксичні одиниці перебувають у взаємних співвідношеннях на формально-граматичному, семантичному та комунікативному рівнях і "входження до того чи того ряду формально-семантичних співвідношень є однією з мовних характеристик конструкції і фіксується її граматичним описом" [9, с.11]. На цій проблемі заакцентував увагу І.Р. Вихованець. Він, зокрема, зазначив: "Встановлення і опис мовних зразків синтаксичних одиниць у їх системних взаємозв'язках становить першорядне завдання синтаксису. Всебічне обґрунтування функціональних особливостей синтаксичних одиниць у мовному плані засвідчує зрілість синтаксичної теорії і її спрямованість на пояснення найскладніших синтаксичних явищ. Високий рівень абстрагування мовної сфери не ігнорує показників сфери мовлення, а навпаки, уможливорює глибоке пояснення всіх мовленнєвих модифікацій синтаксичних одиниць" [6, с.20].

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема модусу і диктуму в структурі речення безпосередньо пов'язана із становленням семантико-синтаксичної системи, з її національною специфікою, оскільки в "кожній мові встановлюються певні, характерні для неї відповідності між категоріями думки і граматичними категоріями" [10, с.238].

Ідею двобічного змісту речення (наявності в його семантиці об'єктивних і суб'єктивних значень) сформулював Ш. Баллі, у концепції якого вказано на розмежування в реченні модусу і

диктуму. Він вважає, що речення складається з двох частин: одна з них корелятивна процесові, що формує уявлення, це диктум. Друга містить головну частину речення, без якої взагалі не може бути речення, саме вираження модальності, корелятивної операції, яку проводить мислячий суб'єкт [1, с. 43].

Розмежування об'єктивного і суб'єктивного в російському мовознавстві було закладене працями В.В. Виноградова [5]. Воно допомагає виявити найістотніші риси категорій диктуму і модусу. Об'єктивно-модальні значення протиставляються суб'єктивно-модальним як обов'язкові факультативним. Це сприяє розмежуванню двох типів значень: 1) невіддільного від самого поняття речення як такого і 2) значення, наявність якого визначається фактично бажанням мовця, його волею. Очевидно, що перед нами два різних типи відношень, але ця глибока відмінність між ними не вичерпується факультативним характером одних і обов'язковим характером інших. Якщо під час вираження ставлення мовця до повідомлюваного його присутність можна виявити в цілком визначених мовних формах (у модальних словах, частках, вигуках, синтаксичних конструкціях), то під час вираження відношення повідомлюваного до дійсності мовець прихований предикативною основою речення. "Не виявити відношення повідомлюваного до дійсності, – зауважує Є.В. Милосердова, – він не може, у цьому виявляє себе тиск мовної системи, але ця мовна система дає йому змогу замаскувати своє "я" і виступити просто звичайним мовцем" [8, с.13].

У сучасному українському мовознавстві І.Р. Вихованець вважає, що речення охоплює дві сфери значень – диктумну сферу значення, що стосується інформації про світ та його пізнання, і модусну сферу, яка містить інтерпретації суб'єктом думки об'єктивного змісту речення, різноманітні оцінки мовця, його почуття й волевиявлення [7, с.117]. Суб'єктивні значення конструює кожен мовець. Наприклад, два речення *Письменник написав роман* і *Написати б письменникові роман* виражають той самий об'єктивний зміст - результативну дію і діяча, але тут передано різне ставлення мовця до дійсності: у першому реченні мовець визначає реальність події, у другому ж реченні висловлено бажання, щоб дія відбулася [7, с.117].

Специфіка речення як основної синтаксичної одиниці виявляється в сукупності обов'язкових суб'єктивних значень, у яких реалізується комунікативний намір, передається ставлення мовця до відображуваного в реченні фрагмента дійсності. Мовець передусім актуалізує передаваний у реченні об'єктивний зміст, тобто "прив'язує" його до ситуації мовлення, а також наповнює речення іншими обов'язковими суб'єктивними значеннями.

Для різного ступеня експліцитності модусу і диктуму в українській мові існують різні синтаксичні структури, які доречно об'єднати під загальною назвою модусно-диктумна структура (далі – МД-структура).

У ролі вихідної структури, або, за Ш.Баллі, експліцитного речення, виступає з'ясувальне складнопідрядне речення зі сполучником *що*. Усі інші конструкції - результат редукції модусу або диктуму. Редукція диктуму пов'язана з переходом з предикативної одиниці (далі – ПО) в залежний іменник і навіть з усуненням іменування події, коли диктум редукується до імені актанта, пор., напр.: *Мені треба в Париж*. Редукція модусу пов'язана з великою кількістю можливостей: головна ПО - вставна ПО - вставне слово - зв'язка - граматична категорія - жест [1].

Існує взаємозалежність між редукцією модусу і диктуму. Оскільки МД-структура пов'язує тільки два компоненти, то редукція одного з них вимагає відсутності редукції іншого. Тому редукція диктуму можлива тільки при модусі, оформленому як незалежна ПО, а редукція модусу вимагає оформлення диктуму як ПО.

Поняття редукції модусу і диктуму пов'язане з поняттям про зменшення / підвищення комунікативної ваги пропозитивних компонентів речення [10]. Зменшення комунікативної ваги диктуму в цьому аспекті можна подати для ПО з дієсловом у ролі предиката так: предикативна одиниця – інфінітив – іменник – девербатив – форма іменника, залежна у вихідній структурі від предиката.

Основний тип модусно-диктумних структур становлять складнопідрядні речення займенниково-співвідносного характеру несиметричної структури, що містять у модусній частині найбільш знівельоване семантично співвідносне слово *те*, з яким корелюють майже всі сполучні слова, а також асемантичні сполучники *що*, *щоб*. Лексичне наповнення пояснюваного

дієслова в них те саме, що й МД-структур із з'ясувальними відношеннями, пор.: *Чорнобиль попередив про те, що може статися на Землі* (О. Пахльовська); *Я часто думаю над тим, що почув із вуст цієї таємничої людини* (О.Бердник); *Його вистачило на те, щоб і тепер не забути свою скрипку...* (Є.Гуцало). У таких МД-структурах може вживатися в модусній частині займенникова пара *все те* або тільки займенник *все*, напр: *Хіба б я висловив словом все те, що серцем відчував* (Олександр Олесь). Із стилістичних міркувань вказівні слова можуть стояти і не в кінці модусної частини МД-структури, напр.: *Її за те шанують люди, що в неї слово наче сталь* (Л.Дмитерко). Модусно-диктумна схема цього речення: М→Д.

Менш уживаним є той різновид МД-структур займенниково-співвідносного типу, у модусній частині яких вживаються співвідносні слова з означально-обмежувальною семантикою, зокрема *такий* (*така, таке, такі*), *єдиний* (*єдина, єдине, єдині*), *один* (*одна, одне, одні*) і под., а в диктумній – асемантичні сполучники *що, щоб*. З попереднім різновидом його єднає з'ясувальний тип відношень між модусною і диктумною частиною, а відрізняє – додаткове атрибутивне значення, пор.: *Зазначу єдине, що Сонце Весні не зрадило навіть в зрадливому сні* (Олександр Олесь); *Одного бажаєм, щоб ви одужали* (І.К. Карпенко-Карий); *... не буде такого, щоб хто сказав тобі слово накриво* (Панас Мирний).

МД-структури, що за своєю будовою є складнопідрядними реченнями займенниково-співвідносного типу симетричної структури, є найменш уживаними. У модусній частині цих речень може виступати вказівний займенник *той* або означальний займенник *такий*, а в диктумній – співвідносні слова, відповідно відносні займенники *що, який*, напр.: *Бажаємо Вам того, чого Ви самі собі бажаєте; Сприймайте його таким, яким він є*.

Модусна частина МД-структур займенниково-співвідносного типу може мати у своїй будові займенниковий корелятив *той* при пояснюваному члені, від якого безпосередньо залежить диктумна частина. В одних реченнях цей корелятив не обов'язковий, а в інших вживається тому, що без нього речення не може утворитися.

Корелятив не обов'язковий, коли й без нього нормально встановлюється з'ясувальний зв'язок між модусом і диктумом. У таких МД-структурах він своїм вказівним займенниковим значенням лиш увиразнює функцію пояснюваного члена й зміцнює зв'язок модусної частини з диктумною, напр.: *Я не вірю в те, що щуку можна перевиховати, кинувши її в річку* (Із газети).

Корелятив обов'язковий у кількох випадках. По-перше, коли без нього модусна частина не може відкрити перспективу для того, щоб з нею вступила у з'ясувальний зв'язок диктумна частина, бо в ролі пояснюваного члена вживається якесь дієслово в переносному значенні, таке дієслово, яке в прямому своєму значенні не входить до згаданих лексико-семантичних груп, з якими типово поєднується диктумна частина, напр.: *...Сидить у клітці наш козак за те, що вдягся в кобеняк* (Олександр Олесь); *Він почав із того, що зустрівся він із своєю дружиною в обложіні місті...* (Микола Хвильовий); *І кінчає він тим, що Аглая мусить побачитись з Карамазовим* (Микола Хвильовий).

По-друге, корелятив допомагає пов'язати диктумну частину з пояснюваним предикативним прикметником чи іменником модусної частини, напр.: *Оздоровчий біг тим, що довжину його дистанцій можна точно дозувати* (Із газети). По-третє, корелятив дає змогу ввести диктумну частину до складу МД-структури як однорідну з тим додатком, що є при пояснюваному дієслові, відразу після нього, або ввести дві й більше однорідних диктумних частини, які між собою пов'язані сурядним зв'язком, сурядним сполучником, напр.: *А він усе ще не міг втямити ні того, що почув, ні того, чому вони вночі зібралися тут, на доччиному обійсті* (Є.Гуцало).

Якщо диктумна частина унаслідок актуального членування виступає в інтерпозиції модусної, то корелятив потрапляє на сам початок МД-структури і разом з диктумом виражає тему, а модус – рему, напр.: *Те, що наша вчителька відіграє величезну роль у підготовці школярів, сьогодні знають всі* (Гр.Тютюнник). Модусно-диктумна схема цього речення: М→[Д]→М.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, модусно-диктумні відношення в реченнєвій структурі стосуються суто її мовленнєвого вияву, оскільки модальні компоненти постають спеціалізованими носіями окремих суб'єктивних

значень речення. Такі компоненти посилюють тенденції внутрішньореченневого аналітизму, активізуючи відцентрові внутрішньореченнєві синтаксичні зв'язки. Тому подібного типу модусно-диктумні відношення слід розглядати в аспекті комунікативного статусу реченнєвих одиниць та їхніх окремих компонентів. Ці відношення ґрунтують або за аналогією до членів речення, або подібно до того, як систематизовані в буденній свідомості зв'язки між екстралінгвістичними подіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли.— М.: Изд-во иностр. лит., 1955.— 416 с.
2. Богданов В.В. Соотнесенность семантического и прагматического компонентов в высказывании / В.В. Богданов // IV Міжнародна конференція “Франція та Україна”.— Дніпропетровськ, 1997.— С.11–12.
3. Виноградов В.В. Основные вопросы синтаксиса предложения / В.В. Виноградов // Избранные труды: Исследования по русской грамматике.— М.: Учпедгиз, 1975.— С.254–294.
4. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І.Р. Вихованець.— К.: Наук. думка, 1992.— 222с.
5. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис / І.Р. Вихованець.— К.: Либідь, 1993.— 368с.
6. Милосердова Е.В. Семантика и прагматика модальности / Е.В. Милосердова.— Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1991.— 194 с.
7. Русская грамматика: В 2-х т.— М.: Наука, 1980.— Т.1. — 783 с.— Т.2. — 709 с.
8. Спринчак Я.А. Очерк русского исторического синтаксиса (простое предложение) / Я.А. Спринчак.— К., 1960.— 256 с.
9. Daneš Fr. A. three - level approach to syntax // Travaux linguistiques de Prague.— Prague, 1964.— Vol.1.— P.221–242.
10. Шмелева Т.В. Семантический синтаксис: Текст лекций из курса “Современный русский язык” / Т.В. Шмелева. — Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1988. — 106 с.

Шинкарук В.Д. Отношения модуса и диктума в структуре предложения.

Статья посвящена исследованию модуса и диктума как двух основных уровней смысловой организации предложения: 1) модусного, отражающего отношение говорящего к сообщаемому, а именно: его восприятие, оценку или квалификацию той или иной микроситуации, отраженной в предложении; 2) диктумного, репрезентирующего реальную действительность.

Ключевые слова: модус, диктум, категории модуса, категории диктума, модусно-диктумная структура, модусно-диктумные отношения, диктумное значение, модальное значение, предикатность, пропозиция.

Shynkaruk V.D. Modus and Dictum in the Sentence Structure.

The article is a comprehensive study of the modus and dictum categories, that are viewed as two main levels in the contents organisation of a sentence: 1) subjective, that reflects the speaker's attitude to the utterance, that is the way in which he perceives, names, evaluates or qualifies a certain micro-situation, reflected by a sentence (modus level), and 2) objective, that represents actual reality (dictum level). Modus and dictum are investigated in the aspect of nominative derivation, that is nomination of an event, fact or situation of reality in its close relation to the process of grammatical structuring. Analysis of modus and dictum in a sentence structure from the point of view of the communicative activity of the speakers is closely connected with the theory of syntactical nomination. While elucidating the informative and referential contents of a sentence, the role of subjective and pragmatic factors, related to the speaker's personality was taken into account. The criteria of differentiating modus and dictum and their correlation in the semantic and syntactical structure of a sentence have been defined, the contents of notions that are directly connected with them is verified, the hierarchy of means of modus and dictum expression in a sentence structure has been established. The correlation between lexical, morphological, syntactical means of modus and dictum meanings in a sentence structure has been substantiated, the contents and scope of invariant modal meanings of reality, potentiality and irreality have been defined. Different means of modal meaning presentation (discreet and non-discreet; explicit and implicit) are differentiated and described. Two classes of predicatives have been defined and substantiated: M-predicatives, that contain interpretations of objective contents of a sentence, different evaluations of the speaker, his feelings and volition, and D-predicatives, that express objective information. Dictum predicatives present a «stretch» of extra-linguistic existence, while modus predicatives unlike D-predicatives are not independent, they function as a frame of objective information, provide information about speech situation, interpret dictum.

Key words: modus, dictum, categories of modus, categories of dictum, modus-dictum structure, modus-dictum correlation, modus-dictum relation, dictum meaning, modal meaning, dictum-predicative, modus-predicative, proposition, valency.

УДК 81'36:81'367.335

ВИРАЖЕННЯ ЕВІДЕНЦІЙНОГО ПЕРЦЕПТИВНОГО МОДУСУ У СТРУКТУРІ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО З'ЯСУВАЛЬНОГО РЕЧЕННЯ З ПРЕДИКАТАМИ СЕНСОРНОГО СПРИЙНЯТТЯ

У статті проаналізовано складнопідрядні з'ясувальні речення з предикатами перцептивного сприйняття як засіб вираження евіденції. Запропоновано типологію та аналіз семантичної структури евіденційних конструкцій, репрезентованих з'ясувальними реченнями з предикатами чуттєвого сприйняття. Предикати, які вказують на джерело інформації, формують перцептивний та ментальний модус, вид якого визначається контекстом. У конструкціях із сенсорними предикатами модус та диктум чітко не розчленовані, оскільки в обох частинах є об'єктивна даність, а суб'єктивна оцінка відсутня. У контексті евіденції аналізуємо з'ясувальні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком як однотипні конструкції. У з'ясувальному реченні сполучник не є обов'язковим компонентом, адже не впливає на вираження евіденції. Зв'язок між частинами визначений валентністю предиката, який вимагає від підрядної частини об'єкта сприйняття. Виявлено особливості вираження вказівки на чуттєве сприйняття як основне джерело інформації, реалізоване предикатами зі значенням «сприймати зором, слухом, дотиком, нюхом, смаком».

Ключові слова: евіденція, перцептивний модус, ментальний модус, сенсорне сприйняття.

Постановка проблеми. Для носія будь-якої мови у процесі спілкування важливою є вказівка на джерело інформації, що повідомлена в реченні. Українська мова не має грами для вираження джерела інформації, однак цей семантичний параметр може бути експлікований у будь-якій позиції речення завдяки лексико-синтаксичним засобам. Актуальною є необхідність визначити специфіку складнопідрядних з'ясувальних речень (далі – ЗР) як засобу вираження евіденції в сучасній українській літературній мові. Потрібно встановити чи є ЗР спеціалізованою формою вираження евіденції та які види евіденційної інформації вони здатні виражати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники визначають категорію евіденції як модусну (див.: [13, 8]), зараховуючи до модусних також персуазивність, модальність, авторизацію, оцінність. Специфіка формування й організації модусних категорій у тому, що вони поєднують певні мовні засоби на основі спільності їхньої концептуальної функції [3, с. 5], у нашому випадку – функції позначення джерела інформації. Модусні категорії виражені за допомогою модусних дієслів, дієслівних еквівалентів і предикативів модальної та оцінної семантики [12, с. 54], які визначають характер евіденції. До модусних мовознавці зараховують предикати із семантикою чуттєвого сприйняття [4, с. 61], які формують перцептивний (сенсорний) модус. Зважаючи на семантику модусу, Н. Арутюнова виокремлює такі його види: перцептивний (сенсорний), ментальний (когнітивний, епістемічний), емотивний і модус волевиявлення (волітивний) [1, с. 411]. Такий поділ є дещо умовним, оскільки між чуттєвим і когнітивним сприйняттям не можна провести чіткої межі, вони взаємодіють та беруть активну участь у сприйнятті дійсності.

Мета статті – проаналізувати семантичну структуру евіденційних конструкцій, репрезентованих ЗР, виявити особливості вираження вказівки на чуттєве сприйняття як найпоширеніше джерело інформації.

Об'єктом аналізу є ЗР з перцептивною евіденційною семантикою. Матеріал дослідження – складнопідрядні речення із сенсорним предикатом, виписані з прозових текстів сучасних українських письменників (В. Шкляра, М. Матіос, Д. Білого, І. Роздобудько, В. Лиса, М. Кідрука, О. Вільчинського та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Типовою модусно-диктумною структурою, як зазначає В. Шинкарук, є складнопідрядне з'ясувальне речення [11, с. 22]. Це пояснюємо здатністю сенсорного (перцептивного, що вказує на вид чуттєвого сприйняття) предиката, який є опорним словом у головній частині, вимагати від підрядної частини з'ясувальної семантики

(бачити, чути, відчувати – кого? що?), тобто наявності об'єкта сприйняття. Варто зауважити, що модусно-диктумна співвіднесеність у ЗР із сенсорним предикатом має дещо інший характер як у ЗР із, до прикладу, предикатом ментальним. Якщо брати до уваги класичне розуміння модусу – суб'єктивний смисл, ставлення мовця до повідомлюваного – то головна частина ЗР із сенсорним предикатом не зовсім є модусною, оскільки не містить суб'єктивного смислу, навпаки констатує об'єктивний факт, пор.: ***Я** чітко побачила Іванька, як він з Трезором ішов безмежним полем у сіру далечінь* (В. Шкляр) і ***Мені здається, що** Іванько з Трезором ішов безмежним полем у сіру далечінь*. У першому реченні і головна, і підрядна частини позначають об'єктивні факти «я побачила Іванька» та «Іванько з Трезором ішов у далечінь». Модус та диктум чітко не розчленовані, оскільки у обох частинах є об'єктивна даність, суб'єктивна оцінка відсутня. У другому реченні головна частина крім вказівки на когнітивну операцію містить суб'єктивний смисл припущення, невпевненість, що відповідає модусно-диктумній структурі.

Джерело повідомлення, у нашому розумінні, – це спосіб отримання інформації – власне сенсорне сприйняття, свідчення від інших осіб, здогад, припущення, сон тощо. Евіденція як функціонально-семантична категорія ґрунтується на даних, отриманих завдяки основним способам відчуття людини – сенсорному сприйманню, мовленню, мисленню. У мові отримання інформації виражається конструкціями з предикатами відповідної семантики – предикатами, що позначають мовлення, сприймання, мислення. У центрі нашого аналізу є саме предикат – не тільки як граматичний стрижень речення, але й семантичне ядро, що вказує на джерело інформації та задає всій конструкції певного модусу. Сенсорно сприйнята інформація (візуально чи невізуально) складає основу перцептивного модусу; інформація, отримана в результаті логічних міркувань, формує когнітивний модус; сповіщена від інших осіб інформація утворює модус мовлення.

Перцептивний модус формують предикати сенсорного сприйняття зором, слухом, смаком, нюхом, дотиком. Усі вони експлікуються в мові лексико-синтаксичними засобами, як правило, у складнопідрядній структурі; це модусні дієслова (***Сам бачив, як** упав підкошений кулеметною чергою Маковій, потім Їжак, за ним Добривецір* (В. Шкляр) і слова категорії стану (***По** їхньому лиці видно, що вони зайшли би і до Туреччини, якби хотіли* (М. Матіос). Перцептивний предикат не тільки позначає ситуацію сприйняття, але й вказує на суб'єкт (виражений імпліцитно чи експліцитно) і об'єкт сприйняття – подію, ситуацію, навколишню дійсність. В евіденційній конструкції об'єкт сприйняття є обов'язковим елементом, інакше нівелюється інформаційна частина висловлення, пор.: *Єгмата повернув голову трохи ліворуч, щоб краще бачити* (В. Шкляр) і ***Я** взагалі за ту ніч майже не склепив очей і чув, як Артем в істеричі перевертає і трощить меблі у своїй кімнаті, викрикуючи всяку гідоту на адресу Мацератора* (М. Кідрук). Перше речення не розглядаємо у контексті евіденційних структур, адже дієслово *бачити* не позначає цілеспрямованого процесу «сприймати зором когось / щось»; у другому реченні виокремлюємо спрямованість дії на об'єкт. Дієслово *чув* вказує на слухове джерело інформації *«Артем в істеричі перевертає і трощить меблі у своїй кімнаті»*.

Аналізований матеріал засвідчує, що серед евіденційних СПР найпоширенішими є ті, у яких джерелом інформації є візуальне сприйняття дійсності: *Тепер він ясно побачив, що, окрім кістяка іспанця, далі за межею по плитах підлоги було розкидано ще з десяток кістяків, набагато древніших, ніж кістяк іспанця* (Д. Білий). У головній частині наведеної конструкції предикат *побачив*, виражений дієсловом, вказує на джерело інформації – візуальне сприйняття. Окрім того, головна частина містить суб'єкт сприйняття, виражений особовим займенником у 3-ій особі однини. Диктумна частина – *«за межею по плитах підлоги було розкидано ще з десяток кістяків»* – є інформаційним ядром конструкції, що приєднується до головної сполучником *що*. Сполучник разом із суб'єктом і об'єктом, поєднаних спільним предикатом, утворюють так звану модусну рамку [6, с. 12]. У нашому випадку є сенс говорити про евіденційну рамку, утворену евіденційним предикатом, суб'єктом і об'єктом сприйняття. Зазначимо, що сполучник не є обов'язковим компонентом евіденційної конструкції, адже не впливає на вираження евіденції, більше того, як зазначає В. Барчук, у ЗР головним компонентом семантико-синтаксичної структури є «предикат головного компонента із валентною потенцією», сполучник є факультативним елементом [2, с. 108]. Зважаючи на це, у контексті евіденції аналізуємо також

складнопідрядні з'ясувальні безсполучникові речення із сенсорним предикатом, наприклад: *Підскочили, бачимо – хутір горить, старий Грім з уламком шаблі лежить у калюжі крові, навколо скупчилася ватага ординців – посередині якійсь кремезний чолов'яга в розідраній одежі здоровенним мечем від них відбивається, а за його спиною жінка немовля до себе притискує* (Д. Білий). Відсутність сполучника у наведеній конструкції не впливає на вираження евіденції: предикат *бачити* вказує на візуальне джерело інформації – *хутір горить, старий Грім лежить у калюжі крові, навколо скупчилася ватага ординців*. Залежність підрядної частини від головної синтаксично не виражена (сполучник як граматичний засіб зв'язку між частинами відсутній), однак у конструкції зв'язок між частинами визначається валентністю предиката *бачити*.

У ЗР функція сполучника полягає у здатності впливати на вираження характеру сприйняття, а отже, характеру евіденції. Порівняймо: *Дивлячись йому через плече, Влада бачила, що поруч із палубою, у барі, обвитому зеленню, сидять лише двоє відвідувачів* (І. Роздобудько) і *Дивлячись йому через плече, Влада бачила, як поруч із палубою, у барі, обвитому зеленню, сидять лише двоє відвідувачів*. У першому реченні сполучник *що* разом із предикатом передає, констатує загальне спостереження, сприйняття події «*поруч із палубою, у барі, сидять лише двоє відвідувачів*». У другому реченні сполучне слово *як* вносить відтінок конкретизації інформації, у цьому випадку сприйняття характеру «сидіння» – «*поруч із палубою, у барі, сидять лише двоє відвідувачів*». Евіденційними є обидві конструкції, оскільки містять вказівку на джерело інформації у модусній частині та об'єкт сприйняття у диктумній. Таким чином, сполучник не впливає на вираження евіденції, тому не можна погодитись із Л. Попович, яка, порівнюючи евіденцію у сербській та українській мовах, стверджує, що перцептивні дієслова *бачити* і *чути* зі сполучником *як* використовуються в українській мові як показник нульової евіденції (див.: [9]).

Серед евіденційних структур, що презентують візуально сприйнятту інформацію, ядреними є ЗР із предикатом *бачити*. Основний вияв предиката *бачити* – «сприймати зором»: *А потім я на власні очі бачив, як японка підкидала в казани з обідом якесь зілля* (М. Кідрук). У реченні на зорове сприйняття інформації «*японка підкидала в казани з обідом якесь зілля*» вказує дієслово *бачив*, яке задає всій структурі перцептивного модусу та є показником прямої безпосередньої евіденції.

Аналіз матеріалу показав, що крім дієслова *бачити* у ЗР диктумна частина вводиться іншими контекстуальними синонімічними дієсловами, що вказують на зорове сприйняття, наприклад: *Гострим поглядом вона одразу завважила, що «сам» не так давно переїхав до столиці і старанно приховує своє походження під маскою світського лева* (І. Роздобудько); *Тієї хвилини, коли танк в'їжджав на міст, Піт запалив бікфордів шнур і вже збирався збігати в яр, як ураз помітив, що іскринки на шнурі погасли; він підбіг майже впритул до пачки з динамітом й уздрів, що шнур перетертий й залишилося його, знадінного, не більше метра, і якщо запалити, то вибух станеться за десять секунд* (Р. Іваничук); *Він угледів, що Маруся вивільнила своє стремено, і зрозумів її команду* (В. Шкляр). Наведені приклади у модусній частині містять особові форми дієслів, що вказують на візуальне джерело інформації, поданої у диктумній частині.

Вказівка на сприйнятту зором інформацію може бути виражена словами категорії стану, або як їх ще називають предикативними прислівниками [5, с. 98]: *По їхньому лиці видно, що вони зайшли би і до Туреччини, якби хотіли* (М. Матіос); *Обличчя режисера серйознішало, було помітно, що сам він бачить текст уперше* (О. Ірванець). Ці предикати вводять інформаційну частину, не вказуючи суб'єкта сприйняття, однак це не є особливістю тільки евіденційної конструкції. Функцію евіденційного сенсорного предиката, який вказує на додаткову дію, у ЗР виконують також дієприслівники (*Побачивши, що серед полум'я ніхто не залишився, козак Пугач побіг назустріч кнехтам* (Д. Білий); описові звороти (*Він одразу звернув увагу, що і сагайдак, і піхви були прикрашені бляхами з однаковими візерунками* (Д. Білий); інфінітиви (*Вже можна було помітити, що кінь його несеся чвалом дуже довго, круп коня був рясно вкритий великими шматками піни, які, немов великі краплі крові, падали на шлях* (Д. Білий). Можливість виражати інформацію, сприйнятту зором, предикатами різної структури вказує на те, що візуальне сприйняття є найтиповішим способом отримання інформації.

Дієслово *бачити* може вживатися зі значенням «розуміти», «уявляти», «передбачати», як от: *«Брехня, прорвемося», – часто повторював мій чоловік, однак я бачила, що він і сам не йме*

тому віри, вона, та віра, витекла з нього давно... (В. Шкляр); **Я бачу, як** її шматки пасують одна до одної, але мені бракує інтелекту зібрати їх усіх докупи (Любко Дереш). У таких конструкціях відбувається семантичне зміщення від сенсорного сприйняття у бік когнітивного, і ядерною стає сема «розуміти, усвідомлювати». Е. Е. Sweetser називає такі випадки mental «vision» – розумовим баченням [14, с. 33]. Цей аспект семантики предикатів ментального сприйняття у структурі СПР розглянемо в окремому дослідженні, вивчаючи відповідний тип модусу.

Інформація, сприйнята слухом, представлена ЗР, у яких головна частина містить дієслово *чути*, що є ядерним засобом вираження вказівки на слухове джерело: *Краєм вуха Влада чула, що він щось говорить про тонни паперу, які варто брати тільки у тому випадку, якщо їх не менше двох вагонів, і щось ще зовсім для неї незрозуміле і нецікаве...* (І. Роздобудько). У конструкції особове дієслово *чула* вжито у значенні «сприймати за допомогою органу слуху», яке є основним його виявом. У такому ж значенні використовуються й інші засоби, що вказують на сприйняту слухом інформацію. Так, матеріал засвідчує, що інформація вводиться у речення словами категорії стану з відповідною семантикою (Було **чутно, що** внизу, в окопах, на інших оглядових площадках теж панувала ейфорія (Любко Дереш); інфінітивами (Небо на виході освітілося яскравим спалахом, і **чути було, як** десь зліва на пустирі за церковною брамою палахкотить вогнище (О. Вільчинський). Ці предикати використовуються, коли вказівка на суб'єкт сприйняття чи мовця синтаксично не виражена.

Вказівку на сприйняту слухом інформацію презентують також дієслова, які у певному контексті є синонімічними до дієслова *чути*: *Жанна також завважила, що за дверима Владиної кімнати скригнув диван, певно, сестра відірвала голову від подушки, дослухаючись до звуків у передпокої* (І. Роздобудько); *– Десь Федько Швара прочув, що селянин з Онута має чортика і живе в достатках* (Р. Андріяшик); *Деяким причувалося, що з-під землі добувається протяжний стогін Гордія і плазує слідом за ними* (М. Ірчан); *Марті почувлося, що Марселла плаче. Приклала до стіни вухо* (Р. Андріяшик). Зазначимо, що наведені дієслова неоднаково презентують сприйняту інформацію. Так, якщо *почути, завважити* вживаються у значенні «сприймати на слух», то для дієслова *прочути* головною є сема «вивідати, дізнатися». Предикати *причувалося, почувлося* виявляють значення «бути ледь чутним», що породжує сумнів у достовірності інформації.

Дієслово «*чути*» – багатозначне, оскільки крім основного значення містить семи «відчувати», «знати, дізнаватися», «передчувати»: **Чую я, що** з приходом оцього Луціуса якесь ворохобництво наближається (Д. Білий). Подія, яка б сприймалася органом слуху, відсутня, натомість говоримо про ситуацію припущення, реалізовану значенням «заздалегідь відчувати те, що відбудеться».

Щодо використання дієслова *чути* у значенні «відчувати», варто зазначити, що потрібно розрізняти дві ситуації – сприймати іншими органами чуття (наприклад, чути на дотик) і чути інтуїтивно. Дієслово *чути* є, так би мовити, універсальним, оскільки позначає не тільки отриману за допомогою слуху інформацію, але й інформацію, сприйняту дотиком, нюхом, смаком. Наприклад, у конструкції *Петро усміхнувся й собі і крізь чобіт почув, як забухкало серце в Куріпочки: його Куріпочка був родом з племені коней-татарчуків* (М. Вінграновський) дієслово *почув* позначає ситуацію сенсорного сприйняття дотиком (очевидно, Петро сидів на коні і ногою «крізь чобіт» відчув, «як забухкало серце в Куріпочки»). Дещо інший характер має інформація, введена у речення дієсловом *чути* у значенні «відчувати підсвідомо». Інформація такого типу не сприймається п'ятьма зовнішніми сенсорними рецепторами, а пов'язана із внутрішнім фізіологічним станом суб'єкта: *Їхні плечі дотикалися одне одного, і вона чула, як шугає кров у жилах* (М. Матіос). З цього приводу Р. Шакірова говорить про інтравертний напрям перцептивного сприйняття – направлений у внутрішній світ суб'єкта оцінки [10, с. 15].

Для позначення інформації, сприйнятої дотиком, нюхом, смаком, в українській мові, як уже зазначалося, слугують дієслова *чути* та *відчувати*.

Унікальність сприйняття дотиком у тому, що, на відміну від інших видів зовнішнього чуття, немає спеціального органа, яким би сприймалася інформація, а тому таку функцію виконують, як правило, руки, пальці, шкіра. Це не може не позначитись на граматичному оформленні інформації такого типу, оскільки у ЗР вказівкою на тактильне джерело інформації

будуть, як засвідчує матеріал, як правило, дієслова *чути* і *відчувати*, які можуть супроводжуватися (не завжди) словами типу *доторкнутися*, *чіпати*, *щупати*, *гладити*, *притулитись*, *обійняти*, *попробувати на дотик* тощо. Наприклад: *Євдоксій відчув, як шабля, дірявлячи ватник, піджак та натільну сорочку, торкнулася, ужалила тіло своїм гострим холодом* (І. Костиря); *Він навіть маківкою відчув, як ніж із свистом розсік повітря прямо у нього над головою, ледь не зрізавши пасмо волосся зі стриженої під глек голови* (Д. Білий). Характер сприйнятої дотиком інформації дещо інший від, до прикладу, отриманої на слух, оскільки тактильне сприйняття дозволяє оцінити біль, форму, розмір, температуру, властивість поверхні тощо.

Сприйняття інформації можливе й завдяки нюховому та смаковому аналізаторам. Інформація такого типу вводиться у ЗР предикатами *чути* та *відчувати*. Для вираженням сприйняття смаку у структурі СПР ми не виявили інших засобів експлікації інформації цього типу: *Сплюнув і відчув, що кров виплюнув* (В. Лис). У конструкції дієслово *відчув*, очевидно, означає «відчув на смак», хоча характер сприйняття інформації не конкретизовано. Лексика на позначення сприйняття запаху в українській мові, на відміну від сприйняття смаку, численніша. Як зазначає В. В. Дятчук, на сприймання запаху вказують дві типові синтаксичні конструкції: в першій іменник із найзагальнішим значенням «запах» виступає в ролі підмета-діяча і, як правило, поєднується з характерними дієсловами типу *п'янить*, *паморочить*, *душить*, *ріже*, *дратує*, *лоскоче* та ін.; в другій дієслово зі значенням «сприймати» поєднується з іменником на позначення запаху загалом, що виступає у ролі об'єкта дії, а в реченні виконує функцію додатка: «хтось чує (вбирає, ковтає) запах» [7, с. 1]. У структурі ЗР найтипівішим засобом вираження запахової інформації є дієслова *чути* та *відчувати*, часто конкретизовані іменником (запах, ніс тощо) чи дієсловом (пахнути, п'янити): *Я заїхала в гараж і, виходячи з машини, відчула, як на мене війнуло запахом тліні. Той дух сходив од майстерні. Дух мертвої глини...* (В. Шкляр). Нами виявлено структури, у яких слова на позначення сприйняття запаху виявляють здатність вживатися у значенні «інтуїтивно відчувати», наприклад: *Мій нюх підказував, що рано чи пізно я розгадаю цю сатанинську головоломку, натраплю на якийсь слід, бо, як ви знаєте, Анастасіє Михайлівно, слідів не лишають тільки привиди, а я в них не вірю* (В. Шкляр). У таких конструкціях йдеться не про сприйняття запаху у буквальному розумінні, тут дієслова позначають процес мислення, а отже реалізують ментальний модус.

Сприйняття світу не обмежується одним типом сенсорики, воно синкретичне, однак візуально сприйнята інформація є найтипівішим та найточнішим способом отримання даних. Це відображено і на мовному рівні, адже серед усіх проаналізованих нами ЗР конструкції зі значенням зорового сприйняття є найчисленнішими.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У результаті дослідження встановлено, що особливість предикатів на позначення сприйняття у тому, що вони мають розмиті межі значення, і часом неможливо визначити, який компонент семантики переважає – перцептивний чи когнітивний. У евіденційній конструкції підрядна частина синтаксично залежна від особових дієслів, предикативних прислівників, безособових дієслів, інфінітивів, дієприслівників та, як правило, приєднується до головної сполучниками *як*, *що*, які не впливають на вираження евіденції та загалом не є обов'язковим зв'язковим елементом частин ЗР. Дослідження з'ясовує, що пряма евіденція виражена ЗР, у яких модусний предикат виражає перцептивне сприйняття зором, слухом, дотиком, нюхом, запахом, смаком. У ЗР з предикатами сенсорного сприйняття модус і диктум чітко не розчленовані, оскільки головна та підрядна частини передають факти об'єктивної дійсності. Семантичний аналіз засвідчив, що ЗР із предикатами чуттєвого сприйняття презентують усі способи сприйняття інформації, що дає підстави вважати їх одним із центральних засобів вираження евіденції в українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Барчук В. Складні безсполучникові речення староукраїнської мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Барчук Володимир Михайлович. – Івано-Франківськ, 1996. – 188 с.
3. Болдырев Н. Н. Модусные категории в языке [Електронний ресурс] / Н. Н. Болдырев // Режим доступу : <http://www.boldyrev.ralk.info/dir/material/170ModKatUb.pdf>
4. Бондар О. Предикати модусу в українській мові / Олександр Бондар // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича : Слов'янська філологія. – 2009. – Вип. 475–477. – С. 59–63.

5. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.
6. Девятова Н. М. Диктумно-модусная организация сравнительных конструкций в русском языке: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.01 – «Русский язык» / Н. М. Девятова. – М., 2011. – 49 с.
7. Дятчук В. В. Як передається в мові відчуття запаху [Електронний ресурс] / В. В. Дятчук // Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine15-6.pdf>
8. Козинцева Н. Типология категории засвидетельствованности / Эвиденциальность в языках Европы и Азии. Сборник статей памяти Наталии Андреевны Козинцевой / Ин-т лингвистических исслед. РАН ; отв. ред. В. С. Храковский. – СПб. : Наука, 2007. – С.13 – 36
9. Поповић Љ. Категорија евиденцијалности у српском и украјинском језику [Електронний ресурс] / Људмила В. Поповић // Режим доступу : www.ukrajinistika.edu.rs/preuzimanje/word/dopuna_2014/evidencijalnost.doc
10. Шакирова Р. Д. Эпистемический статус высказывания (на материале современного немецкого языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра. филол. наук: спец. 10.02.04 – «Германские языки» / Р. Д. Шакирова. – М., 2006. – 38 с.
11. Шинкарук В. Д. Модус і диктум у структурі речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра филол. наук: спец. 10.02.01 – «Українська мова» / В. Д. Шинкарук ; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2003. – 36 с.
12. Шинкарук В. Д. Репрезентації модусних категорій в сучасній українській мові / В. Д. Шинкарук // Мовознавство. – 1999. – № 2–3. – С. 50–56
13. de Haan F. Encoding speaker perspective : Evidentials / In Frajzyngier Zygmunt, David Rood & Adam Hodges (eds.) Linguistic diversity and language theories. – Amsterdam : John Benjamins, 2005. – p. 379 – 397
14. Sweetser E. E. From etymology to pragmatics : Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure [Cambridge Studies in Linguistics]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 174 p.

Яслык В. Выражение эвиденциального перцептивного модуса в структуре сложноподчиненного изъяснительного предложения с предикатами сенсорного восприятия.

Статья анализирует сложноподчиненные изъяснительные предложения с предикатами перцептивного восприятия как средство выражения эвиденциальности. Предложена типология и анализ семантической структуры эвиденциальных конструкций, представленных изъяснительными предложениями с предикатами чувственного восприятия. Предикаты, указывающие на источник информации, формируют перцептивный и ментальный модус, вид которого определяется контекстом. В конструкциях с сенсорными предикатами модус и диктум не расчленены, поскольку в обеих частях есть объективная данность, а субъективная оценка отсутствует. В контексте эвиденциальности анализируем изъяснительные предложения с союзной и бессоюзной связью как однотипный вид конструкций. В изъяснительном предложении союз не является обязательным компонентом, поскольку не влияет на выражение эвиденциальности. Связь между частями определена валентностью предиката, который требует от подчинительной части объекта восприятия. Выявлены особенности выражения указания на чувственное восприятие как основной источник информации, реализованный предикатами со значением "воспринимать зрением, слухом, осязанием, обонянием, вкусом".

Ключевые слова: эвиденциальность, перцептивный модус, ментальный модус, сенсорное восприятие.

Yaslyk V. The Expression of Evidential Perceptual Modus in the Structure of Object Clauses with Predicates of Sensory Perception.

In the article object clauses with predicates of sensory perception as a means of expression of evidentiality are analyzed. The typology and the analysis of the semantic structure of evidential constructions represented by object clauses sentences with predicates of sensory perception are proposed. Predicates, that point to the source of information, form the perceptual and mental modus, the type of which is determined by the context. In the constructions with sensory predicates modus and diktum clearly not separated because an objective fact is present in both parts but the subjective valuation is available. In the context of evidentiality object clauses with syndetic and asyndetic connections as the same type of constructions are analyzed. In object clause conjunction is not the obligatory component, because it does not effect on the expression of evidentiality. The link between parts is determined by the valence of predicate that requires the object of perception in subordinate clause. Features of expressing of indication on the sensory perception, as the main source of information, realized by predicates, that mean «to perceive by sight, hearing, touch, smell, taste» are identified.

Key words: evidentiality, perceptual modus, mental modus, sensory perception.

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором
кафедри української мови

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника
В.М. Барчуком

III. КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ

Татьяна Абашикина
(Киев)

УДК 81'373

КОНЦЕПТ КАК ЕДИНИЦА КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

В статье рассматриваются основные подходы к изучению концептов в рамках когнитивной лингвистики, психолингвистики и лингвокультурологии. Приводятся основные трактовки термина «концепт», многообразие которых обусловлено неоднозначностью, сложностью и многомерностью самого определяемого феномена. На основе обобщенного материала представляется целесообразным употреблять термин «концепт» для обозначения оперативной единицы сознания, выраженной вербально различными языковыми (лексическими, фразеологическими, паремийными и др.) средствами и включающей кроме ментального еще образный и эмоционально-оценочный компоненты. Кроме того, выявлены специфические черты концепта, позволяющие отграничить его от других смежных терминов, таких как понятие и значение. Концепт является категорией более широкой, чем понятие и значение, при этом объединяет в себе их элементы и дополнительно характеризуется субъективностью и лингвокультурной направленностью.

Ключевые слова: концепт, когнитивная лингвистика, лингвокультурология, психолингвистика, понятие, значение.

Постановка проблемы. В современных лингвистических работах отечественных и зарубежных ученых, посвященных когнитивному направлению исследований, широко употребляется термин «концепт». Следует отметить, что в настоящее время среди ученых не существует единства взглядов в понимании и толковании концепта, хотя этим термином пользуются представители нескольких направлений современных научных исследований, и поэтому в научных кругах часто возникают споры на основе различной интерпретации самого термина и правомерности отнесения к концептам тех или иных явлений действительности. Кроме того, концепт является не чисто лингвистическим термином, а «зонтичным» (по определению С.Г. Воркачева), т. е. таким, который «покрывает» предметные области нескольких научных направлений: прежде всего когнитивной психологии и когнитивной лингвистики, занимающихся проблемами мышления и познания, хранения и переработки информации, а также лингвокультурологии, определяясь и уточняясь в границах теории, образуемой их постулатами и базовыми категориями» [3, с. 6].

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованию концептов в русле современной когнитивистики посвящено немало трудов и научных исследований. Их проблематика охватывает теории концептов (М.М. Полюжин); историю и методику когнитивного анализа (З.Д. Попова, И.А. Стернин); методику выявления концептов (А.П. Бабушкин); исследования структуры концептов, исследования концептов в национальном сознании и сопоставительное исследование концептов (А.Н. Приходько, Е.В. Городецкая, В.Ф. Старко, Ю.С. Белозерова, И.В. Змиева); а также согласование категорий «понятие – значение – концепт» (Н.Н. Болдырев, С.Г. Шафиков, Р.В. Угрюнук) и др. Принято выделять три основных направления современной лингвистики, центральным понятием которых выступает концепт: 1) когнитивная лингвистика (работы А.П. Бабушкина, Е.С. Кубряковой, З.Д. Поповой, И.А. Стернина, Н.Н. Болдырева и др.), 2) психолингвистика (А.А. Залевская и Р.М. Фрумкина) и 3) лингвокультурология (С.Г. Воркачев, В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин, Д.С. Лихачев, А. Вежицкая, Ю.С. Степанов и др.).

Актуальность исследования концепта обусловлена прежде всего когнитивной направленностью современной лингвистической теории. И хотя значительное количество работ посвящено изучению этого явления, открытым остается ряд вопросов, касающихся определения термина «концепт», разграничения терминов «концепт – понятие – значение», выявление границ

концепта и многогранности его структуры и типов, и, наконец, выделение специфики и значимости концепта для языкового и культурного сознания человека.

Целью нашей статьи является описание основных подходов к изучению концептов. Достижение поставленной цели предусматривает решение таких **задач**: выявление свойств и характеристик концепта, позволяющих определить этот термин как основную единицу когнитивных исследований, рассмотрение трактовки концепта представителями трех перечисленных направлений, выявление специфических черт концепта, позволяющих отграничить его от понятия и значения.

Изложение основного материала исследования. Термин «концепт» происходит от латинского *conceptus* и означает «мысль», «понятие». В лингвистику этот термин, как и многие другие, пришел из философии. Его появление обусловлено антропоцентрической и когнитивной направленностью современных научных исследований. Еще в 20-х годах прошлого века русский ученый А. Аскольдов-Алексеев употребляет этот термин для обозначения «мысленного образования, которое замещает нам в процессе мысли неопределенное множество предметов одного и того же рода» (цитата по А. Л. Игнаткиной) [7, с. 21]. В современном кратком словаре когнитивных терминов под редакцией Е.С. Кубряковой концепт определяется как оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и «языка мозга», всей картины мира, отраженной в человеческой психике. Автор подчеркивает, что понятие концепта отвечает представлению о тех смыслах, которыми оперирует человек в процессах мышления, и которые отражают содержание опыта, знания, результатов всей человеческой деятельности и процессов познания мира в виде неких «квантов» знания [10, с. 90]. Существует также предположение, что, подобно множеству в математике, «концепт в когнитологии – базовая аксиоматическая категория, неопределяемая и принимаемая интуитивно, гипероним понятия, представления, схемы, фрейма, сценария, гештальта и др.» [3, с. 7]. Иными словами, концепт выступает результатом всей познавательной деятельности человека (когниции), полученным с целью обработки субъективного опыта, знаний и представлений об окружающем мире.

Как уже было упомянуто, в современной теории лингвистики анализ концептов проводится на самом широком материале в пределах самых разнообразных направлений. Так, представители современной когнитивной лингвистики рассматривают концепт как единицу ментального лексикона, концептуальной системы всей картины мира, отраженной в человеческой психике. В когнитивной лингвистике принято считать концепт «единицей коллективного сознания», которая в процессе умственной деятельности актуализирует свои различные признаки и слои [5, с. 18]. Приведенное определение Е.С. Кубряковой, которая занималась исследованиями в области собственно когнитивной лингвистики, выделяет концепт прежде всего как оперативную единицу памяти, ментального лексикона.

А.П. Бабушкин понимает концепт как «дискретную единицу коллективного сознания», которая хранится в памяти носителей языка в вербальном виде [1, с. 53]. Этот ученый предлагает методику выявления концептов на основе анализа словарной дефиниции, ведь, как он утверждает, идеальная суть концепта улавливается словом и дублируется в его определении, поскольку в самом слове и его вербальной дефиниции фиксируются результаты когнитивных усилий человеческого ума [1, с. 54]. А.П. Бабушкин считает, что концепты, как и реалии, стоящие за ними, не являются однородными по своей сути, поэтому он предлагает выделять следующие типы концептов: мыслительные картинки, схемы, фреймы, сценарии, калейдоскопические и логически-структурированные концепты. Причем все указанные типы концептов имеют общечеловеческий, универсальный характер, а национально-культурная специфика проявляется в различиях содержания тождественных по типу концептов. Такое разделение несколько напоминает точку зрения известного американского лингвиста Р. Джекендоффа, который считает основными конституантами концептуальной системы концепты, близкие «семантическим частям речи» – концепты ОБЪЕКТА и его ЧАСТЕЙ, ДВИЖЕНИЯ, ДЕЙСТВИЯ, МЕСТА, ПРОСТРАНСТВА, ВРЕМЕНИ, ПРИЗНАКА и т. п.» (цитата по Е.С. Кубряковой) [10, с. 91–92].

Иной точки зрения придерживается Н.Н. Болдырев, который считает, что концепты как элементы сознания вполне автономны, а языковые значения не могут приравниваться к концептам, так как языковые средства своим значением передают лишь часть концепта, что подтверждается существованием многочисленных синонимов, разных дефиниций, описаний и текстовых определений одного и того же концепта [2, с. 26], а та часть информации, которая не получила языкового выражения, представлена в психике ментальными репрезентациями другого типа – образами, картинками, схемами и др. По утверждению Е.С. Кубряковой, концептом становится только значение слова, «схваченное знаком», а отличительной чертой когнитивного подхода ученый, ссылаясь на Р. Джекендоффа, считает приравнивание значения языковых выражений к концептам или концептуальным структурам [10, с. 92].

В психолингвистических работах прежде всего рассматривается индивидуальное начало в концепте. Ученые-психолингвисты подчеркивают необходимость учитывать при исследовании этого феномена опыт человека, эмоции, личные ценности и ассоциации, связанные с определенным концептом. Например, А.А. Залевская выделяет концепт индивида, имея в виду ментальные образования, которые, в отличие от понятий и значений, не всегда поддаются вербальному выражению. В трудах этой исследовательницы концепт трактуется прежде всего как достояние личности, продукт психических процессов познания и общения, базовое когнитивно-перцептивно-аффективное образование динамического характера, которое подчиняется закономерностям психической жизни человека [6, с. 38–39]. Исследование концепта, по ее мнению, должно осуществляться с позиций комплексного подхода, способного интегрировать результаты многих областей знаний. Специфическими особенностями концепта А.А. Залевская называет его невербальность (способность выражаться языковыми средствами лишь на втором этапе актуализации) и стимульную структуру (любое понятие связано со своими чувственными корнями). Анализ концепта на основе языковых данных отрицается ученым. Она обосновывает свое мнение тем, что языковую картину мира нельзя отождествлять с отображением мира, которое существует в психике носителя языка. В лингвокогнитологии, по мнению исследовательницы, может быть воссоздан только так называемый конструкт (продукт научного описания), который, однако, лишь частично отражает концепт индивида.

А.А. Залевская, изучая концепт с точки зрения психолингвистики, также проводит четкую границу между концептами, значениями и понятиями по критерию наличия эмоционального, образного компонента, который присущ, по мнению исследовательницы, только концептам как достоянию индивида, а не значениям и редуцированным на логико-рациональной основе понятиям-конструктам [6, с. 38–39].

Рассмотрение концепта представителями лингвокультурологии отличается актуализацией этнокультурной обусловленности. Объектом исследования в лингвокультурологии являются специфические особенности национальных менталитетов, поэтому лингвоконцепт, по определению представителя этого направления С.Г. Воркачева, это прежде всего «вербализованный культурный смысл» [4, с. 76].

Ученый выдвигает определенные требования, которые, по его мнению определяют принадлежность к лингвоконцептам, и это, прежде всего, многомерность содержания, так называемая «погруженность в культуру»; способность эмоционально переживаться, а не только мыслиться; номинативная плотность, отражающая важность концепта для определенного культурного социума и включающая синтагматические и парадигматические связи. Поэтому, как считает Ю.С. Степанов, концепт – это сгусток культуры в сознании человека и то, с помощью чего человек сам входит в культуру, а в некоторых случаях и «влияет на нее» [11, с. 51].

Другие языковеды, в частности В.И. Карасик и Г.Г. Слышкин, исследуя лингвокультурный концепт, дают такое определение: «условная ментальная единица, используемая в комплексном изучении языка, сознания и культуры» [9, с. 76]. Лингвокультурный концепт, по мнению этих ученых, отличается от когнитивного концепта и других ментальных образований акцентуацией ценностного компонента, который является ядром концепта и лежит в основе культуры. Такое мнение созвучно с теорией С.Г. Воркачева о принадлежности концепта к культуре и невозможности его существования вне индивидуального

или коллективного сознания. Кроме того, лингвокультурный концепт является многомерным и имеет более размытую структуру, чем единицы когнитивистики.

Некоторые исследователи лингвокультурологии различают концепты по носителям, разделяя их на индивидуальные, микрогрупповые, макрогрупповые, национальные, цивилизационные и общечеловеческие [9, с. 78–79].

Однако указанные различия в подходах к пониманию и исследованию концепта разными направлениями когнитивистики весьма условны и связаны больше с техникой выделения объекта исследований и методикой его описания, тогда как основная задача у этих дисциплин общая – типология и моделирование представления знаний в языке.

Поэтому можно подходить к пониманию исследуемого термина как к понятию междисциплинарному, то есть операционной единицы мысли, по определению С.Г. Воркачева «способа и результата квантификации и категоризации знания» [3, с. 11]. Исходя из этого, представляется целесообразным употреблять термин «концепт» для обозначения оперативной единицы сознания, выраженной вербально различными языковыми (лексическими, фразеологическими, паремийными и др.) средствами и включающей кроме ментального еще и образный и эмоционально-оценочный компоненты. При анализе концепта необходимо опираться на семантический анализ средств его объективации, не исключая при этом по возможности учета также эмоционально-оценочной и ассоциативной составляющих.

Для всех направлений современных когнитивных исследований в большей или меньшей мере актуален вопрос разграничения концепта и значения. Приведем критерии разграничения концепта и лексического значения слова по З.Д. Поповой и И.А. Стернину, представителям когнитивной лингвистики. Эти ученые различают концепт и значение слова на основе несоответствия их структуры: 1) концепт имеет слои, а лексемы имеют семемы; 2) концепт характеризуется наличием смысла, а лексемы – семантики; 3) концепт имеет компоненты – концептуальные признаки, а семемы, соответственно, компоненты значения (семы); 4) концепт глобален и не жестко структурирован, а семемы структурированы [12, с. 61]. Однако, не отождествляя рассматриваемые явления, стоит согласиться с утверждением А.П. Бабушкина о том, что именно через анализ семем мы получаем доступ к сфере идеального в языке и обнаруживаем, объективируем концепты [1, с. 53], а следовательно, идеальная суть концептов «улавливается» именно словом.

Многие когнитивисты-исследователи концепта (Н.Н. Болдырев, Е.Н. Учайкина, Н.Ф. Алефиренко, В.И. Карасик, С.Г. Воркачев) сходятся во мнении, что концепт как многомерное образование также значительно шире по сравнению со значением. Так, по утверждению Н.Н. Болдырева, значение слова передает лишь фрагмент концепта: «Языковые значения передают лишь некоторую часть наших знаний о мире. Основная же доля этих знаний хранится в нашем сознании в виде различных мыслительных структур - концептов разной степени сложности и абстрактности» [2, с. 27]. Эту точку зрения разделяет и В.И. Карасик, утверждая, что значение слова или фразеологизма представляет лишь один или несколько из аспектов концепта, многомерного этнопсихического образования [13, с. 226]. По мнению С.Г. Воркачева, слово (прежде всего имеется в виду его значение) выполняет функцию имени концепта и адекватного транслятора его содержания. Но при этом концепт соотносится не с одним словом (или значением), а с планом выражения всей совокупности разнородных синонимических (собственно лексических, фразеологических, афористических) средств, описывающих его в языке [4, с. 69]. То есть, концепт характеризуется способностью к реализации в разной знаковой форме (в словах, жестах) и, как считает А.А. Залевская, постоянным наличием эмоционально-оценочного отношения к предметам и воспринимаемым явлениям [14, с. 16]. Сфера применения концепта также шире сферы применения слова: если значение можно отнести лишь к языковой и коммуникативной сфере, то концепт объективируется как в языковых, так и неязыковых сферах (сферы сознания и мышления).

Вместе с тем слово является выразителем концепта, выступает его именем, а структура семантических признаков значения слова отражает основу структуры концепта, не дублируя ее. По утверждению К.Ю. Голобородько, «концепт в лексической структуре слова является сложной структурой, которая представляет собой синтез индивидуально-авторского понимания с

традицией национального употребления этого концепта, а также и общечеловеческой, первобытно мифологической моделью мира» [5, с. 20].

Для нашего исследования важно также разграничение концепта с давно функционирующим в науке термином «понятие», который часто понимается и употребляется как его синоним. Основаниями для отождествления этих терминов являются также их восприятие и понимание в связи со значением слова, а также сходство внутренней формы. Так, Р.В. Угрюнов отмечает, что и концепт, и понятие в современной науке понимаются как единицы сознания, которые стоят за словом и его значением, ведь оба термина употребляются для обозначения двусторонней ментальной сущности, имеющей речевое, языковое происхождение и тесно связанной с мышлением [13, с. 226–227]. По мнению Ю.С. Степанова, и концепт и понятие одинаковы по своей внутренней форме: «В научном языке эти два слова также иногда выступают как синонимы, одно вместо другого» [11, с. 40].

Однако сегодня концепт и понятие достаточно четко разграничены как термины различных наук: понятие относится к сфере логики и философии, тогда как концепт употребляется преимущественно в математической логике, культурологии. Кроме того, эти термины разграничивают не только по принадлежности к определенной области научных знаний, но и по объему и природе этих сущностей [14, с. 16]. Так, В.З. Демьянков делает акцент на различии понятия, как чего-то такого, о чем люди договариваются, соглашаясь с условностью его границ, и концепта, поскольку последний существует вне нашей договоренности (ссылка по В.Л. Иващенко) [8, с. 65]. По определению некоторых ученых (С.Г. Воркачев, Ю.С. Степанов, В.Г. Зусман, Л.О. Чернейко), концепт отличается от понятия своей субъективностью (концепты не только мыслятся, но и переживаются) и лингвокультурной отмеченностью [4, с. 76–77].

С.Г. Шафиков и Е.Н. Учайкина указывают, что разница между понятием, с одной стороны, и концептом, с другой стороны, заключается также в сфере их отнесенности. Так, концепт, как единица сублогическая, касается повседневной реальности, а понятие как совокупность существенных признаков обозначаемого, которая характеризуется логической природой [16, с. 11; 14, с. 17].

Относительно различия объема исследуемых терминов, большинство ученых придерживается той точки зрения, что концепт является категорией более «емкой», чем понятие. Как утверждает Л.О. Чернейко, концепт включает понятие, не исчерпывается им, а охватывает весь смысл слова – и денотативный, и коннотативный, который отражает знания носителей определенной культуры о характере явления (предмета) и стоит за словом, взятым во множественности его ассоциативных связей [15, с. 3]. Такое мнение поддерживает С.Г. Шафиков, согласно которому в концепт кроме понятия также могут быть включены определенные культурно-эмоциональные компоненты – это представление, ассоциация и образ [16, с. 11], и Ю.С. Степанов, который утверждает, что в структуру концепта входит все, чем характеризуется понятие, и, вместе с тем, все то, что делает концепт фактором культуры: исходная форма, история, ассоциация, оценка [11, с. 17].

С.Г. Воркачев определяет «правопреемство» концепта категориям понятия и значения: «концепт – синтезирующее лингвоментальное образование, методологически пришедшее на смену представлению (образу), понятию и значению и включившее их в себя в «снятом», редуцированном виде» [4, с. 77]. От понятия, по мнению ученого, концепт получил дискурсивность представления содержания, от образа – метафоричность и эмотивность, а от значения – вхождение его имени в лексическую систему языка.

Поэтому стоит отделять термин «концепт» от смежных терминов «понятие» и «значение» как единиц различных сфер отнесенности и наполнения. Следует считать концепт категорией шире понятия и значения, которая сочетает в себе элементы обоих, имея при этом дополнительные характеристики субъективности (ассоциативного и эмоционального наполнения) и лингвокультурной направленности.

Выводы и перспективы дальнейших научных исследований. Таким образом, представляется целесообразным употреблять термин «концепт» для обозначения оперативной единицы сознания, выраженной вербально различными языковыми (лексическими,

фразеологическими, паремийными и др.) средствами и включающей кроме ментального еще образный и эмоционально-оценочный компоненты. При этом следует отделять термин «концепт» от смежных «понятие» и «значение» как единиц различных сфер отнесенности и наполнения. Концепт – категория более широкая, чем понятие и значение, сочетает в себе элементы обоих, при этом имея дополнительные характеристики субъективности (ассоциативного и эмоционального наполнения) и лингвокультурной отмеченности. В дальнейшем планируется использование полученных определений и выводов для продолжения работы в области исследования и репрезентации структуры и содержания концептов как компонентов концептосферы русского языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабушкин А.П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления / А. П. Бабушкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание. Под ред. И. А. Стернина. – Воронежский государственный университет. – 2001. – С. 52–57.
2. Болдырев Н.Н. Концепт и значение слова / Н. Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание. Под ред. И. А. Стернина. – Воронежский государственный университет. – 2001. – С. 25–35.
3. Воркачев С.Г. Концепт как «зонтиковый термин» / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – М. – 2003. – Вып. 24. – С. 5–12.
4. Воркачев С.Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели / С.Г. Воркачев // Вестник московского университета. – 2005. – № 4. – С. 76–83.
5. Голобородько К.Ю. Лінгвістичний статус концепту / К. Ю. Голобородько // Лінгвістика : Зб. наук. праць. – Луганськ. – 2003. – Вип. 1. – С. 16–21.
6. Залевская А.А. Психолінгвістический подход к проблеме концепта / А. А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание. Под ред. И. А. Стернина. – Воронежский государственный университет. – 2001. – С. 36–44.
7. Игнаткина А.Л. Специфика репрезентации концепта PUBLIC RELATIONS фразеологическими средствами американского и британского вариантов английского языка // Дисс. канд. филол. наук: спец. 10. 02. 04. «Германские языки» / Игнаткина Анастасия Львовна. – Саратов. – 2005. – 229 с.
8. Іващенко В.Л. Науковий концепт і наукове поняття: проблема диференціації / Вікторія Іващенко // Українська мова. – 2005. – № 3. – С. 62–76.
9. Карасик В.И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание. Под ред. И. А. Стернина. – Воронежский государственный университет. – 2001. – С. 75–79.
10. Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.]; под ред. Е. С. Кубряковой. – М. – 1997. – 245 с.
11. Степанов Ю.С. Константы: словарь русской культуры: опыт исследования /Ю. С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры». – 1997. – 824 с.
12. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание. Под ред. И. А. Стернина. – Воронежский государственный университет. – 2001. – С. 58–65.
13. Угрюнюк Р.В. Проблемы узгодження категорій «поняття – значення –концепт» / Р. В. Угрюнюк // Мова і культура. – 2007. – Вип. 9. – С. 224–228.
14. Учайкина Е.Н. Концептосфера БОГАТСТВО в англосаксонской картине мира: концептуализация и категоризация // Диссертация на соискание ученой степени кандидата филол. наук: спец. 10. 02. 04. «Германские языки» / Учайкина Евгения Николаевна. – Владивосток. – 2005. – 197 с.
15. Чернейко Л.О. Лингвофилософский анализ абстрактного имени / Л. О. Чернейко. – М. – 1997. – 320 с.
16. Шафиков С.Г. Категории и концепты в лингвистике / С. Г. Шафиков // Вопросы языкознания. – 2007. – № 2 – С. 3–17.

Абашкіна Т. Концепт як одиниця когнітивної лінгвістики.

У статті розглядаються основні підходи до вивчення концептів у рамках когнітивної лінгвістики, психолінгвістики та лінгвокультурології. Наводяться основні трактування терміну «концепт», різноманітня яких обумовлено неоднозначністю, складністю та багатомірністю самого феномену. На основі узагальненого матеріалу видається за доцільне вживати термін «концепт» для позначення оперативної одиниці свідомості, що виражена вербально різними мовними (лексичними, фразеологічними, паремійними та ін.) засобами і включає крім ментального також образний та емоційно-оцінний компоненти. Крім того, виявлено специфічні риси концепту, які дозволяють відмежувати його від інших суміжних термінів, таких як поняття і значення. Концепт є категорією

ширшою, ніж поняття і значення, при цьому він об'єднує у собі їх елементи та додатково характеризується суб'єктивністю та лінгвокультурною спрямованістю.

Ключові слова: концепт, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, психолінгвістика, поняття, значення.

Abashkina T. Concept as a Cognitive Linguistics Unit.

The article overviews basic approaches to study of concepts within the frame of linguistics, psycholinguistics and linguo-culturology. The author gives main interpretations of the term «concept» which variety is conditioned by ambiguity, complexity and multivariate nature of the phenomenon. On the basis of generalized material one can see that the usage of term «concept» seems preferable for designation of one's consciousness operative unit which is expressed via verbally different linguistic (lexical, phraseological, paremical) means and includes besides mental also figurative and emotionally-evaluating components. Moreover the author discovers some specific concept features which enable to distinguish it from other adjacent terms such as «notion» and «meaning». The article proves that «concept» is categorically wider than «notion» and «meaning» while combining their elements and is additionally characterized by subjectivity and linguo-cultural orientation.

Key words: concept, cognitive linguistics, linguo-culturology, psycholinguistics, notion, meaning.

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук,
професором кафедри російської мови
Київського національного університету імені Т. Шевченка
Л.П. Дядечко

Інна Білюк
(Житомир)

УДК 811.111.81'42

ВІДЕОРЕКЛАМА В БРЕНДИНГУ МІСТ

Стаття присвячена дослідженню відеореклами як ефективного способу брендингу міст. Виділено лексичні засоби аргументації у відеорекламі (числівники, оцінні лексичні одиниці і повтори), які спрощують процес декодування інформації про місто. Пропонуються приклади найуживаніших числівників, що використовуються у популяризації міст, у формуванні та реалізації конкурентного потенціалу міста. Аналізується кореляція зображення та відповідних позитивно-оцінних прикметників у відеорекламі. Розглядаються особливості лексико-синтаксичних повторів, які фокусують та утримують увагу адресата на рекламованому місті. Значну увагу приділено комунікативній стратегії апеляції до емоцій, почуттів адресата, що покликана переконати його у необхідності відвідати відповідне місто. Досліджені особливості прагматичного впливу відеореклами на адресата шляхом апеляції до авторитету, яка передбачає вплив на реципієнтів як на когнітивному, так і на сугестивному рівнях.

Ключові слова: бренд, відеореклама, позитивно-оцінні прикметники, повтор, апеляція до емоцій адресата, апеляція до авторитету.

Постановка проблеми. Брендинг міста як механізм усебічного просування території, націлений на створення довгострокового інтересу до міста шляхом формування і популяризації особливого образу. Сутність цього процесу полягає в створенні іміджу бренду, асоціацій бренду та в рекламній підтримці бренду на ринку з наголошенням на його індивідуальності. Бренд міста – це система асоціацій у свідомості реципієнтів з містом, що базуються на візуальних, вербальних і ментальних проявах. Такі атрибути бренду як ім'я, слоган, логотип, друкована реклама і відеореклама виступають ядерними елементами сучасної комунікації, що дозволяє розглядати брендинг як комунікативну стратегію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У становлення і розвиток брендингу територій, аналіз його основних елементів, методів реалізації, завдань та концепцій внесли вклад роботи Ф. Котлера, Д. Хайдера, І. Рейна, С. Анхольта, Д.А. Зеркаль та ін. З позицій лінгвістики

один з недоліків цих робіт полягає в тому, що в них головний акцент спрямований лише на простий вимір характеристик брендингу міст, його атрибутів, але при цьому ігнорується комунікативний аспект як важливий складовий компонент комунікативно-інформаційного простору.

Мета статті полягає у виокремленні та описі вербальних та невербальних маркерів, що використовуються, зокрема, у відеореklamі з метою популяризації міст. Поставлена мета визначає **завдання** статті: 1) дослідити лексичні засоби аргументації у відеореklamі; 2) проаналізувати прагматичний потенціал відеореklamі; 3) описати взаємодію іконічних і мовних засобів передачі інформації, що вживаються у відеореklamі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтенсивна інформатизація суспільства і поліісементичний характер комунікації призводять до того, що конкурентоспроможність та потенціал довгострокового успіху міста на світовому ринку залежать від узгодженої рекламної і маркетингової стратегії, в якій тісно взаємодіють вербальна та візуальна складові. Просування бренду міста здійснюється з урахуванням того, що «швидкість і потужність світових мереж, невизначеність тенденцій ринку... означають, що єдиний спосіб триматися на крок попереду – бути гнучким в плануванні і міркувати на ходу. Здатність до новаторства більше не можна вважати лише забавним хобі, заняттям у вільний від роботи час – новаторство це сама суть того, що роблять успішні корпорації» [8]. Зокрема, відеореklama репрезентує місто у вигляді системи взаємозв'язаних яскравих і позитивних символів, образів, ідей, які кращим чином передають сенс, красу, конкурентні переваги та унікальність міста. Їй властиві цілеспрямованість, масштабність впливу, досяжність, швидке поширення. Мета промовідео міст – спокусити реципієнта до подорожі, знайомства з історією міста, його культурою, традиціями, визначними пам'ятками архітектури і т.д.. Відмінність та перевага відеореklamі полягає у тому, що, дивлячись відеоролик реципієнт має можливість побачити місто, відчути його атмосферу, почути/ прочитати важливу цікаву інформацію про особливості міста.

Інформативна, оригінальна, виразна реклама безпосередньо впливає на представлення ідентичності міста в привабливих образах; сприяє формуванню і зміцненню його позитивної репутації та конкурентоспроможності; дає змогу встановити зв'язок між брендом та аудиторією. Істотною характеристикою та ефективним засобом привертання уваги у відеореklamі є лексичні елементи, які наділені конкретним змістом і виконують функції інформування та впливу. Так, аргументативний потенціал та персуазивність притаманні *числівникам*, які «є ефективним засобом переконання адресата в істинності рекламної інформації» [7, с. 7], її достовірності, об'єктивності/ суб'єктивності. Перевагою цифрових знаків є компактність та переконливість, динамічність та швидкість подачі інформації. https://www.youtube.com/watch?v=QEC_hizjdRQ Так, у відеореklamі міст уживаними є числівники, що вказують на кількість:

- міжнародних транспортних сполучень міста – **1,600 DAILY NONSTOP FLIGHTS SERVING 220 CITIES WORLDWIDE.**;
- міст, в яких можливо зупинитись у місті – **102,000 HOTEL ROOMS BY 2015.**;
- міст, які можливо відвідати – **DINE AT 4748 RESTAURANTS. VISIT 38 CRAFT BREWERIES. 100 MUSEUMS FOR 1 MILLION INHABITANTS.**;
- подій, які чекають на реципієнта – **WHERE 52 MILLION EXPERIENCES AWAIT. ROCK OUT AT 220 MUSIC VENUES. 14 500 EVENTS A YEAR.**;
- кваліфікованих кадрів – **1000 FOREIGN PRESS CORRESPONDENTS. 25 000 LOBBYISTS, 6 000 OF THEM ACCREDITED.**;
- організацій, компаній – **1700 INTERNATIONAL ASSOCIATIONS. HOME TO 34,000 DIGITAL TECH COMPANIES. 70 SUCCESSFUL CO-WORKING SPACES ACROSS THE CAPITAL.**;
- людей, які відвідали місто – **WHERE 52 MILLION PEOPLE VISIT IN JUST ONE YEAR.**

Зокрема, вживання грошового або відсоткового показника надає «значущості (relevance assignment) інформації, яка гіпотетично може виявитися важливою в умовах подальшої взаємодії» [2, с. 21]: **28% GROWTH SINCE 2009. WITH £1 BILLION EXITS THIS YEAR ALONE.**

Наприклад, у відеоролику «This is New York City» застосовується і кольоровий акцент для привернення уваги цільової аудиторії до семантично важливої інформації. Співмірність і контрастність елементів у відео визначається ієрархією їх значущості. Привертає увагу те, як структурована інформація: всередині відеоролику з'являються оцінні прикметники DYNAMIC. DIVERSE. UNEXPECTED, які покликані створити позитивне сприйняття міста. Використання лексичного **WHERE 52 MILLION PEOPLE WHERE 52 MILLION EXPERIENCES** та фонетичного **WHERE THE WORLD WANTS TO BE** повторів допомагає створити експресивно-емоційне забарвлення повідомлення та утримати увагу адресата.

При розміщенні та структуруванні тексту потрібно всю важливу, цікаву, сенсаційну інформацію подавати у назві, першому реченні чи абзаці [1, с. 29]. Таким принципом керуються, зокрема, автори проморолику «London – World Capital of Digital Technology». Розміщене експресивне повідомлення (WELCOME TO THE DIGITAL TECHNOLOGY CAPITAL OF EUROPE) виокремлює та акцентує переваги бренду міста, виконує атрактивну та контактостановлюючу функції. Інтеграція усічень WITH MORE **FIN-TECH** START-UPS THAN ANYWHERE ELSE IN EUROPE. WHERE **TECH** COMPANIES PRODUCE GREAT RETURNS та аббревіатури WORLD LEADER IN VISUAL **FX** служить атрактантом уваги і змушує реципієнтів, які не володіють інформацією, необхідною для декодування повідомлення, поміркувати над їх значенням.

Суб'єктивний мовленнєвий задум адресанта – проінформувати споживача, переконати та змусити його звернути увагу на місто як на майбутній пункт призначення для подорожі. Наприклад, у рекламі міста Чикаго одразу привертає до себе увагу одиниця розмовного реєстру мови **CABIN FEVER**, яка виступає засобом формування та підсилення спонукального ефекту. Крім того, атрактантом уваги виступає напівжирний шрифт та підкреслення: **CHICAGO PRESENTS CURES FOR CABIN FEVER. TAKE TO THE ICE MILLENNIUM PARK. CHECK INTO A HOTEL. AT THE BEST RATES OF THE YEAR. CABIN FEVER CURED. Напис SHOP. SHOP. SHOP.**, який займає площу всього екрану і тричі повторюється, наголошує на тому, що Чикаго – чудове місце для здійснення покупок. Простий синтаксис відеореклами спрямований на досягнення ефекту швидкої дії і, як наслідок, спрощує акт комунікації. Спонукальні речення та трикратний повтор покликані переконати, спонукати, задати певну «парадигму поведінки» [4] адресата.

Популяризація особливого іміджу міста досягається завдяки кореляції зображення та відповідних *позитивно-оцінних прикметників*, що акцентують увагу на унікальності та неповторності міста: convenient and stylish. personal and historical. (Discover Tallinn); INNOVATIVE AND COOL. ORIGINAL AND MODERN. GENUINE AND CLASSIC. GREEN & BLUE. ADVENTUROUS & WILD. (Stockholm Smile); COSMOPOLITAN. MEDITERRANEAN. MILLENNIAL. CULTURAL. MODERNIST. DYNAMIC. (Some reasons to choose Barcelona). <https://www.youtube.com/watch?v=Jc6AqVg4v9k&feature=youtu.be>)

Використання прикметників дозволяє зафіксувати в пам'яті реципієнта ознаку міста, створити у нього асоціативний зв'язок з майбутньою подорожжю до міста. Залучення позитивно-оцінних елементів – це стислий, компактний і лаконічний шлях ознайомити майбутніх відвідувачів з атмосферою міста. Так, прикметники оцінювання апелюють до: (а) емоційної сфери, почуттів реципієнта – *romantic getaways, rich living heritage, friendly, stunning by sea, sparkling* та (б) його інтересів, потреб, бажань – *easy by air, top-class facilities, consumer-friendly comfort, wireless wherever, cosy corners, professional, tasty, walkable, stylish*.

Використання набутоків та можливостей нових інформаційних технологій супроводжується креативним використанням мовних ресурсів та плідним застосуванням риторичних прийомів [5, с. 22]. Зокрема, широкоживаними у відеорекламі міст є *лексико-синтаксичні повтори*: **It's been called** the magic city. **It's been called** one of the world most culture beach destinations. **It's been called** America's most glamorous subtropical Paradise. **It's been called** the cruise capital of the world. (It's So Miami); **I am** passionate **I am** curious **I am** timeless **I am** discovering **I am** leaving **I am** in a rush **I am** married **I am** a hub **I am** unique **I am** inspired **I am** creative (I am amsterdam – a city for all); There's **always something** different to see. The city has **something** for everyone, **something** magical, **something** illuminating and **always something** colorful.

(Never the Same. Always San Francisco). https://www.youtube.com/watch?v=7rH5_Vdllm4&feature=youtu.be Функція такого риторичного прийому полягає в тому, щоб сфокусувати та утримати увагу адресата на рекламованому місті, сприяти запам'ятовуванню рекламного повідомлення в цілому.

Як відомо, позитивна реакція реципієнтів, стійка прив'язаність до бренду – результат яскравої змістовної рекламної кампанії, у якій емоційна та оцінна інформація не лише тісно поєднанні, але й структуровані в залежності від бажань, переваг, почуттів, емоцій реципієнтів, які беруть участь в декодуванні запропонованої інформації. Наприклад, у відео «It's So Miami» спостерігаємо стилістичний прийом градації: *the magic city* → *one of the world most culture beach destinations* → *America's most glamorous subtropical Paradise* → *the cruise capital of the world* → *IT'S SO MIAMI*, що створює додатковий прагматичний ефект, викликає нові емоції в адресата. Капіталізація слогану міста *IT'S SO MIAMI* покликана привернути увагу і зробити акцент на різноманітності, активності життя Маямі.

Побудова ціннісних орієнтирів, установок та суджень, популярних у певній спільноті, так званої «граматики культури» [9] – це своєрідне програмування реципієнта, з метою закріплення у його свідомості інформації про місто. Зокрема, відеоролик про Амстердам знайомить адресатів з концепцією міста за рахунок багаторазового повтору, що прискорює потік рекламної інформації. Широковживаними у лексичному повторі є: 1) оцінні прикметники у функції предикатива – *I am passionate I am curious I am timeless I am unique I am inspired I am creative I am new I am stylish I am seductive I am underground*; і 2) теперішня часова форма Present Continuous, яка виражає тривалу дію в певний період теперішнього часу – *I am discovering I am leaving I am making money*. Так, Амстердам є містом прекрасних можливостей для бізнесу, освіти, життя; він є об'єктом гордості для городян. Бінарні опозиції *I am import I am export/ I am buying I am selling/ I am online I am offline* виконують не лише інформуючу функцію, а й аргументативну. Використання бінарних опозицій є давнім ефективним прийомом аргументації.

Наприклад, автори відео про Сан-Франциско представляють місто, вживаючи прості синтаксичні конструкції, що піддаються швидкому та легкому декодуванню: *San Francisco. The sights. The sounds. The spirit. New traditions to start. And memories to make*. Налагодження контакту з адресатом відбувається через вживання спонукальних речень: *Just cheer and it's everywhere you look. Come see us on our holiday best*. Відеоролик закінчується антитезою **Never the same. Always San Francisco**, в якій напівжирним шрифтом виокремлено основну ідею бренду: Сан-Франциско – місто, яке змінюється, залишаючись вірним традиціям.

Комунікабельність бренду – здатність торгової марки викликати емоції і формувати відносини із споживачами [3, с. 179]. *Апеляція до емоцій адресата* є одним з найбільш ефективних рекламних прийомів, який «має на меті створити атмосферу більш близького інтимного спілкування» [5, с. 22]. В наш час все більшої популяризації набуває відеореклама міст, яка на прикладі історій реальних людей, акцентує увагу на неповторності та унікальності міста. <https://www.youtube.com/watch?v=YsQwp0jMPwE&feature=youtu.be>

Наприклад, короткометражний фільм «Love Beijing» (8 хвилин) описує історію дівчини, мрія якої здійснилася завдяки акції «безвізове перебування у Пекіні до 72 годин». Відеоролик починається з розповіді Луни Джонсон про те, що надихнуло її відвідати місто та історії про її особисте життя: *Once I stood there overlooking the many layers of the palace. The Forbidden City Jingshan. I was in shock. No pictures, no videos. Nothing can capture the true feeling of really standing there for yourself. I couldn't pull myself away. I was frozen with shock at the grandeur and beauty. Something made me want to uncover the other ancient layers of Beijing I haven't seen yet. I want it to explore. My name is Luna. I was born in a small town next to Toronto, Canada. There's my parents, me. I also have a brother and a sister. I guess you can say it's a big happy family. On a lucky stop in Beijing on the way to Malaysia I discovered the 72-hour visa-free deals. My dream to see China came true. And I got a package with a guided tour*. Після зустрічі з гідом у Луни починається знайомство з містом, його архітектурою та жителями. Дівчина знаходить нових друзів, які вчать її китайським словам, проводить з ними час і насолоджується перебуванням у місті. Відеоролик закінчується від'їздом Луни, яка з сумом каже: *When leaving Beijing it's sunken. That feeling that can be called love. Every*

second, every moment started clearly to engrave itself into my heart. Так, слово *love* покликане впливати на думки, погляди, цінності адресата.

На особливу увагу заслуговує відеореклама міста Париж ('Paris' Travel Commercial), створена у 2014 році, головним персонажем якої є літня жінка, що відразу дозволяє реалізувати прагматичний потенціал рекламного повідомлення. Відеоролик присвячений її спогадам про те, як вона познайомилася з чоловіком своєї мрії, як вони зустрічалися, одружилися і прожили щасливе життя разом. Дія розпочинається у типовому французькому кафе, з якого і почалася 'історія кохання', потім жінка прогулюється повз відомі туристичні об'єкти. Музична композиція, обрана для реклами, відображає її загальну сумну тональність, яка підсилюється монологом жінки: *We met in that coffee shop, d'you remember? I've looked at you and I liked you from the beginning. You wanted me to think you were lost so you asked me for directions and we ended up talking all night. I never forgot that summer. We've dated for 4 years. We saw each other constantly although we lived in 2 different countries. It was hard but we didn't care. Finally, we decided to get married. And although it was tough I moved to your country. We've 2 kids, 6 grandchildren... Huh... six... Can you believe that? We grew old together. You gave me a life full of happiness.* Головна ідея відеореклами стає зрозумілою, коли жінка приходить на міст і бачить закоханих молодих людей: *That's why it's so hard to let you go because I lost you the moment I decided not to take that trip, nor to come to the City, to that coffee shop. I lost you when I cancelled my trip. I lost you because I never met you.* Її слова змушують адресата задуматися, що людське життя швидкоплинне. Образ літньої жінки має на меті спокусити реципієнта до подорожі, яка може стати незабутньою подією у житті. Так, відеореклама закінчується панорамою міста, на фоні якої з'являється напис: *The trips you never made, you never will.* Подвійне вживання прислівника часу сприяє укріпленню у свідомості адресата думки про те, що не потрібно відмовлятися від подорожі, якщо трапляється така нагода.

Позитивний імідж – це привабливість міста для проживання в ньому, ведення бізнесу, відпочинку тощо [6, С. 76-80]. Відповідно, сьогодні реклама більшою мірою починає враховувати інтереси, установки, високі моральні цінності (сім'я, кар'єра, відпочинок) учасників комунікативної взаємодії. Наприклад, для просування концепції міста Цюрих було створено три відеоролики під назвою «ZÜRICH World Class. Swiss Made.», в яких робиться акцент на тому, що Цюрих – це місто, де можливо відпочити з сім'єю, зробити гарні покупки і отримати якісний сервіс. Так, американець Джон С. (engineer, Expatriate Manager) обирає Цюрих для відпочинку з сім'єю, оскільки це місто – чисте та безпечне: *Life as an international expert can be tough. That's why I like taking my family to Zürich. Getting around is easy. Everything is clean and safe. To me it's like a breath of fresh air.* У наступному відеоролику Ірина К. з Росії (Fashion Designer) наголошує, що Цюрих надихає її і є чудовим містом для шопінгу та вишуканої кухні: *Fashion and design is my life. I love coming to Zürich. I find inspiration on every corner. Colours. Tastes. Textures. Zürich is great for stylish shopping and fine dining.* Для Єви Дж. (Meeting Planner, German) швейцарське місто – це, перш за все, якісний сервіс: *I organize meetings for a living. Zürich is my favourite destination. It's easy to get 'tun' with great facilities close by and quality service like no other. In Zürich I get many happy smiles from my customers.* Так, у відеорекламі Цюриху тісно поєднані когнітивний та емоційний компоненти, що сприяє створенню образу міста як сильного і конкурентоспроможного регіону.

У сучасних умовах ринкової конкуренції бренд міста – це вербальне вираження "ідентичності міста", тобто усіх його унікальних характеристик. Одним з дієвих факторів переконання реципієнта в тому, що місто варто уваги, виступає *апеляція до авторитету*, яка передбачає вплив на реципієнтів як на когнітивному, так і на сугестивному рівнях. Авторитетними у відеорекламі міст є відомі особистості, що додає переконливого характеру рекламному повідомленню та створює довірливу атмосферу. <https://www.youtube.com/watch?v=0P6aAh7EdZY&feature=youtu.be>

З метою популяризації Торонто, у 2014 р. було створено відеоролик після проведення міжнародного кінофестивалю (Toronto International Film Festival – TIFF), в якому зустрічаємо таких відомих акторів як Джаред Лето, Джульєт Льюїс, Анджеліна Джолі, Стівен Мойєр, Джейк Джилленхол, Піз Візерспун, Скарлетт Йоханссон, Дермот Малруні, Марія Белло, Джулія Робертс,

Бред Пітт, Х'ю Джекман, Терренс Ховард, Дженніфер Гарнер. Зірки кіноіндустрії коротко і лаконічно описують свої враження від перебування у Торонто. Реципієнт бачить їхні емоції, почуття, що підвищує ефективність реклами. Так, кінозіркам подобається красиве життя навколо Торонто, різноманіття міста, художній дух Торонто, культурні заходи, музеї, шанувальники в Торонто, ентузіазм жителів Торонто. Апеляція до авторитету відомих акторів компенсує невираженість інформації мовними засобами і, як наслідок, сприяє зростанню зацікавлення та інтересу реципієнтів до міста.

Наприклад, у рекламі міста Гонконг адресати знайомляться з відомим британським шеф-кухарем, Гордоном Рамзі. Коментарі шеф-кухара дають реципієнту можливість ознайомитись з містом, його атмосферою. Для яскравого опису міста Рамзі використовує: *метафору* It's a city that never sleeps. It really is a multi-faceted city.; *enimemu* Compact, but compact with energy, passion and some great food. Comfort dining, smart surroundings. Magical, inspirational, passionate and more importantly breathtaking.; *алюзію* I like to think that we bring a little bit of "cool Britannia", що підсилює враження про місто.

Популяризація іміджу міста Мадрид відбувається також із залученням відомих людей, а саме футболістів іспанського клубу «Реал Мадрид» (Карло Анчелотті, Кріштіану Роналду, Іско (Франсиско Суарес), Джеймс (Хамес Родрігес), Кейлор Навас, Тоні Кроос, Карім Бензема) та іспанських професійних баскетболістів (Феліпе Рейес, Серхіо Льюль, Андрес Носіоні, Серхіо Родрігес). Головна мета відеореклами донести до адресата, що Мадрид – це місто, яке може створити певну атмосферу, залучити реципієнта до діалогу. Реклама розпочинається з того, що тренер Карло Анчелотті відправляє СМС повідомлення своїм підопічним з текстом: Тренування відбудеться через 30 хвилин (Atención! Entrenamiento en 30 minutos). Футболісти у той час насолоджуються Мадридом: фламенко, картинами в музеї, грою в гольф, покупками, спілкуванням з друзями у кафе. Зібравшись у приміщенні для переодягання спортсмени отримують ще одне повідомлення від тренера: Починайте бігати без мене... Ще один фантастичний день, щоб насолодитися Мадридом (Empezad a correr sin mí... Hace un día fantástico para disfrutar de Madrid). Відеоролик завершується швидким оглядом визначних туристичних пам'яток і коротким спонукальним повідомленням Enjoy Madrid!. Використання двох мов як спосіб досягнення оригінальності реклами сприяє зростанню зацікавлення та інтересу адресата.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, роль відеореклами у формуванні та реалізації конкурентного потенціалу міста зводиться до підкреслення його позитивних сторін в привабливій для адресата формі. Диференціація, позиціонування, індивідуалізація бренду міста за рахунок відеореклами набуває все більшої популярності, оскільки її змістовне візуальне і вербальне наповнення надає користувачам змогу: ознайомитися з відомими туристичними об'єктами міста, дізнатися про певні аспекти життя міста, побачити та відчувати атмосферу міста, почути та осмислити враження інших людей, які вже його відвідали. Перспектива подальшого дослідження позиціонування міст на міжнародній арені полягає у поглибленому вивченні особливостей взаємодії невербальних і мовних засобів передачі інформації, що вживаються у сучасному віртуальному інформаційному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А.Д. Видеориторика в современном коммуникативном пространстве / А.Д. Белова // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи / гол. ред. Алла Дмитрівна Белова. – К. : Логос, 2010. – С. 22-34.
2. Ван Дейк Т.А. ЯЗЫК. ПОЗНАНИЕ. КОММУНИКАЦИЯ. / Т.А. ван Дейк. – Б. : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
3. Васильева М., Кадеин А. Бренд: сила личности / М. Васильева, А. Кадеин. – СПб. : Питер, 2003. – 208 с.
4. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д.Б.Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
5. Каратаева М.В. Онлайн-відео-журнал Louis Vuitton як новий жанр віртуальної реклами: infotainment & edutainment / М.В. Каратаева // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2013. – № 43, частина 2. – С. 147-152.
6. Котлер Ф. Маркетинг городов. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / К. Асплунд, И. Рейн, Д. Хайдер. — СПб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2005. — 385 с.
7. Крутько Т. В. Англомовна реклама у віртуальному просторі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Тетяна Валеріївна Крутько. – Рівне, РІСКСУ, 2006. – 216 с.
8. Butwin R. Street Smart Network Marketing. – Three Rivers Press, 1997. – 208 p.
9. Hall Edward T. Beyond Culture. – Anchor Books, 1976. – 320 p.

Билук И. Видеореклама в брендинге городов.

Статья посвящена исследованию видеорекламы как эффективного способа брендинга городов. Выделены лексические средства аргументации в видеорекламе (числительные, лексические единицы с оценочным значением и повторы), упрощающие процесс декодирования информации о городе. Предлагаются примеры наиболее употребительных числительных, которые используются в популяризации городов. Анализируется корреляция изображения и соответствующих прилагательных с положительным оценочным значением в видеорекламе. Рассматриваются особенности лексико-синтаксических повторов, которые фокусируют и удерживают внимание адресата на рекламируемом городе. Значительное внимание уделено коммуникативной стратегии апелляции к эмоциям, чувствам адресата, цель которой убедить в необходимости посетить рекламируемый город. Исследованы особенности прагматического воздействия видеорекламы на адресата за счет апелляции к авторитету. Исследованы особенности прагматического воздействия видеорекламы на адресата путем апелляции к авторитету, которая предполагает воздействие на реципиентов как на когнитивном, так и на суггестивном уровнях.

Ключевые слова: бренд, видеореклама, прилагательные с положительным оценочным значением, повтор, апелляция к эмоциям адресата, апелляция к авторитету.

Bilyuk I. Video Advertising in City Branding.

The article is devoted to the study of video advertising as an effective way of city branding. Lexical means of argumentation in video (numerals, evaluative lexical units and repetition) that simplify the decoding of information about the city are analyzed. Examples of the most common numerals used in the cities' promotion, the formation and implementation of the cities' competitive potential are suggested. The correlation of image and corresponding positive evaluative adjectives in video advertising is analyzed. Features of repetitions that focus and hold the attention of the addressee on the advertised city are examined. Considerable attention is paid to the communication strategy of appeal to the recipient's emotions and feelings. The features of the pragmatic impact of video advertising on the addressee by means of appeal to the authority are studied.

Key words: brand, video advertising, positive evaluative adjectives, repetition, appeal to the recipient's emotions, appeal to the authority.

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором кафедри
англійської філології та перекладу
Житомирського національного університету імені Івана Франка
А.Д. Бєловою

Ірина Горбач
(Київ)

УДК 811.133.1:81'276.12

**ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)**

Статтю присвячено визначенню ролі розмовної мови в реалізації комунікативних задач, стратегій автора. У статті проаналізовано особливості розмовних елементів та їх прагматичні функції впливу на читача. Визначено, що вживання граматичних і лексичних елементів розмовної мови обумовлено прагненням автора створити природний, переконливий образ адресанта, персоніфікувати звернення і досягти бажаного прагматичного ефекту. Аналіз фактичного матеріалу дозволив дійти висновку про те, що елементи розмовного мовлення дозволяють зменшити дистанцію між комунікантами, а також допомагають адресанту встановити контакт з адресатом. Письменник використовує експресивно і стилістично забарвлені мовні одиниці розмовного стилю мовлення для характеристики персонажів, створення мовного портрета персонажа, для більш експресивного зображення дійсності. Зокрема було розглянуто функції емоційно зниженої лексики, дискурсивних маркерів, синтаксичних засобів в мовній тканині твору. Джерельною базою статті стали романи сучасного французького письменника Ніколя Фарга.

Ключові слова: розмовна мова, фамільярна лексика, дискурсивні маркери, прагматика, дислокація, авторські інтенції, мова персонажів, експресивність.

Постановка проблеми. Відомо, що інтерес науковців до особливостей розмовної мови не слабшає в лінгвістиці вже кілька десятиліть, а навпаки посилюється. Це можна пояснити тим, що спостерігається загальна тенденція до спрощення мови як в граматиці так і в фонетиці, появи в літературній мові розмовних елементів, тяжіння до розмовної мови не лише в побутовому спілкуванні, художніх текстах, джерелах ЗМІ, але й політичному дискурсі.

Мова художнього тексту це сукупність мовних засобів, які використовуються в художньому тексті [19]. У виборі мови художнього твору автор керується бажанням донести до читача свої думки, почуття, своє бачення тієї чи іншої проблеми, завоювати довіру та вплинути на читача. Письменник сам вибирає мову, на якій збирається донести до читача свої думки, враження, переживання. У будь-якому висловлюванні неважко углядіти присутність якогось прагматичного моменту вже в силу того, що адресант, реалізуючи у промові свою комунікативну задачу, відбирає потрібні засоби мови, визначаючи тим самим до них своє ставлення вибудовує і організовує їх так, щоб вони зробили можливим адекватне декодування даного висловлювання, здійснюючи таким чином, ставлення знаків мови до адресата [14, с. 106].

Сучасна французька розмовна мова є центром дискусії багатьох лінгвістів, оскільки саме поняття розмовна мова досі часто асоціюється з негативними аспектами мови через наявність помилок, незакінченість речень, перебивки в розповіді, стилістично зниженої лексики. **Метою** даної розвідки є вивчення ролі і характеру розмовної мови у реалізації прагматичних настанов та цілей автора. **Завдання**, які впливають з даної мети, передбачають аналіз мовних засобів, які задіяні в художньому тексті для досягнення авторської інтенції. **Об'єктом дослідження** даної розвідки є романи французького письменника Ніколя Фарга, а саме: *Rade Terminus*, *J'étais derrière toi*, *Beau rôle*, *Le Roman de l'été*. Зокрема, дослідження елементів розмовної мови в побутовому діалогічному мовленні персонажів та монолозі оповідача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці дослідження розмовної мови присвячені роботи І.Р. Гальперіна [8], Ю.С. Степанова [18], І.В. Арнольд [1], О.Б. Сиротиніної [16], О.А. Земської [13], В.Д. Девкіна [11], К.А. Долініна [12], В.О. Хомякова [19], Л.А. Введенської [6]. Дослідження розмовної французької мови відображено у працях українських та зарубіжних науковців: З.О. Гетьман [10], О. Волгіна [7], А.А. Білас [3], Н. Ярошко [21], Ш. Баллі [2], Н. Bauche [22], С. Blanche-Benveniste [23], L.-J. Calvet [25], F. Gadet [32], P. Guiraud [34], A. Martinet [36], Н. Renchon [39], A. Sauvageot [40].

Виклад основного матеріалу дослідження. В рамках французької розмовної мови виділяються такі реєстри, як літературно-розмовна мова (*parler littéraire*), фамільярна мова (*parler familier*), просторіччя (*parler populaire*), місцевий говір і патуа (*parler régional et patois*), аргот (*argot*), модна французька мова (*français branché*), мова передмість (*parler des banlieues*) і нецензурна мова, знижена лексика (*gros mots, parler grossier*). Відомий російський вчений І.В. Арнольд, виділяв три різновиди розмовного стилю: літературний, фамільярний і просторіччя [1, с. 250]. М.П. Брандес розрізняє наступні лінгвістичні ознаки розмовної мови: вживання просторіччя, вживання мовних одиниць конкретного значення на всіх рівнях (прослідковується тенденція вживання мовних одиниць з абстрактно-узагальненим значенням), послаблення синтаксичних зв'язків між частинами речення, велика кількість мовних засобів суб'єктивної оцінки, оціночних емоційно-експресивних одиниць усіх рівнів (від фонетичного до синтаксичного), наявність мовних стандартів (кліше) і фразеологізмів розмовного характеру, авторських неологізмів, використання особистих займенників та особистих форм дієслова [5, с. 224]. Е.Г. Різель, наприклад, наступним чином диференціювала розмовну мову: літературно-розмовна – фамільярна – вульгарна [15]. Проте, незважаючи на різноманітність термінів та підходів до дослідження поняття розмовної мови, вважаємо, що **спільним** серед них є те, що розмовному мовленню притаманна невимущеність, спонтанність, неформальний стиль спілкування залежно від комунікативної ситуації, усна форма спілкування.

У художньому тексті розмовна мова використовується як засіб експресії в діалогах, авторських ремарках. Ознаки розмовної мови, зазвичай, спостерігаємо в мовленні персонажів, для відображення їх соціальної та психологічної характеристики, показу емоційного стану, відносини суб'єкта до адресата, створення необхідної атмосфери розповіді, визначення

суспільної приналежності індивіда та мові автора. Так, за Ф. Бертело персонажі сучасних романів говорять мовою близькою до реального спілкування [24, с. 205–206]. Також вживання розмовної мови притаманне художнім творам з першоособовою формою нарації для створення ефекту інтимізації розповіді.

Аналіз романів французького письменника показав, що Н. Фаргу притаманний розмовний стиль письма через який автор створює невимушену атмосферу бесіди, для передачі мовлення персонажів, безпосередності спілкування між мовцями, налагодження комунікативного контакту з реципієнтом (читачем). В нашій розвідці ми розглянемо як реалізуються особливості розмовного мовлення на фонетичному, лексичному та граматичному рівні на прикладі романів сучасного французького письменника.

Випадіння *e caduc*, є характерним для розмовної мови. Таким чином письменник створює ефект усного розмовного мовлення на письмі: *c'tait, vacances ou pas, y'z'ont toujours l'feu au cul, les gens* (4, р. 28), *ça doit même rev'nir moins cher, j'en suis sûr, Y'a rien à r'gretter* (4, р. 30). Це також стосується елізії особових займенників до якого вдається автор, що також є характерною рисою передачі елементів розмовного мовлення в романах: *J'me suis perdue, moi!, m'laisser, j'chupporte pas* (4, р. 101), [...]...*t'as des gamins à poil qui courent au milieu de la route [...]; T'es là, tu regardes par la vitre et t'as qu'une envie, c'est de surtout pas descendre...* (1, р. 72). В свою чергу *y'z'ont* це графічне позначення *зв'язування* в французькій розмовній мові, якому відповідає стандартне позначення на письмі *ils ont*. *Chais pas (fam.)* належить до фамільярного реєстру і утворилось внаслідок прогресивної асиміляції *je ne sais pas* [41]: *Ch'passe par là parce que ch'connais!, chais pas!* (4, р. 31,112).

Найбільш виразною ознакою розмовної мови є розмовна лексика. Так, в лінгвістичному словнику під редакцією В.Д. Старіченка поняття розмовна лексика тлумачиться як слова та вирази, які вживаються при безпосередньому спілкуванні і характеризуються зниженим стилістичним забарвленням [17, с. 509]. Н.І. Гез до розмовного мовлення відносить як лексику нейтрального або загальноновживаного стилю, так і слова з емоційно-експресивним забарвленням (пестливі, лайливі, іронічні, жартівливі) [9]. Розмовна лексика несе в собі емотивне навантаження і, як правило, вживається для передачі емоцій персонажів, допомагає авторові налагодити *контакт* із *читачем*. У межах французької розмовної мови розрізняють наступні мовні реєстри: *familier, soutenu, courant*. В свою чергу *familier* можна визначити як усне або письмове використання повсякденної мови, яка пов'язана тільки з ситуацією спілкування [42]: *Regarde, ça fait vingt minutes qu'il tchatte dans son téléphone portable devant sa copine qui fait le pied de grue* (1, р. 56). Дієслово *tchatcher (fam.)* означає *parler d'abondance; bavarder*, вираз *faire le pied de grue – attendre debout (fam.)*, і в даному прикладі розмовні елементи підсилюють ефект негативної оцінки. Конструкції типу N+ DE+ N часто зустрічаються в розмовній мові для характеристики людини (її якостей, дій вчинків): *Je suis d'un bordélique!* (1, с. 16) (*fam.*), *pauvre de moi* (2, р. 233) в першому прикладі денотує самокритику з негативним відтінком, характеризує людину; *Tu te fous de moi ou quoi? À quoi tu joues, là?* (1, р. 57) позначають байдужість, почуття роздратування. Прагматичний потенціал, який формується завдяки широкому використанню таких мовних засобів впливу як емоційна й емоційно забарвлена лексика, оцінна лексика активізує у реципієнтів відповідні індивідуальні асоціації, задіює емоційне співпереживання, емпатію слухачів. Лексеми, які слугують негативною емоційною характеристикою людей, явищ і предметів і які зустрічаються дуже часто в досліджуваних романах є: *salaud, connard, sale gueule, saloperie, putain*, зокрема в діалогах персонажів через які автор змальовує лінгвістичний портрет персонажа. Знижена лексика в діалогах персонажів справляє негативний ефект на реципієнта [38]: – *Tu fais chier Roland, râla Femieux. Qui va passer ici, hein? Qui? – Je m'en fous. C'est la loi, j'l'applique.* (4, р. 151). В романах використання зниженої розмовної лексики ми спостерігаємо не лише серед представників нижчих соціальних класів, але й серед персонажів, що належать до вищого класу. Це говорить про те, що автор таким чином створює реальні художні образи *персонажів незалежно від професії та соціального статусу*, зображує їх такими якими вони є насправді і як вони спілкуються в реальному житті: *C'est pas ça! C'est pas possible!NON!! Putain de bordel de merde!! C'est pas un putain de bouton de moustique, ça?* [1, р. 99]. В мовленні персонажів використовується негативно забарвлена лексика, що виражає зневажливе ставлення,

критику: – *Ah ouais? s'amusait Amaury. Quel **connard** ce vieux! Et c'est un Français, en plus! Cool, la solidarité ici! Et votre **meuf**, je voudrais pas dire, excusez-moi, mais c'est ce qu'on appelle une vraie **salope** ou je m'y connais pas!* (1, р. 200), де *connard* [28] відноситься до просторіччя із значенням *imbécile, crétin*; *meuf* (арго) [там само] – *femme, fille*; *salope* [там само] має образливе значення *femme, fille très sale*. Лексеми **connard**, **meuf**, **salope** відносяться до зниженої фамільярної лексики, мають оцінно-експресивне забарвлення з негативним відтінком. характеризують людину, передають зневажливе ставлення мовця, несхвальне ставлення. Автор в своєму виборі лексичних засобів керується не лише ефектом, який він хоче справити на читача, а й враховуючи те, що читач повинен бути здатний декодувати, інтерпретувати задіяні стилістичні засоби.

Відсутність заперечувальної частки *ne* – дуже поширене явище настільки, що його можна вважати нормою в сучасній французькій розмовній мові: **faut pas oublier** (1, р. 68), **y'a pas de photo dans ce guide** (1, р. 26). М. Дарня стверджує, що тенденція до видалення заперечувальної частки *ne* це реалізація мовної економії та бажання письменника підкреслити розмовний відтінок **усного мовлення** [27].

Для усного мовлення характерним є зміна звичайного порядку слів з метою стилістичного виділення певних членів речення. До особливостей сучасної французької мови слід віднести явище *dislocation* (відокремлення) (або *segmentation, détachement, mise en evidence*) [35]. Термін *dislocation*, вперше згадує Ш. Балі [2, с. 65], він означає переміщення будь-якого члена речення в іншу структурну позицію. Відокремлення може бути перед дієсловом, тобто відокремлення вправо. Наведемо декілька прикладів: **Moi, je reste fasciné** (2, р. 99), **moi, je prenais ça comme un joli hommage, ça me rassurait sur ma capacité d'éveiller l'attention des filles [...]** (2, р. 49); **Mes rôles, ils sont ce qu'ils sont, c'est peut-être peu à l'échelle internationale [...]** (3, р. 71); **Mais je te previens, Warren et Melissa, eux, ils bougent pas.** (3, р. 197); **Moi, j'étais flatté mais calme, je ne m'emballais pas** [2, р. 47]. **Tu trouves que c'est le moment, toi, comme ça, en pleine rue, pour lui demander?** (4, р. 340) або після дієслова – відокремлення вліво **Non la France, elle ne voulait plus en entendre parler, Phidèlyce.** (1, р. 63).

Відокремлення вліво є більш притаманним для розмовного мовлення, тоді як відокремлення вправо зустрічається як в усному мовленні, так і на письмі. Аналіз корпусу прикладів дозволяє нам зробити висновок, що в романах французького письменника частіше зустрічаються відокремлені елементи типу *Moi...je* або *Lui...il, eux, ils*, де відокремлення передається через *pronoms personnels toniques*. Таким чином, аналіз ілюстративного матеріалу показав, що найбільше зустрічається відокремлення (*dislocation*), де займенник виступає у ролі підмета речення. Зокрема, *dislocation* типу **moi, je** для зміцнення суб'єктивної точки зору мовця.

Увагу науковців привертають дискурсивні маркери, які виконують функції сполучних елементів дискурсу та визначають комунікативні наміри мовця і відносини між мовцем і слухачем [29, р. 7]. Катрін Шане до категорії дискурсивні маркери включає: конектори (*mais, donc, aussi, parce que*), дискурсивні частки (*bon, voilà, ben, quoi, là*); фактичні маркери (*tu sais, tu vois, hein*); регулятори (ті, на кого спрямована розмова (*oui, d'accord, hm hm, je vois*); деякі вирази (*de toute façon, enfin de compte, indéfinitive*), парентетичні дієслова (*je veux dire, je sais pas, je précise*), та і інші. для встановлення контакту [26]. Ними можуть бути різні частини мови, які не виконують свою звичайну синтаксичну функцію і виступають як дискурсивні маркери, які французький лінгвіст О. Дюкро позначає терміном "дискурсивні слова" [30].

Дискурсивний маркер *hein* також має фактичне значення, коли мовець звертається до співрозмовника для отримання додаткової інформації, але, як і раніше, переконаний, що консенсус можливий: – *Eh ben voilà. Euh, dis-moi franchement, hein? Est-ce que par hasard – c'est juste une idée comme ça qui me passé par la tête, hein...* (4, р. 87). *Écoute, hein* слугують для вираження підтримки або безпосередньої взаємодії між учасниками. Маркер *écoute*, який дуже часто використовується в розмовній французькій мові для залучення уваги співрозмовника, для підкреслення важливості сказаного: **Écoute, il va falloir que tu arrêtes de me demander si je vais bien toutes les cinq minutes parce que, si tu continues, je vais vraiment finir par m'énerver et ça ira effectivement mal** (2, р. 75).

Дискурсивний маркер *tu vois* закликає звернути увагу на те, що сказано, залучає до запропонованої теми дискусії. Дискурсивний маркер *tu vois* денотує констатацію факту, спонукає

співрозмовника проявити розуміння: – *Alors ça, ça m'énerve, tu vois* (1, p. 248); *Là, tu vois, il faudrait rentrer dans le détail, dans la personnalité [...]* (2, p. 37). В свою чергу маркер *tu sais* передбачає, що реципієнт володіє певними знаннями з приводу теми про яку йде мова, а це означає, що не потрібно особливо акцентувати увагу співрозмовника на чомусь, адже він вже володіє достатньою інформацією [25]: *Tu sais qu'il aime ça, tu sais qu'il aime se montrer avec de belles matières, tu sais que c'est important pour lui.* (3, p. 183); *Tu sais, les vrais problèmes, je n'en avais jamais vraiment eu* (2, p. 19). Вираз *c'est ça* виступає в якості підтвердження того, що повідомлення було зрозуміле для співрозмовника: *Tu veux perdre l'élection, c'est ça?* (3, p. 183).

Для розмовної мови характерним є також вживання неозначеного займенника *ON*, який: *On n'est pas rentrés chez elle tout de suite. On était bien dans ce jardin, on n'était pas pressés, on profitait de la nuit.* (2, p. 235) Займенник *ON* в значенні *pous* ("ми") притаманний розмовному стилю мовлення. Хоча на сьогоднішній день вживання неозначеного займенника *ON* можна почути в промовах політиків, в офіційних документах, оскільки тенденція до спрощення в мові проявляється все більше і більше, тим не менш, вживання є характерною ознакою усного мовлення яке притаманне романам Н. Фарга.

Вигуки також виконують прагматичну функцію відображаючи різноманітні почуття та емоції: розчарування, позначають раптовість, несподіваність: (*Zut!*), подив (*Tiens, Bah!, Allez!, Dis donc, Ah ça, ouais, hé hé, au fait, bref, ben bon*) (1, 2, 3, 4) також передають раптовість, несподіваність та швидкість в мовленні; привертають увагу: *Hep! Hep! José! Tu m'apportes la même chose* (1, p. 81). Вигук *euh* виражає сумнів, подив, невпевненість: *Euh, oui, c'est vrai, t'as raison. Euh, je suis désolé* (1, p. 57). Вигуки передають таку реакцію мовця як: несподіванка, несхвалення або показують, спосіб у який мовець звертається до свого співрозмовника. Відповідно до словника *Le dictionnaire des onomatopées* мовець використовує вигуки для того, щоб звернутися до свого співрозмовника: покликати *he, hep, ho, hou hou, ohe, psit/pst*, заперечити *ta ta ta*, освістати *hou*, попросити помовчати *chut* [29]. П. Енкель та П. Резо описують вигуки як лексичні фрази, що відображають ставлення мовця: розчарування (*flute, merde, zut*), презирство (*peuh*), відразу (*fi, pouah*), біль (*aïe, ouille*), заохочення (*allons*) [31]. Наприклад вигук *Ah* найчастіше передає подив, справжнє здивування, вказує на емоційна реакція на несподівану ситуацію: *Ah oui, je vois, ça y est* (1, p. 201), *Ah, ce qu'elle avait pu être malheureuse, ici, Phidélyce* (1, p. 35), *Ah...Non, non* (1, p. 30). Маркер *Ah bon* передбачає зближення думок з якогось питання в розмові і закликає до уточнення: *Ah bon? Ben vous avez qu'à venir à la maison, samedi soir.* (4, p. 21).

Висновки дослідження. Отже, розмовна мова, використовується в художніх текстах як засіб передачі експресії, характеристики персонажів, мовлення автора. Вибір того чи іншого мовного реєстру продиктований бажанням автора виразити свої думки та охарактеризувати ту чи іншу верству населення мовними засобами вираження якої ми розглядаємо в нашій розвідці. На нашу думку, ознаки розмовної мови є інструментом письменника для більш реалістичнішого зображення героїв роману, для відтворення експресивності в мовленні персонажів. Елементи розмовної мови в романах Н. Фарга використовуються для привертання уваги співрозмовника, зміни теми мовця, для реалістичності передачі усного розмовного мовлення. Таким чином, через граматичні та лексичні елементи розмовної мови автор створює природний, переконливий, реалістичний образ мовця; елементи розмовної мови також створюють ефект невимушеної бесіди з читачем. Так, розмовна мова в романах французького письменника через комунікативну та експресивну функцію реалізовує вираження авторських ідей та вплив на читачке сприйняття тексту. **Перспективи подальших наукових розвідок.** Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні функції молодіжного сленгу та іншомовних запозичень в мовній тканині романів Н. Фарга.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. — 4-е изд., испр. и доп. — М. : Флинта : Наука, 2002. — 384 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка [Текст] / Ш. Балли; Пер. с третьего франц. издания Е. В. и Т. В. Вентцель; ред., вступ. ст. и примеч. Р. А. Будагова. — 2-е изд., стереотип. — М. : Эдиториал УРСС, 2001. — 416 с.

3. Білас А. А. Поняття розмовного мовлення у лінгвостилістичній концепції Ш. Баллі // *Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання*: [науковий журнал / голов. ред. В.Д. Каліущенко]. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Т. 9. – № 1. – С. 132–142.
4. Білас А. А. Категорія розмовної мови у дескриптивно-лінгвістичній концепції К. Бланш-Бенвеніст // *Мова і культура* (Науковий журнал). – К.: Видавничий Дім Д. Бураго, 2012. – Вип. 15. – Т. VII (161). – С. 109–115.
5. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник. – 3-е изд., перераб и доп. – М.: Прогресс – Традиция; ИНФА – М, 2004. – 416 с.
6. Введенская Л. А. Культура речи языка / Л. А. Введенская. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 448 с.
7. Волгіна О. Динаміка соціолекту "Argot" у сучасній французькій мові [Текст] : (на матеріалі лексикографічних джерел) / О. Волгіна // *Психолінгвістика. Психологія. Мовознавство. Соціальні комунікації* : Збірник наукових праць / Держ. вищ. навч. закл. "Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди". – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 8. – С. 89–94.
8. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 137 с.
9. Гез Н. И. Устная речь. Очерки по методике обучения немецкому языку (для педагогических вузов) [Текст] / Под ред. И. В. Рахманова. – М., "Высш. школа", 1974. – С. 50–97.
10. Гетьман З. О. Сигнали розмовності в художньому діалозі (на матеріалі сучасної іспанської мови) [Текст] / З. О. Гетьман // *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики* : Збірник наукових праць : присвячено 110-й річниці від дня народження професора Олександри Олексіївни Андрієвської / М-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ : Логос, 2010. – Вип. 18. – С. 96–101.
11. Девкин В. Д. Специфика словаря разговорной лексики [Текст] / В. Д. Девкин. – М., Русский язык, 1994. – 768 с.
12. Долинин К. А. Интерпретация текста. – М. : Просвещение. 1985. – 288 с.
13. Земская Е. А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения. М. : Русский язык, 1979. — 240 с.
14. Наер В. Л. Прагматический аспект английского газетного текста. // *Коммуникативные и прагматические особенности текстов различных жанров*. Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. Вып. 178. — М., 1981 — С.106–116.
15. Ризель Э. Г., Шендельс Е. И. Стилистика немецкого языка. – М. : Высшая школа, 1975. – 275 с.
16. Сиротинина О. Б. О терминах «разговорная речь», «разговорность» и «разговорный тип речевой культуры» // *Лики языка : К 45-летию научной деятельности Е. А. Земской*. М. : Наследие, 1998. – С. 348–353.
17. Стариченок В. Д. Большой лингвистический словарь / В.Д. Стариченок. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 811 с.
18. Степанов Ю. С. В поисках прагматики (проблема субъекта) / Ю. С. Степанов // *Изв. АН СССР, сер. лит. и яз.* – 1981. – Т. 40, № 4. – С. 325–333.
19. Терминологический словарь-тезаурус по литературоведению [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу : http://literaturologiya.academic.ru/905/язык_художественной_литературы.
20. Хомяков В. А. Некоторые типологические особенности нестандартной лексики английского, французского и русского языков // *Вопросы языкознания*. 1992. – №3. –С. 94–105.
21. Ярошко Н. Мовні реєстри в емотивності оповіді (на матеріалі франкомовних жіночих романів 60-90-х років ХХ століття) / Н. Ярошко // *Іноземна філологія*. – 2012. – Вип.124. – С. 90–94.
22. Bauche H. Le langage populaire / H. Bauche. Paris : Payot, 1951. — 231 p.
23. Blanche-Benveniste C. Approches de la langue parlée en français. s.l. : Broché, – 2010. – 175 p.
24. Berthelot F. Parole et dialogue dans le roman, Nathan, Paris, 2001. – 245 p.
25. Calvet L.-J. "Les mutations du français: une approche ecolinguistique", *Le français moderne*, 68, Paris, CILF, 2000 – P. 63–78.
26. Chanet C. Fréquence des marqueurs discursifs en français parlé : quelques problèmes de méthodologie. *Recherches sur le français parlé* № 18. –2003. – P. 83–108.
27. Dargnat M. L'oral comme fiction, thèse de doctorat de sciences du langage et PhD. d'Études françaises (cotutelle), Aix-en-Provence et Montréal, Université de Provence (Aix-Marseille I), Laboratoire Parole & Langage et Université de Montréal, département d'Études françaises, 2 volumes direction de M.-C. Hazaël-Massieux et de L. Gauvin, déc. 2006. – 616 p.
28. Dictionnaire de français Larousse en ligne [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>
29. Drescher M., Frank-Job B. Les marqueurs discursifs dans les langues romanes: approches théoriques et méthodologiques / Martina Drescher, Barbara Frank-Job, eds. Frankfurt am Main : Berlin : Bern [etc.] : P. Lang. – 2006. – 260 p.
30. Ducrot O. Les mots du discours. Paris : Minuit. – 1980. – 240 p.
31. Enckell P. et Rézeau P. Dictionnaire des onomatopées, Paris, PUF, – 2003. – P. 83–108.
32. Gadet F. Le français ordinaire. – P. : Armand Colin, 1989. – 192 p.
33. Gadet F. La Variation sociale en français. Nouvelle édition revue et augmentée. Paris : Ophrys, – 2006. – 186 p.
34. Guiraud P. "La transposition des catégories grammaticales", *Le français populaire*, Paris: P.U.F. Coll. Que sais-je? № 2 1172; 1ère ed. 1965, P. 60–65.

35. Kalmbach Jean-Michel. La grammaire du français langue étrangère pour étudiants finnophones [Електронний ресурс] / Kalmbach Jean-Michel – Режим доступу до ресурсу : <http://research.jyu.fi/grfle/514.html>
36. Martinet, A. Le français sans fard [Texte] / A. Martinet. — P.: Presses univ. de France, 1969. — 219 p.
37. Morel M.–Danon-Boileau L. La grammaire de l'intonation: l'exemple du français oral. Paris, Orphys. 1998.– 231 p.
38. Petitjean A. «Effets de parlure populaire dans les textes dramatiques contemporains », in Broth M., Forsgren M., Noren C., Sullet-Nylander F., eds. Le français parle des medias. Romanica Stockholmiensia vol. 24. — 2005. — P. 355–395.
39. Renchon, H. La syntaxe de l'interrogation [Texte] / H. Renchon. — Bruxelles, 1967.–Vol. 2. — P. 197–284.
40. Sauvageot A. Analyse du français parlé / Aurelien Sauvageot. — Paris : Hachette, 1972. — 189 p.
41. Wikipedia [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу : [http://fr.wikipedia.org/wiki/Assimilation_\(phonétique\)](http://fr.wikipedia.org/wiki/Assimilation_(phonétique)).
42. Le Wiktionnaire [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу : <http://fr.wiktionary.org/wiki/familier>.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Fargues Nicolas. Rade Terminus s.l.: P.O.L. Éditeur 2004, — 302 p.
2. Fargues Nicolas. J'étais derrière toi. s.l.: P.O.L. éditeur, 2006. — 240 p.
3. Fargues Nicolas. Beau rôle. s.l.: P.O.L. Éditeur 2008, — 288 p.
4. Fargues Nicolas. Le Roman de l'été s.l. P.O.L. Éditeur 2009, — 324 p.

Горбач И. Прагматический аспект разговорной речи (на материале французского языка).

Статья посвящена определению роли разговорной речи в реализации коммуникативных задач, стратегий автора. В статье проанализированы особенности разговорных элементов и их прагматические функции воздействия на читателя. Определено, что употребление грамматических и лексических элементов разговорной речи обусловлено стремлением автора создать естественный, убедительный образ адресанта, персонифицировать обращение и достичь желаемого прагматического эффекта. Анализ фактического материала позволил сделать вывод о том, что элементы разговорной речи позволяют уменьшить дистанцию между коммуникантами, а также помогают адресанту установить контакт с адресатом. Писатель использует экспрессивно и стилистически окрашенные языковые единицы разговорного стиля речи для характеристики персонажей, создания языкового портрета персонажа, для более экспрессивного изображения действительности. В частности были рассмотрены функции эмоционально-сниженной лексики, дискурсивных маркеров, синтаксических средств в языковой ткани произведения. Источниковой базой статьи стали романы современного французского писателя Николя Фарга.

Ключевые слова: разговорная речь, фамиллярная лексика, дискурсивные маркеры, прагматика, дислокация, авторские интенции, речь персонажей, экспрессивность.

Gorbach I. The Pragmatic Aspect of Colloquial Language (on the material of the French language).

Article is devoted to defining the role of colloquial language in the realization of communicative goals, strategies of the author. The paper analyzes the characteristics of colloquial elements and their pragmatic functions impact on the reader. Determined that the use of grammatical and lexical elements conversation due to the desire of the author to create a natural, convincing image of the sender, to personalize appeal and achieve the desirable pragmatic effect. The analysis of the factual material led to the conclusion that the elements of colloquial language can reduce the distance between the communicants, and help addresser to establish contact with the recipient. The writer uses the expressive and stylistically colored linguistic units colloquial speech to characterize the characters, creating a portrait of the character of language, for more expressive depiction of reality. In particular functions were considered emotionally reduced vocabulary, discourse markers, syntactical means in the language of novels. The illustrative material of the article are the novels of contemporary French writer Nicolas Fargues.

Key words: colloquial language, familiarly vocabulary, discursive markers, pragmatics, dislocation, authorial intention, character's speech, expressiveness.

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
завідувачем кафедри іспанської та італійської філології
Київського національного університету імені Т. Шевченка
Н.М. Корбозеровою

Оксана Дзюбенко
(Київ)

УДК 81'1

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ І СПІВІСНУВАННЯ РІЗНОВИДІВ КАРТИНИ СВІТУ В НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ

У статті розглядається історія формування та розвитку поняття “картина світу” в науковій літературі, починаючи з відкриття феномену картини світу як особливого мовного світогляду Вільгельмом фон Гумбольдтом і завершуючи здобутками сучасного мовознавства. Картина світу подається як “парасольковий” термін, тому здійснено класифікацію картин світу з аргументацією їх розмежування. Виокремлено та схарактеризовано такі різновиди картини світу: мовна, етномовна, концептуальна, наївна і наукова картини світу. Наведено порівняльний аналіз мовної та концептуальної картин світу. Описано етномовну картину світу, запропоновано й аргументовано переваги вживання терміна “етномовна картина світу” на заміну “національно-мовна картина світу” відповідно до тлумачення понять “етнос” і “нація”. Проаналізовано вживання термінів “мовна картина світу” та “лінгвістична картина світу”. Здійснено чітке розмежування між мовною і наївною картинами світу. Сформульовано основні відмінності між наївною і науковою картинами світу.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, етномовна картина світу, концептуальна картина світу, наївна картина світу, наукова картина світу.

Постановка проблеми. Буття людини відзначається тим, що світ у своїх глибинних властивостях прихований від неї. Для пізнання сутності світу та різноманітних взаємовідношень у ньому людина протягом життя змушена створювати власну картину світу. Термін *картина світу* позначений штампом «модний» у сучасному науковому просторі. Він вживається як “парасольковий”, проте на сьогодні немає єдиної класифікації картин світу, науковці подають різні тлумачення різновидів картини світу. Тому **мета** цієї наукової розвідки – подати класифікацію картин світу, здійснивши чітке розмежування їх видів.

Картина світу – синтетичне панорамне уявлення, глобальний образ світу, який є основою світогляду людини та результатом її духовної активності, адже людина творить картину світу у процесі найрізноманітніших форм взаємодії з навколишнім середовищем на підставі вербальних і невербальних знань, набутих в результаті спільної дії п'яти психічних функцій свідомості і позасвідомого. Картина світу опосередковує всі сфери людського світосприйняття. Вона як базисний компонент світобачення сприяє органічному поєднанню знання і поведінки людей у суспільстві, формує тип ставлення до світу, до природи, до інших членів суспільства, до себе самої, допомагає усвідомленню свого місця в суспільстві, прогнозує норми поведінки. Якщо світ – це людина й навколишнє середовище в їх взаємодії, то картина світу – «результат переробки інформації про оточення і людину» [22, с. 5] в його взаємодії знову ж таки з людиною. Поняття *картина світу* на теоретичній шкалі локалізується на відрізку між об'єктивним значенням і суб'єктивним оцінюванням навколишнього світу. Відповідно до цього, картину світу визначають як суб'єктивний образ об'єктивної реальності і зараховують до класу ідеального.

Звертаючись до **історії формування та розвитку** цього поняття в різних галузях науки, зазначимо, що відкриття феномену картини світу як особливого мовного світогляду належить В. фон Гумбольдту. Учений ще не користувався терміном *картина світу*, але вживав близький до нього – *внутрішня форма мови*, наголошуючи на тому, що різні мови передають різні світобачення. Цю тезу розвивали і його послідовники – неогумбольдтіанці Л. Вайсгербер, Л. Вітгенштайн, Е. Сепір, Б. Уорф. Виникнення ж самого терміна *картина світу* пов'язане з фізичною картиною світу, а саме з ім'ям німецького фізика Г. Герца, який пояснював це поняття як сукупність внутрішніх образів зовнішніх предметів, які віддзеркалюють істотні властивості об'єктів [Цит. за: 13, с. 12]. Пізніше цей термін зустрічаємо у М. Планка, який розумів під *фізичною картиною світу* образ світу, що формується фізичною наукою та відображає реальні закономірності природи [9]. Згодом *картина світу* перетворюється на універсальну категорію природничих і гуманітарних наук. У сфері гуманітарних наук здійснюються культурологічні та

лінгвосеміотичні дослідження, присвячені реконструюванню архаїчної колективної свідомості на матеріалі міфів і фольклору (О. Фрейденберг, К. Леві-Строс, В.В. Іванов, Ю.М. Лотман, Б.А. Успенський, В.М. Топоров, М.В. Попович, Т.В. Цив'ян, Т.М. Ніколаєва, Т.М. Судник, М.І. Толстой та ін.). З кінця ХХ ст. у гуманітарних науках і лінгвістиці зокрема розпочинається нова епоха, яку можна назвати "історією повернення до ідей В. фон Гумбольдта". Цей дослідницький інтерес, безперечно, і є одним із "лейтмотивів" сучасного мовознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людина у своїй свідомості фіксує конструкт світу, і він є, фактично, вторинним існуванням об'єктивного світу. Зафіксована картина світу експлікується у своєрідній матеріальній формі – мовних знаках. Так виникає *мовна картина світу* (далі – МКС). Як відомо, народ і мова завжди йдуть поруч, і, за влучним висловом І.І. Срезневського, «народ виражає себе найбільш повно та правильно у своїй мові. Народ і мову один без одного не можна уявити» [16, с. 16–17]. Людина пізнає дійсність такою, якою вона представлена у мові. Тому мову можна розглядати як своєрідний класифікатор світу. Проте, як підкреслюють учені, – це не дзеркальне його відображення, не фотографія, а результат складної та багатогранної інтерпретації окремих його фрагментів і елементів [11; 19; 24; 25].

Будь-який етнос характеризується своєрідним способом категоризації та концептуалізації навколишньої дійсності, що, безперечно, отримує вираження в мові. Відповідно, кожен народ характеризується ідіоетнічністю. МКС, з одного боку, формує певний кут зору, під яким той чи інший народ дивиться на навколишню дійсність, а з іншого боку, – вона сама є частиною цієї свідомості-дійсності. Відповідно: скільки існує мов – стільки і поглядів на навколишню дійсність, тобто картин світу. Етнічний елемент, наявний у мовній картині світу, і є тим чинником, що відрізняє мовні картини одна від одної. Кожна національна мова – скарб істини, знань, мистецтва, обумовлений своєрідною психологією народу. Цю тезу прекрасно аргументував ще О.О. Потебня: «Психологія народів повинна показати відмінності національних особливостей і структур мов як результат спільних законів народного життя» [12, с. 56]. Одна й та сама мова, один і той самий суспільно-історичний досвід формують у членів певного суспільства схожі мовні картини світу, що дозволяє говорити про узагальнену *етномовну картину світу*. Хоча часто на позначення цього поняття в лінгвістичній літературі вживається термін *національно-мовна картина світу*. На нашу думку, доречнішим все-таки є застосування першого, відповідно до тлумачення понять *етнос* і *нація*. «Етносом у найбільш широкому значенні можна вважати будь-яку усвідомлену культурно-мовну спільноту, яка склалася на певній території, серед людей, які перебувають між собою в реальних соціально-економічних відносинах» [2, с. 10]. Тоді як нація є вищим історичним типом етносу поруч із родом, плем'ям і народністю [21, с. 293–295; 197].

Оскільки мовна картина світу є вторинним утворенням, результатом чуттєвого відображення, світосприйняттям крізь призму нагромадженого досвіду та його творчим переосмисленням, тому вона стає важливим аспектом етнічної культури. Як наголошує І.Б. Михайлова, «у матрицю сприйняття, не кажучи вже про уявлення, завжди вплетені слова, знання, досвід і культура поколінь» [8, с. 103]. Але зустрічаємо й інші погляди. «Культура – це та частина картини світу, яка відображає самосвідомість людини. Вона істотно змінюється в процесах особистої і групової рефлексії» [20, с. 18]. Отже, саме вербалізований досвід, знання, культура, які накопичує етнокультурна спільнота, створюють своєрідну форму розуміння світу.

Зважаючи на те, що засобом зберігання та використання знань є не лише мова, філософи (Г.О. Брутян, Р.І. Павільоніс та ін.) та лінгвісти (В.М. Телія, Ю.М. Караулов, Г.В. Колшанський, Б.А. Серебренников, В.І. Постовалова та ін.) розрізняють мовну та концептуальну картини світу.

Концептуальна картина світу (далі – ККС) – уявлення у свідомості інтеріоризованого людиною світу, сукупність знань про навколишню дійсність, тоді як МКС – засіб експлікації цих знань. У сучасному лінгвістичному контексті співвідношення цих картин світу відзначається певною дискусійністю. Думка про їхнє відносно автономне існування у різних типах пам'яті протиставлена концепції їхньої нерозривної взаємодії, дифузності (Р.М. Фрумкіна, В.І. Постовалова, Н. Хомський) [14, с. 84]. Проте більшість учених постулюють їх тісну взаємодію, з чим погоджуємося і ми, розглядаючи ККС як "багатше" утворення, ніж МКС, оскільки не всі концепти повністю вербалізовані. МКС є певною мірою підсистемою ККС. Проте

слід зазначити, що не всі мовні категорії є результатом концептуальної категоризації. Також логічно говорити про етнічну МКС і ККС. Крім того, як зазначають дослідники [14, с. 84], обидві картини світу є варіативними, динамічними утвореннями. Але, на наше глибоке переконання, ККС має більш динамічний характер: оскільки пізнання світу людиною відбувається методом спроб і помилок, її ККС постійно змінюється, перемальовується, тоді як МКС ще довго зберігає сліди цих помилок. Отже, ми простежуємо тісний зв'язок між мовною і концептуальною картинами світу. Концепти репрезентуються словами, тобто ККС проектується на МКС, яка створюється у процесі номінації. МКС – вторинне існування світу, закріплене та реалізоване в особливій матеріальній формі – мові.

Мовна картина світу співвідноситься з поняттями наукової та наївної картин світу: перша опосередкована науковими знаннями про світ, друга – національно-культурним й емпіричним досвідом етносу. Деякі дослідники [1, с. 39–40; 23, с. 157] ототожнюють наївну та мовну картини світу, однак це не відповідає дійсності, адже МКС є відображенням у знаковому вигляді природної мови як наукових, так і наївних знань, які, відповідно, проектується й на концептуальну картину світу. У випадку з науковими знаннями ми маємо справу з науковою мовною картиною світу, а у випадку з наївними – з наївною мовною картиною світу.

Ще М. Планк у сфері фізики розрізняв практичну (тобто наївну) та наукову картини світу. З першою він пов'язував цілісне уявлення людини про навколишню дійсність, яке виробляється нею поступово на основі власних переживань. Але вчений не враховував етнічного компонента. Він говорить, що, хоча чуттєві відчуття, які викликаються різноманітними предметами, у різних людей можуть і не збігатися, але «картина світу, світу речей для всіх людей однакова» [10, с. 106]. Наукову картину світу він трактував як модель реального світу в абсолютному сенсі, яка не залежить від окремих особистостей і всього людського мислення [10, с. 104–105].

Наївна картина світу формується у свідомості носія мови під час безпосереднього пізнання реального світу під впливом його етномовного, історичного та культурного досвіду. Людина у своїй практичній діяльності спирається на наївну картину світу, це «база даних і база знань, без яких не можливе прийняття будь-яких повсякденних рішень як поточного, так і тривалого характеру» [6, с. 78]. Ю.Д. Апресян підкреслює, що «наївні уявлення зовсім не примітивні. У багатьох випадках вони не менш складні та цікаві, ніж наукові. Такими, наприклад, є наївні уявлення про внутрішній світ людини. Вони віддзеркалюють досвід інтроспекції десятків поколінь протягом багатьох тисячоліть і здатні бути надійними провідниками у цей світ» [1, с. 39].

Якщо наївна картина світу – дітище колективних зусиль певного етносу, то наукова картина світу – лише частини людства – вчених. Це система найбільш загальних уявлень про світ, які формуються наукою. За словами В.Б. Касевича, *наукова картина світу* – це «логізоване зведення дискусійних знань про зовнішню дійсність, людину, суспільство, яке на цей момент утвердилось у науці» [6, с. 77]. Специфіка наукової картини світу полягає в тому, що, претендуючи на образ світу, вона відображає об'єктивну реальність у поняттях і ідеях, властивих певному етапу розвитку науки.

Деякі науковці, зокрема Ж.П. Соколовська [15, с. 4], у складі картини світу виділяють наукову, повсякденну, донаукову, ненаукову її різновиди. Крім того, у межах наукової картини світу виокремлюють загальнонаукову (філософську) й частковонаукову (спеціальну) [4; 7; 15, с. 4–6]. Проте ми не приймаємо таку класифікацію картин світу. Щодо однорідності наукової картини світу, на наше переконання, наукова картина світу ґрунтується на якійсь одній галузі наукових знань, оскільки важко уявити цілісну наукову картину світу, яка б пов'язувала погляди на лінгвістичну, біологічну, фізичну, соціальну й інші частини наукового простору через нерівномірність їхнього розвитку. У цьому випадку «світ» – певна сфера природи, суспільства, образ якої конструює наука, тобто «світ» конкретної науки: «хімічний світ», «математичний світ» тощо. Наукова картина світу формується у кожній галузі фундаментального знання і «містить цілісне бачення предмета дослідження певної науки, фіксуючи його основні системні характеристики» [18, с. 80]. У логіко-методологічному аспекті наукова картина світу є методологічною схемою аналізу об'єкта, своєрідною матрицею наукової творчості, тобто функціонує у цій сфері пізнання як певний стиль наукового мислення [7, с. 9]. Отже, жодна з

наукових картин світу не може і навряд чи зможе претендувати на статус остаточного логічного знання внаслідок обмеженості людського пізнання.

Варто також звернути увагу на вживання термінів *мовна картина світу* та *лінгвістична картина світу*, які в сучасному науковому просторі деякі вчені [5; 15, с. 6] ототожнюють. Проте це суперечить елементарній логіці: прикметник *мовний* походить від *мова*, а *лінгвістичний* – від *лінгвістика*. Схоже, вчені не розмежовують понять *мова* і *лінгвістика*: перше є об'єктом другого. *Мовну картину світу* слід розуміти як вербально закріплене уявлення про навколишню дійсність і місце в ній кожної конкретної людини, а *лінгвістичну картину світу* – як феномен картини світу, інтерпретований у відповідних наукових парадигмальних вимірах.

Співвідношення наївної та наукової картин світу можемо визначити як відношення опозиції. На підтвердження цього постулату розглянемо нашу тезу детально:

- 1) наївна картина світу має етнічний характер, а наукова – універсальний;
- 2) наївна картина світу набагато старіша, ніж наукова;
- 3) наукова картина світу породжується науковою свідомістю, а наївна картина світу є результатом відображення дійсності звичайною, “наївною” свідомістю;
- 4) наукова картина світу тяжіє до об'єктивного відображення реального світу, а наївна картина світу будь-якої мови характеризується суб'єктивністю.

Незважаючи на суттєві відмінності між цими типами картин світу, у кожного носія паралельно формуються і наївна, і наукова картини світу. Суб'єктивно людина усвідомлює картину світу як єдине утворення, в якому виділяються наївний і науковий “блоки” для різних сфер діяльності: наукова картина світу – для дослідницької та креативної діяльності, наївна картина світу – для розв'язання практичних повсякденних завдань. Проте не кожен носій має наукову картину світу в повному розумінні цього слова. Отже, *наївну картину світу* можемо визначити як опосередковане етнокультурним й емпіричним досвідом народу цілісне уявлення про навколишній світ, яке формується колективною “звичайною” свідомістю, а *наукову картину світу* – як виражену у класифікаціях і термінологіях конкретних наук форму систематизації знань, що відображає сучасний рівень розвитку світової наукової думки. Крім виділених нами, у сучасних лінгвістичних дослідженнях пропонуються різні класифікації картин світу. Наприклад, цілісні та локальні [13, с. 33]; загальні, індивідуальні, міжетнічні, узуальні [14, с. 83] тощо.

Висновки. Отже, у результаті взаємодії людини з навколишнім середовищем складається її уявлення про навколишній світ, формується певна модель світу, яка у лінгво-філософській літературі називається картиною світу. У процесі номінації створюється етномовна картина світу, яка має етнічне забарвлення і відображає спосіб мовномисленнєвої діяльності, характерний для певної епохи, з її духовними, культурними й етнічними цінностями, оскільки мова – ключ до знань. Виокремлено та схарактеризовано такі різновиди картини світу: мовна, етномовна, концептуальна, наївна і наукова картини світу. У подальших наукових розвідках видається **перспективним** дослідження картини світу різних етносів у зіставному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – №1. – С. 37–67.
2. Арутюнов О.А. Передача информации как механизм существования этносоциальных и биологических групп человечества / О.А. Арутюнов, Н.Н. Чебоксаров // Расы и народы. – 1972. – Вып. 2. – С. 8–30.
3. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт; ред., пер., предисл. Г.В. Рамшвили. – 2 изд. – М. : Прогресс, 2000. – 398 с.
4. Даниленко В.П. Основы духовной культуры в картинах мира / В.П. Даниленко, Л.В. Даниленко. – Иркутск : ИГУ, 1999. – 537 с.
5. Звегинцев В.А. Теоретическая и прикладная лингвистика / В.А. Звегинцев. – М. : Просвещение, 1968. – 336 с.
6. Касевич В.Б. Буддизм. Картина мира. Язык / В.Б. Касевич. – СПб : Центр "Петербург. востоковедение", 1996. – 275 с.
7. Лойфман И.Я. Научная картина мира как форма систематизации знания / И.Я. Лойфман // Научная картина мира: общекультурное и внутринаучное функционирование. – Свердловск : УрГУ, 1985. – С. 3–11.
8. Михайлова И.Б. Чувственное отражение в современном сознании / И.Б. Михайлова. – М. : Мысль, 1972. – 279 с.
9. Планк М. Единство физической картины мира / М. Планк. – М. : Наука, 1966. – 287 с.
10. Планк М. Смысл и границы точной науки / М. Планк // Вопросы философии. – 1958. – № 5. – С. 43–50.
11. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В.И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 8–69.

12. Потебня О.О. Думка й мова / О.О. Потебня // Потебня О.О. Естетика і поетика слова. – К. : Мистецтво, 1985. – С. 89–126.
13. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / отв. ред. Б.А. Серебрянников. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
14. Селіванова О.О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О. Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
15. Соколовская Ж. "Картина мира" в значениях слов. "Семантические фантазии" или "катехизис семантики"? / Ж. Соколовская. – Симферополь : Таврия, 1993. – 232 с.
16. Срезневский И.И. Мысли об истории русского языка / И.И. Срезневский. – М. : Учпедгиз, 1959. – 135 с.
17. Степико М.Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / М.Т. Степико ; НАН України. Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди. – К. : Знання, 1998. – 250 с.
18. Степин В.С. Картина мира и ее функции в научном исследовании / В.С. Степин // Научная картина мира: логико-гносеологический аспект. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 80–103.
19. Сукаленко Н.И. Отражение обыденного сознания в образной языковой картине мира / Н.И. Сукаленко. – К. : Наук. думка, 1992. – 164 с.
20. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В.Н. Телия. // Фразеология в контексте культуры / отв. ред. В.Н. Телия. – 1999. – С. 13–24.
21. Філософський словник соціальних термінів / під ред. В.П. Андрущенко ; 3 вид., доп. – Х. : "Р.И.Ф.", 2005. – 672 с.
22. Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира / Т.В. Цивьян. – М. : Прогресс, 1990. – 198 с.
23. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичн. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інф-ки / І.Б. Штерн. – К. : "АртЕк", 1998. – 336 с.
24. Jackendoff R. Semantics and Cognition / R. Jackendoff. – Cambridge : The MIT Press, 1990. – 284 p.
25. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition. Universal Human Concepts in Culture: Specific Configurations / A. Wierzbicka. – New York, Oxford : Oxford University Press, 1992. – 487 p.

Дзюбенко О. К вопросу о соотношении и сосуществовании разновидностей картины мира в научном пространстве.

В статье рассматривается история формирования и развития понятия "картина мира" в научной литературе, начиная с открытия феномена картины мира как особого языкового мировоззрения Вильгельмом фон Гумбольдтом и заканчивая достижениями современного языкознания. Картина мира представляется как "зонтичный" термин, поэтому осуществлена классификация картин мира с аргументацией их разграничения. Выделены и охарактеризованы такие разновидности картин мира: языковая, этноязыковая, концептуальная, наивная и научная картины мира. Приведен сравнительный анализ языковой и концептуальной картин мира. Описано этноязыковую картину мира, предложено и аргументировано преимущества употребления термина "этноязыковая картина мира" на замену "национально-языковая картина мира" согласно толкованию понятий "этнос" и "нация". Осуществлено четкое разграничение между языковой и наивной картинами мира. Сформулированы основные различия между наивной и научной картинами мира.

Ключевые слова: картина мира, языковая картина мира, этноязыковая картина мира, концептуальная картина мира, наивная картина мира, научная картина мира.

Dziubenko O. On the Question of Relationship and Coexistence Between Types of Worldview in Scientific Space.

The article reviews formation and development of the concept of "worldview" in scientific literature, starting with the discovery of the phenomenon of worldview as a special linguistic philosophy by Wilhelm von Humboldt, and finishing with achievements of modern linguistics. Since worldview is presented as an umbrella term, argumentative classification of worldviews has also been conducted. Author has determined and characterized the following types of worldviews: linguistic, ethno-linguistic, conceptual, naïve, and scientific. Comparative analysis of linguistic and conceptual worldviews are also provided. Ethno-linguistic worldview has been described, and advantages of the term "ethno-linguistic world view" over "national language worldview" are argumentatively proposed, according to interpretations of the concepts of "ethnicity" and "nation". Attention is paid to the use of the terms "language worldview" and "linguistic worldview". A clear distinction between language and naïve worldviews has been made. Main distinctions between naïve and scientific worldviews are formulated.

Key words: worldview, language worldview, ethno-linguistic worldview, conceptual worldview, naïve worldview, scientific worldview.

Олена Жаровська
(Вінниця)

УДК 070: 811.162.2'367.322

ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ У ЗМІ: КОМУНІКАТИВНА ІНТЕНЦІЯ

У статті схарактеризовано основні функційні різновиди питальних речень у мові ЗМІ, класифіковано їх за певними своєрідними семантико-синтаксичними ознаками; визначено роль питання у пізнавальному процесі мовця, розглянуто комунікативну інтенцію питальних речень, визначено їх роль у мовленні журналістів, зокрема у жанрі інтерв'ю.

Ключові слова: питання, питальні речення, комунікативна інтенція, інтерв'ю.

Постановка проблеми. Визначальним для розвитку лінгвістики кінця ХХ – початку ХХІ століть стало виникнення когнітивної науки, яка дозволила розглядати мову з когнітивної точки зору. В центрі уваги когнітивної лінгвістики постає питання про різноманітні картини світу, які передбачають особливості використання мови в різних видах дискурсу, що зумовлює актуальність нашого дослідження, зокрема особливостей комунікативної інтенції питальних речень в текстах ЗМІ.

У журналістській діяльності питання є дуже важливим знаряддям отримання даних. Питання відразу залучає респондента до дискусії, дає можливість ухилитися від відповіді, змушує відповідати сутнісно. Питання – це початкове положення пізнавального процесу, яким виражається перше пробудження думки. Окрім цього, питання може виражатися у формі спонукального речення. У мовній практиці виявлені фрази, які лише частково втратили питальний зміст. У таких висловлюваннях, поряд із питаннями, може виражатися: пропозиція, прохання, заборона, підтвердження, уточнення, ствердження тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здебільшого жанр інтерв'ю досліджувався в аспекті комунікативної лінгвістики у працях Н. Шумарової, Ф. Бацевича, М. Бахтіна, Д. Рендола, К. Серажима, А. Швейцера. Окрему групу наукових розвідок із питань специфіки функціонування інтерв'ю як методу й жанру становлять журналістські дослідження науковців О. Тертичного, І. Михайлина, М. Подоляна, В. Ворошилова, Л. Плешакова, А. Бобкова, В. Лизанчука.

Питальне речення належить до основних і досить часто використовуваних категорій і конструкцій синтаксису. Найчастіше їм властива модель простого речення, значно рідше – складного, їх характеризує особлива спілкувальна мета, яка адекватно не може бути зреалізована ні реченням розповідним, ні спонукальним, ні розповідно-окличним чи спонукально-окличним. **Мета** статті полягає у характеристиці основних функційних різновидів питальних речень у мові ЗМІ та встановленню їхньої класифікації за визначеними семантико-синтаксичними ознаками.

Виклад основного матеріалу. Питальні речення – це синтаксично-модальний різновид речення, яким мовець, використовуючи спеціальні для цього засоби, передовсім інтонаційні й лексико-граматичні, запитує про що-небудь із метою одержати інформацію. Разом із розповідним, спонукальним і опативним реченнями питальне речення утворює специфічну парадигму комунікативних одиниць різних внутрішньоструктурних модифікацій, які задовольняють усі необхідні потреби усного і писемного спілкування за особливих комунікативних ситуацій.

Питальне речення – синтаксично розгалужена і функціонально різнобічна конструкція. Питальні речення багатопланові у своїх мовленнєвих виявах. Їхня переважаюча комунікативна зорієнтованість – спонукати співрозмовника до своєрідної розумово-мовленнєвої діяльності – до відповіді на запитання співрозмовника, того, хто запитує з певної, переважно індивідуальної потреби і з такою ж метою. Питальним реченням, як і спонукальним, один мовець зазвичай спонукає іншого до певної дії, стану, до осмислення чого-небудь. Питальним реченням мовець, використовуючи спеціальні засоби, насамперед інтонаційні і лексико-граматичні, запитує про що-небудь з метою одержати інформацію [Адмони, 1968, 442].

Найважливіша й найчастотніша функція речень питальної модальності – спонукати когось до того, щоб особа що-небудь зробила, висловила з приводу чогось і цим задовольнила

певну комунікативну потребу того, хто запитує. До цього спонукає мовець певний його інтерес, зацікавленість у запитанні співрозмовника.

Виділення жанру «інтерв'ю» відбулося в результаті того, що ряд публікацій, у ході створення яких був застосований метод інтерв'ю, фіксує собою реальний процес інтерв'ювання або ж спеціально будується у формі «питання – відповідь». У тому випадку, коли автор ставить своїм завданням лише повідомлення аудиторії відомостей, отриманих від особи, ніяк не намагаючись їх коментувати, можна говорити, що він створює інформаційний матеріал. Проте повною мірою інтерв'ю вийде інформаційним, якщо і у відповідях його співрозмовника акцент буде зроблений на питаннях: *що? де? коли?* [О. Тертичний, 2000, 123].

Значна увага лінгвістами надається ситуативному підходу (врахування соціальних, психологічних та культурологічних умов спілкування), тобто прагмалінгвістичним дослідженням. Розробляється теорія мовленнєвих актів, логічна прагматика спілкування, конверсаційний аналіз, аналіз діалогу, лінгвістичний аналіз тексту [Апресян, 1997, 48].

Комунікативними ситуаціями називають такі, які мовець здійснює відповідно до мети, мотивів і завдань мовленнєвого спілкування та згідно із соціальними і культурними нормами мовленнєвої поведінки, прийнятими у певному соціокультурному середовищі та наближеними до реальності.

На основі визначення загальної структури інтерв'ю та ролей його суб'єктів можна виокремити основні комунікативні функції респондента, інтерв'юєра й ЗМІ. Від респондента вимагається: згода брати участь в інтерв'ю й підготовка до бесіди; активна участь у розмові в межах основної заданої теми з дотриманням основних правил спілкування й поведінки; надання повної інформації; затвердження текстового матеріалу. Інтерв'юєр відповідно забезпечує: вибір теми й / або респондента; формулювання мети й розробку стратегії; підготовку й організацію бесіди; ведення й спрямовування бесіди залежно від сформульованої мети й стратегії; обробку отриманої інформації; формування цілісного змістовно наповненого й відповідного темі тексту. З боку ЗМК передбачено: отримання тексту від інтерв'юєра / його замовлення; розміщення матеріалу; передача інформації аудиторії; забезпечення реалізації зворотного зв'язку.

За цією ознакою текст може називатися інтерв'ю. Однак, до якої групи жанрів можна віднести конкретне інтерв'ю – інформаційної чи аналітичної - залежить уже від змісту тексту. Якщо інформаційне інтерв'ю несе в собі лише повідомлення про факт, відповідаючи на запитання: *хто?, що?, де?, коли?*, то аналітичне інтерв'ю, містить ще й аналіз факту, відповідаючи на такі питання: *чому?, яким чином?, що це значить?* [Ворошилов, 2002, 656].

Кожен функціональний різновид мови містить великий арсенал мовленнєвих засобів та способів їх організації, які дають можливість проявити мовленнєву індивідуальність.

Поняття «інтенція» (лат. *намір*) – означає комунікативну мету мовця. Іntenція, переважно, словесно не виражається в текстах. Іntenція визначає і організовує змістовий матеріал тексту, звідси навіть мета спілкування не завжди декларується комунікатором, а мотиви спілкування – тим більше, оскільки останні належать до емоційно-експресивної образної сфери особистості і не завжди виявляються як результат свідомості. Авторська інтенція за характером інформації ЗМІ визначає вибір мовлення, в якому реалізується комунікативний намір (мета): розповісти, констатувати, довести, спонукати чи запитати.

Функція журналіста полягає в тому, що своїми питаннями він задає насамперед «напрямок аналізу», який зазвичай здійснює сам інтерв'юваний. Із цією метою питання формулюються таким чином, що вони вимагають висвітлення основних моментів якої-небудь події, ситуації, явища, процесу. Наприклад, *Олеся Дубовик «Заявку на членство в Євросоюзі можемо подати за п'ять років»*. // Газета по-українськи, середа, 30 квітня 2015. – №1784.

На всі ці пункти нам сказали «ні».

Чому так сталося?

– Суб'єктивною причиною є неготовність нашої дипломатії до системної роботи з європейцями. Також об'єктивні причини: стан ЄС, його неготовність змінювати свої підходи і криза всередині організації. Звідси й відсутність нових посилів.

Як можемо виправити ситуацію?

– Потрібні успіхи в реформуванні країни, боротьбі з корупцією, створенні ефективної системи влади. Коли досягнемо цього, у європейців не буде іншого вибору, ніж запросити нас до ЄС.

Яким був головний посил представників Заходу українській владі?

– Європейці не розділяють «владу» і «не владу». Їхні тези були для всієї України. Адже реформи – це не вимога ЄС, а потреба суспільства. І європейці чітко говорять про це. Нині м'яч – на українському полі. Потрібна серйозна робота. І тоді ЄС активніше допомагатиме, зокрема фінансово.

Скільки ЄС готовий чекати на зміни в Україні?

– Це, скоріше, питання – скільки ще зможе прожити держава, якщо не почне змінюватися. Думаю, часу немає. Реформи будуть болючі, але виходу немає. Їх треба робити зараз, негайно.

На характер, стиль ведення, тривалість і кінцеві результати інтерв'ю впливають більшою мірою не наукові чинники (вони можуть залишатися стандартними для більшості досліджень), наприклад програма або формулювання питань (яка, на відміну від їх змісту, слідує визначеним канонам і правилам), а соціокультурні особливості самих опитуваних. Відомо, що бесіда з домогосподаркою і бізнесменом – зовсім різні речі. Поведінка американця і араба так само розрізняється, як манера і стиль проведення інтерв'ю із зулусом і шведом.

Статус і рольові обов'язки опитуваного серйозно впливають на достовірність і зміст інформації, що повідомляється. Політичний діяч, що звик до постійних публічних виступів, часто говорить завчені фрази, що не дають ніякої нової інформації дослідникові. Нерідко він перетворює бесіду в монолог, фрагмент зі своєї передвиборної мови, наставництво і повчання.

В інформаційному інтерв'ю журналіст ставить перед собою мету лише поінформувати читача про предмет авторського інтересу, але не проаналізувати цей предмет. Наприклад, *Тетяна Сарахан «Україна це велосипед, не рухатиметься – впаде» – посол США Джеффри Пайетт // Газета по-українськи, понеділок, 27 квітня 2015. – №1784.*

"Децентралізація зміцнить українську демократію і завершить процес побудови нової країни, який почався на Майдані. Україна нагадує мені велосипед, якщо не рухатиметься – впаде. Їй треба рухатись далі, а ми в цьому процесі допоможемо. Завдяки міжнародному агентству між Вінницею та США проводимо культурні події. Волонтери Корпусу Миру США повернуться в Україну і чотири з них прибудуть саме до Вінниці. До мене долучається делегація з міністерства торгівлі США. На рахунок цього маю оптимістичні прогнози" – наголосив Джеффри Пайетт.

Посол США згадав, що два роки тому Дні Америки проводили у Донецьку. Упевнений, тоді була інша Україна.

"Ми привезли майже все американське посольство у Вінницю. Мені Гройсман багато розповідав про децентралізацію. Дебати на цю тему досі тривають між політиками. Одні виступають за модель європейського розвитку, інші хочуть аби справи велися у звичний спосіб. У Вінниці хочу почути аргументи, які наведу у дискусіях з тими, хто каже, що зміни й реформи занадто складні, щоб їх втілювати" – додав посол.

Важливим для будови загальної комунікативної структури жанру інтерв'ю є визначення особливостей і функцій третьої з його основних складників – *адресата*. У процесі реальної розмови інтерв'юер і респондент почергово виконують роль адресата, а за умови створення тексту, розрахованого на передачу широкій аудиторії, з'являється новий адресат – читач. У цілому друковане інтерв'ю можна визначити як інформаційний обмін між двома суб'єктами, спрямований на інформаційне забезпечення третього незримого учасника – аудиторії. Зв'язки між адресантом (інтерв'юером і респондентом) і адресатом (масовою аудиторією) інформації в інтерв'ю можна визначити як суб'єкт-об'єктні, проте зворотний зв'язок є необхідною складовою частиною процесу в цілому, що забезпечує реалізацію мети адресанта, ефективність його дій та активну подальшу діяльність.

Залежно від мети комунікативного акту, інтенцій адресанта, характеру й повноцінності його внутрішньої структури, наявності всіх необхідних зв'язків між елементами, впливу зовнішніх факторів, журналістом створюється той чи інший вид інтерв'ю як текстового

матеріалу. Підставою поділу цього жанру на види з точки зору виконання ним окремих комунікативних завдань і дотримання вимог є передусім реалізація основних принципів інтерв'ю: безпосередньо-опосередкований характер; первинність джерела інформації; спрямованість двох учасників спілкування на задоволення потреб третього – адресата; цілісність інтерв'ю як комунікативного акту й різноманітність його змісту через різноманітність запитань, характеру відповідей, суб'єктивність учасників безпосереднього спілкування; адекватність відображення процесу й суті безпосереднього інтерв'ювання в тексті; активність тексту й міжстильовий характер передачі "живого" мовлення; створення атмосфери довіри й спільної участі всіх трьох суб'єктів інтерв'ю в процесі отримання й передачі інформації.

В. Здоровега [7] вирізняє оперативно-інформаційні, цікаво-розважальні та пізнавально-аналітичні інтерв'ю. Інший відомий дослідник В.Карпенко [8] називає інтерв'ю-монолог, інтерв'ю-діалог, колективне інтерв'ю (полілог), інтерв'ю-замальовку, інтерв'ю-нарис, інтерв'ю-текст. П. Морін, французький дослідник, виокремлює інтерв'ю-анекдот, інтерв'ю-діалог, документальне інтерв'ю. О. Чекишев [10] називає інтерв'ю-конфронтацію, інтерв'ю-прес-конференцію, власне інтерв'ю з ключовою особою, інтерв'ю-діалог, інтерв'ю-монолог, інтерв'ю-бесіду або інтерв'ю-полілог, інтерв'ю-бесіду за круглим столом, інтерв'ю-переказ, інтерв'ю-думки, інтерв'ю-портрет.

У межах дотримання цих принципів на основі класифікацій інтерв'ю виокремлюємо такі його типи (моделі): інформаційне інтерв'ю-проблема; інформаційне інтерв'ю-портрет; аналітичне інтерв'ю-проблема; аналітичне інтерв'ю-портрет. Інформаційне інтерв'ю передбачає максимально об'єктивну подачу фактичної інформації "з перших рук", аналітичне – розкриття й аналіз окремої проблеми через точку зору конкретної особи.

Крім прямої функції (інформування), жанр інтерв'ю виконує також функцію інформаційного впливу на адресата, що реалізується на ґрунті змісту (суті інформації) або форми (особливостей подачі матеріалу) повідомлення, реалізується у двох варіантах: передачі процесу безпосереднього спілкування між інтерв'юером і респондентом (діалогічність, особистісність, апеляційність тощо) і створення емоційно наповнених образів (міжстильовий характер викладу, специфічна синтаксична будова фраз, незавершеність і неповнота висловлень, вокативність, залучення специфічних слів тощо).

Отже, інтерв'ю – безпосередньо-опосередкований комунікативний жанр, що передбачає одночасну реалізацію симетричного (на основі взаємного зв'язку й впливу учасників безпосередньої бесіди) та асиметричного (що ґрунтується на основі спрямованого активного впливу адресанта на масового адресата) обміну інформацією.

Головними ознаками жанру інтерв'ю є віддзеркалення процесу безпосереднього спілкування, особлива комунікативна структура, специфічне знакове оформлення (міжстильовий характер викладу), які являють собою фактори довіри й, відповідно, забезпечують його переконливість. Ефективність інтерв'ю як комунікативного жанру полягає в поєднанні експресивності тексту й потреби аудиторії в емоційності, що знаходяться у прямій залежності. Основними комунікативними функціями інтерв'ю є представницька, задоволення потреб аудиторії, подача інформації безвідривно від історичного, культурного, соціального контексту й інформаційний вплив.

У мовленні, тією чи іншою мірою, закріплено правила комбінування (поєднання) граматичних категорій всередині висловлювання. М. Бахтін вважав, що опорою висловлення, крім авторського наміру, є також такий параметр, як відносно стійкий за формою мовленнєвий жанр (МЖ), тобто вже досить усталена сфера використання мови, певна типова модель побудови мовленнєвого цілого [Бацевич, 2004, 14].

Різноманітність запитань, які ставляться респонденту, можна впорядкувати у чотирьох напрямках з позиції: 1) мети, з якою ставиться запитання; 2) наявності чи відсутності можливих відповідей; 3) змісту запитання; 4) застосування чи ні карток.

Залежно від мети постановки запитання вони поділяються на такі типи: змістовні, чи результативні, та функціональні. За допомогою змістовних запитань дослідник робить висновки про визначені явища та їх взаємозв'язки. Для функціональних запитань на першому плані стоїть функція оптимізації, упорядкування ходу опитування. Хоча дослідник намагається підібрати такі

функціональні запитання, які мають для нього змістовне значення, часто такі запитання навіть не обробляються. Можна відмітити декілька видів функціональних запитань: контактні функціонально-психологічні, фільтри і контрольні.

Функціонально-психологічні запитання використовуються для зняття напруження, для переходу від однієї теми до іншої, а також, для зняття настанов, які можуть виникнути в респондента. Запитання-фільтри ставляться тоді, коли треба з'ясувати, чи належить він до тієї групи людей, для яких призначене це запитання. Контрольні запитання мають на меті перевірку достовірності даних. Запитання також поділяються на відкриті та закриті залежно від того, чи пропонуються після їх формулювання можливі відповіді. Існує декілька видів закритих запитань, "так-ні", альтернативні та "запитання-меню". Напівзакрите запитання використовується тоді, якщо немає впевненості в тому, що для вираження своєї думки опитуваному достатньо наведеного переліку можливих відповідей, доцільно застосування напівзакритого запитання. Відкрите запитання пропонує кілька можливих варіантів. Змістовні запитання поділяються на запитання про факти; запитання про знання; запитання про думки, настанови, мотиви поведінки.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, особливістю питальних речень на сторінках періодичних видань є те, що усі форми висловлювань інтерв'юера спрямовані лише на отримання інформації. Звернення-питання, звернення-повідомлення, звернення-спонування до дії, використовувані в інтерв'ю, допомагають донести до читача додаткову інформацію. Адекватною формою втілення питань у мові є питальні речення. Саме в них виявляється структура та функції питань. Проте існують питальні речення, в яких не втілено власне питання. У журналістиці питальні речення характеризуються наявністю питальних займенників, прийменників та часток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В. Г. Типология предложения / В. Г. Адмони // Исследования по общей теории грамматики. – М., 1968. – 105с.
2. Апресян Р. Г. Сила и насилие слова / Р. Г. Апресян // Человек. 1997. – №5. – С. 133–137.
3. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. / Ф. С. Бацевич – К.: Академія, 2004. – 342с.
4. Ворошилов В. Журналистика: Підруч. / СПб. держ. ун-т. Факультет журналистики. - 4-е вид. – СПб.: Издательство Михайлова В. А., 2002. – 656 с.
5. Газета по-українськи / Електронний ресурс [Режим доступу]: <http://gazeta.ua/newspaper/1787>
6. Добросклонская Т.Г. Теория и методы медиа лингвистики (на материале английского языка). / Т.Г.Добросклонская. // Автореф. дисс. докт. филол. наук., М., 2000. – 32с.
7. Здоровега, В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.
8. Карпенко, В. Основы профессиональной коммуникации / В. Карпенко. – К. : Нора-прінт, 2002. – 348 с.
9. Тертичний О. Жанры периодической прессы: Навчальний посібник. – М., 2000. – 307с.
10. Чекмишев, О. В. Основы профессиональной коммуникации. Теория і практика новинної журналістики : підручник-практикум / О. В. Чекмишев. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – 129 с.

Жаровская Е. Вопросительные предложения в средствах массовой информации: коммуникативная интенция.

В статье охарактеризовано основные функциональные разновидности вопросительных предложений в языке СМИ, классифицированы за определенными своеобразными семантико-синтаксическими признаками; определена роль вопроса в познавательном процессе вещателя, рассмотрено коммуникативную интенцию вопросительных предложений, определена их роль в вещании журналистов, в частности в жанре интервью.

Ключевые слова: *вопрос, вопросительные предложения, коммуникативная интенция, интервью.*

Zharovska O. Interrogative Sentences in Mass Media: Communicative Intension.

The basic functional varieties of interrogative sentences in the mass-media language are described in the article. They are classified according to certain original semantic and syntactic signs. The role of a question in the cognitive process of a speaker is determined and the communicative intension of the interrogative sentences is observed. Their role in the speech of journalists, especially in the genre of interview, are determined.

Key words: *question, interrogative sentence, communicative intension, interview.*

Олена Жихарєва
(Київ)

УДК 811.111

ЕКОПОЕТИКА: АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено огляду основних ідей і концепцій екопоетики, яка виникла внаслідок наповнення традиційних і новітніх поетологічних студій новим екологічним змістом у контексті екологічної культури та екологічного мислення. З'явилися нові дослідницькі (екопоетика, лінгвоекпоетика, екологічне літературознавство) та художні (екопоезія, поезія природи, поезія навколишнього середовища, зелена поезія) різновиди, напрями та жанри, які об'єднано парасольковою назвою «екопоетика». У статті виділено три аспекти дослідження в межах екопоетики: літературознавчий, культурологічний та лінгвопоетологічний. У той час як літературознавство переважно спрямоване на екокритичний аналіз різножанрових художніх творів, а культурологія розглядає екопоетику з позицій взаємодії культури і природи з метою формування екологічної свідомості людства, лінгвопоетика передбачає, зокрема, встановлення широкої палітри екологічно навантажених текстових елементів, що втілюють систему екоконцептів та екомотивів, характерних для різних лінгвокультур.

Ключові слова: екопоетика, культурологічний аспект, лінгвопоетологічний аспект, літературознавчий аспект, поетика.

Постановка проблеми. Поняття «поетика», що виникло ще за часів Аристотеля, у тлумачних словниках [6; 8] трактується як термін літературознавства, який пов'язують із дослідженням системи художніх принципів та стилістичних засобів побудови літературних творів (М.Л. Гаспаров, М.Г. Комлев, Б.В. Томашевський, В.М. Жирмунський та ін.). Літературознавчу та пізнішу лінгвопоетику розрізняють у ширшому та вузькому значеннях: 1) наука про літературу – еквівалент поняття «літературознавство»; окремий розділ літературознавства, що отожднює її з теорією літератури або стилістикою і 2) форма художнього твору [11, с. 129], зображення певних художніх явищ, мотивів, ідіостилів [4; 5; 38], що «залежить від змісту окремих поетик, характерних для творів того чи іншого письменника або літературного напрямку» [5, с. 764]. Відповідно, біблійна поетика ґрунтується на «літературно-художній структурі святих книг, зосереджуючись на вивченні їх зображальних засобів, прийомів та літературних жанрів» [7]. Деякі вчені (Я. Мукаржовський, В.В. Іванов, М.М. Бахтін) тлумачать поетику як «естетику словесної творчості» [2, с. 5], завдяки її прагматично (герменевтично) орієнтованій художності [9, с. 10]. Завданням поетики як літературознавчої дисципліни є «з'ясування специфіки літератури серед інших видів мистецтва на основі дослідження засобів художнього вислову» [10, с. 196], а як лінгвістичної дисципліни є розкриття вербальних механізмів художності і поетичності, словесного мистецтва, встановлення особливостей функціонування поетичних образів у художніх текстах та текстах інших жанрів.

Термін «поетика» походить від грецького дієслова *poieo* – роблю, виготовляю, будую; відповідно, іменник *poietes* означає «майстер» чи «творець» взагалі [9, с. 13]. Зазвичай цей термін розглядається у двох традиційних значеннях: 1) наукова теорія словесної художньої творчості чи система методично розроблених рекомендацій для неї; 2) система робочих принципів будь-якого автора, літературної школи, літературної епохи [9, с. 12; 1, с. 3].

За останні три десятиліття зміст поняття «поетика» істотно змінився, перетворюючись з науки про «художню форму», яка інвентаризує і класифікує «художні засоби», на науку, «яка намагається осмислювати художність в усій повноті цього складного поняття» [10, с. 196].

Таким чином, поняття «поетика» набуває двох основних тлумачень: 1) наукового чи епістемологічного, як наука, що вивчає певні художньо-літературні явища; 2) загального чи онтологічного, у плані притаманності не тільки поетичним текстам. У цьому останньому ракурсі поетикою відтворюються як особливості авторського ідіостилу, так і «єдність втілених у тексті фрагментів художньої картини світу», з огляду на певні ідеї, концепти, концептосфери, художні деталі [5, с. 764].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні глобалізаційні процеси відбилися на змісті поетологічних досліджень. Почали з'являтися праці, основна ідея яких – мотивація до збереження навколишнього середовища, акцент на невід'ємності людини від природи, усього живого на землі. Це наповнило поетику новим екологічним змістом і стало поштовхом для виникнення нового термінопоняття – «екопоетика» (ecopoetics, ecopoetry), яке почало застосовуватись і в лінгвістичних працях останніх років [27; 28; 29; 33], що і зумовлює *актуальність* нашого дослідження. Екопоетика в широкому сенсі корелює не лише з різними видами екологічно навантаженої поезії, а й пов'язана з екологічною культурою, екологічним дискурсом. У літературознавстві побутує думка, що термін «екопоетика» (ecopoetics) виник як похідний від терміну «екоепоезис» (ecopoiesis), запропонований британським літературознавцем Д. Бейтом у 2000 р. Він тлумачив екопоетику, стосовно поетичної мови, як спосіб «вираження, який може впливати на уявне возз'єднання розуму і природи» [14, с. 245]. Термін "ecopoetic" складається з префіксу *eco-*, який походить від грецького слова *oikos*, що означає «дім, місце проживання, чи житло», та *poiesis* – «формування, створення», тобто екопоетика дізнається, яким чином віршований текст може сформувати це місце проживання [там само, с. 75]. Звідси, термін «екоепоезис» (ecopoiesis) позначає дійсне фізичне формування екосистеми (Р. Todd) [36, с. 108]. Значення терміну розширилося внаслідок урахування кореляцій зі словом «екологія», де одним із тлумачень складника *logos* є історія, що дозволяє переосмислити екологію як «історію місця проживання» [там само].

Мета статті. Метою запропонованої статті є висвітлення основних аспектів екопоетологічних досліджень у сучасних гуманітарних студіях. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) з'ясувати основні напрями екопоетики з огляду на традиційні і новітні літературознавчі та лінгвопоетологічні студії; 2) охарактеризувати специфіку цих досліджень в екологічному плані; 3) систематизувати погляди вчених стосовно формування, розвитку та вживання термінопоняття «екопоетика». *Об'єктом* дослідження є екопоетика як нова галузь лінгвопоетологічних досліджень, а *предметом* – основні аспекти таких досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сплеск досліджень у галузі екології спричинив неоднозначність лінгвістичних підходів до аналізу текстів наприкінці ХХ століття. Об'єднавши зусилля літературознавства, поетики й екології, британський літературознавець Д. Бейт застосував термін «екопоетика» під час вивчення творів англійських поетів ХІХ ст., творів філософів і натуралістів того часу, а також новел Д. Остін та Т. Харді, які, як він уявляв, втілювали стосунки між людьми, природою, суспільством і їх спільним середовищем в етичному ракурсі, а саме, віддзеркалюючи «здатність письменника повернути нас до землі, яка є нашою домівкою» [14, с. ix]. У 2001 р. було започатковано журнал "Ecopoetics", в якому висвітлюється творчо-критична (creative-critical) взаємодія письма й екології, а засновником і редактором якого є американський екокритик сучасної поезії Д. Скіннер. У 2002 р. американський дослідник, екокритик Дж. Скотт Брайсон видав антологію "Ecopoetry: A Critical Introduction" (Екопоезія: критичний огляд) [18], що дозволило поглянути на літературні тексти (історичні, сучасну поезію) з екологічної перспективи. Головним чином, починаючи з 2000 р., термін «екопоетика» застосовувався до поем, поетичних творів, «предметом яких була природа» [31, с. 87]. Хоча паралельно цей термін вживався і на позначення галузі літературознавчої поетики чи лінгвопоетики, яка вивчає екологічно значущі художні явища та тексти, в тому числі екопоезію.

Термін «екоепоезія» (ecopoetry) вперше з'явився у праці американського екокритика Л. Бьюелла "The Environment Imagination" (Екологічна уява) у 1995 р. [19], де були окреслені чотири ознаки жанрів на екологічну тематику. Л. Сігай у роботі "Sustainable Poetry" (Стала поезія) (1999) визначає «екоепоезію» як «поетику, яка постійно наголошує на взаємодії людини з природою як динамічному, взаємозв'язаному порядку циклічної системи зворотнього зв'язку» [35, с. 37], і називає її поезією навколишнього середовища (environmental poetry). Інші дослідники, наприклад, П.Д. Мерфі, виділяють «природно-орієнтовану літературу» (nature-oriented literature), що відповідає критеріям «екологічної літератури» (environmental literature) і пропагує «політичні й етичні цінності» людини і її взаємодії з природою [цит. за: 17, с. 2].

Екокритик Дж. Скотт Брайсон у зазначеній праці "Ecopoetry: A Critical Introduction" запропонував інше тлумачення екопоезії як такої, що «дотримуючись правил традиційної поезії

природи, виходить за межі цієї традиції, сягаючи сучасних проблеми і питань» [17, с. 2]. Водночас він надає три головні характеристики екопоезії: 1) врахування екологічної та біоцентричної перспектив, що визначають взаємозалежність природи і антропосвіту; 2) необхідність взаємної адаптації людини і природи; 3) скептицизм щодо гіперраціональності, що виражається у засудженні надмірно технологічного світу і попередженні екологічних катастроф [там само].

Грунтуючись на дефініції Дж. Скотта Брайсона, поняття екопоезії було розширено американськими поетесами і дослідницями А. Фішер-Вірт і Л.-Г. Стріт, які побудували її класифікацію за трьома групами: 1) *nature poetry* (поезія природи) – роздуми над смыслом життя як наслідком зіткнення людини з іншим, відмінним від людського світом, тому не вся поезія природи є екологічною; 2) *environmental poetry* (поезія навколишнього середовища), що історично і філософськи походить від поезії природи, проте завжди безпосередньо пов'язана з рухом на захист навколишнього середовища і, ширше, ідеями справедливості і питаннями ушкодження та деградації відмінного від людини світу; 3) *ecological poetry* (екологічна поезія), що є більш складною для дослідження, оскільки вона займається питаннями форми. Для неї характерні гіперінтелектуалізм і емоційна дистанція чи відчуженість [24, с. xxviii-xxix].

Більш вузьким є запропонований Т. Гіффордом термін "green poetry" (зелена поезія), початково як «екологічної поезії, асоційованої з партією зелених» [25, с. 8], що в термінології Д.Е. Бурке корелює з терміном "nature poem" (вірш про природу) [21, с. 3], або "nature poetry" (поезія природи чи про природу) як синонім власне екопоезії.

Таким чином, якщо *екопоезія* розкриває мету існування людини у світі, то *екопоетика*, чи *екологічна поетика* (ecological poetics) – підтверджує світу свою складність, намагаючись встановити гармонію у світі, динамічному і багатому, створеному із континууму взаємин, висуваючи на перший план дослідження у сфері екології. Як дисципліна, *екопоетика*, спираючись на художній та інші типи дискурсу, досліджує: (а) як людина існує в межах свого проживання; (б) як визначається і будується цей її «дім»; (в) де (і чи потрібні) межі, що існують між тілом і світом, людиною та іншими, простором і місцем; (г) як чуттєва діяльність, фізична присутність, пам'ять і моменти мислення сприяють бажанню людини пересуватися світом [16, с. 156].

З іншого боку, екологічна поетика як новий напрям у поетиці і літературній критиці нерідко прирівнюється до екокритики (ecocriticism) [3], чи критики навколишнього середовища (environmental criticism) або зеленої літературної критики (green literary criticism) [20]. Цей напрям екопоетологічних студій виник у США і пов'язаний з іменами У. Рюкертта, який ввів сам термін «екокритика» (ecocriticism) у своєму есе "Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism" (1978), та Ч. Глотфелті, яка розповсюдила його на інтерпретацію текстів, що містили опис природи (nature writing). Предметом екокритики є література, де домінує категорія місця (the literature of place), взаємовідношення екосистем всередині літературного тексту (the ecosystemic relationships within a literary text), а головну роль відіграє ландшафт. Тому література стає не тільки засобом морального виховання, а й засобом формування екологічної свідомості [3] з опорою на розгалужену екологічну термінологію: екологія, екосистема, екологічний баланс, енергія, ресурси, виснаження навколишнього середовища [26], де залишається певна термінологічна плутанина, наприклад, у синонімічному вживанні термінів "environment" (навколишнє середовище) і "nature" (природа) [15].

Звідси, екопоезія у її різних різновидах – це поезія з певною проблематикою, яка на сучасному етапі вивчається різними напрямками екопоетики, у цьому разі, літературознавчим або лінгвістичним. Якщо екопоезія виникла у 50-х–60-х роках ХХ ст., то екопоетика щойно почала свій розвиток на початку ХХІ ст., корелюючи із поняттям екокритики.

Літературознавчі роботи з екопоетики приділяли увагу природному світу, природним елементам, ґрунтувалися на екокритичних ідеях, але майже не торкалися питань природи і культури, хоча навколишнє середовище є не тільки «біологічним», а складається також з культурних елементів. Сучасні роботи (В. Iijima, S. Knickerbocker) піднімають питання перетину природи і культури [31, с. 87]. Тому екопоетику можна розглядати і з культурологічних позицій.

У термінах культурології екопоезія – це те саме, що й поезія природи, де основним мотивом є взаємозалежність усіх творинь, що виключає антропоцентричну пихатість і підтримує

смиренність та обережність у ставленні до технологічної і раціональної культур, які домінують у нинішню епоху. Інші ж культурологи роблять акцент на екопоетиці як спогляданні за тим, що не належить людині, але є, подібно до неживої природи, засобом розуміння людини. Якщо екопоезія в культурологічному ключі спрямована на усвідомлення екологічної кризи і вчинення необхідних дій, оповитими етичною відповідальністю за навколишнє середовище [13, с. 355], екопоетика спрямована на формування екологічної свідомості людства, об'єднуючи культурну спадщину і природу.

Екологічний напрям у поетиці об'єднує природознавчий та культурологічний підходи через взаємозв'язок між «природою» і «культурою», що, на думку екокритиків, залежить від функціонування мови, «природної» за своїм походженням і «культурної» за своїм розвитком [3]. Звідси виник новий напрям їх дослідження *екосеміотика* (ecosemiotics), що займається вивченням стосунків між природою і культурою в ракурсі використання знаків та створення значення, які представлені у літературі як культурному феномені [36, с. 108; 30; 37].

У контексті взаємин екології і культури біолог М. Бах стверджує, що сучасна екологічна криза походить від культурної кризи (цієї ж думки дотримується австралійська дослідниця В. Пламвуд [34, с. 5]), витоком якої було нерозуміння того, що природа не є об'єктом невичерпного споживання, а навпаки, нашою домівкою, яку необхідно берегти для виживання екосистем і нашого власного виду [12].

Лінгвістична традиція екопоетики (М. J. Killingsworth, L. M. Scigaj, T. Gifford) є найновішою і ґрунтується на літературознавчій критиці (де в основному під кутом екопоетики перечитуються поетичні твори епохи романтизму) з особливим акцентом на розкритті вербальних механізмів опису природи, природних реалій починаючи з епохи просвітництва до романтизму і включаючи теперішній час в термінах «екології» (М. K. McNee, D.E. Burke, T. Lynch), динаміки взаємодії людини і навколишнього середовища, реалізованої у художніх творах та поезії (L. Wagner-Martin, A.K. Siewers, S. Knickerbocker), що поступово впливає на формування нової екологічної свідомості людства.

Новим розвитком у цій галузі є дослідження так званої екології лірики (lyric ecology), створеної канадськими поетами (R. Bringham, D. Lee, T. Lilburn, D. McKay, J. Zwicky, S. Kane) [22; 23] як поезія мислення. Ця поезія відтворює не стільки власне екологічний, скільки філософський підхід до неживої природи в контексті основних ідей щодо виживання людства.

Особливий акцент у сучасній лінгвоекпоетиці робиться на поетичних творах, в яких розглядається емоційний взаємозв'язок між людиною і навколишнім середовищем з акцентом на засобах відтворення емоцій людини в описі навколишнього середовища і його елементів (землі, повітря, води) (L. Peacock), апокаліптичного пейзажу (J. Kinsella). Лінгвістична екопоетика досліджує потенціал поетичної мови, щоб змодельовати та осмислити екологічну динаміку, особливо у світлі сучасних реалій, наприклад, зміни клімату [32, с. 86, 88]. Її розбудові сприяє поява збірок екопоетів, де по-новому осмислюється вплив людини на природу та пошук балансу між людиною і природою для відновлення стосунків між ними (A. Oswald, F. Gander, J. Kinsella, J. Spahr).

Таким чином, всі три аспекти дослідження в межах екопоетики: літературознавчий, культурологічний та лінгвопоетологічний – постійно вдосконалюються, ускладнюються, інтегруючись у певну систему, наповнюючись новим змістом і смислами, розширюючи сферу дослідження мови.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. На сучасному етапі поняття «поетики» розширилося, зокрема у бік її екологізації, за рахунок появи нових дослідницьких (екпоетика, лінгвоекпоетика, екологічне літературознавство) та художніх (екпоезія, поезія природи, поезія навколишнього середовища, зелена поезія) різновидів, які розглядаються науковцями у трьох різних аспектах: літературознавчому, культурологічному та лінгвопоетологічному.

Літературознавчий аспект переважно спрямований на екокритичний аналіз різножанрових художніх творів, екологічно значущих художніх явищ та текстів, в тому числі екпоезії; культурологічний – розглядає екпоетику з позицій взаємодії культури і природи з метою формування екологічної свідомості людства та відповідального ставлення до навколишнього середовища; лінгвопоетологічний аспект передбачає, зокрема, встановлення широкої палітри

екологічно навантажених текстових елементів, що втілюють систему екоконцептів та екомотивів, характерних для різних лінгвокультур.

Перспективним з позицій екопоетики є вивчення біблійного дискурсу в ракурсі поширення екологічних цінностей, маніфестованих як втілення мережі екологічних концептів, що складають цілісний екодискурс Біблії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверинцев С.С. Поэтика ранневизантийской литературы / Сергей Сергеевич Аверинцев. – М.: «Coda», 1997. – 343 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. [Сост. С.Г. Бочаров]. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
3. Белозерова Н.Н. Экологическая поэтика / Н.Н. Белозерова // Language and Literature. – Вип. 4. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://frgf.utmn.ru/last/No4/list.htm>
4. Бовсунівська Т.В. Когнітивна жанрологія і поетика / Тетяна Володимирівна Бовсунівська [Монографія]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 180 с.
5. Воробьева О.П. Вирджиния Вулф и поэтика инсайта / О.П. Воробьева // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство. Сб. в честь Е.С. Кубряковой. – М.: Языки славянских культур, 2009. – С. 764–776.
6. Ефремова Т.Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка / Т.Ф. Ефремова. М.: Русский язык, 2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://efremova.slovaronline.com/> П/ПО/80771-ПОЕТИКА
7. Мень А. Библиологический словарь / Александр Мень. – М.: Фонд имени Александра Менья. – В 3 т.: Т. 2. – 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru/~книги/Библиологический%20словарь/~П/5/>
8. Ожегов С.И., Н.Ю. Шведова толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: Изд-во Язъ, 1992. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ozhegov.info/slovar/?q=%D0%9F*&pg=209&ind=N
9. Пучков А.А. Поэтика античной архитектуры / Андрей Александрович Пучков. – К.: ФЕНИКС, 2008. – 992 с.
10. Сергеева Н.В. Своєрідність поетики Богдана-Ігоря Антоновича / Н.В. Сергеева // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Вип. V. – Запоріжжя: Просвіта, 1999. – С. 196–199.
11. Хархун В. Дефінітивні розбіжності терміна «Поетика» в літературознавчих методологіях ХХ століття / В. Хархун // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. – 2001. – №1. – С. 129–130.
12. Bach M.I. Ecopoetry and present environmental crisis / M.I. Bach // In Limine. – Roma: Universita Tor Vergata. – 2008. – No. 3. – P. 111–118. Mode of access: http://www.ecopoems.altervista.org/theoretical_basis_of_ecopoetry.htm
13. Barnhill J.H. Poetry / John H. Barnhill // Green Culture: An A-to-Z guide. – Los Angeles: SAGE Publications, 2011. – P. 354–358.
14. Bate J. The Song of the Earth / Jonathan Bate. – L.: Picador, 2000. – 360 p.
15. Birkerts S. Only God can make a tree: The joys and sorrows of ecocriticism / S. Birkerts // Boston Book Review. – 2006. Mode of access: http://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_Birkerts.pdf
16. Bristow T. Ecopoetics / T. Bristow // Facts on File Companion to World Poetry: 1900 to Present [ed. by R. V. Arana]. – N. Y.: Facts on File, 2008. – P. 156–159. Mode of access: <https://www.academia.edu/3741924/Ecopoetics>
17. Bryson J.S. The West Side of Any Mountain: Place, Space, and Ecopoetry / J. Scott Bryson. – Iowa City: University of Iowa Press, 2005. – 166 p.
18. Bryson J.S. Ecopoetry: A Critical Introduction / J. Scott Bryson. – Salt Lake City: University of Utah Press, 2002. – 272 p.
19. Buell L. The Environmental Imagination / Lawrence Buell. – Cambridge, L.: Belknap Press Harvard University Press, 1995. – 586 p.
20. Buell L., Heise U.K., Thornber K. Literature and environment / Lawrence Buell, Ursula K. Heise, Karen Thornber // The Annual Review of Environment and Resources. – 2011. – P. 417–440. Mode of access: www.academia.edu/2356762/Literature_and_Environment
21. Burke D.E. From Pastorals to Paterson: Ecology in the Poetry and Poetics of William Carlos Williams: Dissertation, PhD / Daniel Edmund Burke. – Marquette University, 2014. Mode of access: http://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1367&context=dissertations_mu
22. Curry P. From Ecocriticism to Ecohumanities: An essay-review of Mark Dickinson and Clare Goulet, Lyric Ecology: 25 Meditations on the work of Jan Zwicky / P. Curry // Green Letters. – 2010. – No. 13. – P. 95–109.
23. Dickinson M. Canadian Primal: Five poet-thinkers redefine our relationship to nature / M. Dickinson // The WARLRUS, 2009. – P. 62–65. Mode of access: <http://walrusmagazine.com/articles/2009.06--canadian-primal/>
24. Fisher-Wirth A., Street L.-G. The Ecopoetry Anthology / Ann Fisher-Wirth, Laura-Gray San Antonio Street. – San Antonio: Trinity University Press, 2013. – 696 p.
25. Gifford T. Green Voices: understanding contemporary nature poetry / Terry Gifford. – Nottingham: Critical, Cultural and Communications Press, 2011. – 214 p.
26. Heise U.K. Science and Ecocriticism / U.K. Heise // The American Book Review. – 1997. – P. 4. Mode of access: <http://motspluriels.arts.uwa.edu.au/MP1199ukh.html#bev>

27. Jaeger P. John Cage and Buddhist Ecopoetics / Peter Jaeger. – L., New Dehli, N.Y., Sydney: Bloomsbury, 2013. – 190 p.
28. Killingsworth M.J. Walt Whitman and the Earth: A Study of Ecopoetics / M. Jimmie Killingsworth. – Iowa City: University of Iowa Press, 2005. – 238 p.
29. Knickerbocker S. Ecopoetics: the Language of Nature, the Nature of Language / Scott Knickerbocker. – Amherst: University of Massachusetts Press, 2012. – 208 p.
30. Nöth W. Ecosemiotics / W. Nöth // Sign Systems Studies. – 1998. – No. 26. – P. 332–343. Mode of access: https://www.ut.ee/SOSE/sss/articles/noth_26.htm
31. Nolan S. Un-natural Ecopoetics: Natural/Cultural intersections in poetic language and form / S. Nolan // New International Voices in Ecocriticism. – L.: Lexington Books, 2012. – P. 87–100.
32. Peacock L. SAD in the Anthropocene: Brenda Hillman's ecopoetics of affect / L. Peacock // Environmental Humanities. – 2012. – No.1. – P. 86–102.
33. Peters M. Ruth Irwin Earthsongs: Ecopoetics, Heidegger and dwelling / M. Peters // The Trumpeter. – 202. – Vol. 18. – No. 1. – P. 1–17.
34. Plumwood V. Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason / Val Plumwood. – N.Y.: Routledge, 2002. – 292 p.
35. Scigaj L.M. Sustainable Poetry: four American ecopoets / Leonard M. Scigaj. – Lexington: The University Press of Kentucky, 1999 – 321 p.
36. Siewers A. K. Ecopoetics and the origins of English literature / A.K. Siewers // Environmental Criticism for the Twenty-first Century [ed. by Stephanie LeMenager]. – New York, 2011. – P. 105–120.
37. Timo M., Kull K. Ecosemiotics: main principles and current developments / M. Timo, K. Kull // Geografiska Annaler: Series B, Human Geography. – 2014. – 96 (1) – P. 41–50. Mode of access: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/geob.12035/pdf>
38. Vorobyova O. The Poetics of reflection in Virginia Woolf's short fiction: In search of multiple sense / O. Vorobyova // In Search of (Non)Sense. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009. – P. 75–87.

Жихарева Е. Экопоетика: аспекты исследования.

Статья посвящена обзору основных идей и концепций экопоетики, возникшей вследствие наполнения традиционных и новейших поэтологических студий новым экологическим содержанием в контексте экологической культуры и экологического мышления. Появились новые исследовательские (экопоетика, лингвоэкопоетика, экологическое литературоведение) и художественные (экопоэзия, поэзия природы, поэзия окружающей среды, зеленая поэзия) разновидности, направления и жанры, объединенные зонтичным названием «экопоетика». В статье выделяются три аспекта исследования в рамках экопоетики: литературоведческий, культурологический и лингвопоетологический. Если литературоведение в большей степени направлено на экокритический анализ разножанровых художественных произведений, а культурология рассматривает экопоетику с позиций взаимодействия культуры и природы с целью формирования экологического сознания человечества, то лингвопоетика предусматривает, в частности, установление широкой палитры экологически нагруженных текстовых элементов, воплощающих систему экоконцептов и экомотивов, характерных для разных лингвокультур.

Ключевые слова: экопоетика, культурологический аспект, лингвопоетологический аспект, литературоведческий аспект, поетика.

Zhykhareva O. Ecopoetics: Research Perspectives.

This paper reviews the main ideas and conceptions of ecopoetics that emerged due to new ecological content of traditional and modern poetological research in the context of ecological culture and ecological thinking. New scholarly (ecopoetics, linguistic ecopoetics, ecological literature) and literary (ecopoetry, nature poetry, environmental poetry, green poetry) varieties, trends and genres appeared under the umbrella name of ecopoetics. Three perspectives of research within ecopoetics are highlighted: literary, cultural and linguopoetic. While literary studies are primarily ecocriticism-oriented in the analysis of literary texts belonging to various genres, and cultural studies pays focus on ecopoetry regarding it in terms of interaction between culture and nature in order to shape humanity's ecological awareness, linguistic poetics envisages a vast palette of ecologically charged text elements, ecoconcepts and ecomotifs referring to different linguistic and cultural communities.

Key words: ecopoetics, cultural perspective, linguopoetic perspective, literary perspective, poetics.

Яна Жовніренко
(Слов'янськ)

УДК 81'1

АНАЛІЗ ТИПОЛОГІЇ МОВНИХ СИТУАЦІЙ У КОНЦЕПЦІЇ В. О. ВІНОГРАДОВА

У статті репрезентовано зіставний аналіз типологічних ознак для опису мовних ситуацій, які виокремив російський учений В. О. Виноградов. Висвітлено базові критерії диференціації типологічних характеристик, узагальнено лінгвістичний доробок ученого в дослідження даної проблематики. В енциклопедичній статті В. О. Виноградова подано симбіоз наукової думки учених, позначено загальні й різні позиції дослідників щодо створення концепції мовних ситуацій. Систематизовано накопичений матеріал, й репрезентована узагальнююча схема типологічних ознак мовної ситуації за В. О. Виноградовим, в якій об'єднано всі значущі чинники створення універсальної формули мовної ситуації. Теоретичні положення, висунуті В. О. Виноградовим, мають велике значення для лінгвоісторіографічного дослідження явища мовної ситуації.

Ключові слова: лінгвоісторіографія, типологія, типологічні ознаки, мовна ситуація, комунікативна сфера.

Постановка проблеми. Упродовж історії становлення соціолінгвістичної науки констатуємо наявність певної класифікації її об'єктів. В. О. Аврорін називає такі спроби «важливим знаряддям у пізнанні реальної дійсності» [1, с. 265]. Лінгвістична типологія прагне не тільки відзначати і класифікувати факти відмінності і подібності мовних явищ, а й пояснювати їх. Типологія займається пошуками універсалій, тобто тверджень, імовірно вірних щодо всіх або більшості мовних явищ. Особливо тісно типологія пов'язана з лінгвістичними теоріями функціонального напрямку, тобто такими, які пояснюють межі спостережуваного різноманіття мов, умови та мету їх використання. Соціологічна типологія передбачає облік і зіставний аналіз низки параметрів – диференційних ознак, що визначають разом тип мовних ситуацій та уможливають конструювання типологій. Лінгвістична типологія прагне не тільки відзначати й покласифікувати факти відмінності та подібності мовних явищ, а й пояснювати їх.

Аналіз останніх досліджень. Типологічну класифікацію мовних ситуацій у зарубіжній лінгвістиці започатковано У. Стюартом, Ч. Фергюсоном, Дж. Гамперцем, Дж. Фішманом, Х. Клоссом, Е. Хаугенем, Д. Хаймсом; у радянському мовознавстві – В. О. Авроріним, В. О. Виноградовим, Ю. Д. Дешерієвим, Г. О. Зографом, Л. Б. Нікольським, Г. В. Степановим, О. Д. Швейцером. У сучасній вітчизняній філології наукової значущості набули студії В. М. Брицина, Г. В. Вусик, Л. Т. Масенко, О. Б. Ткаченка Типології мовних ситуацій в різних регіонах досліджують російські вчені, а саме: Р. В. Галімянова, Ф. Х. Гаріпова, М. О. Горячова, Т. Т. Камболов, Н. Б. Мечковська, Г. П. Нешименко, Д. Н. Тухватуліна. Слід звернути увагу на позицію В. О. Авроріна, які враховують тільки рівні функціонального розвитку мов. Як зазначили О. Д. Швейцер та Л. Б. Нікольський, такі класифікації не є змістовними й не ілюструють реальний мовний стан [4, с. 89].

Мета статті – критичний огляд типологічних ознак мовної ситуації, диференційованих В. О. Виноградовим, а також розроблення узагальненої схеми на базі виокремлених параметрів.

Виклад основного матеріалу. Низка публікацій, присвячених вивченню проблеми мовної ситуації, а також типологічним ознакам, належать відомому фахівцю з соціолінгвістики й теорії мови, африканістики, член-кореспонденту РАН В. О. Виноградову. Серед студійованих їм напрямків важливе місце посідає соціолінгвістична типологія. Він розробив оригінальний підхід до соціолінгвістичної типології, що дозволяє схарактеризувати складні етномовної ситуації в неоднорідних соціокультурних умовах. Найбільш яскраво і різнобічно проявив В. О. Виноградов свій науково-організаторський талант під час роботи над «Лінгвістичним енциклопедичним словником» під редакцією В. Н. Ярцевой. Учений був заступником головного редактора й одним з авторів цього грандіозного видання, згодом перевиданого під назвою «Лінгвістична енциклопедія», яке стало настільною книгою не лише фахівців-мовознавців, а й усіх освічених людей. Саме в стаття «Мовна ситуація» в цій енциклопедії репрезентовано типологічні ознаки

мовної ситуації [6 с. 521-523]. Дослідник урахував досвід Л. Б. Нікольського і виокремив наступні ознаки:

I. Кількісні ознаки:

1) кількість ідіомів-компонентів певної мовної ситуації. За загальною кількістю ідіомів розрізняють монокомпонентні (охоплюють один ідіом) та полікомпонентні (охоплюють декілька ідіомів) мовні ситуації. В. О. Виноградов поділяв думку Л. Б. Нікольського про майже відсутність у світі прикладу монокомпонентної мовної ситуації; зазвичай мови мають територіальні й соціальні різновиди, що складають полікомпонентну мовну ситуацію. Виключний випадок спостерігається в Ісландії, де єдина мова має одну форму існування;

2) кількість мовців кожного з ідіомів відповідно до загальної кількості населення досліджуваного ареалу (демографічна потужність ідіомів);

3) кількість комунікативних сфер, що обслуговуються кожним ідіомом відносно загальної кількості таких сфер (комунікативна потужність ідіомів). Як результат зіставлення рівнів демографічної та комунікативної потужностей існує параметр «рівнопотужні / різнопотужні ідіоми». Особливо важливою є, як зазначає В. О. Виноградов, комунікативна потужність. За цим параметром учений розрізняв рівнорівневі та нерівнорівневі мовні ситуації;

4) кількість функціонально домінантних ідіомів. У нерівнорівневих мовних ситуаціях окремі ідіоми можуть бути функціонально домінантними, й за кількістю таких ідіомів учений виокремив однополюсні (з одним домінантним ідіомом) і багатополюсні (з декількома домінантними ідіомами) мовні ситуації. В. О. Виноградов констатував, що рівнорівневі (збалансовані) мовні ситуації дуже рідко трапляються; частіше спостерігається нестійка та нетривала рівновага під час серйозних мовних змін.

II. Якісні ознаки мовної ситуації.

Існує низка параметрів, які не можна виокремити за кількісними ознаками. Їх теж потрібно враховувати бо вони мають прямий вплив на всю систему співвідношення мов у регіоні. Це – якісні ознаки. Вони охоплюють як лінгвістичні, так й екстралінгвістичні чинники. В. О. Виноградов окреслив такі параметри якісних ознак:

1) лінгвістичний характер ідіомів, що належать до мовної ситуації, – різновиди однієї мови або різні мови. Тут учений пропонував розрізняти одномовні й багатомовні мовні ситуації;

2) структурно-генетичні відношення між ідіомами – подібні, споріднені, неспоріднені, неподібні. Для багатомовних мовних ситуацій є значним поділ на гомогенні та гомоморфні (споріднені й типологічно подібні) або гетерогенні й гетероморфні (неспоріднені й типологічно неподібні). В. О. Виноградов акцентував увагу на можливості існування всіх комбінацій цих характеристик: гомогенна й гомоморфна, гомогенна й гетероморфна, гетерогенна й гомоморфна, гетерогенна й гетероморфна мовні ситуації;

3) функціональна рівнозначність / нерівнозначність ідіомів. Учений розрізняв гармонійні мовні ситуації, за яких ідіоми набувають рівнозначного юридичного статусу, та дисгармонійні мовні ситуації, за яких ідіоми набувають різного юридичного статусу. Водночас, юридична рівнозначність мов може поєднуватись з фактично єдиним домінуванням одного з них. Н. Б. Мечковська продовжила роботу над конструюванням типологічних ознак мовної ситуації підкреслила доречність такої думки: «юридична рівноправність – це необхідна, але не завжди достатня умова для фактичної рівноваги мов» [3, с. 103].

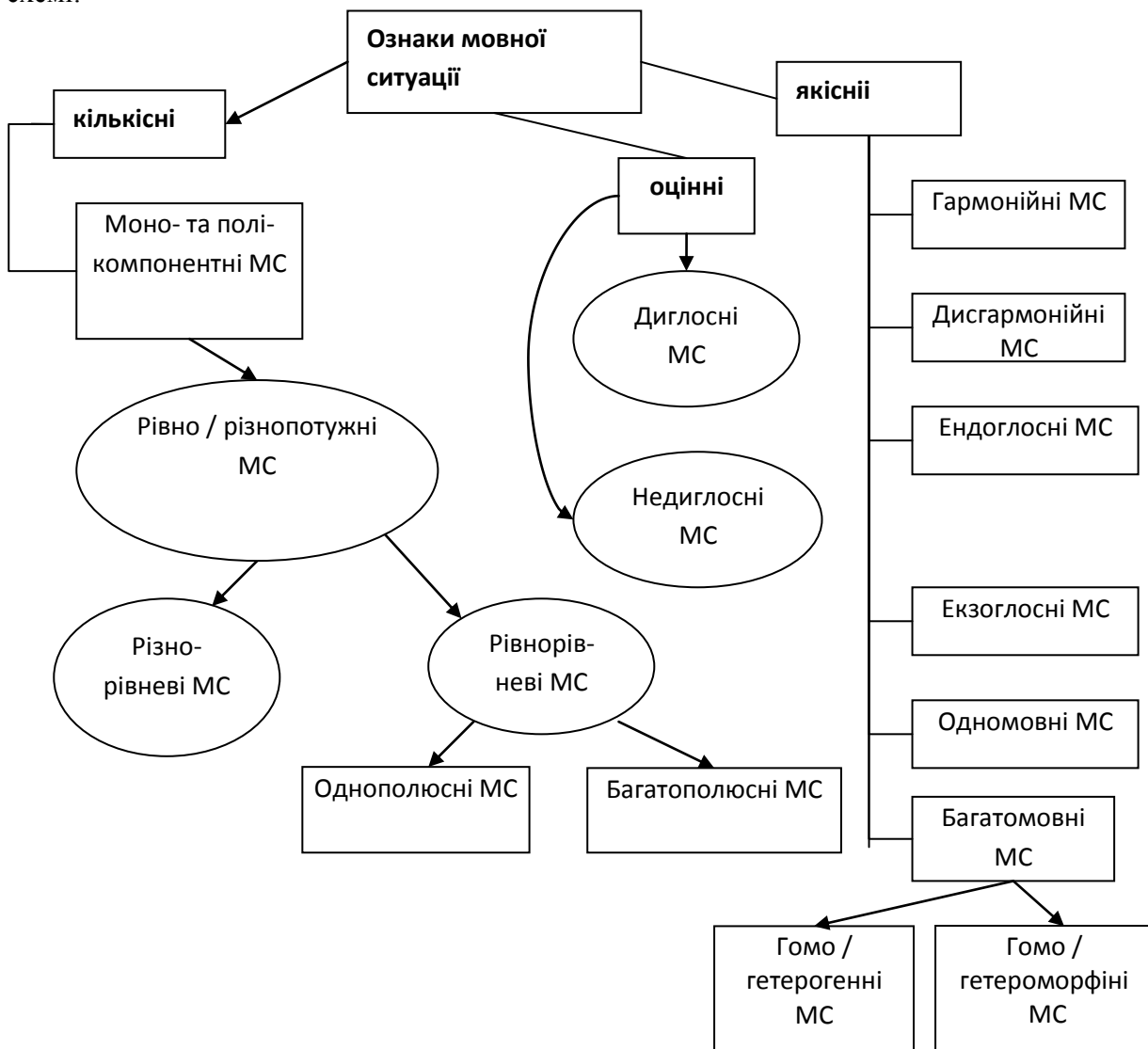
Щодо критеріїв розмежування офіційного й фактичного статусу компонентів, О. Д. Швейцер так пояснював цю концептуальну думку: «Перший визначено її законодавчо закріпленим статусом, а інший – спільністю ознак, що дозволяють окреслити фактичне значення мови (варіанту, діалекту) у певному суспільстві (кількість мовців, їх соціально-демографічні характеристики, діапазон функціонального використання, наявність білінгвізму або диглосії серед її носіїв, ступінь фактичної реалізації її офіційного статусу)» [5, с. 32].

4) В. О. Виноградов виокремив такий параметр, як характер ідіом, що домінує на державному рівні – місцева (мова місцевого населення) / імпортована мова. За цією ознакою учений розрізняв ендоглосні мовні й екzogлосні мовні ситуації.

III. Оцінні ознаки.

Цей параметр дозволив В. О. Виноградову здійснити внутрішнє й зовнішнє оцінювання ідіомів (тобто оцінювання мови носіями інших мов й власне мовцями щодо її комунікативної естетичності, придатності, культурної престижності тощо); визначають рівень так званої «мовної лояльності» певного мовного колективу. Водночас дослідник урахував явище диглосії. Тут можлива наступна комбінація: диглосні та недиглосні мовні ситуації. Цей пункт відповідає аксіологічній класифікації мов, яку було створено американським ученим П. Гарвіном. Серед параметрів, що характеризують мову як соціальний чинник, учений виокремив так звані символічні функції, одна з яких є «престижною». Функціонування мов з різним престижем формує диглосні / недиглосні мовні ситуації (диглосії як двомовність з опозицією мов за престижністю) [6 с. 521-523].

Представимо розподіл типологічних ознак, репрезентованих В. О. Виноградовим, на схемі:

Висновки дослідження. Ґрунтовний аналіз характеристики типологічних ознак В. О. Виноградова й дотепер користується підвищеною увагою мовознавців, є предметом наукових дискусій та використовується для подальших наукових досліджень явища мовної ситуації. Концепцію типологічних ознак В. О. Виноградова вважають підґрунтям для виокремлення різноспрямованих типологічних параметрів для створення універсальної схеми, яку намагаються сконструювати багато мовознавців. Такий поглиблений огляд типологічних ознак уможливорює вичерпно осягнути всі грані наукової діяльності знаного лінгвіста В. О. Виноградова й зробити ґрунтовне лінгвістичне дослідження проблеми побудови типологій мовних ситуацій у мовознавчій літературі.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка / Валентин Александрович Аврорин. – Л. : Наука, 1975. – 275с.
2. Виноградов В. А. Языковая ситуация // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
3. Мечковская Н. Б. Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков: Учебное пособие для институтов филологических и лингвистических специальностей / Наталья Борисовна Мечковская. – М. : Флинта: Наука, 2001. – 312 с.
4. Швейцер А. Д. Введение в социолингвистику: для ин-тов и фак. иностр. яз. [Учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. №2103 «Иностр. яз.»] / Александр Давидович Швейцер, Леонид Борисович, Никольский. – М. : Высш. школа, 1978. – 216 с.
5. Швейцер А. Д. Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы / Александр Давидович Швейцер. – М. : Наука, 1976. – 176 с.
6. Paul P. Garvin. Conceptual framework for the study of language standardization [Электронный ресурс] // Режим доступа: uk-online.uni-koeln.de/remarks/d5134/rm2180577.pdf

Жовниренко А. Анализ типологии языковых ситуаций в концепции В.А. Виноградова.

В статье представлены сопоставительный анализ типологических признаков для описания языковых ситуаций, которые выделил российский ученый В. А. Виноградов. Освещены базовые критерии дифференциации типологических характеристик, обобщенно лингвистическое наследие ученого относительно данной проблематики. В энциклопедической статье В. А. Виноградова систематизированы концепции предыдущих исследователей, выделены общие и отличительные черты научной мысли исследователей по созданию концепции языковых ситуаций. Систематизирован накопленный материал, и представлена обобщающая схема типологических признаков языковой ситуации по В. А. Виноградову, в которой объединены все значимые факторы создания универсальной формулы языковой ситуации. Теоретические положения, выдвинутые В. А. Виноградовым, имеют большое значение для углубленного исследования явления языковой ситуации.

Ключевые слова: лингвоисториография, типология, типологические характеристики, языковая ситуация, коммуникативная среда.

Zhovnirenko A. Analysis of Typology of Linguistic Situations in V. Vynogradov's Works.

The article represents a comparable analysis of typological features of language to describe situations that are singled Russian scientist V. Vinogradov. The article deals with the basic criteria of differentiation typological characteristics of generalized linguistic heritage of scientific research of this subject. In the encyclopedic article V. Vinogradov submitted symbiosis of thought of scientists, general and different positions of researchers for creating the concept of linguistic situations are represented. The material is accumulated, and generalized scheme of typological features of the language situation by V. Vinogradov is represented, in which all relevant factors combined to create a universal formula language situation. The theoretical approaches put forward VA Vinogradov are important for depth study of the language situation in linguistics.

Key words: lingvohistoriographic research, linguistic situation, typology features, communicative sphere.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом кафедри германської та слов'янської філології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Н.М. Маторіною

Алла Зернецкая
(Киев)

УДК 81'23

**КОММУНИКАТИВНО-ДЕЯТЕЛЬНОСТНЫЙ ПОДХОД
К РАССМОТРЕНИЮ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ**

С прикладных позиций рассматриваемая проблема была сформулирована этнолингвистами как вопрос: что должен знать и уметь коммуникант, чтобы адекватно и успешно участвовать в вербальной коммуникации. Вся совокупность таких знаний и умений в лингвистике получила название коммуникативной компетенции. Одной из составляющих частей общей коммуникативной компетенции является лингвистическая компетенция, содержание которой формировалось из

имеющих речевую значимость лингвистических единиц и алгоритмов, выводимых в рамках той или иной лингвистической теории конца XX века. В результате был создан эклектический набор лингвистических элементов из разных грамматик (таксономической, функциональной, трансформационной и др.). В настоящее время активно разрабатывается коммуникативно-функциональная грамматика. Однако в результате проведенных автором исследований среди всех составляющих модели «языкового блока» были выделены (1) базовые структуры (синтаксический и морфемный подуровни), (2) «вербальная сеть», (3) грамматические операции, (4) текстовые операторы. Таким образом, лингвистическая сторона коммуникативного (языкового, речевого) сознания условно организуется в группу вокабуляра, группу фразы и группу текста.

Ключевые слова. Лингвистическая компетенция, коммуникативная компетенция, коммуникативно-функциональная грамматика, вербальная сеть, грамматические операции, текстовые операторы, языковое сознание.

Постановка проблемы. В настоящее время к числу самых популярных направлений исследования в лингвистике, социологии, философии, психологии, лингводидактике, информатике и др. относится вербальная коммуникация (ВК) и различные её аспекты. Такой интерес можно объяснить тем, что ВК является не только универсальным и наиболее распространенным способом межсубъектного взаимодействия людей, но и ключевым фактором, определяющим качество и эффективность этого взаимодействия, как для общества в целом, так и для каждого коммуниканта в отдельности.

За последнее столетие не только существенно расширился диапазон сфер жизнедеятельности человека, в которых ВК играет решающую роль (например, в странах бывшего СССР, кроме образовательной, воспитательной, научной, информационной, социальной, производственной, экономической и др., к числу таких сфер добавились политическая и коммерческая) – но и качественно изменился сам характер ВК, её объема и в традиционных сферах применения (например, в сфере разного рода информационного обмена), её задачи (в частности, возросла роль оказания влияния) (Г. Г. Почепцов), появилась и стала широко востребованной опосредованная компьютером коммуникация и автоматизированная обработка текстов. Е. Ф. Тарасов, в связи с увеличением «речеоборота» в социуме, квалифицировал изучение ВК как социальный заказ и отметил, что «наличие такого социального заказа привело лингвистов к переосмыслению своего места в решении социальных задач общества» [24, с. 8].

С прикладных позиций означенная проблема была сформулирована этнолингвистами как вопрос: что должен знать и уметь коммуникант, чтобы адекватно и успешно участвовать в вербальной коммуникации (далее – ВК) [11]? Вся совокупность таких знаний и умений в лингвистике получила название *коммуникативной компетенции* (далее – КК) (D. H. Hymes).

Пожалуй, единственная составляющая КК, наличие которой не вызывает сомнения, – это лингвистическая компетенция, часто называемая языковой. Но, независимо от названия, за этим разделом знаний закреплены некие, так или иначе представленные, единицы второй сигнальной системы, правила и традиции их объединения для передачи мыслей. Э. Бенвенист писал: «... содержание (мысли – А. З.) приобретает форму, лишь когда оно высказывается, и только таким образом. Оно оформляется языком и в языке, который как бы служит формой для отливки любого возможного выражения; оно не может отделиться от языка и возвыситься над ним. Язык же представляет собой систему и единое целое. Он организуется как упорядоченный набор различных и служащих различению "знаков", которые обладают свойством разлагаться на единицы низшего порядка и соединяться в единицы более сложные. Эта большая структура, включающая в себя меньшие структуры нескольких уровней, и придает форму содержанию мысли. Чтобы это содержание могло быть передано, оно должно быть распределено между морфемами определенных типов, расположенными в определенном порядке, и т. д. Другими словами, это содержание должно пройти через язык, обретя в нем определенные рамки. В противном случае мысль если и не превращается в ничто, то сводится к чему-то столь неопределенному и недифференцированному, что у нас нет никакой возможности воспринять ее как "содержание", отличное от той формы, которую придает ей язык. Языковая форма является тем самым не только условием передачи мысли, но, прежде всего, условием ее реализации. Мы постигаем мысль уже оформленной языковыми рамками» [6, с. 105]..

На первый взгляд, задача описания содержания ЛК очевидна и не так сложна: (а) составить перечень и (б) описать систему отношений знаков, (в) перечислить варианты операций со знаками. Её реализация даст содержание лингвистической компетенции как в части знаний (знаки и система знаков), так и в части умений (операции со знаками). Однако и после долгих лет исследований в лингвистике методисты, представители когнитивного направления и искусственного интеллекта продолжают ждать прикладных описаний языков или «лингвистических алгоритмов». Проблематичным остается нахождение «точки отсчета», т.е. выявления оптимального принципа организации лингвистических единиц и, собственно, единого и однозначного вычленения лингвистических единиц ВК.

Попытки организовать лингвистические единицы и алгоритмы с точки зрения их речевой значимости в прикладных целях происходило в русле той или иной, доминировавшей в конце XX века лингвистической теории. К таковым В. З. Демьянков относит следующие (в скобках указываются типичные теории – «теории-прототипы»):

«1. Грамматика – интерпретированное исчисление выражений языка (генеративная лингвистика).

2. Значения вычисляются интерпретатором, а не содержатся в языковой форме (интерпретационизм).

3. Композиционность лежит в основе категорий синтаксиса, семантики и прагматики (категориальные грамматики).

4. Для лингвистического анализа существенны функции элементов выражения, а не сами элементы (функционализм).

5. Одно и то же может означать очень разные вещи, но в разной степени (теория прототипов).

6. Лингвистическое исследование связано с единицами более крупными, чем предложение («лингвистика текста» и «анализ дискурса»).

7. Высказывание – не предмет, а действие, и как таковое и должно изучаться (теории речевого действия).

8. Мы вычисляем значения высказывания только потому, что оно предназначалось для нас ("принцип кооперированности").

9. Язык – только одна из когнитивных способностей человека (когнитивная лингвистика).

Эти и подобные идеи сочетаются между собой в различных конкретных теориях аналогично пучку дифференциальных признаков» [11, с.244].

В результате был создан эклектический набор лингвистических элементов из разных грамматик (таксономической, функциональной, трансформационной и др.). Также многолетние исследования в области лингвистики и психолингвистики привели к созданию так называемой коммуникативно-функциональной грамматики (КФГ), которая, по мнению М. В. Всеволодовой, ближе любой другой лингвистической теории подошла к решению проблемы, выдвинутой Р. Джеккендоффом, утверждавшим, что целью лингвистической теории является описание того, что знает человек, умеющий говорить на данном языке [2, с. 201]. Объем КФГ, разработанной русистами, не совсем совпадает с объемом этого понятия в западноевропейской или американской лингвистике. Множественность сем, заложенных в каждую единицу плана выражения, сложность и мультиобусловленность отношений между формой и содержанием овызывали необходимость создания большой понятийной базы и описания всех «участников» реализации языковых механизмов. Являясь комплементарным к формальной грамматике разделом науки о языке, КФГ, как грамматика речи, позволяет построить более или менее стройную систему единиц и их связей в лингводидактических целях.

«Единицами плана выражения в ФКС являются:

1) синтаксическая форма слова или синтаксема;

2) функциональная разновидность синтаксем – именная группа (словосочетания типа *5 студентов, в прошлом году, летним вечером красавец лицом, великан ростом, знакомые между собой, черный с проседью, родственник по мужу, цена словам, итог трудам, старший по званию, серьезный не по годам, далекий от жизни (рассуждение), модный у молодежи (словечко), удобный для работы, профан в живописи* и т.п. – А. З.);

3) предложение-высказывание. Объектами изучения в рамках плана выражения являются словосочетание и текст» [8, с. 12-13].

Лексика в КФГ рассматривается как интегральная часть синтаксиса, т.к. «... сопряжение смыслов, выражаемых словами и словоформами, формируют содержательную сторону языка. Синтаксис вне лексики не существует, равно как и лексика "живет" только в синтаксических построениях. Поэтому лексика входит составной частью и в синтаксис, причем выявляются иные, нежели в лексикологии закономерности ее функционирования и описания» [8, с. 10].

Выделение синтаксем и предложений в основные единицы ФКС произошло в связи с тем, что именно они являются носителями всех конструктивных элементов, позволяющих использовать языковые механизмы для оптимальной реализации наших коммуникативных задач [8; 17]. К таковым механизмам относят смысловые, формальные и коммуникативные.

В силу разных причин, в настоящее время содержание лингвистической компетенции мало отражает достижения лингвистики, а традиционно формируется методистами на основании дихотомии *язык — речь*. К единицам языка относят: фонемы, морфемы, слова, фразеологические сочетания, предложения, т.е. элементы языка, организованные по формально-семантическому признаку. К единицам речи относятся ситуативно обусловленные высказывания разной протяженностью, организованные по семантико-коммуникативному признаку: предложения-высказывания, тексты, величиной более одного предложения [20, с. 35]. В результате такого разделения в содержание ЛК включается таксономическая грамматика РЯ, различные группы лексических единиц (синонимы, антонимы, ЛСГ, гипо-гиперонимические объединения) и морфем (например суффиксы, обозначающие лицо по роду занятий, национальности, месту жительства) и элементы функциональной грамматики в виде ФСП (обусловленности, отрицания, целевых отношений и т.п.) [4]. Причем, как правило, различные методики и учебники предлагают некие выборки из грамматик, сделанные по усмотрению авторов. Практически ни одна методика, учебник или программа по РКИ не предлагают знаний лингвистики текста.

Однако построения лингвистов пока существенно не продвинули решение проблемы прикладных антропоцентрических грамматик, словарей и других справочно-информационных материалов для представления содержания ЛК. На наш взгляд, продуктивным для данной цели может быть рассмотрение структурных элементов ЛК на основании разрабатываемой в психолингвистике теории *языкового и коммуникативного сознания*. Языковое сознание в указанной теории рассматривается как некое хранилище знаний формы, содержания и отношений (между собой и к реальной действительности) коммуникативно-языковых единиц и средств и умений совершать с этими знаниями психологические действия и операции с целью порождения и понимания речи [22; 24], а за адекватность речевых актов экстралингвистическим условиям, по мнению ученых, отвечает «коммуникативное сознание» [22, с. 47]. О соотношении языкового и коммуникативного сознания Стернин пишет: «...коммуникативное сознание включает языковое (понимаемое в рассмотренном выше смысле) как свою составную часть, но не исчерпывается им» [23, с. 48].

Перечень и характеристика этих «знаний», входящих в состав «языкового сознания», является одной из ключевых проблем психолингвистики и лингводидактики. К настоящему времени предложено немало моделей речевого процесса, в которых представлены элементы языкового сознания. На Западе пользуется известностью модель Волтера Кинча, описывающая процесс семантической обработки воспринимаемой фразы. Структурное строение речевого механизма удачно представлено в модели Вилема Левелта. В отечественной науке ряд моделей построения предложения разработаны А. А. Леонтьевым (1999), А. А. Залевской (1999), Т. В. Ахутиной (1998). В рассматриваемом контексте для продвижения к поставленной цели мы должны опираться на модель, по возможности наиболее полно описывающую основные элементы рече-мысле-языковой системы. Таковой на сегодняшний день из всех известных наиболее удобна для использования модель, предложенная Т. Н. Ушаковой [27], где представлены элементы рече-мысле-языкового механизма и обозначены их функциональные связи. Отметим, что в основе создания этой модели лежали исследования психолингвистического и физиологического аспектов порождения речи, проведенные с

использованием аппаратов компьютерной томографии, магнитоэнцефалографии и другой сложной современной техники.

Среди всех составляющих модели нас интересует «языковой блок», в который входят (1) базовые структуры (синтаксический и морфемный подуровень), (2) «вербальная сеть», (3) грамматические операции, (4) текстовые операторы [25].

(1) Базовые структуры включают в себя синтаксический и морфологический подуровни [28, с. 222-230].

(2) «Вербальная сеть» понимается «как стабильно поддерживаемая мозгом обширная структура, фиксирующая значения каждого слова усвоенного языка и множественные межсловесные связи разной степени “близости” или “удаленности” (см. рис. 1). Уточним, что фиксацию слова в нервной системе мы представляем в форме установления “нервной модели стимула”, по Е. Н. Соколову, или “логогена”, по Мортону, причем в каждом элементе кодируются физические признаки слова (звучание, графема, артикуляторные команды), его смысловое и понятийное содержание» [25].

Из обозначенного представления о вербальной сети (паутины) следовала гипотеза, что любой когнитивный (интеллектуальный) процесс, протекающий с включением вербальных структур, предполагает специфическую динамику в организации функциональных состояний элементов вербальной сети. Так, например, установление ассоциации между словами (между их «нервными стимульными моделями», логогенами) предполагает системную перестройку динамических состояний связанных с ними логогенов (их синонимов, антонимов, омофонов, односитуационных и др.). Соответствующие перестройки можно ожидать при установлении новых ассоциативных связей между словами, в том числе при усвоении нового языка. Построение осмысленного предложения имеет в основе детерминированную мозаику состояний элементов вербальной сети, скоординированную с используемыми в протекающем акте словами, а также словами, близкими им по смыслу (синонимами), нейтральными или противоположными по смыслу (антонимами). Физиологической стороной понимания воспринимаемого предложения должно быть создание специфического динамического паттерна возбуждения на структурах вербальной паутины.

(3) Грамматические операции на морфологическом и синтаксическом уровнях при трансформации предложений.

(4) Приемы амплификации текста (в частности, применение текстовых операторов) [9].

В соответствии с моделью В. Левелта перечисленные элементы «языкового блока» Ушаковой частично используют ментальные процессы концептуализации и частично «формулировщика», т.е. все то, что касается лемм. Лемма, по Левелту, – это формо-семантическое единство без физической (графической или фонетической) реализации.

При восприятии текста на уровне понимания происходит обратный процесс: «... текст сжимается в концепт (представление), содержащий смысловой сгусток всего текстового отрезка, который может быть восстановлен в словах, не совпадающих буквально с воспринятым, но таких, в которых интегрирован тот же смысл, который содержался в лексическом интеграле полученного высказывания» [13, с. 84]. Этот «смысловой сгусток», «концепт» исходного текста и есть инвариант преобразования исходного текста в ассимилированный, понятый образ [15, с. 35; цит. по 16]. Таким образом, основной закономерностью понимания является свертывание информации. По данным А. Н. Соколова, воспринимаемая информация во внутренней речи обычно воспроизводится в виде очень сокращенной речевой схемы, образующейся из отдельных слов (вернее, намеков на слова), каждое из которых становится конденсированным выражением больших смысловых групп, или «семантических комплексов», которые в зависимости от ситуации снова могут быть развернуты в ту или иную последовательность слов [21]. «Ключевые слова являются результатом понимания и представляют собой одну из форм свертывания его содержания» [16].

Исследования Ермакова А. Е., Плешко В. В. показали что, «для достижения приемлемого качества решения практических задач не требуется полный грамматический анализ фразы. Достаточно выделить наиболее информативные единицы текста – ключевые слова, словосочетания, предложения и фрагменты, причем в качестве критерия информативности

хорошо работает частота повторения в тексте. Упрощенный, в силу необходимости, подход тем не менее оказывается обоснованным и подтверждается нейропсихологическими исследованиями, которые установили, что анализ печатного текста человеком опирается преимущественно на зрительное пространственно-предметное (а не на линейное слуховое) восприятие и реализуется затылочно-теменной корой правого полушария мозга, представляющей ассоциативную семантико-статистическую модель мира» [10; 7]. Синтактико-семантический анализ с привлечением синтагматических представлений левого полушария необходим лишь в отдельных местах текста, требующих детального «осмысления». Приняв ряд упрощений, можно считать, что левое полушарие реализует чисто языковые функции, связанные с развертыванием фрагментов правополушарной модели в последовательности грамматически правильных фраз, и обуславливает глубинно- и поверхностно-синтаксическую организацию текста. Глубинная семантика сообщения изначально определяется структурой правополушарной модели и отражается в коммуникативном строении текста как иерархии тем и рем с соответствующей им совокупностью сверхфразовых единств» [5; 12].

Основным же механизмом понимания и генерирования текстов является механизм внутренней речи. Она характеризуется прежде всего тем, что лишена той развернутости, которая свойственна внешней речи, особенно письменной, является сокращенной, редуцированной.

Из вышесказанного следует: задача психолингвистического и лингводидактического представления информации сводится к обеспечению фактами и правилами из разряда ЛК процессов понимания и генерирования текстов во внутренней речи путем предложения для усвоения/овладения системы концептов-лемм по содержанию в виде «вербальных сетей», по форме в виде базовых структур и их трансформаций.

ЛК, на наш взгляд, включает в себя знания знаков ВСС, экспонирующих законченные значения и смыслы, способы и условия их трансформаций и связей.

К таким знаниям можно отнести:

- (1) знание законченных, самодостаточных в семантическом плане единиц ВСС (слово, устойчивое сочетание слов или схема устойчивого сочетание слов, именное словосочетание, обязательное управление, предложение, текст),
- (2) знание способов и условий их образования и трансформаций (модели единиц и формы составляющих при сочетании),
- (3) знание прагматических условий их употребления,
- (4) знание семантических условий их сочетания.

Как нами было установлено, на разных этапах осуществления ВК происходит организация единиц ВСС в определенные единства, которые формируют смысл, наиболее подходящий для достижения перлокутивного эффекта. К таковым единствам относятся текст (монологический, диалогический), фраза (как «основная единица *речи*, выражающая законченную мысль; смысловое единство, целостность которого создается интонационными средствами, а также определенной синтаксической структурой» [14, с. 558]) и слово (как «основная структурно-семантическая единица языка, служащая для именования предметов и их свойств, явлений, отношений действительности, обладающая совокупностью семантических, фонетических и грамматических признаков, специфичных для каждого языка» [14, с. 464]).

Каждое единство интегрируется из наборов сем, отобранных в соответствии с условиями (принципами) ситуации, и их носителей, объединенных по определенным правилам.

Собственно содержание ЛК представляет собой набор фактов относительно соответствия знаков ВСС реальной действительности и правил их функционирования.

Все факты и правила традиционно (лингвисты и психолингвисты больше ничего пока не предложили) условно объединяются в три группы, ядром первой из которых является номинация, ассоциируемая со словом и именным словосочетанием, ядром второй является фраза, ассоциируемая с предложением, ядром третьей – высказывание, ассоциируемое с текстом величиной, равной/большей предложению/ия.

Выводы. Таким образом, лингвистическая сторона коммуникативного (языкового, речевого) сознания условно организуется в группу вокабуляра, группу фразы и группу текста.

Каждая из этих групп лингвистических явлений имеет свои единицы-носители, которые обладают своим содержанием, формой и процессами, в которых они участвуют.

ЛИТЕРАТУРА

1. Hymes, D. H. On Communicative Competence / D. H. Hymes // Sociolinguistics. Selected Readings / ed. J. B. Pride and J. Holmes. — Harmondsworth, 1972. — P. 269–293.
2. Jackendoff R. S. Languages of the Mind [Electronic Resource] / R. S. Jackendoff. — Cambridge, MA, 1992. — Mode of access : http://npu.edu.ua/e-book/book/djvu/A/iif_kgpm_Foundations%20of%20Language.pdf. — Title from the screen.
3. Jackendoff R. S. Semantics and Cognition / R. S. Jackendoff. — Cambridge : The MIT Press; MA, 1983. — 304 p.
4. Амиантова Э. И. Лексика русского языка [Текст] : сборник упражнений / Э. И. Амиантова. — М. : Флинта, 2008. — 376 с.
5. Ахутина Т. В. Порождение речи. Нейро-лингвистический анализ синтаксиса [Текст] / Т. В. Ахутина. — М. : Изд-во МГУ, 1989. — 215 с.
6. Бенвенист Э. Общая лингвистика [Текст] / Э. Бенвенист ; под ред. и вступ. ст. Ю. С. Степанова. — М. : Прогресс, 1974. — 448 с.
7. Брагина Н. Н. Функциональные асимметрии человека [Текст] / Н. Н. Брагина, Т. А. Доброхотова. — М. : Медицина, 1981. — 240 с.
8. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка [Текст] : учебник / М. В. Всеволодова. — М. : Изд-во МГУ, 2000. — 502 с.
9. Гиндин С. И. Онтологическое единство текста и виды внутритекстовой организации [Текст] / С. И. Гиндин / Машинный перевод и прикладная лингвистика. — М., 1971. — Вып. 14. — С. 114–135.
10. Глезерман Т. Б. Психофизиологические основы нарушений мышления при афазии [Текст] / Т. Б. Глезерман. — М. : Наука, 1986. — 230 с.
11. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века [Текст] / В. З. Демьянков // Язык и наука конца 20 века / Институт языкознания РАН. — М., 1995. — С. 239–320.
12. Ермаков А. Е. Ассоциативная модель смысла текста в прикладных задачах компьютерного анализа полнотекстовых документов [Электронный ресурс] / А. Е. Ермаков, В. В. Плешко // Русский язык: исторические судьбы и современность. Международный конгресс : труды и материалы. — М., 2001. — Режим доступа : <http://refdb.ru/look/1029299-p4.html>. — Загл. с экрана.
13. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации [Текст] / Н. И. Жинкин. — М. : Наука, 1982. — 157 с.
14. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — 685 с.
15. Нестерова Т. М. Реферативный перевод как смысловое преобразование текста [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук. / Т. М. Нестерова. — М., 1985. — 18 с.
16. Новиков А. И. Смысл: семь дихотомических признаков [Электронный ресурс] / А. И. Новиков // Теория и практика речевых исследований. — М., 1996.
17. Поликарпов А. А. Циклические процессы в становлении лексической системы языка: Моделирование и эксперимент. Автореф. докт. дисс. М., 1998.
18. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации [Текст] / Г. Г. Почепцов. — М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2001. — 656 с.
19. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения [Текст] / О. Г. Почепцов. — К. : Вища школа, 1986. — 116 с.
20. Рогова Г. В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе [Текст] / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович, Т. Е. Сахарова. — М. : Просвещение, 1991. — 287 с.
21. Соколов А. Н. Психологический анализ понимания иностранного текста [Текст] / А. Н. Соколов // Известия АПН РСФСР. — М., 1947. — Вып. 7. — С. 163–187.
22. Стернин И. А. Коммуникативное и когнитивное сознание [Текст] / И. А. Стернин // С любовью к языку. — Москва ; Воронеж, 2002. — С. 44–51.
23. Стернин И. А. Социальные факторы и развитие современного русского языка [Текст] / И. А. Стернин // Теоретическая и прикладная лингвистика. — Воронеж, 2000. — Вып. 2: Язык и социальная среда. — С. 4–16.
24. Тарасов Е. Ф. Теоретические и прикладные проблемы речевого общения [Текст] / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, А. М. Шахнарович ; отв. ред. А. А. Леонтьев. — М. : Наука, 1979. — 328 с.
25. Ушакова Т. Н. Структуры языка и организация речевого процесса [Текст] / Т. Н. Ушакова // Язык, сознание, культура : сборник / под ред. Н. В. Уфимцевой и Т. Н. Ушаковой. — М., 2005. — С. 5–18.
26. Ушакова Т. Н. Понятие языкового сознания и структура рече-мысле-языковой системы [Текст] / Т. Н. Ушакова // Языковое сознание: теоретические и прикладные аспекты : сборник / под ред. Н. В. Уфимцевой. — М. ; Барнаул, 2004. — С. 6–17.
27. Ушакова Т. Н. Психология речи и психолингвистика [Текст] / Т. Н. Ушакова // Психологический журнал. — 1991. — Т. 12, № 6. — С. 12–25.
28. Ушакова Т. Н. Функциональные структуры второй сигнальной системы. Психофизиологические механизмы внутренней речи [Текст] / Т. Н. Ушакова; АН СССР. — М. : Наука, 1979. — 248 с.

Зернецька А. Комунікативно-діяльнісний підхід до розгляду лінгвістичної компетенції.

З прикладних позицій розглянута проблема була сформульована етнолінгвістами як питання: що повинен знати і вміти комунікант, щоб адекватно і успішно брати участь у вербальній комунікації. Вся сукупність таких знань і умінь в лінгвістиці отримала назву комунікативної компетенції. Однією зі складових частин загальної комунікативної компетенції є лінгвістична компетенція, зміст якої формувалася з лінгвістичних одиниць і алгоритмів, які мають мовленнєву значущість, та виводилися в рамках тієї чи іншої лінгвістичної теорії кінця XX століття. В результаті був створений еклектичний набір лінгвістичних елементів з різних граматики (таксономічної, функціональної, трансформаційної та ін.). В даний час активно розробляється комунікативно-функціональна граматики. Проте в результаті проведених автором досліджень серед всіх складових моделі «мовного блоку» були виділені (1) базові структури (синтаксичний і морфемний підрівні), (2) «вербальна сітка», (3) граматичні операції, (4) текстові оператори. Таким чином, лінгвістична сторона комунікативного (мовного, мовленнєвого) свідомості умовно організовується в групу вокабуляра, групу фрази і групу тексту.

Ключові слова: Лінгвістична компетенція, комунікативна компетенція, комунікативно-функціональна граматики, вербальна сітка, граматичні операції, текстові оператори, мовна свідомість.

Zernetskaya A. Communicative and Active Approach to the Consideration of Linguistic Competence.

With the application positions considered problem has been formulated by the ethnolinguist as the question: what should communicant know to be able adequately and successfully participate in verbal communication. The entire set of knowledge and skills in linguistics called communicative competence. One of the components chasey general communicative competence is linguistic competence, the contents of which have formed from the speech the importance of linguistic units and algorithms that appear within a particular linguistic theory of the late XX century. The result is a set of eclectic elements from different linguistic grammars (taxonomic, functional, transformational, and others.). There are currently actively developed communicative and functional grammar. However, as a result of the study's authors of all the components of the model of "linguistic unit" were identified (1) the basic structures (syntactic and morphemic sublevels), (2) "verbal network" (3) grammatical operations, (4) text operators. Thus, the linguistic aspect of communicative (linguistic, verbal) consciousness conventionally organized into a group of vocabulary, phrases, and group group text.

Key words: Linguistic competence, communicative competence, communicative and functional grammar, verbal network, grammatical operations, text operators, linguistic consciousness.

Анна Зізіньська
(Київ)

УДК 811.11-112

ПРЯМІ ДИРЕКТИВНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ В СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті висвітлюються імперативні мовленнєві акти як спонукальні конструкції в діяхронічному аспекті, а саме в середньоанглійській мові. Проаналізовано джерела ілюстративного матеріалу та виявлено одиниці, які вживались в спонукальних конструкціях. Було встановлено, що найбільш поширеними спонукальними конструкціями були імперативи. Розвідка показала, що найчастіше вживаними були імперативи, утворені за допомогою смислового дієслова в наказовому способі. Часто вживались такі маркери як *let / lete, pray / preie, do, have*. Під час діяхронічного дослідження було з'ясовано, що імперативи вживались головним чином у вигляді реквестивів, які були представлені маркерами ввічливості такими як *let, pray та ін.* а також виражали волевиявлення мовця, яке залежно від конкретної комунікативної ситуації набували різних модальних відтінків. Також було встановлено, що в утворенні наказового способу брали участь займенники переважно 2^{ої} особи. Стаття містить ілюстративний матеріал, дібраний з різних творів середньоанглійської мови.

Ключові слова: мовленнєвий акт, імператив, директив, спонукальна конструкція, діяхронія, середньоанглійська мова.

Постановка проблеми. Дослідження є спробою проаналізувати імперативні мовленнєві акти в середньоанглійській мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом в центрі уваги дослідників постають проблеми функціонування мови як засобу спілкування. Категорія спонукування

розглядається як така, в якій з особливою яскравістю виявляється комунікативно-прагматична функція мови. Особливу увагу дослідників привертають спонукальні мовленнєві акти, спонукальні ситуації, комуніканти (Ж. Поллок (1989), Р. Зануттіні (1991), Е. Потсдам (1997), Т. Гівон (1993), Р. Браун (1989), А. Гілман (1989), Е. Девіс (1986), Ч. Хан (2000)). Але початково увага дослідників мови була зосереджена на самому мовленнєвому акті, його структурі, на класифікації різних типів мовних подій.

Об'єктом нашого дослідження є прямі директивні МА, а саме імператив. Вивчення структури та мовних засоби вираження імперативних МА в діячності, що становить **мету** нашого дослідження, все ще лишається поза увагою дослідників, що зумовлює **актуальність** такої розвідки. **Матеріал** дослідження був дібраний з літературних пам'яток середньоанглійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовленнєвий акт (далі МА) – цілеспрямована мовленнєва дія, зроблена відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнята в певному суспільстві; одиниця нормативного соціомовного поводження, розглянута в межах прагматичної ситуації. Під МА розуміється висловлення, що виражає певну дію у певній комунікативній ситуації. Для здійснення МА необхідне виконання таких умов:

- 1) наявність мовця та слухача (адресанта й адресата);
- 2) наявність мети, тобто комунікативного наміру;
- 3) перебігу у певних часових межах;
- 4) існування певного навколишнього оточення.

Щоб реалізувати комунікативний намір, мовець буде висловлення. На форму і зміст мовного висловлення впливають певні фактори.

В директивних МА загальне значення спонукування конкретизується, розпадаючись на більш приватні спонукальні значення. Такий МА являє собою волевиявлення мовця, націлене на подальшу реалізацію адресатом зв'язку між об'єктом і його ознакою. Його перлокутивна мета – спонукування адресата до здійснення певної дії або змінити стан часових та/або локальних координат.

Прямі директивні МА, реалізовані за допомогою імперативних конструкцій, мають діячності сталі та змінні локутивні, семантичні та іллокутивні особливості.

Форми імператива, на погляд В.С.Храковського та О.П. Володіна, призначені для заклику мовця до здійснення дії. О.В. Ісаченко відзначає, що "імператив є формою прямого звертання, у якому мовець спонукає адресата до дії, вираженої дієсловом" (Ісаченко, А.В. 1957 "*К вопросу об императиве в русском языке*". *РЯШ* 1957/6, 7-14). Наявність цих двох осіб (мовця й адресата) є граматичним стрижнем, організаційним початком форми імператива. За допомогою імперативу мовець також може висловлювати наказ, прохання, команду, вимогу, заборону та ін.

Д.А. Штелінг наполягає на вилученні імператива із системи категорії способу. Не можна розглядати форму імператива (так званого наказового способу) в одній площині з формами граматичної категорії способу (тобто з формами дійсного та умовного способів). Форма імператива, на його думку, вирізняється експресивністю, вона невіддільна від особливої інтонації, і не випадково в підручниках ця форма розглядається не в зв'язку з іншими дієслівними формами, а в системі особливих тричленних сполучень, особливих формул спонукування з експресивно-модальною часткою *let* "нехай", "давайте", що виражають запрошення до спільної дії *let us go* чи розпорядження стосовно дії, що очікується від 3-ї особи *let him do it*. Такий розгляд імператива, вважає Д.А. Штелінг, цілком закономірний, тоді як просте перерахування "способів" (дійсний, умовний, наказовий) нелогічне і не розкриває суті питання [1, с. 25].

При цьому визнається, що спонукальні речення, унаслідок повного збігу функціонального і модального значення, є функціонально-модальним типом речення. Спонукальність трактується як особливий функціональний тип речення. Так, виділяючи категорію наказу, О.М. Пешковський розглядає її як комунікативну категорію поряд з категоріями розповіді і питання. Однак він зазначає, що категорія наказу "найтіснішим чином пов'язана з категорією наказового способу дієслова". Категорія спонукальності розглядається як комунікативна категорія тими лінгвістами, які вилучають імператив із системи способів, і розглядають його як одиницю синтаксису [3, с. 348].

Зацікавленість лінгвістів категорією способу обумовлюється відсутністю єдиного погляду на визначення категорії способу. Найбільш поширеним є трактування способу як засобу вираження суб'єктивного відношення мовця до висловлення. Оскільки імператив не є граматичним (морфологічним) засобом вираження відношення змісту мови до реальної дійсності, його віднесення до способу уявляється дуже суперечливим. Особливо гостро постає ця проблема при розгляді спонукальних речень в англійській мові. Це пов'язано з тим, що форма імператива цілком збігається з інфінітивом, тобто інфінітив без частки *to* і форма *Present Indefinite* цілком збігаються, відрізняючись, один від одного лише в 3-й особі однини. Їх відмінність стосується всієї системи форм дієслова *to be*. Думки вчених щодо цієї проблеми розділилися.

Імперативні речення в різних мовах формально відрізняються від інших типів речень: тобто, вони мають відмінне морфологію головного дієслова та відмінний синтаксис. Традиційно, вони висловлюють директивне іллокутивне значення, пов'язане з наказами та проханнями. Відповідно, термін імператив часто використовується, коли мова йде про функцію речення, а не структуру. Будь-яка конструкція, яка виражає директивне значення буде класифікуватися як імператив, незалежно від його форми. Наприклад, всі речення в (1), будуть імперативами, оскільки всі вони мають приблизно одне й те ж іллокутивне значення чи прохання:

- (1) a. *Wash the dishes!*
b. *You will wash the dishes!*
c. *Will you wash the dishes, please?*
d. *You should wash the dishes!*

Граматичний статус імперативних речень досить непростий, як синтаксично так і семантично. У більшості мов, навіть у тих, які демонструють багату дієслівну морфологію, імперативні дієслова здебільшого позбавлені матеріального вираження морфологічними засобами. Як зазначають Р. Браун та А. Гілман, численні дослідження присвячені середньоанглійським імперативам, але все ж головною проблемою залишається виокремлення граматичного імперативу від директивних МА. Як в середньо-, так і в сучасній англійській мові директиви часто виражались за допомогою імперативних конструкцій. Середньоанглійські імперативи були більш гнучкими, ніж їхні відповідники в сучасній англійській мові. Імперативи утворювались за допомогою смислового дієслова, або іншої частини мови, та псевдо-допоміжного дієслова як *come / cum, go / wende, let / lete*. Напр.:

(2) "*King, he sede, "cum to felde."* (King Horn, 851) – "*Королю, – він сказав, – приходь на поле бою.*"

(3) "*Wende fast as thou may."* (Sir Tristrem, Pt. 3, 2584) – "*Йди якнайшвидше.*"

-Імперативи, які супроводжуються займенниками *thou, thee, ye, you*;

(4) "*Bring thou me that may!*" (Sir Tristrem, Pt. 2, 1336) – "*Приведи до мене ту служницю*"

(5) "*Ayilt thee, treitour, thow foule thef!*" (Bevis of Hampton, 4374) – "*Здавайся, зраднику, ти дурний крадію!*"

-МА, що представлені маркерами ввічливості, як-от: *pray / preie* або *praieth*;

(6) "*I preie you that ye wende with me...*" (Havelok the Dane, 1441) – "*Я прошу тебе німці зі мною...*"

(7) "*Y pray that thou me telle now.*" (Sir Orfeo, 533) – "*Я прошу тебе зараз же мені сказати.*"

-Накази, утворені за допомогою емфатичного допоміжного дієслова *do*;

(8) "*Do now tell me swithe!*" (Sir Tristrem, Pt. 2, 2876) – "*Скажи мені швидко!*"

-Імперативи, які утворювались за допомогою дієслів *have* або *be*

(9) "*Have this cuppe...*" (King Horn, 1135) – "*Візьми цей келих...*"

(10) "*...Ac, fader, she saide, "be me red..."* (Bevis of Hampton, 661) – "*...І, батьку, – вона сказала, – дай мені пораду...*"

-Основне дієслово в наказовому способі:

(11) "*Hanged worthe he on an hok!*" (Havelok the Dane, 1103) – "*Повісьте його на дубі*"

Звідси ми можемо виділити та проілюструвати наступні структури імперативів у середньоанглійській мові:

1) Імператив у вигляді основного дієслова. Напр.: *Wende! Go!*

Такий тип імперативу складається з одного смислового дієслова в наказовому способі та матиме наступну схему: [V]

2) **Let** + особовий займенник + смислове дієслово (**Let** + personal pronoun + verb):

(12) “**Let** him us alle knighte / For that is urerighte!” (King Horn, 519) – “Нехай він нас посвятить у лицарі / Тому що ми маємо на це право!”

(13) “**Let** me ligge and go the weihenne!” (Bevis of Hampton, 1185) – “Залиш мене тут і йди своїм шляхом!”

Let належить до маркерів ввічливості, тому вживання його в реченні надає ознак прохання до імперативу. Такий тип зазвичай не вважається традиційним імперативом через його підмет 1-ої чи 3-ої особи, оскільки більшість вчених погоджуються, що імператив, спонукальний МА, повинен мати підмет у вигляді другої особи.

3) Смислове дієслово + займенник *thee / the / thou / you* (Verb + 2nd person pronoun):

(14) “**Reste** thee...” (Bevis of Hampton, 1006) – “Відпочинь...”

(15) “**Bithenke** the of thi michel honour;” (Amis and Amiloun, 595) – “Пам’ятай про велику честь;”

(16) “...**wende** thou hom with me.” (Stanziac Guy of Warwick, 2928) – “...ходи зі мною додому.”

4) Звертання + смислове дієслово в наказовому способі (Form of address + verb):

(17) “Knight, **awake!** / Seie what thou kepest?” (King Horn, 1320) – “Прокинься, лицарю! / Скажи, що ти охороняєш?”

(18) “King,” he sede, “**thou leste** / A tale mid the beste.” (King Horn, 1275) – “Королю, – він сказав. – послухай / Розповідь одну з найкращих.”

(19) “Sir emperor,” he seyd, “**listen** to me.” (Stanziac Guy of Warwick, 2446) – “Імператоре, – він сказав, – послухай мене.”

5) дієслово **pray / preie** + займенник 2-ої особи (**pray / preie** + 2nd person pronoun):

(20) “For Godes love Y **pray you** / Gode conseyl give me now.” (Stanziac Guy of Warwick, 2854-2855) – “В ім’я Богів я тебе прощу / Дати мені гарну пораду.”

(21) “I **pray** thee, lady, the moder of Crist, / Praieth youre sone me to spare.” (Mary Mediatrix, 54, 1-2) – “Я прошу тебе, діво, мати Христа, / Молись своєму синові, щоб він мене помишував.”

В середньоанглійській мові часто дієслово *pray* вживалось у значенні “просити”, додаючи до імператива властивостей прохання. Це дієслово засвідчено із займенником другої особи, розміщенням пре- / постпозитивно.

7) **Do** + verb:

(22) “**Do** bringe that child before thee!” (Bevis of Hampton, 663) – “Приведи цю дитину!”

Імперативи спонукають адресата (не) зробити щось після моменту мовлення. Імперативні речення зазвичай не мають підмета і складаються зі смислового дієслова, або допоміжного дієслова в поєднанні зі смисловим. В середньоанглійській мові в імперативних структурах підмет також був переважно відсутній або йшов після смислового дієслова.

Імперативне речення є також основним засобом вираження прохання в англійській мові. Імператив виражає волевиявлення мовця, яке залежно від конкретної комунікативної ситуації набуває модальних відтінків наказу, команди, заклику, побажання, прохання, поради, застереження, тощо. Р. Браун та А. Гілман схиляються до думки, що імперативи, після яких слідує займенник другої особи, такі як *Go you, Wende thee, Take thou* є більш ввічливими ніж просто накази. В сучасній англійській мові часто використовується маркер ввічливості *please*, що надає імперативу менш категоричної тональності. У середньоанглійський період слово *please* як самостійне почало використовуватись лише після 17 століття, до цього вживались лише довші версії цього маркера ввічливості, на зразок: *An please you, I fit please you*. Утім більш вживаними маркерами ввічливості в імперативних конструкціях були (*Y*)*pray (preie) thee* або *praieth* [4, с. 91].

Висновки дослідження. Імперативи відносять до директивних МА, за допомогою яких мовець спонукає адресата щось зробити. Ситуація спонукування має власні характерні ознаки: наявність адресанта, спонукальної дії, адресата або особи, яка не бере участь у мовленнєвому акті. У спонукальній ситуації мовець є ініціатором дії і метою для мовця є домогтися реалізації дії, до якої спонукається адресат, а для адресата важливим є повідомлення про спонукування, форма, в яку втілене спонукування. Між комунікантами існують міжособистісні і позаособистісні

настанови. Як показала наша розвідка, імперативні конструкції були поширеними в середньоанглійській мові. Найчастіше вживаними були імперативи, утворені за допомогою смислового дієслова в наказовому способі. Часто вживались такі маркери як *let / lete, pray / preie, do, have*. Також в утворенні наказового способу брали участь займенники переважно 2^{ої} особи. Під час діахронічного дослідження було з'ясовано, що імперативи вживались головним чином у вигляді реквестивних МА, які були представлені маркерами ввічливості такими як *let, pray* та ін.. Також для виразу наказу використовувався просто наказовий спосіб. Подальші наукові розвідки мають на меті зосередити на дослідженні особливостей утворення прямих директивних МА на матеріалі середньоанглійських текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дрінко Г.Г. Спонукальні конструкції в англійській та українських мовах: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : 10.02.17 / Г.Г. Дрінко – Донецьк, 2005.
2. Jucker, Andreas H., Taavitsainen, Irma. *Speech Acts in the History of English* / A. H. Jucker, I. Taavitsainen. (Pragmatics & Beyond New Series, ISSN 0922-842X ; v. 176) – John Benjamins Publishing Company, 2008 –318 p.
3. Middle English texts. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://d.lib.rochester.edu/teams/text-online>

Зизинская А. Прямые директивные речевые акты в среднеанглийском языке.

*В статье рассматриваются императивные речевые акты побуждения в среднеанглийском языке. Проанализировано иллюстративный материал и установлено единицы, которые употреблялись в побуждениях. Анализ материала позволил определить, что наиболее распространенными побудительными структурами были императивы. Исследование показало, что наиболее часто употребляемыми были императивы, образованные с помощью смыслового глагола в повелительном наклонении. Также часто употреблялись такие маркеры, как *let / lete, pray / preie, do, have*. В ходе диахронического исследования было выяснено, что императивы употреблялись главным образом в виде реквестивов, которые были представленными маркерами вежливости такими как *let, pray* и другими, а также выражали волеизъявление говорящего, которое в зависимости от ситуации приобретали разные модальные оттенки. Исследование показало, что повелительное наклонение образовывалось с помощью местоимения 2-го лица. Статья содержит иллюстративный материал среднеанглийского языка.*

Ключевые слова: речевой акт, императив, директив, реквестив, побуждение, диахрония, среднеанглийский язык.

Zizinska A. Directive Speech Acts in Middle English.

*The article deals with the directive speech acts in Middle English. The analysis of language units and material allowed us to find the most common imperatives used in Middle English. The investigation showed the specific structure of imperatives and how they were formed. The data demonstrated that the most common markers were *let / lete, pray / preie, do, have*. During the diachronic research there has been established that the imperatives were mostly used as requests introduced by the markers of politeness such as *let, pray* etc., and also expressed the will or desire of a speaker which depending on the context could have modal features. Our investigation also showed that imperatives were mostly formed with the help of a 2nd person pronoun and a verb in an imperative mood. The data was selected in diachronic perspective from different Middle English texts.*

Key words: speech act, imperative, request, directive, diachrony, Middle English, markers of politeness

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом
Білоцерківського національного аграрного університету
С.Д. Карпенко

Марина Камінська
(Київ)

УДК 811. 111

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНТЕКСТУ: СУЧАСНИЙ ВЕКТОР ДОСЛІДЖЕНЬ

Статтю присвячено дослідженню поняття «контекст» через призму міждисциплінарних досліджень, актуальних у сучасному мовознавстві. Тенденцією останніх десятиліть є перегляд базових основ комунікації у зв'язку із здобутками когнітивістики, психології та прагматики. Зокрема, це стосується і наукових дискусій щодо термінологічного обсягу контексту та потенціалу поняття в межах лінгвокогнітивної парадигми. У статті прослідковано зміну фокусу у тлумаченні

контексту, та особливу увагу присвячено об'єму та ролі даного поняття у сучасних прагматичних дослідженнях.

Ключові слова: контекст, панконтекстуальність, ситуативний контекст, мікро- та макроконтраст, внутрішній контекст, інтерактивний контекст, прагмаспроможність.

Постановка проблеми. Роль і значення поняття «контексту» для лінгвопрагматики і дискурс-аналізу неможливо переоцінити. Контекст є складовим концептом для цих дисциплін, без нього важко уявити їх розвиток та становлення. І комуніканти в реальному спілкуванні, і дослідники різних видів дискурсу повинні прив'язати відповідні висловлювання та тексти з багатим різноманіттям контекстних елементів, які регулюють їх прагматичну інтерпретацію і використання. Сучасний вектор наукової парадигми та визнання необхідності використання здобутків когнітивістики у всіх галузях лінгвістики зумовлюють і необхідність перегляду понять, якими оперують науковці вже майже століття. Впродовж багатьох років в лінгвістиці досліджувалася і продовжує вивчатись смислотворча роль контексту і його вплив на семантику слова. Багато дослідників навіть вказують на всеохоплюючу контекстуальність або панконтекстуальність сучасних прагматичних розвідок. Вважаємо доречним прослідкувати генезу поняття «контекст» у світлі сучасних антропоцентричних мовознавчих досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманіття лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що мають безпосереднє відношення до контексту, його поліфункціональність та різниця дослідницьких інтересів відносно даного поняття зумовлюють існування різних теорій контексту та різних тлумачень даного явища. Безумовно, у лінгвістиці відправною точкою у дискусіях щодо контексту стало питання про залежність / автономність значення слова.

Представники структурального напрямку у мовознавстві (Л. Блумфілд, Л. Єльмслев, Г. Штербер) дотримувалися думки про абсолютне верховенство контексту, поза яким слово позбавлене значення. Вітчизняні лінгвісти В.В Виноградов, В.А. Звегінцев, О.О. Потебня відмічали як істотність ролі контексту, так і певну незалежність значення слова від контексту [3, с. 27].

Засновники теорії мовленнєвих актів Дж. Серль та Дж. Остін та представники так званої грайсівської прагматики (і П. Грайс зокрема) визначали контекст як *знання* ментальних, соціальних та культурологічних аспектів спілкування [4, с.81-98].

В. Лабов, розглядаючи текст та ситуацію спілкування, на перший план висунув ситуативний контекст, до складу якого входять наступні компоненти: 1) ситуація (місце, час, умови); 2) учасники спілкування (вік, стать, етнічна приналежність); 3) тональність спілкування (формальний / неформальний стиль) [7, с. 104].

Представники конверсаційного аналізу Х. Гарфинкель та Х. Сакс тлумачать контекст більш широко, включаючи і когнітивну компетенцію, і ситуацію спілкування, і спільний текст (*co-text*) [5, с. 47]. Таку ж думку висловлює Дж. Мей, відмічаючи, що контекст є динамічним, а не статичним явищем, та, відповідно, контекстуальні чинники перебувають у постійному розвитку під час спілкування [8]. Д. Шпербер та Д. Уїлсон, звернувшись у дослідженнях до інтенцій та інференцій учасників спілкування, вказали на вирішальну роль контексту відстоюючи теорію релевантності значень [10].

Дж. Фершуерен встановив контекстуальні кореляти адаптивності спілкування, до яких, окрім лінгвістичного контексту, відносяться «ментальний світ», «соціальний світ» та «фізичний світ». Це широка сфера контекстуальних факторів, включаючи знання, ситуацію, спільний текст (*co-text*) та інші елементи [11, с. 41]. За Дж. Фершуереном, «ментальний світ» активує в мовленні когнітивні та емоційні елементи. Він також згадує особистість, переконання, бажання, мотивацію і наміри. "Соціальний світ" охоплює соціальні параметри спілкування, місце, культурні норми і цінності. Аналіз «фізичного світу» фокусується на часових і просторових зв'язках спілкування, статі, віку, позах, жестах, поглядах. У своєму підході Дж. Фершуерен акцентує увагу на динаміці інтерактивного генерування значень [11, с. 53].

Метою статті є, таким чином, аналіз поняття «контекст» та визначення обсягу та ролі даного явища у процесі спілкування у руслі сучасних міждисциплінарних парадигм.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістиці тексту розрізняють лінгвістичний (фонетичне, морфологічне, синтаксичне оточення слова у тексті) та

екстралінгвістичний (термін поширений у вітчизняній науці) або ситуаційний (термін, характерний для зарубіжних дослідників) контексти. Екстралінгвістичний контекст охоплює обставини, місце, час спілкування, а також фонові знання, що допомагають правильно інтерпретувати висловлення. З точки зору структури, лінгвістичний контекст розглядається на рівні слова та речення, відповідно мають на увазі мікро- та макроконтекст.

У руслі культурно-історичного підходу до визначення значення слова в онтогенезі Л. В. Виготський вживав поняття «контексту» для пояснення співвідношення смислу та значення: слово набуває значення в контексті абзацу, абзац в контексті книги і т. д., смисли слів можуть поновлюватись у нових контекстах до безкінечності. Саме тому, на думку М. М. Бахтіна, розуміння - це «співвіднесення з іншими текстами та переосмислення у новому контексті».

В психолінгвістичній концепції О. О. Залевської особливе місце займає поняття *внутрішнього контексту*. Зовнішній контекст – традиційний лінгвістичний або ситуативний – є базою для вивчення внутрішнього контексту, що визначається автором як «продукт багатогранної діяльності індивіда, що відбувається на рівні неусвідомлених процесів із постійною взаємодією перцептивного та когнітивного, когнітивного та афективного, вербального та невербального, континуального та дискретного, та багатьох інших аспектів психічного життя активного суб'єкта» [2, с. 32].

Інтеграція здобутків когнітивної лінгвістики та прагматики призвели до переосмислення багатьох, якщо не усіх положень лінгвістики. Відтак, положення про те, що мова та мовлення розглядаються як невід'ємні складники мисленнєвої діяльності людини, що тісно пов'язана з когнітивними процесами, обумовило перегляд процесів комунікації та змінило тональність дискусій.

Одним із постулатів когнітивної лінгвістики є те, що слова не містять значень, натомість, ми їх використовуємо як інструкції для конструювання смислу висловлення. Відповідно, значення не є композиційним, а смисл висловлення не є простою сумою значень окремих слів. Цю думку висловлюють численні зарубіжні науковці, серед яких У. Крофт та Д. Круз, Л. Телмі, В. Еванс та Е. Грін, Ж. Фоконьє, Р. Ленекер та ін.. Іншим базовим твердженням когнітивної лінгвістики є те, що майже усі слова полісемічні, а їх можливе вживання у різних контекстах структуроване у свідомості людини радіальними прототипічними категоріями. Як наслідок, як у процесі породження, так і в процесі інтерпретації висловлення, відбувається безперервний процес вибору з поміж можливих смислів, де контекст відіграє головну роль. Така прототипічна категоризація дозволяє створювати нові смисли мовленнєвих одиниць без зміни усієї категорії, а шляхом встановлення зв'язків між уже існуючими. Відтак, контекст розглядається не апостеріорно, не як додаток до значення, а як невід'ємна частина самого значення слова [4].

В когнітивній лінгвістиці розробляється багаторівнева теорія значення – когнітивна семантика, що виходить за межі власне мовленнєвих значень і звертається до всього об'єму знань комунікантів про оточуючий світ, людей, та саму мову. Відповідно, контекст тлумачиться як структури знань, що лежать в основі формування та інтерпретації мовленнєвих значень. Як зазначає М. М. Болдирев, контекст знань, що відображає пізнавальний досвід людини як окремо взятої особистості (індивідуальний досвід пізнання) з одного боку, та як представника певного соціуму та культури (колективний досвід пізнання) з іншого боку, виконує двояку функцію в буд-якій діяльності людини. Виступаючи у якості тих колективних та індивідуальних когнітивних схем, за допомогою яких людина сприймає та інтерпретує світ, водночас контекст знань забезпечує вторинне осмислення окремих одиниць, вторинну концептуалізацію та категоризацію. Автор також відмічає, що глибина знань людини про світ обумовлює ступінь внутрішньої структурованості концептуально-тематичних областей, їх кількість та зв'язки між собою. При цьому значну роль у поширенні вищезгаданих областей відіграє саме мовлення, оскільки дозволяє маніпулювати уже існуючими вербалізованими знаннями. Дослідник висловлює думку, що мовлення здатне утворювати нові концептуальні сутності на основі вторинного осмислення та інтерпретації отриманих знань, їх узагальнення та систематизації. У цій якості концептуально-тематичні області виконують певну інтерпретативну функцію у процесі формування нових смислів, виступаючи, таким чином, областю їх визначення, тобто їх когнітивним контекстом [1, с. 119].

Базовим для лінгвістичних розвідок останніх років є твердження про каузальну природу лінгвопрагматики, насамперед тому, що в загальному усі дослідження в даному ключі базуються на казуальних зв'язках між причинами мовленнєвих дій та їх наслідками. Кожен мовленнєвий акт чи висловлення потенційно казуальне у своїй суті, оскільки породжує як заплановані (інтендовані), так і незаплановані (неінтендовані) ментальні, соціальні, інтерактивні чи, навіть, фізичні зміни та наслідки під час спілкування [8, с. 248]. Прибічник панконтекстуального погляду Р. Копитко позиціонуючи реляційний напрямок у сучасних прагматичних дослідженнях на засадах когнітивної лінгвістики, стверджує про динамічність, відкритість та безмежність поняття контекст. Інтерпретуючи реляційну прагмасистему у вигляді тріади комунікації *комуніканти(інтерактанти) – мовлення – контекст*, дослідник, таким чином, розглядає контекст як невід'ємну частину комунікації. Вчений стверджує, що не існує єдиного локусу контекстуальних знань, натомість, контекст «поширюється» самими комунікантами, обговорюється, часто колективно конструюється, та, навіть, іноді нав'язується у процесі спілкування.

Фундаментальним постулатом є положення Р. Копитко про контекст як співвідношення співіснувань (*co-being, co-presence*) між щонайменш двома суб'єктами, здатними до фізичної, лінгвістичної, ментальної, соціальної, інтерактивної, культурологічної взаємодії. Як і вище згадана нами О. О. Залевська, дослідник також класифікує *внутрішній* (співвідносний із ментальними та когнітивними процесами та явищами такими як, фізичний стан, емоції, мотивація, самооцінка, інтенції) та *зовнішній* (все, що знаходиться поза людським мозком) контексти. Відтак, динамічний зв'язок між внутрішнім та зовнішнім контекстами автор називає *інтерактивним контекстом* – теоретичним конструктом, що включає усі елементи, фактори та процеси задіяні у комунікації. Заслуговує на увагу також введений вченим термін *прагмаспроможності* (*pragmability*) учасників спілкування, що в цілому характеризується як здібність до контекстуального використання мови та прагматичної інтерпретації висловлень. Прагмаспроможність комунікантів охоплює індивідуальний прагматичний потенціал (окремої особистості) та універсальний прагматичний потенціал (у відношенні особистості до певної соціальної групи). Сума індивідуальних точок зору учасників спілкування актуалізує потенціал контексту мовленнєвої взаємодії. Доцільно, таким чином, вести мову про суб'єктивний фактор, що передбачає індивідуальні ментальні якості, організацію та обсяг загальних знань людини.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, проведений аналіз сучасних наукових пошуків виявив тенденцію до контекстуалізації сучасних лінгвістичних досліджень. Поняття «контексту» розглядається у нерозривному зв'язку із людиною та її свідомістю. Перспективним вбачаємо дослідження контекстуальної релевантності у межах ментальних (когнітивних, афективних, конативних), соціальних, інтерактивних (креативність, емерджентність, непорозуміння), культурних (індивідуальних та колективних), фізичних (тілесних), та історичних (наявність досвіду схожих ситуацій спілкування у минулому) аспектів комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н. Н. Роль когнитивного контекста в интерпретации мира и знаний о мире / Н. Н. Болдырев // Вестник Челябинского государственного университета. Серия Филология. Искусствоведение. - Челябинский государственный институт, 2014 – Вып. 88. – С. 118-122.
2. Залевская А. А. Психолингвистический подход к анализу языковых явлений / А. А. Залевская // Вопросы языкознания, 1999. – Вып. 6 – С. 31-42.
3. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Геннадий Владимирович Колшанский. – М.: URSS, 2005. – 152 с.
4. Croft W., Cruse A. D. Cognitive Linguistics / W. Croft, A. Cruse – New York: Cambridge University Press, 2004 – 356 p.
5. Kopytko R. What is wrong with modern accounts of context in linguistics? / R. Kopytko // Vienna English working papers. Volume 12, 2003 – № 1. – pp 45-61.
6. Kopytko R. Relation in pragmatics: a theoretical introduction / R. Kopytko // RASK, 2003 – Issue 18 – pp 93-114
7. Labov W. Sociolinguistic Patterns / W. Labov – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972 – 365 p.
8. Mey J. L. Pragmatics: an introduction / J. L. Mey – [2nd ed.] – Malden : Blackwell Publishers, 2001. – 392 p.
9. Searle J. R. Speech Acts / J. Searle – Cambridge: Cambridge University Press, 1969 – 203 p.
10. Sperber D., Wilson D. Relevance: Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson – Cambridge, MA: Harvard U Press, 1986
11. Verschueren J. Understanding Pragmatics / J. Verschueren – London: Arnold, 1999 – 265 p.

Каминская М. Когнитивно-прагматический потенциал контекста: современный вектор исследований.

Статья посвящена исследованию понятия «контекст» через призму междисциплинарных исследований, актуальных в современном языкознании. Тенденцией последних десятилетий является пересмотр базовых основ коммуникации в связи с достижениями когнитивистики, психологии и прагматики. В частности, это касается и научных дискуссий относительно терминологического объема контекста и потенциала понятия в рамках лингвокогнитивной парадигмы. В статье прослежены изменения фокуса в толковании контекста и особое внимание посвящено объему и роли данного понятия в современных прагматических исследованиях.

Ключевые слова: контекст, панконтекстуальность, ситуативный контекст, микро- и макроконтекст, внутренний контекст, интерактивный контекст, прагмаспособность.

Kaminska M. Cognitive and Pragmatical Potential of Context: Modern Linguistic Researches.

The article deals with the notion of “context” within interdisciplinary approach relevant in modern linguistic researches. The review of the basic foundations of the process of communication due to the achievements of cognitive science, psychology, and pragmatics has become the logical tendency of the last decades. In particular, it concerns also the scope of context and its potential within the framework of cognitive paradigm. Therefore, the author of the article analyzes the change of the focus in the interpretation of the context and particular attention is dedicated to the scope and role of this concept in modern pragmatic studies.

Key words: context, situational context, micro- and macrocontext, intrinsic context, interactive context, pragmability.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
професором кафедри германської і фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного університету
Л.М. Волковою

Світлана Козак
(Луцьк)

УДК 811:81'42:82.091

ФРЕЙМОВА СТРУКТУРА АНГЛОМОВНОГО ПРЕС-РЕЛІЗУ

У статті визначено та проаналізовано структуру прес-релізу, що складається з ядерного понятійного компонента з фреймовою репрезентацією ситуації. Дефінітивний аналіз прес-релізу дав змогу з'ясувати набір структурно-семантичних ознак ядерного понятійного компонента. Визначено, що фреймова репрезентація є моделлю навколо якої будується лінгвістична на екстралінгвістична структура прес-релізу, що знаходить своє послідовне відображення у структурно-композиційній, структурно-тематичній організації прес-релізу та у лексико-семантичній та лінгвістичній організації, яка складається з вершинних вузлів, слотів і терміналів, що актуалізуються в дискурсі: СУБ'ЄКТ (особа, організація), ОБ'ЄКТ (особа/особи, організація), ІНСТРУМЕНТ (технічні способи передачі, стратегія, особа / особи), МЕТА (інформування, формування кооперативних стратегій поведінки, вплив на свідомість та маніпуляція поведінкою), РЕЗУЛЬТАТ (реакція). Здійснивши аналіз моделей прес-релізів, що включають різну кількість актантів та їх ознак, було розглянуто ключову, прототипну модель прес-релізу, вершинними вузлами якого є: ДЕХТО/ДЕЩО (агенс) – відправник, особа, організація, ДІЄ – діяльність агенса, ТАМ, ТОДІ – темпоральні та локальні характеристики, ДЕХТО/ДЕЩО (пацієнс, об'єкт, реципієнт, бенефактив), МЕТА, РЕЗУЛЬТАТ.

Ключові слова: прес-реліз, фрейм, слот, семантичні ролі.

Постановка проблеми. Досліджуючи мову як когнітивний механізм, що має велике значення в кодуванні та трансформуванні інформації, когнітивна лінгвістика оперує рядом категорій, що відображають структури, у вигляді яких знання акумулюються у свідомості мовної особистості. Інформація, яку людина отримує ззовні, перетворюється у вигляді ментальних репрезентацій різного типу. Ця інформація утримується в пам'яті, з метою вилучення та

використання в разі необхідності. Для представлення знань когнітивна наука оперує такими когнітивними структурами, як концепт, сценарій (скрипт), фрейм, схема, гештальт та інші.

Залучення фреймового моделювання допомагає розкрити характерні схеми представлення інформації дискурсом, визначити його типологічні відмінні риси та з'ясувати чинники, що впливають на ступінь сприйняття повідомлень адресатом. Мовленнєва діяльність мовця та слухача, втілена у дискурсі, моделюється у вигляді фреймів, концептуальних і прототипних моделей як когнітивно-семантичних структур, що лежать в основі дискурсу і спрямовують поведінку комунікантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у теорію фреймів зробили західні вчені Т. ван Дейк, Дж. Лакофф, М. Мінський, Ч. Філлмор. Вчені сфокусували свою увагу на вивченні концептуальної основи людської свідомості та виникнення знань.

Фреймова теорія репрезентації знань привертала та привертає увагу багатьох російських та вітчизняних вчених, таких як Т. Бехта, В. Дем'янов, С. Жаботинська, У. Карпенко, О. Кубрякова, Н. Кульчицька, К. Кусько, О. Селіванова тощо.

У сучасній лінгвістиці фрейм розглядається “як одиниця знань, яка зберігається в пам'яті й формує певну понятійну структуру мовного (конструкції взаємопов'язаних слів), а також позамовного досвіду (уміння відповідним чином орієнтуватися у ситуації)” [5, с. 119]. Фрейми – це “не уривки знань, що виділяються довільно, а одиниці, організовані навколо деякого концепту” [7, с.243]. М. Болдирев зазначає організованість фрейму навколо концепту як “одиниці знань, яка містить у собі дані про суттєве, типові і можливі для цього концепту в рамках певної культури” [1, с.5].

На думку У. Карпенко, “фрейм схематизує, дозволяє чітко уявити та зрозуміти концепт” [3, с. 45]. Отже, для концептів фреймова структура є моделлю інтерпретації, концепти реалізуються через фрейми. Н. Кульчицька виділяє фрейм як багатокомпонентний, об'ємний концепт, що найбільш пов'язаний з поняттям семантичного поля [4, с. 2].

Таким чином, **метою** дослідження є визначення фреймової структури прес-релізу на основі концептуальних понятійних ознак. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: 1) узагальнити розуміння поняття прес-реліз; 2) дослідити та описати фреймову структуру прес-релізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прес-реліз (від англ. press-release) традиційно вважається основним жанровим різновидом PR-тексту, простим й ефективним засобом передачі точної та оперативної інформації про базисний суб'єкт PR, а також встановлює контакт з журналістами. Мета розсилки прес-релізу полягає в тому, щоб привернути увагу журналістів до новини/події та до пошуку додаткової інформації.

Дослідники підкреслюють, що структура прес-релізу відображає тенденцію збереження стандарту. Так, на думку Т.А. ван Дейка, структура тексту не має довільного характеру, а є результатом встановленої у певних інституційних умовах соціальної та професійної практики журналістської діяльності [7, с.32].

Підтвердженням може слугувати структура прес-релізу, яка представляє собою «перевернуту піраміду». Спочатку коротко викладається суть новини, а потім її найважливіші деталі. Прес-реліз, який містить всю необхідну інформацію відповідає правилам «п'яти W і одної H».

Фрейм, за своєю суттю, є смисловим каркасом стереотипної ситуації або поняття, отже, він може складати основу будь-якої іншої когнітивної структури, яка виражається за допомогою мови - образу, уявлення, поняття і т.п. З фреймовим підходом пов'язана і психологічна теорія прототипів, в якій розпізнавання стимулу описується як співвіднесення його з якимось прототипом, що зберігається в пам'яті та представляє собою абстрактну репрезентацію набору стимулів, утворених безліччю схожих форм одного і того ж зразка. Відповідно до цієї теорії, будь-яка категорія, в тому числі і мовна, включає в себе нерівнозначні елементи, серед яких є ядерні, або ж центральні елементи (прототипи), які мають найбільшу кількість типових для даної категорії характеристик і найменш типові елементи. Тому побудова фреймових моделей вимагає залучення прототипного підходу концептуального аналізу.

Фрейм завжди є структурованою одиницею знань, в якій виокремлюються певні компоненти та відношення між ними. Основна структура фрейму складається зі слотів, що заповнюються виразами, які, у свою чергу, виступають базисною структурою для інших фреймів [8, с.12].

Складовою частиною фрейму є пропозиція – найменша складова двохелементна концептуальна структура. Вона містить два концепти: головний (логічний суб'єкт) та допоміжний, що характеризує головний – логічний предикат. Фрейм утворюється з кількох предикатів, що відносяться до того ж самого суб'єкта, або є засобом встановлення відношень між кількома суб'єктами, поєднаними в контексті якоїсь ситуації. За Ч. Філмором, такі відношення зумовлюють специфіку семантичних ролей або глибинних відмінків, якими наділені суб'єкти, наприклад: агенс, пацієнс, інструмент, причина, результат, адресат, бенефактив, циркумстант (співучасник). Фрейм є сіткою, концептуальною моделлю, в якій інформація сконцентрована навколо смислових вузлів, поєднаних між собою смисловими ланками або дугами. Таким чином, фрейми утворюються пропозиціями та формують сітки.

В сучасній лінгвістичній літературі представлена велика кількість різноманітних типів фреймів. У дослідженнях Беляєвської, Борисова та Лазутової йдеться про фрейми лексичного значення. Граматичні фрейми проаналізовані в роботах Мянчжу та Мінаєвої, фрейми у фразеології – у Крилової, фрейми представлення семантики текста та дискурсу – у Карпукіної, масленникова, Жури та Торопова. Концепції цих та інших авторів підтверджують теорію фреймової організації мовної свідомості, що співвідноситься з лексичними, граматичними та іншими типами мовних значень.

Відмінною від попередньо-зазначених класифікацій є теорія С.А. Жаботинської, яка розглядала фрейми не як співвіднесені з певним типом значення, а з мовною моделлю. Отже, залежно від того, які слоти включає структура фрейму, і як ці слоти пов'язані між собою, фрейми розподіляються на наступні типи:

(1) предметний, де одна і та ж сутність (ЩОСЬ або ХТОСЬ) характеризується за своїми кількісними, якісними, буттєвими, локативними і темпоральними параметрами. Вони представлені в наборі пропозицій, де між предметом і його властивостями встановлюється зв'язок Є/ІСНУЄ: ЩОСЬ є СТІЛЬКИ (кількість); ЩОСЬ є ТАКЕ (якість); ЩОСЬ існує ТАК (спосіб буття); ЩОСЬ є / існує ТАМ (місце буття); ЩОСЬ є / існує ТОДІ (час буття). Властивості предмета можуть отримати суб'єктивну оцінку ТАК.

(2) Акціональний фрейм, де кілька предметів, що є учасниками події, наділені семантичними ролями. Ці предмети об'єднуються зв'язками, які задані дією агенса і позначені дієсловом ДІЄ або РОБИТЬ у супроводі прийменників: ДІЄ з допомогою (інструмента або помічника); ДІЄ на (пацієнс / об'єкт); ДІЄ до / в напрямку (реципієнта); ДІЄ для / з- за (цілі або причини); ДІЄ для (результату або бенефактива).

(3) Посесивний фрейм демонструє зв'язок ЩОСЬ-володар (possessor) має ЩОСЬ-власність (possessed). Посесивне ставлення специфіцируется в трьох субфреймах: (а) власник (owner) має власність (owned); (б) ціле має частину; (в) контейнер має вміст.

(4) Ідентифікаційний фрейм представляє відносини категоризації, які проявляються в трьох варіантах: (а) ЩОСЬ-індивід є ЩОСЬ-вигляд; (б) ЩОСЬ-індивід/від є ЩОСЬ-рід; (в) ЩОСЬ-індивід є ЩОСЬ-роль.

(5) Компаративний фрейм, що примикає до ідентифікаційному фрейму, формується зв'язками тотожності, подібності та схожості (а) тотожність - ЩОСЬ-референт є (як) ЩОСЬ-корелят; (б) схожість - ЩОСЬ-референт є як ЩОСЬ-корелят; (в) подоби - ЩОСЬ-референт є як би ЩОСЬ-корелят. Саме субфрейм подоби лежить в основі концептуальної метафори. [2, с. 11]

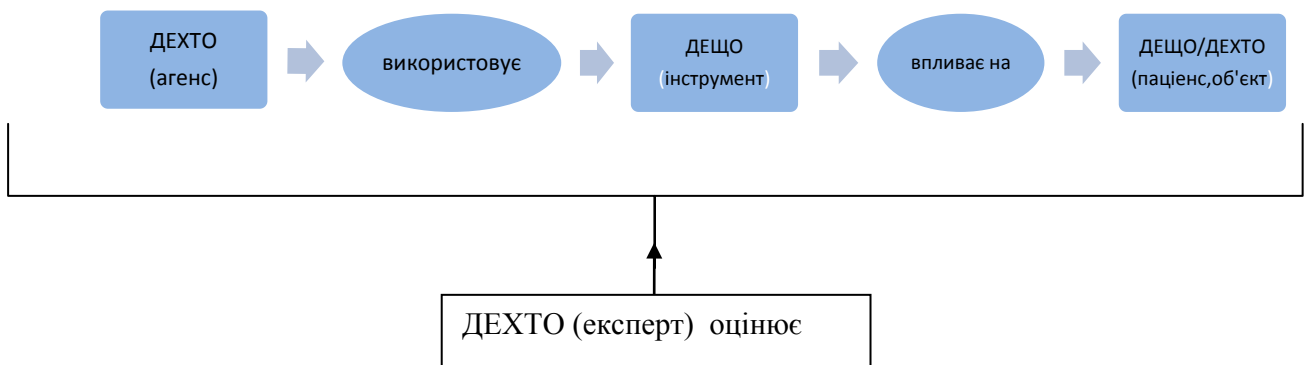
У нашій статті за основу береться саме концепція С.А. Жаботинської, адже її класифікація фреймів представляє собою основні типи мовних фреймових моделей, що можуть бути застосовані, на наш погляд, для описання фрейму прес-релізу.

Фреймова організація прес-релізу – це логіко-понятійний каркас, навколо якого будується лінгвістична на екстралінгвістична структура прес-релізу, що знаходить своє послідовне відображення у структурно-композиційній, структурно-тематичній організації прес-релізу (на глибинному рівні) та у лексико-семантичній та лінгвістичній організації (на

локальному рівні), визначаючи, таким чином, його глобальну та локальну зв'язність та особливості комунікативної та лінгвістичної функціональності.

Будучи основною і вищою мовленнєвою єдністю, текст прес-релізу, як макрознак, становить собою трьохбічне утворення, що інтегрує форму, зміст і функцію. Особливу значущість для тексту, як системи вищого рангу, набувають цілісність і зв'язність, які проявлені в прес-реліз не лише на рівні поверхневої, мовної репрезентації (характерна наявність жорсткої моделі побудови тексту прес-релізу, обмеження його об'єму та специфіка його графічного оформлення), але й на глибинному рівні змістової, концептуальної репрезентації. Тобто, семантика прес-релізу базується на певній концептуальній моделі, що залишається достатньо стабільною для канонічних текстів, до яких він і належить. Будучи імпліцитною і не маючи специфічних засобів для свого знакового вираження, ця модель однак може бути реконструйована на основі аналізу семантики або змісту конкретних прес-релізів.

Як окремий тип тексту, прес-реліз має свою канонічну структуру, універсальну схему організації його змісту. При наявності різних варіантів фреймового моделювання найбільш вдалим для побудови універсальної семантичної структури прес-релізу виступає наступна модель.

Особа чи організація що з певною метою надає інформацію до ЗМІ для досягнення певного результату та експерт - "третя особа", що висловлює свою авторитетну точку зору. У складі міжфреймової сітки ці сутності визначаються як рольові слоти АГЕНС, ПАЦІЄНС, ІНСТРУМЕНТ, ЦІЛЬ, та ЕКСПЕРТ відповідно. Відношення, які утворюються між цими слотами, понятійно пов'язані з ролями і виступають у тексті прес-релізу константами: АГЕНС використовує ІНСТРУМЕНТ та впливає на ПАЦІЄНСА, ЕКСПЕРТ оцінює ефективність впливу ІНСТРУМЕНТА. Кожен з рольових слотів представлено фреймовою структурою виду [(ТАКИЙ(ДЕХТО/ДЕЩО)) ЩОСЬ РОБИТЬ]. Квантор ТАКИЙ задає зону статичних атрибутів, а квантор ЩОСЬ РОБИТЬ - зону динамічних атрибутів актанта. Динамічні атрибути, або дії актантів, визначають характер міжактантних відношень і є в прес-релізі достатньо однозначними. Зони ж статичних предикатів (квантор ТАКИЙ) варіативні у зв'язку з включенням до них різних концептів, які є якісними характеристиками кожного з актантів міжфреймової сітки.

Здійснивши аналіз моделей прес-релізів, що включають різну кількість актантів та їх ознак, ми можемо визначити ключову, прототипну модель прес-релізу (див. рис. 1).

Вершинними вузлами прототипного фрейму прес-релізу є: ДЕХТО/ДЕЩО (агенс) – відправник, особа, організація, ДІЄ – діяльність агенса, ТАМ, ТОДІ – темпоральні та локативні характеристики, ДЕХТО/ДЕЩО (пацієнс, об'єкт, реципієнт, бенефактив), МЕТА, РЕЗУЛЬТАТ.

Універсальна схема фреймової моделі прес-релізу показує, що існує безпосередній зв'язок між вершинними вузлами СУБ'ЄКТ, ОБ'ЄКТ, що говорить про двобічну симетричну модель даного тексту, яка представляє собою активну взаємодію суб'єкта та об'єкта з метою досягнення взаєморозуміння.

Вузол МЕТА передає цілі прес-релізу, що полягають у різних виявах впливу, який реалізується на різних рівнях мови (лексичному, граматичному, синтаксичному, стилістичному і

т.д.). Цей вузол не завжди може бути виражений експліцитно, найчастіше він виражається за допомогою комунікативних маніпулятивних стратегій.

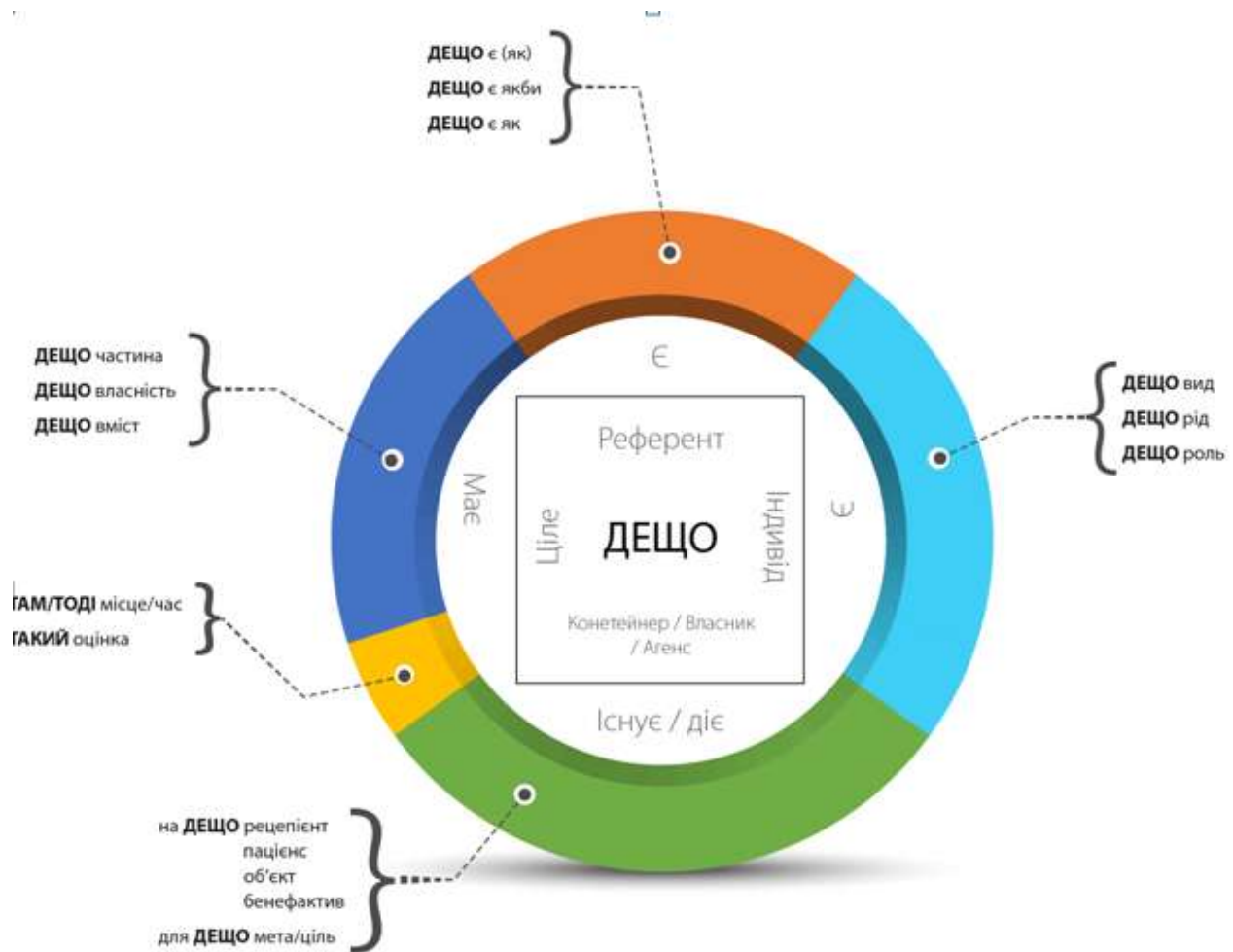

Рис.1.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, на основі понятійних ознак, виділених із структурно-семантичних компонентів прес-релізу, було побудовано його універсальну фреймову модель. Перспективи подальшого дослідження полягають в аналізі лексико-семантичного заповнення слотів та терміналів фрейму прес-релізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика / Н.Н. Болдырев – Тамбов : Из-во Тамбовского университета, 2000. – 123 с.
2. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Когнитивная семантика. Материалы конференции. – Тамбов, 2000. – Ч.2. – С.10-13.
3. Карпенко У.А. Концептное содержание фрейма “вооруженное противостояние” в русской культурно-языковой традиции. Дис....канд.филол.наук: 10.02.02 / Киевский нац. ун-т им.Т.Шевченка. – К., 2006. – 233 с.
4. Кульчицкая Н.А. Фрейм как тип лексического концепта (о новых взглядах на проблему фрейма в лингвистике) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // <http://tpl1999.narod.ru/WEBLSE2002/SHEIGALLSE2002.HTM>
5. Полужин М.М. Когнітивна парадигма лінгвістичних досліджень / М.М. Полужин // Проблеми романо-германської філології: Зб. наук. праць. – Ужгород: Ужгород. держ. ун-т. – 1999. – С. 4-22.
6. Селиванова Е.А. Теоретические основы когнитивной ономазиологии / Е.А. Селиванова // Вісник Черкаського ун-ту. – Сер. Філологічні науки. – 1999. – №11. – С. 3–12.
7. Dijk van T.A. Discourse as Structure and Process. – Vol.1. – London: Sage publications, 1998. – 356 p.
8. Minsky M. A framework for representing knowledge // D.Metzing ed. Frame conceptions and text understanding. – B.; N.Y.: Gruyter, 1980. – P. 1–25.

Козак С. Фреймовая структура англоязычного пресс-релиза. В статье определена и проанализирована структура пресс-релиза, состоящая из ядерного понятийного компонента с фреймовой репрезентацией ситуации. Дефинитивный анализ пресс-релиза позволил выяснить набор структурно-семантических признаков ядерного понятийного компонента. Определено, что фреймовая репрезентация является моделью вокруг которой строится лингвистическая на экстралингвистическая структура пресс-релиза, что находит свое последовательное отражение в структурно-композиционной, структурно-тематической организации пресс-релиза и в лексико-семантической и лингвистической организации, которая состоит из вершинных узлов, слотов и терминалов, которые актуализируются в дискурсе: СУБЪЕКТ (лицо, организация), ОБЪЕКТ (лицо / лица, организация), ИНСТРУМЕНТ (технические способы передачи, стратегия, лицо / лица), ЦЕЛЬ (информирование, формирование кооперативных стратегий поведения, влияние на сознание и манипуляция поведением), РЕЗУЛЬТАТ (реакция). Осуществив анализ моделей пресс-релизов, включающих разное количество актантов и их признаков, была рассмотрена ключевая, прототипная модель пресс-релиза, вершинными узлами которой являются: НЕКТО/ НЕЧТО (Агента) – отправитель, лицо, организация, ДЕЙСТВУЕТ – деятельность агента, ТАМ, ТОГДА – темпоральные и локативные характеристики, НЕКТО/ НЕЧТО (пациент, объект, реципиент, бенефактив), ЦЕЛЬ, РЕЗУЛЬТАТ.

Ключевые слова: пресс-релиз, фрейм, слот, семантические роли.

Kozak S. English Press Release Frame Structure.

The article defines and analyzes the structure of press release, consisting of conceptual nuclear component representing the frame of the situation. Definitive analysis of press release made it possible to find a set of structural and semantic features of conceptual nuclear component. It is determined that frame representation is a model based on extra-linguistic structure of a press release, which finds its reflection in a consistent structural and compositional, structural and content organization of the press release and in lexical, semantic and linguistic organization consisting of slots and terminals: SUBJECT (person or organization), OBJECT (person / entity, organization), INSTRUMENT (technical means of transmission, the strategy, the person / persons) GOAL (information, establishment of cooperative behavior strategies, the impact on the consciousness and behavior manipulation), RESULT (response). Carrying out press releases analysis including different number of actants, a prototype model of a press release was outlined: SOMEONE / SOMETHING (Agent) – sender, person, organization, ACT – agent activity, THERE, THEN – temporal and locative features, SOMEONE / SOMETHING (patient, object, recipient, beneficiary), RESULT.

Key words: press release, frame, slot, semantic role.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
Л.М. Киричук

Олександра Коломійчук
(Житомир)

УДК 811.111:[81'373.42+81'367.4](042.3)

**БІНАРНИЙ КОНЦЕПТ «МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ»
У СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Стаття присвячена дослідженню бінарного концепту МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ у текстах сучасного політичного дискурсу. Систематизовано поняття «концепт», уточнено його структуру. Розкрито значення понять «мораль», «моральність» та «аморальність». Визначено основні фрейми бінарного концепту МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ у політичних текстах. Досліджено засоби вербалізації бінарного концепту МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ у текстах сучасного політичного дискурсу.

Ключові слова: бінарний концепт, концептосфера, фрейм, моральність, аморальність, політичний дискурс, політичний текст.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Мова як загальний когнітивний механізм [4] втілює в собі знання та досвід предметно-пізнавальної діяльності людства. Знання людини, накопичені в результаті пізнання світу, складають основу для ідентифікації людини та її зв'язку з етносом або культурою. В центрі дослідження мови та культури, як нерозривно пов'язаних елементів, знаходиться людина та сфера її знань про оточуючий світ. Знання людини формують концептосферу, яка забезпечує її зв'язок з соціумом та культурою. Концептосфера людини складається з різних концептів, але в усіх мовах та культурах існують універсальні концепти, які стосуються основних сфер життя людини. Це такі концепти як *ЛЮБОВ, НЕНАВИСТЬ, ДОБРО, ЗЛО, МОРАЛЬНІСТЬ, АМОРАЛЬНІСТЬ* та ін. Вони формують бінарні опозиції. В системі будь-яких явлень про світ особливе місце належить моральним концептам, які визначають норми поведінки та стереотипи в певній етнокультурі. Інтерес сучасної лінгвістики саме до універсального концепту моралі продиктованого прагненням проникнути в національну культуру іншого народу та зрозуміти ті риси та характеристики, які виділяють його як виразника мовної та концептуальної картини світу, а також зрозуміти як людини різних культур розуміють мораль та як вона репрезентована на мовному рівні.

Метою статті є дослідження концепту *МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ* та його засобів вербалізації в політичному дискурсі.

Аналіз основних публікацій та досліджень. Дослідження поняття концепту проводилось багатьма науковцями: Н.В. Волосухіна розглядає поняття концепту та його фреймову структуру. Автор акцентує увагу на неоднорідності понять «концепт» і «фрейм», зазначаючи, що фрейм є складовою концепту, а не концептом в цілому [3]; Е.А. Узенцова досліджує проблему інтерпретації поняття концепту, яка зумовлена розбіжностями у самому розумінні терміну «концепт» та його структури [13]; Ю.В. Юрченко описує основні підходи до визначення концепту в сучасній лінгвістиці. Науковець розглядає структуру концепту та можливості моделювання в межах концепту [15] та ін.

Дослідженню концепту *МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ*, зокрема в політичному дискурсі присвячені розробки таких науковців: О.Г. Андреева досліджує співвідношення концептів мораль в російській та англійській мові, демонструючи, які схожості та відмінності концепту можуть спостерігатись в залежності від умов різних лінгвокультур [1]; Л.Н. Королева досліджує поняття моралі як базової одиниці культурології [5]; Р.У. Семенова будує проблему концептосфери політичної моралі на основі синтезу двох основних підходів – філософського і політичного [8]; О.В. Ваховська виствітлює прояви аморальності в англomовному дискурсі XIV-XXI століть [2]; О.В. Черноусова досліджує концепт *АМОРАЛЬНІСТЬ* в картині світу. Зокрема, вона акцентує увагу на понятті «гріх» як прояву аморальності [14]; О.Ф. Пефтієва розглядає особливості вербалізації концепту *ПОВЕДІНКА*, зокрема такі його макрополя як «моральність» та «аморальність» [7].

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Незважаючи на численні дослідження концепту як базового поняття когнітивної лінгвістики та, зокрема, концепту *МОРАЛЬ*, питання моральності та аморальності залишається в полі уваги сучасних лінгвістів. Зокрема, інтерес викликає концепт бінарний концепт *МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ* як особистісні прояви індивідуальної та соціальної поведінки. У зв'язку з тим, що моральність та аморальність відносяться до соціальних категорій, які регулюють відношення в суспільстві, важливим для дослідження є аналіз даного концепту у найбільш рефлексивних сферах сучасного світу. Однією зі сфер діяльності людини, яка швидко реагує на будь-які прояви моральності або аморальності є політична.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В цілях нашого дослідження концепту *МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ* необхідно визначити, що представляє собою концепт та дослідити його складові. В сучасному мовознавстві не існує загальноприйнятого тлумачення концепту. Ю.С. Степанов визначає концепт як сукупність понять, уявлень, асоціацій людини, які формують ментальний світ індивіда і є культурно маркованими [9, с. 41]. В.Н. Телія наголошує на тому, що концепт є формою репрезентації культурних знань [11, с. 47]. Про зв'язок практичних знань людини, отриманих в

процесі пізнання світу, з культурним досвідом говорить О.С. Кубрякова, визначаючи концепт як поняття, яке відображає знання людини про світ, набуті в процесі ментальної та психологічної діяльності людини [6, с. 142-143].

Узагальнюючи визначення «концепту», ми можемо охарактеризувати концепт як одиницю концептосфери, яка відображає поняття, уявлення, знання, набуті людиною в процесі пізнавальної діяльності, та зумовлені національно-культурним досвідом. Беручи за основу вищенаведені визначення концепту, ми можемо виокремити його складові: поняття (когнітивна складова концепту); образи (національно-культурна складова концепту) та смисли (мовна та семасіологічна складова концепту). Отже, за структурою концепт є тричленною структурою. Враховуючи що концепт об'єднує в собі знання, образи та смисли, він може поділятися на складові – фрейми. В залежності від поняттєвої сфери концепту, його асоціативного та образного шару, кількість фреймів в концептосфері може бути різною. Схематично структуру концепту можна представити наступним чином (Рис. 1.1):

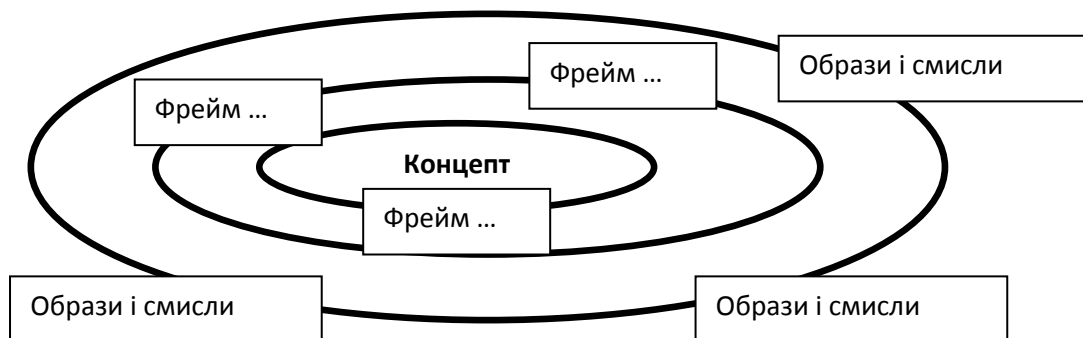

Рис. 1. Структура концепту.

* розроблено автором за даними [6; 9; 11].

Мораль є універсальним поняттям, яке має відношення лише до людським істот. В широкому значення «мораль» визначається як (від лат. *moralis* – моральний) одна з форм суспільної свідомості, яка складається з системи поглядів, уявлень, стереотипів та норм поведінки, які регулюють взаємовідносини людей в суспільстві [12, с. 78]; система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства; етика [10, с. 799]. В англійській мові поняття моралі та моральності виражаються одним терміном *moral(ity): beliefs or ideas about what is right and wrong and about how people should behave; the degree to which something is right or acceptable; a system of beliefs and values concerning how people should behave, which is accepted by a particular person or group; [plural] principles or standards of good behaviour, especially in matters of sex* [18].

Моральність є формою вираження моралі індивідом, тому передбачає відповідність поведінки людей нормам моралі [10, с. 800]. Аморальність, навпаки, означає недотримання норм моралі.

Бінарний концепт **МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ** прийнято співвідносити з моральними принципами, яких дотримується особистість. Ці принципи включають певні стереотипи поведінки, ціннісні ідеали тощо. В процесі розвитку людство сформувало ряд норм моралі, які є типовими для всіх культур: це добро, совість, справедливість, щедрість і великодушність, дружність тощо. Відповідно, виявлення аморальності, як бінарної опозиції є зло, безсовісність, скупість, байдужість, егоїзм та ін. Саме ці складові моральності та аморальності, ми взяли за основу дослідження концепту в політичному дискурсі.

Враховуючи вищевикладене, можна зазначити, що концепт **МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ** формується в соціальному оточенні і залежить від особистісних орієнтирів людини. Бінарний концепт **МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ** у політичних виступах представлений наступними аспектами:

1) Моральні/аморальні категорії: *good, honour, dignity, cooperation, friendship, help, assistance, hope, virtue, belief, duty, responsibility; ill, evil, violence, greed, irresponsibility, grievance, shame, sin, hatred, disgust, false promises* та ін. Наприклад: «*Let it be told to the future world...that in the depth of winter, when nothing but **hope and virtue** could survive...that the city and the country, alarmed at one common danger, came forth to meet [it].*» [19]. В досліджуваних політичних промовах моральні категорії переважають над аморальними. Це пов'язано зі специфікою самого політичного дискурсу, метою якого є вплив на підсвідомість виборців та громадян країни. Відповідно, слова, які акцентують увагу на моральності питання викликатимуться більше довіри, поваги тощо, а тому їх використання в політичних виступах переважає над лексичними одиницями аморальної категорії. В текстах політичних промов типовим є звернення спочатку до категорій аморальності, а потім до моральності в межах одного речення. Метою використання лексичних одиниць на позначення моральних/аморальних категорій в одному реченні є підкреслення контрасту між «добром» і «злом»: *People who believe that while **evil and suffering** will always exist, this is a country that has been fueled by **small miracles and boundless dreams** – a place where we're not afraid to face down the greatest challenges in **pursuit of the greater good**; a place where, against all odds, **we overcome*** [20].

2) Моральні/аморальні якості: *brave, fallen hero, grateful, powerful, faithful, devoted, kind, merciful; broken, severe, brutal, ruthless, blind, indifferent, restless, killing* та ін. В політичних промовах використання лексичних одиниць на позначення аморальних якостей використовується, зазвичай, для дискредитації опонента або політичної фігури, діяльність якої осуджується, наприклад: *Now let me be clear: I suffer no illusions about Saddam Hussein. He is a **brutal man. A ruthless man. A man who butchers his own people to secure his own power....*** [16].

3) Моральні/аморальні приписи: *rationale, obligatory, vital, unprejudiced, force, enforce, order; threat, cruel, oppressing, suppressive*. Говорячи про моральні та аморальні приписи, слід зазначити, що в ній переважають перші. Це пов'язано з тим, що прагненням будь-якої держави є покращення добробуту своїх громадян, тому вони носять позитивний характер: *Basically, this law **allowed** the government to charge our wounded heroes for food while they were recovering from their war injuries* [21].

Окрім наведених вище категорій до складу концептосфери входять поняття, які мають безпосереднє відношення до вчинків, які можна охарактеризувати як «моральні» або «аморальні». Це можливо завдяки аналізу образної або смислової структури лексики.

Моральність/аморальність особистості найкраще розкривається у вчинках людей, коли людина стає перед моральним вибором. Отже одним з понять концепту є «Моральний вибір». Проблема морального вибору оцінюється з позицій блага та користі для суспільства або окремої особистості. Важливість морального вибору полягає у тому, що результат залежить від особистісних ціннісних орієнтирів людини. Наприклад, вибір єднання людей: *And we have to **rebuild anew One Nation*** [16].

В політичних текстах концептосферу моральності складають також поняття, які містять значення цінності, розуміння між політиком та громадянами: *An economy built on your success, **a society based on your values, a politics that hears your voice** – rich and poor alike – accepting their responsibilities to each other* [17].

Особливе місце серед понять моралі в політичних виступах належить лексичним одиницям на позначення свободи, вільного вибору людини, вільності тощо. Наприклад: *The time has come to reaffirm our enduring spirit; to choose our better history; to carry forward that **precious gift, that noble idea**, passed on from generation to generation: the God-given promise **that all are equal, all are free, and all deserve a chance to pursue their full measure of happiness*** [17].

Протилежне значення аморальності мають поняття, в значенні яких містяться імпліцитні смисли, конотації:

- загрози, зневаги, наприклад: *A feeling that is so **threatening** to those who want to keep things as they are* [17].

- втрати цінностей, наприклад: *Are you satisfied with a country divided **losing touch with the things we value the most**?; Are you satisfied with a country that **shuts out the voices of millions of ordinary people and listens only to the powerful**?* [17].

Найбільший асоціативний зв'язок з поняттям «моральності/аморальності» в політичних текстах мають поняття миру та війни: *The words have been spoken during rising tides of **prosperity** and the still waters of **peace*** [19]. З поняттям миру у свою чергу пов'язані такі явища як *generosity, cooperation, mutual assistance, prosperity, high living standards* та ін., наприклад: *I thank President Bush for his service to our nation, as well as the **generosity and cooperation** he has shown throughout this transition*[19]. Війна асоціюється зі зброєю, кров'ю, смертю: *war, scars, wounded veterans, weapons, mass destruction, rage, intervention, aggression*, наприклад: *And now, some of them have come home from that war with **scars that may change their lives forever – scars that may never heal*** [21].

Важливе імпліцитне значення в концепті «моральність/аморальність» посідають такі особистісні прояви індивідів як сподівання та віра: толерантність, взаємодопомога, надія; або навпаки брехня, малодушність, агресія, наприклад: *The **belief** that helped drive us out of the Second World War and into that great reforming government of 1945* [17].

Отже, дослідивши бінарний концепт «**МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ**», ми можемо представити його концептосферу наступним чином, обравши найбільш важливі поняття для структури даного концепту (Рис. 1.2):

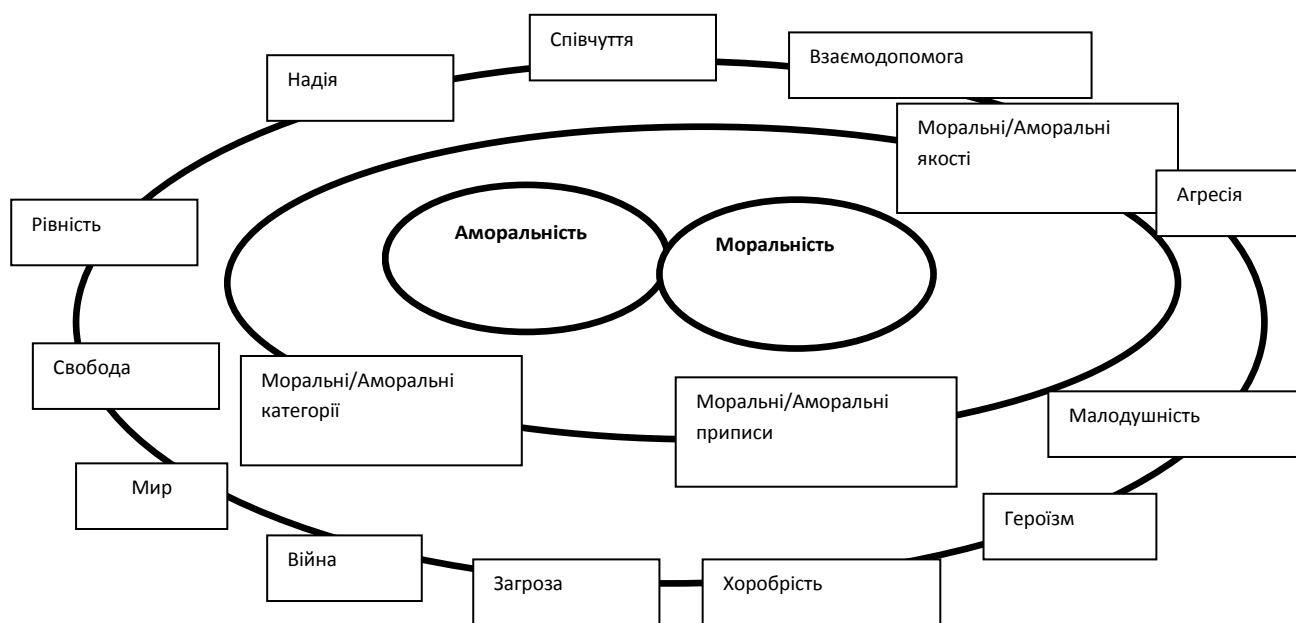

Рис. 1.2. Структура концепту **МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ**

* розроблено автором за даними [1; 5; 8].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, дослідження показує, що концепт **МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ** належить до універсальних концептів, який існує в будь-якій культурі. Мораль та аморальність визначають норми поведінки людей у суспільстві. Встановлено, що концепт має тричленну структуру: поняття, образ і смисл. Сьогодні даний концепт особливо динамічно репрезентовано в політичному дискурсі, оскільки сфера політики найшвидше реагує на будь-які зміни в суспільстві. Виявлено, що концепт **МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ** в політичних текстах представлено наступними аспектами: моральні/аморальні категорії; моральні/аморальні якості; моральні/аморальні приписи. Окрім цих категорій, концепт **МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ** в політичних текстах реалізує поняття на позначення важливих подій в житті суспільства та, зокрема, вчинків по відношенню до інших культур та держав. Це переважно моральні/аморальні поняття миру, рівності, взаємодопомоги, свободи, хоробрості, героїзму, війни, загрози, байдужості та ін. Подальший інтерес для дослідження становить аналіз семантичних

особливостей понять, які входять до політичної концептосфери
МОРАЛЬНІСТЬ/АМОРАЛЬНІСТЬ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Е.Г. Асимметрия лингвокультуры: мораль и нравственность vs morality [Электронный ресурс] / Е.Г. Андреева. – Режим доступа: corpora.phil.spbu.ru/Works2011/Андреева_74.pdf
2. Ваховська О.В. Вербалізація концепту гріх в англomовному дискурсі XIV-XXI століть[Електронний ресурс] / О.В. Ваховська. – Режим доступа: <http://foreignlanguages.karazin.ua/resources/777a1d15b4630b6747fdeb0b07d85.pdf>
3. Волосухина В.Н. К вопросу о трактовке понятий «концепт» и «фрейм» в современной лингвистике / В.Н. Волосухина // Университетские чтения – 2010: материалы научно-методических чтений ПГЛУ. – Пятигорск: ПГЛУ, 2010. – Часть 3. – С. 41-46.
4. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В.З. Демьянков // Вопросы языкознания, 1994. – №4. – С.17-33.
5. Королева Н.Л. Концепт «Мораль как базовая культурологическая единица» / Н.Л. Королева // Міжнародна науково-практична конференція з питань методики викладання іноземної мови пам'яті проф. В.Л. Скалкіна // Збірник наукових праць, 19-20 лютого 2009 р. – Одеса : Астропринт, 2009. – С. 444-449.
6. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е.С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 141-172.
7. Пефтієва О.Ф. Вербалізація концепту ПОВЕДІНКА образними іменниками-найменуваннями особи в українській мові / О.Ф. Пефтієва // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Філологічні науки. – 2013. – Кн. 4. – С. 44-49. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzfn_2013_4_10.pdf
8. Семенова Р.У. Политическая мораль: некоторые основания когнитивного дискурса / Р.У. Семенова // Вестник Томского гос. ун-та. – 2005. – №6. – С. 60-67.
9. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. – М.: Академический проект, 2001. – 214 с.
10. Словник української мови: в 11-ти томах / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1970 – Т. 4. – 1973. – 799 с.
11. Телия В.Н. Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1991. – 214 с.
12. Тофтул М.Г. Етика: навч. посіб. / М.Г. Тофтул. – К.: Вид. центр «Академія», 2005. – 416 с.
13. Узенцова Е.А. Понятие концепта в современной лингвистической науке [Электронный ресурс] / Е.А. Узенцова. – Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/june-2013>
14. Черноусова О.В. Вербализация концепта «грех» в романе Натаниэля Готорна «Алая буква»[Электронный ресурс] / О.В. Черноусова. – Режим доступа: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2013/structure_13_2167_doc_name.htm
15. Юрченко Ю.В. Дефініція концепту в сучасних лінгвістичних дослідженнях / Ю.В. Юрченко // Вісник Запорізького Національного Університету. – 2008. – №2. – С. 268-272
16. Barack Obama's 2002 Speech Against the Iraq War [Електронний ресурс] / Best Speeches of Barack Obama through his 2009 Inauguration. – <http://obamaspeeches.com/001-2002-Speech-Against-the-Iraq-War-Obama-Speech.htm>
17. Leader's speech, Brighton 2013. Ed Miliband (Labour) [Електронний ресурс] / British Political Speeches. – Режим доступа: <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=353>
18. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.ldoceonline.com
19. Obama Inaugural Address 20th January 2009 [Електронний ресурс] / Best Speeches of Barack Obama through his 2009 Inauguration. – Режим доступа: <http://obamaspeeches.com/>
20. Robert F. Kennedy Human Rights Award Ceremony [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://obamaspeeches.com/039-Robert-F-Kennedy-Human-Rights-Award-Ceremony-Obama-Speech.htm>
21. Statement of Senator Barack Obama. Amendment to Provide Meals and Phone Service to Wounded Veterans [Електронний ресурс] / Best Speeches of Barack Obama through his 2009 Inauguration. – <http://obamaspeeches.com/011-Amendment-to-Provide-Meals-Phone-Service-to-Wounded-Veterans-Obama-Speech.htm>

Колодійчук А. Бинарный концепт МОРАЛЬНОСТЬ / АМОРАЛЬНОСТЬ в современном политическом дискурсе.

Статья посвящена исследованию бинарного концепта НРАВСТВЕННОСТЬ/АМОРАЛЬНОСТЬ в текстах современного политического дискурса. Систематизировано понятие «концепта» и его структуры. Раскрыто значение понятий «мораль», «нравственность» и «аморальность». Определены основные фреймы бинарного концепта НРАВСТВЕННОСТЬ/АМОРАЛЬНОСТЬ в политических текстах. Исследованы средства вербализации концепта НРАВСТВЕННОСТЬ/АМОРАЛЬНОСТЬ в текстах современного политического дискурса.

Ключевые слова: бинарный концепт, концептосфера, фрейм, нравственность, аморальность, политический дискурс, политический текст.

Kolodiichuk O. Binominal Concept MORALIYU/AMORALITY in the Modern Political Discourse.

The article is devoted to the research of binominal concept MORALITY/AMORALITY in the texts of the modern political discourse. The notion of “concept” and its structure was systematized. The meaning of the notions “moral”, “morality” and “amorality” was revealed. The basic frame of the concept MORALITY/AMORALITY in the political texts was defined. The means of verbalization of the concept MORALITY/AMORALITY in the texts of the modern political discourse was researched.

Key words: binominal concept, concept sphere, frame, morality, amorality, political discourse, political texts.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом кафедри англійської мови
Житомирського національного університету імені Івана Франка
І.С. Семенюк

Наталія Малащук-Вишневська
(Вінниця)

УДК801.42+81'38=111

ПЕРЕДКОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ НОНСЕНСУ В СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

У статті описано передконцептуальний вимір словесних образів нонсенсу в сучасних американських віршованих текстах. Експлікація передконцептуальної іпостасі словесного образу спрямована на виявлення трансформацій образ-схем архетипів, що лежать в основі формування нонсенсу. З'ясовано, що образні засоби створення нонсенсу провокують зміни в архетипних уявленнях про людину і світ за рахунок відхилень від базових прототипних концептуальних схем, втілених у словесних поетичних образах сучасної поезії. На основі аналізу перед концептуальної площини словесних образів розкриваються лінгвокогнітивні механізми формування нонсенсу в американській поезії.

Ключові слова: нонсенс, словесні образи, передконцептуальний вимір, архетип, символ.

Постановка проблеми. Інтерпретація засобів і прийомів нонсенсу в американських віршованих текстах пов'язана із поясненням лінгвокогнітивних операцій їх створення та функціонування. Смысл словесних образів нонсенсу у поезії можливо виявити за допомогою лінгвокогнітивної операції *передкатегоризації*. Дана операція пов'язана із обробкою передкатегоріальної інформації [7; 8], тобто тієї, що міститься у передконцептуальній структурі образу і не піддається осмисленню в прийнятих при аналізі концептуальних тропів термінах [1, с. 136].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові розвідки виявили, що розумовий процес передкатегоризації базується на когнітивних операціях декодування емоціогенного передзнання [7], що активується колективним позасвідомим – архетипами [5; 1]. Колективне позасвідоме притаманне усім людям – це пам'ять людського роду, що успадковується і є тією основою, на якій виростає індивідуальна психіка [5]. Архетипи

колективного позасвідомого – це певні когнітивні зразки, на які орієнтується інстинктивна поведінка: інтуїтивне схоплення архетипу випереджає дію інстинктивної поведінки людини. Архетип вважається когнітивною структурою, у якій стисло записано родовий досвід [3, с. 38]. Архетип завжди входить до свідомості у поєднанні із якимись уявленнями досвіду та піддається обробці [5, с. 234].

Метою статті є експлікація передконцептуальної іпостасі словесних образів сучасних американських віршованих текстах шляхом виявлення трансформацій образ-схем архетипів, що лежать в основі формування нонсенсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сигналами наявності архетипів виступають архетипні символи, вербалізовані у словесних образах поетичного тексту [6; 1]. Символи увібрали у себе найдавніші уявлення людей про Всесвіт та своє місце у ньому [4]. Символи здатні відображувати глибини людської свідомості та підсвідомості, оскільки передували слову. Символи несуть значення іноді суперечливі один одному у процесі обміну ідеями між людьми та культурами образи. У контексті нашого дослідження, символи є тими сигналами, які допомагають декодувати передконцептуальну інформацію поезики нонсенсу.

Наприклад, у фрагменті віршованого тексту: «*Blind, how the night in gale, snake's cousin, / sings in green darkness sand seems to touch upon / fresh pain and fault elemental*» (EPR7, Frost) знаходимо архетипний образ-символ «*Не помічай, як соловей, кузен змій, / співає у зеленій темноті*». Шляхом аналізу змісту архетипів вилучаємо концептуальні імплікації: світло, прагнення до високого, кохання, життя (ПТАХ) та темрява, небезпека, зрада, смерть (ЗМІЯ). Позитивне ставлення до солов'я викликане красою його співу, почути який вважається хорошим знаменням, адже пісня цього птаха символізує кохання [4], тоді як змія осмислюється переважно як сильна та холонокровна істота, що пов'язана із таємницями землі, води, п'їтьми та потойбічного світу [там само]. Парадоксальне поєднання двох онтологічно несумісних символів світла і темряви – «*соловей, кузен змій*» імплікує, на наш погляд, уподібнення стану закоханості відчуттям укушеної змією людини, котра втрачає контроль над собою, не усвідомлюючи можливої підступності кохання. На вербальному рівні архетип ЗМІЯ втілюється за допомогою авторського новотвору *darknesss*, у якому засобами незвичного подвоєння та потроєння букв номінативної одиниці *darkness* – темнота досягається візуальна (навмисне подовження слова) та акустична (потроєння букви «s») схожість зі змією та її шипінням.

Фрагмент віршованого тексту: «*All the Sisters having mysteries that must be changed: They walk outside the noise of who / they are*» (EPR4, Hume) містить катахрезу парадоксального типу *the noise of who they are* – шум того, ким вони є або шум їхнього ества, котра активує архетип САМІСТЬ, концептуальними імплікаціями якого є гармонія, цілісність та збалансованість [1; с. 232]. Номінативна одиниця *noise* – шум імплікує, на наш погляд, неспокійність та метушливість людського світського життя, відречення від якого (*walkoutsidethenoise*) на користь життя праведного веде до гармонії та досконалості душевного стану людини.

У наступному віршованому фрагменті актуалізується кілька архетипів: «*In the earth's bowels we gather, and project deadly operations, right here, under my feet, and it involves death, always, regardless of the hour, or the sea's decisions*» (EPR1, Adnan). По перше, метафоричне олюднення образу землі «*earth's bowels*» — нутрощі землі, в яких проводяться вбивчі дії «*deadly operations*», що завжди ведуть до загибелі, закономірно активують архетип СМЕРТЬ, концептуальними імплікаціями якого є руйнування та страх. Персоніфікована метафора «*sea's decisions*» (рішення моря) активує архетип МОРЕ. За допомогою його концептуальних імплікацій – рух, стихія, неприборканість, вилучаємо смисл, що полягає у нескінченному колообігу життя, непорушності законів природи. У такий спосіб втілюється смисл, що насильницькі дії людини щодо Землі та природи відбуваються незалежно від часу та всупереч законам життя. Абсурдність такого поетичного вислову засвідчує низка концептуальних схем: ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ Є РУЙНУВАННЯ ДОВКІЛЛЯ, ПРИРОДА Є ЖЕРТВА, ЛЮДИНА Є БОГ, реконструйованих нами через концептуальний аналіз семантики номінативних одиниць словесного образу. Подальший інференційний аналіз семантики поетичного тексту уможливорює вилучення прихованого смислу шляхом когнітивної операції зіткнення вилучених концептуальних метафор з архетипними схемними образами ЗЕМЛЯ-ГОДУВАЛЬНИЦЯ та ЗЕМЛЯ-МАТИ.

Слід зауважити, що тема екології і, зокрема, руйнівної діяльності людини щодо оточуючого її середовища та нераціонального використання природних ресурсів займає одне з головних місць у сучасній американській поезії [2], адже громадяни США є надзвичайно свідомими по відношенню до проблем екології. Тому будь-яке втручання у природне середовище Землі сприймається американцями як непослідовне та безглузде явище. Віршований текст «InnateForay» – «Природжене вторгнення» С. Уайта присвячений цій проблематиці, на що, власне, вказує сама назва твору:

*Islands spasm, volcanoes острови здригаються, вулкани
sprinkle down boulders, розкидають валуни,
the finch is swapped for a owl, зяблика замінили на сову,
the owl swapped for a ghost. сову замінили на привида.*
(EPR4, White) (переклад наш)

Оскільки поняття «земля» є універсальним для носіїв різних лінгвокультур, які ототожнюють землю з природою, порушення недоторканості природного середовища, що веде до незворотних змін і вимирання втілюється у тексті за допомогою концептуальних схем ПРИРОДА Є ЖЕРТВА та ЛЮДИНА Є ВБИВЦЯ, котрі провокують зміни в архетипних схемах ЗЕМЛЯ-ГОДУВАЛЬНИЦЯ та ЗЕМЛЯ-МАТИ. Тобто, прихований смисл аналізованого словесного образу постає як *гармонія споконвічного співіснування людини і природи порушується внаслідок вторгнення людини у середовище Землі та негосподарського поводження у ньому.*

Виявляючи смисл постмодерністських віршованих текстів маємо у полі зору декілька орієнтирів. Так, першим орієнтиром інтерпретації віршованого тексту «AmbienAnthem» – «Гімн амбієну» (EPR8, Hume) американської поетеси К. Х'юм є його назва, у якому згадується Амбієн – седативний препарат, що призначається для нетривалого лікування розладів сну, надмірне вживання препарату може мати побічні ефекти, у тому числі короточасну втрату пам'яті. Текст пронизаний атрибутами ночі та сну: «**Ghosts shove their heads through the moon**»; «**There is no sleep without a tall ghost lifting a small ghost up to see it**»; «**Your bed, a bookmark / Dead spots, the line in knots / You on the line with your mother / Stereo guardians of static storms**»; «**You cannot stop infinity / Each tear each ghost each star each mother / Containers to be opened only in total darkness**». Реальність та сон переплітаються у віршованому тексті, межуючи із маренням. Розуміння та інтерпретація аналізованого віршованого тексту ускладнюється через відсутність будь-яких пунктуаційних знаків.

Другим орієнтиром інтерпретації є словесні поетичні образи, котрі експліцитно або імпліцитно вказують на архетипний образ-символ ОКО, який пронизує усю тканину тексту: «**The future of your eye is its past**» – «*Майбутнє твого ока – це його минуле*»; «**In each tear a waiting an eye / Its own eye / Lost in an oceanic moment**» – «*У кожній сльозі очікується око / Своє власне око / Загублене у мить океану*»; «**When the eye fell down**» – «*Коли око впало*»; «**Every eye falls down**» – «*Кожне око падає*»; «**When each eye cannot go down without it**» – «*Коли усіяке око не може падати ниць без цього*». Око – це символ всевидячої влади, єдності Всесвіту, цілісності світобудови [4]. Містичне третє око символізує духовне бачення [там само]. Символ пильного ока, або ока, яке не спить (рос. Недремлющий глаз) може імплікувати відчуття тривоги, неспокою людини, викликані неприємним станом безсоння.

Нав'язливий стан ліричного героя актуалізовано за допомогою низки паралельних конструкції парадоксального характеру, що мають однакову синтаксичну будову та зустрічаються у різних фрагментах тексту. У підґрунті створення зазначених конструкцій лежить концептуальний оксиморон МАЙБУТНЄ vs. МИНУЛЕ: «**The future of your eye is its past**»; «**The future of empty was the past of tempting**»; «**The future of touch is the past of snapshots**»; «**The future of ambien is the past of a motherless force**».

Третім орієнтиром інтерпретації віршованого тексту слугує співзвучність іменника **eye** – **око** із займенником першої особи однини І. Тому номінативна одиниця **eye** може також активувати архетип САМІСТЬ. Даний прийом міг бути запозичений із модерністської поезії, а саме у Е.Е. Каммінгса. Так, перше слово написаного ним віршованого тексту «i» (Е.Е. Cummings) – «я» наприкінці тексту трансформується у слово «Eye» – «Око». Прихильний до усього індивідуального, автор зазвичай не капіталізував початкові букви слів, у тому числі

займенник «я» та навіть відмовився від заголовних літер при написанні власного прізвища та ініціалів. Однак, у згаданому тексті, автор свідомо капіталізує слово «Око», очевидно натякаючи на його божественне начало.

Висновки дослідження. Аналіз модерністських та постмодерністських віршованих текстів виявив, щообразотворчі засоби поетики нонсенсу провокують зміни в архетипних уявленнях про людину і Всесвіт. Так, тема екології і, зокрема, руйнівної діяльності людини щодо навколишнього середовища та нераціонального використання природних ресурсів займає одне з головних місць у сучасній американській поезії. Парадоксальність таких віршованих текстів репрезентована низкою концептуальних схем: ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ Є РУЙНУВАННЯ ДОВКІЛЛЯ, ПРИРОДА Є ЖЕРТВА, ЛЮДИНА Є БОГ, котрі провокують зміни в архетипних схемах ЗЕМЛЯ-ГОДУВАЛЬНИЦЯ та ЗЕМЛЯ-МАТИ, що зумовлено відхиленнями від базових прототипних концептуальних схем, втілених у словесних поетичних образах американської поезії. **Перспективи подальших наукових розвідок** вбачаємо у розробці нових стратегій виявлення трансформацій архетипних образ-схем у сучасних віршованих та прозових текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії : лінгвокогнітивний аспект : [монографія] / Лариса Іванівна Белехова. – Вид 2-е, доп. і перероб. – М., ООО «Звездопад», 2004. – 376 с.
2. Малащук-Вишневская Н. В. Специфика абсурдистской картины мира в американской поэзии постмодернизма / Н. В. Малащук-Вишневская // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2013. – Вып. 9 (27) : в 2-х ч. Ч. I. С. 107–109.
3. Руткевич А. М. Архетип / Алексей Михайлович Руткевич // Культурология XX век. Энциклопедия. Т. 1. – СПб. : Университетская книга; «Алетейя», 1998. – С. 37–38.
4. Тресиддер Д. Словарь символов / Джек Тресиддер; пер. с англ. С. Палько. – М. : Фаир-Пресс, 1999. – 444 с.
5. Юнг К. Г. Архетипы и символ / Карл Густав Юнг – М.: Renaissance, 1991. – 306 с.
6. Frye N. The Great Code: The Bible and Literature / N. Frye. – Toronto : Academic Press Canada, Cop, 1982. – 261 p.
7. Tzur R. Aspects of Cognitive Poetics. 2000 – Режим доступа: // <http://www2.dc.edu/~richard/lcb/fea/nsur/cogpoetics/html>. – 20 p.
8. Tzur R. Playing by Ear and the Tip of the Tongue :Precategorical Information in Poetry / Reuven Tzur. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2012. – 308 p.
9. Cummings E.E. Selected Poems 1923-1958. – L.: Boston: Faber & Faber, 1997. – 121 p.
10. EPR1 – Electronic Poetry Review, Issue 1 – Режимдоступу: // <http://www.epoetry.org/issues/issue1/alltext/poetry.htm>
11. EPR4 – Electronic Poetry Review, Issue 4 – Режимдоступу: // <http://www.epoetry.org/issues/issue4/poetry.htm>
12. EPR7 – Electronic Poetry Review, Issue 7 – Режимдоступу: // <http://www.epoetry.org/issuses/issue7/poetry.htm>
13. EPR8 – Electronic Poetry Review, Issue 8 – Режимдоступу: // <http://www.epoetry.org/issues/issue8/poetry.htm>

Малащук-Вишневская Н. Предконцептуальное измерение словесных образов нонсенса в современной американской поэзии.

В статье описано предконцептуальное измерение словесных образов нонсенса в современных американских стихотворных текстах. Экспликация предконцептуальной ипостаси словесного образа направлена на выявление трансформаций образ-схем архетипов, лежащих в основе формирования нонсенса. Выяснено, что образные средства создания нонсенса провоцируют изменения в архетипических представлениях о человеке и мире за счет отклонений от базовых прототипических концептуальных схем, воплощенных в словесных поэтических образах современной поэзии. На основе анализа предконцептуальной плоскости словесных образов раскрываются лингвокогнитивные механизмы формирования нонсенса в американской поэзии.

Ключевые слова: нонсенс, словесные образы, предконцептуальное измерение, архетип, символ.

Malashchuk-Vyshnevs'ka N. Preconceptual Dimension of Verbal Images of Nonsense in Modern American Poetry.

The article describes the preconceptual dimension of verbal nonsense images in contemporary American poetic texts. The explication of the preconceptual incarnation of verbal images is aimed to identify the image-transformation schemes of archetypes which underlie the formation of nonsense. It was found out that stylistic means of creating nonsense provoke changes in the archetypal representation of man and the world due to deviations from the prototypical basic conceptual schemes embodied in verbal poetic imagery of modern poetry. The analysis of the preconceptual plane of verbal images revealed linguistic and cognitive mechanisms of nonsense creation in American poetry.

Key words: nonsense, verbal images, preconceptual dimension, archetype, symbol.

Олена Маріна
(Київ)

УДК 801.631.5+81'42+81'38=111

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНА КАТЕГОРІЯ ПАРАДОКСАЛЬНОСТІ В ІНТЕРПАРАДИГМАЛЬНОМУ РАКУРСІ

У статті визначено теоретико-методологічне підґрунтя дослідження парадоксальності в сучасному англомовному поетичному дискурсі. Парадоксальність вивчається у багатовимірній перспективі з позицій когнітивної поетики, мультимодальної когнітивної поетики, когнітивної семіотики та мобільної стилістики. Встановлено, що в результаті культурно-історичного розвитку людства на тлі змін видів художньої свідомості й типів поетичного мислення парадоксальність постає когнітивно-дискурсивною категорією. Остання включає мисленнєві процеси й текстові перетворення, взаємодія яких дозволяє повністю змінювати смисл поетичних форм. За принципом конструювання розмитих категорій змодельовано категорію парадоксальності як єдність форми і змісту. Виявлено, що зміст структурований низкою категоріальних ознак, а форма представлена парадоксальними поетичними формами. Побудовано семіопоетичну модель поетичної комунікації, у якій генеруються парадоксальні смисли. Специфіку формування парадоксальності в сучасному англомовному поетичному дискурсі пояснено з огляду на мобільність її меж.

Ключові слова: когнітивно-дискурсивна категорія, парадоксальність, семіопоетична модель, мобільність меж, посткогнітивна еkleктика, мультимодальність.

Постановка проблеми. Фактори впливу на виникнення і оформлення лінгвістичної епістемі синхронізовані з загальнонауковими парадигмальними змінами [3]. Тож сьогодні відбувається перехід від когнітивного повороту до так званої «посткогнітивної еkleктики», від моделі абсолютного або відносного домінування до моделі епістемної збірки (англ. *jigsaw pattern*) [3, с. 43]. Остання передбачає можливість вільного поєднання взаємодоповнюючих гіпотез і методик, що запозичені з різних парадигм або напрямів однієї парадигми. Така комбінація слугує підґрунтям для побудови якісно нового порядку з розмаїття, що вже існує [там само]. Таким чином, ідеалом для прагнень філолога стає представлення феномену, що вивчається, у багатовимірному форматі, у вигляді голографічної картини, або голограми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наших наукових пошуках «пазл» парадоксальності складається за допомогою об'єднання, часткової адаптації та подальшої розробки методології і теоретичних положень когнітивної поетики [13; 19; 2; 3], в тому числі мультимодальної [14], когнітивної семіотики [8] та мобільної стилістики [17]. Нами розроблено інтегровану методику аналізу парадоксальності в сучасному англомовному поетичному дискурсі, що уможливило її тлумачення як когнітивно-дискурсивної категорії.

Мета статті. Основною метою статті є визначення теоретико-методологічного підґрунтя дослідження парадоксальності як когнітивно-дискурсивної категорії у міждисциплінарному світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У руслі когнітивно-поетологічних розвідок, проведених до теперішнього часу, які так чи інакше зачіпають питання пов'язані з парадоксальністю, по-перше, виявлено низку лінгвокогнітивних механізмів, а саме різновидів контрастивного мапування, що задіяні в створенні таких лексико-семантичних і лексико-синтаксичних засобів як оксиморон, антитеза, гротеск, іронія, нонсенс та інші [5; 7]. По-друге, встановлено принципи текстотворення сучасної американської художньої прози малої форми шляхом розкриття особливостей поетики постмодерністського художнього дискурсу, що тлумачиться як середовище, де по-новому актуалізуються стилетвірна і смислотвірна функції стилістичних засобів та прийомів [1]. Зокрема визначаються смислотвірні постмодерністські прийоми, серед яких метабола, бажаюча машина, докса, епістема, симулякр, пастиш [там само, с. 26]. Виокремлюються контрастивні стилістичні засоби – оксиморон, антитеза, іронія, гротеск, зевгма, каламбур [7] та нонсенс, абсурд, катахреза [5], що є результатом парадоксального поетичного мислення. Основною концептуальною схемою та родовим тропом, що лежить в основі їх формування визнається концептуальний оксиморон [2; 7].

Натомість, Е. Кшановська-Ключевська пропонує потрактування *катахрези* як родового тропу (англ. *collective figure*), що є підґрунтям створення *оксиморону*, *парадоксу*, *гістеропротерону* та *пролепсису*, а також *металепсису* [9, с. 111]. Дослідниця доходить такого висновку, з огляду на тлумачення катахрези третього типу (англ. *Cathachresis Three*) як *семантичної девіації*, що включає широкий спектр відхилень у вербальних знаках – алогічність, несумісність, зіткнення тощо [там само, с. 112].

На нашу думку, у когнітивній площині, саме оксиморон є тією спільною концептуальною схемою, що складає когнітивну основу формування низки поетичних образних засобів, які характеризуються аномальністю, нестандартністю, суперечливістю. *Концептуальність* цього тропу визнана як у зарубіжній (див. напр. R. Gibbs, Y. Schen), так і у вітчизняній (див. напр. Л.І. Белехова, О.С. Маріна, О.Г. Скідан, Н.В. Малащук-Вишневіська) практиці когнітивних досліджень. Щодо вербального витлумачення тих самих поетичних форм і структур, нам видається, що кожна з них виражає ту чи іншу характеристику парадоксальності. Так, оксиморон і парадокс є відлунням *суперечності*, катахреза – *інконгруентності*, антитеза – *контрасту*, нонсенс, абсурд та адінатон – *неможливості*.

У когнітивно-семіотичному напрямі стилістичних студій відбувається взаємопроникнення власне стилістики, когнітивної поетики (див. напр., M. Freeman, R. Tsur, Л.І. Белехова, О.П. Воробйова) та семіотики (див. напр., Р.Барт, У.Еко, Ю.М. Лотман, Ч.У. Морріс, Ч.С. Пірс, Р.О. Якобсон). Фундатори датської школи когнітивної семіотики зазначають, що іменний композит *когнітивно-семіотичний* (подекуди застосовується синонімічний термін *семіо-когнітивний*) виникає на позначення, по-перше, дивергентних тенденцій, які характеризують лінгвістичні дослідження у плані специфіки генерування й конструювання значення [8, с. 2]. По-друге, цей термін відображає квінтесенцію результатів лінгвістичних пошуків, що ведуться у цьому напрямі. До таких розвідок залучаються зокрема методологічні бази лінгвістичної семантики, психолінгвістики, психіатрії, семіотики жестів, або невербалістики (термін Серякової І.І.) та багатьох інших дисциплін [там само, с. 3].

Інструментом, що дає змогу простежити активацію поетичних смислів у процесі сприйняття та розуміння поетичного тексту є методика побудови семіотичних просторів [8]. Вона ґрунтується на положеннях теорії концептуальної інтеграції Ж.Фоконьє, М.Тернера [11]. З позицій цієї теорії ментальні простори відтворюють компактні структури знання, опредметнені в семантиці номінативних одиниць [11, с. 276-278]. Натомість, у світлі запропонованої Пер Ааге Брандтом методики ментальні простори трактуються як ланки когнітивно-семіотичного процесу, в якому відбувається реконструкція смислів, генерованих словесними знаками поетичного тексту [8, с. 38].

Застосовуючи цю методику побудови семіотичних просторів з деякими модифікаціями і уточненнями, нами побудовано *когнітивно-семіотичну модель поетичної комунікації*, що відбувається з урахуванням актуалізованості в ній поетичних повідомлень, які характеризуються різним ступенем *парадоксальності*. Екстраполюючи ідеї А.Д. Шмельова, Т.Б. Радбіль щодо неадекватності концептуалізації світу, об'єктивованої в мовних аномаліях [6], та Л.В. Зубової стосовно деформації мовних знаків, вважаємо, що породження мовного знаку, який виражає риси парадоксальності, має місце з порушенням правил, або настанов у заданій семіотичній системі.

Черговий *пикто-графічний* [16, с. 10], або *мультимодальний «поворот»* [14, с. 5] на теренах філологічної науки вписується у коло тих питань, що вирішуються у руслі когнітивно-семіотичного напряму. Як впливає з означень, що характеризують трансформації у підходах до вивчення художнього і поетичного дискурсу, йдеться про підсилення тенденції до інтерсеміотичності [4, с. 3]. Наразі зростання дослідницького інтересу до мультимодальних форм тісно пов'язано з періодом їх створення [20, с. 235], якому, як правило, властивий стрімкий розвиток технологій і комунікації. Виникнення нових засобів передачі інформації вимагає формування нових теоретичних підходів з розробкою відповідної методологічної бази [14]. Сьогодні в еру мультимодальності призначення літератури змінюється з огляду на виникнення нових форм мистецтва, що приводить до нагальності виявлення особливостей їх взаємодії в ракурсі конструювання значення і породження смислів [там само].

У світлі мультимодальних наукових розвідок відкритий широкий спектр невирішених питань та незаповнених лакун. Проте достатньо ретельному вивченню піддалася метафора [12]. Теорія концептуальної метафори набуває нового звучання. Стверджується, що розгляд актуалізації метафоричних концептуальних схем лише у вербальній площині не свідчить про метафоричність мислення. З позицій мультимодальності концептуальна метафора стає підґрунтям також і візуальних, аудіальних, і тактильних метафор, тобто актуалізація метафоричних концептуальних схем простежується і в цих модусах [12, с. 382]. Так, формується теорія мультимодальної метафори [там само]. Натомість, категорія парадоксальності не знаходить висвітлення в новітній парадигмі.

Проявами мультимодальності у поезії, перш за все, слід вважати поетичні тексти, що відносяться до *візуальної*, або *конкретної поезії* (англ. *concrete poetry*). Це течія експериментальної поезії, основна ідея якої полягає у супроводженні словесного ряду візуальним, а згодом тактильним і звуковим. У таких поетичних текстах поєднуються візуальний і вербальний коди. Як правило, візуальна форма віршованого твору відображає його зміст за іконічним принципом.

Висунення матеріальної, фізичної форми художніх текстів у центр мультимодальних досліджень приводить до появи нових *транс-жанрів* [15, с. 9]. Так, *лібературу* трактуємо як втілення трансжанровості в мультимодальному поетичному дискурсі. Термін лібература введений польським письменником Зеноном Файфером (*Zenon Faifer*) у 1999 році [10]. Етимологічно він походить від латинського *liber*, що означає зокрема *книгу* та *свободу* або відповідну характеристику – *вільний*, наприклад, *від примушення, незалежний, необмежений*. Виходячи з полісемантичності цієї лексичної одиниці, автор тлумачить лібературу як певний жанр, художньо-естетичним принципом якого постає свобода творчості й відчуття книги як матеріального об'єкту [10, с. 8]. Лібература як тотальна література сповідує рівнозначність вербального й візуального елементів у художньому дискурсі, вивільнення Книги та звільнення автора від редакційних обмежень, злиття різноманітних ансамблів нейроноподібних текстових елементів у книзі будь-якої форми та будь-якого типу. Лібература як поезія тиші, що зникає у згинах сторінок, як метафора непозначеної порожнечі, як видиме і невидиме, мобільне і немобільне слово, як вільна книга [10, с. 133].

Ці доволі художні визначення піддаються більш науковому тлумаченню польською дослідницею Катаржиною Базарник (*Katarzyna Bazarnik*). Так, серед ключових рис, що характеризують лібературу виокремлюються:

- невербальні та типографічні засоби вираження;
- само-рефлексивність або метатекстуальність;
- гібридність або *полімедіальність*;
- інтерактивність або ергодичність;
- матеріальність;
- особливе аранжування тексту в книжному просторі, що приводить до ненормативного формату книги як такої, нетрадиційної розбивки сторінок, що, у свою чергу, подекуди спричиняє «руйнації» композиції тексту [10, с. 159-160].

На нашу думку, виокремлення такого жанру цілком вписується у царину мультимодальної літератури, мультимодального дискурсу, мультимодальної художньої або поетичної форми. У термінах лібературистів *полімедіальність* позначає ті самі процеси й феномени, що і мультимодальність, тобто полікодовість художнього (поетичного) тексту або дискурсу, так само як і гібридність, що полягає у сполученні декількох жанрів у межах одного поетичного тексту або дискурсу. У такому разі спостерігаємо лише розбіжність у термінології. Доволі важливим у цих наукових роздумах нам видається те, що в еру цифрових технологій друкована книга «не здає свої позиції». Натомість, «йдучи у ногу» з вимогами часу переформатовується. Художні (поетичні) смисли набувають рухомості не лише на комп'ютерному екрані, а й на сторінках, яких можна торкнутися або навіть відчутти їх аромат.

На зламі XX-XXI століть мобільність стає однією з основних характерних рис буття суспільства [18, с. 207]. Повсюдна мобільність сучасного світу слугує відправною точкою і концептуальним підґрунтям аналізу широкого спектру явищ, процесів, зв'язків, об'єктів тощо.

Це поняття набуває навіть певного відтінку нав'язливості – функціонування суспільства неможливе без мобільних телефонів, мереж і комунікації, а бути мобільним – означає йти в ногу з часом. Це поняття набуває навіть певного відтінку нав'язливості – функціонування суспільства неможливе без мобільних телефонів, мереж і комунікації, а бути мобільним – означає йти в ногу з часом. Класична теорія мобільності виникає у соціології. У руслі цієї дисципліни це поняття тлумачиться, перш за все, як пересування суб'єкта в соціальному просторі, точніше аналізу піддаються засоби і способи, які застосовують індивіди і соціальні групи з метою змінити свій соціальний стан. Сьогодні це явище набуває нового звучання, а саме пропонується вивчення різноманітних мобільностей людей, об'єктів, образів, інформації, сміття в їх взаємодії, взаємозалежності та створенні ними низки соціальних ефектів. Мобільність виступає чинником конструювання культурно-естетичного, економічного, політичного та соціального середовища. Більше того, йдеться про панування тотальної ідеології мобільності, обговорюється зміна фундаментальної категорії „суспільство” на категорію „мобільність” [18, с. 210]. Проте нова мобільність носить парадоксальний характер і позначається як «парадоксальна мобільність» (див. напр. Филиппов 20012, 2014). Парадоксальним чином *мобільний світ* трансформується у свою протилежність – *немобільний світ*.

Міждисциплінарний характер мобільних розвідок підтверджується проведенням конференцій з питань мобільності у різних галузях науки [Urry 2006]. „Мобільний поворот” [18, с. 222] відбувається і в філологічній науці. Виникає новий напрям **мобільної стилістики**, спрямований на виявлення способів і механізмів актуалізації мобільностей у різних типах дискурсу, художньому зокрема [17, с. 3]. Когнітивним підґрунтям мобільності у лінгвістиці стають концептосфери МОБІЛЬНІСТЬ / ІММОБІЛЬНІСТЬ. У 2013 році Асоціацією лінгвістики і поетики (PALA) проведено міжнародну конференцію з мобільної стилістики. Дискусії, що точилися навколо заявленої проблематики, послужили для нас поштовхом до екстраполяції її перших наробок і розробки власних положень стосовно парадоксальності у поетичному дискурсі в світлі мобільності.

У контексті нашого дослідження мобільність парадоксальності спостерігається у низці площин:

1) **теоретико-методологічний** – а) *еволюційний* – тенденції мобільності у простеженні динаміки поглядів на категорію парадоксальності, її видозмін відповідно, що відображають якісні перетворення її категоріальних ознак; трансформації виявів парадоксальності у діахронічній перспективі (XX-XXI століття). б) *твірний* – у виявленні *нових* когнітивно-семіотичних механізмів, що є підґрунтям об'єктивації парадоксальності, а також у їх взаємодії з механізмами, які стали вже класичними (перевіреними), обов'язковими до застосування у дослідженнях, що проводяться у руслі когнітивно-дискурсивної парадигми. У світлі теорії мобільності опиняються зокрема такі явища як час, простір, межі й обмеження і підлягають переосмисленню. Враховуючи зазначене та встановлену нами онтологічну й етимологічну укоріненість у парадоксальності феномену межі, вважаємо, що механізми актуалізації парадоксальності у сучасному англомовному поетичному дискурсі, спрямовані на пояснення руху, перетворень і трансформацій її *меж*.

2) **емпіричний** – а) мобільність, що полягає у пересуванні, міграції парадоксальних поетичних форм у різних модусах (вербальному, аудіовізуальному поетичному дискурсі), що визначає їх формування, функціонування й інтерпретацію. б) специфіка конструювання значень і генерування смислів, асоційованих з *рухом* та *рухомістю* у їх парадоксальних перетвореннях, підґрунтям яких є концептосфери МОБІЛЬНІСТЬ / ІММОБІЛЬНІСТЬ.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Підсумовуючи зазначимо, що поєднання загальнонаукових індуктивного й дедуктивного методів, а також узагальнення теоретико-методологічних надбань з когнітивної поетики, мультимодальної когнітивної поетики, когнітивної семіотики та мобільної стилістики, пов'язаних з проблемою парадоксальності, сприяло визначенню теоретико-методологічного підґрунтя її дослідження. Встановлено, що в результаті культурно-історичного розвитку людства на тлі змін видів художньої свідомості й типів поетичного мислення парадоксальність постає когнітивно-дискурсивною категорією. Остання включає мисленнєві процеси й текстові перетворення,

взаємодія яких дозволяє повністю змінювати смисл поетичних форм. За принципом конструювання розмитих категорій змодельовано категорію парадоксальності як єдність форми і змісту. Виявлено, що зміст структурований низкою категоріальних ознак, а форма представлена парадоксальними поетичними формами. Побудовано семіопоетичну модель поетичної комунікації, у якій генеруються парадоксальні смисли. Специфіку формування парадоксальності в сучасному англomовному поетичному дискурсі пояснено з огляду на мобільність її меж. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в застосуванні розробленої методики до різних жанрів художнього дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О.А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / Оксана Андріївна Бабелюк. – К., 2010. – 33 с.
2. Белехова Л.І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд: [монографія] / Л.І.Белехова. – 2-е вид., доповнене і перероб. – М. : Звездопад, 2004. – 376 с.
3. Воробьєва О.П. Лингвистика сегодня: реинтерпретация эпистемы / О.П. Воробьєва // Вісник КНЛУ. Сер. Філологія. – 2013. – Т.16, № 2. – С. 41–47.
4. 4. Заярная И.С. Интерсемиотические художественные модели в русской поэзии второй половины XX ст. [Электронный ресурс] // И.С. Заярная / Русская литература. Исследования. – 2008. – Вып. XII. – Режим доступа до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Rli/2008_12/index.html (15.12.2013).
5. Малащук-Вишневська Н. В. Поетика нонсенсу в американських віршованих текстах модернізму і постмодернізму: стилістичний та лінгвокогнітивний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. В. Малащук-Вишневська. – К., 2014. – 20 с.
6. Радбиль Т.Б. Языковые аномалии в художественном тексте: Андрей Платонов и другие: [монография] // Т.Б. Радбиль. – 2-е изд. стереотипное. – М.: Флинта, 2012. – 322 с.
7. Скідан О.Г. Контрастивні стилістичні засоби втілення концепту ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ у художніх текстах У.С.Моема : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О.Г. Скідан. – Х., 2007. – 20 с.
8. Brandt Per A. Space, Domains, and Meaning: Essays in Cognitive Semiotics / Per A. Brandt. – Peter Lang, 2004. – 269 p.
9. Chrzanowska-Kluczevska E. Much More than Metaphor: Master Tropes of Artistic Language and Imagination : [a monographic study] / Elzbieta Chrzanowska-Kluczevska. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2013. – 195 p.
10. Fajfer Z., Bazarnik K. Liberature or total literature: Collected Essays / Z. Fajfer, K. Bazarnik. – Krakow : Ha!art, 2010. – 188 p.
11. Fauconnier J., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / J. Fauconnier, M. Turner. – N.Y. : Basic Books, 2002. – 440 p.
12. Forceville C. Non-verbal and multimodal metaphor in a Cognitivist Framework: Agendas for Research. In Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives / C. Forceville. – Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2006. – P. 379 – 402.
13. Freeman M. The Influence of Anxiety: Poetry As A Theory of Mind // Cognition, Communication, Discourse. – 2013. – # 6. – P. 92 – 106.
14. Gibbons A. Multimodality, Cognition, and Experimental Literature / A. Gibbons. – London; NY: Routledge, 2012. – 260 p.
15. Kalaga W. Liberature: Word, Icon, Space / W. Kalaga // Liberature or total literature: Collected Essays. – Krakow : Ha!art, 2010. – P. 9 – 19.
16. Mitchell W.J.T. Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation / W.J.T. Mitchell. – Chicago : University of Chicago Press, 1995. – 445 p.
17. PALA [Електронний ресурс] / PALA Newsletter. – 2012. – 6 с. – Режим доступу: <http://www.pala.ac.uk/about/newsletter>.
18. Sheller M., J. Urry The new mobilities paradigm / M. Sheller, J. Urry // Environment and Planning A., 2006. – vol.38. – P. 207 – 226.
19. Tsur R. Playing by Ear and the Tip of the Tongue. Precategorical Information in poetry. – Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2012 – 310 P.
20. Verdonk P. The Stylistics of Poetry: Context, Cognition, Discourse, History / P. Verdonk. – London : Bloomsbury, 2013. – 198 p.

Марина Е. Когнитивно-дискурсивная категория парадоксальности в интерпарадигмальном ракурсе.

В статье определены теоретико-методологические основы исследования парадоксальности в современном англоязычном поэтическом дискурсе. Парадоксальность изучается в многоаспектной перспективе с позиций когнитивной поэтики, мультимодальной когнитивной поэтики, когнитивной семиотики и мобильной стилистики. Установлено, что в результате культурно-исторического развития человечества на фоне изменения видов

художественного сознания и типов поэтического мышления парадоксальность проявляется как когнитивно-дискурсивная категория. Последняя включает мыслительные процессы и текстовые преобразования, взаимодействие которых позволяет полностью изменять смысл поэтических форм. По принципу конструирования размытых категорий смоделирована категория парадоксальности как единство формы и содержания. Выявлено, что содержание структурировано рядом категориальных признаков, а форма представлена парадоксальными поэтическими формами. Построена семиопоэтическая модель поэтической коммуникации, в которой генерируются парадоксальные смыслы. Специфика формирования парадоксальности в современном англоязычном поэтическом дискурсе объяснена исходя из мобильности её границ.

Ключевые слова: когнитивно-дискурсивная категория, парадоксальность, семиопоэтическая модель, мобильность границы, посткогнитивная эклектика, мультимодальность.

Marina O. Cognitive and Discursive Category of Paradoxicality in Interparadigm Perspective.

In the article theoretical and methodological basis of paradoxicality research in contemporary Anglophone poetic discourse has been determined. Paradoxicality is studied from multidimensional perspective, embracing cognitive poetics, multimodal cognitive poetics, cognitive semiotics and mobile stylistics. It has been revealed that paradoxicality is formed as cognitive and discursive category in the course of cultural and historical development of humanity along with the kinds of literary mind and types of poetic thinking change. The category includes mental processes and textual transformations, whose interaction allows to completely modify the sense of poetic forms. The paradoxicality category as a unity of content and form is modeled proceeding from the principle of diffused categories construing. The content of the category under study is structured by a number of categorial features, while the form is represented by paradoxical poetic forms. Semiopoetic model of poetic communication, within which paradoxical senses are generated, has been built. Formation of paradoxicality in contemporary Anglophone poetic discourse is treated from the standpoint of its boundaries' mobility.

Key words: cognitive and discursive category, paradoxicality, semiopoetic model, mobility of boundaries, postcognitive eclecticism, multimodality.

Олена Нагорна
(Київ)

УДК 811.112.2'42

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ НЕОДНОЗНАЧНОСТІ

Стаття присвячена функціонуванню неоднозначних висловлень в англомовному діалогічному дискурсі на матеріалі художніх фільмів та серіалів. Надається визначення поняттю неоднозначності з точки зору різних галузей науки, оскільки міждисциплінарний підхід та інтеграція наук у вивченні неоднозначності сприяють всебічному висвітленню особливостей репрезентації неоднозначності висловлень в дискурсі. Зазначено, що неоднозначність висловлень може бути зумовлена полісемією слів та амфіболією синтаксичних конструкцій. Розглянуто особливості семантико-прагматичної неоднозначності висловлень, яка виникає як наслідок співіснування декількох ілюкутивних сил в межах одного висловлення або відсутності однозначної відповідності між його формою та комунікативним призначенням. Розмежовуються суміжні з неоднозначністю поняття амбівалентності, нечіткості, невизначеності, невпевненості та розглядається їх мовна реалізація у діалогічному дискурсі у порівнянні з неоднозначністю.

Ключові слова: амбівалентність, амфіболія, багатозначність, невизначеність, невпевненість, неоднозначність, нечіткість.

Аналіз останніх лінгвістичних досліджень показує, що в руслі дискурсивної парадигми важливим вбачається вивчення опосередкованих засобів передачі смислу висловлень [3; 4; 6; 7; 11; 13; 14; 15]. Мовець нерідко опиняється в ситуації, коли пряме висловлювання думки є недоречним, тому йому доводиться шукати альтернативні шляхи її вираження. Психологічні дослідження [8, с. 50] постулюють, що непрямі висловлення є навіть більш ефективними, ніж прямі. Виражаючись непрямо мовець чинить сильний вплив на співрозмовника тим, що в делікатній формі навіює йому прийняття вигідних для себе рішень, при чому робить це у такий

спосіб, що у слухача складається відчуття самотійного прийняття рішення. Саме тому вони застосовуються в рекламному, політичному, бізнес та в побутовому дискурсі комунікантів.

З опосередкованим вираженням думки пов'язані суміжні між собою поняття неоднозначності, невпевненості, амбівалентності, нечіткості, невизначеності, що потребують розмежування. Цим обумовлена **актуальність** статті. Її **мета** полягає у визначенні неоднозначності, що виникає на рівні діалогічного дискурсу. **Об'єктом** дослідження є неоднозначні висловлення у безпосередньому діадичному спілкуванні, а **предметом** – семантичні та прагматичні особливості їх функціонування. **Матеріалом** аналізу було обрано неоднозначні висловлення в діалогічній взаємодії, вилучені з англомовних фільмів. Звернення до кінофільмів як матеріалу дослідження пояснюється тим, що неоднозначність висловлень найбільш виразно проявляється в усному варіанті мови, та, перш за все, в повсякденній формі спілкування, що отримує адекватне відображення в діалогічній мові персонажів кінофільмів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістиці поняття неоднозначності не досить чітко розуміється, адже часто факт відсутності інформації, яка уточнює характеристики референта, може бути достатнім для того, щоб назвати опис певного параметру неоднозначним. Крім того, відсутність чіткої дефініції неоднозначності пояснюється багатоаспектністю цього явища в різних царинах науки: філософії [15], психології [10, с. 220], психолінгвістики [8], прагмалінгвістики [2; 3; 7]. Відтак, у філософії неоднозначне висловлення прирівнюється до софізму – міркування, що здається вірним, але містить приховану логічну помилку [15, с. 12]. У психолінгвістиці поняття неоднозначності застосовується в контексті неоднозначного сприйняття фрагменту або цілого висловлення [8, с. 42]. У прагмалінгвістиці неоднозначність розглядається як явище, яке свідомо застосовується мовцем для реалізації власних прагматичних цілей у спілкуванні [11, с. 121].

Словники дають різне визначення цього поняття. Collins English Dictionary пояснює неоднозначність як: 1) можливість інтерпретації виразу у більш, ніж один спосіб; 2) нечіткість або невизначеність значення [5]. Інші референційні джерела визначають неоднозначність як 1) неясність значення або наміру; 2) невизначене, нечітке слово, висловлення [6].

Найбільш явним типом неоднозначності є лексична неоднозначність, яка викликається полісемією або омонімією. Розглянемо наступний фрагмент дискурсу:

(1) Ross: ***I have to go to China.***

Joey: *The country?*

Ross: (*irritated*) *No no, this big pile of dishes in my mom's breakfront* (The Friends, episode 3, 10 min.).

Звукова форма /'tʃaɪ.nə/ може означати а) 'Китай' або б) 'порцеляна'. Щоб пересвідчитись у вірності розуміння висловлення, Джої перепитує Роса, чи їде він у Китай. Питання Джої викликає роздратування у Роса, тому він роздратовано демонструє абсурдність вживання слова в іншому значенні у цьому випадку.

Розглянемо приклад вживання омонімів у дискурсі:

(2) Penny: *I'm sorry. Look, do you have a second.*

Sheldon: ***A second what? Pair of underwear?***

Penny: *I was just wondering if I could talk to you? It's about Leonard.*

Sheldon: *Why me? Why not Koothrappali or Wolowitz?* (The Big Bang Theory, episode 7, 18 min.)

Шелдон не налаштований на серйозну бесіду з Пенні і намагається спрямувати діалог у комічне русло: вдає, ніби невірно зрозумів висловлення Пенні. Жарти Шелдона побудовані на омонімах *second* зі значенням 'секунда' та *second* 'другий'.

Грамаічна або синтаксична неоднозначність позначається терміном «амфіболія». Амфіболія – це семантико-прагматичне варіативне прочитання синтаксичної конструкції без зміни структурного розміщення його елементів [4, с. 131]. Розглянемо приклад:

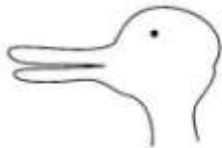
(3) Monsieur Lebec: *I'm afraid your friend hasn't told you everything. ***He promised to take us to a lost diamond mine, you see.*** What kind of diamonds are in it?*

Fearless: ***Lost diamonds*** (The Road to Zanzibar, 35 min.).

Словосполучення *lost diamond mine* є неоднозначним, оскільки може репрезентувати два різні смисли, а саме: а) [*lost diamond*] *mine*, де *lost* є означенням *diamond*, яке є ядром словосполучення. Таким чином словосполучення набуває значення ‘шахта загубленого діаманту’; та б) *lost* [*diamond mine*], де *lost* є означенням атрибутивної групи *diamond mine*. Тоді це висловлення розуміється як “загублена діамантова шахта”.

Семантико-прагматична неоднозначність трактується лінгвістами як співіснування у висловленні – мовленнєвому акті – декількох іллокутивних сил, які є контекстуально-обумовленими значеннями [2] або ж як розбіжність між власним (безпосередньо мовним) значенням, що складається зі значень слів у висловленні) та прагматичним (непрямим) значенням висловлення, що відображається у функціональній спрямованості висловлення [3, с. 412]. Семантико-прагматичну неоднозначність висловлень також трактують як їхню здатність співвідноситись із декількома позамовними ситуаціями. Отже, можна зробити висновок, що неоднозначне висловлення має в своїй основі декілька семантичних інваріантів [2, с. 40].

Австрійський логік та філософ Л. Вітгенштейн [16, с. 45] встановив принципово важливу особливість явища неоднозначності – неможливість реалізовувати декілька значень одночасно. Цю властивість він довів за допомогою образу «качки-кролика»:

Образ качки та кролика не може «читатись» одночасно. Звідси, властивість мовного знака бути інтерпретованим лише в одному значенні в певному контексті отримала назву «ефекту качки-кролика». Такий тип неоднозначності, за якого два значення не можуть матись на увазі одночасно, А.А. Залізник [14, с. 144] називає диз'юнктивною. Із множини значень неоднозначної мовної одиниці адресат обирає лише одне, таке, що релевантне контексту, а решту він відкидає взагалі або розглядає як потенційно можливі, тобто такі, що можуть реалізовуватись в інших комунікативних ситуаціях. З даного твердження витікає, що неоднозначність сприймається лише на рівні парадигматичних відношень: факт наявності у одиниці більше одного значення. Ця обставина дає нам змогу протиставити поняття неоднозначності та багатозначності, оскільки багатозначність може бути і синтагматичною: «Багатозначністю називається здатність мовних одиниць реалізовувати декілька значень одночасно, а це означає, що ці значення перебувають у синтагматичному зв'язку» [11].

Нерідко поняття неоднозначності (ambiguity) [2; 3, с. 399] ототожнюється з амбівалентністю (ambivalence) [9, с. 3] та невпевненістю (uncertainty) [13, с. 62]. Амбівалентністю називається суміщення двох протилежних значень у мовній одиниці [2, с. 15]. Цей термін вужчий за неоднозначність, яка передає здатність мовної одиниці об'єднувати в собі декілька значень, які не обов'язково є протилежними одне одному. Цим термін “амбівалентність” відрізняється від його застосування в інших царинах знання, зокрема в психології, де позначає неоднозначне відношення до певного об'єкта чи явища об'єктивної реальності, особливо – двоїстість переживань, що виражаються у наявності декількох протилежних відчуттів у свідомості мовця [9, с. 62]. Під «невпевненістю» розуміється некатегоричність суджень мовця, що пов'язані з відсутністю достовірності інформації, її приблизністю та неточністю або ж неможливістю визначити свої відчуття [12, с. 61]. Тобто терміни “амбівалентність” та “невизначеність” позначають стани свідомості, а неоднозначність висловлень – це мовленнєве вираження цих станів.

Іншим поняттям, що грає значну роль у лінгвістичному відображенні світу, є нечіткість. Мовна одиниця кваліфікується як нечітка (vague) [7, с. 173] у випадках, коли об'єм поняття є нечітко заданим, тобто воно не співвіднесене з конкретними референтами. Такі об'єкти мають суперечливий зв'язок з поняттям, оскільки знаходяться в зонах його граничних значень (borderline cases) [там само]. Відмінність між неоднозначністю та нечіткістю полягає у тому, що неоднозначні мовні одиниці містять в собі два або більше відмінних або несумісних значення, в той час як нечіткі мовні одиниці містять однорідні значення, області застосування яких складно

розмежувати. Через існування невизначених мовних одиниць постає так званий парадокс нагромодження (*sorites paradox*) [там само], суть якого полягає у складності розмежування центрального та периферійного значень поняття. Прикладом нечіткості може бути:

(4) *Howard: Right. So, listen, what are you doing tomorrow afternoon? Let's meet up.*

Sheldon: Be more specific.

Howard: Four thirty (The Big Bang Theory, episode 7, 16 min.).

Межі значення лексеми *afternoon* 'час від обіду до вечора' є нечітко окресленими, тому адресат не знає, коли саме мовець пропонує зустрітись і уточнює це за допомогою висловлення *Be more specific*.

При вивченні проблематики нечітких мовних одиниць дослідники [7, с. 173] стверджують, що в ході дискурсу такі одиниці набувають більшого інформативного навантаження порівняно з такими, що мають точне значення. Наведемо наступний приклад:

(5) *Sheldon: How many trains have you been on?*

Man: Tons (The Big Bang Theory, episode 8, 21 min.).

В питанні до співрозмовника запитується на скількох поїздах він їздив у своєму житті, але фактично це метафоричне питання про те, як багато він подорожував. У відповідь чоловік не називає конкретну кількість, а намагається передати її за допомогою метафоричної гіперболи *tons* – 'дуже багато', що є інформативним перебільшенням в цьому випадку.

Однак мовці можуть навмисно застосовувати нечіткі вирази для приховування об'єктивної інформації в разі, якщо не бажають оприлюднювати її. Розглянемо наступний приклад:

(6) *Amy: How about you, Penny? Do you go on many dates?*

Penny: Uh, yeah, I wouldn't say many. A few.

Sheldon: Haha.

Penny: What's "haha"?

Sheldon: Your characterization of 171 different men as a few (The Big Bang Theory, episode 1, 20 min.).

Питання стосовно того, чи з багатьма чоловіками, зустрічається Пенні, ставить її у незручне становище, тому вона намагається приховати правду, навмисно применшуючи кількість побачень (*a few*), що є прикладом застосування мейозису – виражального засобу, протилежного гіперболі, який підкреслює незначущість події, що описується.

Наступним поняттям, яке часто ототожнюється з неоднозначністю, але фактично позначає інше явище, є невизначеність (*indeterminacy, under-specification*) [3, с. 392]. Під невизначеністю мається на увазі нечіткість значення лексичної одиниці, що пов'язане з його неспецифічністю. Так, значення може бути цілком зрозумілим, але надто загальним, щоб бути однозначно інтерпретованим в конкретному контексті [4, с. 399]. Найчастіше невизначеність виникає як результат опущення конотативного компоненту значення мовної одиниці (прагматичного типу значення), який зумовлений відношенням мовця до позначуваного мовним знаком об'єкта або ситуації. Інакше, це суб'єктивно-оцінні та модальні компоненти. Більшість мовних одиниць не пов'язані з вираженням емоційно-оціночних відношень, а отже, є прагматично нейтральними, або невизначеними. Так, слово *square* є невизначеним, оскільки в його семантичній структурі значення окрім значення 'площа' відсутня інформація щодо розміру, кольору, місця знаходження та інших координат. Важливо зауважити, що невизначеність більшою мірою властива мовам, в яких категорія роду не є маркованою, тобто її формальні показники відсутні. Так, лексичний потенціал англійської мови передбачає наявність деяких пар іменників, що протиставляються по родовому принципу: *man* – *woman*, *monk* – *nun*, *lion* – *lioness*. Щоправда, кількість таких пар є нечисленною; основна частина іменників має невизначений родовий статус, а отже само по собі зрозуміло, що вони є невизначеними за цим параметром [3, с. 392]. Поява в дискурсі висловлень, які містять невизначені мовні одиниці, може призвести до непорозуміння комунікантами один одного, що привносить ніяковість у процес спілкування, як у прикладі:

(7) *Ross: So, uh, we're just waiting for...?*

Susan: Dr. Oberman.

Ross: Dr. Oberman. Okay. And is he .

Susan: She.

Ross: (confused) she, of course, she...uh...familiar with our...special situation? (The Friends, episode 2, 12 min.).

Структура значення слова *doctor (Dr)*. не містить сему статі, а отже може позначати як чоловіка, так і жінку.

Одні й ті ж самі мовні одиниці можуть застосовуватися для номінації різних мовних ситуацій, а їх значення ідентифікується контекстом. Залежність від контексту (*context sensitivity*) [3, с. 395] – це ситуативна зміна змісту висловлення при тому, що значення лексичних одиниць зберігаються. Найбільш схильною до впливу контексту є група слів, яка включає вказівні займенники та індексальні лексеми, такі як, наприклад, *I, here, now*, адже в різних контекстах такі лексеми позначають неоднакових учасників дискурсу, ступінь віддаленості об'єкта висловлення або часову та просторову неоднозначність [3, с. 415]. Чутливість до контексту можуть мати й інші конституенти пропозиціонального значення, напр.:

(8) *Lucy: Oh, I don't know. I guess I thought our divorce would be easier.*

Penny: Yeah, I get that. I'll go get you your water. When you say easier, you mean easier for you, right? Cause it certainly didn't make it easier for him (The Big Bang Theory, episode 7, 16 min.).

Люсі ділиться своїми переживаннями з подругою – вона сподівалась, що розлучення з чоловіком пройде легко. Пенні перепитує, для кого саме ця ситуація мала бути легкою – для самої Люсі чи її чоловіка, оскільки у висловленні Люсі не уточнено, до кого саме відноситься ознака *easier*.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, семантико-прагматична неоднозначність висловлення є наявність у висловлення більш ніж однієї ілюкутивної сили або ж розбіжність між власним та прагматичним значеннями висловлення. Терміни «полісемія» та «омонімія» пов'язуються з лексичною неоднозначністю, а «амфіболія» – з синтаксичною. «Амбівалентність» та «невпевненість» вживаються для передачі двоїстих станів свідомості, які реалізуються у неоднозначних висловленнях мовця. «Нечіткість» та «невизначеність» означають явища, які можуть викликати неоднозначне розуміння висловлень слухачем, але ці поняття не є тотожними з неоднозначністю. На **перспективу** дослідження можна віднести вивчення особливостей тактик і стратегій застосування неоднозначних висловлень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия. – 410 с.
2. Bach K. Ambiguity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://online.sfsu.edu/kbach/ambiguity.html>
3. Brendan S. Gillan. Ambiguity, Generality, and Indeterminacy: Tests and Definitions / B. S. Gillan // *Syntese*, 1990 – P. 391-416.
4. Church K. Coping with Syntactic Ambiguity or How To Put The Block In the Box On The Table / K. Church, R. Patil // *American Journal of Computational Linguistics*. – 1982. – Vol. 8. – No. 3-4. – P. 130-148
5. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.collinsdictionary.com/>
6. Dictionary.com Unabridged [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.reference.com/>
7. Jucker H. A. Interactive Aspects of Vagueness in Conversation / Andreas H. Jucker, Sarah W Smith, Tanya Luedge // *Journal of Pragmatics*, 2003. – No. 35. – P. 1737-1769.
8. Kess F. J. Ambiguity in Psycholinguistics / Joseph F. Kess, Ronald A. Hoppe. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. – 1981. – 56 p.
9. Martin M. R. The Philosopher's Dictionary / M.R. Pratt. – Broadview Press Ltd. – 2003. – 301 p.
10. Pratt M.G. Ambivalent Feelings in Organizational Relationships // *Emotions in Organizations*. Vol. 2. – London: Sage, 2000. – P. 204 – 226.
11. Tanaka N. The Pragmatics of Uncertainty / N. Tanaka // *Journal of Pragmatics*. – 2001. – No. 12. – P. 121-142.
12. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation / Deborah Tannen. – New York: Morrow Publishers, 1990. – 330 p.
13. Topka L. Situation of Uncertainty: Pragmatic, Semantic, and Syntactic Aspects of Investigation / L. Topka // *European Scientific Journal*. – 2013. – No. 26. – P. 60-69.
14. Zaliznyak A. The Phenomenon of Polysemy and Ways to Describe It. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.philology.ru/linguistics2/zaliznyak_anna-04.htm
15. Wasow T. The Puzzle of Ambiguity. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.stanford.edu/~wasow/Lapointe.pdf>
16. Wittgenstein L. Philosophical Investigations / Ludwig Wittgenstein. – Oxford: Basil Blackwell Ltd., 1958. – 150 p.

Нагорная Е. Семантикопрагматический аспект двусмысленности.

Статья посвящена функционированию двусмысленных высказываний в англоязычном диалогическом дискурсе на материале художественных фильмов и сериалов. Дано определение понятию двусмысленности с точки зрения разных отраслей науки, поскольку междисциплинарный подход и интеграция наук в изучении двусмысленности способствуют всестороннему освещению особенностей репрезентации двусмысленности высказываний в дискурсе. Отмечено, что двусмысленность высказываний может быть обусловлена полисемией слов и амфиболией синтаксических конструкций. Рассмотрены особенности семантико-прагматической двусмысленности высказываний, которая возникает как следствие сосуществования нескольких иллокутивных сил в рамках одного высказывания или отсутствия однозначного соответствия между его формой и коммуникативным предназначением. Разграничены смежные с двусмысленностью понятия амбивалентности, нечеткости, неопределенности, неуверенности и рассматривается их языковая реализация в диалогическом дискурсе в сравнении с двусмысленностью.

Ключевые слова: амбивалентность, амфиболия, двусмысленность, многозначность, неопределенность, неуверенность, нечеткость.

Nahorna O. Semantic and Pragmatic Aspect of Ambiguity.

The article deals with functioning of ambiguous utterances in modern dialogical discourse on the material of fiction films and series. The notion of ambiguity is defined from the perspective of different scientific spheres, as far as the interdisciplinary approach to the study of ambiguity contributes to the comprehensive coverage of representation of ambiguous utterances in discourse. Ambiguity of utterances can be caused by polysemy of words and amphiboly of syntactic constructions. The article studies semantico-pragmatic specificities of ambiguity of utterances that stems from the result of co-existence of several illocutionary forces within one utterance or a lack of clear correspondence between its form and communicative aim. The notion of ambiguity is juxtaposed to ambivalence, indeterminacy, uncertainty and vagueness. Peculiarities of their linguistic representation in dialogical discourse in comparison with ambiguity are discussed.

Key words: ambivalence, amphiboly, indeterminacy, polysemy, uncertainty, vagueness.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом
кафедри лексикології і стилістики англійської мови ім. проф. О.М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету
Т.Д. Чхетіані

Ірина Саєвич
(Київ)

УДК 81'1:141

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ У МОВІ І МОВОЗНАВСТВІ

У статті простежено етапи розвитку антропоцентричного підходу до вивчення мовних явищ та з'ясовано особливості антропоцентричної суті мови, насамперед, у процесі формування мовної картини світу. Зроблено акцент на тому, що засади домінантних для сучасної мовознавчої парадигми проблем вивчення мовної особистості були сформовані у філософії мови В. фон Гумбольдта і дістали подальшого розвитку у вченні неогумбольдтіанців. Увагу зосереджено на процесах категоризації, концептуалізації і вербалізації об'єктів дійсності, важливих для людського буття. Зазначено, що орієнтація на людину в мові насамперед постає при дослідженні антропоцентричної лексики, до складу семантики якої входить ознака «людина», та процесів вторинної антропологізації. Наголошено на існуванні когнітивних стратегій номінації, що ґрунтуються на принципах антропометризму й антропоморфізму, які притаманні насамперед архаїчному світосприйняттю і міфологічній картині світу та визначають особливості «найвної», повсякденної концептуалізації дійсності.

Ключові слова: антропоцентризм, антропоморфізм, мовна картина світу, концептуальна картина світу, категоризація, концептуалізація.

Постановка проблеми. Роль людського чинника у різних сферах духовного і суспільного життя важко переоцінити. У більшості сучасних лінгвістичних досліджень точкою відліку та орієнтиром, з одного боку, є людська особистість як мовна і мовленнєва, а з другого, – метою досліджень є пошуки виявів людського чинника у мові. З кінця 90-х рр. XX ст. цей дослідницький підхід набув особливої актуальності у сфері лінгвістичних дисциплін, що постали на межі різних галузей знань: психолінгвістиці, соціолінгвістиці, етнолінгвістиці, лінгвокультурології, когнітивній лінгвістиці, прагмалінгвістиці та філософії мови.

Зміна наукових парадигм зазвичай зумовлюється новим поглядом на об'єкт дослідження, методами та сукупністю прийомів, що суттєво різняться від попередніх епістеміологічних засад певної наукової сфери. Дослідницькі пріоритети сучасного мовознавства ґрунтуються на антропоцентричній доміні, а тому акцент у мовознавчих студіях змістився з системоцентричної на когнітивну і комунікативно-функціональну проблематику. І хоча кожен із зазначених напрямів має чітко окреслений об'єкт і предмет дослідження, однак те спільне, що їх об'єднало, – це принципи, серед яких безсумнівно першість отримав антропоцентричний. Саме тому сучасну лінгвістичну парадигму досить часто іменують антропоцентричною, зважаючи на методологічний акцент, що спрямовує вивчення мовних явищ у взаємозв'язку з їх носієм – людиною (і етносом).

Кожна національна мова зумовлює сприйняття її носіями навколишнього світу і є своєрідним світоглядним орієнтиром. Ми сприймаємо світ саме так, як підказує нам рідна мова. Ця думка В. фон Гумбольдта, що була висловлена німецьким мовознавцем і філософом ще у XIX ст., стала аксіоматичною у сучасному мовознавстві, зорієнтованому на вивчення людини у мові і мови у людині. Визначальною є і функція людини як творця мови – універсальної знакової системи, що акумулює у собі звичаї, традиції, вірування, специфічні духовні й матеріальні реалії, притаманні певному етносу норми життя у соціумі, тобто всі компоненти національної культури.

Метою статті є визначення етапів розвитку антропоцентричного підходу до вивчення мовних явищ у лінгвістиці та з'ясування особливостей антропоцентричної суті мови у процесі формування мовної картини світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея вивчення мови у зв'язку з мисленням, свідомістю людини й культурою народу була зазначена серед пріоритетних дослідницьких настанов на початку формування лінгвістики як окремої галузі знань. Її авторство пов'язують з ім'ям основоположника мовознавства В. фон Гумбольдта. Відповідно до сформованої вченим філософської концепції мова проголошувалася тим складником суті людини, який власне і робить її людиною, а вивчення мови підпорядковувалося меті пізнання людиною самої себе. В. фон Гумбольдт ототожнював мову з «духом народу» і порівнював її з зачарованим колом, крізь яке людина сприймає навколишній світ і вийти з якого може, лише вивчивши нову мову. На думку вченого, сприйняття людиною світу залежить від тієї мови, якої вона спілкується [2].

Вірність основним постулатам В. фон Гумбольдта, відповідно до яких мова є явищем історичним і динамічним, таким, що вічно перебуває у русі, зберігали більшість представників порівняльно-історичної парадигми мовознавства протягом всього XIX ст. У межах цієї парадигми був сформований психологічний напрям, відповідно до положень якого мова визначалася як феномен психіки людини. Г. Штейнталь, В. Вундт, О. О. Потебня та інші апологети психологізму розглядали мову у взаємозв'язку з психікою і окремої людини, і етносу загалом, тобто наголошувалося на важливості взаємодії індивідуальної і колективної мовної свідомості. Врахування двох типів антропної проекції світу: індивідуальної і колективної (універсальної, етнічної, групової) постулюють і сучасні дослідники. І хоча колективна свідомість є науковою фікцією й абстракцією, однак її дослідження, як зазначає О. О. Селіванова, «може надати значно більше інформації про риси та властивості конкретної людини» [10, с. 40].

Думка про незаперечну єдність «духу народу» і його мови В. фон Гумбольдта дістала подальшого розвитку в працях О. О. Потебні. Особливо актуальним для вітчизняного мовознавця стало вчення про внутрішню форму мови, що, на думку В. фон Гумбольдта, впливає на формування і функціонування мови конкретного етносу і полягає у неповторному і своєрідному мовному світосприйнятті і національній образності. У вченні О. О. Потебні поняття внутрішньої

форми мови конкретизувалося у терміні *внутрішня форма слова* та набуло зв'язку з мовним мисленням як наслідком процесу творення слів.

Нове народження принцип антропоцентризму переживає у діяльності американського та європейського неогумбольдтіанства, починаючи з 20–30 рр. XX ст., зокрема у працях Ф. Боаса, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Л. Вайсгербера, Й. Тріра та інших вчених, які при з'ясуванні суті мовних явищ, притаманних певній етномовній спільноті, часто застосовували факти із суміжних гуманітарних сфер: антропології, етнографії та психології. Започаткована американськими мовознавцями антропологічна лінгвістика ставила за мету досягнення культури через мову, зокрема з'ясування способів та засобів вираження у мові культурних особливостей певного етносу. Відповідно до гіпотези Сепіра–Уорфа етнічно своєрідні відмінності мисленнєвої діяльності і культурно детермінованих форм поведінки визначалися граматичною і лексичною організацією мовної системи. Вчення В. фон Гумбольдта (а століття потому і неогумбольдтіанців) про внутрішню форму мови і уявлення про мову як «проміжний світ» між дійсністю і людиною заклало підвалини теорії картини світу.

Саме Л. Вайсгербера вважають автором терміна *мовна картина світу* (sprachliches Weltbild). Дослідник наукової спадщини німецького мовознавця О. А. Радченко зазначає, що під терміном Weltbild «світосприйняття», тобто пізнання світу за допомогою специфічних засобів рідної мови у певній мовній спільноті, Л. Вайсгербер розуміє і уявлення про світ, і спосіб мислення [9, с. 112]. У викладі Л. Вайсгербера мова є перетворювальною силою, що формує уявлення про дійсність у представників певного етносу, а тому існує стільки світів і стільки світобачень, скільки й мов. Однак на тлі усталеного у сучасному мовознавстві розмежування мовної і концептуальної картин світу увиразнюється тенденція неогумбольдтіанців і насамперед Л. Вайсгербера до ототожнення цих двох типів картини світу та акцентування уваги на цілісному образі світу, у формуванні якого провідне місце належить мові.

Концепція картини світу стала однією з провідних у сучасних лінгвістичних студіях. Проблема мовної картини світу привертала і привертає увагу багатьох дослідників, зокрема це Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Є. Бартмінський, Т. В. Булигіна, А. Вежицька, Г. Д. Гачев, І. О. Голубовська, В. В. Жайворонок, В. І. Карасик, О. О. Корнілов, М. П. Кочерган, О. П. Левченко, В. М. Манакін, С. Є. Нікітіна, В. І. Постовалова, З. Д. Попова, А. М. Приходько, Ж. П. Соколовська, Й. А. Стернін, В. М. Телія, М. І. Толстой, С. М. Толстая, Т. В. Цив'ян, О. Д. Шмельов, К. С. Яковлева та ін.

Типологію картин світу здійснюють за різними критеріями: суб'єкта (картина світу окремої людини, групи людей, етносу), об'єкта (міфологічна, релігійна, філософська, наукова картини світу), результату, тобто безпосереднього образу світу, що відрізнятиметься глибиною відображення, статичністю / динамічністю, гомогенністю / гетерогенністю тощо [8, с. 32–34]. У когнітивній лінгвістиці і лінгвокультурології увагу акцентують на кореляціях між національними мовною і концептуальною картинами світу. Засоби мовної картини світу експлікують і частково вербалізують сукупність концептуально організованих уявлень про світ, а тому мова як проміжний світ між свідомістю людини і дійсністю виражає особливості світосприйняття і світоглядних орієнтирів певного етносу.

З позицій антропоцентричної парадигми, людина сприймає, упорядковує і категоризує світ відповідно до власних потреб і цінностей, через усвідомлення себе, своєї практичної і теоретичної діяльності. О. С. Кубрякова стверджує, що у більшості випадків членування світу зумовлено мовою, що надає цій операції і категоризаційного, і лінгвістичного характеру [4, с. 97]. Однак давня полеміка між номіналістами і реалістами продовжується і в сучасній науці. Дійсно, з одного боку, категоризація має тісний зв'язок з умовиводами, які доступні нам завдяки мові, і коли ми говоримо *Сонце сходить*, ми вже погоджуємося з втіленим у мові аналогічним досвідом попередніх поколінь. У цьому плані категоризація є конвенційною для носіїв однієї мови. Проте такій позиції номіналістів протиставлено міркування реалістів. В один клас ми об'єднуємо усіх кішок не тому, що існує назва *кішка*, а на підставі певних спільних ознак, що онтологічно представлені у світі незалежно від певної мови і стають доступними людині у процесі пізнання дійсності. Своєрідним є третій погляд на процеси пізнання та їх упорядкування мовою – виражений поглядами концептуалістів, відповідно до якого під однією назвою об'єднують

об'єкти, що опосередковані спільними концептуальними засадами, «тобто можливістю представити кожний одноплановий об'єкт однією ментальною репрезентацією, одним і тим самим концептом» [4, с. 98]. Як слушно зауважує О. С. Кубрякова, світ проходить через свідомість людини і відображається настільки, наскільки це дозволяє організація людського сприйняття, що певним чином обмежене, «по-перше, біологічно (тим, що властиво людині як певному живому організму), по-друге, соціально (в широкому розумінні цієї умови, тобто включенням у неї всього того, що робить людину дітищем свого часу, своєї епохи, цивілізації, свого суспільства тощо) і, по-третє, прагматично, що передбачає оцінку сприйнятого за його значущістю для здійснюваної людиною діяльності і її загального блага (виживання)» [4, с. 98].

Роль людського чинника у мові насамперед з'ясовуємо при реконструкції мовної і концептуальної картин світу, тобто при звертанні до процесів образного осмислення, організації і вираження мовними знаками таких онтологічних констант, як життя, смерть, любов, щастя, сім'я, достаток, хвороби, взаємовідносини індивіда і суспільства, сприйняття свого і чужого, уявлення про дитинство, молодість, старість, ставлення до праці, до багатства і бідності, інтерпретація свободи, культурних цінностей тощо.

Безперечно, на процеси пізнання, категоризації, концептуалізації і відповідно вербалізації світу впливають і природні (географічні, кліматичні), і культурні (у широкому розумінні поняття) чинники, і рівень пізнання світу, що в багатьох випадках залежить від цивілізаційного виміру лінгвокультури. Саме ці умови визначають шляхи формування національних мовних і концептуальних картин світу.

При суттєвих відмінностях між національними мовними і концептуальними картинами світу можемо стверджувати існування певних семантичних універсалій. Однією з лінгвокультурних домінант є концепт «людина». Ключовий статус лексеми *людина* у мовній свідомості більшості етносів підтверджують психолінгвістичні експерименти [11]. Недаремно онтологічну значущість будь-якої реалії в системі культурних цінностей визначають саме через ступінь взаємодії людини з цією реалією.

Антропоцентризм позначається на ракурсі аналізу явищ мови, коли будь-які мовні одиниці описують насамперед для того, щоб визначити місце позначуваних ними реалій у житті людини. Т. І. Вендіна ілюструє це положення тлумаченням слів *парк*, *гай*, *ліс*. *Гай* і *ліс* визначають як сукупність дерев, **не організованих людиною у просторі**, а *парк* – як сукупність дерев, **розміщених людиною у просторі**. Окрім того, *парк* протиставляють *гаю* і *лісу* як **творіння людини**. *Гай* і *ліс* протиставлені одне одному з погляду здатності людини охопити їх поглядом, обійти й орієнтуватися в них [1, с. 12].

У мовознавстві вживаним став термін *антропоцентрична лексика*, який застосовують до лексичних одиниць, що мають зв'язок з концептом «людина». Ю. Д. Апресян антропоцентричним називає слово, лексичне значення якого містить компонент «людина» і додає: «Позаяк мова – знаряддя людини, більшість слів будь-якої людської мови є антропоцентричною тривіальним чином» [7, с. XXIV]. Сема «людина» міститься, наприклад, у позначенні більшості домашніх тварин і культурних рослин, адже людина їх вирощує, щоб якимось чином використовувати, усіх артефактів (тобто, предметів, створених людиною, на відміну від природних об'єктів), різних видів діяльності (*грати*, *читати*, *співати*, *творити*), більшості внутрішніх психоментальних станів (*розмірковувати*, *хвилюватися*, *сподіватися*), актів мовлення (*розповідати*, *прохати*, *обіцяти*, *звітувати*) і багатьох інших слів.

Меншою мірою антропоцентризм виражається при аналізі тих слів, що, на перший погляд, не мають зв'язку з концептом «людина». Ю. Д. Апресян ілюструє цю думку зіставленням лексем *міцний* (рос. *прочный*) і *твердий* (рос. *твёрдый*): *міцний* – 'такий, який важко зруйнувати', *твердий* – 'такий, який важко деформувати'. Безпосереднього посилання на людину тлумачення цих слів не містить, але присутність людини стає відчутною при подальшому аналізі їхньої семантики, при витлумаченні слова *важко*. Очевидно, що коли відсутня вказівка, для кого певна діяльність є важкою, передбачають, що вона є важкою для людини. А тому слова *міцний* і *твердий* також можна вважати антропоцентричними. У цьому сенсі, – робить висновок, Ю. Д. Апресян, – лексика кожної мови є глибоко антропоцентричною [7, с. XXIV].

Як було зазначено, антропоцентричною вважають лексику на позначення флори. Відповідно до прагматичних цілей рослинність поділяють на два великі класи: культурні рослини і бур'яни. Така категоризація відбиває винятково людський погляд на довкілля. У природі не існує бур'яну, однак наявні конкретні рослини (волошка, плющ, пирій, лобода, будяк), які людина оцінює як небажану рослинність, що конкурує з насадженими культурними рослинами (бажаними для людини) за світло, воду та поживні речовини. Відповідно гіперонім *бур'ян* та всі видові його різновиди у мові набувають негативної раціональної оцінки у зв'язку зі шкідливим впливом на життєдіяльність людини позначуваних ними реалій.

Антропоцентризм постає як принцип «наповнення» мовних категорій. Про нього доцільно говорити там, де є можливість вибору, відбиття людського погляду, зокрема і у сфері вторинної антропологізації. До того ж антропоцентризм слід відмежовувати від інших явищ у сфері дії людського чинника у мові, зокрема таких, як антропометризм і антропоморфізм.

Найтісніший зв'язок прослідковуємо між антропоцентризмом і антропометризмом – шкалюванням, точкою відліку якого є людина, тобто поданням об'єктів як співмірних людині в оцінному чи кількісному планах [4]. Так, у семантиці фразеологічних одиниць у переважній більшості випадків об'єктивовано антропну концептуалізацію параметрів моделі світу: часу, простору, кількості, цілого і частини, причини і наслідків. Наприклад, «повільно» – *нога за ногою, як не своїми ногами*; «моментально» – *в мить ока, одним стрибком, одна нога тут, а друга там*; «на позначення напрямку» – *куди ноги несуть, куди очі бачать (дивляться)*; «на всьому просторі» – *куди око сягає (дістає), куди гляне око*; «у період чийого-небудь життя» – *за пам'яті*; «близько» – *рукою подати (кинути), під руками (рукою), на відстані витягнутої руки, коло носа, лице в лице (лицем до лица)*; «дуже багато» – *по саме горло, по вуха, по шию, з головою*. Отже, антропометризм конструє об'єкти за прагматично зумовленими ознаками.

На факторі суб'єкта ґрунтується і явище антропоморфізму, що пов'язане з наданням об'єктам не властивої їм структури. Антропоморфізм – це наділення людськими якостями, уподібнення людині. Термін функціонує у двох значеннях: 1) як світоглядний принцип; 2) як принцип мовної номінації.

Насамперед, антропоморфізм розглядають як світоглядний принцип, що був панівним при пізнанні і поясненні незрозумілих явищ природи і закономірностей будови світу на ранніх етапах розвитку суспільства. Наслідком антропоморфного світосприйняття стали різні номінативні засоби, що ґрунтуються на уподібненні живих істот і вигаданих сутностей фізичним і психічним людським якостям. Зазначеним об'єктам приписують, зокрема, здатність відчувати емоції, розмовляти, думати, здійснювати осмислені людські дії: *сонце – божє око, сонце праведне, матінка-земля, земля-годувальниця, лев – цар звірів* тощо; людиноподібними є міфологічні істоти земного, небесного і підземного світів. По-друге, термін *антропоморфізм* використовують на позначення одного з принципів мовної номінації, а одиниці мови, що виникли на підставі метафоричного переносу за схожістю між людиною й іншими предметами та явищами (рослинами, тваринами, об'єктами неживої природи, міфологічними істотами тощо) називають *антропоморфізмами*.

Відомо, що людина пізнавала себе і навколишній простір та називала явища і поняття об'єктивного світу через призму того, що було їй відоме, – власного тіла і відчуттів, тобто тіло було одним із найдоступніших інструментів для спостереження, вивчення і розуміння. Це пояснює факт, що слова на позначення частин тіла такі ж архаїчні, як і сама людська свідомість.

Яскравим прикладом антропоморфного сприйняття світу слугують позначення частин рельєфу. У різних мовах ці назви походять від назв частин тіла людини: *гірський хребет, гирло і рукав річки, підошва і підніжжя гори, перешийок, жерло* (споріднене з *горло*) *вулкана, узбіччя* (від *бік*); пор. також топоніми *Луса гора, Морське око*, англ. **ridge** – 'гребінь гори' і 'хребет', **mouth** – 'рот, уста', 'гирло (річки)', **foot** – 'стопа, нога, основа, опора, підніжжя, підошва', **arm of a river** – 'рукав річки', **neck** – 'шия, перешийок, коса, вузька протока', **head of a mountain** – 'вершина гори' тощо [7, с. 41]. Свідченням того, що розглянута метафоричність є живою і продуктивною, вважають відносно недавній розвиток семантики слова *легені*: 'зелені насадження, парки, сквери' (пор. укр. *зелені легені міста*, рос. *легкие города*, англ. **the lungs of London** тощо) [7, с. 42].

Першоджерело розглянутої антропоморфної топографії знаходимо у космогонічній міфології. Як зазначають Т. Я. Єлезаренкова і В. М. Топоров, створення світу, згідно з найдавнішими індоєвропейськими міфами, відбувалося з волі (слова) Бога-деміурга Брахми: розділялися земля і небо, початково злиті у світовому яйці; світ створювався з величезного тіла першолюдини і первожертви *Пуруші*, з багатьма очима, головами, руками, ногами. Частини тіла Пуруші стали основними елементами світобудови: його дух став місяцем, око – сонцем, дихання – вітром, пуп – повітряним простором, голова – небом, ноги – землею, уста – священною річкою Індрою і вогнем. Отже, міфологічна картина творення світу уявлялася як низка уподібнень: елементи макрокосму (небо, земля, вода, вітер, сонце, гори, річки) усвідомлювались як елементи мікркосму – тіла міфологічної істоти («першожертви»), з частин якої і був створений світ [7, с. 42]. Цілком очевидно, що образно-метафоричне уподібнення світу до тіла людини формувалося одночасно і в міфопоетичних уявленнях давнини і в семантиці мови.

Принцип антропоморфізму є провідним і в лексичній номінації, і в номінації фразеологізмів, на чому наголошує О. П. Левченко: «Серед базових метафоричних принципів, що діють у фразеології, найвагоміші – персоніфікація, яка має різні вияви: «антропоморфізм», коли вербалізація відбувається в термінах концептосфери Людина, «істотоморфізм», коли використано концептосферу Істота. «Істотоморфізм», своєю чергою, можна розглядати як «зооморфізм» та «міфоморфізм» – використання термінів, пов'язаних із тваринами та міфологічними істотами відповідно. І за цією логікою – «флороморфізм», «речоморфізм» тощо. Визначення принципів, за якими відбувається концептуалізація і вербалізація певного значення, об'єктивує національну картину світу. Проте будова фразеологічної картини світу, як і мовної картини світу, антропоцентрична» [6, с. 53].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, принцип антропоцентризму, що визначив пріоритети сучасного мовознавства у дослідженні суб'єкта – мовної особистості в усіх аспектах її вияву (зокрема мовної свідомості, мовної і концептуальної картин світу), є традиційним для мовознавства, адже був сформований у період становлення лінгвістики як окремої галузі знань. Антропоцентризм мови є загальновизнаним явищем, що позначається на процесах категоризації і концептуалізації світу і відповідно вербалізації предметів, явищ і дій, ознак, важливих для людського буття. Реконструкції антропологічно зорієнтованих мовної і концептуальної картин світу притаманна двовекторність: від зовнішнього мовного позначення до концептуалізованого уявлення про об'єкт дійсності і навпаки. Особливо помітною «орієнтація на людину» постає при дослідженні способів тлумачення антропоцентричної лексики, семантика якої містить когнітивну ознаку «людина», та процесів вторинної антропологізації. Відповідно можемо стверджувати існування певних когнітивних стратегій номінації, в основу яких покладено принципи антропометризму і антропоморфізму, що визначають насамперед архаїчне світосприйняття та міфологічну картину світу та притаманні «наївній», повсякденній концептуалізації світу сучасною людиною. Дослідження мовних явищ з погляду людської особистості як точки відліку уможливорює формування висновків про специфіку мови як визначальної суті *homo sapiens*, що творить картину світу відповідно до прагматично зумовлених ознак, і про пізнання людини у її багатовимірності і багатоаспектності, Людини як основної цінності сучасної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вендина Т. И. Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макркосм) / Т. И. Вендина. – М. : Индрик, 1998. – 240 с.
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : «Прогресс», 1984. – 453 с.
3. Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу): Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / О. В. Забуранна. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. – 18 с.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
5. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія / О. П. Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
6. Мечковская Н. Б. Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков / Н. Б. Мечковская. – М. : Флинта; Наука, 2001. – 312 с.

7. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Под общим рук. академика Ю. Д. Апресяна / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа «Языки русской культуры», 2003. – 1306 с.
8. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебrenников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М.: Наука, 1988С. 8 – 69.
9. Радченко О. А. Лингвофилософский неоромантизм Й. Л. Вайсгербера / О. А. Радченко // Вопросы языкознания. – 1993. – № 2. – С. 107–114.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / МОН України / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
11. Уфимцева Н. В. Языковое сознание и образ мира славян [Электронный ресурс] // Языковое сознание и образ мира: Сб. научных статей / Отв. ред. Н. В. Уфимцева / Н. В. Уфимцева, 2000. Режим доступа: http://www.iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book2000/html_204/4-2.html

Саевич И. Антропоцентризм в языке и языкознании.

В статье прослеживаются этапы развития антропоцентрического подхода к исследованию языковых явлений и выявляются особенности антропоцентрической сущности языка, в первую очередь, в процессе формирования языковой картины мира. Сделан акцент на том, что основы доминантных для современной лингвистической парадигмы проблем изучения языковой личности были сформулированы в философии языка В. фон Гумбольдта и получили распространение в учении неогумбольдтианцев. Внимание акцентируется на процессах категоризации, концептуализации и номинации объектов действительности, важных для человеческого бытия. Указывается, что ориентация на человека в языке в первую очередь актуализируется при исследовании антропоцентрической лексики, семантика которой включает компонент «человек», и процессов вторичной антропологизации. Акцентируется внимание на наличии когнитивных стратегий номинации, основывающихся на принципах антропометризма и антропоморфизма, присущих в первую очередь архаическому мировосприятию и мифологической картине мира и определяющих особенности «наивной» концептуализации действительности.

Ключевые слова: антропоцентризм, антропоморфизм, языковая картина мира, концептуальная картина мира, категоризация, концептуализация.

Saievych I. Anthropocentrism in Language and Linguistics.

The article traces the stages of development of anthropocentric approach to the study of linguistic phenomena and identifies particularly anthropocentric essence of language, first of all, in the formation of a linguistic view of the world. Emphasis is placed on the fact that the foundations of the dominant paradigm for the modern linguistic problems of studying of the lingual person were formulated in the Humboldt's philosophy of language and became widespread in the doctrine of neohumboldtians. Attention is focused on the processes of categorization, conceptualization and nomination of objects of reality which are important to human existence. It is pointed out that the focus on the human in language actualized in the study of anthropocentric lexis, semantics of which includes a component of "human", and processes of secondary anthropologization. There are considered cognitive strategies of nomination, which are based on factors of anthropocentrism and anthropomorphism. These factors primarily belong to the archaic worldview and to the mythological picture of the world, and determine the features of the "naive", domestic conceptualization of reality.

Key words: anthropocentrism, anthropomorphism, linguistic view (picture) of the world, a conceptual worldview, categorization, conceptualization, nomination.

Марина Сальтєвська
(Харків)

УДК 811.111-112

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ КОРЕЛЯТИ РЕФЕРЕНТА КРИЗА,
УТВОРЕНІ ЗА КВАЛІФІКАТИВНОЮ СХЕМОЮ
(на матеріалі англомовного газетного дискурсу)**

У статті встановлені концептуальні кореляти референта КРИЗА, утворені за кваліфікативною схемою у сучасному англомовному газетному дискурсі й з'ясований їх аксіологічний потенціал. Кваліфікативна схема лежить в основі базових метафор КРИЗА є ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ, КРИЗА є КОНТЕЙНЕР/ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА, КРИЗА є ШЛЯХ (ТОЧКА ПРИЗНАЧЕННЯ). Базовий

онтологічний корелят *ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ* має розширення *ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ ВЕЛИКОГО РОЗМІРУ/ВАГИ*, а також біоморфну специфікацію *ЖИВИЙ ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ* й її антропну специфікацію *ЛЮДИНА* з розширеннями *СЕРЙОЗНА/ БЕЗЖАЛІСНА ЛЮДИНА*. Образ-схемний онтологічний корелят *КОНТЕЙНЕР/ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА* має розширення *ГЛИБОКИЙ КОНТЕЙНЕР*. Виявлені кореляти реалізують негативну утилітарну оцінку «шкідливо».

Ключові слова: концептуальний корелят, концептуальний референт, когнітивна метафора, англомовний газетний дискурс.

Постановка проблеми. Значну роль у проясненні поняттєвого й емоційно-ціннісного змісту концепту КРИЗА відіграє метафора як спосіб концептуалізації дійсності, що полягає у проясненні одного концепту посередництвом іншого [1, с. 203]. Метафоризація заснована на взаємодії двох структур знання, які називають концептуальним референтом або цариною цілі, маючи на увазі концепт, що осмислюється, та концептуальним корелятом або цариною мети, апелюючи до концепту, в термінах якого він осмислюється [1, с. 245].

Когнітивні трансформації царини джерела описуються в термінах метафоричних кореляцій – *лінгвокогнітивних процедур* розширення (*extension*), специфікації (*elaboration*), редукції (*questioning*) і комбінування (*combining*) [2, с. 67-70]. Процедура *розширення* пов'язана із введенням в царину джерела нового елемента, який не «висвітлюється» у базовій конвенціональній кореляції. Суть процедури *специфікації* полягає в деталізації конвенціонального елемента. Процедура *комбінування* активує декілька концептуальних метафор, об'єктивованих у дискурсі одним образним метафоричним виразом. У результаті процедури *редукції* валідність елемента царини джерела ставиться під сумнів, у результаті чого цей елемент не може бути застосованим до царини цілі.

У дискурсі метафори реалізуються словосполученнями і реченнями у контексті висловлень. Інформація, репрезентована словосполученнями і реченнями як матеріальними формами, організується за певними ономазіологічними моделями, іншими словами, - подієвими схемами (ономазіологічними моделями) [3; 4, с. 3-14]. Однією з них є кваліфікативна схема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість досліджень концептів містить опис лінгвальних засобів їх метафоричного втілення, як сталих конвенціоналізованих, так і нових оригінальних, які утворюються суб'єктами дискурсу у процесі розумово-мовленнєвої діяльності. У цьому аспекті особливо цікавими є дискурси на кшталт газетного, функціонально-стилістичний потенціал яких поєднує стандартизованість, що створює підґрунтя для реалізації рекурентних конвенціоналізованих метафор зі стертою образністю, й експресивність, що сприяє формуванню оригінальних нових метафор, наділених живою образністю.

Особливу увагою дослідників користується метафоризація соціально значущих аксіологічно маркованих концептів, які відіграють значну роль у житті представників лінгвокультурних соціумів, у тому числі й англомовних, і впливають на формування їх образу світу. До такого типу концептів відноситься і концепт КРИЗА, метафоричне втілення якого ще не було об'єктом комплексного лінгвістичного аналізу.

Метою статті є встановлення корелятив концептуального референта КРИЗА, утворених за кваліфікативною схемою у сучасному англомовному газетному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кваліфікативна схема втілюється двома типами синтаксичних конструкцій – іменниковими підрядними словосполученнями, де лексема *crisis* як головне слово поєднується із залежним прикметником у функції означення (*Adj + crisis*), і простими реченнями, де *crisis* слугує підметом, а прикметник – предикативом (*Crisis is Adj*). Прикметники у функції означення або предикатива приписують референту *crisis* певну ознаку за кваліфікативною схемою предметного фрейму [КРИЗА є ТАКА-якість]. Наявність цієї ознаки дозволяє уподібнити референт КРИЗА тій чи іншій сутності на базі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Мовні вирази, структуровані за кваліфікативною схемою, актуалізують у дискурсі базову онтологічну метафору КРИЗА є *ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ*, а також образ-схеми *КОНТЕЙНЕР/ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА* та *ШЛЯХ (НАБЛИЖЕННЯ ДО ТОЧКИ ПРИЗНАЧЕННЯ)*. Базові кореляти метафор конкретизуються у дискурсивних контекстах, утворюючи розширення і специфікації.

Базова **онтологічна метафора** КРИЗА є ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ набуває розширення за допомогою прикметниками **big** [of a thing: of considerable size; less formal than *large* and usu without the emotional implications of *great* LME [5] – про річ: великого розміру; менш формально, ніж *large* і звичайно без емоційних конотацій *great*], **great** [of an object: big, large, now usu when implied surprise, admiration, contempt, etc. OE [5] – про предмет: великий, крупний, тепер звичайно імплікує здивування, захоплення, зневагу тощо], **huge** [very great, large or big ME [5] – величезний] і **vast** [of very great or large dimensions or size LME [5] – дуже великий за вимірами або розміром]. Усі ці прикметники приписують референту *crisis* такий параметр, як «великі розміри» й відтак втілюють концептуальний корелят ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ ВЕЛИКОГО РОЗМІРУ, утворюючи **розширення** базової онтологічної метафори:

(1) *On Friday, five days after soldiers forced their way into the presidential palace and removed Manuel Zelaya, the leftist president, at gunpoint, the leading international body attempting to solve central America's **biggest political crisis** in a generation seemed to be of the same opinion* (Financial Times, Jul 3, 2009).

(2) *The crisis in the financial markets has been **the greatest** in the past 50 years, but it is in such conditions that the toughest and most dynamic companies show their colours* (Financial Times, Feb 11, 2009).

(3) *«This is the only reason why the situation has not degenerated into a **huge crisis** so far»* (Financial Times, Jul 3, 2009).

(4) *Yet tackling China's **vast medical crisis** is daunting* (Newsweek, Dec 13, 2008).

Це розширення має полісемантичне підґрунтя: зона подібності задається слотом ТАКИЙ, проте референту приписуються не лише «наявність розмірів», що власне й надає йому властивостей ФІЗИЧНОГО ОБ'ЄКТА, але й додаткова характеристика розмірів – «великі».

Прикметник **massive** [having great size and weight ME [5] – такий, що має великий розмір та вагу], окрім властивості «наявність розмірів», приписує референту *crisis* ще дві властивості – «великий розмір» та «вага» й у такий спосіб уподібнює його ФІЗИЧНОМУ ОБ'ЄКТУ ВЕЛИКОГО РОЗМІРУ і ВАГИ:

(5) *Would a No vote not produce **a massive political crisis**, both in the European Union and in Ireland?* (Financial Times, Sep 13, 2009).

Утворене розширення метафори має полісемантичне підґрунтя, оскільки усі ознаки референта структуруються на базі одного слоту ТАКИЙ.

Усі названі метафори становлять собою розширення базової метафори ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ, оскільки не просто наділяють референт КРИЗА такими характеристиками, як «розміри», «вага», але й конкретизують ці характеристики – «великий розмір/велика вага». При цьому референт не змінює свого статусу в родо-видовій ієрархії концептуальних корелятів КРИЗИ.

Хоча такі якості, як «великий розмір/вага», в англomовній культурі стереотипно оцінюються як позитивні, у контексті аналізованого дискурсу такі метафори, як правило, мають **негативну утилітарну оцінку «шкідливо»** оскільки характеризують таке негативне соціальне, економічне й політичне явище, як криза й, з точки зору суб'єкта оцінки, його величина лише наносить більшої шкоди. Відтак, негативний оцінний потенціал метафори визначається негативною аксіологічною природою концептуального референта.

Концептуальний корелят ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ має **біоморфну специфікацію ЖИВА ІСТОТА**. Ця специфікація реалізується, зокрема, складеним прикметником *eight-month-old*, де **old** означає [of a special age, duration of life OE [5] – про вік, довжину життя], що дозволяє уподібнити референт *crisis* ЖИВИЙ ІСТОТІ, наділяючи його такою характеристикою, як «вік». Наприклад:

(6) *An **eight-month-old political crisis** in Belgium, one of Europe's most decentralised states, appeared close to an end on Monday with a compromise under which even more self-rule would be offered to the country's regions* (Financial Times, Feb 25, 2008). Метафора закорінена на моносемантичному підґрунті. Прикметник **grave** [of people: solemn, serious as opp. to mirthful or jocular E16; [5] – про людей: поважний, серйозний як протилежність радісному або жартівливому E16] наділяє референт *crisis* такою характеристикою ЛЮДИНИ, як «серйозність» й у такий спосіб утворює **антропне розширення** СЕРЬОЗНА ЛЮДИНА:

(7) *If some latter-day Rip Van Winkle nodded off in 2007 and awoke this New Year's Eve to survey the capital markets, he'd pick up scant clues that he'd dozed through **the gravest economic crisis** since stockbrokers started falling past Manhattan windows back in 1929* (Financial Times, Dec 31, 2009).

Як і будь-яке інше розширення, описана метафора спирається на полісемантичне підґрунтя – і ознака «подібність до людини», яка імплікується ознакою «серйозність», і власне ознака «серйозність» приписується референту на базі слоту ТАКИЙ.

Хоча «серйозність» є нейтральною характеристикою людини, у сполученні з референтом КРИЗА ця якість переоцінюється як така, що посилює шкідливість КРИЗИ й відтак набуває **негативної утилітарної оцінки «шкідливо»**. Відповідно, негативність концептуального референта змінює оцінний знак корелята і стає джерелом негативної оцінки метафори в цілому.

Прикметники **unrelenting** [not giving way to kindness or compassion; unmerciful L16 [5] – неспроможний на доброту та співчуття, безжалісний] та **severe** [strict in manners of conduct or behaviour; austere M16 [5] – суворий в манерах поведінки; аскетичний] теж персоніфікують референт КРИЗА й водночас акцентують таку характеристику ЛЮДИНИ, як «безжалісність», утворюючи **антропне розширення БЕЗЖАЛІСНА ЛЮДИНА**:

(8) *The **unrelenting political crisis** and speculation that militias are being formed has left many Lebanese aghast at the thought that the country could be sliding into civil war once more* (Times, Nov 23, 2007).

Ця метафора спирається на полісемантичне підґрунтя й реалізує, окрім **негативної утилітарної оцінки «шкідливо»**, заданої референтом, ще й **негативну етичну оцінку «аморально»**, втілювану корелятом, оскільки такі якості, як «безжалісність/жорстокість» не вписується в морально-етичні норми. Тут оцінні знаки корелята і референта співпадають.

Окрім того, кваліфікативна схема складає підґрунтя для реалізації **експерієнціальної специфікації** КРИЗА є ХВОРОБА. Засобами реалізації метафори служать словосполучення *acute crisis* [acute – of a disease, symptoms of disease: of short duration LME [5] – про хворобу, симптоми хвороби: короткочасні]; *painful crisis* [painful – causing mental distress or suffering; causing bodily pain or suffering ME [5] – таке, що спричиняє ментальні страждання; фізичний біль або страждання].

Окремому розгляду підлягають метафори, корелятом яких є **онтологічна образ-схема КОНТЕЙНЕР/ ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА**. Мовним засобом реалізації таких метафор є, зокрема, прикметник **deep** [having great extension downward from the top OE [5] – глибокий], який приписує референту *crisis* таку характеристику, як «глибина», й у такий спосіб формує полісемантичне підґрунтя **розширення** КРИЗА є ГЛИБОКИЙ КОНТЕЙНЕР:

(9) *A devaluation in 1994 amid **a deep economic crisis** spurred a wave of popular unrest that Chavez eventually tapped to win the presidency five years later* (Financial Times, Jan 9, 2010).

Зона подібності задається слотом ТАКИЙ: ознака «подібність до контейнера» імплікується прикметником **deep**, що характеризує описуваний об'єкт як «глибокий», а «глибина» імплікує наявність певного резервуара – у найбільш загальному вигляді – контейнера.

Іншою образ-схемою, що реалізує метафори КРИЗИ, є **орієнтаційна образ-схема ШЛЯХ**, яка втілюється, зокрема, словосполученням *the way to a crisis* (шлях до кризи). КРИЗА, відповідно, репрезентує точку у просторі, що є пунктом призначення руху суб'єкта пізнання:

(10) *And as we continue down this path — dangerous big banks, out-of-control health care spending, significant tax cuts, small changes in nonmilitary discretionary spending and irresponsible rhetoric on both sides — **we are well on our way to a real crisis*** (Wall Street Journal, Feb 24, 2011).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, кваліфікативна схема лежить в основі базових метафор КРИЗА є ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ, КРИЗА є КОНТЕЙНЕР/ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА, КРИЗА є ШЛЯХ (ТОЧКА ПРИЗНАЧЕННЯ). Базовий онтологічний корелят ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ має розширення ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ ВЕЛИКОГО РОЗМІРУ/ВАГИ, а також біоморфну специфікацію ЖИВИЙ ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ й її антропну специфікацію ЛЮДИНА з розширеннями СЕРЬЮЗНА/ БЕЗЖАЛІСНА ЛЮДИНА. Образ-схемний онтологічний корелят КОНТЕЙНЕР/ВМІСТ КОНТЕЙНЕРА має розширення ГЛИБОКИЙ КОНТЕЙНЕР. Зазначені метафори реалізують негативну утилітарну оцінку «шкідливо», а у випадку корелята БЕЗЖАЛІСНА ЛЮДИНА – ще й етичну оцінку «аморально». Джерелом цієї оцінки є концептуальний референт КРИЗА. У контексті дискурсу його негативний

аксіологічний потенціал надає негативної оцінки аксіологічно нейтральному кореляту (ЖИВА ІСТОТА/ СЕРЙОЗНА ЛЮДИНА/ КОНТЕЙНЕР/ ТОЧКА ПРИЗНАЧЕННЯ) або змінює позитивний знак корелята на негативний (ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ ВЕЛИКОГО РОЗМІРУ/ ВАГИ).

Перспективним є встановлення корелятив референта КРИЗА, утворених за іншими ономаціологічними схемами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / [ed. A. Ortony]. – Cambridge : CUP, 1993. – P. 202-251.
2. Lakoff G. More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago; London : The Univ. of Chicago Press, 1989. – 230 p.
3. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / René Dirven, Marjolyn Verspoor. – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 301 p.
4. Жаботинская С. А. Ономаціологічні моделі і подійні схеми / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. – Харків : ХНУ, 2009. – № 837. – С. 3-14.
5. The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. – N.Y. : OUP, 1993. – Vol. I. A-M. – 1876 p. – Vol. II. – N-Z – 3801 p.

Сальтевская М. Концептуальные корреляты референта КРИЗИС, образованные по квалификативной схеме (на материале англоязычного газетного дискурса).

В статье установлены концептуальные корреляты референта КРИЗИС, образованные по квалификативной схеме в современном англоязычном газетном дискурсе и определен их аксиологический потенциал. Кваликативная схема лежит в основе базовых метафор КРИЗИС есть ФИЗИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ, КРИЗИС есть КОНТЕЙНЕР/СОДЕРЖИМОЕ КОНТЕЙНЕРА, КРИЗИС есть ПУТЬ (МЕСТО НАЗНАЧЕНИЯ). Базовый онтологический коррелят ФИЗИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ имеет расширение ФИЗИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ БОЛЬШОГО РАЗМЕРА/ВЕСА, а также биоморфную спецификацию ЖИВОЙ ФИЗИЧЕСКИЙ ОБЪЕКТ и ее антропную спецификацию ЧЕЛОВЕК с расширением СЕРЬЕЗНЫЙ/БЕЗЖАЛОСТНЫЙ ЧЕЛОВЕК. Образ-схемный онтологический коррелят КОНТЕЙНЕР/СОДЕРЖИМОЕ КОНТЕЙНЕРА имеет расширение ГЛУБОКИЙ КОНТЕЙНЕР. Выявленные корреляты реализуют негативную утилитарную оценку «вредно».

Ключевые слова: концептуальный коррелят, концептуальный референт, когнитивная метафора, англоязычный газетный дискурс.

Saltevska M. Conceptual Correlates of the Referent CRISIS Created on the Basis of the Qualification Scheme (in the Contemporary English Newspaper Discourse).

The article discovers the conceptual correlates of the referent CRISIS, created on the basis of the qualification scheme in the contemporary English newspaper discourse and brings to light their evaluative potential. The scheme serves as a basis for such basic metaphors as PHYSICAL OBJECT, CONTAINER/CONTENTS, WAY (POINT of DESTINATION).

Key words: conceptual correlate, conceptual referent, cognitive metaphor, English newspaper discourse.

Ірина Холявко
(Глухів)

УДК 808.5:81'276.6:62,

КОГНІТИВНИЙ ТИП ОСОБИСТОСТІ АВТОРА І МОВНІ ВІДХИЛЕННЯ У НАУКОВОМУ ТЕКСТІ В АСПЕКТІ РЕДАГУВАННЯ

У статті досліджено психологічні особливості автора наукового тексту, важливі у його науково-пізнавальній та текстотвірній діяльності. Текстотвірну діяльність науковця розглянуто як єдність мотиваційних, операційних, афективних і волевих аспектів. Закцентовано на труднощах, які можуть виникати при породженні наукового тексту з огляду на особливості аналітико-синтетичної мисленнєвої діяльності вченого. Визначено специфіку редакторського читання наукового тексту як потоку свідомості, що контролюється наявною у свідомості редактора моделлю еталонного, ідеального тексту. Проаналізовано мовленнєві відхилення у науковому тексті, спричинені домінуванням тих чи інших рис когнітивного стилю автора. З'ясовано психологічні

причини відхилень у побудові наукового тексту крізь призму процесу редагування. Доведено, що особливості когнітивного стилю автора впливають на формування його індивідуального стилю і специфіку відхилень від культуромовного еталону наукової комунікації.

Ключові слова: науковий текст, редагування, саморедагування, відхилення, когнітивний тип особистості автора, психологічні особливості автора наукового тексту, текстотвірна діяльність.

Постановка проблеми. Класична теорія редагування виходить із того, що редагування в основному є творчим процесом, а тому і сама теорія редагування будується як творча наука. Незначна частина операцій у редагуванні ґрунтується на нормативній основі (наприклад, лінгвістичні норми, зафіксовані правописом, чи логічні норми). Тож вважаємо, що редагування можна позиціонувати у функціональному аспекті, тобто «як відкритий процес, залучений до творчої, отже, осмисленої текстопороджувальної діяльності» [1, с. 17 – 18].

Науковий стиль у порівнянні з іншими функціональними стилями літературної мови характеризується найбільшою повнотою вираження процесу мислення. Тому при породженні наукового тексту можуть виникати труднощі, спричинені специфікою аналітико-синтетичної мисленнєвої діяльності вченого, який стикається зі складним завданням репрезентувати свої наукові здобутки у такій текстовій формі, яка б не тільки адекватно передавала інтелектуальний зміст, а й відповідала критеріям культури мовлення у сфері наукової комунікації. Творчий бік діяльності редактора при цьому пов'язаний з інтерпретацією авторського задуму і зіставленням реального тексту з культуромовним еталоном формування наукового тексту [1, с. 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині загальновизнаною є важливість не тільки фахового, а й авторського редагування тексту (рукопису) наукового твору в процесі підготовки його до оприлюднення. Погляди на ключові аспекти редагування наукового тексту висвітлені в роботах М. П. Копорової, О. О. Баженової, Н. Ф. Непийводи, Н. В. Зелінської, М. С. Тимошика та ін.

У другій половині XX століття ідея про те, що вивчення мови є ключем до пізнання людини і світу, стала провідною методологічною настановою для представників низки гуманітарних дисциплін. Сучасні дослідження дискурсів органічно поєднують вивчення «власне» мовних процесів і різноманітних духовних, психологічних, соціальних та інших виявів людини, яка постійно «живе в мові». З огляду на це **актуальність** нашої розвідки обумовлена необхідністю дослідження психологічних особливостей автора наукового тексту, важливих у його науково-пізнавальній та текстотвірній діяльності, а також потребою інвентаризації та аналізу відхилень у побудові тексту, зумовлених цими особливостями. **Метою** статті є аналіз мовленнєвих відхилень у науковому тексті, причиною яких є когнітивний тип особистості автора наукового тексту, **завданнями** – опис типових рис особистості, важливих для науково-пізнавальної та текстотвірної діяльності, з'ясування психологічних причин відхилень у побудові наукового тексту крізь призму процесу редагування (чи саморедагування).

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-який інтелектуальний продукт (ідея, концепція дослідження, інтерпретація емпіричних даних тощо) набуває остаточного концептуального вигляду в науковому тексті, через посередництво якого він потрапляє в певний історичний контекст, висвітлюються його зв'язки у предметному полі відповідної науки, він розглядається крізь призму нормативних вимог до наукового тексту як окремого жанру. Текстотвірна діяльність науковця відбувається в єдності мотиваційних, операційних, афективних і вольових аспектів [2, с. 33]. Як зазначає Н. П. Пешкова, «текст перебуває в «епіцентрі» між процесами породження і розуміння, осмислення, або між задумом і смыслом». «Життєвий цикл» тексту вона визначає як ланцюжок «замисел – текст – смысл» [3]. У цьому сенсі редагування наукового тексту потребує особливого стану свідомості: у цьому стані доміinantним є зосередження уваги на тексті, його формі та змісті: редактор (або автор у випадку саморедагування) прагне поліпшити текст, не ігноруючи при цьому «загрозу зміщення смислу» [1, с. 17].

Читання як різновид інтелектуальної діяльності породжує у суб'єкта цієї діяльності певним чином керований потік свідомості. У процесі редакторського читання цей потік контролюється наявною у свідомості редактора моделлю еталонного, ідеального тексту, яка передбачає його формально-змістову єдність. У процесі редагування з орієнтуванням на модель еталонного тексту, на думку М. П. Котюрової, виникає два питання: перше стосується особистості автора з притаманними йому рисами як чинник текстотворення, друге полягає у

визначенні ролі креативного компонента в текстотвірній діяльності як формі наукової творчості. Вона описала типові властивості особистості, важливі для науково-пізнавальної та текстотвірної діяльності, та з урахуванням встановлених психологами когнітивних стилів як фундаментальних особистісних характеристик виділила такі типи особистості автора тексту: «споглядач», «класифікатор» і «синтетик» [1, с. 147]. На основі цієї класифікації типів особистості автора наукового тексту проаналізуємо відхилення від норми у побудові текстів наукового стилю, спричинені домінуванням тих чи інших рис когнітивного стилю автора.

«Споглядач» орієнтований на феноменологічний опис явищ (у психології «феноменологічним» вважають дослідження, орієнтоване не на об'єктивний факт, а на його унікальне суб'єктивне переживання конкретною людиною). Здебільшого «феноменологічним» називають чисто описовий метод, який не претендує на встановлення причиново-наслідкових зв'язків. У текстах, які продукує «споглядач», широко використовують: розмовну лексику і фразеологію: *Такий тип іміджу, як на нас, є найбільш оптимальним у професійній діяльності вихователя дошкільного закладу (треба: на наш погляд); Вказані елементи знаходяться у неперервній динаміці їх прояву (треба: перебувають); Провідна функція антропологічного підходу в педагогіці – гносеологічна, бо саме вона відображає загальний світогляд до змісту педагогічного знання (треба: тому що, адже) прийменники з неточним значенням, недоречно вжиті дієслова-зв'язки: **З боку** багатовимірності трактування терміна «інтерес» як психологічної категорії, важливими для нашого дослідження стали роботи таких вчених С. Рубінштейна, Л. Виготського та ін. (треба: з погляду, з позиції). У професійній праці особистість **виступає** у функціональному аспекті (треба: реалізується); Логічним наслідком **стає** виокремлення мотиваційної структури особистості учня на етапі вибору професії (треба: є); Діяльнісний підхід **включає** функціональні характеристики фахівця (треба: охоплює); Таким чином, **вважаємо** безпосередній зв'язок поняття «націоналізм» з предметом нашого наукового пошуку (треба: стверджуємо).*

«Класифікатор» прагне до встановлення формально-логічних відношень між поняттями. Водночас може недоречно використовувати мовні одиниці для вираження логіко-семантичних відношень між поняттями: *Викладачам-практикам відомо, що діяльність без **прийнятої** мети не є повноцінною та достатньо ефективною (треба: визначеної); Процес активізації відбувається тоді, коли педагог забезпечує **надбання** нових знань, оволодіння новими вміннями... (треба: набуття); Культурологічний підхід **будується** на визнанні прав людини на вільний розвиток і виявлення своїх здібностей (треба: ґрунтується).*

«Синтетик» орієнтований на цілісне бачення предмета і семантичну лаконічність вираження думки. Семантична лаконічність пов'язана з мовними законами економії та аналогії, під дією яких у науковому мовленні може відбуватися не тільки звуження значення, але і його розширення за рахунок зв'язку зі словом широкої семантики. З погляду мовленнєвої культури це спричиняє те, що автор з метою посилення контексту вживає додаткове слово широкої семантики [1, с. 151]: ***Результати** фактичного стану формування професійного інтересу у кваліфікованих робітників аграрної галузі свідчать про необхідність виявлення причин такого стану (результати – надлишкове слово); **Процес** активізації пізнавальної діяльності повинен відбуватися систематично (процес – надлишкове слово); Професіогенетичний підхід базується **на необхідності** виявлення системних характеристик професіонала не тільки в їх актуальному стані, але і в динаміці (на необхідності – надлишкове слово).*

Взявши за основу ще один критерій диференціації типів особистості, а саме відсутність чи наявність емоцій у процесі пізнавальної та текстотвірної діяльності, можна, спираючись на дослідження М. П. Котюрової, виокремити такі типи особистості автора наукового тексту: «реаліст» і «романтик» [1, с. 147].

«Реалістові» притаманна логічність, послідовність, стрункість у викладі матеріалу. Однак прагнення автора до впорядкування думок «може стикатися з труднощами лексико-семантичного та граматичного узгодження» [1, с. 152]: ***Аналіз** категорії інтересу з позиції філософії **акцентує увагу** на таких важливих його характеристиках, як суб'єктність, спрямована активність, причиново-наслідкова зумовленість (треба: **дослідник**, проаналізувавши, **акцентує увагу**...). **Аналіз** змісту біологічних дисциплін **дає змогу говорити** про можливість*

цілеспрямованого використання екологічного та валеологічного потенціалу лекційних та семінарських курсів у циклі біологічних наук (треба: проаналізувавши зміст біологічних дисциплін, **можемо зробити висновок про...**). Наведені приклади демонструють логічний зсув: недоречно елімінувати суб'єкта дії, оскільки це призводить до неточного вираження логіко-семантичних відношень між поняттями і заважає адекватному розумінню тексту реципієнтом.

«Романтику» властиві асоціативність, наявність уточнювальних елементів, супровідної інформації тощо. При цьому необхідно об'єднати інформацію мовними засобами, які адекватно передають процес авторської думки. Некоректне висловлення думки може спричинити різні відхилення, зокрема неузгодженість граматичних категорій: **У статті, написаною в співавторстві, дисертантці належить обґрунтування основної мети та конкретних цілей, змісту, засобів, форм, методів, прийомів, педагогічних технологій професійно-технічної освіти (треба: у статті, написаній...).** Аналіз практики формування професійного інтересу майбутніх кваліфікованих робітників **зумовлює подальшу логіку дослідження: конкретизація та обґрунтування педагогічних умов формування професійного інтересу майбутніх кваліфікованих робітників (треба: ...зумовлює подальшу логіку дослідження: конкретизацію та обґрунтування педагогічних умов...).** Для успішного здійснення професійної діяльності **кваліфікованого робітника** вирішальне значення має інтерес до змісту діяльності, дієздатність, воля та ін(треба: для успішного здійснення професійної діяльності кваліфікованим робітником).

Увага автора може бути зосереджена на «макросмислах», звідси – «стрибки» думки, які призводять до неточності зв'язку компонентів у словосполученні, словосполучень у реченні, предикативних одиниць у складному реченні, наприклад: **У період дорослішання** (за віковою періодизацією розвитку особистості Л. Виготського, Д. Ельконіна), який триває від 11 – 12 до 20 років і охоплює підлітковий вік, ранню та зрілу юність, **головною його особливістю є перехід від дитинства до дорослості**(треба: у період дорослішання... **головним є** перехід від дитинства до дорослості). У наведеному прикладі відхилення має суто психологічну причину виникнення, зумовлену дистантним розташуванням частин речення: у період дорослішання ... **головною його особливістю є...**Проаналізуємо ще декілька прикладів: **Цей процес охоплює не лише здатність оперувати набутою сукупністю ЗУНів, але і бажанням** здобувати їх(треба: охоплює... **здатність... і бажання...**). Рівень сформованості професійного інтересу кваліфікованого робітника аграрної галузі визначає міру **відповідності** кількісних та якісних характеристик досліджуваного явища **з ідеальною моделлю** такого(треба: ...**відповідності ідеальній моделі...**). Поділяючи думку М. П. Котюрової, вважаємо, що відхилення такого типу мають психолінгвістичне підґрунтя і не пов'язані з нормативно-мовною компетентністю з огляду на їх граматичну прозорість [1, с. 155].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У наукових текстах зафіксована і збережена найважливіша пізнавальна цінність – наукове знання. Ми дослідили відхилення в побудові наукового тексту, зумовлені психологічними особливостями автора, зокрема специфікою його когнітивного стилю. Домінантна риса когнітивного стилю науковця активно впливає на процес породження тексту, в результаті чого можуть виникати різні відхилення і навіть помилки. Особливості когнітивного стилю автора впливають на формування його індивідуального стилю і специфіку відхилень від культуромовного еталону наукової комунікації. З погляду практичних перспектив дослідження вважаємо, що ознайомлення молодих науковців із універсальними психологічними особливостями автора наукового тексту, важливими у його текстотвірній діяльності, може надати їм знання про ступінь відповідності своєї текстотвірної компетентності професійним еталонам; уявлення про свої переваги і недоліки у процесі текстотворення, про шляхи самовдосконалення; усвідомлення свого індивідуального способу успішної діяльності, свого індивідуального стилю текстотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котюрова М. П. Культура научной речи: текст и его редактирование : учебное пособие / М. П. Котюрова, Е. А. Баженова. – М. : Флинта: Наука, 2008. – 280 с.
2. Мова і мовлення в просторі наукової і практичної діяльності психологів: монографія / за ред. В.В. Андрієвської. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 140 с.
3. Пешкова Н. П. Психолінгвистические аспекты типологии научного текста [Електронний ресурс] / Н. П. Пешкова. – Режим доступу. – <http://www.dissercat.com/content/psikholingvisticheskie-aspekty-tipologii-nauchnogo-teksta>

Холявко И. Когнитивный тип личности автора и речевые погрешности в научном тексте в аспекте редактирования.

В статье исследуются психологические особенности автора научного текста, важные в его научно-познавательной и текстотворческой деятельности. Текстотворческая деятельность ученого рассматривается как единство мотивационных, операционных, аффективных и волевых аспектов. Акцентировано внимание на трудностях, которые могут возникать в процессе создания научного текста, с учетом особенностей аналитико-синтетической мыслительной деятельности ученого. Определена специфика редактирующего чтения научного текста как потока сознания, контролируемого существующей в сознании редактора моделью эталонного, идеального текста. Проанализированы речевые погрешности в научном тексте, причиной которых является доминирование тех или иных черт когнитивного стиля автора. Определены психологические причины отклонений в построении научного текста через призму процесса редактирования. Доказано, что особенности когнитивного стиля автора влияют на формирование его индивидуального стиля и специфику отклонений от культурно-речевого эталона научной коммуникации.

Ключевые слова: научный текст, редактирование, саморедактирование, погрешность, когнитивный тип личности автора, психологические особенности автора научного текста.

Kholyavko I. The Cognitive Type of the Author's Personality and Speech errors in Scientific Text in Terms of Editing.

The article examines the psychological characteristics of the author of the scientific text, in his important scientific and informative text-creative activity. Text-creative activity of the scientist is seen as a unity of motivational, operational, affective and volitional aspects. The attention is focused on the difficulties that may arise in the process of creating a scientific text, taking into account the features of analytical and synthetic thinking activity of the scientist. Specificity of editing scientific texts as a stream of consciousness, controlled by existing in the minds of the editor of the reference model, the ideal text. Analyzed speech errors in scientific text, caused by the dominance of particular features of the cognitive style of the author. The psychological causes of deviations in the construction of scientific text through the prism of the editing process were determined. It is proved that the characteristics of the cognitive style of the author influence the formation of his individual style and specifics of deviations from the cultural and scientific communication standard speech.

Key words: scientific text, editing, self-revision, error, cognitive type of the author's personality, psychological characteristics of the author of the scientific text.

Лариса Шевченко
(Київ)

УДК 81'373

КОНЦЕПТОСФЕРА СЛОВА «ОТЕЦЬ» У ТЕКСТІ НОВОГО ЗАВІТУ

Стаття присвячена розгляду концепту «Отець» на матеріалі тексту Нового Завіту, Концептуалізація досліджуваного поняття детермінує його сутнісні ознаки, які об'єктивуються певними мовними одиницями. Застосування системного підходу до аналізу, а також ряду дослідницьких процедур сприяють багатоаспектному дослідженню явища, дозволяють визначити його складові в усій повноті. Концепт емпірично узагальнює контексти, в яких фігурує, вони утворюють цілісний і структурований семантичний простір, формуючи його концептуальну сферу. Специфічність вербалізації досліджуваного поняття виявляють концептуальні поля, які демонструють регулярну сполучуваність із ним. Застосування польового підходу до аналізу засобів вербалізації концепту дозволило системно представити коло смислів, які реалізують текстову інтерпретацію, що дає можливість з'ясувати його змістовне наповнення. Використання методики формування концепту через текстові смисли дозволяє об'єктивувати його сутнісні характеристики, здійснити моделювання структури. Системне дослідження біблійних концептів дає можливість виявити смислові домінанти Нового Завіту, його провідні теми та ідеї.

Ключові слова: Новий Завіт, концепт, концептуальний аналіз, концептуальне поле, моделювання структури концепту.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку науки характеризується стрімким розвитком нового напрямку – когнітивної лінгвістики, яка поряд із когнітивною психологією, філософією, інформатикою, біологією, фізикою своїми підходами і методами вирішує завдання когнітивної науки, когніції. Вона існує в межах сучасної антропоцентричної парадигми досліджень, яка істотно розширила горизонти лінгвістики, демонструючи функціональну природу мови, її роль у процесах життєдіяльності людини суспільства. Центром досліджень когнітивної лінгвістики є мова як загальний когнітивний механізм, когнітивний інструмент, а коло її завдань охоплює проблеми влаштування і функціонування людських знань, вивчення видів знань і структур їх представлення, співвідношення мови і свідомості, мови як засобу пізнання і комунікації, її ролі в концептуалізації та категоризації світу, узагальненні людського досвіду. Дослідники вважають цей напрям лінгвістики перспективним з ряду причин: «по-перше, він сприяє більш глибокому розумінню концептуального аналізу як спрямованого на виявлення концептів у їх двоякій функції – і як оперативних одиниць свідомості і як значень мовних знаків, тобто як деяких ідеальних одиниць, об'єктивованих у мовних формах і категоріях (концептах, «схоплених» мовними знаками). По друге, напрям представляється перспективним і через давні традиції дослідження мови в нашій країні у її зв'язку з мисленням і логікою» [8, с. 52].

Поняття концепту як багатовимірного смислового утворення є базовим у когнітивній лінгвістиці. Важливість і актуальність концептуальних досліджень обумовлена тим, що вони спрямовані на вирішення таких фундаментальних проблем, як з'ясування особливостей представлення знань про світ і способи їх концептуалізації в мові. Вважається, що концептуалізація є процесом структуризації та представлення знань із деяких мінімальних концептуальних одиниць [6, с. 93], а самі концептискладають «категоріальну основу всієї людської діяльності, і, перш за все, мови» [2, с. 47].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом у лінгвістичній науці можна виділити три основні підходи до розуміння та інтерпретації концепту: когнітивний, культурологічний і системно-мовний. Представники когнітивної лінгвістики (О. Бабушкін, М. Болдирев, І. Голубовська, В. Жайворонок, О. Кубрякова, М. Пименова, З. Попова, О. Селіванова, Г. Слишкін, Ю. Степанов, Й. Стернін, В. Телія та ін.) підходять до пояснення сутності концепту як явища ментального характеру, визначають його як одиницю оперативної свідомості, що містить інформацію про певний об'єкт дійсності. В рамках цього підходу концептуалізація трактується як важливий процес пізнавальної діяльності людини, що актуалізує коло об'єктів у когнітивному ланцюжку «розум (свідомість) – мова – репрезентація – концептуалізація – категоризація – сприймання» [7, с. 25]. Культурологічний напрямок представлений роботами С. Воркачова, В. Жайворонка, В. Карасика, В. Колесова, В. Маслової, Д. Лихачова, С. Ляпіна, Г. Слишкіна, Ю. Степанова та ін. Вони розглядають концепт як ментальне утворення, відзначене етнокультурною специфікою. Досліджуючи природу концептів, В. Жайворонок використовує найменування «концепти історико-культурної свідомості народу» і виділяє в їхній структурі такі компоненти, як образність і етносимволіка. Він вважає їх мовними одиницями, наповненими етнокультурним змістом, які «здебільшого і функціонують у культурних контекстах та позначені образністю та етносимволікою» [3, 48]. Системно-мовний підхід до інтерпретації концепту використовується у працях Н. Арутюнової, Т. Булигіної, Л. Гришаєвої, І. Кобозевої, В. Кононенка, І. Михальчука, Т. Радзівської, В. Телії, Л. Чернейко та ін. При цьому реконструкція концепту здійснюється на основі мовних даних – засобів його об'єктивації, системний опис яких дозволяє з'ясувати його смислове наповнення, здійснити моделювання структури. Як відзначає І. Кобозева, «концептуальний аналіз – це аналіз сполучуванісних властивостей лексеми, в яких виявляється закріплений в її значенні колективний досвід носіїв мови» [4, с. 84].

Наше дослідження виконано в руслі системно-мовного підходу до вивчення концептів. Його **об'єктом** є концепт *Отець* у тексті Нового Завіту. Вивчення його змісту відбувається на основі узагальнення смислів ряду мовних реалізацій і визначається певним інтервалом абстракції, у межах якого він є сформованим через обсяг лексико-семантичної парадигми, що експлікується мовними одиницями, які передають цей концепт у тексті. «Концепт – це конструкт, який репрезентує асоціативне поле імені, але не рівний йому. Концепт – це парадигматична модель імені, що включає і логічну структуру його змісту, і сублогічну. Ці

структури виводяться відповідно і з вільної сполучуваності імені, і з невідільної, тобто з синтагматичних відношень імені, фіксованих у тексті» [9, с. 314].

Для з'ясування особливостей вербалізації концепту вбачається доцільним використання польової методики, в основі якої лежить поняття концептуального поля. Воно містить сукупність семантично пов'язаних мовних елементів, які об'єднані на основі родової або видової спільності та групуються навколо слова-номінанта концепту. Концептуальне поле системно організоване і включається у формування концептуальної сфери слова. Фрагменти концептосфери, які демонструють певну змістовну сторону концепту, складають його концептуальну лінію. **Метою статті** є з'ясування змісту і структури концепту *Отець*, представленого текстом Нового Завіту. Для досягнення мети у роботі розв'язується ряд **завдань**: виявлення мовних засобів експлікації концепту; формування на їх основі концептуальних полів; моделювання структури концепту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні спостерігається посилений інтерес до вивчення Святого Письма, яке не можна порівняти ні з яким іншим твором за своєю соціальною, суспільно-історичною та літературною значимістю. Концептуальний аналіз цього тексту є актуальним з огляду на з'ясування законів його побудови, провідних біблійних тем та ідей. Важливість досліджень концептів дослідники обґрунтовують їхнім функціональним навантаженням у тексті, тим, що концепт існує як «глибинний смисл, від початку максимально і абсолютно згорнута смислова структура тексту, яка є втіленням мотиву, інтенцій автора, що привели до породження тексту» [5, с. 202].

Концепт *Отець* є одним із найважливіших біблійних понять. Святе Письмо називає причину і походження всякого отцівства в Богові як Творці неба і землі, всього видимого і невидимого: *Мені, найменшому від усіх святих, дана була оця благодать, благовістити поганам недосліджене багатство Христове та висвітлити, що то є зарядження таємниці, яка від віків захована в Бозі, Який створив усе* (Еф. 3:8-9) [1]; *Бо хоч і існують так звані боги чи на небі, чи то на землі, як існує багато богів і багато панів, та для нас один Бог Отець, що з Нього походить усе, ми ж для Нього, і один Господь Ісус Христос, що все сталося Ним і ми Ним* (1 Кор. 8:5,6).

У Новому Завіті найменування *Отець* належить до ключових лексем, оскільки демонструє високу частотність (229 разів) та має численні контекстуальні асоціативно-семантичні зв'язки з іншими словами. Основними концептуальними лініями його представлення у творі є такі: «Хто такий Отець, Його характеристики, атрибути», «Отець – Його Син Ісус Христос», «Отець – люди».

Перша концептуальна лінія ідентифікує Отця як Бога. Системна текстова сполучуваність лексем *Отець* і *Бог* спрямована на констатацію саме цього факту. Основою для такої інтерпретації служить ряд контекстів: *Пильнуйте не про поживу, що гине, але про поживу, що зостається на вічне життя, яку дасть нам Син Людський, бо відзначив Його **Бог Отець*** (Іван. 6:27); *Ісус відповів: Як Я славлю Самого Себе, то ніщо Моя слава. Мене прославляє Отець Мій, про Якого ви кажете, що Він Бог ваш* (Іван. 8:54); *Бо хоч і існують так звані боги чи на небі, чи то на землі, як існує багато богів і багато панів, та для нас один **Бог Отець**, що з Нього походить усе, ми ж для Нього, і один Господь Ісус Христос, що все сталося Ним, і ми Ним* (1 Кор. 8:5-6); *...не перестаю за вас дякувати, і в молитвах своїх за вас згадую, щоб **Бог** Господа нашого Ісуса Христа, **Отець** слави, дав вам Духа премудрості та відкриття для пізнання Його* (Еф. 1:15-17); *Один Господь, одна віра, одне хрещення, один **Бог і Отець** усіх, що Він над усіма, і через усіх, і в усіх* (Еф. 4:5-6); *Сам же **Бог і Отець** наш, і Господь наш Ісус нехай вирівняє нашу дорогу до вас!* (1 Сол. 3:11); *Говорить до неї Ісус: Не торкайся до Мене, бо Я ще не зійшов до Отця. Але йди до братів Моїх та їм розповіж: Я йду до **Свого Отця й Отця вашого**, і до **Бога Мого й Бога вашого!*** (Іван. 20:17); *...благодать вам і мир від Бога Отця нашого й Господа Ісуса Христа!* (1 Кор. 1:3); *А потому кінець, коли Він передасть царство **Богові й Отцеві**, коли Він зруйнує всякий уряд, і владу всяку та силу* (1 Кор. 15:24); *А **Богові й нашому Отцеві** слава на віки віків. Амінь* (Фил. 4:20); *Бо Він честь та славу прийняв від **Бога Отця**, як до Нього прийшов від величної слави голос такий: Це Син Мій Улюблений, що Його Я вповодив!* (2 Петр. 1:17). Нерідко досліджуване ключове слово вживається у сполученні зі словом *Небесний*, словосполученням *що на небі*, які формують розуміння Отця як Бога. Цьому підпорядковані такі фрагменти: *Погляньте на птахів небесних, що не сіють, не жнуть, не збирають у клуні, та проте ваш **Небесний***

Отець їх годує. Чи ж ви не багато вартніші за них? (Матв.6:26); Тож як ви, бувши злі, потрапите добрі дари своїм дітям давати, скільки ж більше **Отець** ваш **Небесний** подасть добра тим, хто проситиме в Нього! (Матв. 7:11); І коли стоїте на молитві, то прощайте, як маєте що проти кого, щоб і **Отець** ваш **Небесний** пробачив вам прогріхи ваші (Мар. 11:25); Отож, коли ви, бувши злі, потрапите добрі дари своїм дітям давати, скільки ж більше **Небесний Отець** подасть Духа Святого всім тим, хто проситиме в Нього? (Лук. 11:13); Отже, кожного, хто Мене визнає перед людьми, того перед **Небесним Отцем** Моїм визнаю й Я. Хто ж Мене відічурається перед людьми, того й Я відічураюся перед **Небесним Отцем** Моїм (Матв. 10:32-34); Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли **Отця** вашого, **що на небі** (Матв. 5:16); Стережіться виставляти свою милостиню перед людьми, щоб бачили вас; а як ні, то не матимете нагороди від **Отця** вашого, **що на небі** (Матв. 6:1); Не кожен, хто каже до Мене: Господи, Господи! увійде в Царство Небесне, але той, хто виконує волю Мого **Отця, що на небі** (Матв. 7:21).

Інше поле цієї концептуальної лінії демонструє такі риси Отця, як благословенний, досконалий, милосердний. Системні зв'язки ключового слова із прикметниками на їх позначення створюють образ доброго Отця. Для цього задіяні такі контексти: **Благословенний Бог і Отець** Господа нашого Ісуса Христа, **Отець** милосердя й **Бог** потіхи всілякої (2 Кор. 1:3); **Знає Бог і Отець** Господа нашого Ісуса Христа, а Він **благословенний** навіки, що я не говорю неправди (2 Кор. 11:31); **Благословенний Бог і Отець** Господа нашого Ісуса Христа, що нас у Христі поблагословив усяким благословенням духовним у небесах (Еф. 1:3); **Благословенний Бог і Отець** Господа нашого Ісуса Христа, що великою Своєю милістю віродив нас до живої надії через воскресення з мертвих Ісуса Христа (1 Петр.1:3); **Благословенний Бог і Отець** Господа нашого Ісуса Христа, **Отець** милосердя й **Бог** потіхи всілякої (2 Кор. 1:3); Отож, будьте досконалі, як **досконалий Отець** ваш **Небесний!** (Матв. 5:48); Будьте ж милосердні, як і **Отець** ваш **милосердний!** (Лук. 6:36).

Значне текстове поширення отримала ще одна концептуальна лінія досліджуваної концептосфери «Отець – Його Син Ісус Христос», яка демонструє стосунки, зв'язки між Богом Отцем і Його Сином Ісусом Христом. Вона досить об'ємна, її складниками є декілька концептуальних полів, основним репрезентантом яких є найменування Ісуса Христа (*Ісус Христос, Ісус, Христос, Син (Людський, Божий), Слово*), а також їх займенникові відповідники. Одне із яких формує думку про те, що Отець і Син – одне ціле, переважно через мовлення Ісуса Христа, Його свідчення про Отця. Перш за все це контексти, які передають їх єдність, близькість, єдинородність (переважно із присвійними займенниками *Мій, Свій, Його*, а також із контекстуальними синоніми (*одне, однороджений, рівний*). Наприклад: *А Ісус* відповів і до нього промовив: Блаженний ти, Симоне, сину Йонин, бо не тіло і кров тобі оце виявили, але **Мій Небесний Отець** (Матв.16:17); *І я* глянув, і ось **Агнець** стоїть на Сіонській горі, а з Ним сто сорок чотири тисячі, що мають Ім'я Його й Ім'я **Отця Його**, написане на своїх чолах (Об.14:1); **Я й Отець** Ми **одне!** (Іван.10:30); *Ото настає година, і вже настала, що ви розпорошитесь кожен у власне своє, а Мене ви Самого покинете... Та не Сам Я, бо зо Мною Отець!* (Іван.16:32); *Та промовив Ісус до Петра: Всунь у піхви меча! Чи ж не мав би Я пити ту чашу, що Отець дав Мені?* (Іван.18:11); *А Він їм відказав: Чого ж ви шукали Мене? Хіба ви не знали, що повинно Мені бути в тому, що належить Моєму Отцеві?* (Лук. 2:49); *І Слово* сталося тілом, і перебувало між нами, повне благодаті та правди, і ми бачили славу **Його**, славу як **Однородженого від Отця** (Іван.1:14); *Кажу ж вам, що віднині не питиму Я від оцього плоду виноградного аж до дня, коли з вами його новим питиму в Царстві Мого Отця* (Матв. 26:29); *Переможець* зодягнеться в білу одежу, а ймення його **Я** не змию із книги життя, і ймення його визнаю **перед Отцем Своїм і перед Його Анголами** (Об. 3:5). Значна текстова активність також спостерігається у таких словосполучень, як *Отець у Мені, Я в Отці*. Зазначений напрям концептуалізації підтверджується цілим рядом контекстів: *А коли Я* чиню, то хоч ви Мені віри й не ймете, повірте ділам, щоб пізнали й повірили ви, що **Отець у Мені, а Я ув Отці!** (Іван.10:38); *Чи не віруєш ти, що Я в Отці, а Отець у Мені?* Слова, що Я вам говорю, говорю не від Себе, а Отець, що в Мені перебуває, Той чинить діла ті. Повірте Мені, що **Я в Отці, а Отець у Мені!** Коли ж ні, то повірте за вчинки самі (Іван. 14: 10, 11); *Того дня пізнаєте ви, що в Своїм Я Отці, а ви в Мені, і Я в вас* (Іван. 14:20).

Інше польове утворення демонструє такі складові концепту, у яких зв'язок Отця і Сина відтворюють фрагменти, де функціонують лексеми із словами на позначення емоцій, ставлення. Одні з них передають інформацію про стосунки Отця і Сина, Їхнє спілкування. Для її експлікації використовуються лексеми *любити, полюбити, перебувати в любові, шанувати, шукати волі, зберігати заповіді, навчитися* ін. Наприклад: **Отець любить Сина**, і дав усе в Його руку (Іван. 3:35); **Через те Отець любить Мене**, що Я власне життя віддаю, щоб ізнову прийняти його (Іван. 10:17); **Як Отець полюбив Мене**, так і Я полюбив вас. **Перебувайте в любові Моїй!** (Іван. 15:9); **Якщо будете ви зберігати Мої заповіді, то в любові Моїй перебуватимете**, як і Я зберіг Заповіді Свого Отця, і перебуваю в любові Його (Іван. 15:10); **Ісус відповів: Не маю Я демона, та шаную Свого Отця**, ви ж Мене зневажаєте (Іван. 8:49); **Як Отець Мене знає, так і Я Отця знаю**, і власне життя Я за вівці кладу (Іван. 10:15); **Передав Мені все Мій Отець. І Сина не знає ніхто, крім Отця, і Отця не знає ніхто, окрім Сина**, та кому Син захоче відкрити (Матв. 11:27); **Я нічого не можу робити Сам від Себе. Як Я чую, суджу, і Мій суд справедливий, не шукаю бо волі Своєї, але волі Отця**, що послав Мене (Іван. 5:30); **Тож Ісус їм сказав: Коли ви підіймете Людського Сина, тоді зрозумієте, що то Я, і що Сам Я від Себе нічого не дію, але те говорю, як Отець Мій Мене був навчив** (Іван. 8:28); **Якщо будете ви зберігати Мої заповіді, то в любові Моїй перебуватимете**, як і Я зберіг Заповіді Свого Отця, і перебуваю в любові Його (Іван. 15:10). Інші текстові фрагментисвідчать, що ставлення людей до Сина демонструє ставлення їх до Отця, що означає єдність. близькість Ісуса Христа з Отцем. При цьому задіяні такі лексеми, як *знати, визнавати, пізнавати, бачити, любити, ненавидіти, відрікатися* та ін. Наприклад: **І сказали до Нього вони: Де Отець Твій? Ісус відповів: Не знаєте ви ні Мене, ні Мого Отця. Якби знали Мене, то й Отця Мого знали б** (Іван. 8:19); **Коли б то були випізнали Мене, ви пізнали були б і Мого Отця. Відтепер Його знаєте ви, і Його бачили** (Іван. 14:7); **Хто Мене ненавидить, і Мого Отця той ненавидить** (Іван. 15:23); **Хто неправдомовець, як не той, хто відкидає, що Ісус є Христос? Це антихрист, що відрікається Отця й Сина! Кожен, хто відрікається Сина, не має Отця; хто визнає Сина, той має Отця** (1 Іван. 2:22-23); **Хто заповіді Мої має та їх зберігає, той любить Мене. А хто любить Мене, то полюбить його Мій Отець, і Я полюблю Його, і об'явлюсь йому Сам** (Іван. 14:21); **Ісус відповів і до нього сказав: Як хто любить Мене, той слово Моє берегтиме, і Отець Мій полюбить його, і Ми прийдемо до нього, і оселю закладемо в нього** (Іван. 14:23).

Ще одне концептуальне поле сформоване семантичними зв'язками ключової лексеми *Отець* із словами на позначення таких дій Отця, Ісуса Христа, які свідчать про повноваження Ісуса Христа, надані Йому Отцем, про місію, яку Він доручив Йому виконати. Такі контексти представлені лексемами *суд, судити, приходити, винувати, виходити, приймати, звіщати, передавати, заповідати, давати, відзначити* ін. Завдяки їх функціонуванню у цьому полі розкривається ще одна важлива грань стосунків Отця і Сина Його Ісуса Христа. Наприклад: **Від Отця вийшов Я, і на світ Я прийшов. І знов покидаю Я світ та й іду до Отця** (Іван. 16:28); **А отож, як правницею Божою був Він вознесений, і обітницю Духа Святого прийняв від Отця, то й злив Він оте, що ви бачите й чуєте** (Дії. 2:33); **А потому кінець, коли Він передасть царство Богові й Отцеві**, коли Він зруйнує всякий уряд, і владу всяку та силу (1 Кор. 15:24); **Пильнуйте не про поживу, що гине, але про поживу, що зостається на вічне життя, яку дасть нам Син Людський, бо відзначив Його Бог Отець** (Іван. 6:27). У зазначеному польовому утворенні одним із найбільших є фрагмент, що стосується місії Ісуса Христа, покладеної на Нього Отцем, із ключовою лексемою *посилати*. Наприклад: **А коли Я суджу, то правдивий Мій суд, бо не Сам Я, а Я та Отець, що послав Він Мене!** (Іван. 8:16); **Я Сам свідчу про Себе Самого, і свідчить про Мене Отець, що послав Він Мене** (Іван. 8:18); **А Ісус їм сказав: Якби Бог був Отець ваш, ви б любили Мене, бо від Бога Я вийшов і прийшов, не від Себе ж Самого прийшов Я, а Мене Він послав** (Іван. 8:42); **...то Тому, що Отець освятив і послав Його в світ, закидаєте ви: Зневажаєш Ти Бога, через те, що сказав Я: Я Син Божий?** (Іван. 10:36); **Тоді знову сказав їм Ісус: Мир вам! Як Отець послав Мене, і Я вас посилаю!** (Іван. 20:21); **І ми бачили й свідчимо, що Отець послав Сина Спасителем світу** (1 Іван. 4:14); **Але Я маю свідчення більше за Іванове, бо ті справи, що Отець Мені дав, щоб Я виконав їх, ті справи, що Я їх чиню, самі свідчать про Мене, що Отець Мене послав!** (Іван. 5:36); **Як Живий Отець послав Мене, і живу Я Отцем, так**

і той, хто Мене споживає, і він житиме Мною (Іван. 6:57); А коли Я суджу, то правдивий Мій суд, бо не Сам Я, а Я та **Отець, що послав Він Мене!** (Іван.8:16). Досліджуване концептуальне поле об'єднують також контексти, які містять словосполучення *одержувати владу, сидати на престолі, віддавати суд*. Наприклад: ...і буде пасти їх залізним жезлом; вони, немов глиняний посуд, покрушаться, як і **Я одержав владу від Свого Отця** (Об. 2. 27); *Переможцєві сісти Я дам на Моєму престолі зо Мною, як і Я переміг був, і з Отцем Своїм сів на престолі Його* (Об. 3:21); **Бо Отець і не судить нікого, а весь суд віддав Синові** (Іван. 5:22).

У Новому Завіті аналізована концептуальна лінія «Отець – Його Син Ісус Христос» знаходить розвиток через ще однепольове утворення, яке свідчить про те, Син робить те, що й Отець; що до вподоби Отцю, діє за волею Отця. При цьому переважно використовуються структури, які містять паралель – найменування однакових дій Отця і Сина. Для об'єктивації текстових смислів тут активізована в більшості випадків дієслівна лексика на позначення роботи, праці, процесів: *працювати, робити, чинити, воскрешати, оживляти, показати* ін. Наприклад: *А Ісус відповів їм: **Отець Мій працює аж досі, працюю і Я*** (Іван. 5:17); *Відповів же Ісус і сказав їм: По правді, по правді кажу вам: Син нічого робити не може Сам від Себе, тільки те, що Він бачить, що **робить Отець**; бо що робить Він, те **так само й Син робить*** (Іван. 5:19); *Бо як мертвих **Отець воскрешає й оживлює, так і Син, кого хоче, оживлює*** (Іван. 5:21); *Бо як має **Отець життя Сам у Собі, так і Синові дав життя мати в Самому Собі*** (Іван. 5:26); ...та щоб світ зрозумів, що люблю Я Отця, і як **Отець наказав Мені, так роблю**. Уставайте, ходім звідсіля (Іван. 14:3); *Чи не віруєш ти, що Я в Отці, а Отець у Мені? Слова, що Я вам говорю, говорю не від Себе, а **Отець, що в Мені перебуває, Той чинить діла ті*** (Іван. 14:10); *Але Я маю свідчення більше за Іванове, бо ті справи, що Отець Мені дав, щоб Я виконав їх, ті **справи, що Я їх чиню, самі свідчать про Мене, що Отець Мене послав!*** (Іван. 5:36); *А Той, Хто послав Мене, перебуває зо Мною; Отець не зоставив Самого Мене, бо Я завжди чиню, що Йому до вподоби* (Іван. 8:29); *Відповів їм Ісус: Я вам був сказав, та не вірите ви. **Ті діла, що чиню їх у Ймення Свого Отця, вони свідчать про Мене*** (Іван.10:25); *Відповів їм Ісус: **Від Отця показав Я вам добрих учинків багато, за котрий же з тих учинків хочете Мене каменувати?*** (Іван. 10:32).

Обсяг аналізованого концепту доповнюється константними ознаками про те, що Отець прославляє Свого Сина. Їх мовне втілення здійснюється через фрагменти із словами *слава, прославляти, прославляти*сь. Наприклад: *Бо **прийде Син Людський у славі Свого Отця** з Анголами Своїми, і тоді віддасть кожному згідно з ділами його* (Матв.16:27); *Бо хто буде Мене та Моєї науки соромитися в роді цім перелюбнім та грішнім, того посоромиться також **Син Людський, як прийде у славі Свого Отця** з Анголами святими* (Мар. 8:38); *І Слово сталося тілом, і перебувало між нами, повне благодаті та правди, і ми бачили **славу Його, славу як Однородженого від Отця*** (Іван. 1:14); *Отож, ми поховані з Ним хрищенням у смерть, щоб, як воскрес **Христос із мертвих славою Отця, так щоб і ми стали ходити в обновленні життя*** (Рим. 6:4); *Бо **Він честь та славу прийняв від Бога Отця, як до Нього прийшов від величної слави голос такий: Це Син Мій Улюблений, що Його Я вподобав!*** (2 Петр.1:17); *Ісус відповів: Як Я славлю Самого Себе, то ніщо Моя слава. **Мене прославляє Отець Мій, про Якого ви кажете, що Він Бог ваш*** (Іван. 8:54); *І коли що просити ви будете в Ймення Моє, те вчиню, щоб у **Сині прославивсь Отець*** (Іван. 14:13).

Значна кількість складових поняття *Отець* указує на концептуальне утворення, яке формується лексемами для найменування людей. Їх сполучуваність із словом-номінантом концепту дала поштовх для функціонування значної за обсягом концептуальної лінії «Отець – люди», сформованої рядом концептуальних полів. Вони детерміновані текстовим завданням розкрити взаємостосунки Бога Отця і людей.

Одне із системних польових утворень реалізує думку, що Бог є Отцем людей. Опорою для його моделювання послужили переважно присвійні займенники на позначення людей, задіяні для створення смислу про спільність, єдність їх із Отцем. Вони репрезентовані такими контекстами: *Сам же **Бог і Отець наш, і Господь наш Ісус нехай вирівняє нашу дорогу до вас!*** (1 Сол. 3:11); *І не називайте нікого **отцем на землі, бо один **вам Отець, що на небі***** (Матв. 23:9); *Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли **Отця вашого, що на небі*** (Матв. 5:16); *А Я вам кажу: Любіть ворогів своїх, благословляйте тих,*

хто вас проклинає, творить добро тим, хто ненавидить вас, і молиться за тих, хто вас переслідує, щоб вам бути синами **Отця вашого**, що на небі, що наказує сходити сонцю Своему над злими й над добрими, і дощ посилає на праведних і на неправедних (Матв. 5:44-45); Вийдіть тому з-поміж них та й відлучіться, каже Господь, і не торкайтесь нечистого, і Я вас прийму, і буду Я вам за **Отця**, а **виза синів і дочок Мені будете**, говорить Господь Вседержитель! (2 Кор. 6: 17, 18); Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли **Отця вашого**, що на небі (Матв. 5: 16); А ти, коли молишся, увійди до своєї комірчини, зачини свої двері, і помолися **Отцеві своєму**, що в таїні; а **Отець твій**, що бачить таємне, віддасть тобі явно (Матв. 6: 6); Нехай Він зміцнить серця ваші невинними в святості перед Богом і **нашим Отцем**, при приході Господа нашого Ісуса з усіма святими Його! (1 Сол. 3:13); Павло, і Силуан, і Тимофій до Солунської Церкви **в нашім Бозі Отці** й Господі Ісусі Христі: **благодать вам і мир від Бога Отця й Господа Ісуса Христа!** (2 Сол. 1:1-3).

Інше концептуальне поле сформоване на основі експлікації твердження про те, що Отець Небесний дає людям Свої настанови, заповіді. Воно репрезентоване рядом контекстів із використанням дієслівних форм наказового способу (*любить, нехай світить, благословляйте, творить, стережіться, молиться, будьте досконалі та ін.*). Наприклад: **Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли Отця вашого, що на небі** (Матв. 5:16); **А Я вам кажу: Любіть ворогів своїх, благословляйте тих, хто вас проклинає, творить добротим, хто ненавидить вас, і молиться за тих, хто вас переслідує, щоб вам бути синами Отця вашого, що на небі, що наказує сходити сонцю Своему над злими й над добрими, і дощ посилає на праведних і на неправедних** (Матв. 5:44-45); **Отже, будьте досконалі**, як досконалий **Отець** ваш **Небесний!** (Матв. 5: 48); **Стережіться виставляти свою милостиню перед людьми, щоб бачили вас; а як ні, то не матимете нагороди від Отця вашого, що на небі** (Матв. 6:1); **А ти, коли молишся, увійди до своєї комірчини, зачини свої двері, і помолися Отцеві своєму, що в таїні; а Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі явно** (Матв. 6:6); **А ти, коли постии, намасти свою голову, і лице своє вмий, щоб ти посту свого не виявив людям, а Отцеві своєму, що в таїні; і Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі явно** (Матв. 6: 17,18); **Не любіть світу** ані що в світі. Коли любить хто світ, у тім немає любові **Отцівської** (1 Іван. 2:15).

Текстове втілення досліджуваної концептуальної лінії базується на фрагментах із використанням лексеми *Царство*, його синоніми *вічне життя* у сполученні зі словами *заповідати, засяяти, посісти, сидіти, давати, звіщати, з'являться*. Вони вживаються для втілення твердження, що Отець дарує людям Небесне Царство. Це відображено в таких фрагментах: **Тоді праведники, немов сонце, засяють у Царстві свого Отця. Хто має вуха, нехай слухає!** (Матв.13:43); **Тоді скаже Цар тим, хто праворуч Його: Прийдіть, благословенні Мого Отця, посядьте Царство**, уготоване вам від закладін світу (Матв. 25:34); **Не лякайся, черідко мала, бо сподобалося Отцю вашому дати вам Царство** (Лук. 12: 32); **...а життя з'явилося, і ми бачили, і свідчимо, і звіщаємо вам життя вічне, що в Отця перебувало й з'явилося нам** (1 Іван. 1:2).

Модель досліджуваного концепту будується також на основі концептуального поля, що містить інформацію про блага, що дає людям Отець. Така конкретизація його змісту детермінована лексемами *благодать, милість, мир, любов*, з допомогою яких у тексті передане ставлення Бога до людей. Це концептуальне поле представлене численними текстовими фрагментами: **...усім, хто знаходиться в Римі, улюбленим Божим, вибраним святим, благодать вам та мир від Бога, Отця нашого, і Господа Ісуса Христа!** (Рим. 1:7); **Благодать Господа нашого Ісуса Христа, і любов Бога й Отця, і причастя Святого Духа нехай буде зо всіма вами! Амінь** (2 Кор. 13:13); **...благодать вам і мир від Бога, Отця нашого, і Господа Ісуса Христа** (Гал. 1:3); **Мир братам і любов із вірою від Бога Отця й Господа Ісуса Христа!** (Еф. 6:23); **...до Тимофія, щирого сина завірою: благодать, милість, мир від Бога Отця і Христа Ісуса, Господа нашого!** (2 Сол. 4:2); **...до Тита, щирого сина за спільною вірою: благодать, милість та мир від Бога Отця й Христа Ісуса, Спасителя нашого!** (Тит. 1:4); **...нехай буде з вами благодать, милість, мир від Бога Отця та Ісуса Христа, Сина Отцевого, у правді та в любові!** (2 Іван. 1:3); **Павло, з волі Божої апостол Христа Ісуса, за обітницею життя, що в Христі Ісусі, до Тимофія, сина улюбленого: благодать, милість, мир від Бога Отця й Христа Ісуса, Господа**

нашого! (2 Тим. 1: 1, 2); Подивіться, яку любов дав нам Отець, щоб ми були дітьми Божими, і ними ми є. Світ нас не знає тому, що Його не пізнав (1 Іван. 3:1); ...до святих і вірних братів у Христі, що в Колосах: **благодать вам і мир від Бога, Отця нашого!** (Кол. 1:2); ...**благодать вам і мир від Бога Отця нашого й Господа Ісуса Христа!** (Флм. 1:3).

Інформація про спільність людей із Отцем реалізується завдяки ряду текстових смислів. Базовими для їх утворення виступають контексти із лексемами, які об'єднані семантикою на позначення спільності, єдності, близькості: *спільність, коритися, пізнавати, пробувати, вклонятися, славити, дякувати, покликані, улюблені* ін. Їх значеннєвий потенціал переданий такими фразами: *А до того, ми мали батьків, що карали наше тіло, і боялися їх, то чи ж не далеко більше повинні **коритися ми Отцеві духів**, щоб жити?* (Євр. 12:9); ...*що ми бачили й чули про те ми звіщаємо вам, щоб і ви мали спільність із нами. **Спільність же наша з Отцем і Сином Його Ісусом Христом*** (1 Іван. 1:3); *Пишу, діти, вам, бо **ви пізнали Отця**. Я писав вам, батьки, бо ви пізнали Того, Хто від початку. Писав я до вас, юнаки, бо міцні ви, і Слово Боже в вас пробуває, і лукавого перемогли ви* (1 Іван. 2:14); *Тож що ви чули з початку, нехай в вас пробуває воно; якщо в вас пробуватиме те, що ви чули з початку, то й **ви пробуватимете в Сині й Отці*** (1 Іван. 2:24); *Але настає година, і тепер вона є, коли **богомільці правдиві вклоняться будуть Отцеві** в душі та в правді, бо Отець Собі прагне таких богомільців* (Іван. 4:23); *Кожен, хто робить переступ та не пробуває в науці Христовій, той Бога не має. А хто пробуває в науці Його, **той має і Отця**, і Сина* (2 Іван. 1:9); *Юда, раб Ісуса Христа, а брат Якова, покликаним, **улюбленим у Бозі Отці** та збереженим Ісусом Христом: милість вам, і мир, і любов хай примножиться!* (Юд. 1:1); *І все, що тільки робите словом чи ділом, усе робіть у Ім'я Господа Ісуса, **дякуючи** через Нього **Богові й Отцеві*** (Кол. 3:17); *І не впивайтесь вином, в якому розпуста, але краще наповнюйтесь Духом, розмовляючи поміж собою псалмами, і гімнами, і піснями духовними, співаючи й граючи в серці своєму для Господа, **дякуючи** завжди за все **Богові й Отцеві** в Ім'я Господа нашого Ісуса Христа, корячися один одному у Христовім страху* (Еф. 5:18-21).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, функціонування концепту *Отець* у Новому Завіті виявляє особливості його формування як багатовимірною смислового утворення, що демонструє велику узагальнювальну силу. Він виступає фокусом, у якому сходяться всі види текстової інформації про нього. Як продемонструвало дослідження, це поняття є одним із найбільш містких текстових утворень, його структура містить три концептуальні лінії, породжені численними концептуальними полями. Польова методика дослідження засобів вербалізації концепту *Отець* дозволила змодельовати їх у вигляді складного структурного утворення, що представляє такий зміст його концептосфери: Хто є Отцем, Його характеристики, атрибути (Бог є Отцем; Отець є благословенним, досконалим, милосердним); Отець – Його Син Ісус Христос (Отець і Син – одне; Вони мають стосунки, спілкування; Отець і Син близькі, єдині; Отець наділив Сина повноваженнями, доручив здійснити місію; Син робить те, що й Отець, що до вподоби Отцю, діє по волі Отця; Отець прославляє Сина); Отець – люди (Бог є Отцем людей; Отець дає людям свої настанови, заповіді; Отець дарує людям Небесне Царство; Отець дає людям благодать, мир, милість і любов; люди мають спільність, єдність, близькість із Отцем).

Як демонструє матеріал, текстова вербалізація цього концепту здійснюється в напрямках, які демонструють багатогранні стосунки Бога Отця із Сином Ісусом Христом і з людьми, розкриваючи Його вічну батьківську природу. З'ясування змістовного наповнення одиниць концептосфери тексту – концептів, що існують як глибинні смисли провідних тем, ідей, ціннісних установок, дозволяє представити його зміст у вигляді системи провідних домінант.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької наново перекладена / Пер. І. Огієнка. – К., 1992. – 1255 с.
2. Берестнев Г. И. О новой «реальности» языкознания / Г.И. Берестнев // Филологические науки. – 1997. – № 4. – С. 47–55.
3. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / В.В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 32. – С. 51–53.
4. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика / И.М. Кобозева. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 350 с.
5. Красных В.В. Основы психолингвистической теории коммуникации / В.В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с.

6. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина; Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 245 с.
7. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие. 4-е изд. / В.А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 296 с.
8. Рудакова А.В. Когнитология и когнитивная лингвистика / А.В. Рудакова. – Воронеж: «Истоки», 2004. – 80 с.
9. Чернейко Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени. / Л.О. Чернейко. – М.: МГУ, 1997, – 326 с.

Шевченко Л. Концептосфера слова «Отец» в тексте Нового Завета.

Статья посвящена рассмотрению концепта «Отец» на материале текста Нового Завета. Концептуализация исследуемого понятия детерминирует его существенные признаки, которые объективируются определенными языковыми единицами. Использование системного подхода к его анализу, а также ряда исследовательских процедур способствует многоаспектному изучению явления, позволяют определить его составляющие во всей полноте. Концепт эмпирически обобщает контексты, в которых фигурирует, они создают целостное и структурированное семантическое пространство, формируя его концептуальную сферу. Специфичность вербализации исследуемого понятия определяют концептуальные поля, которые демонстрируют регулярную сочетаемость с ним. Применение полевого подхода к анализу средств вербализации концепта позволило системно представить круг смыслов, которые реализуют текстовую интерпретацию, что дает возможность определить его содержательное наполнение. Использование методики формирования концепта через текстовые смыслы позволяет объективировать его сущностные характеристики, осуществить моделирование структуры. Системное исследование библейских концептов дает возможность выявить смысловые доминанты Нового Завета, его ведущие темы и идеи.

Ключевые слова: Новый Завет, концепт, концептуальный анализ, концептуальное поле, моделирование структуры концепта.

Shevchenko L. The Concept Space of the Notion of Father in the New Testament.

The article looks at the concept of Father based on the text of the New Testament. The conceptualization of the concept in question determines its essential features objectified by certain linguistic units. A systematic approach to its analysis and a number of research techniques provide for a full and comprehensive study of the event and its components. The concept gives an empirical summary of the contexts in which it is mentioned and which form a coherent and structured semantic space shaping its conceptual environment. Conceptual fields highlight the specific verbalization of the concept in question and their regular compatibility. A field approach used to analyse the means of its verbalization allows for a systemic presentation of a range of meanings forming its textual interpretation, which makes it possible to determine the meaning of the event being researched. Its essential characteristics, which are used as a framework for modelling the structure of the concept, are objectified by using the method of forming a concept through textual meanings. The semantic dominants, key issues and ideas of the New Testament are identified through a systematic study of the biblical concepts.

Key words: the New Testament, concept, concept space, conceptual analysis, conceptual field, modeling of the concept structure.

Світлана Щербина
(Київ)

УДК 811.111'373

МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ БІНАРНИХ КОНЦЕПТІВ «SUCCESS» ТА «FAILURE» В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ XX СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються особливості мовної об'єктивації концептів SUCCESS та FAILURE в англomовних художніх творах XX ст. Встановлено мовні засоби первинної номінації концептів SUCCESS та FAILURE у художніх творах даної епохи, серед яких домінують позиції займають лексеми success, failure та їх частиномовні похідні. Окреслено вторинні – метафоричні засоби вербалізації концептів SUCCESS та FAILURE, які відображають асоціативно приписувані відповідним ментальним утворенням окремі властивості деяких реальних чи фіктивних сутностей. Виявлено комбінаторні зв'язки концептів SUCCESS та FAILURE з іншими ментальними сутностями (субконцептами), які демонструють багатий потенціал асоціативних зв'язків концептів SUCCESS та FAILURE у спектрі англomовного художнього дискурсу XX ст.

Ключові слова: концепт, бінарний концепт, мовна об'єктивація, засоби вербалізації, комбінаторні зв'язки, художні твори.

Постановка проблеми. Антропоцентрична спрямованість сучасних лінгвоконцептологічних досліджень засвідчує зростання дослідницького інтересу до вивчення способів і засобів вербалізації людиною результатів пізнання навколишньої дійсності. Сприймаючи світ крізь призму своєї рідної мови, людина поступово формує в своїй свідомості систему образів (концептів), які, вербалізуючись у мові, розкривають стереотипні уявлення про навколишню дійсність.

Концепт як “базова одиниця колективного знання, що має мовне вираження і визначена етнокультурною специфікою” [2, с. 35], став об’єктом багатьох лінгвоконцептологічних розвідок (праці С.Г. Воркачова, В.І. Карасика, В.А. Маслової, А.М. Приходька, Ю.С. Степанова та ін.). Особливо питомої ваги у цьому відношенні набули дослідження, присвячені вивченню мовної об’єктивації бінарних концептів, які відображають генетичну основу одиниць мислення структурувати елементи навколишнього світу за характером їх різновекторного аксіологічного навантаження, а також протилежності як суттєвої ознаки ментального відображення світу загалом та кожного фрагмента дійсності зокрема [3, с. 13]. Вивчення, з одного боку, онтологічно протилежних, а з іншого – змістовно взаємопов’язаних сутностей, на думку вчених, є одним із провідних методів опису цілісного фрагмента мовної картини світу [4, с. 49].

Аналіз останніх досліджень. Об’єктом нашого дослідження виступають бінарні концепти SUCCESS та FAILURE, які належать до ключових концептів англоамериканського суспільства, національний характер якого детермінується концепцією виняткового індивідуалізму та прагненням представників англо-американської спільноти за будь-яку ціну досягти успіху у різних сферах життя людини.

У раніше проведених нами дослідженнях вже міститься досвід опису бінарної опозиції концептів SUCCESS та FAILURE у різних дискурсивних практиках сьогодення [5, С. 313 – 317]. Однак, як відомо, концепт є динамічним ментальним утворенням, що з часом збагачується новими конотаціями та обростає новими асоціативними зв’язками з іншими концептами. У цьому відношенні, цікаво було б простежити динаміку функціонування досліджуваних нами концептів, опираючись не лише на сучасний стан їх розвитку, але й на особливості їх мовної репрезентації у прив’язці до основних цінностей певної культурної епохи, які знаходять яскраве вираження на сторінках художньої літератури.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей мовної об’єктивації бінарних концептів SUCCESS і FAILURE в англомовних художніх творах XX ст. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) окреслити основний арсенал первинних номінативних засобів об’єктивації концептів SUCCESS та FAILURE у художніх творах визначеного періоду; 2) виявити вторинні засоби вербалізації досліджуваних нами концептів; 3) встановити комбінаторні зв’язки концептів SUCCESS та FAILURE у досліджуваних творах.

Матеріалом дослідження слугували літературні художні твори американських письменників (Jack London “Martin Eden” [7], Theodore Dreiser “Sister Carrie” [8]).

Виклад основного матеріалу. Перейдемо безпосередньо до результатів дослідження. Як і будь-які інші вербалізовані концептуальні сутності, концепти SUCCESS та FAILURE актуалізуються у спектрі англомовних художніх творів за допомогою широкого кола первинних номінативних засобів, серед яких провідне місце відводиться іменам концептів – лексемам success та failure (75 випадків слововживань). Домінантну позицію за кількістю слововживань займає лексема success (58 випадків слововживань), яка набуває оцінно-маркованих конотацій у поєднанні з атрибутивними субстантивами оцінки: great success (шалений успіх), ultimate success (цілковитий успіх), partial success (частковий успіх), temporary success (тимчасовий успіх). Наприклад: *Then the certitude of his **ultimate success** rose up in him, an able alley of hunger, and with a quick moment he slipped the coin into his pocket* (London, p. 126).

Як свідчить контекстуальний аналіз, не менш продуктивним способом мовної об’єктивації концептів SUCCESS та FAILURE у художніх творах є їх репрезентація за допомогою низки синонімічних номінантів, які створюють так званий когнітивний праобраз успіху та поразки у концептосистемі англомовного художнього дискурсу XX ст. Так, концепт SUCCESS об’єктивується через когнітивно-семантичні ознаки таких лексем як: *fame, wealth, fortune, prosperity, achievement, victory, triumph, happiness, luck*. За кількісним співвідношенням

слововживань домінантну позицію серед них займає лексема *fortune* (36 контекстуальних фрагментів), яка переважно вживається на позначення матеріального стану особистості: *They were the **small fortunes** and secret order distinctions. These gentlemen Elks knew the standing of one another. They had regard for the ability which could amass a **small fortune**, own a nice home, keep a barouche or carriage, perhaps, wear fine clothes, and maintain a good mercantile position* (Dreiser, p.125).

У свою чергу, концепт FAILURE номінується за допомогою таких синонімічних маркерів як: *destruction, misfortune, ruin, poverty, collapse, disappointment, loss*, серед яких за частотністю вживання виділяються лексеми *loss i poverty* (26 контекстуальних фрагментів), що, на нашу думку, є свідченням того, що для англійської мовної особистості поразка – це перш за все втрата будь-якого характеру, що залишає свій відбиток на всій подальшій життєдіяльності людини: *And now **poverty threatened to seize her entirely** and to remove this other world far upward like a heaven to which any Lazarus might extend, appealingly, his hands* (Dreiser, p. 245).

Як свідчить аналіз проведеного дослідження, в контрастній площині художніх творів концепти SUCCESS і FAILURE проявляють себе через опозиційно-видові відношення лексем *wealth i poverty*. Успіх вимірюється грошима та багатством, відсутність яких розцінюється як поразка та безпорадність: *He had thought of her often enough in days past. How **successful she was - how much money she must have!*** (Dreiser, p. 422).

Відповідно до своїх матеріальних статків герої художніх творів розподіляються на два класи: the Upper class (вищий клас) та the Lower class (нищий клас). Багатії (представники вищого класу) уособлюють собою успішних особистостей, які реалізували себе в житті, а тому заслуговують на пошану та захоплення з боку інших людей: *There was a **class**, however, **too rich, too famous or too successful**, with whom he could not attempt any familiarity of address, and with these he was professionally tactful...* (Dreiser, p. 42). Представники вищого класу стороняться іншого світу – світу, де панують злидні та сморід. Для них він незрозумілий, далекий, а тому – чужий: *That was terrible! **Everything about poverty was terrible!** She wished she knew the way out... **Poverty threatened to seize her entirely** and remove this other world upward like a heaven to which any Lazarus might extend, appealingly, his hands* (Dreiser, p 245).

У рамках концептуальних моделей “SUCCESS = MATERIAL COMFORT”, “FAILURE = POOR LIVING CONDITIONS” спостерігається і видовий зв'язок концептів SUCCESS та FAILURE з субконцептом CLOTHES. Одяг виступає своєрідним індикатором матеріальних статків. Саме одяг героїв творів несе в собі інформацію про соціальний статус особистості, фіксує стан її матеріального благополуччя, формуючи в уяві спостерігача певний прототип успішної чи неуспішної особистості. Наприклад, приналежність до світу багатих та успішних визначається наявністю вишуканого гардеробу та стильних аксесуарів. Як приклад: *His suit was of striped and crossed pattern of brown wool, new at that time, but since become familiar as a business suit. It was the most striking characteristics of his most successful manner and method. **Good clothes, of course, were the first essential, the things without which he was nothing*** (Dreiser, p. 3).

Однак, як засвідчує проведене дослідження, успішність особистості перш за все визначається рівнем її власних досягнень. Тобто, успішна особистість – це така людина, якій вдалося досягти всього самостійно, докладавши при цьому власні зусилля. Підтвердженням цьому є використання авторами художніх творів лексеми *to work*, яка є синонімічною по відношенню до частиномовної похідної лексеми *success*, дієслова *to succeed* [6]. Особливого значення вона набуває у поєднанні з прислівником *hard*, семантична структура якого містить сему “докладання значних зусиль, витрачання великої кількості енергії і уваги”/ *using a lot of effort, energy, or attention* [6]. Щоб досягти успіху, кожна людина повинна “зробити себе сама” (стати *self-made man*). Звернувшись до даних лексикографічних словників, помічаємо, що семантична структура лексеми *self-made* містить в собі архісему “докладання власних зусиль” (*having achieved success or recognition by one's own efforts*), що підтверджує думку про те, що кожна людина повинна сама йти до свого успіху. Лише у цьому випадку вона може заслуговувати на похвалу: *He was **self-made man**. No one had helped him* (London, p. 345]; *“I will be the man. **I will make myself the man. I will make good**”* (London, p.106).

В історії англо-американської спільноти налічується чимало видатних постатей (*self-made men*), яким вдалося реалізувати власні зусилля та стати успішними не маючи нічого за плечима. Серед них відомі літературні діячі, політики, фінансисти, бізнесмени. Як наприклад: Абрагам

Лінкольн, Бенжамін Франклін, Марк Твен, Чарльз Дікенс, Фредерік Дуглас, Генрі Форд та багато інших. Цілком очевидно, що кожного з них на життєвому шляху спіткала маса невдач, але вони не здалися і вперто йшли до своєї мети, тим самим втілили в життя концепцію американської мрії “AMERICAN DREAM”: “*American dream is the idea that you can accomplish anything you desire if you work hard. It carries the idea that you can make much money doing something that you love*” [1, с. 212].

Важливу роль у концептуальному просторі художніх творів відіграють і вторинні засоби репрезентації концептів SUCCESS та FAILURE, які відображають асоціативно приписувані відповідним ментальним утворенням окремі властивості деяких реальних чи фіктивних сутностей. У результаті цього процесу такі номінації концептів SUCCESS та FAILURE виступають метафорично заданими сферами, які проєктуються на них з інших концептів (“ЛЮДИНА”, “ФІЗИЧНИЙ ОБ’ЄКТ”, “ПРИРОДА”, “ПРЕДМЕТ” тощо).

Аналіз контекстуальних фрагментів, дібраних з обраних нами художніх творів, дав можливість відтворити метафоричний образ концептів SUCCESS та FAILURE, що може бути окреслений у концептуальних схемах онтологічних, орієнтаційних та структурних метафор, найбільш продуктивними з яких виявилася група онтологічних метафор, представлена такими метафоричними моделями як: SUCCESS / FAILURE – ЛЮДИНА, SUCCESS / FAILURE – ФІЗИЧНИЙ ОБ’ЄКТ, SUCCESS / FAILURE – ПРИРОДА, SUCCESS / FAILURE – ТОВАР.

Група метафоричних кореляцій SUCCESS / FAILURE – ЛЮДИНА репрезентується контекстуальними фрагментами, де досліджувані сутності наділяються властивостями людини. Подібно людині концептам SUCCESS та FAILURE приписується здатність до різних дій (фізичних, інтелектуальних, комунікативних), які здобувають оцінку добре чи погано. Так, онтологічні метафоричні моделі з SUCCESS та FAILURE представлені метафорами, я яких SUCCESS та FAILURE постає у образі АГЕНСА. Це підтверджується цілою низкою контекстуальних фрагментів, у яких зустрічаються такі метафоричні праобрази концептів SUCCESS та FAILURE як: УСПІХ – ПОКРОВИТЕЛЬ: *Success had given her the momentary feeling that she was now blessed with much of which he would approve* (Dreiser, p. 361); УСПІХ – ПЕРЕМОЖЕЦЬ, що викликає почуття власного тріумфу над іншими: *He rejoined in her success, kept counting her winnings, and finally gathered and put them in her extended hand* (Dreiser, p. 68); ПОРАЗКА – РУЙНІВНИК, який обирає прирікає людину на злиденне існування: *For the first time Ruth gazed upon the sordid face of poverty. Starving lovers had always seemed romantic to her, -but she had had no idea how starving lovers lived.* (London, p. 125).

Онтологічні метафоричні моделі УСПІХУ/ПОРАЗКИ як ФІЗИЧНОГО ОБ’ЄКТА представлені 2 видами метафор. Перша з них відображає метафоричне осмислення УСПІХУ як ПОДІЇ, що є приводом для веселощів та святкування: *He carried himself with the same self-important air, took his new state with easy familiarity, and rejoiced in Carrie's proclivities and successes* (Dreiser, p. 220). Інший вид метафори ілюструє ПОРАЗКУ як певний ПРЕДМЕТ, який важко сплутати з іншим через наявність в нього специфічних рис (як наприклад запах): *“It had about it that unmistakable odor of poverty that all such places have”* (Dreiser, p. 65).

Структурні метафоричні моделі художніх творів репрезентують метафоричне переосмислення поразки, яке набуває чіткої структуризації у патерні ПОРАЗКА – ХВОРОБА. Зокрема, в англійській мовній свідомості ПОРАЗКА мислиться як серйозне захворювання з важкими наслідками. Метафоричний образ концептів SUCCESS та FAILURE поповнюється орієнтаційним метафоричним моделям, когнітивна проєкція яких задається у спектрі модифікаторів “вперед” – “назад”. У заданому просторі виділяється метафорична модель SUCCESS/FAILURE – РУХ, причому SUCCESS – це рух вперед, а FAILURE – рух назад. Ця метафорична модель виступає базовою по відношенню до таких моделей як: SUCCESS – РУХ у МАЙБУТНЄ, а FAILURE – РУХ у МИНУЛЕ: *“He was a future focused man. The past is for losers...”* (Jack London, p.83).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок Таким чином, у спектрі англійських художніх творів, досліджувані нами концепти SUCCESS та FAILURE визначаються високою номінативною щільністю та образною дифузністю. У кожному конкретному випадку своєї текстової реалізації концепти SUCCESS та FAILURE передають певну частину концептуально-релевантної інформації, що приписує їм додаткові чи наділяє їх

новими властивостями, які демонструють безмежні можливості асоціативної діяльності англійської мовної особистості. Підводячи підсумки дослідження, необхідно зазначити, що різнобарвний світ художніх текстів не лише демонструє нам різнобічні способи мовної об'єктивації концептів SUCCESS та FAILURE, але і відкриває перед нами найрізноманітніші координаційні констеляції досліджуваних концептів, дистрибутивне оточення яких складає значна кількість ментальних одиниць (субконцептів). Більшість з цих одиниць характеризуються високим потенціалом комбінаторних зв'язків (концепт SUCCESS співіснує в одній концептуальній площині з концептами FORTUNE, ACHIEVEMENT, FAME, PROSPERITY, WEALTH; FAILURE проявляє щільність асоціативних зв'язків з концептами POVERTY, UNEMPLOYMENT, SUFFERING, CHEAP CLOTHES, STARVATION, LONELINESS).

У плані подальших наукових досліджень перспективним вбачається дослідження концептів SUCCESS та FAILURE у інших видах англійського дискурсу з подальшим зіставним аналізом особливостей їх вербалізації у різних дискурсивних практиках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Привалова И.В. Интеркультура и вербальный знак / И.В. Привалова. – М.: Гнозис, 2005. – 472 с.
2. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
3. Семегин Т.С. Динаміка семантичної структури бінарних концептів ПРЕКРАСНИЙ/ПОТВОРНИЙ в англійській та українській мовах: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.17 / Т.С. Семегин. – К., 2011. – 20 с.
4. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы / Т.В. Цивьян. – 3-е изд., испр. – М.: КомКнига, 2006. – 280 с.
5. Щербина С.М. Когнітивно-семантичні особливості вербалізації концептів SUCCESS та FAILURE у різних видах сучасного англійського дискурсу / С.М. Щербина // наук. праці Кам'янець-Подільського у-ту ім. Івана Огієнка: Філологічні науки. Вип. 29. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – С. 313 – 317.
6. The Compact Oxford English Dictionary Режим доступу: [http:// www.askoxford.com](http://www.askoxford.com)
7. Jack London, Martin Eden / J. London. – UK: Macmillan and Company edition, 1913. – 173 p.
8. Theodore Dreiser, Sister Carrie / T. Dreiser. – US: Pennsylvania State University, 2005. – 409 p.

Щербина С. Языковая объективация концептов SUCCESS и FAILURE в англоязычных художественных произведениях XX века.

В статье рассматриваются особенности языковой объективации концептов SUCCESS и FAILURE в англоязычных художественных текстах XX века. Установлено языковые средства первичной номинации концептов SUCCESS и FAILURE в художественных произведениях данной эпохи, среди которых доминантную позицию занимают лексемы success, failure и их дериваты. Также автор определяет вторичные – метафорические средства вербализации концептов SUCCESS и FAILURE, которые отображают ассоциативно приписываемы соответственным концептам характеристики некоторых реальных или фиктивных явлений. Раскрыты комбинаторные связи концептов SUCCESS и FAILURE с другими ментальными единицами (субконцептами), которые демонстрируют богатый потенциал ассоциативных связей концептов SUCCESS и FAILURE в англоязычном художественном дискурсе XX века.

Ключевые слова: концепт, бинарный концепт, языковая объективация, средства вербализации, комбинаторные связи, художественные произведения.

Shcherbyna S. The Linguistic Representation of the Concepts SUCCESS and FAILURE in the English fictional texts of the XXth century

The article deals with the peculiarities of the linguistic representation of the concepts SUCCESS and FAILURE in the English fictional texts of the XXth century. The primary nominative means of verbalization of the chosen concepts in the fictional texts have been determined. Taking into account the results of the quantitative analysis, the author singles out lexemes success, failure and their derivatives that prevail among other lexemes-verbalizers of the concepts SUCCESS and FAILURE in the analyzed texts. The author determines the metaphorical means of verbalization of these concepts, which reflect the associative potential of the concepts SUCCESS and FAILURE in the scope of fictional discourse. The combinatorial connections of the concepts SUCCESS and FAILURE with other mental entities (subconcepts) have been analyzed. These combinatorial connections define the prospects of the associative potential of the concepts SUCCESS and FAILURE in the English fictional discourse of the XXth century.

Key words: concept, binary concept, linguistic representation, the means of verbalization, combinational connections, fictional texts.

IV. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Ірина Вайнорене
(Київ)

УДК 811.161.2' 367.624

ГЕРОЇ ДЖЕЙН ОСТІН У ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ (ДОСВІД ЛІТЕРАТУРНОГО АНАЛІЗУ РОМАНУ К. ШИН «ТРИ ДАМИ ВЕЙССМАНН З ВЕСТПОРТУ»)

У статті розглянуто теоретичні, соціальні засади виникнення і становлення жіночої літератури в контексті розвитку загально - світового літературного процесу та англомовної жіночої прози як її складової, з'ясовано різні підходи до поняття «жіноча література» (в тому числі - з точки зору феміністської критики), досліджено соціально обумовлені та когнітивні особливості жіночого англомовного письма (на прикладі романів Д. Остін та К. Шин); проаналізовано характерні риси класичного твору та його імплікація в сучасному дискурсі (порівнюються обставини, сюжетні лінії, причинно – наслідкові зв'язки подій, що відбуваються у творах, визначено особливості поведінки головних героїв романів Джейн Остін (Jane Austen) “Sense and Sensibility” («Розум та почуття») та Кетлін Шин (Cathleen Schine) “The Three Weissmanns of Westport” («Три дами Вейссманн з Вестпорту») у схожих (або ідентичних) обставинах у ХІХ та ХХІ сторіччях.

Ключові слова: жіноча література, гендерні дослідження, традиції англомовного жіночого роману, дискурс сучасної жіночої прози, соціальний контекст, головні герої, паралельні сюжетні лінії.

Постановка проблеми. Жіноча література як культурне явище, спосіб сприйняття та відображення загальної картини світу завжди викликала чимало дискусій. Іншими словами, *de facto* існують літературні твори, написані жінками, але *de jure* вони не виокремлюються в особливий літературний пласт, поділяючи відомий погляд, що, незалежно від статі, існує тільки «якісна» і «неякісна» література. І сама **проблема** жіночої прози полягає у тому, що існує два основних підходи щодо її дослідження: «... перший - жіночої прози як літературно – естетичного феномену не існує, також як і «жіночого стилю», отже, твори письменниць треба досліджувати індивідуально, в контексті саме їх творчості» [1, 1].

Другий підхід видається більш обґрунтованим у викладі Т.А. Ровенської: «...жіноча проза виступає як феномен сумарної особистості, що формує власну культурну традицію, а її множинність – як форма естетичної цінності» [3, 1].

Аналіз останніх публікацій. Слід зазначити, що не існує єдиної точки зору, як і взагалі визначення самого терміну «жіноча література»: він відсутній у відомих вітчизняних та зарубіжних словниках літературних термінів. але таке визначення можливо знайти в «Словнику гендерних термінів»: «... жіноча література по суті є тим, що створено жінками», підкреслюючи, гендерні особливості жіночого сприйняття світу ЖЛ - особливий розділ феміністичної критики, основні завдання якого – вивчення тем та жанрів літератури, створеної жінками, вивчення нових предметів – таких як психоаналітика жіночої креативності, лінгвістика та проблематика жіночої мови, індивідуальне або колективне жіноче авторство, історія жіночої літератури та дослідження біографій окремих письменниць та їх творів» [8,].

Уперше термін “*Écriture féminine*” (жіноче письмо) було застосовано в есе Елен Сіксу (Helene Cixous) «Сміх медузи» (‘The Laugh of the Medusa’, 1975) [6, 878]. Пізніше дослідження літературних творів, написаних жінками - письменницями, в Європі та Америці проводились Монік Уїтінг (Monique Wittig), Люсі Іргарей (Luce Irigaray), Джулією Крістевою (Julia Kristeva), Ілейн Шоувалтер (Elaine Showalter), Пітером Беррі (Peter Berry), Розмарі Тонг (Rosemarie Tong), Брашею Етінгер (Brasha Ettinger) та багатьма іншими. Наприклад, Шеріл Л. Браун (Cheryl L. Brown) та Керен Олсон (Karen Olson) у своїх роботах розглядали проблеми методології

феміністської критики в цілому наряду з аналізом авторського творчого методу англомовних письменниць XIX сторіччя, таких як Е. Дікінсон та С. Платт

Бурхливий розвиток жіночої літератури в Росії наприкінці XX початку XXI століття зумовив появу цікавих робіт, присвячених різним аспектам цього феномену, авторами яких є Т. Ровенська, Т. Габріелян, А. Кіріліна, Т. Мелешко, О. Трофімова та інші.

Варто звернути увагу, на наш погляд, на досить вдале визначення вітчизняної дослідниці Г. Улюри: «Жіноча література – це художні твори, створені жінками. Жіноча література охоплює різні за стилем, жанром, видом, ступенем та мірою таланту та впливом на літературний процес тексти, які об'єднані одним – статтю автора» [5]. Саме такий підхід до творів, створених жінками, найкраще відповідає меті нашої статті: дослідити розвиток та творче переосмислення традицій жіночого англомовного роману в сучасному літературному дискурсі. Об'єктом дослідження є твори Джейн Остін (Jane Austen) “Sense and Sensibility” («Розум та почуття») та Кетлін Шин (Cathleen Schine) “The Three Weissmanns of Westport” («Три дами Вейсманн з Вестпорту»).

Загальновідомо, що в художній літературі знаходили і знаходять відображення соціальні та політичні процеси в суспільстві, і справедливим буде вказати на той факт, що твори, написані жінками, довгий час буди єдиним достовірним джерелом інформації стосовно реальної картини соціального стану жінки у певний період часу. Оскільки ми досліджуємо англомовні тексти, то доцільним буде згадати імена таких британських письменниць XVIII - XIX сторіч як К. Рів, Е. Хейвуд, А. Бен, Е. Палвел, М. Девіс, Ш. Леннокс, Ш. Сміт, Ф. Берні, Є. Інчболл, Д. Остін, С. Оуенсон (Леді Морган), сестер Бронте, американських – Е. Дікінсон, Е. Лазарус, М.О. Уоррен, Г. Бічер-Стоу [3].

Тематика творчості вищезгаданих авторів різноманітна: від побутових питань, міжособистісних стосунків до проблеми самореалізації жінки в суспільному житті. До речі, американка М. О. Уоррен була суто політичною письменницею, протагоністом Американської революції [2, 11]. Сучасні англомовні письменниці (наприклад, Ф.Д. Джеймс, К. Керриган, С.Таунсенд, Р. Пілчер, Х.Філдінг, С.Ахерн (Британія), Д. Иган, М.Тейлор, Б. Кауфман (до речі, онука Шолом – Алейхема, померла минулого року у віці 103 років), К. Гарсія (США) також у своїх творах висвітлюють роль жінки у соціально – політичному, культурному, сімейному дискурсах, і саме останній ми аналізуємо у нашій статті (системи «мати – доньки», «батьки – діти», «кохання - не кохання»; «сімейні цінності та традиції - розрив стосунків»).

Соціальний контекст у творах Д. Остін виступає фоном для розкриття внутрішнього світу героїв, з одного боку, а з іншого - досить активно впливає на взаємовідносини героїв, теж саме можна віднести і до світу героїнь Л. Шин.

Ми не маємо наміру переказувати зміст відомого класичного твору «Розум та почуття», зазначим лише кардинальні моменти, які допоможуть краще зрозуміти героїв сучасного роману К. Шин (до речі, український читач може ознайомитись з цим твором тільки в оригіналі).

Головні героїні роману «Розум та почуття» (1811-1812) - сестри Еліно́р та Маріа́нна, чие світосприйняття є діаметрально протилежним: стримана та розсудлива Еліно́р, романтична та палка Маріа́нна, що вступають у доросле життя та стикаються з багатьма труднощами на своєму шляху до щастя, по-різному сприймаючи та поводячись у різних ситуаціях. Для опису душевного стану своїх героїнь Д. Остін серед інших прийомів часто використовує внутрішній монолог, а сам твір (до речі, як і всі твори Д. Остін) сповнений витонченого гумору.

Виклад основного матеріалу дослідження. А тепер звернемось до роману К. Шин¹ «Три дами Вейсманн з Вестпорту» (2010).

¹ Про автора, Кетлін Шин народилась у 1953 році у США. Автор декількох романів (не перекладались на українську мову) *The Evolution of Jane* (1995), *The Love Letters* (1999), *She is Me* (2005) та інших; відомий ессист і літературний критик, пише для видань *The New York Times Sunday Magazine*, *The New York Review of Books*, *The New Yorker*. Її есе “Dog Trouble” увійшло до 100 найкращих есе США у 2005 році. В одному з своїх інтерв'ю К. Шин сказала: «Я завжди вагаюсь стверджувати, що знаходжусь під впливом когось із письменників: це виглядає досить умовно. Я б хотіла бути під впливом Дікенса і Тrollope. Довгий час я перебувала під впливом Д. Остін, а і також Барбари Пім, і Аліси Мунро. Я прагну опинитись під впливом блискучого роману Ренделла Джерелла «*Картинки з Інституту*» (“*Pictures from an Institution*”). Також я читаю Мюріел Спарк, коли відчуваю, що стаю занадто чутливою і сентиментальною, а її твори працюють як тонізуючий засіб» (з інтерв'ю для книжкової компанії *Barnes and Nobles*, 2005).

У *The New York Review of Books* читаємо: «Шин можна назвати музою комедії. Роман «Три дами Вейсманн з Вестпорту» сповнений дотепних жартів, мудрих спостережень, що дає можливість порівнювати його з романами самої Остін» [7].

Автор з притаманним їй гумором прямо вказує на зв'язок свого твору з відомим романом XIX сторіччя: коли Енні, одна з головних героїнь, розбирає горище міської бібліотеки, вона «... знайшла вицвілий лист від Джорджа Вашингтона у рамочці з тріснутим склом, а також перший том з двотомного

першого американського видання «Розуму та почуття» (переклад автора) (К. Шин).

Сюжетна лінія роману перегукується з сюжетом Д. Остін, але події відбуваються в сучасних декораціях. Містер Вейсманн розлучається зі своєю жінкою Бетсі після сорока восьми років респектабельного шлюбу, і причиною такого рішення є молода коханка містера Вейсманна та, за його словами, «нерозв'язувані суперечності» (К. Шин).

Звичайно, розлучення в такому віці цілком можливо сприймати як смерть партнера, і мабуть, саме тому Бетсі починає називати себе вдовою, вдягатись у траурний одяг і казати, що її чоловік помер. На наш погляд, у зв'язку з цим буде доречним процитувати Д. Остін, яка в романі «Доводи розуму» («Persuasion») пише: «Як на мене, єдина перевага жінки (перевага досить сумнівна, і ворогу не побажала б) - це здатність наша кохати довше, коли у кохання вже немає надії на щастя або коханого вже нема на цьому світі» (Д. Остін).

Принизливе вигнання з розкішних апартаментів у серці Манхетена теж є паралеллю з романом «Розум та почуття»: коли чоловік місіс Дешвуд помирає, мати і дочки мають покинути улюблений будинок. Як і в романі Остін, у романі Шин головними героїнями є сестри Міранда (Маріана) – імпульсивна, розкута, освічена, але з «талантом» потрапляти у фінансові халепи, та Енні (Елінора) (Цікаво, що імена героїнь обох творів починаються з однакових літер. Можна припустити, що автор використовує алюзію з наміром вказати читачу шлях до відомого класичного твору) - прагматична директор бібліотеки. Відмінність між сестрами Дешвуд та Вейсманн - у віковій різниці. Сестри Вейсманн - жінки «під п'ятдесят», захоплені стрімким потоком фінансових та приватних проблем, з якими вони намагаються гідно боротись, а разом з цим і підтримують матір в її «іншому» житті. Але незважаючи на цю різницю, і сестри Дешвуд, і сестри Вейсманн прагнуть знайти справжнє кохання і певний соціальний статус. Стосовно останнього – у Остін ця ідея проявляється не прямо, а через певні деталі, епізоди, наприклад, в описі балу. Шин також прекрасно відчуває і передає соціальний контекст сучасного буржуазного світу, де переплітаються американські культурні традиції та збережені суто національні єврейські традиції (варто згадати сімейні прийоми у кузена Лу та інших родичів та друзів).

На жаль, рамки статті не дозволяють провести детальний порівняльний аналіз двох творів, але ми пунктирно хочемо звернути увагу на психологізм пейзажних деталей, який присутній в обох творах. Наприклад, вода як символ очищення, оновлення відіграє важливу роль як у романі «Розум та почуття», так і в романі «Три дами Вейсманн з Вестпорту». У романі Д. Остін Маріанна невдало обирає час для прогулянки: коли починається дощ, вона падає на крутому схилі, і таким чином відбувається її романтичне знайомство з Уіллоубі. У романі Шин Міранда, пригнічена думками про фінансові та особисті проблеми, вирушає у море на каяці і в якийсь момент перевертається, не впоравшись з управлінням. Їй на допомогу приходить молодий актор Кіт, і так спалахує кохання.

Висновки дослідження. Таким чином, у процесі дослідження романів Д. Остін «Розум та почуття» та К. Шин «Три дами Вейсманн з Вестпорту» можна зробити висновок, що жіноча проза є реальним культурним явищем, а її класичні зразки надихають сучасних авторів на створення нових творів жінками – письменницями про жінок з метою глибшого дослідження та презентації загальної картини світу через призму жіночого прийняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Austen J. Sense and Sensibility/ Jane Austen- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.gutenberg.org/files/161/161-df.pdf?session_id=d7533d0a47b60b7dd580044747356e3fb82a0eee
2. Schine C. The Three Weissmanns of Westport / Cathleen Schine - New York: Picador, A Sarah Crichton Book Farrar, Straus and Giroux, , 2010. - p.222.
3. Мелешко Т. Современная отечественная женская проза: проблемы поэтики в гендерном аспекте/ Татьяна Мелешко.- [Електронний ресурс].-Режим доступу: www.a-z.ru/women_cd1/html/br/zakl.htm

4. Мир Просвещения / под ред. Винченцо Ферроне и Даниэля Роша / Винченцо. Ферроне, Даниэль Рош - М. : Памятники исторической мысли, 2003 – 668 с.
5. Ровенская Т.А. Переход от личности к культурному феномену. К проблеме рассмотрения женской прозы 80-90 -х годов/ Татьяна Александровна Ровенская. - [Электронный ресурс].-Режим доступа: <http://www.biophys.msu.ru/scripts/pl/rus/cyrillic/awse/CONFER/NLW99/084.htm>
6. Спенкерсен К. ван. Краткая история американской литературы /Кетрин ван Спенкерсен. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: Библиотека Гумер. Архивировано из первоисточника 25.10.2012.
7. Улюра Г.А. «Деякі міркування щодо базових питань гендерних студій з літературознавства» / Г.А.Улюра - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://linguist.de.ko.ua/seminar_2004/02/02/seminar_1_dejaki_mir_9.html.
8. Cixous H. The Laugh of the Medusa / Helen Cixous. – Signs, VOL.1, # 4 (Summer, 1976). – Chicago: The University of Chicago Press, pp.875-893. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.jstor.org/stable/3173239>.
9. The New York Review of Books. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.litlovers.com/reading-guides/13-fiction/1054-three-weissmanns-of-westport-schine?start=2>
10. Словарь гендерных терминов. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: owl.ru/gender/071.html
11. Austen J. Persuasion / J.Austen - М.:АСТ, 2005, стор. 266-267.
12. Austen J. Sense and Sensibility/ J. Austen- [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.gutenberg.org/files/161/161-162pdf.pdf?session_id=d7533d0a47b60b7dd580044747356e3fb82a0eee
13. Schine C. The Three Weissmanns of Westport / Cathleen Schine - New York: Picador, A Sarah Crichton Book Farrar, Straus and Giroux, , 2010. - P. 222

Вайнорене И. Герои Джейн Остин в дискурсе современной англоязычной женской прозы (опыт литературного анализа романа К.Шин «Три дамы Вейсманн из Вестпорта»).

В статье рассматриваются теоретические и социальные причины возникновения и становления женской литературы в контексте развития мирового литературного процесса и англоязычной женской прозы как его составляющей, выявлены различные подходы к понятию «женская литература» (в том числе -с позиции феминистской критики), исследуются социально обусловленные и когнитивные особенности женской англоязычной литературы (на примере романов Д. Остин и К.Шин), анализируются характерные черты классического произведения и его импликация в современном дискурсе (сравниваются обстоятельства, сюжетные линии, причинно – следственные связи событий, происходящих в произведениях, определяются поведенческие особенности главных героев романов Джейн Остин (Jane Austen) “Sense and Sensibility” («Разум та почуття») и Кетлин Шин (Cathleen Schine) “The Three Weissmanns of Westport” («Три дамы Вейсманн из Вестпорта») в подобных (или идентичных) обстоятельствах в XIX и XXI веках.

Ключевые слова: женская литература, гендерные исследования, традиции англоязычного женского романа, дискурс современной женской прозы, социальный контекст, главные герои, параллельные сюжетные линии.

Vainorene I. J. Ausen’s Heroes in Discourse of Modern English-speaking Women Prose (Literature Analysis study on Cathleen Schine’s Novel ‘ The Three Weissmanns of Westpor’.

The given article highlights theoretical, social basis of women writing’s origin and development in the context of world literature process and English - speaking female prose as its inseparable part, defines different approaches to the notion ‘women literature’(including feministic critics); researches socially reasoned and cognitive peculiarities of women English speaking writing (on the material of novels written by J. Austen and K. Schine), studies intrinsic features of a classical novel and its implication in the modern discourse (circumstances, lines of the plot, reasons – consequences chains of events described in the novels, defines specific traits of the main heroes’ behaviour of Jane Austen’s “Sense and Sensibility” and Cathleen Schine’s “The Three Weissmanns of Westport” in similar and identic situations in XIX and XXI centuries..

Key words: women literature, gender researches, traditions of English - speaking novels, discourse of modern female prose, social context, main heroes, parallel story lines.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом
кафедри англійської філології
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова
Н.О. Стефановою

Людмила Герасименко
(Кіровоград)

УДК 811.111'276.6:656.7

СПЕЦИФІКА ЗАПИТАНЬ У АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ РАДІООБМІНУ

Статтю присвячено дослідженню лінгвістичних особливостей запитань англомовного дискурсу радіообміну. Стандартна фразеологія в поєднанні з авіаційною англійською мовою є робочим мовним кодом. Незважаючи на удосконалення літаків та зв'язку, все ще існує потреба в міжособистісному спілкуванні під час щоденних рейсів. Безпека польотів є ключовим поняттям у авіації. Запитання з приводу уточнення або роз'яснення є інтерактивним інструментом негайного вирішення проблем, що дозволяє учасникам терміново відновити непорозуміння. Виокремлено дві категорії англомовного дискурсу радіообміну, де зазвичай виникають питання: підтвердження й запит. У категорії підтвердження використовуються питальні синтаксичні конструкції та питальна інтонація (або обидва елементи). Запити є також компонентом стандартної фразеології, та виражаються у різних формах для задоволення потреб мовця в конкретній ситуації. Стаття підкреслює необхідність розширення підготовки фахівців цивільної авіації у оволодінні нестандартною фразеологією та загальною англійською мовою для можливості інтерпретувати несподівану розмовну мову диспетчера або пілота.

Ключові слова: питання, англомовний дискурс радіообміну, авіаційний дискурс, комунікативна взаємодія, професійне спілкування, стандартна фразеологія радіообміну.

Постановка проблеми. Проблема дослідження та документування особливостей професійної підмови є однією з найбільш актуальних у сфері прикладної лінгвістики. Оскільки пілот і диспетчер ніколи не спілкуються обличчя до обличчя, виконуючи свої професійні функції, їх зв'язок проводиться виключно через радіоповідомлення, використовуючи спеціальну мову, призначену для того, щоб зробити спілкування максимально точним і ефективним [2].

Необхідно зазначити, що питання не є частиною фразеології радіообміну, оскільки, згідно документів Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) [1, 2], уся комунікація повинна здійснюватися у мові команд або інструкцій. Однак речення у формі питань виникають, коли має місце нестандартна ситуація, у випадку, коли ні пілот, ні диспетчер не можуть висловитися іншим чином. Мовець повинен бути напеготові, щоб описати ситуацію та спитати про характер проблеми, використовуючи лексику та граматичні конструкції, які не включено до переліку у стандартній фразеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в області англійської мови для спеціальних цілей (ESP) показало, що в той час як спеціалізовані фрази є ключовими для роботи в певній галузі, для взаємодії учасників необхідно застосовувати загальну авіаційну мову (К. Кандлін, Т. Дадлі-Еванс, А. Джонс, П. Робінзон, Т. Хатчінсон та ін.). Протиріччя між фразеологією радіообміну, яку можна вивчити напам'ять, та потребою загальної англійської мови для комунікації між пілотом та диспетчером є нагальною проблемою у прикладній лінгвістиці. (Д. Белчер, М. Невіл, Е. Тароне). Процес використання професійної підмови стає більш проблематичним, коли мовці не є носіями однієї мови (П. Джирджинер, Х. Салліван). Хоча фразеологія радіообміну була предметом вивчення цілої низки лінгвістів (О. В. Акімова, Д. Гіббон, І. М. Лушихіна, Т. О. Мальковська, Дж. Мелл, К. Сассен, М. І. Солнишкіна та ін.), формулювання запитань потребує більш ґрунтовних досліджень.

Мета цієї статті – дослідження особливостей запитань у авіаційному дискурсі радіообміну. У центрі уваги цієї розвідки є вивчення справжніх зразків комунікації пілотів й авіадиспетчерів, які виконують щоденні завдання переміщення літаків із пункту відправлення до пункту призначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи сумний досвід ряду авіаційних подій та інцидентів, прямо або побічно пов'язаних з недостатньою мовної компетентністю пілотів й авіадиспетчерів, Асамблея ІКАО сформулювала резолюцію А32-16, у котрій закликала Раду ІКАО дати вказівку Аеронавігаційній комісії розглянути в пріоритетному порядку проблему володіння англійською мовою та зобов'язати держави вжити заходів, спрямованих на

те, щоб персонал служби Управління повітряного руху (УПР) та члени льотних екіпажів, що беруть участь у забезпеченні та виконанні польотів на міжнародних авіалініях, мали достатні навички для ведення радіотелефонного зв'язку англійською мовою. У березні 2003 Рада ІКАО затвердила поправки до Додатків 1, 6, 10, 11 та документ «Правила аеронавігаційного обслуговування. Організація повітряного руху» [1], що стосуються питань мовної компетентності у міжнародній цивільній авіації. У 2004 році було опубліковано документ 9835 [2], що включав у себе всебічну інформацію з низки аспектів, пов'язаних з мовною підготовкою та тестуванням, для того, щоб надати підтримку державам в їх зусиллях з виконання підвищених вимог до володіння мовою. У 2007 році Асамблея ІКАО прийняла резолюцію А36-11 «Знання англійської мови для ведення радіотелефонного зв'язку», в якій Раді доручалося надати допомогу державам у впровадженні вимог до знання мови за допомогою підтримки глобально узгоджених критеріїв мовного тестування.

Спеціалізована підмова, що використовується у регулюванні повітряного руху, має назву «повітряна комунікація» («Airspeak») [7], або фразеологія ІКАО чи «радіотелефонія» [4, 5]. Цей різновид англійської мови для спеціальних цілей базується на мінімалістичних синтаксичних конструкціях, розроблених для сприяння ефективному спілкуванню між диспетчерами та пілотами під час усіх фаз наземних та повітряних рухів комерційних, бізнес та приватних літаків. Оскільки англійська мова є офіційною мовою глобальної авіації, існує два питання, які впливають на користувачів цієї мови в авіаційному контексті. По-перше, пілоти та диспетчери повинні вміти використовувати фразеологію з достатніми навичками вимови та розуміння різних акцентів. По-друге, мовці повинні уміти конструювати та розуміти нові висловлювання, які доречно використовувати до певних ситуацій, що можуть потребувати слів та фраз, які не обов'язково включено до фразеології. Наприклад, питання не є частиною формальної фразеології, але вони відносяться до більш загальної англійської мови, що використовується для інформації, пов'язаної з авіацією [6].

Запитання в авіаційному дискурсі виникають у різних синтаксичних та семантичних формах. Але у фразеології радіообміну існує лише кілька питань, у яких стилістично використовується питальна форма, в інших випадках рекомендовано перефразувати речення у команду. Так, наприклад, для запиту про ешелон польоту замість речення *What is your flight level?* використовується *Report your flight level*. Для перепитування, тобто якщо диспетчер або пілот не зрозумів або не почув повідомлення, використовується фраза: *Say again*.

Поява питань, як правило, виникає під час нестандартної ситуації радіообміну, коли мовець розгублений, не може підібрати вирази із стандартної фразеології, або коли ситуація вимагає лише такої форми запиту. Згідно дослідження С. У. Хінріч [3], найчастіше запитання вживаються у двох категоріях авіаційного дискурсу радіообміну: підтвердження та запиту.

Категорія підтвердження включає використання синтаксичних конструкцій питань, або питальної інтонації (інколи обох), що використовуються для формулювання запиту щодо точності інформації. Наприклад, використання лише інтонації у цій категорії:

ATC: Lufthansa 5373, confirm?

Aircraft: Affirm, at ah Bravo 37.

У цьому прикладі диспетчер запитує пілота підтвердити раніше надану інформацію, яку пілот підтверджує, використовуючи фразу з фразеології радіообміну *affirm*.

Використання інтонаційної синтаксичної конструкції можна простежити у наступних прикладах:

1) *ATC: Heron 8656, good afternoon, ah I'm missing your flight plan. What is your time of departure?*

2) *Aircraft: We understand it's ah we have a slot delay until 1631 Zulu, [international time] can you confirm that, please...*

У наведених вище висловлюваннях пілот та диспетчер використовують повні речення як з питальною синтаксичною конструкцією, так і з питальною інтонацією, щоб отримати специфічну інформацію, а не просто формальне підтвердження. До того ж пілот використовує слово ввічливості *please*, що не є формальною фразеологією, але вживається для пом'якшення

сприйняття запиту. Повні речення для запитання означають, що мовці вважають, що інформація може бути більш зрозумілою в цьому форматі.

Запит є компонентом стандартної фразеології та потребує різноманітних форм, щоб задовольнити потреби мовця у певній ситуації. Лінгвіст Е. Вісс-Бюльман зазначає, що у запитах часто використовуються лексеми з власного словарного запасу мовців та оформлюються вони як стандартні питання в англійській мові [8, с. 162].

Наведемо приклад запиту без використання стандартної фразеології. У даному випадку згідно документів необхідно було використати фразу *request runway 28*:

Aircraft: Ah, Lufthansa 3727, is it ah due to the wind you're using [runway] 16 *or is there any chance to get the [runway] 28?*

ATC: It's ah due to the outbound [departing] traffic.

Наступний приклад нестандартного запиту з питальною синтаксичною конструкцією:

ATC: Are you able to turn right by 10 degrees?

Aircraft: Yes, we can do that, 3694.

Правильною фразою стандартної фразеології у цій ситуації буде *are you able right turn 10 degrees*, оскільки репліки радіообміну повинні будуватися згідно принципів чіткості та економності.

На думку Е. Вісс-Бюльман [8], запити з нестандартною фразеологією слугують основною стратегією для отримання інформації або для пошуку дозволу, щоб змінити певну процедуру (найчастіше дозвіл щодо певної дії). Ці стратегії нестандартної фразеології можна відокремити у два види.

Перший вид стратегій засновано на потребах мовців, до неї входять стратегічні варіації, які мають на меті ілюстрацію мовленнєвих намірів учасників: додавання зайвих слів до стандартної фразеології, наприклад: “are you *fully* ready?”, або пропуск певної інформації: “Kilo Whiskey [*позивний пропущено*] hold position”.

Наступний вид пов'язаний із мовною компетенцією, варіацією англійської мови або лінгвістичним стилем мовця, що є результатом лінгвістичної свободи мовця та виникають без певного наміру. Стратегії взаємодії у комунікації не заважають зв'язку між диспетчером та пілотом, навіть якщо вони містять елементи нестандартних фразеологій. Мовці шукають шляхи, щоб сформулювати свої повідомлення якнайкращим чином, для того, щоб прояснити зміст своїм співрозмовникам. Це говорить про те, що увагу учасників радіообміну сконцентровано на змісті повідомлення, необхідного для виконання завдання. У деяких прикладах з короткого контексту не зовсім зрозуміло, чому мовець використовує те чи інше слово або фразу [3]. Тим не менш, з точки зору аналізу дискурсу, дані свідчать про те, щоб розглядати ці зміни як звичайну частину повсякденного авіаційного дискурсу, які використовуються як носіями англійської мови, так і тими, для кого ця мова не рідна.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, існує не тільки явна потреба у подальшому лінгвістичному дослідженні формулювання питань в авіаційному дискурсі, але й у підготовці авіаційних фахівців до створення запитань як «невід'ємної частини процесу комунікації». Якщо пілоти й диспетчери регулярно використовують нестандартну мову, то це підкреслює необхідність розширення підготовки у нестандартній фразеології і розмовній мові. Крім того, для навчання фахівців цивільної авіації повинні бути рекомендації щодо того, як інтерпретувати несподівану розмовну мову від диспетчера або пілота. Це дослідження доводить, що навіть обмежена мова, така, як авіаційна фразеологія, продовжує розвиватися й змінюватися в залежності від потреб мовців. Оскільки англійська є основною мовою світової авіації, додаткові дослідження англійської фразеології, що використовується в різних регіонах має бути продовжено, з тим щоб забезпечити взаємодію пілотів й диспетчерів, щоб досягти точного та ефективного спілкування в міжнародній авіації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Doc 4444 ATM/501: Air Traffic Management: Procedures for Air Navigation Service. – 15th ed. Montreal: International Civil Aviation Organization, 2001. – 64 p.
2. Doc 9835-AN/453 Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements. – Second edition. – 2010. – 150 p.

3. Hinrich S. W. The use of questions in international pilot and air -traffic controller communication / Sally Wellenbrock Hinrich. – Oklahoma State University, 2008. – 309 p.
4. Mathews E. New provisions for English language proficiency are expected to improve aviation safety / E. Mathews // ICAO Journal. – 59(1). – 2004. – P. 4-6.
5. Mell J. Specific purpose language teaching and aviation language competencies / Jeremy Mell. – Paper presented at the International Civil Aviation Organization. Aviation Language Symposium, 2004. – 4 p. Доступ до документа: <http://www.aeservices.net/English/Mell-Specific-Purpose-Language-Teaching.pdf>
6. Mitsutomi M. The critical components of Aviation English / M. Mitsutomi, K. O'Brien. – International Journal of Applied Aviation Studies. – 2003. – 3(1). – P. 117-129.
7. Robertson F. Airspeak: Radiotelephony communication for pilots / Fiona Robertson. – Hertfordshire: Prentice Hall International, 1988. – 206 p.
8. Wyss-Bühlmann E. Variation and co-operative communication strategies in air traffic control English / Eveline Wyss-Bühlmann. Bern, Switzerland: Peter Lang, 2004. – 272 p.

Герасименко Л. Специфика вопросов в англоязычном дискурсе радиообмена.

Статья посвящена исследованию лингвистических особенностей вопросов англоязычного дискурса радиообмена. Стандартная фразеология в сочетании с авиационным английским языком представляет собой рабочий языковой код. Несмотря на усовершенствование самолетов и связи, все еще существует потребность в межличностном общении во время ежедневных рейсов. Безопасность полетов является ключевым понятием в авиации. Вопросы по поводу уточнения или просьбы разъяснить являются интерактивным инструментом немедленного разрешения проблем, позволяющего участникам срочно восстановить недопонимание. Выделены две категории англоязычного дискурса радиообмена, где обычно возникают вопросы: подтверждение и запрос. В категории подтверждение используются вопросительные синтаксические конструкции и вопросительная интонация (или оба элемента). Запросы являются также компонентом стандартной фразеологии, и выражаются в различных формах для удовлетворения потребностей говорящего в конкретной ситуации. Статья подчеркивает необходимость расширения подготовки специалистов гражданской авиации по нестандартной фразеологии и общему английскому языку для возможности интерпретировать неожиданный разговорный язык от диспетчера или пилота.

Ключевые слова: вопросы, англоязычный дискурс радиообмена, авиационный дискурс, коммуникативное взаимодействие, профессиональное общение, стандартная фразеология радиообмена.

Herasymenko L. Peculiarities of Questions in English Radiotelephony Discourse.

The article deals with studying linguistic features of questions in English radiotelephony discourse. Aviation phraseology when combined with Aviation English represents a working language code. As the technology of both aircraft and communication improves, there is still the need for interpersonal communication during daily flights. Flight safety is the key concept in aviation. Questioning the accuracy or asking for clarification of an item represents an interactive, problem-solving tool to immediately address the transaction, allowing the participants to immediately repair the miscommunication. There have been distinguished two categories where questions usually occur: confirmation and request. Confirmations include either the use of questioning syntax or questioning intonation (or both) used to form an inquiry regarding the accuracy of information. Requests are also a component of the standard phraseology; however, like the confirmations requests also are expressed in a variety of forms to meet the speaker's needs in a particular situation The article underscores the need for more training in non-standard phraseology and plain language as readily available resources for aviation communication. In addition, there are implications for training aviation professionals, both native and non-native speakers, regarding how to interpret unexpected but more conversational language from a controller or pilot.

Key words: questions, English radio exchange discourse, aviation discourse, communication interaction, professional communication, standard radiotelephony phraseology.

Наталія Голікова
(Дніпропетровськ)

УДК 811.161.2'373

ОКАЗІОНАЛЬНІ АНТРОПОНІМИ В ХУДОЖНЬО-ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІСТИКИ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)

У статті досліджено літературно-художні антропоніми, що є специфічною рисою мовостилію П. Загребельного. Проаналізовано комунікативно-стилістичний потенціал власних імен осіб у сучасній прозі письменника (романи «Зло» і «Стовпо-творіння»), з-поміж яких виділено найпродуктивніші стилістичні системи – okazіональні антропоніми. На основі новітніх методик, використовуваних у комунікативній лінгвістиці, визначено дискурсивні особливості okazіональних антропонімів у зв'язку із взаємодією автора (адресанта) та читачів (адресатів), що є опосередкованою текстами творів. Зроблено висновки про те, що кількість ірреальних власних імен осіб, що протиставлені реальним літературно-художнім антропонімам, істотно зростає в останній період творчості П. Загребельного, що підтверджує роман «Стовпо-творіння», у якому загалом переважають комунікативно-оцінні okazіональні антропоніми.

Ключові слова: літературно-художній антропонім, okazіональний антропонім, стилістична система, дискурс, адресант, адресат.

Постановка проблеми. Художня література як особливий феномен літературної мови здавна слугувала об'єктом мовознавчих досліджень. Усебічна характеристика стилістично маркованих одиниць різних лінгвальних рівнів, що є засобом вираження авторського світобачення в художньому творі, – одна з найважливіших проблем сучасної лінгвостилістики. Порівняно недавно увагу представників цієї науки привернули й оніми, поки що найширше опрацьовані в межах літературної ономастики – розділу мовознавства, який було виділено в окрему галузь у 70–80-х роках ХХ ст. Останнім часом з-поміж власних імен досить актуалізованою є літературно-художня антропонімія, що, на думку С. Єрмоленко, «...сигналізує про новий підхід до вивчення ономастичної лексики. Результати дослідження важливі не лише для теорії ономастики чи історії літературної мови: вони дають підстави для виділення такої стилістичної системи, як літературно-художній антропонім» [3, с. 120].

Сучасна лінгвостилістика, парадигма якої стала помітно багатоаспектнішою, послідовно змінює акценти у вивченні художньо-літературного тексту-дискурсу, що вможливорює розширення дослідницького поля й чіткішої внутрішньої структуризації самої науки. Прагнучи до синтетичного, узагальнювального аналізу, до виходу в коло проблем «мова і культура», «мова і людина», «мова і ситуація спілкування» [3, с. 115], лінгвостилістика активніше залучає понятійний інструментарій та методики опису мовних одиниць, зокрема й літературно-художніх антропонімів (ЛХА), що розроблені в межах новітніх галузей антропоцентричного спрямування – у комунікативній, прагматичній, когнітивній лінгвістиках тощо. Антропоніми – це не лише невід'ємний елемент форми художнього твору, а й складник мовостилію письменника, один із показників художнього образу, який з подачі автора дещо по-своєму розкривається кожному читачеві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи літературної ономастики, закладені в працях таких мовознавців, як Л. Белей, В. Калінкін, Ю. Карпенко, В. Михайлов, Т. Немировська та ін., потрібно й надалі зміцнювати, деталізуючи та розширюючи, зокрема, джерельну базу для вивчення проблеми. Незважаючи на те, що літературно-художню антропоніміку як частину ономастикону мовознавці досліджують чи не найактивніше, поки що вона лише частково опрацьована переважно в дисертаційних роботах, окремих монографіях, статтях. Сьогодні проаналізовано ЛХА багатьох (але далеко не всіх) українських письменників, зокрема Лесі Українки (Т. Крупеньова [6]), В. Винниченка (Г. Лукаш [7]), М. Хвильового (О. Усова [10]), Л. Костенко (М. Мельник [8]), В. Дрозда (Л. Шестопалова [11]), Й. Струцюка (Ж. Воробей [2]) та ін.

У поле зору мовознавців потрапили й деякі літературно-художні антропоніми, органічно вписані творчим пером П. Загребельного в тексти кількох романів. Лінгвокогнітивний потенціал

антропонімів, специфіку їх функціонування в романістиці митця 70–90-х років ХХ ст. дослідила, зокрема, Т. Юрченко [12]. Вважаємо, що авторський антропонімікон потребує подальшого лінгвостилістичного аналізу, а також відповідної оцінки з боку комунікативної лінгвістики, адже загальна система власних імен персонажів, репрезентована в прозовій спадщині П. Загребельного, є надзвичайно строкатою, розгалуженою й почасти контекстуально значущою. Численні ЛХА не лише естетизують, увиразнюють прозовий твір, а й виконують функцію соціального впливу на тих, хто сприймає художньо-літературний опис.

Мета статті – описати стилістичні та комунікативні особливості оказіональних антропонімів у сучасній прозі П. Загребельного.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературно-художні антропоніми як найменування осіб є невід’ємним складником творів будь-якого письменника. «Коли йдеться про антропоніми художнього твору, – зауважує Т. Юрченко, – слід розрізняти вигадані імена та вигадані персонажі, оскільки вигаданому персонажу може бути присвоєне ім’я, взяте з реального життя» [12, с. 514]. Важливою ознакою мовистилію П. Загребельного є те, що автор повсякчас присвоює вигадані імена не лише вигаданим героям, а й реальним персонажам. У сучасній прозі белетриста такі оказіональні антропоніми потрібно розглядати як стилістичні, тобто стилістично марковані мовні одиниці, що реалізуються в контексті і є специфічними опорними лінгвальними знаками, форма і зміст яких точно відповідають втіленню основної ідеї та задумів письменника.

Оказіональні власні імена осіб у романістиці П. Загребельного – це дуже помітні мовленнєво-контекстуальні оніми, що наділені високим дериваційно-стилістичним потенціалом. Спираючись на теорію оказіональності як найважливішу категорію науки неології, індивідуально-авторські ЛХА, створені за незвичними або малопродуктивними дериваційними моделями, протиставлятимемо, з одного боку, неологізмам (словам, що з’являються в мові у зв’язку з потребою називання нових реалій і понять) і потенційним словам, (які є можливими лінгвальними одиницями, що виникають відомими способами лексичної деривації), а з другого – узуальним лексемам і сполукам. Крім того, розглядатимемо авторські неоантропоніми з оперттям на методики комунікативної лінгвістики, зокрема дискурс-аналіз, оскільки лише в процесі взаємодії письменника (адресанта) і читачів (адресатів), опосередкованої текстом, можна певною мірою «дібратися» до авторських інтенцій стосовно стилістичної значущості тих чи тих мовних одиниць.

Поняття дискурсу в найширшому розумінні асоціюється з усіма виявами комунікації. Відзначаючи багатоаспектність його змісту та форм, представники різних наукових напрямів трактують це поняття по-різному. У нашому дослідженні спиратимемося на інтегровану дефініцію дискурсу, сформульовану К. Серажим: «...дискурс – це складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв’язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, що «будується» впродовж розгортання дискурсу автором та інтерпретується його слухачем або читачем [9, с. 12–13]. Писемну форму дискурсу найчастіше пов’язують із поняттям тексту, що постає як «вичерпаний», «зупинений» дискурс.

Незважаючи на відсутність безпосереднього контакту між автором і читачами, комунікативний вплив адресанта на численних адресатів є позитивним, якщо автор-письменник бездоганно володіє мовою як системою і вміє індивідуалізувати кожен лінгвальну одиницю у своєму тексті, викликаючи до неї відповідні ставлення й оцінки реципієнтів. Оказіональні антропоніми в романістиці П. Загребельного вважаємо одним із фрагментарних засобів успішної, ефективної комунікації суб’єктів, відображеної в художньо-літературному контексті. Дискурсивні ЛХА, що відзначаються творчим та індивідуальним характером, у художньо-літературному тексті набувають актуального смислу й конкретизують системне значення своїх мовних еталонів, подеколи змінюючи лексико-семантичний статус. Вони допомагають адресантові адекватно донести до адресата потрібну інформацію, викликати з боку останнього очікувану реакцію.

У кожному романі П. Загребельний моделює антропоніми по-новому. На наш погляд, ступінь okazіональності ЛХА та їх кількісний набір від твору до твору зростає. Наприклад, два сучасних романи «Зло» (1962) і «Стовпо-творіння» (2003), які розділяє сорокалітній часовий простір, цілком підтверджують нашу гіпотезу. Письменник – реаліст і патріот – протягом кількох десятків років загалом зберігає власну позицію щодо суспільного життя рідної країни, але змінює мовно-виражальні засоби (зокрема й okazіональні антропоніми) для її ідейно-контекстуального втілення.

У романі «Зло» («День для прийдешнього») П. Загребельний критикував «хрущовську забудову всієї країни примітивними п'ятиповерхівками» [4, с. 3], тому не поспушився на okazіональні назви, що завжди виникають на гребені загострених почуттів – від кохання до ненависті. Авторські неологізми влучно «б'ють у ціль», найточніше характеризують тих, хто мріяв «про нові прекрасні будови, що символізують щасливе майбуття» [4, с. 3] радянських людей. Однак порівняно, наприклад, із різноструктурними семантико-дериваційними неолексемами (*актики-пактики, міськкрадівця, імпресіоністи-гігієністи, листоскладальник, шпаргалкоскладальник, лікарєпоклонник, таблеткопоглинач, твориво, хвалоці, пере-пере-перевірка, чепухологія, єрундознавство, наглити, окарікатурити, розгромадянити* тощо), що справляють на будь-якого читача гнітюче враження, літературно-художні антропоніми в цьому творі, навпаки, частіше виконують художньо-естетичну роль (*Косар-Косаревиц, Кукулик, Кукулик-Кукуличок, Лобанчик, Танюся-Тетяночка-Таїтяночка* тощо). Прізвища з-поміж них є переважно власними іменами, взятими з реального життя (*Балабуха, Гопкало, Діжа, Жеребило, Кулябка, Мухобій, Рахуба, Скарга* тощо). Характеризуючи поведінку своїх героїв, їхній внутрішній світ, письменник інколи вдається до створення okazіональних варіантів ЛХА, наділяючи їх прозорою семантичною або дериваційною етимологією й досягаючи цим відповідного сприйняття з боку адресатів. Наприклад: *Переказували Жеребилові, що буцімто висловила вона про його прізвище так: «Це не Жеребило, а Іржебило, від слова «іржати» (П. Загребельний); ...став уже не просто Жеребило, а Жеребилов і забув про батька. Чорт з ним. Жеребилов-Жеребокобилов-Жереборябокобилов – сучий син! (П. Загребельний); Мені так страшно сьогодні за тебе, що я хотіла, щоб ти був не просто Данилом, а Данилюкою, Данилярою, Данилищем (П. Загребельний)* тощо.

Мовна канва роману «Стовпо-творіння» є цілком «затканою» okazіональними одиницями. На відміну від усіх інших творів, тут макротекст послідовно пронизують лише okazіональні антропоніми, наділені символічним змістом, що по-своєму розшифровують читачі, спираючись на власні знання та практичний досвід.

Основна ідея роману, його парадоксальний зміст, мовно-виражальний інструментарій – усе в цьому творі інноваційне. Автор повістує про те, як, «розвиваючи демократію» в державі, що живе від виборів до виборів, її керівники «зміцнюють» основи народовладдя. Один із новообраних *присидентів* (від *присідати*) втілює своє бачення державотворення в образі *стовпа* – національної ідеї й символу його народу. У зв'язку з цим відома здавна країна перетворюється на *Стовполандію* зі столицею *Стовпослав*, що розвиває свої *стовпоідеї, стовповиробництво*, приймає *стовпотуцію*, прагне до *стовбільності*, формує основи *стовпознавства* тощо.

Головна сюжетна лінія роману пов'язана з надуманим образом *стовпа*, що є персоніфікованим героєм твору. Інші ж персонажі роману «Стовпо-творіння» є прототипами реальних людей – політиків і державних службовців. Майже всі їхні імена у творі дериваційно споріднені зі *стовпом*. У такий спосіб автор вступає в «мовну гру», активно продукуючи, зокрема, okazіональні антропоніми, що є одним із проявів аномальних явищ, спостережених у мові. На думку О. Аксьонової, «мовна гра» будується за принципом навмисного використання явищ, що відхиляються від норми й усвідомлюються на фоні системи та норми. У сучасній лінгвістиці під час вивчення свідомо неправильно використаних слів усе частіше послуговуються поняттям «мовного експерименту» [1, с. 3].

«Мовна гра» зазвичай породжує нові засоби вираження певного змісту або актуалізує нове змістове наповнення слова, зберігаючи або змінюючи його звичну форму. По-різному експериментуючи з лексемою *стовп*, що пронизує весь текст роману, П. Загребельний моделює розгалужене словотвірне гніздо з цією домінантою, структурно-семантичним складником якого є

й оказiональнi антропонiми, що набувають статусу iдiостилiстем, не всi з яких утратили зв'язок з реальними людьми, у чому криється особлива «мовна гра» – розгадати iм'я прихованої особи: *Стовпоноженко, Стовполазенко, Держистовп, Стовпуля, Стовпчук, Стовпороб, Стовпововк, Стовпокамiнь, Бабостовп, Стовбух, Давистовп, Стовпоклей, Стовпонюшинський, Бензостовп, Головстовп, Стовпомель, Стовпокузьма, Стовпонiдшитаник* тощо.

Зазвичай розгортання словотвiрного гнiзда з оказiональними дериватами гарантує цiлiснiсть художнього твору як супертексту. Користуючись цим прийомом текстотворення, П. Загребельний досягнув оберненого ефекту – вигаданi автором антропонiми, як i iншi слова з компонентом *стовп*, що мають часткове номiнативне значення, викликають у читачiв-адресатiв негативну реакцiю, що в iхньому сприйняттi постiйно «рухається» вiд iронiї до сарказму. Наприклад: – *Це менi ще бiльше до шмиги, – заявив присидент. – Хай отому стовпохвальцю, що я сказав, буде нацiональна премiя, а для тебе я створю мiнiстерство стовпо-перенайменувань, i ти в ньому – мiнiстр. А звання: **Стовпоноженко** (П. Загребельний); – *З режимами вже маємо контракти, – запевнив його **Стовпчук**. – Тепер тiльки треба створити корпорацiю «Интерстовп», щоб усе це юридично оформити* (П. Загребельний); – *Я ще подумав, що було б добре доручити нашим прославленим iсторикам **Стовпину, Стовпiю i Стовпурасу** написати книгу «Стовпи щастя» для розповсюдження її за кордоном, – запропонував **Головстовп** (П. Загребельний) тощо.**

«Мовнi iгри» в романi «Стовпо-творiння» мають широкий дiапазон. Крiм найрозгалуженiшого словотвiрного гнiзда оказiональних антропонiмiв з домiнатою *стовп*, П. Загребельний для називання персонажiв продукує «гендiазис» – складання двох слiв, друге з яких є фонетично змiненим (*Черчiль-Перчiль, Гарiбальдi-Загрибальдi*), звуконаслiдування (*Бовть*) та iн.

Висновки дослiдження та перспективи подальших наукових розвiдок у визначеному напрямi. Отже, стилiстична значущiсть оказiональних антропонiмiв iстотно зростає в останнiй перiод творчостi П. Загребельного, що пiдтверджує роман «Стовпо-творiння», у якому загалом переважають комунiкативно-оцiннi онiми. У подальших дослiдженнях потрiбно розширити теоретичну аспектологiю ЛХА з опертям на антропоцентричнi напрями сучасного мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксенова О. Языковая игра как лингвистический эксперимент поэта [Электронный ресурс] / О. Аксенова. – Режим доступа: <http://www.levin.rinet.ru/ABOUT/Aksenova1.html>
2. Воробей Ж.Ю. Особливостi лiтературно-художньої антропонiмiї роману «Гучва» Й.Г. Струцюка / Ж.Ю. Воробей // Науковий вiсник Волинського нацiонального унiверситету iменi Лесi Українки. – Луцьк, 2011. – С. 32–35.
3. Єрмоленко С.Я. Лiнгвостилiстика: основнi поняття, напрями й методи дослiдження / С.Я. Єрмоленко // Мовознавство, 2005. – № 3–4. – С. 112–125.
4. Загребельний Павло. Зло / Павло Загребельний. – Харкiв: «Фолiо», 2008. – 380 с.
5. Загребельний П. Стовпо-творiння; Кавтаклiзма / П. Загребельний. – Харкiв: Фолiо, 2005. – 286 с.
6. Крупеньова Т.І. Ономастика драматичних творiв Лесi Українки : автореф. дис. ... канд. фiлол. наук / Т.І. Крупеньова. – Одеса, 2001. – 18 с.
7. Лукаш Г.П. Ономастикон прозових творiв Володимира Винниченка : автореф. дис. ... канд. фiлол. наук / Г.П. Лукаш. – Донецьк, 1997. – 17 с.
8. Мельник М.Р. Ономастикон творiв Лiни Костенко : автореф. дис. ... канд. фiлол. наук / М.Р. Мельник. – Одеса, 1999. – 18 с.
9. Серажим К. Дискурс як соцiолiнгвальне явище: методологiя, архiтектонiка, варiативнiсть: монографiя / Катерина Серажим. – К. : Видавець Паливода А. В., 2010. – 352 с.
10. Усова О.О. Ономастикон художнiх творiв Миколи Хвильового : автореф. дис. ... канд. фiлол. наук / О.О. Усова. – Донецьк, 2006. – 17 с.
11. Шестопалова Л.Д. Специфiка антропонiмiв у химернiй прозi (на матерiалi творчостi В.Г. Дрозда) : автореф. дис. ... канд. фiлол. наук / Л.Д. Шестопалова. – Одеса, 2006. – 18 с.
12. Юрченко Т.Г. Лiнгвокогнiтивний потенцiал антропонiмiв та специфiка їх функцiонування в художньому тексті (на матерiалi мови прози Павла Загребельного) / Т.Г. Юрченко // Вiсник Запорiзького нацiонального унiверситету. Фiлологiчнi науки. – 2012. – № 1. – С. 513–518.

Голикова Н. Оказиональные антропонимы в художественно-литературном дискурсе (на материале романистики П. Загребельного).

В статье исследуются литературно-художественные антропонимы, которые классифицированы как наиболее распространенные лингвальные единицы в языке прозы

П. Загребельного. Среди множества текстовых собственно-личных названий выделены специфические стилистемы – окказиональные антропонимы, показательные прежде всего для современной романистики писателя. Проанализирован коммуникативно-стилистический потенциал онимов в романах «Зло», «Столо-творение». На основе новейших методик, используемых в коммуникативной лингвистике, определены потенциальные дискурсивные особенности окказиональных антропонимов в связи с взаимодействием автора (адресанта) и читателей (адресатов), опосредованного текстами произведений. Сделаны выводы о том, что количество ирреальных собственных названий лиц, противопоставленных реальным ЛХА, существенно возрастает в последний период творчества П. Загребельного, а в романе «Столо-творение» преобладают коммуникативно-оценочные окказиональные антропонимы.

Ключевые слова: литературно-художественный антропоним, окказиональный антропоним, стилистема, дискурс, адресант, адресат.

Holikova N. Occasional Anthroponyms in Literary Discourse (based on the novels of P. Zahrebelnyi).

The article deals with the literary anthroponyms that are classified as the most widespread lingual units in P. Zahrebelnyi's prosaic language. Among numerous textual proper names specific stylistems are highlighted which are occasional anthroponyms inherent first of all to Romance philology writer. Communicative stylistic potential of onyms is analyzed in the novels of «Zlo», «Stolpo-tvorinnya». Potential discursive peculiarities of occasional anthroponyms in their connection with interchange between of the author (the addresser) and readers (addressees), mediated by texts of the compositions are defined with the help of up-to-date techniques applied in communicative linguistics. The conclusion is made that the number of surreal proper names of persons opposed to real LAA increases greatly in the last artistic period of P. Zahrebelnyi, and communicative estimating occasional anthroponyms predominated in the novel of «Stolpo-tvorinnya».

Key words: literary anthroponym, occasional anthroponym, stylistem, discourse, addresser, addressee.

Вікторія Громошенко
(Одеса)

УДК: 81'42

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглянуто політичний дискурс як центральне поняття політичної лінгвістики та здійснено огляд різних підходів до розуміння суті політичного дискурсу як явища суспільного життя та об'єкта лінгвістичних досліджень, аналізується широке та вузьке розуміння політичного дискурсу, його реальний та віртуальний виміри. Термін «дискурс» у сучасній лінгвістиці використовується для позначення різних видів мовлення і мовних творів, осмислення яких має будуватися з урахуванням всієї сукупності вербальних і невербальних факторів. Незважаючи на значну увагу, яка приділяється дослідженню дискурсу взагалі, та політичному дискурсу зокрема, в цій галузі лінгвістичних досліджень не спостерігається єдності в тлумаченні цього феномена. Наше дослідження підтверджує необхідність розвитку нового напрямку на межі політичної та мовознавчої наук, спрямованого на дослідження мовних явищ у політичній сфері, – політичної лінгвістики.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс, політична комунікація.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток політичних технологій, зростаюча роль засобів масової інформації, все більша театралізація політичної діяльності сприяють підвищенню уваги суспільства до теорії та практики політичної комунікації. Політичний дискурс визначає мовну картину світу і мовну свідомість сучасного суспільства. Політичне мислення, політична комунікативна дія і мовна форма знаходяться в тісній єдності, що робить політичний дискурс об'єктом міждисциплінарних досліджень. У даний час вивченням політичного дискурсу займаються політологи, психологи, філософи, соціологи, економісти, фахівці з теорії комунікації.

В останні десятиліття ця галузь знання стала об'єктом пильної уваги лінгвістів. Інтерес до вивчення політичного дискурсу привів до появи нового напрямку в мовознавстві – політичної лінгвістики [6, с. 472].

За оцінкою А.Н. Баранова, в основі такого інтересу лежать три головні чинники. Перший з них – внутрішні закономірності розвитку самої лінгвістичної теорії, яка не могла залишити без уваги таку сферу функціонування мовної системи, як політика. Другий фактор – потреба політичної науки в методах аналізу політичних текстів і текстів засобів масової інформації (далі – ЗМІ) для моніторингу різних тенденцій в суспільній свідомості. Третій – соціальне замовлення, пов'язане зі спробами позбавити політичну комунікацію від маніпуляцій недобросовісних політиків [1, с. 245].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи теорії політичного дискурсу були закладені представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті рр. XX ст. шляхом аналізу лінгвістичного контексту громадської думки. До класичних робіт з даної проблематики належать праці Т. ван Дейка [16], Ю. Габермаса [5], Р. Водак [4], П. Серіо [14], а також дослідження вітчизняних авторів: О. Баранова [1], Н. Мухарямова [10], Л. Мухарямової [10], Г. Почепцова [13], О. Шейгал [15]. Вивченню дискурсу присвячено багато досліджень, автори яких тлумачать це явище в настільки різноманітних наукових системах, що сам термін «дискурс» став ширшим за термін «мовлення» [8, с. 227]. Політичний дискурс в даний час є предметом наукових дискусій, оскільки спостерігається відсутність єдності в тлумаченні цього феномена.

Метою статті є аналіз різних підходів до тлумачення поняття «політичний дискурс» у сучасній лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багатозначність поняття «дискурс» зумовлена історією його становлення та певною невизначеністю місця дискурсу у системі існуючих категорій та модусів вияву мови.

Дане поняття походить від латинського слова *discursus*, що буквально означає «блукати». З часом термін набуває різноманітних значень. В перекладі з англійської *discourse* означає «мова, бесіда, виступ, діалогічна мова», а у французькій мові *discours* – «мовлення», прикметник «дискурсивний» одночасно набуває стійкого значення – «логічний, розумовий, опосередкований» [12, с. 112].

Своєю появою поняття «дискурс» завдячує З. Харрису, який упровадив дистрибутивний метод і на його основі розглядав дискурс як висловлення, надфразну єдність у контексті інших одиниць і пов'язаною з ними ситуацію [14, с. 24].

У науковій літературі 70-х років слово дискурс переважно вживається як синонім слова текст. Ці два терміни – дискурс і текст – ототожнювались, що пояснювалося відсутністю в деяких європейських мовах слова, відповідного франко-англійському «дискурсу», яке замінювалося терміном текст. Так, під текстом розуміли не лише певний продукт мовної діяльності, а й будь-яке явище дійсності, що має знакову природу і певним чином є структурованим, наприклад, мітинги, дебати [9, с. 44].

Відтоді термін «дискурс» набуває широкого застосування у сучасній лінгвістиці. У 1980-1990 рр. велика кількість лінгвістів досліджує дискурс.

П. Серіо виділяє 8 значень терміна «дискурс»:

- 1) еквівалент поняття «мова», тобто будь-яке конкретне висловлювання;
- 2) одиниця, що за розмірами перевершує фразу;
- 3) вплив висловлювання на його одержувача з урахуванням ситуації висловлювання;
- 4) бесіда як основний тип висловлювання;
- 5) мова з позицій мовця в протилежність оповіданню, яке не враховує таку позицію;
- 6) вживання одиниць мови, їх мовленнєва актуалізація;
- 7) соціально або ідеологічно обмежений тип висловлювань;
- 8) теоретичний конструкт, призначений для досліджень умов створення тексту [14, с. 26-27].

Водночас термін отримує всілякі визначення та тлумачення, зокрема:

- Політичний дискурс – це комплекс мовленнєвих структур у певному лінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів і переконань разом з її

негативними проявами (наприклад, ухилянням від політичної діяльності, відсутністю політичних переконань та ін.) [11, с. 20].

- Політичний дискурс – це будь-які мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких корелює зі сферою політики [15, с. 23]. Представником цієї точки зору є О.І. Шейгал, яка розглядає політичний дискурс у двох вимірах – реальному і віртуальному, при цьому в реальному вимірі він розуміється як «текст у конкретній ситуації політичного спілкування, а його віртуальний вимір містить вербальні та невербальні знаки, орієнтовані на обслуговування сфери політичної комунікації, тезаурус прецедентних висловлювань, а також моделі типових мовленнєвих дій і уявлення про типові жанри спілкування в даній сфері» [15, с. 16]. При такому підході дослідження політичного дискурсу передбачає аналіз всіх семіотичних систем, а мовним матеріалом виступають заяви політиків, політичних оглядачів і коментаторів, публікації в ЗМІ, матеріали спеціалізованих видань, що стосуються різних аспектів політики.

- Політичний дискурс – це також сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичної комунікації або формують її конкретну тематику [1, с. 246]. Під дискурсивними практиками з лінгвістичної точки зору вслід за Мухарямовим М. М. [10], Мухарямовою Л. М. [10], розуміємо явища, що визначаються стійкими наборами мовних засобів, властивих певному політичному суб'єктові або ж характерних для актуалізації заданої теми політичної комунікації. У світлі такого тлумачення піддаються розгляду як дискурсивні практики висловлювання політичного лідера (наприклад, «дискурс Рейгана», «дискурс Горбачова»), тематичний блок («дискурс безпеки», «дискурс свободи і справедливості»), а також політична мова, властива суспільству з тим чи іншим політичним устроєм [10, с. 51].

- Політичний дискурс може бути визначений як сукупність усіх мовленнєвих актів у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися відповідно до існуючих традицій і отримали перевірку досвідом [2, с. 6].

Багато дослідників розглядають політичний дискурс як явище виключно публічної сфери. Політичний дискурс розуміється як актуальне використання мови в соціально-політичній сфері спілкування і, ширше, в публічній сфері спілкування. Цього підходу дотримується один з провідних дослідників даної проблематики, відомий нідерландський вчений Т. ван Дейк [16]. Він вважає, що політичний дискурс – це клас жанрів, досить чітко обмежений соціальною сферою, а саме політикою. Урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми, промови політиків – це ті жанри, які належать до сфери політики. Таким чином, політичний дискурс розуміється виключно як дискурс політиків. Обмежуючи політичний дискурс професійними рамками, діяльністю політиків, вчений зазначає, що політичний дискурс в той же час є формою інституційного дискурсу. Це означає, що дискурсами політиків вважаються ті дискурси, які створюються в такому інституційному навколишньому оточенні, як засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд політичної партії. Висловлювання повинно бути вимовлене мовцем у його професійній ролі політика і в інституційному навколишньому оточенні. Таким чином, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт в політичній обстановці [16].

Ю. А. Сорокін визначає політичний дискурс через його співвідношення з ідеологічним дискурсом: «Політичний дискурс є різновидом ідеологічного дискурсу. Відмінність полягає в тому, що політичний дискурс експліцитно прагматичний, а ідеологічний – імпліцитно прагматичний ... Перший вид дискурсу – субдискурс, другий вид дискурсу – метадискурс» [9, с. 44].

Отже, розбіжності у трактуванні поняття «політичний дискурс» досить значні. Однак більшість дослідників, що займаються проблемою політичного дискурсу, єдині в тому, що основною метою політичного дискурсу, яка зумовлює його використання як інструменту політичної влади, є боротьба за владу. Як зазначає В.З. Демьянков, громадське призначення політичного дискурсу полягає в тому, щоб вселити адресатам – громадянам спільноти – необхідність «політично правильних» дій та / або оцінок, оскільки це вигідно тим, хто прагне влади [7, с. 38].

Таким чином, політичний дискурс можна віднести до особливого типу спілкування, для якого характерний високий ступінь маніпулятивності.

Огляд лінгвістичної літератури виявив основні тлумачення політичного дискурсу як:

- знаку своєрідної знакової системи, в якій відбувається модифікація семантики і стандартних мовних дій [15, с. 3];
- спеціального використання мови для актуалізації певної ментальності або для реалізації особливостей ідеології, що передбачає дію граматики, лексики, правил функціонування слів і синтаксису, а також особливу прагматику [14, с. 38-39];
- форми соціальної дії, що знаходиться під впливом владних структур та історичних процесів [4, с. 6];
- модулятора інтересів суспільства [3, с.142].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, загальноприйнятого визначення політичного дискурсу на сьогоднішній день не існує. Крім того, ми вважаємо, що термін «дискурс» у сучасній лінгвістиці використовується для позначення різних видів мовлення і мовних творів, осмислення яких має будуватися з урахуванням всієї сукупності вербальних і невербальних факторів.

У лінгвістичній літературі термін «політичний дискурс» вживається в двох значеннях: вузькому і широкому. У вузькому сенсі політичний дискурс – це різновид дискурсу, метою якого є завоювання, збереження і здійснення політичної влади. Виходячи з того, що мета політичного дискурсу – боротьба за владу, успіх якої залежить від підтримки більшості населення, він повинен бути відкритий для всіх членів мовного співтовариства і не може бути обмежений інституційними формами спілкування. У нашому дослідженні політичний дискурс розуміємо у широкому значенні, тобто політичний дискурс включає такі форми спілкування, в яких до сфери політики належить хоча б одна зі складових: суб'єкт, адресат або зміст повідомлення.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні україномовного та англійського політичного дискурсу на матеріалі промов, привітань, звернень сучасних політиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику / МГУ им. М.В. Ломоносова. Филос. фак. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 358 с.
2. Баранов А.Н., Казакевич Е. Г. Парламентские дебаты: традиции и новации. – М.: Знание, 1991. – 64 с.
3. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
4. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика /Перевод с англ. и нем.; ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 1997. – 139 с.
5. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: Дослідження категорії громадянське суспільство. – Львів: Літопис, 2000. – 318 с.
6. Дедушкина Т.А. Жанровое пространство политического дискурса. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://philolog.univ.kiev.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_5_2/472_477.pdf
7. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В.З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – № 3. – С. 32–43. – Режим доступа: <http://www.infolex.ru>.
8. Карасик В.В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. –М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
9. Маслова В.А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? / В.А. Маслова. // Политическая лингвистика. – Вып. 1(24). – Екатеринбург, 2008. – С. 43-48.
10. Мухарьямов Н.М., Мухарьямова Л. М. Политическая лингвистика как научная дисциплина // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования: Сб. науч. тр. / РАН ИНИОН. Отв.ред. и сост. Герасимов В.И., Ильин М.В. – М., 2002. – С. 32-34.
11. Опарина Е.О. Метафора в политическом дискурсе // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования: сб. науч. тр. / Отв. ред. и сост. Герасимов В.И., Ильин М.В. – М.: РАН ИНИОН, 2002. – С. 20-31.
12. Політологічний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
13. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер». – 2001. – 656 с.
14. Серио П. Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса / Составитель П. Серио. – М.: Прогресс, 1999. – С. 12-53.
15. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: Волгоград: Перемена, 2000. – 367 с.
16. Dijk T.A. van. What is Political Discourse Analysis / T.A. van Dijk. – Amsterdam, 1998. – Режим доступа: <http://www.discourse-in-society.org>.

Громовенко В. Исследования политического дискурса в лингвистике.

В статье рассматривается политический дискурс как центральное понятие политической лингвистики и обзор различных подходов к пониманию сущности политического дискурса как

явления общественной жизни и объекта лингвистических исследований, анализируется широкое и узкое понимание политического дискурса, его реальное и виртуальное измерения. Термин «дискурс» в современной лингвистике используется для обозначения различных видов речи и речевых произведений, осмысление которых должно строиться с учетом всей совокупности вербальных и невербальных факторов. Несмотря на значительное внимание, которое уделяется исследованию дискурса вообще, и политического дискурса в частности, в этой области лингвистических исследований не наблюдается единства в толковании этого феномена. Наше исследование подтверждает необходимость развития нового ответвления на грани политической и языковедческой наук, направленного на исследование языковых явлений в политической сфере, – политической лингвистики.

Ключевые слова: дискурс, политический дискурс, политическая коммуникация.

Hromovenko V. Researches of Political Discourse in Linguistics.

The present article considers political discourse as the key notion of political linguistics, provides an overview of the different approaches to the understanding of political discourse as a phenomenon of social life and the object of linguistic research, it analyzes the wide and the narrow understandings of political discourse, its real and virtual dimensions. The term “discourse” in modern linguistics is used to describe different types of speech and language works which understanding must take into account the totality of verbal and nonverbal factors. Despite the considerable attention given to research of discourse in general and of political discourse in particular, there is no unity in the interpretation of this phenomenon in the field of linguistic studies. Our study confirms the need of a new direction on the verge of political and linguistic sciences to investigate linguistic phenomena in politics, which is political linguistics.

Key words: discourse, political discourse, political communication.

Статтю рекомендовано до друку
доктором філологічних наук, професором,
деканом факультету лінгвістики та перекладу
Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса)
І.В.Ступак

Олена Гурко
(Дніпропетровськ)

УДК 811.161.2'367.325.3

**ОСНОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СТВЕРДЖЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ
(НА ПРИКЛАДАХ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ)**

Проаналізовано основні засоби вираження значення ствердження в діалогічному мовленні, зокрема слова-речення та еліптичні спонукальні конструкції. Залежно від функції стверджувальних слів-речень у зв'язному мовленні виокремлено шість груп слів-речень на позначення інтенції ствердження, а саме: власне стверджувальні слова-речення, які виступають прямою позитивною відповіддю на поставлене запитання; стверджувальні слова-речення, які підтверджують думку попередньої репліки; стверджувальні слова-речення з додатковим модальним відтінком; стверджувальні слова-речення з особливим емоційним забарвленням; умовно стверджувальні слова-речення; питально-стверджувальні слова-речення. До основних груп еліптичних спонукальних конструкцій, що виражають значення ствердження в художній літературі, уналежнюємо: еліптичні спонукальні конструкції з еліпсисом присудка із загальною семантикою руху, мовлення, інтенсивної фізичної дії, закличної дії, естетичної діяльності, побажальної спонукальності.

Ключові слова: значення, ствердження, слова-речення, еліптичні спонукальні конструкції, діалогічне мовлення.

Постановка проблеми. Ствердження є однією з категорій мислення та одним з об'єктів логіки як царини філософських знань. Ствердження як в усному, так і в писемному мовленні зазвичай представлене розповідними реченнями, а подекуди – риторичними питальними конструкціями. Логічно-мовна категорія ствердження – найчастотніша форма висловлення, що

репрезентує не лише прості та складні речення, а й слова-речення питальної або спонукальної модальності. Слова-речення виражають певні різновиди суджень, розповідних і заперечних, вони також словесно реалізують такі форми мислення, як питання, спонукування, емоційна оцінка та ін.

Відомо, що людині властиво відбивати результати пізнання навколишньої дійсності за допомогою стверджувальних чи заперечних суджень. Ще Арістотель зазначав: «...щодо чогось-небудь можна як стверджувати, так і заперечувати» [1, с. 142]. Отже, відбиття світу в тому вигляді, в якому він існує, і є ствердженням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом з'явилися дослідження, присвячені з'ясуванню функційно-семантичних особливостей категорії ствердження в різних мовах. Зокрема, цьому питанню в російській мові присвячені розвідки А. А. Калініної [7], Є.С. Ступак [13], в англійській – П.А. Афанасьєва [2], в українській мові інтенцію ствердження досліджують О.П. Куш [14], С.Т. Шабат-Савка [17]. Однак окремих лінгвістичних досліджень, присвячених описові реалізації стверджувальних одиниць, у сучасному українському мовознавстві поки що немає, що й зумовлює актуальність цієї наукової розвідки. Саме тому об'єктом нашого дослідження є стверджувальні речення в контексті творів художньої літератури. У пропонованій статті **маємо на меті** проаналізувати основні засоби вираження ствердження в художній літературі на прикладах діалогічного мовлення персонажів. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: класифікувати спонукальні еліптичні конструкції, що передають інтенцію ствердження та виокремити основні групи слів-речень на позначення ствердження в художньому мовленні. Матеріалом для аналізу стали твори українських письменників XIX, XX та початку XXI століть, серед яких М. Кропивницький, О. Гончар, Панас Мирний, В. Маликов, І. Карпенко-Карий, І. Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський, Т. Шевченко, І. Бондар-Терещенко, О. Миколайчук-Низовець.

Виклад основного матеріалу. Ствердження – це констатація буття, існування певної ситуації в межах речення. Для вираження значення посиленого чи послабленого ствердження вживають фразеологізовані звороти та поєднання службових слів з повнозначними й неповнозначними мовними одиницями. Серед основних засобів вираження ствердження в художньому стилі виокремлюємо слова-речення та еліптичні спонукальні конструкції.

В енциклопедії «Українська мова» А. П. Грищенко зазначає, що слова-речення – це клас структурно нечленованих щодо засобів вираження предикативності синтаксичних одиниць з комунікативною функцією, опосередкованою конкретною ситуацією спілкування. Природну сферу функціонування слів-речень, або квазіречень, становить усне мовлення, насамперед його діалогічна форма. Слова-речення виражаються частками, словами зі значенням модальності, ствердження або заперечення й вигуками [15, с. 632]. Отже, важливим чинником реалізації стверджувальної суб'єктивної модальності слугують переважно модальні слова, частки, вигуки, що виступають репрезентантами синтаксично нечленованих речень.

Досліджені мовні матеріали засвідчують, що стверджувальні слова-речення залежно від їхньої функції у зв'язному мовленні можна класифікувати за такими групами:

1) власне стверджувальні слова-речення, які виступають прямою позитивною відповіддю на поставлене запитання: «*До речі, одного разу вона навіть вдалася мені вагітною. Уявляєш? Але то лише на початку. По тому вже роздивився, що в неї просто непоганий смак. У вас таке бувало? Аякже*» (І. Бондар-Терещенко, с. 41), «*Розкажи мені, будь ласка, казку. Казку? Авжеж, казку*» (І. Бондар-Терещенко, с. 57), «*Хотів поздоровити його з придбанням земельки... А Прасковія Івановна, у попу? Так*» (І. Карпенко-Карий, с. 5);

2) стверджувальні слова-речення, які підтверджують думку попередньої репліки: «*Агов, тітко! Побачиш-побачиш... Добре, добре*» (І. Бондар-Терещенко, с. 33), «*Отже, я так розумію, що чоловік чоловікові вдруг товариш і брат?! Еге, братику-козлику*» (І. Бондар-Терещенко, с. 38), «*Але там, на жаль, лише самі чоловіки. Авжеж*» (І. Бондар-Терещенко, с. 45), «*Так, цікаво, жив, працював... – і тут приходимо ми... Еге*» (А. Вишневський, с. 67), «*Я, аби ви знали, з 12 років нерозлучно живу разом з нею. Гаразд*» (О. Миколайчук-Низовець, с. 88), «*Сором признаться. Гляньте: оце добро ми купили за п'ять тисяч. Як? Так*» (І. Капенко-Карий, с. 50), «*Я чи не я, се, тату, не важно, – засюсюкав Антоша, розкарячивши ноги в офіцерських штанах.. Ага! Не важно... Ну, добре. Так я ж вам покажу...*» (М. Коцюбинський, с. 12);

3) стверджувальні слова-речення з додатковим модальним відтінком: «Світські дами мають свої примхи. Диви, їй, здається, сподобалось. **Та невже**» (І. Бондар-Терещенко, с. 29), «Привіт, дівчата, ви навіть не уявляєте, як я сьогодні зголоднів. **Невже?!**» (О. Миколайчук-Низовець, с. 90), «Скинув картуз і витер піт з лоба. **Невже?**» (М. Коцюбинський, с. 9);

4) стверджувальні слова-речення з особливим емоційним забарвленням: «Так ось, уявляєш, у той час, як я зустрічалася є Амрі, Реймон написав пісню, в якій розповів «мою» історію. Уявляєш, мою, і назвав цю пісню «Мій легіонер». **Неймовірно**» (О. Миколайчук-Низовець, с. 90), «До речі, чи знаєте ви, як треба поводитись у пристойному ресторані? **Ще б пак!**» (О. Миколайчук-Низовець, с. 103), «А що скаже ось ця мовчазна мадемуазель? Ви давно працюєте з Едіт? З самого дитинства. **Чудово**» (О. Миколайчук-Низовець, с. 111), «Давайте гроші, зараз поїду. **Отак**» (І. Карпенко-Карий, с. 38);

5) умовно стверджувальні слова-речення: «Антоша поривався щось говорити, і сині жили наляпались в нього на білому лобі. **Та хоч би й так**. За два дні маємо свято, тоді громада й поділить землю» (М. Коцюбинський, с. 8);

6) питально-стверджувальні слова-речення: «За дверима чулось шелестіння сторінок, ляпання книжкою в стіл і сердите бурчання. – **Чого ти там?... Задачі не можу рішити**» (М. Коцюбинський, с. 17), «Чи не випередити і нам свого кривдника Абдурахмана та не уколошкати його до того, як він спустить з нас шкуру? Га? – **А чого ж? Це славна думка!...**» (В. Маликов, с. 112).

Отже, стверджувальні слова-речення зазвичай трапляються в діалогічному мовленні. Вони в стислій формі й достатньо своєрідно відбивають певні вияви нашого мислення і почувань. Проілюстровані приклади показують, що загальне смислове значення цих слів-речень – стверджувати факти, зазначені в попередній репліці співрозмовника.

Еліптичні спонукальні речення потрапляють як структури з еліпсисом присудка (або головного члена односкладного речення), що передають наказ, різноманітні заклики, прохання, привітання, побажання, подяку, а також – військові та спортивні команди тощо [3, с. 101]. До основних груп еліптичних спонукальних конструкцій, що виражають значення ствердження в художній літературі, уналежнюємо:

1) еліптичні спонукальні конструкції з еліпсисом присудка із загальною семантикою руху: «Ага, **сюди, сюди!**» (П. Мирний, с. 66), «**Далі! Далі!**» (П. Мирний, с. 70), «**Наниз! Наниз його!**» (П. Мирний, с. 82), «**Геть, іроди!**» (М. Кропивницький, с. 98), «**Гетьте!**» (І. Нечуй-Левицький, с. 133), «**До мене! До мене!**» (П. Мирний, с. 196), «**Вон з хати!**» (П. Мирний, с. 205), «**До Ростову!**» (П. Мирний, с. 291), «**Марш!**» (О. Гончар, с. 9);

2) еліптичні спонукальні конструкції з еліпсисом присудка із загальною семантикою мовлення: «**Ц-с!**» (М. Кропивницький, с. 404), «**Цить!**» (М. Кропивницький, с. 465), «**Тихо!**» (П. Мирний, с. 151), «**Годі! Годі!**» (П. Мирний, с. 185), «**Цить, мамо, цить!**» (П. Мирний, с. 216), «**Голосніше!**» (П. Мирний, с. 479), «**Годі тобі!**» (О. Гончар, с. 23);

3) еліптичні спонукальні конструкції із еліпсисом присудка з загальною семантикою надання (подання) чого-небудь мовцеві або розміщення в певному місці: «**Бінокль!**» (О. Гончар, с. 35), «**Повітря! Повітря!**» (О. Гончар, с. 79), «**Ножка! Ножка!**» (І. Карпенко-Карий, с. 223);

4) еліптичні спонукальні конструкції із еліпсисом присудка з загальною семантикою інтенсивної фізичної дії: «**Кіями його, собаку!**» (Т. Шевченко, с. 52);

5) еліптичні спонукальні конструкції із еліпсисом присудка з семантикою закличної дії: «**За Вітчизну!**» (О. Гончар, с. 10), «**За Батьківщину! Вперед!**» (О. Гончар, с. 112), «**За Брянського! За Брянського!**» (О. Гончар, с. 114), «**За святою водою!**» (О. Гончар, с. 122);

6) еліптичні спонукальні конструкції із еліпсисом присудка зі значенням заклику до конкретної дії: «**Сміливіше!**» (І. Нечуй-Левицький, с. 132), «**Капітуляція! Капітуляція!**» (О. Гончар, с. 64), «**Огонь!**» (О. Гончар, с. 112), «**Гранати! Гранати!!!**» (О. Гончар, с. 112), «**Вогонь на мене!**» (О. Гончар, с. 151), «**По одному ковтку!**» (О. Гончар, с. 156), «**На коліна!**» (О. Гончар, с. 206), «**Смерть фашизму! Свобода народам!**» (О. Гончар, с. 252);

7) еліптичні спонукальні конструкції з еліпсисом присудка зі значенням естетичної діяльності: «**Гей, музики! Трум-трум-трум!**» (М. Кропивницький, с. 406), «**Ну, гуртовій!**» (І. Карпенко-Карий, с. 74), «**Музико, три такти!**» (М. Кропивницький, с. 293);

8) еліптичні конструкції побажальної спонукальності: «**З днем народження!**» (М. Коцюбинський, с. 23), «**З іменинами!**» (М. Коцюбинський, с. 54).

З наведених прикладів видно, що інтенцію ствердження представляють різні групи еліптичних речень, оскільки вони констатують волю мовця, повідомляють задумане, перетворюють будь-яке слово у наказ та надають оповіді усної тональності.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, до основних засобів вираження ствердження в художній літературі зараховуємо слова-речення та спонукальні еліптичні конструкції, що передають інтенцію ствердження. Під час дослідження ми з'ясували, що стверджувальні слова-речення виражають не звичайне ствердження, а ствердження-згоду або ствердження з іншими додатковими модальними значеннями. Перспективою подальшого дослідження є з'ясування основних засобів вираження ствердження в науковому стилі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Категории. Соч. в 4 т. / [ред. З. Н. Микеладзе]. – М., 1978. – Т.2. – 687 с.
2. Афанасьев П. А. Структурно-семантические типы подтверждения и отрицания в современном английском диалоге / П. А. Афанасьев. – Таганрог: Эсперо, 2005. – 40 с.
3. Бережан Л. Еліптичні спонукальні конструкції в сучасній українській мові / Л. Бережан // Науковий вісник Чернівецького університету : Слов'янська філологія. – 1996. – Вип. 9. – С. 99–105.
4. Гончар Олесь. Твори в двох томах / Олесь Гончар. – Т. 2. – К. : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1966. – 750 с.
5. Далекі зірніці. Українська література першої половини ХХ ст. / [упорядн. В. І. Шкляр, П. П. Орленко]. – К. : Грамота, 2001. – 479 с.
6. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. – К.: Наукова думка, 1973. – 226 с.
7. Калинина А. А. Категория утверждения/отрицания в функциональных типах предложений в современном русском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / А. А. Калинина. – М., 2011. – 56 с.
8. Карпенко-Карий Іван. Будущина в руках нового покоління. Вибрані твори / Іван Карпенко-Карий. – К. : Країна мрій. – 414 с.
9. Коцюбинський М. Вибрані твори / М. Коцюбинський. – К. : Вид-во «Ранок». – 336 с.
10. Кропивницький Марко. Драматичні твори / Марко Кропивницький. – К. : Наукова думка, 1990. – 608 с.
11. Куц О. П. Ствердження і заперечення в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. П. Куц. – Дніпропетровськ, 2002. – 16 с.
12. Мирний Панас. Твори в двох томах / Панас Мирний. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1985. – 552 с.
13. Нечуй-Левицький І. С. Твори в трьох томах / І. С. Нечуй-Левицький. – Т. 2. – К. : «Дніпро», 1988. – 518 с.
14. Ступак Е.С. Функционально-семантическое поле утверждения в современном русском языке: автореф. дисс. на соискание учен. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык » / Е. С. Ступак. – Таганрог, 2005. – 30 с.
15. У пошуку театру: Антологія молоді драматургії / [Упорядн. Н. М. Мірошніченко]. – К. : Смолоскип, 2003. – 545 с.
16. Українська мова. Енциклопедія / Редкол. В. М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – 3-є вид. зі змінами і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
17. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : «Букрек», 2014. – 412 с.
18. Шевченко Тарас. Твори в двох томах / Т. Шевченко. – Т. 2. – К. : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1966. – 750 с.

Гурко Е. Основные средства выражения утверждения в художественном стиле (на примерах диалогической речи)

В статье проанализирована сущность значения утверждения. К основным средствам выражения утверждения в художественном стиле относим слова-предложения и эллиптические побудительные конструкции. В зависимости от функции утвердительных слов-предложений в связной речи выделены шесть групп слов-предложений для обозначения интенции утверждения: 1) собственно утвердительные слова-предложения, которые выступают прямым положительным ответом на поставленный вопрос; 2) утвердительные слова-предложения, подтверждают мнение предыдущей реплики; 3) утвердительные слова-предложения с дополнительным модальным оттенком; 4) утвердительные слова-предложения с особым эмоциональным окрасом; 5) условно утвердительные слова-предложения; 6) вопросительно-утвердительные слова-предложения. К

эллиптическим побудительным конструкциям, выражающим значение утверждения в художественной литературе, относим эллиптические побудительные конструкции с эллипсисом сказуемого с общей семантикой движения, речи, интенсивного физического действия, предоставления (представления) чего-либо говорящему или размещение в определенном месте и др. Итак, к основным средствам выражения утверждения в художественной литературе относим слова-предложения и побудительные эллиптические конструкции, которые передают интенцию утверждения. В ходе исследования мы выяснили, что утвердительные слова-предложения выражают не обычное утверждение, а утверждение-согласие или утверждение с другими дополнительными модальными значениями.

Ключевые слова: значение, утверждение, слова-предложения, эллиптические побудительные конструкции, диалогическая речь.

Hurko H. The Main Means of Expression Statement in Artistic Style (on the example of dialogue speech).

The article analyzes the essence of the meaning of the statement. It was found that the main means of expression statement in artistic style attribute word-elliptical offers and incentive structure. Depending on the function of affirmative words, sentences in connected speech identify six groups of word-sentences to indicate an intention statement: 1) actual words affirmative statements that is direct positive response to the question; 2) affirmative-word proposal, support the view of the previous remarks; 3) affirmative-word sentences with additional modal tinge; 4) affirmative-word sentences with a particular emotional color; 5) conditionally affirmative word-sentences; 6) questioningly-affirmative-word sentences. It was known that the incentive elliptic constructions expressing meaning of the statement in the fiction include elliptical incentive structure ellipsis predicate general semantics movement, speech, intensive physical actions (representation) of something or speaker placement in a certain place, and others. Thus, the main means of expression statements in literature are word-sentences and incentive elliptical constructions that convey an intention statement. During the study, we found that affirmative word- sentences express no simple statement, and statement of consent or representations with other additional modal values.

Key words: meaning, statement, word-sentence, elliptical incentive structures, dialogic speech.

Олена Дубінська
(Київ)

УДК 811.111-26

ОЗНАКИ ПЕРИФРАЗИ ЯК СТИЛІСТИЧНОЇ ФІГУРИ

У статті представлено теоретичне обґрунтування стилістичного потенціалу перифрази як мовного засобу та мовленнєвої фігури. Загалом перифраза визначається як стилістична фігура або троп, що називає предмети або явища через свої властивості та характеристики. Вона характеризується як засіб «виразити по-новому» сутність позначуваних явищ і часто використовується в контексті поряд з основним (первинним) значенням. Перифраза є одним із засобів реалізації явища вторинної номінації або вторинного називання, що покладається в основу розрізнення наступних видів перифрастичних конструкцій: оригінальні та традиційні перифрази, останні при цьому ще розділяють на перифрази-фразеологізми та перифрази-синоніми; мовні та мовленнєві перифрази, а також логічні і образні перифрази, в основі яких лежать ознаки метафори та метонімії. Перифрази реалізують номінативну, комунікативну, прагматичну та стилістичну функції одиниць різних видів як в мові, так і в мовленні, основною з яких є функція називання по-новому, що сприяє розширенню словника та розвитку мови в цілому.

Ключові слова: перифраза, вторинна номінація, оказіональна номінація, перифрастичні синоніми.

Постановка проблеми. Вивчення стилістичних фігур є одним із актуальних питань взаємодії мови та мовлення, реалізації властивостей мовних одиниць в мовленні. Стилiстичнi фiгури вiдiграють важливу роль для створення так званого переносного мовлення, поетичної мови, реалізують ознаки образності, емотивності мовних одиниць, сприяють підкресленню різноманітних ознак позначуваних предметів. Існує необхідність визначити схожість або

розрізненість таких понять як фігура та троп, які науковцями характеризуються по-різному. Однією з стилістичних фігур є перифраза як засіб вторинної номінації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перифраза як стилістична фігура та мовний засіб знайшла своє відображення у дослідженнях класичних науковців (А.Н.Мороховський, М.П.Брандес, І.Р.Гальперін, І.В.Арнольд). Особливості функціонування перифрази у різних стилях мовлення, текстах різної тематики, а також у теорії та практиці дискурсу стали предметом дослідження різних науковців сучасності і знайшли своє відображення у наукових статтях та монографіях Л.В.Грехнєвої, А.І.Синіної, І.В.Онищенко і т.д.

Мета статті полягає у необхідності поглиблення знань про роль перифрази в текстах різних жанрів та різних стилів мовлення, у визначення основних ознак перифрази як стилістичної фігури. Перифраза або перифраз є не лише тропом, але й способом дати нову ознаку або нову назву вже існуючим предметам або явищам, чи дати назву новим властивостям вже існуючих денотатів.

Відповідно до поставленої мети виділяємо такі **завдання**: 1) огляд визначень перифрази як засобу вторинної номінації у лінгвістичних студіях; 2) аналіз підходів до класифікації перифрази залежно від обраних критеріїв; 3) визначення і обґрунтування функцій перифрази у мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для з'ясування ознак перифрази звернемось до визначення самого поняття. **Перифразом** називають стилістичну фігуру заміщення, сутність якої полягає у заміні назви предмета (або явища), описі його найбільш важливих ознак або вказівки на характерні риси [5, с.169].

Перифразу відносять до стилістичних фігур заміщення, суть яких полягає у найменуванні предметів або явищ через назви їх ознак, властивостей, функцій, ролей, оточення, суміжних предметів тощо. **Фігури заміщення** розділяють на фігури кількості (гіпербола, мейози, літота) та фігури якості – тропи (порівняння, метонімія, синекдоха, перифраз, евфемізм, метафора, антономазія, персоніфікація, алегорія, іронія). Значною мірою сутність перифрази як фігури якості або фігури заміщення проявляється через визначення функціональних властивостей тропів, які по іншому називають фігури якості. Тропи трактуються як образна сітка, крізь яку сприймається оточуючий світ, а також як і певне суб'єктивне ставлення до світу, що обумовлюють характер бачення світу та його сприйняття. В основу класифікації тропів закладають характер асоціації, що обумовлює заміщення властивостей, і ознак явищ, дійсності, техніки перенесення [2, с.369].

Таким чином, перифразом називають троп, функцією якого є заміна назви предмета описовим зворотом, враховуючи його суттєві, характерні ознаки [1, с.123].

Перифраз вважається стилістичним прийомом, який у формі вільного словосполучення або цілого речення замінює назву відповідного предмета або явища. Перифраз зазвичай виділяє одну з ознак явищ, яка у цьому конкретному випадку вважається характерною, суттєвою. Цим демонструється суб'єктивне відношення автора до описуваного предмета [3, с. 158].

Перифраз необхідно характеризувати через **вторинну номінацію**, що визначається як використання вже існуючих в мові номінативних засобів в новій для них функції називання. Вторинна номінація може мати мовний та мовленнєвий характер. У першому випадку результати вторинної номінації є закріпленими в мові значеннями словесних знаків, в іншому okazіональне використання лексичних значень в незвичній для них номінативній функції [7, с.129].

Б.А.Серебреніков зазначає унікальне явище природної людської мови з її здатністю до двократної репрезентації, подвійного позначення об'єктів навколишньої дійсності і в мові, і в мовленні. Завдяки цій властивості можна формувати велике різноманіття висловлювань, інтерпретувати будь-яку діяльність людини, враховуючи емоційні переживання, раціональну оцінку та чуттєво-образні уявлення про об'єкти реального світу. Завдяки цьому можливе виникнення так званих **оказіональних номінацій**. Розрізняють два типи okazіональних номінацій залежно від їх функціонування: як джерело експресивно-образних стилістичних значень та джерело створення емоційно-оцінних стилістичних значень. Цим самим уможливорюється створення **вторинної okazіональної номінації**, що є джерелом походження

образностi та експресивностi, а також формування ряду лексичних стилiстичних прийомiв, наприклад: метафор, метафоричних епiтетiв, метонiмiї, а отже i перифрази як пiдкласу метонiмiї [7, с.90].

Через процеси вторинної номiнацiї уможливлється виникнення метафоричного (переносного) мовлення як наслiдок того, що знову створенi виразнi засоби створенi з врахуванням норми природної мови. Iснує двi системи органiзацiї метафоричного (переносного) мовлення – тропи та фiгури, якi мають два пiдходи: за першим, твори та фiгури вважаються єдиним цiлим, за другим – тропи та фiгури вважаються рiзними утвореннями [2, с.366-367]. Звiдси можна характеризувати перифразу як описове образно-переносне найменування, що має метафоричний або метонiмiчний характер i несе в собi певну емоцiйну оцiнку [6, с. 435].

Ознаки перифрази реалiзуються через її класифiкацiї, якi вiдображають рiзноманiтнi аспекти функцiонування перифраз в мовi та мовленнi. Розглянемо наступнi пiдходи до класифiкацiї перифраз:

1. За **стилiстичною маркованiстю** перифрази подiляють на оригiнальнi та традицiйнi. Оригiнальнi перифрази мають авторський характер i створюються мовцем для певних цiлей у конкретних ситуацiях, однак потребують конкретного контексту. Традицiйнi перифрази зрозумiлi без вiдповiдного контексту, тобто для їх визначення не потрiбно пояснень. Традицiйнi перифрази можна також роздiлити на перифрази фразеологiзми, якi входять до вiдповiдних словникiв, i в свою чергу вони є синонiмами до iснуючих денотатiв *cap and gown (student)*, *my better half (wife)*. Перифрази-синонiми зазвичай обмежуються в своєму використаннi сферою застосування та епохою, коли застосовувались тi чи iншi перифрастичнi синонiми. Перифрастичнi синонiми мають однакову номiнativну функцiю, що й слова, якi їх замiняють. Синонiми є одним iз засобiв по-новому визначати описане явище, i тому самi стилiстичнi функцiї синонiмiв тiсно пов'язанi з функцiями перифраз, евфемiзмiв та порiвнянь. Розкриваючи випадковi ознаки явища, перифрази виступають синонiмiчними засобами мови для позначення одного й того ж поняття. З iншого боку, синонiми називають одне i те ж явище, видiляючи тi чи iншi властивостi поняття. Синонiми зi своєю природою також можна назвати перифразами, однак вираженими не словосполученнями, а окремим словом, вони по-рiзному називають одне i те ж явище, видiляючи для певних мовленнєвих потреб тi чи iншi властивостi [3, с.159].

2. Розрiзняють **перифрастичнi синонiми** або **мовнi перифрази** та **художнi** або **мовленнєвi перифрази**, що представляють собою оригiнальну, нову назву предмета, що ще не використовувались ранiше i якi не є досягненням iндивiдуально-художнього стилу автора, творчим застосуванням закладеного в мовi способу називання явищ.

Мовленнєвi перифрази по-рiзному використовуються в рiзних стилях мови та мають рiзноманiтнi стилiстичнi функцiї. Художнi перифрази вимагають особливих прийомiв, за допомогою яких можна розкрити значення цих перифраз [3, с.162].

3. Залежно вiд спiввiдношення вторинної назви з ознаками позначуваного денотата перифрази роздiляють на логiчнi та образнi. Логiчнi перифрази базуються на логiчних зв'язках описового звороту з однiєю з властивостей денотата [5, с.169]. Перифраза завжди називає об'єкти, вже номiнованi словом, цим самим перифраза завжди має спiльний денотат зi словом. Слово та перифразу також пов'язують значення. Значення перифрази iснують завдяки взаємодiї зi значенням слова. Без асоцiативного зв'язку зi словом перифраза втрачає свiй зв'язок з об'єктом. Тому первинна назва (слово) та перифраза використовується паралельно в одному i тому ж контекстi [4, с.207].

Рiзнi типи перифрастичних зворотiв допомагають реалiзувати функцiї перифраз як у мовi, так i в мовленнi. Можна видiлити такi функцiї перифрази, що зiставляються з деякими функцiями слова – номiнativною, комунiкативною, прагматичною та стилiстичною.

Основна функцiя перифрази – **номiнativна**, однак вона має своєрiдну специфiку. Перифраза дає нову назву iснуючому денотату, не змiнюючи його суть, а пiдкреслюючи найбільш важливi або суттєвi, а часто i новi ознаки iснуючих предметiв або явищ. Перифраз визначає поняття, одночасно називаючи його, цим самим реалiзуючи як номiнativну, так i характеризуючу функцiю [3, с. 158].

Комунiкативна функцiя перифрази реалiзується в мовленнi, коли поряд з вже iснуючими назвами мовець використовує i новостворену перифрастичну назву. Тут можна говорити про вже

зазначені перифрази-синоніми, які значно розширюють словниковий склад та збагачують мову новими одиницями. Крім того перифраза надає мовленню піднесеності, своєрідної урочистості, чим часто спекулюють як в усному, так і в писемному мовленні [3, с.160].

Суть **стилистичної** функції перифрази полягає у створенні нових додаткових образів за допомогою використання перифрази як стилістичної фігури або тропа. Перифраза також визначається як вид метонімії, яка разом із метафорою часто покладається в основу перифрази. Використання перифраз роблять мовлення більш експресивним та піднесеним. Мовленнєва експресія є основою для вираження **прагматичної** функції перифрази. У теорії ми можемо говорити про традиційні усталені перифрази, що глибоко закріплені в мові і часто позбавлені стилістичного значення. На противагу традиційним, можемо протиставити авторські перифрази, що є результатом мовленнєвої та розумової діяльності мовця з подальшим створенням нових образів, узагальнень та конкретизації окремих деталей, що зазвичай не мали практичного відображення. Автор покладає певний оцінний характер у створенні перифрастичні звороти, відображаючи свій емоційний стан під час зіткнення з тими чи іншими об'єктами реальної дійсності.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Хоча перифраза довгий час є предметом численних досліджень та розвідок в текстах публіцистичного, розмовного, художнього та газетного стилів, і досі існують різні жанри та види текстів, що заслуговують уваги науковців. Подальше вивчення різних аспектів перифрази як фігури, так і способу називання у мові та в мовленні, допомагає глибше зрозуміти та досягнути складні відношення між одиницями мови і мовлення та явищами навколишнього середовища через світоглядні моделі та сприйняття дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык. Учебник для вузов (7-е издание)/ И.В.Арнольд. – М.: Флинта-Наука, 2007. – 384 с.
2. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник. 3-е изд., перераб. и доп./ М.П.Брандес. - М.: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. -416 с.
3. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка/ И.Р.Гальперин. – М. : Высшая школа, 1981. – 295 с.
4. Грехнева Л.В. Особенности перифрастической номинации./ Л.В.Грехнева// Лінгвістики. Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского. – 2009. - №6 (2). - С.207-210.
5. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка/ А.Н.Мороховский, О.П.Воробьева, Н.И.Лихошерст, З.В.Тимошенко. - К., 1991.- 248 с.
6. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. В. М. Русанівський, О. О.Тараненко та ін. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – 740 с.
7. Серебренников Б.А. Языковая номинация: общие вопросы / Б.А. Серебренников. – М., 1977. – 360 с.

Дубинская Е.Б. Свойства перифразы как стилистической фигуры.

В статье представлено теоретическое обоснование стилистического потенциала перифразы как языкового средства и речевой фигуры. В целом перифраза определяется как стилистическая фигура или троп, которая называет предметы или явления с помощью своих свойств и характеристик. Она определяется как средство «выразить по-новому» сущность обозначаемых явлений и часто используется в контексте вместе с основным (первичным) значением. Перифраза является одним из средств реализации явления вторичной номинации или вторичного называния, которое включается в основу разграничения следующих видов перифрастических конструкций: оригинальные и традиционные перифразы, последние при этом также разделяются на перифразы-фразеологизмы и перифразы-синонимы; языковые и речевые перифразы, а также логические и образные перифразы, в основе которых лежат характеристики метафоры и метонимии. Перифразы реализуют номинативную, коммуникативную, прагматическую и стилистическую функции единиц разных видов в языке и в речи, основой которых является функция называть по-новому, что способствует расширению словаря и развитию языка в целом.

Ключевые слова: перифраза, вторичная номинация, окказиональная номинация, перифрастические синонимы.

Dubinska O. Features of Periphrasis as Stylistic Figure.

The article shows theoretical grounding for stylistic potential of periphrasis as language unit and stylistic figure. In general, periphrasis is defined as stylistic figure or trope, giving names to objects or phenomena via their features and characteristics. It is used as tool “to name newly” the meaning of defined

phenomena and is often applied in the context together with basic (primary) meaning. Periphrasis is one of the means to realize secondary nomination or secondary naming, used as a basis to differentiate the following types of periphrastic structures: original and traditional periphrases, the latter are also divided into phraseological periphrasis and periphrasis-synonyms; language and speech periphrases, as well as logical and image periphrases, based on the qualities of metaphors and metonymy. Periphrases realize nominative, communicative, pragmatic and stylistic functions for different types of units both in language and speech, whose major function is to name newly, thus supporting extension of vocabulary and language development in general.

Key words: periphrasis, secondary nomination, occasional nomination, periphrastic synonyms.

Статтю рекомендовано до друку
доктор філологічних наук, професор
кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
факультету лінгвістики НТУУ «КПІ»
Н.Г. Іщук

Юлія Зайченко
(Київ)

УДК 811.11

ФЕНТЕЗІ ЯК ЖАНР СУЧАСНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Стаття присвячена основним характеристикам жанру фентезі з точки зору літературознавства, лінгвостилістики. Представлено історію його виникнення, простежено сюжетну та тематичну схожість із лицарськими романами середньовіччя. Продемонстровано сучасні лінгвістичні підходи до класифікації цього жанру. Критеріями виступають: задачі фантастичного припущення та його ролі у розвитку дії, міфологічна складова фентезі, сюжетно-тематичний принцип, аксеологічна площина, національна специфіка, світоглядні особливості, орієнтованість на цільову аудиторію та час, в якому відбуваються події творів цього жанру. Також подано коротку характеристику деяких різновидів фентезі. Крім того, фентезі розглянуто як явище, що належить до функціонального стилю художньої літератури. Доведено, що тексти цього жанру сповнені образності та виконують естетичну функцію, що стає можливим завдяки широкому використанню авторами різноманітних стилістичних прийомів та експресивних засобів.

Ключові слова: фентезі, художня література, лицарські романи, стилістика, експресивні засоби, стилістичні прийоми.

Постановка проблеми. Фентезі є відносно молодим жанром художньої літератури, він виник у першій половині XX століття, проте набув значної популярності у другій половині XX – на початку XXI ст. Цим зумовлюється актуальність його дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями стилістики фентезі займаються такі сучасні британські та американські науковці, як С. Мендела, Дж.Е. Слассер, Е.С. Рабкін. На пострадянському просторі дослідженнями жанру фентезі займаються О.М. Ковтун, В.С. Муравйов, С. Алексєєв.

Мета статті полягає в аналізі основних характеристик жанру фентезі як з точки зору літератури, так і з точки зору його мовних ознак. Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**: а) проаналізувати визначення та класифікації жанру фентезі, б) розглянути основні різновиди цього жанру, в) дослідити стилістичні особливості фентезі як жанру художньої літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фентезі розглядають як різновид фантастики, що конституює фантастичне припущення на базі вільної, не обмеженої вимогами науки вигадки, головним чином за рахунок містики, магії та чаклунства. Цей жанр як такий розпочав свою історію у 30-х роках XX ст. із появою оповідань про Конана-варвара Р.І. Говарда та романів Дж.Р.Р. Толкіна, які стали основою сучасного фентезі, проте науковці збігаються у думці, що коріння цього жанру набагато глибше. Науковці [9] ведуть його передісторію від часів

лицарських романів. Події цих романів розгорталися в історичному часі, але їх оповідний простір – не реальна Європа «темних віків» напередодні середньовіччя і навіть не сучасна авторам Європа феодальна. Лицарські романи існують в умовному та «феєричному» просторі, де справжня географія та політичні кордони абсолютно неважливі, де Королівському Двору протистоїть весь навколишній світ, населений чарівниками і велетнями.

Лицарські романи, зокрема «Смерть Артура» Т. Мелорі (1485р.), стали певною мірою основою для створення традицій фентезі, багато з яких вже стали шаблонами. Тут ми вперше знаходимо образ ідеального Світлого Королівства, Імперії, що веде запеклу і приречену боротьбу з могутніми темними силами. У лицарському романі стрижнем оповідання стає мандрівка лицаря в ім'я вищої мети. Тут же постають і тема боротьби за володіння певним священним предметом, артефактом, і образ доброго чарівника, який допомагає герою, і багато іншого.

Існує декілька підходів до класифікації фентезі. Так, О.М. Ковтун розглядає чотири різновиди фентезі в залежності від задач фантастичного припущення та його ролі у розвитку дії: містико-філософський, метафоричний, «чорний» (або «жахливий») та героїчний [5, с. 103-107]. У першому випадку важливим є те, яка «істинна реальність» формується за допомогою припущення, адже саме від цього залежить доля героя та його вибір життєвого шляху. Реальність тут зображується як складна і багатовимірна концепція буття, якій властиві як звичні, так і надприродні явища, доступні лише обраним. Сюжет починається з проникнення героя до надприродних вимірів і розвивається з розумінням того, що недоступні раніше та заборонені сторони всесвіту і є справжньою суттю буття.

Метафоричний фентезі тісно пов'язаний з містико-філософським. Його особливість полягає у тому, що в якості фантастичного припущення виступає квінтесенція дивовижного, незбагненого, яке знаходиться у реальній дійсності або приховане у глибинах людської психіки. Героями цього різновиду фентезі найчастіше є самотні мрійники, які тонко відчують та гостро переживають недосконалість світу.

Джерела «чорного» фентезі О.М. Ковтун простежує з фольклорних билин багатовікової давнини. Основна особливість цього різновиду полягає у тому, що фантастичні елементи проникають до повсякденності у зловісній та недоступній для розуміння простого смертного іпостасі. Звичний та тривкий світ виявляється лише тонкою оболонкою, з-поза меж якої виходять вампіри, демони, кадаври та інші – переважно жахливі – істоти.

Останнім за цією класифікацією різновидом фентезі є героїчний, або «меча та магії». Він вважається одним з найбільш розповсюджених на сьогоднішній день. Тут фантастичні елементи перетворюються на декорацію, в певній мірі естетичне оформлення простору та часу, в якому розвивається пригодницький сюжет. У центрі стоять окремі герої, фізично сильні та досвідчені воїни, які виконують свої завдання за допомогою сили та спритності. Ці герої, як правило, не зображуються носіями добра і шляхетності – серед них можуть бути пірати, злодії, найманці і просто волоцюги. Проблеми таких героїв зазвичай локальні і стосуються особисто героїв та їх друзів, або окремої місцевості, тому в героїчному фентезі поширена форма повісті та короткого оповідання.

У класифікації Р. Шидфар розглядаються також чотири типи фентезі, але дещо інші. Науковець бере за основу міфологічну складову фентезі та розрізняє героїчний (побудований на кельтському фольклорі), фольклорно-казковий (герої живуть у реальному світі, населеному персонажами міфів), героїчно-епічний («авантюрно-пригодницьку», фентезі «меча та магії») та міфоутворюючий фентезі (створюється світ із власною міфологією) [11, с. 90].

С. Алексєєв та М. Батшев узагальнюють різні види та підвиди фентезі до трьох основних: класичний (дія відбувається у міфічному минулому у нашій або вигаданій реальності), історичний (дія відбувається у контексті реальних історичних подій) та науковий (елементи наукової фантастики поєднуються із казково-міфологічною традицією) [1, с. 83].

Проте жодну з цих класифікацій не можна назвати повною, оскільки вони не враховують усіх особливостей жанру, до того ж напрямок фентезі у літературі швидко розвивається, виникають нові підвиди на стику фентезі та інших літературних напрямів (детективний фентезі, гумористичний фентезі тощо). На базі цих класифікацій О. Афанасьєва [3, с. 86-94] розробила найбільш повну на сьогоднішній день класифікацію. Для створення її критеріїв автор брала за основу класифікацію мистецтв М.С. Кагана за функціями, які вони виконують, і твори фентезі

вона розглядає у сюжетно-тематичній площині, за національною специфікою, з точки зору часу, в якому відбуваються події, в аксеологічній площині, за світоглядним початком та в залежності від адресата.

За сюжетно-тематичним принципом твори фентезі розрізняються в залежності від того, яким чином у них відображується дійсність. Оповідання і роман, маючи спільні теми, охоплюють дійсність по-різному. У наш час фентезі частіше представлений у формі роману, що пов'язане зі специфікою самого жанру та його тяжінням до масштабності. З цієї точки зору розрізняють епічний, романтичний, містичний, «чорний» та міфологічний фентезі.

Твори напряму епічного фентезі відрізняються великим масштабом сюжетних подій. У них зазвичай описується тривала боротьба героїв з могутнім ворогом, що стоять на стороні зла і володіє надприродними силами. Події таких творів охоплюють весь описуваний фантастичний світ, де відбуваються масштабні війни, катаклізми, а в завдання героїв входить порятунок усього світу або значної його частини. Для епічного фентезі характерні багатотомні епопеї з описами битв та походів. Центральною лінією сюжету зазвичай є місія («квест») головного героя і його друзів, яка може тривати протягом багатьох томів. Оскільки герої займають у конфлікті певний бік умовного добра, яке бореться зі злом, часто (хоча і не обов'язково) герої чітко поділяються на позитивних та негативних. Класичним прикладом цього напряму вважається «Володар Перснів» Д.Р.Р. Толкіна (1954-1955 рр.). У пізніший період піджанр епічного фентезі значно відійшов від боротьби добра і зла, породивши близький до історичного роману, жорсткий та натуралістичний різновид [10], у якому працюють такі сучасні письменники як Дж.Р.Р. Мартін, А. Сапковський, частково С. Еріксон та ін.

«Романтичний» фентезі – термін, запропонований Б. Невським в журналі «Світ фантастики та фентезі» [4]. У його основі лежить поняття *romance*, яким на Заході називають любовні романи. Прикладами творів цього напряму можуть слугувати такі романи, як «Анахрон» О. Хаєцької (2007 р.), «Сутінки» С. Маєр (2005 р.) тощо.

«Чорним фентезі» називають піджанр літератури, що включає в себе елементи жахів та готики, дія в якому відбувається у похмурих, «зламаних» світах. Класичними прикладами цього піджанру є цикл «Чорний загін» Г. Кука (1984-2000 рр.) та трилогія «Князь Порожнечі» Р.С. Бекера (2003-2006 рр.).

Містичний фентезі знаходиться на стику фентезі та містики [7]. Часто, але не завжди, в літературі цього під жанру розповідається про надприродне; є обмежений набір тематизованих персонажів, запозичених, як правило, з низової міфології різних народів: вампіри, зомбі, перевертні, примари, демони таїн. Прикладом містичного фентезі можуть слугувати «Вампірські хроніки» Е. Райс (1976-2014 рр.).

За національною специфікою фентезі розрізняють в залежності від того, на основі традицій якої певної культури будується фентезійний світ. Прикладами можуть слугувати орієнтальний, скандинавський, слов'янський фентезі і т. д. За часом, в якому відбуваються події, жанр поділяється на фентезі далекого майбутнього, міський фентезі, історичний фентезі. Особливість міського фентезі полягає в тому, що події розгортаються в сучасному місті і це місто відіграє істотну роль в сюжеті та атмосфері твору [10]. Прикладом міського фентезі можуть послужити твори таких авторів, як Л. Гамільтон, Л.Н. Томсон, Т.К. Фіджері, В.Ю. Панов та ін.

Історичний або псевдоісторичний фентезі, на думку Б. Невського, скоріше не напрямок, а особливий прийом, який полягає в «конструюванні магічного світу на основі реального історичного періоду або подій. Причому за субжанровою спрямованістю це може бути і героїка, і епік, і пригодницький квест, і серйозна психологічна драма» [4]. Прикладами цього піджанру можуть слугувати серія «Відеський цикл» Г. Тертлдава (1986-2005 рр.), трилогія «Сага про Рейневана» А. Сапковського (2002-2006 рр.), твори Ю. Нікітіна, О. Хаєцької, В. Камші.

З аксеологічної точки зору вирізняють два крайні полюси: з максимально позитивною оцінкою (героїчний фентезі) та іронічний (гумористичний). Героїчний фентезі ми розглянули вище, а у гумористичному висміюються певні процеси сучасного світу або штампи фентезі. Одним з найяскравіших представників цього піджанру є Тері Пратчет із його циклом «Плоский світ» (1983-2014 рр.) Також поширені пародії на твори класиків жанру. Назви пародій впізнавані, це перероблені назви основних творів [10]. За світоглядним початком виділяють християнський

(сакральний) фентезі, техномагію (sciencefantasy), «філософський бойовик» (термін, вигаданий Г.Л. Олді для характеристики своїх власних творів).

Про християнський фентезі говорити вкрай складно, оскільки далеко не всі філологи визнають його існування. На підтримку цього піджанру виступає В.С. Муравйов в літературній енциклопедії: він вважає поеми Дж. Мільтона «Втрачений рай» (1667) та «Повернений рай» (1671) провідними творами цього піджанру, правда заснованими не так на тексті Біблії, як на апокрифічному матеріалі [8]. Християнські ідеї яскраво відображені у циклі «Хроніки Нарнії» К.С. Льюїса (1950-1956 рр.). Останнім критерієм є адресат – коли автор створює твори, враховуючи потреби свого читача. Тут науковцями виділяється лише дитячий фентезі, прикладами якого слугують твори про Гаррі Поттера Дж.К. Ролінг (1997-2007 рр.), «Хроніки Нарнії» К.С. Льюїса (1950-1956 рр.) тощо.

Як вже зазначалося, фентезі є жанром художньої літератури, а отже йому притаманні усі особливості цього функціонального стилю. Однією з найголовніших рис художнього стилю називають його обов'язкову естетичну функцію. Завдання автора фентезі полягає у тому, щоб створити яскравий світ, не схожий на інші, детально продумані, реалістичні образи персонажів, динамічний опис подій тощо. Твори фентезі – так само, як і художні тексти взагалі – повинні викликати у читача чітко виражену позитивну або негативну реакцію: замилювання, задоволення чи невдоволення, захоплення чи обурення діями створених автором художніх образів. Духовний вплив досягається завдяки використанню багатозначних слів та поєднанню лексичного й контекстуального значення цих слів та їх гармонійному функціонуванню в тексті [6, с. 259]. Для цього широко використовуються епітети, порівняння, метафори, авторські неологізми, різні види повторів, гра слів, іронія, промовисті антропоніми та топоніми, діалектизми, жаргонізми, арготизми та вульгаризми [2, с. 314-15].

Окрім лексичних засобів, у художньому тексті широко використовуються синтаксичні. До них відносять [2, с. 314-315; 6, с. 260] контраст коротких та довгих речень, ритм прози, домінування сурядних зв'язків, належність або відсутність у стилі певного автора прикметникових зворотів, інвертований порядок слів у реченні тощо.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Як ми бачимо, сучасний фентезі як жанр художньої літератури зародився у першій половині ХХ ст., проте веде свою передісторію з лицарських романів, зокрема про короля Артура. Сьогодні цей жанр має широке піджанрове розмаїття та при його створенні автори широко використовують різноманітні стилістичні прийоми та експресивні засоби для підкреслення образності та виразності текстів, підсилення впливу на читача. Проте безпосередньо стилістичні особливості цього жанру потребують більш детального дослідження та аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. Фэнтези – развитие жанра в России / С. Алексеев, М. Батшев // Книжное дело. - 1997. – № 1. – С. 82–86.
2. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: Учебное пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. Заведений / И.С. Алексеева. – СПб: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 352с.
3. Афанасьева Е. Жанр фэнтези: проблема классификации / Елена Афанасьева // Фантастика и технологии (Памяти Станислава Лема). Сборник материалов Международной научной конференции 29–31 марта 2007 г. – Самара: Издательский дом «Раритет», 2009. – С. 86-94.
4. Жанры. Русское фэнтези / Б. Невский // Мир фантастики и фэнтези, 2004. – № 11: [Электронный ресурс] – Режим доступа до статті: <http://www.mirf.ru/Articles/art342.htm>
5. Ковтун Е.Н. Поэтика необычайного. Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа (На материале европейской литературы первой половины XX века) / Елена Николаевна Ковтун. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – 308 с.
6. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства (Навчальний посібник) / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 512 с.
7. Литература ужасов [Электронный ресурс] / Википедия, свободная энциклопедия. – Режим доступа до статті: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D1%83%D0%B6%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2
8. Муравьев В. С. Фантастика / В. С. Муравьев // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А. Н. Николюкина. – М.: НП К «Интелвак», 2001. – Стб. 1120–1124.

9. Фэнтези[Електронний ресурс] / С. Алексеев, Д. Володихин. – Режим доступу до статті: http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/FENTEZI.html
10. Фэнтези [Електронний ресурс] / Википедия, свободная энциклопедия. – Режим доступу до статті: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%8D%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8>
11. Шидфар Р. Бесконечная история. Очерк развития зарубежной фэнтези / Р. Шидфар // Книжное дело. - 1997. – № 9. – С. 86–90.

Зайченко Ю. Фэнтези как жанр современной художественной литературы.

Статья посвящена основным характеристикам жанра фэнтези с точки зрения литературоведения и лингвостилистики. Рассматривается история возникновения жанра фэнтези, прослеживается сюжетное и тематическое сходство с рыцарскими романами средних веков. Демонстрируются современные подходы к классификации этого жанра. В качестве критериев выступают: задачи фантастического допущения и его роль в развитии действия, мифологическая составляющая фэнтези, сюжетно-тематический принцип, аксеологическая плоскость, национальная специфика, мировоззренческие особенности, ориентированность на целевую аудиторию и время, в котором происходят события произведений этого жанра. Также предоставляется краткая характеристика некоторых разновидностей фэнтези. Кроме того фэнтези рассматривается как явление, относящееся к функциональному стилю художественной литературы. Тексты этого жанра полны образности и выполняют эстетическую функцию, что становится возможным благодаря широкому использованию авторами различных стилистических приемов и экспрессивных средств.

Ключевые слова: фэнтези, художественная литература, рыцарские романы, фэнтези, экспрессивные средства, стилистические приемы.

Zaichenko Yu. Fantasy as a Modern Fiction Genre.

The article is devoted to the basic characteristics of fantasy in terms of its literary and stylistic identity. The brief history of its origin and also narrative and thematic similarities with chivalric romances are considered. Modern approaches to classification of this genre are demonstrated. The criteria are: the problem of fantastic assumption and its role in the development of the action, the mythological part of fantasy, the role-themed principle, the axiological principle, the national specifications, the ideological features, the focus on the target audience and the time at which events occur in texts of this genre. It also provides a brief description of some kinds of fantasy. Furthermore fantasy is regarded as phenomenon belonging to the functional style of belles-lettres. The texts of this genre are full of imagery and perform an aesthetic function, which becomes possible because of the widespread use of various stylistic devices and expressive means by authors.

Key words: fantasy, belles-lettres style, chivalric romance, stylistics, expressive means, stylistic devices.

Статтю рекомендовано до друку
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
факультету лінгвістики НТУУ «КПІ»
Н.В. Глінкою

Ірина Козубська
(Київ)

УДК 81'42

**МОВНІ ТА ПОЗАМОВНІ СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ МОВЛЕННЄВИМ ЖАНРОМ
«НАУКОВА МОНОГРАФІЯ» ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИМ НАУКОВИМ СТИЛЕМ**

У статті розглядаються мовні та позовні співвідношення між мовленнєвим жанром «наукова монографія» та функціональним науковим стилем. Автор аналізує різні визначення поняття «монографія», характеризує риси, умови функціонування і мовні особливості цього мовленнєвого жанру. Так як монографія є одним з найбільш помітних серед існуючих жанрів наукової літератури, автор звертає увагу на композиційну структуру монографії та описує її. Чітко виділяються найтипівіші позовні ознаки текстів наукового стилю: цілісність, зв'язність, логічність, точність, абстрактність та узагальненість. На прикладі монографій автор аналізує кожен з них та знаходить мовні засоби їх вираження. Детально розглядаються мовні

спiввiдношення мiж жанром «наукова монографiя» та науковим стилем на трьох рiвнях: лексичному, морфологiчному та синтаксичному. Автор робить висновок, що для монографiй майже в повнiй мiрi притаманнi тi ж самi позамовнi ознаки, що i для функцiонального наукового стилю загалом, тодi як мовнi властивостi монографiї частково спiвпадають з властивостями наукового стилю. Це пояснюється тим, що наукова монографiя є складним жанром наукової лiтератури та вiдрiзняється вiд iнших не лише своєю композицiйною структурою, а й функцiонально-стилiстичною неоднорiднiстю.

Ключовi слова: функцiональний науковий стиль, наукова монографiя, мовнi та позамовнi спiввiдношення.

Постановка проблеми. Наука i технiка постiйно розвиваються та з кожним роком стають все бiльш iнтенсивними, охоплюючи всi аспекти людського життя. Це стає можливим завдяки тому, що останнiм часом спостерiгається процес iнтеграцiї наукового знання i як наслiдок - стрiмке збiльшення об'єму актуальної наукової iнформацiї, ефективний обмiн якою вiдбувається лише при правильному використаннi рiзних засобiв мови. Тому в постiйному розвитку знаходиться i науковий стиль викладу, вивчення якого набуває все бiльшого значення.

iснує велика кiлькiсть робiт, присвячена жанрам наукового мовлення, але при цьому не ставиться питання про мовнi та позамовнi спiввiдношення певного жанру всерединi функцiонального наукового стилю. Дана стаття є спробою визначити спiввiдношення мiж мовленнєвим жанром «наукова монографiя» i функцiональним науковим стилем.

Вибiр мовленнєвого жанру «Наукова монографiя» зумовлений тим, що саме в монографiях, в одному з найоб'ємнiших серед iснуючих жанрiв наукової лiтератури, представленi всi риси наукового мовлення, починаючи з його iнварiантних i варiативних характеристик i закінчуючи його iндивiдуально-авторськими i атиповими рисами. Завдяки цьому подiбного роду тексти можуть розглядатися як вельми цiнний матерiал, що дає уявлення про реальне функцiонування i взаємодiю рiзних мовних засобiв.

Аналіз останнiх досліджень i публікацiй. Варто зазначити, що дослідженню функцiонального наукового стилю та його мовленнєвих жанрiв присвячено багато робiт вiдомих мовознавцiв. До них належать Коваль А.П., яка описала лексичний склад, словотвір та синтаксис наукового тексту (як одиницi наукового стилю), Бацевич Ф.С., який описав теоретичнi аспекти мовленнєвих жанрiв та представив практичний аналіз мовленнєвих жанрiв рiзних дискурсiв, Чернявська О.В., яка проаналiзувала особливостi формування гуманiтарних наукових текстiв, їх смисловою та композицiйною структурою, Котюрова М.П., яка також розглядала проблеми смислової структури наукового тексту та охарактеризувала основнi жанри наукової лiтератури. Такi мовознавцi, як Жеребило Т.В., Ваннiков Ю.В. дали визначення поняттю «монографiя», окреслили її композицiйну структуру та виокремили специфiчнi риси, притаманнi даному мовленнєвому жанру наукового стилю.

Метою статтi є визначення та аналіз мовних i позамовних спiввiдношень мiж мовленнєвим жанром «наукова монографiя» та функцiональним науковим стилем. Поставлена мета передбачає необхiднiсть розв'язання таких **завдань**: 1) дати визначення поняттю «наукова монографiя» та розглянути її композицiйну структуру; 2) охарактеризувати найтипiвiшi риси текстiв наукового стилю; 3) простежити мовнi та позамовнi ознаки жанру «наукова монографiя» та функцiонального наукового стилю та виявити спiльне та вiдмiнне мiж ними.

Виклад основного матерiалу дослідження. Функцiєю наукового стилю є пояснення в широкому значеннi цього слова, яке включає в себе етапи наукового мислення, закрiплення процесу пiзнання, викладення результатiв пiзнання.

В поняття наукового стилю входять мовленнєвi жанри наукової прози в таких її рiзновидах, як науково-технiчна, науково-природнича та науково-гуманiтарна лiтература.

Котюрова М.П. розглядає монографiю як «наукову працю, присвячену багатоаспектному розгляду i вирiшенню актуальної проблеми, що володiє новизною теоретичного чи емпiричного змiсту, єднiстю наукового пiдходу, смисловою завершенiстю i складною композицiйною структурою» [2, с. 255]. У методологiчнiй розробцi Ю.В. Ваннiкова «монографiя» описується як жанр академiчного пiдстилю, який характеризується iнформативною прагматичною функцiєю, достатньо високою структурною зв'язнiстю i не виключає стилiстично експресивнi елементи [6,

с. 63]. Наукова монографія має ряд мовних рис та умов їх функціонування. До них належать: 1) попереднє обдумування змісту висловлення; 2) монологічний характер висловлення; 3) строгий відбір мовних засобів; 4) тяга до нормованої мови.

Композиція монографії відображає процес комунікативно-пізнавальної діяльності вченого і динаміку наукового мислення, що включає етапи проблемної ситуації, проблеми, ідеї, гіпотези, аргументації, висновку (закону). Монографіям властиві два типи композиції – моноцентрична і поліцентрична. Перша характеризується послідовною маніфестацією пізнавальних форм (проблемної ситуації, проблеми, ідеї), що відображають вирішення однієї проблеми. В творах з поліцентричною композицією основна проблема розділяється на ряд підпорядкованих проблем, що призводить до розгалуженості змісту твору. Стереотипна композиційна структура монографії являється комунікативно доцільною: вона створює чітку перспективу розгортання і сприйняття тексту, сприяє ясності викладу, програмує сприйняття і розуміння смислу адресатом [2, с.255].

Науковий текст монографії виступає як вираження і відображення наукового стилю – особливого способу когнітивних і комунікативно-мовленнєвих дій суб'єкта, який вирішує в процесі формулювання тексту задачу повідомлення нового знання про дійсність і доказів істинності цього знання. Для наукового стилю, що реалізує теоретичне мислення в понятійно-логічній формі, характерні об'єктивність і некатегоричність, тобто зваженість оцінок, узагальненість, підкреслена логічність і доказовість, точність і ясність, а також сфокусована комунікативна направленість на адресата, тобто діалогічність викладу.

Найтиповішими ознаками текстів наукового стилю є їх цілісність, зв'язність, логічність, точність, абстрактність та узагальненість.

Найзагальнішою рисою наукового стилю викладу є логічність викладу. Безсумнівно, це стосується наукової монографії, текст якої відрізняється підкресленою, строгою логічністю. Всі частини в ньому тісно зв'язані за змістом і розташовуються в строгій послідовності; висновки витікають з фактів, наведених в тексті. Для наукової мови монографії характерний зв'язок речень за допомогою повторюваних іменників, часто разом з вказівними займенниками. На послідовність розвитку думки вказують також і прислівники: *спочатку, перш за все, потім, після цього, далі*; а також вставні слова: *по-перше, по-друге, по-третє, нарешті, як наслідок, навпаки, отже*; сполучники: *так як, тому що, щоб, тому*. Наведемо приклад вираження логічності та послідовності з монографії з інформаційних технологій «*По-перше, розглянемо конструктивні логіки для представлення обчислювальних процесів ІУС. По-друге, розглянемо конструктивні логіки для планування дій, враховуючи відповідність зовнішніх і внутрішніх операцій. Отже, виділимо чотири рівня системи формалізмів*» [3, с. 125-126].

Наступною типовою властивістю наукового стилю викладу є точність. Сміслова точність досягається ретельним добором слів, використанням слів в їх прямому значенні, широким використанням термінів і спеціальної лексики.

Абстрактність та узагальненість є також невід'ємними рисами вираження наукової монографії. У ній широко використовуються абстрактні поняття, які важко уявити, побачити, відчути. В текстах монографій часто зустрічаються слова з узагальненим значенням, наприклад: дуже часто використовуються формули, символи, умовні позначки, графіки, таблиці, діаграми, схеми.

Цілісність наукового тексту співвідноситься, перш за все, з його логіко-семантичною єдністю, яка досягається завдяки системі термінів. В тексті цілого твору терміновані поняття організовані в систему: вихідні поняття, тобто ті, які невизначені в тексті; основні, які пов'язані з вихідними і розвиваються в даному тексті; уточнюючі поняття, які безпосередньо відносяться до тих, що розвиваються. Цілісність тексту – це «стратегічна» властивість тексту, орієнтована на окремий твір в усій його повноті. При такому погляді на цілісність легко оцінити значимість периферійних, супутніх текстів: заголовку, змісту, анотації, вступу, висновків та ін. – оскільки в згорнутому вигляді в них представлений все той же зміст, що і в основному, хоча по формі вона варіативно. Справа в тому, що периферійні тексти спеціально орієнтовані на адресата, комунікативно загострені. Вони експлікують авторський задум і результат цього замислу в згорнутій формі. Об'єднувальна функція периферійних текстів являється однією з основних в створенні цілого наукового твору. Завдяки цій функції формальний, зовнішній поділ наукового

твору навіть такого складного жанру, як монографія, по суті, не заважає сприйняттю тексту, що, безперечно, обумовлено, перш за все, внутрішньою, смисловою цілісністю тексту [2, с.113].

Наступною особливістю наукового тексту в цілому і наукової монографії зокрема є зв'язність. Засобами вираження зв'язності в науковій монографії виступають такі спеціалізовані мовні одиниці, як сполучники *і, а, але, однак, так як, тому що* та ін., а також одиниці, які отримують додаткове функціональне навантаження в мовленнєвому контексті: іменники в ролі повторів, особові та вказівні займенники, деякі прислівники, конструкції зв'язку. Крім того, в цих текстах широко вживаються специфічні словосполучення і конструкції зв'язку типу *що; варто підкреслити, що; треба казати, що; як ми відмічали; як відомо* та ін.: *Варто підкреслити, що механізми адаптації легко реалізувати, застосовуючи системи логіко-алгебраїчних моделей, що забезпечують поділ логіки і управління програмами.* [3, с.106].

Згідно Ю.В. Ваннікову, монографія має типізовану структуру як окремих смислових блоків, так і мовного оформлення. Цю ж особливість монографії відмічає і Н.М. Разінкіна, говорячи про те, що лексико-фразеологічні і синтаксичні характеристики монографії «видаються в високій мірі канонізованими (типізованими)» [4, с.17]. Доцільність типізованої структури обумовлена очікуванням читача отримати в певних відрізках тексту певні відомості, наприклад, інформацію про результати дослідження – в заключних відрізках розділу [6, с.62].

Вищеописані позамовні ознаки наукової монографії і функціонального наукового стилю реалізуються значним чином за допомогою їх мовних особливостей. Доцільно детально розглянути мовні співвідношення між науковою монографією і науковим стилем на трьох рівнях: лексичному, морфологічному та синтаксичному.

У кожному науковому тексті чітко виділяються три основних лексичних шари: термінологічний, загальнонауковий та загальнолітературний. У термінології кожної науки можна виділити кілька рівнів в залежності від сфери вживання і від характеру змісту поняття. До першого рівня відносять найбільш загальні поняття, однаково актуальні для всіх або для значного ряду наук. Наприклад: *система, функція, значення, елемент, процес, частина, величина* та ін. Вони складають загальний понятійний фонд науки в цілому. До другого рівня відносять поняття, загальні для ряду суміжних наук, що мають загальні об'єкти дослідження. Наприклад, *вакуум, вектор, генератор, інтеграл, матриця, радикал* та ін. Такі поняття зазвичай слугують зв'язуючим кільцем між науками одного більш-менш широкого профілю (природничі, технічні, фізико-математичні, біологічні, соціологічні, естетичні та ін.), і їх можна визначити як профільно-спеціальні. До третього рівня варто віднести вузькоспеціальні поняття, характерні для однієї науки (інколи двох-трьох близьких) та відображаючі специфічність предмету дослідження, наприклад: *фонема, морфема, флексія, лексема, дериват* та ін. лінгвістичні терміни.

Терміни, являючись носіями спеціальної наукової інформації, визначають загальну понятійну направленість тексту. Насиченість мови термінами всіх типів пояснюється семантико-комунікативною специфікою терміну, його принциповою однозначністю, точністю, економічністю, номінативною і розмежувальною функцією, стилістичною нейтральністю, більшою інформаційною насиченістю в порівнянні зі звичайними словами.

Нарівні з термінами специфіку лексичного оформлення тексту науково-технічного стилю становлять скорочення – аббревіатури. Зазвичай ці скорочення стосуються термінів, загальноприйнятих в відповідних галузях науки і техніки, які є зрозумілими для фахівців цієї галузі. Наприклад: *GPRS, OCR, WAP, WML, TCP* та ін.

Загальнонаукові та загальнолітературні слова в багатьох наукових текстах вживаються в обмеженій кількості значень, при тому, що в принципі практично кожне з цих слів володіє і іншими значеннями, які не реалізуються в науковому функціональному стилі. Дані висловлення є інваріантними для всього наукового функціонального стилю, так як вони зустрічаються у всіх творах наукової літератури. Загальна направленість наукових текстів на передачу спеціалізованої інформації позначається і на виборі словоутворюючих моделей: при аналізі архітекtonіки основ звертає на себе увагу той факт, що серед іменників і прикметників, які використовуються в усіх творах наукової мови, переважають складні слова, що призначені максимально точно і недвозначно позначити відповідні поняття і сприяють реалізації функції повідомлення. Саме лексика такого

характеру формує нейтральну в функціонально-стилiстичному вiдношеннi манеру викладу, сприяє ясностi i логiчностi.

Наукова монографiя належить до стилiстично нейтрального рiзновиду наукових текстiв, в яких вживаються стилiстично маркованi одиницi, що вiдносяться, наприклад, до розмовної або книжної лексики. Проте цi одиницi при вклученнi їх в полотно наукового твору втрачають свої образнi властивостi i пiдпорядковуються загальнiй функціонально-комунікативнiй задачi. В наукових монографiях стилiстично забарвленi одиницi досить частотнi.

Характерною особливiстю наукових творiв є наявнiсть у них неологiзмiв. Неологiзми, що з'являються в наукових текстах виявляються значно стiйкими. В залежностi вiд того, наскiльки широко те чи iнше наукове вiдкриття стає вiдомим широким масам, слова-неологiзми, що їх позначають, входять до фонду загальнонавчованої лексики або залишаються в користуваннi лише у вузькiй областi, де виник такий неологiзм. У науковому стилi виробляється особлива, загальна для багатьох рiзновидiв цього стилу, наукова фразеологiя.

Абстрактнiсть наукового стилу проявляється i на морфологiчному рiвнi – у виборi форм частин мови. На прикладi проаналiзованих монографiй можна говорити про переважання в них iменних, а не дiєслiвних конструкцiй, що дає можливiсть бiльшого узагальнення, усуваючи необхiднiсть вказувати час дiї. Тут розповсюдженi iменники, утворенi вiд дiєслiв та прикметникiв: *дiлення, вимiрювання, визначення, точнiсть, чiткiсть* та iн.

Специфiчно вживається в науковому стилi дiєслово. Для нього характерна безсуб'єктивнiсть оповiдання, що викликає вiдсутнiсть дiєслiвних форм 1-ї та 2-ї особи однини та розповсюдження таких безособових форм дiєслова, як iнфiнiтив, короткий пасивний дiєприкметник, дiєприслiвник.

У деяких випадках вживається форма 1-ї особи множини – в значеннi якоїсь невизначеної сукупностi осiб, кудa вклучається i той, хто говорить (*Ми гадаємо ..., Вiдмiтимо, що ..., Наведемо в якостi прикладу*). Абсолютна бiльшiсть дiєслiв у науковому стилi вживаються в формi 3 особи множини теперiшнього часу недосконалого виду: *iснує, простежується, вiдрiзняється, виявляється*. Всi вище описанi характеристики вживання дiєслiв присутнi в наукових монографiях.

Для синтаксису наукових монографiй характерна тенденцiя до складних побудов, що сприяє передачi складної системи наукових понять, встановленню вiдношень мiж родовими i видовими поняттями, мiж причиною i наслiдком, доводами i висновками. Для цiєї мети використовуються речення з однорiдними членами й узагальнюючими словами при них. У наукових текстах монографiй поширенi рiзнi типи складних речень, а саме з використанням складених пiдрядних сполучникiв, що є взагалi характерним для книжної мови: *внаслiдок того що; з огляду на те, що; в той час як*. Для об'єднання частин тексту, в тому числi абзацiв, що мають тiсний логiчний зв'язок один з одним, використовуються вказуючi на цей зв'язок слова i словосполучення: *таким чином, отже, як висновок*.

Речення в наукових текстах монографiй одноманiтнi за метою висловлювання – вони майже завжди розповiднi. Питальнi речення рiдкiснi i використовуються для привертання уваги читача до якогось питання. Ця риса є характерною й для текстiв функціонального наукового стилу загалом.

Узагальнено-абстрактний характер наукової мови, позачасовий план викладу матерiалу зумовлюють вживання певних типiв синтаксичних конструкцiй: неозначено-особових, узагальнено-особових i безособових речень. Дiюча особа в них вiдсутня або мислиться узагальнено, невизначено, вся увага сконцентрована на дiї, на її обставинах. Невизначено особовi i узагальнено особовi речення використовуються при введеннi термiнiв, виведеннi формул, при поясненнi матерiалу в прикладах: *Розглянемо деякi апроксимацiйнi методи; В сферi визначення будемо досліджувати набiр концептiв; На основi видiлення цих елементiв можемо говорити про сприйняття предметiв, їх властивостей, подiй* та iн. [3 с.109].

Висновки дослідження та перспективи подальших розвiдок. Отже, монографiя – це об'ємний твiр наукової лiтератури, який дає найповнiше уявлення про досліджувану проблему, оскiльки пропонує не лише виклад думок самого автора, але й детальний аналіз концепцiй iнших учених. Науковiй монографiї, як i iншим мовленнєвим жанрам

наукового стилю, притаманні такі позамовні ознаки як абстрактність, об'єктивність, точність і логічність. Можна стверджувати, що позамовні співвідношення між жанром «наукова монографія» і науковий стиль майже в майже тотожними. Варто зазначити, що відмінною рисою текстів наукової літератури є наявність стереотипних структур, які простежуються на лексичному, морфологічному, синтаксичному та композиційному рівнях. Отже, мовні властивості цього жанру та стилю мають багато спільного, хоча простежуються і такі, що є властивими саме для жанру «наукова монографія». У подальшому доцільно буде детальніше розглянути мовленнєвий жанр «монографія», дати його специфічну характеристику та визначити прагматичні параметри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник. – 3-е изд., перераб., и доп. – М: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
2. Котюрова М.П. Культура научной речи: текст и его редактирование: учеб. пособие / М.П. Котюрова, Е.А. Баженова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 280 с.
3. Павлов О.А., Теленик С.Ф. Інформаційні технології та алгоритмізація в управлінні. – К.: Техніка, 2002. – 344 с.
4. Разинкина Н.М. Стилистика английского научного текста. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 216 с.
5. Соболев С.А. Особенности научного стиля изложения в немецкой лингвистической монографии. – <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-nauchnogo-stilya-izlozheniya-v-nemetskoj-lingvisticheskoi-monografii>.
6. Сухая Е.В. Сущностная характеристика жанра научно-популярной монографии // Лингвистика, перевод и межкультурная коммуникация: Материалы III Всероссийской научно-практической конференции. – Обнинск : ИАТЭ НИЯУ МИФИ, 2011. – с. 62-65.
7. Чалбышева А.В. Прагмалингвистический аспект речевых жанров научного стиля: На материале немецких и русских текстов подъязыка физики. – <http://www.dissercat.com/content/pragmalingvisticheskii-aspekt-rechevykh-zhanrov-nauchnogo-stilya-na-materiale-nemetskikh-i-r>.
8. Чернявская В.Е. Интерпретация научного текста: Учебное пособие. Изд. 5-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 128 с.
9. Шерстяных И.В. Теория речевых жанров: лекционно-практический курс для магистрантов / И.В. Шерстяных. – 2-е изд., стер. – М.: Флинта: Наука, 2014. – 546 с.

Козубская И. Языковые и внеязыковые соотношения между речевым жанром «научная монография» и функциональным научным стилем.

В статье рассматриваются языковые и внеязыковые соотношения между речевым жанром «научная монография» и функциональным научным стилем. Автор анализирует разные определения понятия «монография», характеризует черты, условия функционирования и языковые особенности этого жанра. Так как монография есть одним из самых объемных среди существующих жанров научной литературы, автор обращает внимание на композиционную структуру монографии и описывает ее. Четко выделяются типичные внеязыковые признаки текстов научного стиля: целостность, связность, логичность, точность, абстрактность и обобщенность. На примере монографий автор анализирует каждую из них и находит языковые средства их выражения. Детально рассматриваются языковые соотношения между жанром «научная монография» и научным стилем на трех уровнях: лексическом, морфологическом и синтаксическом. Автор делает вывод, что для монографий почти в полной мере присущи те же внеязыковые признаки, что и для функционального научного стиля вообще, тогда как языковые свойства монографии частично совпадают со свойствами научного стиля. Это объясняется тем, что научная монография есть сложным жанром научной литературы и отличается от других не только своей композиционной структурой, но и функционально-стилистической окраской.

Ключевые слова: функциональный научный стиль, научная монография, языковые и внеязыковые соотношения.

Kozubska I. Linguistic and Extralinguistic Correlations Between Speech Genre “Scientific Monograph” and Functional Scientific Style.

The article deals with linguistic and extralinguistic correlations between speech genre “scientific monograph” and functional scientific style. The author analyzes different definitions of notion “monograph”, characterizes features, functioning conditions and linguistic peculiarities of this speech genre. Since monograph is one of the biggest among existing genres of scientific literature, the author pays attention to compositional structure of monograph and describes it. The most typical extralinguistic features

of the scientific text are clearly distinguished. They are integrity, coherency, consistency, accuracy, abstractness and generalization. On the example of monograph, the author analyzes each of them and finds linguistic means of their expression. Linguistic correlations between genre "scientific monograph" and scientific style are examined in detail on three levels: lexical, morphological and syntactical. The author concludes that almost the same extralinguistic features are peculiar both to monograph and functional scientific style whereas linguistic features of monograph partially coincide with features of scientific style. It is explained by the fact that scientific monograph is a complex genre of scientific literature and differs from others not only by its compositional structure but also by its functional and stylistic diversity.

Key words: functional scientific style, scientific monograph, linguistic and extralinguistic correlations.

Статтю рекомендовано до друку
доктор фiлологiчних наук, професор
кафедри теорiї ,практики та перекладу англiйської мови
факультету лiнгвiстики НТУУ «КПІ»
Н.Г. Іщук

Елена Колесниченко
(Артемовск)

УДК 811.161.1'42

КАЛАМБУРНЫЙ ПАРАДОКС В САТИРИЧЕСКОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ (НА МАТЕРИАЛЕ МОНОЛОГОВ М.М. ЖВАНЕЦКОГО)

В статье рассматривается каламбурный парадокс как вид прагматического парадокса. Представлены приемы его создания и способы реализации в сатирическом дискурсе. В отличие от синтагматических парадигматические парадоксы обусловлены законом асимметрического дуализма языкового знака, в частности, его омонимией, синонимией, паронимией, а также наличием в языковой системе антонимических, партонимических, родо-видовых и других отношений. Стилистические средства создания парадигматического парадокса в произведениях современных сатириков чрезвычайно разнообразны. Чаще всего используются каламбурные комбинации, в которых проявляется одновременная абсурдность и правдивость смысловых сближений. Каламбур как средство создания парадокса воспринимается читателем как: а) реализованная возможность толковать слово или выражение неоднозначно; б) как нарушение логических законов организации текста.

Ключевые слова: прагматический парадокс, синтагматический парадокс, каламбурный парадокс, алогизм, логомахия, партонимы, антанаклаза, эквивокация, зевгма.

Постановка проблемы. Каламбурные комбинации – одно из наиболее интересных и разнообразных проявлений парадокса в произведениях современных сатириков - особенно часто встречается в эссеистике М.М. Жванецкого. Нерегулярность и уникальность подобных новообразований состоит в одновременной абсурдности и правдивости смысловых сближений.

Анализ последних достижений и публикаций. Парадоксальные высказывания в языке писателей и поэтов изучены в лингвистике, на наш взгляд, недостаточно полно. Можно назвать лишь некоторые работы, посвященные парадоксу в новеллах Ги де Мопассана [1], в пьесах О. Уайльда [4, 19], в творчестве В.Г. Короленко [5], Ивлиной В. [14], в произведениях И. Бунина [18], О. Мандельштама [20], В. Ерофеева [45]. Работ о парадоксе в произведениях современных сатириков в научной литературе крайне мало, и они не дают полного представления об особенностях использования парадоксальных высказываний в современной юмористической прозе.

Цель статьи. Рассмотреть приемы создания каламбурного парадокса в произведениях писателя-сатирика М.М. Жванецкого.

Изложение основного материала исследования. Вслед за Ю.М. Скребневым мы полагаем, что каламбур «строится на использовании смысловой многоплановости слова или выражения и представляет собой элементарную логическую ошибку... Каламбур специально предназначен для использования в юмористических целях» [16, с. 152]. Таким образом, этот

прием создания парадокса можно воспринимать как: а) как реализованную возможность толковать слово или выражение неоднозначно; б) как нарушение логических законов организации текста.

Каламбур отклоняется от закона тождества аргументов по отношению к тезису. Он гласит: тезис на всем протяжении должен оставаться одним и тем же. Нарушением является потеря или подмена тезиса. Закон тождества в символах логики записывается так: $V(x) [x=x]$: каждая вещь /x/ тождественна самой себе. При выражении мыслей один и тот же знак не должен употребляться в разных значениях или его значение не должно заметно меняться. Таким образом, в тексте может быть представлено лишь одно значение слова, другое же является потенциально возможным, и стилистический эффект создается единицей языка как таковой, «фактом ее присутствия».

В каламбуре значения равноправны, отрезок текста, в котором он употреблен, всегда ориентирован на два реальных объекта действительности. Здесь значения несовместимы и связаны между собой только формально.

Названные выше признаки можно считать в каламбуре главными. Первый признак объясняет характер используемых при его создании языковых средств; второй – такое взаимодействие с языковым окружением, которое ведет к алогизму. Алогизм в данном случае означает нарушение законов речевой организации высказывания лишь на формально-логическом уровне; на уровне более высоком – уровне взаимодействия речевого высказывания с адресатом и с текстом в целом – такой прием способствует более полной передаче авторской мысли.

Каламбур, таким образом, это фигура речи, направленная на достижение комического эффекта, в которой одну и ту же последовательность знаков можно воспринимать сразу в нескольких значениях, что является нарушением логических законов организации текста. При использовании этого стилистического приема соблюдаются следующие условия: а) наличие в тексте слова или выражения, которое можно трактовать минимум двупланово; б) отнесенность таких слов или такой последовательности слов к одному объекту речи или к одной ситуации, развивающейся в речи. Именно тогда появляется логическая ошибка, свойственная каламбуру: один объект или ситуация высказывания соотносится адресатом с двумя объектами (ситуациями) действительности.

Каламбур представлен в виде ядра и базисного контекста. В состав ядра входят минимум два элемента, объединенные одинаковой или сходной фонетической (графической) формой и различные по содержанию. Базисный компонент рассматривается как минимальное необходимое условие реализации элементов ядра в каламбуре.

В.С. Виноградов представляет каламбур как соединение двух компонентов: лексическое основание (опорный компонент, стимулятор), позволяющий начать игру, и «перевертыш» (результат, результирующий компонент), завершающий компонент.

Стилистический эффект каламбура в произведениях М.М. Жванецкого связан с его направленностью на комическое восприятие с той его особенностью, которую мы характеризовали как нарушение правил логического построения текста.

По степени представленности в тексте в произведениях М.М. Жванецкого можно выделить 2 вида каламбура:

1) каламбур, локализованный в одном предложении или реплике: «Сколько человек может **стоять на дружеской ноге?**» [6];

2) каламбур, развертываемый в нескольких предложениях или репликах диалога. В таких случаях доминанта (основание начинающего каламбура) может употребляться дважды в двух своих значениях: *И у нас в запасе есть огромный **мир** на самый крайний случай – наш внутренний мир. Три внутренних **мира**, обнявшись, идут по Пушкинской к морю* [7, с. 26];

3) каламбур может развертываться на протяжении всего текста.

По способу образования самым распространенным в афоризмах и эссе М.М. Жванецкого является каламбур, основанный на многозначности слова. Его основанием становится слово или выражение, которое можно истолковать неоднозначно. Это явление в стилистике и риторике называется антанаклазой (антанакласисом), т. е. последовательным употреблением в узком контексте одного и того же слова в разных значениях: *Он **вошёл в её положение**, он **побыл в её***

положении... Он *оставил её в положении* [6]. Здесь реализуются сразу 2 фразеологически связанных значения слова *положение*: 'посочувствовать, помочь кому-нибудь' и 'быть беременной' [13, с. 509-510]. Каждый народ *имеет* то правительство, которое потом его *имеет* [8]: иметь – '1. обладать, располагать, владеть», 2. 'находиться с кем-то в половой связи' [13].

Названные выше каламбуры основаны на повторении в узком контексте одного и того же слова в прямом и переносном значения. Приведем еще один пример: ... *А охота человеческая бесконечная? Только что был Брежнев с винтовкой... и вот уже эти ребята на Алтае с вертолёта по несчастным животным палат. Козлы стреляют по козлам* [6]. Слово *козел* используется в прямом ('животное') и в переносном ('плохой человек') значениях.

Наиболее интересными нам представляются каламбуры, в которых повтора нет, но обыгрываемое слово употребляется одновременно и в прямом, и в переносном значении. Это явление называется в логике эквивокацией, т. е. двусмыслицей, недоразумением, возникающим вследствие употребления какого-нибудь слова или выражения в двойном значении; вызванным многозначностью одного слова:

Споткнетесь – поддержим.

Упадете – подыдем.

Сядете – возьмем на поруки [6].

В данном случае обыгрывается 1 и 7 значение слова «сесть»: 1. 'Принять сидячее положение'. 2. 'Оказаться в заключении по приговору суда (обычно об уголовном преступнике'. Спортзал – нет, фундамент – да, стены – да, крыша – да, рамы – нет, стекла – нет! Поехали в главк – **вырвали** рамы, **выбили** стекла, **оторвали** отопление [9, с. 143].

В этом примере происходит переосмысление глаголов «*вырвать*», «*выбить*», «*оторвать*». В советское время эти глаголы обозначали 'добыть что-то'. Эти значения не зафиксированы в словарях, но для старшего поколения они были актуальными. *Этот отдых для мозгов назывался "очередь"*. Первое добровольное построение советских людей в затылок друг другу. Здесь реализуются сразу два значения слова «очередь»: 1. 'Люди, расположившиеся один за другим для получения или совершения чего-нибудь в последовательном порядке' и 2. 'Определенное количество патронов, выпущенных пулеметом или автоматом в один прием' [13, с. 445].

Еще один вида каламбура - логомахия, т. е. логическая ошибка, «спор о словах», когда в процессе общения участники коммуникации по-разному понимают значения слов, что ведет к недопониманию между собеседниками: - *Чем вы гладите тонкое женское белье?* – *А вы чем гладите тонкое женское белье?* – *Рукой* [10, с. 104]. Каламбурное звучание этому парадоксу придает многозначность глагола *гладить*: 1. 'Выравнивать утюгом складки, утюжить'. 2. 'Легонько, ласково проводить по чему-нибудь ладонью, пальцами, несколько раз в одном направлении'.

Распространенным приемом создания каламбура у М.М Жванецкого является окказиональное использование партонимов (партитивов, меронимов), которые используются для выражения отношений между частью и целым. Партитивными отношениями писатель может связать самую неожиданную лексику или может после перечисления частей целого сделать неожиданный вывод о самом целом: *Жизнь – как рояль: клавиша белая, клавиша черная... крышка. – Что ты знаешь! У него печень, почки, селезенка... Весь этот ливер он лечит уже шестой год* [10, с. 22]. Здесь высказывание соотнесено не с конкретным референтом, а с референтной группой. Произошла подмена понятий: выделенная соматическая лексика входит в ЛСГ «наименования внутренних органов человека / животного», а ливер – 'продукт из печени, легкого, сердца, селезенки убойных животных'. *Пирог с ливером* [13, с. 296].

Менее распространенным является у М.М. Жванецкого такой вид каламбурной игры, как изменение грамматической формы существительных (нарицательных или собственных) с целью их переосмысления: *Нам слава не нужна. У нас есть Слава – Метревели, есть Миша Месхи, Хурцилава* [10, с. 12].

Иллюстрацией каламбурного изменения имен собственных могут служить остроумные переделки фамилий. Имена собственные, причисляемые к «говорящим» (значащим, смысловым) именам, являются чрезвычайно активными и своеобразными компонентами игры слов. В принципе, каждое «говорящее» имя можно считать каламбуром: «В Украине появились новые

фамилии: *Миколазабийстрилку, Тарасворуйгаз*» [6]. У него же: *«Пантелеич, ты слыхал? Говорят, изобретен новый вариант кубика Рубика. В форме шарика. Называется, шарик Дурика»* [6].

Многие каламбуры построены у М.М. Жванецкого на явлении омонимии: *«А п́исать, простите, как и писа́ть, надо, когда уже не можешь»* [8]. Каламбур здесь строится на омографах. *В каждом деле нужен свой запевала: ты запьешь – другие подхватят* [9, с. 143]. Каламбур построен на омоформах слов *запеть и запить*.

Языковым средством создания каламбура могут быть и паронимы и паронимазы: *Утро страны...Потянулась в горы молодая интеллигенция. Потянулись к ларьку люди среднего поколения. Стада потянулись из деревни в зеленые росистые поля. Потянулись в своих кроватях актеры, актрисы, художники и прочие люди трудовой богемы и продолжали сладко спать* [10, с. 236]. Жванецкий преднамеренно обыгрывает паронимы *потягиваться и потянуться*. Существуют три причины неявки: *забыл, запил или забил. Может, обвес, обсчет, обмер?* [6]. Каламбур основан на паронимах.

«Неожиданное включение» наряду с полисемией является источником создания парадоксального эффекта. Пониманию каламбура способствует контекст: *Помню, у меня в 43-м так ноги болели!.. а купил 45-й - и нормально* [6]. Лишь прочитав всё высказывание, читатель понимает, что речь идет о размере обуви, а не о годах Великой Отечественной войны. *Если говорить о цветных, у меня есть рассказ о том, как в Одессу приехал Боря Моисеев* [8]. Здесь содержится намек на сексуальные наклонности известного артиста. Обыгрывается общеупотребительное (прямое – «цвет») и сленговое (переносное – «гей») значения слова «голубой», которое не эксплицировано, но подразумевается за счет использования родового понятия *цветной* и упоминания имени *Боря Моисеев*.

Иногда для создания каламбура автор используют приемы синонимии и антонимии: *Не знаю, как растет публика, но я видел, как опускаются актеры* [12, с. 62]. Антонимия построена на переносном значении слов «растет» - 'повышает свой уровень' и «опускается» в значении 'деградирует'.

В произведениях М.М. Жванецкого мы наблюдаем большое количество логических каламбуров, которые, по мнению М.Н. Крыловой, «строятся на сопоставлении (часто в форме однородных членов) несопоставимых, с точки зрения логики, предметов. Эти предметы, как правило, относятся к разным классам. Нарушается логический закон тождества. Например: *Я выпишу тебе шалфей, боярышник и Прибалтику* [11, с. 171]. *И опять дело кончится масонами, завмагами, армянами и мировой усталостью* [6]. Этот вид каламбура некоторые ученые классифицируют как зевгму - стилистический прием, фигура речи, при которой наблюдается нарушение семантической однородности или семантического согласования в цепочке однородных членов предложения или целых предложений, создающие юмористический эффект, или эффект обманутого ожидания.

Наиболее распространенным у М.М. Жванецкого является парадоксальный тип зевгмы, который характеризуется широким спектром стилистических оттенков: *Для постороннего уха - в Одессе непрерывно острят, но это не юмор, это такое состояние от жары и крикливости* [9, с. 224]. В одном ряду однородных членов предложения находятся слова, входящие в разные, непересекающиеся семантические поля.

В качестве опорного (ядерного) слова М.М. Жванецкий может использовать разные части речи, но чаще глаголы и существительные: *Я выпишу тебе шалфей, боярышник и Прибалтику* [11, с. 171]. *Дома у каждого неприятности: жена, квартира, зарплата* [10, с.135].

Выводы исследования и перспективы дальнейших научных разработок. В каламбуре присутствует намеренное использование полисемии, омонимии и звукового сходства слов для создания игры смыслов, которая привносит в его речь ёрнический стиль, яркое, свежее впечатление и, самое интересное, нетрадиционное восприятие действительности. Подвижность и скрещивание сигнификатов позволяет создать определенную, семантически закрепленную схему, а устойчивость содержания языкового значения помогает понять ее. Отличительной чертой каламбура как средства создания парадокса является намеренное создание языковыми средствами двоякого понимания какого-либо высказывания.

В данной работе намечены аспекты изучения занимательного явления в сатирическом тексте: каламбурного парадокса. Перспективы в изучении мы видим в дальнейшем рассмотрении стилистических средств создания парадокса в произведениях современных сатириков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Артамонов В.П. Парадокс в новеллах Мопассана / В. П. Артамонов, М. В. Алексеева // Стилистические исследования художественного текста. – Якутск : ЯГУ, 1988. – С. 38-45.
2. Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ru.wikipedia.org/wiki / Эквивокация, свободный. – Заглавие с экрана.
3. Габидуллина А.Р. Учебно-педагогический дискурс: категориальная структура и жанровое своеобразие (на примере школьного предмета «русский язык»): дисс. на соиск. уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Алла Рашатовна Габидуллина. – Донецк, 2010. – 417 с.
4. Денисова О.К. К вопросу об использовании некоторых стилистических средств в пьесах Оскара Уайльда / О. К. Денисова // Вопросы лексикологии и стилистики романо-германских языков. – Иркутск, 1972. – Вып. 1. – С. 73-85.
5. Завельская Д.А. Роль парадокса в творчестве В. Г. Короленко / Д. А. Завельская // Филологические науки. – М.: РАН, 1998. – № 2. – С. 42–50.
6. Жванецкий М.М. Цитаты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.livelib.ru/author/5728/quotes>. – Заглавие с экрана.
7. Жванецкий М.М. К морю / М. М. Жванецкий. Семидесятые. Собрание сочинений в четырех томах. Том 2. – М. : Время, 2002. – 383 с.
8. Жванецкий М.М. Афоризмы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://blogs.privet.ru/community/myfriend/76532634>. – Заглавие с экрана.
9. Жванецкий М. М. Сила слова / М. М. Жванецкий. Шестидесятые. Собрание сочинений в четырех томах. Том 1. – М. : Время, 2002. – 254 с.
10. Жванецкий М.М. Какое-то напутствие из 70-х / М. М. Жванецкий. Семидесятые. Собрание сочинений в четырех томах. Том 2. – М. : Время, 2002. – 383 с.
11. Жванецкий М.М. Неужели снова хорошо? / М. М. Жванецкий. Восьмидесятые. Собрание сочинений в четырех томах. Том 3. – М. : Время, 2002. – 349 с.
12. Жванецкий М.М. Америка на этот раз! / М. М. Жванецкий. Девяностые. Собрание сочинений в четырех томах. Том 4. – М. : Время, 2002. – 447 с.
13. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – 846 с.
14. Сазонова Т.П. Парадокс в творчестве Ивлиева В. Романы 20-30-х годов : автореф. дисс. на соискание уч. ст. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Татьяна Павловна Сазонова. – М., 1997. – 16 с.
15. Семенюк О.А. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. для студентів ВНЗ / О. А. Семенюк, В. Ю. Паращук. – К.: Ін Юре, 2009. – 276 с.
16. Скребнев Ю.М. Очерк теории стилистики / Ю. М. Скребнев. – Горький: ГГПИИЯ, 1975. – 175 с.
17. Смолина А.Н. Зевгматические конструкции в современном русском литературном языке: дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Анжелла Николаевна Смолина. – Красноярск, 2004. – 230 с.
18. Шашкова С.И. Речевые средства выражения парадоксальности в произведениях И. Бунина: автореф. дисс. на соискание уч. ст. канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Русский язык” / Светлана Ивановна Шашкова. – Орел, 1998. – 17 с.
19. Шпектрова Н.Ю. К вопросу о литературно-художественном парадоксе (на материале произведений О. Уайльда) / Н. Ю. Шпектрова // Вопросы лексикологии и стилистики романо-германских языков. – Самарканд, 1975. – С. 218-227.
20. Якунин А.В. Концепция парадокса в художественном сознании Осипа Мандельштама : автореф. дисс. на соискание уч. ст. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Александр Васильевич Якунин. – Владивосток, 2002. – 21 с.

Колесніченко О. Каламбурний парадокс в сатиричному творі (на матеріалі монологів М.М. Жванецького).

У статті розглядається каламбурний парадокс як вид прагматичного парадоксу. На відміну від синтагматичних, парадигматичні парадокси обумовлені законом асиметричного дуалізму мовного знака, зокрема його омонімією, синонімією, паронімією, а також наявністю в мовній системі антонімічних, партонімічних, родо-видових та інших відносин. Стилистичні засоби створення парадигматичного парадоксу у творах сучасних сатириків надзвичайно різноманітні. Найчастіше використовуються каламбурні комбінації, в яких проявляється одночасна абсурдність і правдивість смислових зближень. Каламбур як засіб створення парадоксу сприймається читачем як: а) реалізована можливість тлумачити слово або вираз неоднозначно; б) як порушення логічних законів організації тексту.

Ключові слова: прагматичний парадокс, синтагматичний парадокс, каламбурний парадокс, алогізм, логомахія, партонім, антанаклаза, еквівокація, зевгма.

Kolesnichenko O. Punning Paradox in the Satirical Work (based on monologues of M.M. Zhvaneckij).

This article describes the punning paradox as a kind of pragmatic paradox. Unlike syntagmatic, paradigmatic paradoxes caused by law of asymmetric duality of the language sign, including its homonym, synonym, paronym and the presence of language system antonymic, paronymic, genus-specific and other relations. Stylistic means of creating paradigmatic paradox in works of modern satirists extremely diverse. The most commonly used combination of punning, which manifests simultaneous absurdity and truthfulness of meaningful encounters. Pun, as a means of creating the paradox, is perceived by the reader as: a) realized possibility of interpretation controversial word or expression; b) as a violation of the laws of logic of the text.

Key words: pragmatic paradox, syntagmatic paradox, punning paradox, illogic, logomachy, patron, antanaclasses, equivocation, zeugma.

Валерія Корольова
(Дніпропетровськ)

УДК 811.161.2'38

ПРЯМА МОВЛЕННЄВА ПАРТІЯ АВТОРА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМІ АБСУРДУ

У статті проаналізовано пряму мовленнєву партію драматурга як вияв діалогу «автор–читач», утіленого в ремарках і паратекстових елементах. Відсутність мовознавчих досліджень особливостей української драми з ознаками естетики абсурду зумовлює актуальність пропонованої наукової розвідки. Потрактуюючи пряму мовленнєву партію як авторський голос у драмі, зауважимо значущість заголовка, присвяти, епіграфа, списку дійових осіб, підзаголовка, ремарок. Услід за демонстрацією алогічності буття, заголовки аналізованих п'єс позбавлені інформативності, що заперечує змогу передбачення змісту твору. Перелік дійових осіб утілює також принципи естетики абсурду, подаючи нестандартні характеристики персонажів. Епіграф і присвята, постаючи факультативними компонентами п'єси, відбивають авторську тактику епатажу й привертання читачької уваги. Усталеним виявом авторської комунікації із читачем є ремарка, що представлена в досліджуваних п'єсах переважно репрезентативами й дескриптивами. На відміну від паратекстових елементів, ремарковий комплекс характеризує традиційна структура й одноманітне функційне навантаження.

Ключові слова: заголовок, список дійових осіб, жанровизначальний підзаголовок, ремарка, читач, поетика абсурду.

Постановка проблеми. Драма абсурду – різновид дискурсу, що виник у 50-ті роки у Франції й отримав варіативні назви «антидрама», «антитематичний театр», «новий театр». Такі номінації мотивовані тотальним безладом у п'єсах: слів, дій, обставин, характерів, драматургічних канонів і жанрів. Вчинки дійових осіб сприймаються повністю алогічними, постаючи спробами раціоналізації ірраціонального. Основною ознакою драми абсурду є подання мови як перешкоди спілкуванню, як ознаки нівельованої особистості в людині. Мовлення персонажів характеризує засиллям абсурдистських засобів виразності: кліше, парадоксів, гротеску, мовних штампів, безглуздя, нісенітниць. Цікавим у цьому разі постає дослідження не внутрішньої комунікації дійових осіб, а особливостей прямого авторського мовлення в п'єсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія абсурду має витоки потракування його як явища логіки, пізніше як літературознавчого терміна, що визначає спрямування на розкриття крайніх меж абсурду людського життя. Серед основних типологічних ознак драми абсурду виділяють: поєднання різножанрових елементів в одній п'єсі, занурення в позасвідоме, порушення сюжетної лінії, демонстрація трагічності людського буття, наявність абсурду як засобу існування художнього світу [9, с. 300].

Лінгвістичному аналізу драми абсурду на матеріалі п'єс класиків абсурдизму (С. Беккет, Е. Йонеско, Ж. Жене) присвячені праці М. Анищенко [1] – стилістичний аспект, А. Ключової [6] – комунікативний аспект, О. Логінової [10] – методологічний аспект, В. Лук'янової [11] – порівняльний аспект. Ознаками поетики «драми абсурду» відзначені й п'єси сучасних українських драматургів. Однак окремих мовознавчих досліджень особливостей мовленнєвої діяльності автора в українському абсурдистському драматургічному дискурсі поки що немає, що й зумовлює актуальність нашої розвідки. Матеріалом для аналізу стали твори, у яких наявні фрагментарні або фундаментальні ознаки абсурдистського театру: «Розібрати М.** на запчастини» В. Сердюка [13], «Маринований аристократ» І. Коваль [7], «Свиняча печінка» С. Брама [2], «Різня» А. Вишневського [4], «Лізікава» В. Кожелянка, В. Сердюка [8].

Мета статті полягає в осмисленні прямої мовленнєвої партії автора сучасних українських п'єс, що мають ознаки драми абсурду. **Завдання** роботи, мотивовані поставленою метою, передбачають визначення особливостей паратекстових елементів і ремарки як частин авторської комунікативної діяльності; виділення прагматичних і комунікативних настанов драматурга, реалізованих у його прямій комунікації із читачем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прямую мовленнєву партію автора потрактуємо як авторський голос у драмі, утілений у ремарках та паратекстових елементах [5, с. 101]. Пряма комунікація автора й читача – це особлива комунікація, у якій драматург постає комунікативним лідером, а читач пасивним реципієнтом, який не має змоги зробити активний внесок у спілкування. Утім, пряма мовленнєва партія автора мотивована й читачем як реципієнтом певної художньої інформації, оскільки драматург зацікавлений в адекватному пізнанні п'єси адресатом. Обмеженість безпосереднього впливу драматурга на сприйняття твору читачем посилює роль елементів прямої авторської мовленнєвої партії, до яких належать заголовки, епіграф, присвята, пролог, список дійових осіб, ремарки.

Першим структурним виявом зовнішньої комунікації «автор–читач» постає заголовок п'єси, що є певним маркером для відбиття теми твору. Прогностична функція, що є основною для заголовка, впливає на побудову у свідомості читача своєрідної проєкції тексту. Утім, найважливішими ознаками поетики драми абсурду є відсутність сюжетної лінії й гротескно-комічна демонстрація алогічності, ірраціональності, безглуздості форм буття. Через це й самі назви таких п'єс позбавлені інформативності, що заперечує змогу передбачення змісту твору. У п'єсі «Лізікава» В. Сердюка й В. Кожелянка неолексема *лізікава*, крім заголовка, вимовлена персонажами десять разів, щоразу з новим асоціативним значенням. Зміст неологізму залежить від контексту, і оскільки автор не дає «ключів» до сприйняття значення, читач має частинами збирати текстуальний пасьянс [1, с. 103]. І тому навіть після прочитання драми читачеві важко декодувати назву твору й пов'язати її з подіями самої п'єси.

Іншим є потрактування адресатом заголовка драми «Маринований аристократ» І. Коваль. Лексикографічне тлумачення дієприкметника *маринований* мотивоване лексемою *маринувати*, що має два значення: 1. Класти продукти в маринад для збереження їх або надання їм певних смакових якостей. 2. *перен., розм.* Свідомо затримувати розв'язання, виконання чогось» [3, с. 510]. Сприймаючи як неприйнятне пряме значення слова, читач після ознайомлення із заголовком асоціює його з переносним значенням «затримка в чому-небудь». Утім, фінал п'єси заперечує таке декодування назви драми авторською ремаркою: *Стара поволі знімає газети, і з'являється інсталяція: в одному скляному контейнері Актор, до пояса занурений у безбарвну рідину, а в другому – його нижня частина тіла, що плаває догори ногами* [7, с. 283]. У цьому разі автор зіграв у мовну гру із читачем, подавши в заголовку прямий натяк на розв'язання п'єси, що своєю абсурдністю унеможливив правильне розшифрування назви твору.

Експліцитним виявом авторської комунікативної діяльності є перелік дійових осіб, безпосередньо спрямований на читача як об'єкт мовленнєвого впливу драматурга. Ступінь прагматичності списку дійових осіб зазвичай залежить від розгорнутості характеристики персонажів і деталізації їхніх рис. Аналізовані переліки дійових осіб абсурдистських п'єс декларують принципи поетики абсурду: відсутність головних і другорядних героїв з вірогідною психологією поведінки, наявність персонажів-схем і персонажів-пусток [12, с. 84]. Це пояснює й авторське нехтування таким паратекстовим елементом, як список дійових осіб («Маринований

аристократ» І. Коваль не має переліку героїв), і подання списку, що або позбавлений авторської характеристики, або, навпаки, має оригінальні, нетипові описи персонажів. Наприклад:

I. Дійові особи:

Чоловік (він же Дитина)

Жінка (вона ж Дитина) («Лізкава» В. Кожелянко, В. Сердюк).

II. ДІЙОВІ ОСОБИ:

Колян (Моцарт) – свиняча печінка

Мама – машина

Радіоприймач – оркестр виконавців

Хірург – закон Всесвіту («Свиняча печінка» С. Брама).

Вагомим елементом авторської мовленнєвої партії є жанровизначальний підзаголовок, що активізує в читача правильне з погляду автора сприйняття твору. Обираючи комунікативну тактику посилення протиріч, драматурги подають оригінальне потрактування жанру, напр.: «Лізкава» (В. Кожелянко, В. Сердюк) – драма нав'язливих жахів, «Розібрати М.** на запчастини» (В. Сердюк) – далеко не п'єса. Визначаючи жанр п'єси як драма абсурду («Різняця» А. Вишневський), автор із самого початку налаштовує читача на естетику театру абсурду з нехтуванням драматургічними нормами й канонами.

За нашими спостереженнями, найменш уживаним компонентом заголовкового комплексу в сучасній українській драмі є присвята, специфіка якої полягає в тому, що вона не завжди передбачає усвідомлення читачем змісту, закладеного автором. З п'яти аналізованих п'єс, що уналежнюємо до драми абсурду, лише твір В. Сердюка «Розібрати М.** на запчастини» має присвяту *Пам'яті Кімітаке Хіраока*. Зауважимо, що автор, випереджаючи бажання читача віднайти значення присвяти через залучення інших джерел, подає інформацію щодо реальної особистості, псевдонім якої вжитий у присвяті: *ЮКІО МІСІМА (1925–1970 рр.) – великий японський письменник, автор сорока романів, п'ятнадцять з яких було екранізовано, вісімнадцять п'єс, що підкорили Європу і Америку, десятків збірок оповідань та есеїв, режисер театру і кіно, актор, диригент симфонічного оркестру, мандрівник, який сім разів обігнув земну кулю, 25 листопада 1970 року після невдалої спроби вчинити заколот на одній з токійських баз сил самооборони позбавив себе життя ритуальним способом характері. Що Він хотів цим сказати, не дізнається ніхто* [13].

Варто зазначити, що пряма мовленнєва партія автора цього твору є досить розгорнутою, оскільки перед інформуванням читача щодо особи, якій присвячена п'єса, драматург пояснює можливі значення скорочення *М.*, поданого в заголовку: *М.** – усіма відомими мені мовами означає чоловіка (мужчина, тапо, тап, mensch), навіть МАМА – то грузинський тато. М. – також смерть усіма європейськими мовами («М. Italia!» – гасло радикалів 60-х–70-х років). М. – називає «БСЕ» Місіму Юкіо, який власне і був Кімітаке Хіраокою, великим японським письменником, який сам свій псевдонім розшифровує як «Зачарований – Смертю – Диявол». Якщо припустити, що частка цілого завжди несе в собі ознаки цілого, то укладачі совєтської енциклопедії геніально вгадали дух Поета. М. – це також можливість, припущення. Що ж, припустимо...* [13]. Таке поширене авторське розмірковування є поодиноким явищем серед текстів сучасної драматургії й залишається не характерним для традицій театрального мистецтва. Утім, оскільки драма абсурду порушує всі обмеження й умовності, драматург подає деталізоване потрактування лексем, ужитих у паратекстових елементах драми. У цьому разі жодних подальших асоціацій з японським письменником у самому тексті п'єси немає, і навіть сам *М.* присутній у переліку дійових осіб як *змучений підліток*.

Ще одним необов'язковим компонентом сучасних п'єс є епіграф, залучення якого спрямоване на проведення авторської комунікативної стратегії прогнозування. Зазвичай, використовуючи один епіграф, автор дає змогу читачеві здійснити прогноз щодо змісту наступного тексту п'єси. Серед аналізованих творів є також п'єса із цим паратекстовим елементом – «Свиняча печінка» С. Брама. Прикметно, що в зазначеному творі використано не один епіграф, а п'ятнадцять: це релігійні цитати із християнських (Євангеліє, Книга Екклесіястова), індуїстських (Шримад-Бхагаватам) та іудейських (Левіт) книг, вислови Ісуса Христа, Магомета, Будди. Усі епіграфи мають схожий зміст, що передає основну ідею

подальшого тексту п'єси: *Не вбивайте ні людей, ні звірів, ні те, що стане їжею вашою. Бо якщо ви приймаєте живу їжу, вона наповнює вас життям, але якщо ви вбиваєте свою їжу, мертва їжа уб'є так само і вас. Бо життя відбувається лише від життя, а від смерті завжди відбувається смерть. (Євангеліє від єсеїв)* [2]. У цьому разі варто говорити, імовірно, не про прагматичний намір драматурга натякнути на основну ідею п'єси, а про однозначне бажання переконати читача в правильних висновках ще до початку ознайомлення з текстом самої драми, що суперечить законам драматургії.

Потужним елементом авторської мовленнєвої партії, що наявна в текстовому масиві п'єси, є ремарка. Услід за М. Голованєвою, вважаємо доцільним класифікувати ремарки на репрезентативи, дескриптиви та наративи [5, с. 114]. Якщо для сучасної української драматургії характерним є функційне й структурне ускладнення ремарок, їхня белетризація, то ремарковий комплекс п'єс з ознаками драми абсурду відзначається традиційною побудовою. Переважна більшість ремарок представлена репрезентативами, що передають фізичний, психічний стан учасників драматургічного дискурсу. Наприклад:

Актор. (Чухається з голови до ніг). Дякую, Фінісе. Сьогодні ми зібралися, щоб подолати... подолати [7, с. 282].

Меншою групою є дескриптивні ремарки, що мають на меті не констатацію, а опис явища, події, предмета. Такі ремарки позбавлені авторських орієнтирів щодо подальшого сприйняття героїв і драматичної дії загалом. Наприклад:

Чоловік (уже спокійно читає газету). До речі, про справжніх принцес... [8, с. 172]

Навіть поодинокі наративні ремарки містять лише описи подій без розмірковувань й оцінок драматурга. Наприклад:

З глибин глядацького залу виходять Зелений і Коричневий. Однаково охайно «пристойно» (радянська костюмна естетика) одягнуті. Вони – в чорних окулярах. Змістивши стіл, потрапляють під перехресне яскраве світло. Простір кону витягується, тіні майже зникають. Помічають один одного. Знімають чорні окуляри. Всідаються на стіл, боком до глядачів, по-турецьки склавши ноги, спершись спинами один об одного [4, с. 62–63].

Подекуди цілі сторінки тексту або загалом не мають авторських ремарок, або їхня кількість мінімізована, напр.:

Чоловік (верещить). А мені залишилось право добувати і приносити здобич. Здобич – тобі і Йому. Ти вже десять років плетеш оцю панчошу. Та ти що її розпускаєш за ніч?

Жінка. Я люблю суніці в сметані. Коли занурюєш ягоду в сметану, вона стає ледь червоною, такою рожевою, якби капнув у неї трохи крові.

Чоловік. Боже, та ж не хотів я його бити, я хотів... [8, с. 171–172].

Увесь текстовий простір п'єси належить персонажам, оскільки драматурги не використовують можливостей ремаркового фонду. Відсутність ремарок викликає відчуття, що автор не втручається в перебіг сюжету, а персонажі самі керують власними діями, що доводить також належність аналізованих п'єс до драми абсурду.

Висновки дослідження. Отже, сучасні українські п'єси з типологічними ознаками театру абсурду дають змогу висновкувати щодо особливостей прямої мовленнєвої партії автора, який у паратекстових елементах керується засадами абсурдистської поетики, порушуючи усталені канони драматургії. На відміну від паратекстових елементів, ремарковий комплекс характеризується традиційною структурою й одноманітним функційним навантаженням. **Перспективу подальших наукових розвідок** вбачаємо в детальнішому аналізі ремарок як знаків безпосереднього зовнішнього діалогу автора із читачем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анищенко М.Г. Абсурдистская геометрия языковых экспериментов / М.Г. Анищенко // Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Русская филология». – № 1. – 2010. – С. 100–104.
2. Брама С. Свиняча печінка [Електронний ресурс] / Сашко Брама // TEATRE. Театральний портал. – Режим доступу: <http://teatre.com.ua/ukrdrama/vynjacha-pechinka-ashko-rama>.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

4. Вишневський А. Різниця / Артем Вишневський // У пошуку театру : антологія молоді драматургії. – К. : Смолоскип, 2003. – С. 62–75.
5. Голованева А.М. Коммуникативно-когнитивное пространство драмы (на материале русских пьес 1980–2000 годов) : монография / А.М. Голованева. – Астрахань : Изд. дом «Астраханский университет», 2011. – 255 с.
6. Ключева А.А. Языковые особенности диалога во французском театре абсурда (на примере пьесы Э. Ионеско «Лысая певица») [Электронный ресурс] / А.А. Ключева // Научная конференция студентов и аспирантов БГУ. – 2013. – Ч. 3. – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/95659/browse?type=author&order=ASC&rpp=20&value>.
7. Коваль І. Маринований аристократ / Ірена Коваль // 13 сучасних українських п'єс. – К. : Преса України, 2013. – С. 245–286.
8. Кожелянко В. Лірикава / В. Кожелянко, В. Сердюк // Сучасна українська драматургія : альманах / упорядн. Я. М. Верещак. – К. : Фенікс, 2007. – Вип. 4. – С. 171–185.
9. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. – Т. 1. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с.
10. Логинова Е.Г. Драма абсурда как возможность использования фрактальной модели при исследовании упорядочения информации в дискурсе / Е.Г. Логинова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2012. – № 15 (16). – С. 108–112.
11. Лукьянова В.С. Коммуникативные неудачи в комедии абсурда : на материале сопоставительного анализа английского и русского языков : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / В.С. Лукьянова. – М., 2002. – 23 с.
12. Мука В.С. Гротеск і парадокс у драматургії Ігоря Костецького / В.С. Мука // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 37 (2). – С. 82–89.
13. Сердюк В. Розібрати М.** на запчастини [Електронний ресурс] / В. Сердюк // Літературний форум. – Режим доступу: <http://litforum.com.ua/index.php?r=11&a=2256>.

Королева В. Прямая речевая партия автора в современной украинской драме абсурда.

В статье анализируется прямая речевая партия драматурга как проявление диалога автора с читателем, воплощенного в ремарках и паратекстовых элементах. Отсутствие лингвистических исследований особенностей украинской драмы с признаками эстетики абсурда обуславливает актуальность нашей работы. Трактую прямую речевую партию как авторский голос в драме, отметим значимость заглавия, посвящения, эпиграфа, списка действующих лиц, жанрообозначения и ремарок. Демонстрация алогичности бытия мотивирует отсутствие информативности в заголовках анализируемых пьес, что отрицает возможность предсказания содержания произведения. Список действующих лиц воплощает также принципы эстетики абсурда, предлагая нестандартные характеристики персонажей. Эпиграф и посвящение, выступая факультативными компонентами пьесы, отображают авторскую тактику эпатажа и привлечения читательского внимания. Традиционным выражением авторской коммуникации с читателем являются ремарки, представленные в исследуемых пьесах в основном репрезентативами и дескриптивами. В отличие от паратекстовых элементов, ремарочный комплекс характеризуется традиционной структурой и однообразной функциональной нагрузкой.

Ключевые слова: заглавие, список действующих лиц, жанрообозначение, ремарка, читатель, поэтика абсурда.

Korolova V. Author's Direct Speech Part in Modern Ukrainian Absurd Drama.

The article analyzes playwright's direct speech part as indication of author's dialogue with reader which is implemented in stage directions and paratext elements. Absence of linguistic research of modern Ukrainian drama with absurd esthetic features stipulates topicality of our work. Interpreting direct speech part as author's voice in drama, one needs to mark the importance of heading, dedication, epigraph, list of characters, genre definition and stage directions. Alogism of existence motivates absence of information content of analyzed plays. This fact denies opportunity of content forecasting. The list of characters also embodies foundations of absurd esthetic as it is offering not standard features of characters. Being optional components of play, epigraph and dedication reflect author's tactics of epatage and attraction of reader's attention. Stage directions, which are mainly represented by representatives and descriptives in the analyzed plays, are traditional expression of author's communication with reader. As opposed to paratext elements stage directions are characterized by traditional structure and monotonous functional load.

Key words: heading, list of characters, genre definition, stage directions, reader, absurd poetics.

Маріанна Луца
(Мукачево)

УДК 808.51

МИСТЕЦТВО ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ

У статті розглянуто особливості публічного виступу, досліджено фактори, що впливають на ефективність публічної промови, виокремлено основні особливості цих факторів, сформульовано критерії ефективного публічного виступу, а саме: цілісність образу доповідача, розширення і поглиблення інформованості аудиторії, ефективність сприйняття повідомлення слухачами, майстерність побудови промови, різними способами переконання і всілякими видами аргументації, прийомами полемічного мовлення і створення певних риторичних емоцій. Своєрідність ораторського мистецтва як засобу переконання полягає в тому, що будь-який публічний виступ має на меті викликати духовність аудиторії, певним чином вплинути на неї. Метою переконання, на відміну від інших видів впливу на людей, є передавання інформації в такій формі, щоб вона перетворилась на систему настанов і принципів особистості або істотно вплинула на цю систему. А це можливо лише за активної діяльності аудиторії, її критичного сприйняття думок оратора. Встановлюючи зворотний зв'язок, промовець залучає аудиторію до процесу спільної мислительної діяльності. Тому важливо, щоб присутні не просто погодилися з ним, а, критично осмисливши те, про що він говорить, свідомо сприйняли його інформацію. Тоді це буде вже їхній власний погляд, він відповідатиме їхнім цінностям, етичним нормам і правилам, вони керуватимуться ним у практичній діяльності.

Ключові слова: риторика, публічний виступ, доповідь, промова, промовець, повідомлення.

Постановка проблеми. Особливим жанровим різновидом мовленнєвої діяльності, своєрідним за своєю природою, місцем серед інших видів мовлення, а також якісними ознаками є публічний виступ. У ньому найповніше реалізується система мисленнєво-мовленнєвих дій – уміле використання форм людського мислення та мовних засобів вираження. Діяльність людини, професія якої пов'язана з виголошенням промов, доповідей, читанням лекцій, вимагає набуття певної вправності у виборі відповідного жанру, формулюванні теми, відбору фактичного матеріалу та послідовності його викладу, а також високої культури мовлення та спілкування в цілому [12, с. 180-181].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кожній людині у своєму житті неодноразово доводиться виступати на публічних зібраннях. Будь-який виступ перед аудиторією обов'язково спирається на певну мету – проінформувати, отримати інформацію, переконати або створити певний настрій у слухачів. Мистецтво публічного виступу - складне мистецтво, але ви потрібно оволодіти його основами, тому що у житті кожної людини часто складаються ситуації, коли треба виступити, представити і довести свою точку зору. Тому дуже важливо навчитися прийомам, що роблять промову змістовною, правильною і красивою.

Неможливо стати оратором, не виступаючи, не тренуючись постійно. Нині виникла гостра потреба в людях особистісного типу, які вміють самостійно мислити, переконувати живим словом, спонукати до дій. Доброму промовцеві здебільшого вдавалося переконувати аудиторію, виграти справу в суді, закликати до політичних реформ і т. д. У зв'язку з цим постала потреба у вивченні законів ораторства.

Метою даної статті є дослідження публічного виступу та чинників, що на нього впливають. Відповідно до мети дослідження поставлено такі **завдання**: визначити основні поняття публічного виступу; провести класифікацію публічних виступів; розглянути елементи, що безпосередньо впливають на якість публічного виступу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія ораторського мистецтва досліджується і розвивається риторикою. Визначний фахівець у галузі ораторського мистецтва Л.М. Олександров, узагальнюючи існуючі визначення риторики, вважає, що: риторика – теорія ораторського мистецтва, теорія красномовства, наука про уміння говорити красно, добре, так, як потрібно в певному випадку [3, с. 125].

Риторика (красномовство) має свою історію, без знання якої важко розраховувати на успіх, тим більше педагогам, працівникам культури і мистецтва, політичним діячам. Уже в

Стародавньому Єгипті, Індії, Китаї було відоме мистецтво риторики. Справжньою його батьківщиною вважається Стародавня Греція, де публічне слово мало надзвичайно велике значення [9, с. 136].

Сучасна риторика має широке застосування в найрізноманітніших ситуаціях мовного спілкування як усього соціуму, так і окремих мовців. Основними ознаками мовної культури промовця є: правильність, точність і логічність, багатство (різноманітність), чистота, доречність і ясність, виразність.

Будь-який виступ перед аудиторією обов'язково спирається на певну мету – проінформувати, отримати інформацію, переконати або створити певний настрій у слухачів [7, с. 129]. Залежно від змісту, призначення, способу проголошення й обставин спілкування виділяють такі жанри публічного виступу: доповідь, промова, виступ, повідомлення [12, с. 181]. Назва виступу повинна відповідати двом вимогам: відображати його суть, тобто в лаконічній формі висловлювати основну ідею виступу, носити рекламний характер: бути цікавою, привертати увагу.

Щодо змісту та форми виступу, окрім визначення мети, для досягнення успіху необхідно продумати його структуру; вступ (ознайомлення з проблемою, інформування слухачів про свої наміри), основний зміст (розкриття своїх поглядів на ту чи іншу проблему) і закінчення (підсумок головних концепцій та цілей) [6, с. 106-111].

Почуття аудиторії – це якість, яку неодмінно має розвивати в собі кожен виступаючий. Для цього потрібно збирати відомості про аудиторію майбутнього виступу, враховувати такі ознаки аудиторії, як її однорідність або неоднорідність, спеціальність, освітній рівень, приблизне коло інтересів, її ознайомлення з проблематикою виступу, демографічні особливості [11, с. 6].

Взаємодія з аудиторією — це спільність психологічного стану оратора і його слухачів, що викликані спільними роздумами та співпереживаннями в процесі їх сумісної інтелектуальної роботи. Вона визначається обопільною зацікавленістю й довірою одне до одного. Досвід кращих ораторів доводить, що умовами встановлення взаємодії є, як ми підкреслювали, знання оратором предмета розмови; врахування ним потреб та настроїв аудиторії; проста, жвава мова оратора; постійний зоровий контакт зі слухачами, визначення їх реакції і внесення додаткових змін як у зміст, так і в методику викладення матеріалу; намагання бачити в кожному слухачеві співбесідника, товариша, не підніматися над аудиторією; залучення слухачів з перших хвилин до сумісного активного обговорення питань. Метою оратора, смислом його діяльності є перетворення знання в переконання. Для того, щоб забезпечити успіх виступу (реалізувати мету виступу і забезпечити свій інтерес), оратору необхідно, щоб інформація була сприйнята, засвоєна аудиторією, більше того — стало б системою, частиною тих її духовних цінностей, які зумовлюють мотиви поведінки. А щоб досягти цього, оратору необхідні не тільки знання предмета розмови, а й уміння зробити так, щоб аудиторія впродовж всієї промови слухала оратора, взаємодіючи з ним [8, с. 35-36].

Публічне мовлення — це мовлення, звернене до великої аудиторії. Як слушно зазначив С. І. Бернштейн, «за характером звучання, за фізичним стилем мовлення ми робимо висновки про темперамент мовця, про його характер, світосприйняття, настрої, зрештою, про його щирість. Бадьорість і млявість, енергія та інертність, зацікавлення й байдужість — усі ці психічні моменти, які супроводжують усне мовлення, неначе акомпанують його змісту, знаходять правильне відображення в потоці мовлення» [2, с. 109].

Щоб говорити тактовно, цікаво, своєю мовою впливати на слухачів, уміти переконати людину чи просто її розважити, уміти говорити зі знайомими чи незнайомими, з людьми, різними за віком, говорити один на один чи з учнівською аудиторією, схиляти на свій бік, викликати в них інтерес, треба знати мову.

А що значить знати мову? Які критерії оцінки цього поняття? Кожна людина повинна мати багатий словниковий запас, використовувати у своєму мовленні десятки тисяч слів. Словниковий запас, як правило, ніколи не буває незмінним. Він змінюється залежно від ситуації чи обставин. Але основні поняття залишаються назавжди.

Під час розмови за реакцією співрозмовників відразу можна оцінити ефект від сказаного. Публічна промова супроводжується мовчанням аудиторії. Ніхто не реагує репліками на

висловлювання оратора, не відповідає на риторичні запитання, не висловлює підтримки, але й не засуджує оратора, якому важко з'ясувати, зрозуміли його чи ні. Тому недосвідчений промовець може розгубитися, у нього може з'явитися відчуття, що промова приречена, оскільки немає вигуків схвалення, неможливо зрозуміти, як публіка сприймає висловлене [5, с. 95-96].

Доцільним також є попередня критична самооцінка промовцем свого зовнішнього вигляду з метою завчасного усунення свідомих і несвідомих бар'єрів між ним та слухачами. Варто витратити час і підібрати найбільш відповідний до заходу костюм, щоб до розумових здібностей і напрацьованих досягнень додати відповідний зовнішній вигляд [4].

Зовнішність є вагомим чинником успіху того, хто виступає. Зачіска, охайність рук та нігтів, макіяж, стан взуття та одягу – все це уважно фіксується і впливає на сприйняття ваших слів. Не кожен може похвалитися, що природа дала йому високий зріст, міцну статуру й грацію жестів. Але буває, що зовні непоказна людина, коли виступає, мов магніт, притягує увагу аудиторії. За кожним її жестом уважно стежать, підкоряючись ритмові її виступу. Вираз обличчя, хода, якою ви проходите до місця виступу, постава – випростана чи згорблена, ваша жестикуляція – створюють певне враження ще до того, як ви сказали перше слово. Симпатія чи антипатія до оратора формується саме в ці найперші хвилини.

Водночас треба пам'ятати, що слухачі чекають від вас чогось більшого, ніж просто "розмови на рівних", – важливих, повчальних речей. Якщо ви тримаєтеся перед ними непевно, немов перепрошуєте за те, що ви тут є і марнуєте чужий час, ваші справи кепські. Оратор повинен почувати себе володарем ситуації. Але владність полягає не в тому, щоб пригнічувати слухача своїм авторитетом. Довірливість і щирість повинні читатися на вашому обличчі з найперших моментів спілкування з людьми.

До місця промови треба йти спокійно, не бігти, не поправляти на ходу одяг чи зачісуватися й т. п. Є перевірений досвідом прийом: починати йти з півкроку, а не з широкого кроку. Пройшовши до місця, наберіть впевненої пози й починайте. Якщо вам треба прочитати текст з листка, не втуплюйтеся одразу в папірці. Огляньте людей, усміхніться. Запам'ятайте: той, хто кладе перед собою текст і читає, залякнувши в одній позі, немов хоче сховатися від слухачів, справляє враження людини-магнітофона [1, с. 89].

Деякі вчені доходять висновку, що лише на 10 % людина використовує можливості свого інтелекту. Але навчитися задіяти свій мозок на повну силу зможе кожен. Як саме це зробити насамперед щодо тієї особливості людського мозку, яку ми розглядаємо, тобто пам'яті?

Алгоритм нетривалого запам'ятовування (розрахованого на кілька днів)

- спробуйте відтворити текст промови одразу ж після першого прочитання.
- повторіть текст промови після 20-хвилинного відпочинку.
- повторіть текст промови через 8 год.
- повторіть текст промови через добу, найкраще - перед сном [10, с. 9-20].

Мабуть, виступ перед аудиторією чимось нагадує битву, адже доводиться обстоювати, боронити, захищати власні погляди й переконання. І хвилювання, і страх – найпевніші ознаки стресу. Стрес – важливий адаптивний механізм, суть якого – швидка активізація організму для мобілізації всіх сил заради подолання небезпеки та порятунку. Хвилювання перед виступом, на думку досвідчених ораторів, є корисним [5, с. 95-96]. Отже, потрібно творчо підходити до підготовки та виголошення промови оратора, повніше і ширше використовувати свої природні дані, індивідуальні можливості, вміло застосовувати набуті риторичні навички та вміння.

Висновки дослідження. У результаті дослідження з'ясовано, що основною передумовою проведення публічного виступу є його підготовка. Таким чином, кожен, хто прагне зробити свій виступ ефективним, повинен систематично працювати над собою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович С.Д. Риторика: [навч. посібник] / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова. – Львів: Світ, 2001. – 240 с.
2. Бернштейн С. И. Устная публичная речь и проблема ораторской радиопередачи / С.И. Бернштейн // Речевое воздействие. Проблемы прикладной лингвистики. – М.: Наука, 1972. – С. 109.
3. Гребеньков Г.В. Юридична етика: [навч. посіб.] / Г.В. Гребеньков, Д.П. Фіолевський. – Київ: Алеута, 2004. – 209 с.
4. Казанцева О. О. Керування враженням під час публічного виступу за рахунок зовнішнього вигляду доповідача [Електронний ресурс] / О.О. Казанцева // Вісник ХНПУ імені Г. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2009. – Вип. 29. – Режим доступу: http://www/nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psykhol/2009_29/08/html.

5. Коваленко С.М. Сучасна риторика: Навчально-практичний посiбник / С.М. Коваленко – Тернопiль: Мандрiвець, 2007. – 184 с.
6. Колiснiченко Н. М. Медiанавчання суб'єктiв полiтичної дiяльностi: свiтовий досвiд та уроки для України / Н. М. Колiснiченко // Науковi працi : науково-методичний журнал. – Миколаiв : Вид. ЧДУ iм. Петра Могили, 2010. – Т. 125. - Вип. 112. Державне управлiння. – С. 106-111.
7. Мозговий В. І. Українська мова у професiйному спiлкуваннi: [модульний курс] / В.І. Мозговий. – [3-е вид.]. – Киiв : Центр навчальної лiтератури, 2006. – 592 с.
8. Ораторське мистецтво: [навчальний посiбник] / [Н.П. Осипова, В.Д. Водник, Г.П. Кiмова та iн.] — [2-е вид.] – Харкiв: Одиссей, 2006. — 144 с.
9. Погиба Л.Г. Українська мова фахового спрямування: [пiдручник] / Л.Г. Погиба, Т.О. Грибiниченко, Л.М. Голiченко. – Киiв: Кондор, 2011. – 352 с.
10. Федоренко В.Л. Розвиток риторичних здiбностей школярiв у старших класах. / В.Л. Федоренко // Українська мова та лiтература. – 2006. – №12. – С. 9-20.
11. Халин С. М. Методика публичного виступлення: [учебн. пособ.] / С. М. Халин. – [2-е изд.] – Тюмень : Тюменский гос. ун-т, 2006. – 70 с.
12. Шевчук С.В. Українська мова за професiйним спрямуванням: [пiдручник] / С.В.Шевчук, I.В. Клименко. – К. : Алерта, 2010. – 696 с.

Луца М. Искусство публичного выступления.

В статье рассматриваются особенности публичного выступления, исследованы факторы, которые влияют на эффективность публичной речи, выделены основные особенности этих факторов, сформулированы критерии эффективного публичного выступления, а именно: целостность образа докладчика, расширения и углубления информированности аудитории, эффективность восприятия сообщения слушателями, мастерство построения речи, разными способами убеждение и всевозможными видами аргументации, приемами полемического вещания и создания риторических эмоций. Своеобразие ораторского искусства как средства убеждения заключается в том, что любое публичное выступление имеет цель вызывать духовность аудитории, определенным образом повлиять на нее. Целью убеждения, в отличие от других видов влияния на людей, есть передавать информацию в такой форме, чтобы она превратилась в систему установок и принципов личности или существенно повлияла на эту систему. А это возможно только при активной деятельности аудитории, ее критического восприятия мнений оратора. Устанавливая обратную связь, оратор привлекает аудиторию к процессу совместной мыслительной деятельности. Поэтому важно, чтобы аудитория не просто согласилась с ним, а, критично осмыслив то, о чем он говорит, сознательно восприняла информацию. Тогда это будет уже их собственный взгляд, он будет отвечать их ценностям, этическим нормам и правилам, они будут руководствоваться им в практической деятельности.

Ключевые слова: риторика, публичное выступление, доклад, речь, оратор, сообщение.

Lutsa M. Art of Public Speech.

The article deals with the peculiarities of public speaking, factors affecting the efficiency of public speech have been investigated, the main features of these factors have been distinguished, the criteria of effective public speech have been set, namely: integrity of the image of speaker, expansion and deepening awareness of audience, efficiency of perception of report listeners, mastery of construction of speech in different ways of persuasion and various types of argumentation techniques, polemical speech and creation of certain rhetorical emotions. The peculiarity of oratorical art as a means of persuasion is that any public speech is intended to evoke spirituality of audience and in some way affect on it. The purpose of persuasion, unlike other types of impact on people, is transmitting of information in such form that it has become a system of guidelines and principles of personality or substantially influenced on the system at all. This is possible only with the active audience with its critical perception of the thoughts of the speaker. Setting feedback speaker is attracting an audience to the process of mental and collaborative activities. Therefore, it is important that attendee do not simply agree with him, but critically find meaning in his words and consciously perceived his information. Then it will be their own opinion according to their values, ethic standards and rules, they will follow its in practical activity.

Key words: rhetoric, public speaking, report, speech, speaker, message.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом педагогiчних наук, доцентом
кафедри англiйської фiлологiї та методики викладання iноземних мов
Мукачiвського державного унiверситету
В.М. Мiшак

Масель Юлія
(Житомир)

УДК 811.111:81-13

СУБСТАНДАРТНІ ОДИНИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗНАК ІЛЛОКУЦІЇ, МАРКЕР ІНТЕНЦІОНАЛЬНОСТІ ТА ЗАСІБ КОГЕРЕНТНОСТІ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена дослідженню субстандартих одиниць англійської мови у нормативному стилі, а саме публіцистичному тексті. Розглянуто проблему зниження публіцистичного дискурсу. Проаналізовано прагматичні настанови автора повідомлення, що зумовлюють використання ненормативних одиниць в нормативній сфері. Висвітлено поняття мовленнєвого акту та зазначено підходи до його аналізу. Виокремлено складові мовленнєвого акту: іллокуцію та перлокуцію. Основний акцент зосереджено на іллокутивній силі мовленнєвого акту з використанням субстандартих одиниць. Прикладами проілюстровано види інтенцій мовленнєвого акту: інтенсифікацію емоційного стану реципієнта та образу адресата. Окрему увагу приділено наміру образу. На основі публіцистичного тексту продемонстровано, що субстандартні одиниці виступають маркерами інтенціональності в розгортанні іллокутивної сили мовленнєвого акту та є засобами зв'язності дискурсу.

Ключові слова публіцистичний текст, іллокуція, перлокуція, мовленнєвий акт, іллокутивна сила мовленнєвого акту, образа, докір, інтенсифікація.

Постановка проблеми. Об'єктом дослідження визначено публіцистичний текст, як основна одиниця публіцистичного дискурсу, оскільки він відображає актуальні політичні, економічні, екологічні, національні та інші проблеми суспільства, а також є засобом висвітлення мовної картини певного соціуму. Тому лексичні та фразеологічні одиниці даного жанру, відповідно публіцистичного стилю, є різноманітні. Сьогочасність та орієнтація на новизну, як ключові ознаки публіцистичного стилю, зумовлюють швидкі, рішучі зміни у змісті, вираженні та приверненні уваги до публіцистичних текстів. Демократизація сфер суспільної діяльності, а зокрема зниження культури соціуму та свобода друку, що обумовлена використанням одиниць різних знижених стильових реєстрів, відобразилися на форматі публіцистичного дискурсу. Сьогодні публіцистичні тексти насичені одиницями загального та спеціального сленгу, інвективами, дискримінативами, пейоративами, інтенсифікаторами, що за словниковими позначками маркуються нерідко як грубі, вульгарні одиниці та табу. Тому на сьогодні вважаємо актуальним дослідження ненормативних одиниць, як знака іллокуції, маркера інтенціональності та засобу когерентності в нормативному прошарку – публіцистичному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ненормативних одиниць у межах зниженого стилю (класифікація ненормативних одиниць, виокремлення понять цензурне vs нецензурне, аналіз поняття лихослів'я, проблема мовного табу тощо) розглядається багатьма вченими: Л. Ставицька, В. М. Мокієнко, В. І. Жельвис, І. А. Стернін, В. В. Хімік, Geoffrey Hughes, Jan Keessen, Erin Coyne, Richard Spears. І зовсім незначна частина робіт присвячена проблемі функціонування ненормативних одиниць в нормативному стилі.

Метою статті є визначення інтенціональності використання субстандартих одиниць у розгортанні іллокутивної сили публіцистичного тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова є продуктом соціального життя людини і, як соціальне явище, детермінована соціальними правилами, дотримання яких призводить до досягнення того результату, до якого прагне адресант при виборі мовних засобів, що призводять до успішної реалізації невербальних цілей [8, с. 25]. У публіцистичному дискурсі адресант та адресат готові до того, що зміст має особистісне забарвлення. Тобто, важливим є не тільки те, що повідомляється, а те, як це повідомляє автор. Під час створення тексту автор відбирає знакові форми, які максимально повно й адекватно відображають задум, і в той же час максимально відповідають «типу реципієнта», входять до його знакової системи й значеннєвого коду, що дозволяє останньому сприймати й розуміти текст [7, с. 56]. Комунікативний задум є комплексом інтенцій автора. Та прагматичні настанови часто зумовлюють вибір автором субстандартих одиниць, оскільки вони імпліцитно передають значний обсяг інформації, що

крім змістової інформації про класи денотатів включає інформацію про відношення мовця до реалій навколишньої дійсності та прагматичну – інформацію про призначення ненормативних одиниць щодо здійснення певного впливу на реципієнта [3, с. 10]. Тому, субстандартні одиниці являються знаком іллокуції, маркером інтенціональності та засобом прагматичної когерентності досліджуваних дискурсів.

У висловлюванні адресант передає не тільки певний обсяг інформації для досягнення своїх невербальних цілей, але і своїм способом передачі інформації, а саме вибором певних ненормативних лексичних та фразеологічних одиниць, маніфестує додаткові відомості. Такі відомості відображають ієрархічну систему в суспільстві, якість виконання соціальних ролей [8, с. 25].

Отже відбувається мовленнєвий акт, який прийнято розглядати як мінімальну одиницю дискурсу, що являє собою комунікативну взаємодію відправника (адресанта, продуцента) й одержувача (адресата, реципієнта) повідомлення, що функціонує як послідовність трьох етапів [1, с. 171]: акт висловлювання з його пропозиційним змістом (локуція), його комунікативне спрямування (іллокуція) та вплив на адресата (перлокуція) [10, с.35].

У сучасній прагмалінгвістиці виділяються два підходи до аналізу мовленнєвих актів (МА). Перший зосереджує свою увагу на мовленнєвому акті як одиниці мовленнєвого спілкування, ситуативно і інтенціонально обумовленого висловлювання мовця, орієнтованого на адресата та реакцію на нього. Об'єктом дослідження цього підходу стають питання набору МА (різні класифікації МА), визначення засобів прямого/непрямого МА, індикаторів інтенції мовця, характеристики тих ознак мовленнєвого контексту, що дозволяють визначити, які пропозиції виражені дискурсом тощо, тобто так званий мікропрагматичний аспект або за Дж. Мейем *micropragmatics*. Прихильники цього підходу розглядають окреме речення в акті мовлення, умови успішності та умови виконаності акту, тобто життя висловлювання в певному контексті, вербальною оболонкою якого і є дискурс [2, с. 5].

У центрі уваги другого напряму лежить процес соціальної взаємодії, діалогічна модель комунікативної ситуації, конversaційний аналіз, скрипто-сценарні структури мовленнєвої поведінки людини, так звані макропрагматичні аспекти мовлення, комплексне дослідження дискурсу у сукупності всіх його складових, встановлення різних прагматичних типів дискурсу і їх актомовленнєва макроорганізація. Останнім часом при вивченні проблематики, пов'язаної із системною організацією мовленнєвої діяльності, мовознавці все частіше використовують інтегрований підхід, який передбачає розгляд прагматичних особливостей дискурсу у нерозривному зв'язку з його когнітивними ознаками [2, с. 6].

Розглядаючи етапи мовленнєвого акту, зазначимо, якщо перлокуція як вплив мовлення на інформаційний стан реципієнта, на його настрій і вчинки завжди була в центрі вивчення риторики, а питання щодо природи локуції було об'єктом лінгвістичної семантичної теорії, то іллокуція є власне-предметом теорії мовленнєвих актів [5, с. 13]. Тому центральним у теорії мовленнєвих актів є саме поняття іллокуції, що було введено Дж. Остіном. Отже, іллокуція (від лат. "in locutio" – в мовленні) є основна сила будь-якого мовленнєвого акту та мета, з якою цей мовленнєвий акт здійснюється. Кожен мовленнєвий акт має своєю метою запитання, або відповідь, інформування, запевнення або попередження, наказ, критику тощо [11]. Іллокутивною силою мовленнєвого акту з використанням субстандартних одиниць є направленість на приниження честі та достоїнства опонента, обвинувачення, осудження, докір, маніпуляція тощо.

Так, наприклад, докором є мовленнєвий акт, який використовується для вираження несхвалення та невдоволення. Іллокутивною метою докору є передача негативної оцінки поведінки та вчинків співрозмовника, а перлокутивною метою є вплив на емоційну сферу співрозмовника, стимулювання почуття провини, а також прагнення змінити його поведінку [6]. Наприклад:

JK (Joe Kinnear, Newcastle's temporary manager) Which one is Simon Bird [Daily Mirror's north-east football writer]?

SB Me.

JK You're a cunt.

SB Thank you.

JK Which one is Hickman [Niall, football writer for the Express]? You are out of order. **Absolutely fucking** out of order. If you do it again, I am telling you you can **fuck off** and go to another ground. <...>...I will not come and stand for that **fucking crap**. <...>...No **fucking way**, lies. **Fuck**, you're saying I turned up and they [Newcastle's players] **fucked off**.

SB No Joe, have you read it, it doesn't actually say that. Have you read it?

JK I've **fucking** read it, I've read it.

SB It doesn't say that. Have you read it?

JK You are trying to **fucking** undermine my position already. <...>... **Fuck off. Fuck off.** It's your last **fucking** chance. <...>... You are **negative bastards**, the pair of you. <...>...What the **fuck** are you going to do? You ain't **got the balls** to be a **fucking manager**. Do I want your opinion. Do I have to listen to you? <...>... I have done it before. It is going to my **fucking lawyers**. So are about three others. If they can find something in it that is a court case it is going to court. I am not **fucking about**. I don't talk to **fucking anybody**. It is raking up stories. You are **fucking so fucking slimy** you are raking up players that I got rid of. Players that I had fallen out with. You are not asking Robbie Earle, because he is sensible. You are not asking Warren Barton? No. Because he is **fucking sensible**. Anyone who had played for me for 10 years at any level ... [but] you will find some **cunt** that ... <...>But I haven't come in here for you lot to take the **piss out of me**. And if I'm not flavour of the month for you, it **don't fucking bother** me. I've got a job to do. And I'm going to do it to the best of my ability. I'm not going to spend any more time listening to any **crap** or reading any **crap**. Stick to the truth and the facts (The Guardian, Oct 2011).

У скороченому варіанті статті вживання субстандартних одиниць є навмисним, оскільки мовець бажає щоб адресат дізнався про його інтенціональний стан, а саме роздратування, обурення, невдоволення з приводу не правдиво освітлених фактів. Без експлікації інтенціонального стану адресанта вкрай важко досягти необхідного впливу на реципієнта, тобто викликати почуття провини. Вживання ненормативних одиниць, об'єднаних спільною інтенцією сприяє розгортанню і нагнітання іллокутивної сили та перетворює текст статті на іллокутивний макроакт [9, с. 158]. Провідну роль у розгортанні сукупної іллокутивної сили докору відіграє інтенсифікатор **fuck** та його деривативи (**fucking, fuck off**), що підкреслює агресивність та експресивність співрозмовника. Додатково в наведеному мовленнєвому акті проявляється намір образи, що демонструють репліки «**You're a cunt**» та «**negative bastards**».

Проілюструємо інший приклад мовленнєвого акту з використанням ненормативної лексики, де основною інтенцією її використання є намір образи реципієнта. Образою є сукупність вербалізованих етнокультурних уявлень, які у мовленні при адресному спрямованості призводять до оціночного дисбалансу між максимом соціальної репрезентації мовної особистості (тим, як індивід хотів би, щоб про нього думали інші, ідентифікуючи свою соціальну перспективу з «ідеальним соціальним Я») і максимом соціальної самоідентифікації мовної особистості (тим, як індивід сприймає себе сам, ідентифікуючи свій соціальний статус з певним «колективним Я») [8, с. 26].

Образу можна розглядати з двох позицій: соціальної та лінгвістичної. З соціальної точки зору образою є свідоме порушення конвенціональних правил, оскільки згідно комунікативного кодексу особистість зобов'язана дотримуватися комунікативних обов'язків: виконувати обіцянки, не брехати, вибирати зіставні з соціальними нормами способи спілкування, тобто поважати комунікативні права решти учасників комунікації тощо. З лінгвістичної позиції образою слід вважати такий іллокутивний мовленнєвий акт при якому внаслідок мовної агресії відбувається зниження соціального статусу адресата шляхом морального впливу на його інтелектуальну діяльність. При образі здійснюється моральний вплив на адресата, в сторону бажаної зміни поведінки об'єкта. Таким чином, іллокутивна мета образи полягає у здійсненні соціально значущих вчинків, хоча і маркованих негативно з точки зору системи суспільно-соціальних цінностей, але які впливають на вибір поведінки об'єкта образи, здійснюючи його вербально-соціальне покарання або його комунікативну поведінкову превенцію [8, с. 25].

Мовленнєвий акт образи включає в себе суб'єкт, об'єкт, предмет та форму образи [4]. Проілюструємо це наступним прикладом: «**I sh****d your mum**»: *Foul-mouthed teacher tormented pupils with vile insults and taunts in the classroom. The technology teacher from Skelmorlie, North Ayrshire, is alleged to have repeatedly used "inappropriate language" directed at pupils from the school*

*aged as young as 13. <...>... The 54-year-old is accused of telling one student: «I need to put my glasses on, I can't see because of too much w ** - is that why you wear glasses?» <...>... Rankin is also alleged to have referred to a pupil as “Shrek» before asking another «how many pies you had today?» The pupil claims they were called «a big bag of wind», «fatty», «fat b **» and «fat c***» by the teacher. The former North Ayrshire Council employee is also believed to have shouted various abusive phrases at students including «you wee b *** », «shut up you wee a **** » and «you're f * worthless» (Mirror, Feb 2015).*

У статті суб'єктом образи виступає вчитель. Об'єктом образи є честь, гідність та репутація учнів. Предметом образи є зовнішність та риси характеру, а також родовід об'єкта. Формою мовленнєвого акту образи є висловлювання різної комунікативної спрямованості з використанням субстандартних одиниць.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Отже, на прикладі досліджуваних статей використані субстандартні одиниці виступають маркерами певної інтенціональної спрямованості (інтенсифікації емоцій, функція інтенсифікації та образи, що реалізується інвективною функцією), знаком іллокуції, оскільки ненормативні одиниці об'єднані єдиною провідною інтенцією в межах одного мовленнєвого акту та створюють субстандартний контекст, а отже є засобом прагматичної зв'язності публіцистичного тексту. Через лояльність норм та процесу детабуїзації ненормативні одиниці проникають на шпальти газет та завдяки своїй експресивності привертають та утримують увагу читачів. Цікавим є той факт, що навіть не всі газети, публікуючи субстандартні одиниці, створюють пропуски, типу f**k, що ще раз є підтвердженням того, що система мови знаходиться в тісному зв'язку з морально-етичним розвитком соціуму. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в класифікації тактик та стратегій використання субстандартних одиниць у публіцистичному та політичному дискурсах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики: учебник / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Гладуш Н. Ф. Прагматичні аспекти висловлення і дискурсу / Н. Ф. Гладуш. – Навч. посібник. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2005. – 200 с.
3. Добрыднева Е. А. Коммуникативно-прагматическая парадигма русской фразеологии / Е. А. Добрыднева: автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». – Волгоград, 2000. – 38с.
4. Ерофеева Е. В. Речевой акт оскорбления как коммуникативный ход инвективной стратегии во французском дискурсе / Е. В. Ерофеева – Режим доступа: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2013_11-2_24.pdf
5. Кобозева И. М. Теория речевых актов как один из вариантов теории речевой деятельности / И. М. Кобозева // Новое в зарубежной лингвистике, 1986. – Вып. 17. – С. 10–15.
6. Кожухова И. В. Самоупреки в английском языке: форма и функционирование / И. В. Кожухова – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/samoupreki-v-angliyskom-yazyke>
7. Красных В. В. От концепта к тексту / В. В. Красных // Вестник МГУ. Серия 9. Филология. – 1998. – № 1. – С. 53–70.
8. Кусов Г. В. Оскорбление как иллокутивный лингвокультурный аспект. – дис. канд. филол. наук: 10.02.19/ Г. В. Кусов. – Волгоград, 2004. – 238 с.
9. Мосейчук О. М. Системні та функціональні особливості англословних однослівних ідіом (на матеріалі сучасного публіцистичного дискурсу): дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. М. Мосейчук. – Харків, 2009. – 235 с.
10. Остин Дж. Л. Слово как действие/ Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М.: Радуга, 1986. – С. 22 – 129
11. Синиця А. Логіко-філософський аспект теорії «мовленнєвих актів» / А. Синиця – Режим доступа: http://vlp.com.ua/files/03_50.pdf

Масель Ю. Субстандартные единицы английского языка как знак иллокуции, маркер интенциональности и средство когерентности в публицистическом тексте.

Статья посвящена исследованию субстандартных единиц английского языка в нормативном стиле, а именно публицистическом тексте. Рассмотрена проблема снижения публицистического дискурса. Проанализированы прагматические установки автора сообщения, обуславливающие использование ненормативных единиц в нормативной сфере. Освещены понятие речевого акта и выделены подходы к его анализу. Выделены составляющие речевого акта: иллокуцию и перлокуцию. Основной акцент сосредоточено на иллокутивной силе речевого акта с использованием субстандартных единиц. Примерами проиллюстрировано виды интенций речевого акта: интенсификация эмоционального состояния реципиента и оскорбление адресата. Особое внимание уделено намеренью оскорбления. На

основе публицистического текста продемонстрировано, что субстандартные единицы выступают маркерами интенциональности в развертывании иллокутивной силы речевого акта и являются средствами связности дискурса.

Ключевые слова: публицистический текст, иллокуция, перлокуция, речевой акт, иллокутивная сила речевого акта, оскорбление, упрек, интенсификация.

Masel Y. English Substandard units as Illocution Indicators, Intentionality Markers and Means of Providing Pragmatic Coherence of Discourse.

The article investigates the English substandard units in a standard style, namely journalistic text. The problem of lowering of the journalistic discourse has been ascertained. Author's pragmatic intentions, which stipulate the use of non-standard units in the regulatory field has been analyzed. The research deals with the concept of the speech act and singles out approaches to its analysis. The determined are the components of speech act: illocution and perlocution. The emphasis is focused on the illocutionary force of the speech act by using substandard units. With the help of examples the intentions of speech act types have been illustrated: intensification of the recipient's emotional state and the recipient's insult. Special attention is given to the insult intention. On the basis of journalistic text is shown that substandard units are the intentionality markers to deploy illocutionary force of the speech act and are means of pragmatic coherence of discourse.

Key words: journalistic text, illocution, perlocution, speech act, illocutionary force of speech act, insult, reproach, intensification.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом ННІ іноземної філології
Житомирського національного університету імені Івана Франка
О.М. Мосейчук

Ганна Матковська
(Київ)

УДК 811.111-26

ПОЕТИКА КОМПОЗИЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена дослідженню композиції у рамках сучасних гуманітарних наук. Наукова розвідка має на меті визначити й охарактеризувати головні аспекти аналізу композиції й систематизувати її визначення у відповідності до них. З урахуванням гетерогенності об'єкта дослідження було наведено приклади маргінальних визначень, які ґрунтуються на декількох аспектах вивчення. На основі аналізу дефініцій терміну було виокремлено головні ознаки, семантичні значення-характеристики, які детермінують композицію як феномен будови, структурного оформлення, засобу організації сюжету. Було розмежовано структурний і змістовий підходи до тлумачення сутності природи композиції. Наукова стаття також містить опис сучасного підходу до трактування композиції як динамічної організації текстового матеріалу з урахуванням ролі реципієнта у процесі інтерпретації і декодування тексту. Зазначена концепція протиставляється традиційному отождествленню композиції з формально-структурною систематизацією словесного й сюжетного матеріалу твору.

Ключові слова: композиція, архітектоніка, текст, семіотика, структуралізм.

Постановка проблеми. Історія вивчення законів і канонів розташування текстових фрагментів різного типу й розміру налічує понад дві з половиною тисячі років й походить з античних джерел поетики й риторики. Традиції дослідження проблеми композиції, сформовані поколіннями науковців, з одного боку створюють ілюзію всебічного вирішення усіх питань, пов'язаних із нею, а з іншого – стали основою для розвитку розмаїття підходів до її визначення й опису. Необхідність систематизації теоретико-методологічних даних, отриманих й обґрунтованих науковцями, пов'язана із потребою опису семантичного наповнення терміну, а також визначенням функціонального потенціалу композиції як засобу формальної організації тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Композиції присвячено численні роботи у різних галузях мовознавчих дисциплін. Зокрема, загально естетичні особливості композиції

проаналiзовано у науковiй працi Ф. В. Ковальова (1989), композицiйну поетику художнiх творiв дослiджували В. В. Виноградов (1980), Л. А. Новiков (2007), Ю. М. Тинянов (1977) й В. Є. Халiзєв (1999). Граматичнi особливостi композицiйної будови тексту висвітлила Г. А. Золотова (1996), а сучаснi концепцiї визначення, функцiонування, семантики й структурного оформлення композицiї представленi у наукових розвiдках Н. С. Болотнової (2009), М. М. Кожинi (2006), Н. А. Нiколіної (2003) й Н. В. Панченко (2011).

Мета статтi - дослiдити головнi характерологiчнi показники, що утворюють поняття композицiї у сучаснiй фiлологiчнiй парадигмi. Досягнення поставленої мети передбачає вирiшення наступних **завдань**: 1) проаналiзувати панораму визначень термiну «композицiя»; 2) визначити домiнантнi семантичнi значення-характеристики термiну; 3) розмежувати й охарактеризувати структурний / змiстовий i статичний / динамiчний пiдходи до тлумачення сутностi природи композицiї; 4) розглянути функцiї, якi виконує композицiя у процесi створення й iнтерпретацiї тексту.

Виклад основного матерiалу дослiдження. Оскiльки композицiя дослiджується з рiзних ракурсiв у межах не лише фiлологiчних дисциплiн, таких як стилiстика, лiтературознавство, лiнгвосемiотика, когнiтивна поетика, наратологiя тощо, а й становить одну з центральних проблем у живописi, скульптурi, архiтектурi, кiно, фотографiї, музицi, хореографiї, понятiйний потенцiал цього термiну є надзвичайно широким.

Термiн походить вiд латинського дiєслова *componere* – складати, будувати, оформлювати. У значеннi формальної органiзацiї текстiв термiн «композицiя» використовується найчастiше у науковiй лiтературi, проте зустрічаються i синонiмiчнi поняття «конструкцiя», «диспозицiя», «органiзацiя», «компонування», «план» [12]. В англomовнiй лiтературi, присвяченiй формальним аспектам текстової структури, застосовується ряд аналогiчних або близьких за значенням до поняття композицiї термiнiв: *composition, organization, arrangement, design, pattern, articulation, ordering, disposition, morphology, construction*. Аналiз визначень термiну показав, що головними характерологiчними ознаками композицiї виступають здатнiсть забезпечувати будову, структурнiсть i єднiсть твору за рахунок розташування його елементiв. Тобто композицiю у бiльшостi випадкiв визначають як структуру, розташування або будову, головною ознакою якої є цiлiснiсть.

Це вiдображається зокрема у визначеннi, запропонованому Ф. В. Ковальовим, де композицiя – це *будова, взаємозв'язок частин, що забезпечує цiлiснiсть* зображеного, спрямований на розкриття iдейного змiсту твору [4, с. 41]. Також структуро- й системотвiрну природу композицiї пiдкреслено у дефiнiцiї В. Є. Халiзєва, де вона представлена як *взаємне спiввiднесення й розташування* елементiв твору [12, с. 150]. Композицiю як явище форми, що має здатнiсть забезпечити цiлiснiсть текстового матерiалу, охарактеризував у своїй роботi Л. А. Новiков. За словами дослiдника, композицiя у динамiчному аспектi – це *мотивоване розташування* компонентiв, яким притаманний певний тип зображення дiйсностi (наприклад, опис, монолог, дiалог) або точка зору (автора, оповiдача, персонажа) на зображуване [7, с. 16]. А отже, вона функцiонує як засiб органiзацiї художньої форми твору, забезпечує його єднiсть i цiлiснiсть.

У Лiтературознавчому словнику термiн «композицiя» визначають як *побудову* твору, доцiльне *поєднання* всiх його компонентiв у художньо-естетичну цiлiснiсть, зумовлену логiкою зображеного, представленого читачевi свiту, свiтоглядною позицiєю, естетичним iдеалом, задумом письменника, каноном, нормами обраного жанру, орієнтацiєю на адресата [5, с. 361].

За Л. І. Тимофєєвим, композицiя – це *будова* художнього твору, *певна система засобiв* розкриття, органiзацiї образiв, їхнiх зв'язкiв i вiдношень, якi характеризують життєвий процес, зображений у творi. Як форма змiсту композицiя зумовлена не лише закономірностями зображеної дiйсностi, а й свiтоглядом, художнiм методом, художньо-естетичними, зокрема жанровими, завданнями, визначеними автором у певному творi [9, с. 154-155].

Н. С. Болотнова також визначає композицiю як *будову* твору, яка охоплює *розташування* його частин i їхнiй *взаємозв'язок* [1, с. 71]. Окрiм того, суттєвою ознакою композицiї є її здатнiсть виконувати функцiю жанрової характеристики, оскiльки вона належить до головних показникiв жанрової специфiки твору.

М. М. Кожина визначає композицію як схему організації і структурного впорядкування тексту (твору), що відображає будову, співвіднесення і взаємне розміщення його частин, поділ на смислові елементи, ступінь і характер вираження цих елементів, порядок їхнього слідування і зв'язок між ними. В області лінгвостилістики поняття композиції відображає 1) зв'язок динамічного й статичного аспектів тексту, де перший аспект пов'язаний із логічним розгортанням змісту, а другий – з будовою тексту, його архітектонікою; 2) процес поділу континууму тексту на сегменти, інформативні блоки й об'єднання інформації в межах кожного з них; 3) внутрішню (смислову) структуру організації тексту та його зовнішній план (поділ на частини, розділи, параграфи, абзаци тощо). Дослідниця пропонує ієрархічну систему композиційного оформлення тексту, де композиційно-смислова організація тексту включає логіко-композиційний і власне-композиційний плани. Логіко-композиційний план, в свою чергу, охоплює структурно-логічний аспект, що відображає хід думки автора у вигляді суджень і висновків, і структурно-смисловий аспект, який віддзеркалює спосіб організації текстового змісту і пов'язаний із особливостями розвитку ідей, спрямованістю їхнього логічного руху, способами зіставлення суджень (порівняння, аналогія, протиставлення). Власне-композиційний план підпорядковує композиційно-змістовий аспект, що фіксує структурні способи розкриття компонентів змісту з урахуванням їхнього розташування у межах тексту загалом, форму вираження і характер мовленнєвої реалізації, та формально-композиційний аспект, який характеризує зв'язки між вступною, основною і заключною частинами тексту, які можуть мати різне композиційне й смислове наповнення у залежності від стилю і жанру, до якого належить текст [10, с. 169-170].

Зв'язок композиції з граматикую тексту аналізує у своїй науковій праці Г. А. Золотова. Автор визначає композицію як будову, організацію тексту, комунікативно-естетичний зміст якого виражається мовними засобами [3, с. 284-285]. Окрім комбінацій сюжетних мотивів, стилістичних прийомів і фігур, у тексті присутні також власне граматичні засоби, які забезпечують композиційно-синтаксичну й виразно-естетичну функції в ньому, а отже, композиція і граматики – це пов'язані між собою аспекти структурної організації тексту.

Науковець поділяє думку В. В. Виноградова щодо ролі образу автора, який об'єднує і впорядковує композицію як динамічне розгортання змісту, що розкривається у результаті чергування форм і типів мовлення. Їхня сукупність утворює складну цілісну систему експресивно-мовленнєвих засобів, синтезованих в образі автора. За Г. А. Золотовою, динаміка зміщення позиції автора відносно подій твору пов'язана з чергуванням елементів композиційної будови тексту — фрагментів, блоків або композитивів, тобто носіїв певних комунікативно-регістрових функцій. За допомогою їхнього типізованого або індивідуально-авторського комбінування будується композиція будь-якого тексту. Розмір композитиву не має стандартного фіксованого розміру, а визначається обсягом ланки текстового часу, який він фіксує. Мінімальною одиницею фіксації часу в тексті є предикативна (речення) або напівпредикативна (прислівниковий та дієприслівниковий звороти, інфінітивні конструкції тощо) одиниця [3, с. 296]. Наведена модель розуміння композиції ґрунтується на системі зображення текстового часу за допомогою граматичних засобів, тому тут ключову функцію у формуванні композиції твору виконують видо-часові форми дієслів.

Дослідження руху ідей і подій, змін сюжетних ліній, просторово-часових координат й поліфонічності точок зору в художніх текстах сприяли появі концепції динамічної композиції. Ю. М. Тинянов стверджував, що єдність твору – це не замкнена симетрична система, а динамічна цілісність, яка перебуває у процесі розгортання; між її елементами не існує статичної рівноваги, оскільки вони перебувають у процесі взаємодії, в результаті якого домінантна група компонентів актуалізується за рахунок деформації підпорядкованих складових [11, с. 26]. Композиційну динаміку як взаємодію елементів тексту характеризує В. В. Виноградов і зазначає, що мова літературно-художнього твору є сферою перетину, перетворення і структурного об'єднання композиційно-мовленнєвих форм, а власне композиційно-мовленнєва структура – це динамічне розгортання, взаємодія і співвідношення елементів тексту [2, с. 82].

Наразі динамічність композиції розглядають як одну з її головних особливостей. Проте сучасні дослідники пов'язують композиційну структуру не лише з текстом, матеріал якого вона

систематизує, а й з читачем, який структурує повідомлення у процесі взаємодії з ним. Сутність динамізму композиційної будови полягає не лише у чергуванні, зміні й нашаруванні словесних рядів, а й у трансформації первинного текстового матеріалу в композиційний варіант, створенні семантичної еквівалентності текстових елементів. Такі перетворення спричиняє взаємодія доміантних і фонових елементів тексту. Варіативність як ще один композиційний принцип Н. В. Панченко визначає як дискурсивну трансформацію тексту, що реалізується у варіантах його композиційної будови. За словами дослідниці, інкорпорування адресата й адресанта в текстовий простір перетворюю текст на область безперервної комунікації, де точками відліку є актуалізатори композиційної будови (одиниці композиції тексту) [8, с. 144-145].

Поняття композиції інтегрує як зовнішню, так і внутрішню організації тексту, оскільки її ототожнюють не лише із сюжетом і системою образів, а й зі структурним оформленням художнього твору. Цю подвійну природу підкреслила Н. А. Ніколіна, розмежувавши зовнішню (архітектоніку) і внутрішню змістову композицію. Внутрішня композиція визначається перш за все системою мотивів образів-характерів, особливостями конфлікту й своєрідністю сюжету, тоді як архітектоніка – це поділ неперервного тексту на дискретні одиниці [6, с. 46].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, головними ознаками, які характеризують феномен композиції як: 1) будову, закон розташування художньо розподіленого словесного матеріалу за естетичними принципами цілого; 2) структурну впорядкованість, взаємодію різнорідних компонентів (одиниць) літературного твору; 3) прагматично мотивоване розташування і співвіднесення деталей, образного матеріалу всередині форми; 4) зумовлене розташування, поєднання подій у сюжет, що протиставляється структурі матеріалу, який лежить в основі задуму (фабулі); 5) форму опредмечування образу автора через образи оповідача й героя, за допомогою естетики й стилістики мовлення; 6) дискурсивне (інтертекстуальне) поле взаємопроникнення соціокультурного контексту й мовлення автора; 7) динамічну форму, яка фіксує незмінність або сталість позицій (точок зору) мовця відносно об'єктів референтної ситуації, яка матеріалізує його ціннісні орієнтири.

Серед основних функцій композиції науковець вирізняє наступні: 1) естетична; 2) структурна, визначає архітектонічне (формальне) й змістове фрагментування тексту; 3) функція гармонізації, що полягає в об'єднанні несистематизованих елементів художнього світу в єдине ціле; 4) когнітивна, пов'язана з розташуванням словесного матеріалу у порядку, який максимально ефективно забезпечує досягнення глибинного імпліцитного змісту твору. Таким чином, з урахуванням головних положень наведених дефініцій, композицію можна визначити з одного боку як цілісну систему образів й елементів твору, а з іншого – як структуру твору, пов'язану зі змістом, реалізовану у вигляді послідовного мотивованого розташування його частин і мережі зв'язків між ними, яка може виступати у якості жанрової ознаки. Разом з тим, функціональна специфіка й особливості динамічної організації композиції потребують подальших досліджень, оскільки питання щодо її компонентної структури й функціональних характеристик її складових залишаються відкритими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотнова Н. С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус / Н. С. Болотнова. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 384 с.
2. Виноградов В. В. Избранные труды. О языке художественной прозы / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1980. – 360 с.
3. Золотова Г. А. Композиция и грамматика / Г. А. Золотова. // Язык как творчество. Сборник научных трудов к 70-летию В. П. Григорьева. – М.: ИРЯ РАН, 1996. – С. 284-296.
4. Ковалев Ф. В. Золотое сечение в живописи: Учеб. пособие. / Ф. В. Ковалев. – К.: Вища школа, 1989. – 143 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / [ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко]. - К.: ВЦ Академія, 2007. – 752 с.
6. Николина Н. А. Филологический анализ текста: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н. А. Николина. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.
7. Новиков Л. А. Художественный текст и его анализ / Л. А. Новиков. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 304 с.
8. Панченко Н. В. Композиция как традиционный объект филологических исследований: форма и/или содержание / Н. В. Панченко // Известия Алтайского государственного университета. – 2011. – № 2-1(70). – С. 140-147.
9. Словарь литературоведческих терминов / [ред. Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев]. – М.: Просвещение, 1974. – 509 с.
10. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [ред. М. Н. Кожина, Е. А. Баженова, М.П. Котюрова]. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 696 с.
11. Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Н. Тынянов. – М.: Наука, 1977. – 574 с.

12.Хализев В. Е. Теория литературы / В. Е. Хализев. – М.: Высшая школа, 1999. – 400 с.

Матковская А. Поэтика композиции художественного текста.

Статья посвящена исследованию композиции как объекта изучения в рамках современных гуманитарных наук. Научная работа ставит цель определить и охарактеризовать главные аспекты изучения композиции и систематизировать определения в соответствии с ними. В связи со сложной многомерной сущностью композиция определяется с точки зрения разных подходов. Учитывая гетерогенность объекта исследования, были также приведены примеры маргинальных определений, основанных одновременно на нескольких аспектах исследования. Основываясь на анализе дефиниций термина, было определено главные качества, семантические значения-характеристики, детерминирующие композицию как феномен построения, структурного оформления, средства организации сюжета. Было разграничено структурный и содержательный подходы к определению сущности природы композиции. Научная работа также содержит описание современного подхода к пониманию композиции как динамической организации текстового материала, учитывая роль реципиента в процессе интерпретации и декодирования текста. Приведенная концепция противопоставляется традиционному отождествлению композиции с формально-структурной систематизацией словесного и сюжетного материала произведения.

Ключевые слова: композиция, архитектоника, текст, семиотика, структурализм.

Matkovska H. Poetics of a Fiction Text Composition.

The article deals with the comprehensive study of composition in the scope of modern humanities. This scientific enquiry generally aims to establish and discuss the main aspects of composition in the contemporary science and systemize the bulk of definitions to find out the most extensive ones. The concept of composition has been thoroughly studied in different branches of philology. However, being a complex entity and due to its manifold nature it has been scrutinized within various scientific paradigms. On the basis of analysis of term definitions the major peculiarities, i. e. semantic characteristic feature, have been singled out. From this standpoint composition is determined as a phenomenon of structure, formal design or means of plot organization. The structure- and content-based approaches towards the explication of composition have been distinguished. Besides, the scientific enquiry contains description of the modern perspective of rendering composition as the dynamic means of organizing text material with respect to the role of a recipient in the process of text interpretation and decoding. This framework is opposed to the common identification of composition as a formal systematizing means of the verbal material and text plot.

Key words: composition, architectonics, text, semiotics, structuralism.

Статтю рекомендовано до друку
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри теорії ,практики та перекладу англійської мови
факультету лінгвістики НТУУ «КПІ»
Н.В. Глінкою

Віра Радзiон
(Київ)

УДК 811.112.2:81'373.237

**ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ СПОРТИВНОЇ ТЕМАТИКИ
У РЕЧЕННІ (НА ПРИКЛАДІ СПОРТИВНИХ РУБРИК ГАЗЕТИ FRANKFURTER
ALLGEMEINE ZEITUNG)**

У статті розглядаються складні іменники спортивної тематики, а саме композити на позначення спортсменів та осіб, пов'язаних зі спортивною діяльністю. Приклади вибрані із спортивних рубрик сучасної німецької газети Frankfurter Allgemeine Zeitung (Франкфуртська Загальна Газета). Зазначенні складні утворення аналізуються з погляду їх безпосереднього функціонування у спортивних текстах різних жанрів. Автор пропонує детальний огляд функцій іменникових композитів (номінативної та характеризуючої). Вивчаються також способи їх введення у текст і комбінація з власними іменами, яких вони стосуються. Крім цього, визначаються пари та ряди абсолютних і контекстуальних синонімів серед тематичної групи складних іменників «спортсмени та особи, пов'язані із спортивною діяльністю». Всі спостереження підтверджуються

значною кількістю прикладів. Аналіз функціонування складних іменників у текстах спортивної публіцистики дає змогу зробити висновок про лексику спортивних ЗМІ загалом.

Ключові слова: складний іменник, мова спортивних ЗМІ, функції у реченні, номінативна функція, емоційно-експресивна функція, контекстуальний синонім, словотвірний синонім, абсолютний синонім.

Постановка проблеми. Відомо, що німецька мова належить до таких мов, у яких словотвір відіграє важливу роль у поповненні номінативного складу мови. Найбільш поширеним способом словотвору німецької мови є словоскладання, оскільки саме в галузі словоскладання особливо наочним є один із головних законів розвитку мови – принцип мовної економії.

Складні слова займають особливе місце у словотвірчій системі німецької мови завдяки особливостям представлення знань та вербалізації когнітивних сутностей. Унаслідок словоскладання в сучасній німецькій мові утворюються складні номінативні одиниці, композити, головними ознаками яких є наявність декількох основ та їхня цільнооформленість. Слід зазначити, що композитний спосіб утворення слів має тенденцію до постійного розвитку та вживання в різних функціональних стилях сучасної німецької мови.

Складні іменники, як найпоширеніший тип складних слів сучасної німецької мови давно є об'єктом різних досліджень. Так, іменникові композити вивчалися у працях таких вітчизняних лінгвістів, як М. Д. Степанова, В. С. Вашунін, О. Л. Зеленецький, Н. В. Нагамова, Є. П. Тимченко, О. В. Білецька, М. О. Боднар, О. В. Горбач, С. В. Дружбяк, В. А. Карпюк, Л. А. Кухар.

Питання функціонування складних слів спортивної тематики, розглянуто, на нашу думку, ще недостатньо детально. Тому **метою** нашої розвідки є визначення особливостей функціонування складних іменників на позначення спортсменів та осіб, пов'язаних зі спортивною діяльністю у реченнях.

Матеріалом статті слугують складні іменники на позначення спортсменів, та осіб, пов'язаних зі спортивною діяльністю, дібрані методом суцільної вибірки із статей спортивної тематики газети *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.

Актуальність підтверджується загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до розкриття функціональної специфіки використання складних слів у текстах різних функціональних стилів.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши статті спортивних рубрик газети *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (F.A.Z.), нами було встановлено, що складні іменники на позначення спортсменів, та осіб, пов'язаних зі спортивною діяльністю можуть виконувати у реченнях різні функції. Поряд із номінативною: напр. *Aber Brüggemann war Eishockeyspieler bevor er Schiedsrichter wurde...* («Hinfahren, umhauen, fertig» у F.A.Z. № 88 від 14.04.2014) або *Mannschaftsarzt Hans-Wilhelm Müller-Wohlfahrt habe ihm am Montag bestätigt...* («Löw überrascht mit Kramer» у F.A.Z. № 112 від 15.05.2014); (можуть стояти і не стояти в одному реченні з ім'ям, до якого належать): ... *vorbereitet von Sportdirektor Oliver Kreuzer, ...* («Zurück in die Zukunft» у F.A.Z. № 122 від 27.05.2014) та *Hinter den Kulissen beschimpfte ein DFB-Mitarbeiter lieber die Medien* («Leben mit Restrisiko» у F.A.Z. № 124 від 30.05.2014), вони не лише називають, але й характеризують особу:

1. За якістю (такі складні слова дають особі оцінку): *Eigentlich steht Slomka im Ruf, ein guter Motivator und Taktikfühler zu sein.* («Unterirdisch, lethargisch: Der HSV geht am Stock» у F.A.Z. № 88 від 14.04.2014) або *Der Mittelfeldstratege Guardiola hat damals in Kaiserslauten mitgelitten, ... und nebenbei als Stützpunkttrainer des Deutschen Fußball Bundes ...* («Das Pfälzer Dilemma» у F.A.Z. № 88 від 14.04.2014)

2. За досягненнями: *Für Turnstar Fabian Hambüchen werden die kommenden Europameisterschaften ...* («Nur die Medaille fehlt» у F.A.Z. № 115 від 19.05.2014) або *... deren Internetpräsenz optisch von dem Weltmeister (2003), Olympiasieger (2004) und EM-Torschützenkönig (2008) dominiert wird.* («Bleibt Ivano Balic bei der HSG?» у F.A.Z. № 118 від 22.05.2014).

Частіше за все складні іменники виконують функцію контекстуальних синонімів і зустрічаються в таких комбінаціях [2, с. 9]:

1. Спочатку ім'я, а потім складний іменник – певна характеристика названої у попередньому реченні особи (ономастична антиципація): *Warum tut sich Tommy Haas das*

*eigentlich noch an? ... musste der beste deutsche **Tennisprofi** ein Turnier ...* («Weiter, immer weiter» у F.A.Z. № 123 від 28.05.2014) або *... wen er damit vor allem gemeint haben könnte: **Toni Kroos**. Der 24 Jahre alte **Mittelfeldspieler**...* («Die Kroos-Frage – neu gestellt» у F.A.Z. № 124 від 30.05.2014).

В такому випадку зазвичай обирається характеристика, вже зазначена у статті: «*Steve ist in unseren Augen der beste Spieler seiner Klassifizierungspunktzahl weltweit,*» so RSV-Trainer Nicolai Zeltinger über den **3,5-Punkte-Spieler** («Steve Serio bleibt bis 2016 beim RSV Lahn-Dill» у F.A.Z. № 64 від 17.03.2014);

2.Спочатку досягнення із зазначенням імені спортсмена, а потім інша характеристика (комплексна інтродукція): *..., der offensichtlich auch die **100-Meter-Spezialistin** Kelly-Anne Baptiste aus Trinidad versorgte. Die **Trainingspartnerin** von Gay war ...* («Drummonds Klage» у F.A.Z. № 119 від 23.05.2014);

3.Спочатку певна характеристика, важлива для теми статті, із зазначенням імені спортсмена, а потім досягнення спортсмена (комплексна інтродукція): *Der **Doping-Sünder** Asafa Powell will seine 18-monatige Sperre Der frühere **100-Meter-Weltrekordhalter** begründet ...* («Powell will kürzere Sperre» у F.A.Z. № 123 від 28.05.2014). При цьому *Doping-Sünder* виконує прагматичну функцію (здійснення впливу на адресата) – читач розуміє, що журналіст засуджує цього спортсмена.

4.Спочатку посада, потім – ім'я, а пізніше – синонім до посади (ономастична ретардація): *Auch dank des **Trainers**, unter dessen Anleitung er... . **Jürgen Klopp** ist wichtig für meine Karriere..., sagt Sahin. Der **Fußball-Lehrer** habe ein Herz...* («Schnelles denken, scharfer Blick» у F.A.Z. № 66 від 19.03.2014).

Так, в одній статті були використанні п'ять словотвірних контекстуальних синонімів до футболіста Жезе: *Nach der schweren Knieverletzung der **Real-Madrid-Stürmers** Jese haben... . «Wie ein Autobus überfuhr Kolasinac der **Real-Angreifer**». Der 21-jährige Jese, **Publikumsliebling** beim spanischen Fußballrekordmeister... . Die Verletzung zog er sich in einem Zweikampf mit Kolasinac zu, bei dem der Schalke-Verteidiger mit seinem Körpergewicht auf das Knie des **Real-Stürmers** gestürzt war. ... Für Real ist der Verzicht auf Jese besonders bitter, weil der **Außenstürmer** als das größte Talent seit Jahren aus dem eigenen Nachwuchs gilt.* («Eisenbahn überrollte Jese» у F.A.Z. № 67 від 20.03.2014).

Один із синонімів, а саме *Publikumsliebling*, виконує, на нашу думку, одночасно дві функції – емоційно-експресивну та прагматичну. Емоційні мовні одиниці містять компонент оцінки, виражають позитивні чи негативні почуття, характеризують психічний стан мовця, передбачаючи існування додаткового стилістичного колориту. В основі експресивних мовних одиниць є соціопсихологічні та власне мовні критерії оцінки виражальних засобів. Експресія з'являється там, де є можливість зіставлення, посилення певних ознак на підставі протиставлення [1, с. 40]. Так, журналіст використав це слово для протиставлення Жезе з Коласінаком, і для того, щоб читачам (прагматична функція) стало ще більше шкода травмованого на футбольному полі Жезе.

Головний персонаж цієї статті (футболіст Жезе) був охарактеризований в основному через свою приналежність до команди та позицію на полі, тому і синонім до його супротивника Коласінака також було складено з цих двох характеристик – *Schalke-Verteidiger*.

Вболівальники позначаються в реченнях або лише для номінації – *Die **Eishockeyfans** der Hamburger Freezers feiern ihn.* («Hinfahren, umhauen, fertig» in F.A.Z. № 88 vom 14.04.2014) або для протиставлення з іншими зайнятими у сфері спорту – *Strengers auftritt... hat für viel Wirbel gesorgt, nicht nur unter **Fußballfreunden**, sondern auch im Verein...* («Attacke auf Bruchhagen» у F.A.Z. № 66 від 19.03.2014).

У відношенні протиставлення зустрічаються також воротар та інші футболісти: *Erfahrung spielt **Torhütern** vielleicht noch mehr in die Karten als einem **Feldspieler**.* («Wir sind im Grenzbereich angekommen» у F.A.Z. № 242 від 18.10.2014)

Досліджуючи складні іменники на позначення спортсменів та осіб, пов'язаних із спортивною діяльністю, можна стверджувати, що такі групи слів, як *Torhüter – Torwart – Kees – Tormann, Coach – Trainer, Torschütze – Torjäger* та *Fans – Anhänger* є абсолютними синонімами:

1.***Welttorhüter** Manuel Neuer kommt zu spät... als auch Manuel Neuer ... – der **Torwart**, wenn auch im Bemühen, ...* («Nur ein Kratzer» у F.A.Z. № 273 від 13.10.2014);

Torhüter Jan Zimmermann, der Es ist alles vorbereitet, sagt Keeper Zimmermann schmunzelnd. («Darmstädter Urknall» у F.A.Z. № 177 від 21.05.2014);

Ein guter Torhüter, dazu zehn Stindls: Das würde... («Er kann alles – außer Tormann» у F.A.Z. 88 від 14.04.2014).

2.Meikel Schönweitz, bislang U-17-Coach des Fußball-Bundesligaklubs FSV Mainz 05 wird vom 1. Juli an U-16-Nationaltrainer und Koordinator... («Mainzer Schönweitz wird U-16-Nationaltrainer» у F.A.Z. № 123 від 28.05.2014).

При цьому сполучуваність слів *Coach* і *Trainer* з іншими словами необмежена:

Das war Ende 2012, Kiraly hatte da gerade den Posten als Cheftrainer der amerikanischen Volleyball-Frauen übernommen... . Er wurde 2009 Assistenzcoach der amerikanischen Frauen... («Nachschub für die Geschichtsbrücke» у F.A.Z. № 238 від 14.10.2014);

Bayern-Coach Pep Guardiola hatte gesagt, ... («Anfälle von Melancholie» у F.A.Z. № 69 від 22.03.2014);

Weltmeister-Trainer Felipe Scolari hat schon ... («Löws Klein-Klein» у F.A.Z. № 112 від 15.05.2014).

3.Der Torschütze Joselu rückte er in der internen Torjägerliste... («Der nächste große Schritt» у F.A.Z. № 73 від 27.03.2014).

Емоційно-експресивну функцію виконує складний іменник "*Torheld*" на позначення бомбардира в реченні *Wie der Torheld des Abends, Elton da Costa, im Mittelkreis des Arena saß, ... Elton da Costa, der Schütze zum 4:2-Endstand* («Darmstädter Urknall» у F.A.Z. №117 від 21.05.2014). Вибором цього слова журналіст підкреслює наскільки важливим для команди був забитий футболістом да Костою гол.

Пара слів *Torjäger* та *Stürmer* можуть виступати контекстуальними синонімами (якщо саме нападаючий забиває гол): *Der Drittligarekordtorjäger kommt in 45 Liga- und Relegationsspielen in Darmstadt... . Ungewöhnlich für den einstigen Eintracht-Stürmer...* («Die Zauberarbeit und die Arbeitsbiene» у F.A.Z. № 241 від 17.10.2014).

4.Neben den Eintracht-Anhängern bilden die OFC-Fans die größte Zuschauergruppe. («Die Offenbacher Kickers» у F.A.Z. № 241 від 17.10.2014);

Am Anfang nämlich herrschte unter den Real-Anhängern neben dem Jubel über die vielen Tore ein Ressentiment des Spaniers gegenüber dem Portugiesen – und eine gewisse hochnäsige Skepsis des hartgesottenen Fußballfans gegeben dem viel zu schönen Star. («Explosion und Evolution» у F.A.Z. № 241 від 17.10.2014).

Висновки. Отже, як бачимо з наведених прикладів, публіцистичні тексти не відрізняються особливо широким підбором складних іменників, що виконували б різноманітні функції в реченні. Адже головне завдання таких текстів – інформування. Функції складних іменників у мові журналістики зумовлюються такими основними екстралінгвістичними чинниками – повідомлення про новину та вплив на читача. Подальше вивчення функціонування складних іменників у текстах німецької публіцистики сприятиме поглибленню знань про їх мовні особливості та інтенції журналістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті / Ольга Матвієнків // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. – 2013. – Вип. 21. – С. 37–43
2. Білоус І.Л. Власні назви у німецьких газетно-публіцистичних жанрах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ірина Леонідівна Білоус. – Херсонський державний університет. – Херсон, 2014. – 19 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 03.2014. – № 64, 66, 67, 69, 73, 75.
2. Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 04.2014. – № 77, 88.
3. Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 05.2014. – № 103, 112, 115, 117, 118, 122, 123, 124, 177.
4. Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 10.2014. – № 238, 241, 242, 273.

Радзион В. Функционирование сложных существительных спортивной тематики в предложении (на примере спортивных рубрик газеты Frankfurter Allgemeine Zeitung).

В статье рассматриваются сложные существительные спортивной тематики, а именно композиты на обозначения спортсменов и лиц, связанных со спортивной деятельностью. Примеры

выбраны из спортивных рубрик современной немецкой газеты *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (Франкфуртская Общая Газета). Указанные сложные образования анализируются с точки зрения их непосредственного функционирования в спортивных текстах различных жанров. Статья предлагает подробный обзор функций сложных существительных (номинативной и характеризующей). Изучаются также их ввод в текст и комбинация с собственными именами, к которым они относятся. Кроме этого определяются пары и ряды абсолютных и контекстуальных синонимов среди тематической группы «спортсмены и лица, связанные со спортивной деятельностью». Все наблюдения подтверждаются большим количеством примеров фрагментов статей спортивной тематики. Анализ функционирования сложных существительных в текстах спортивной публицистики позволяет сделать вывод о лексике спортивных СМИ в целом.

Ключевые слова: сложное существительное, язык спортивных СМИ, функции в предложении, номинативная функция, эмоционально-экспрессивная функция, контекстуальный синоним, словообразовательный синоним, абсолютный синоним.

Radzion V. Functioning of Sports-Related Compound Nouns in a Sentence (Sports Sections of the Newspaper *Frankfurter Allgemeine Zeitung*).

The article deals with the sports-related compound nouns, namely, composites referring to athletes and individuals associated with sports activities. The examples are selected from the sports sections of the contemporary German newspaper *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (Frankfurt General Newspaper). These complex structures are analyzed in terms of their direct functioning in sports texts of various genres. The article offers a detailed overview of compound noun functions (nominative and descriptive). We study their input into the text and their combination with the proper names, to which they relate. In addition, the pairs and the series of absolute and contextual synonyms among the thematic group "athletes and individuals associated with sports activities" are determined. All findings are supported by a large number of examples, which are the extracts from the articles about sports. The analysis of compound nouns functioning in the texts of sports journalism allows a conclusion about the language of sports media in general.

Key words: compound noun, language of sports media, functions in a sentence, nominative function, emotion expression function, contextual synonym, derivational synonym, absolute synonym.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету
Н.А. Середю

Сергій Радул
(Кіровоград)

УДК 378.064.3

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ

У статті розглядаються теоретичні засади дослідження дискурсу. На сучасному етапі розвитку науки дискурс досить широко і плідно використовується в різних галузях знань, проте зміст цього поняття варіативний та неоднозначний. Вчені асоціюють поняття дискурс з певними видами комунікації в суспільстві, який використовується у різних значеннях та підлягає типологізації. Зазначено, що у процесі підготовки майбутніх фахівців дискурс розглядається як вербалізована комунікативна ситуація, орієнтована на комунікативно-прагматичну подію соціокультурного та міжкультурного характеру і занурена в сферу організованого навчання у вищій школі. Проаналізовано, що в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених багатозначність сучасних дефініцій дискурсу вкладаються в певні кластери, де відображаються як лінгвістичні так і екстралінгвістичні вияви (властивості) дискурсу. Визначено, що у сучасній науці найбільш досліджуваним дискурс вважається з точки зору соціолінгвістичного, культурно-мовленнєвого, комунікативного та компетентнісного підходів. Незважаючи на різноманітну кількість підходів до аналізу дискурсу та його різних типів, існує децю спільне – людська поведінка розглядається як мовленнєва діяльність, як основний показник дискурсу між агентами комунікації.

Ключові слова: дискурс, спілкування, взаємодія, агенти комунікації, мовленнєва діяльність.

Постановка проблеми. Потребою сьогодення є переорієнтація навчального змісту вищої школи на принципово новий фундамент. Провідною метою професійної підготовки студентів є формування сильної мовної особистості, яка вільно володіє правилами ведення професійного спілкування, професійним мовленням, все це створює сприятливі умови для успішної реалізації в професійній діяльності. Вербалізована комунікативна ситуація орієнтована на комунікативно-прагматичну подію соціокультурного та міжкультурного характеру і занурена в сферу організованого навчання у вищій школі розглядається як специфічний дискурс у процесі підготовки майбутніх фахівців. Проте, не дивлячись на актуальність проблеми дослідження дискурсу, відповідна проблематика ще не стала предметом належного власне наукового обговорення в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом поняття дискурс досить часто використовується у вітчизняному не тільки науковому, а і побутовому мовленнєвому спілкуванні. На основі досліджень які були присвячені проблемі дискурсу, встановлено, що загального устаткованого визначення цієї дефініції не представлено, так як дискурс розглядається з різних концептуальних позицій в різних галузях знань.

Уперше проблема дискурсу була поставлена у філософсько-педагогічній літературі ще в античні часи. Академічні діалоги Платона, Арістотеля можна повною мірою вважати зародком дискурсного спілкування. Пізніше до цієї проблеми зверталися німецькі просвітники Х. Вольф, М. Мендельсон, Ф. Якобі, І. Гаман. Розгорнуте філософське розуміння «дискурсу» формували І. Кант, Г. Гегель, А. Бергсон, М. Лосський, Л. Шестов та інші.

Серед сучасних західних теоретиків, які доклали до розробки проблеми дискурсу значну частку своїх філософсько-пізнавальних зусиль, слід назвати насамперед Л. Альтюсера, М. Фуко, А. Вежбицьку, М. Арутюнова. Технологічні підходи до дискурсу розробляли В. Карасик, А. Михальська, М. Бахтін, Л. Семушин.

Різноманітні аспекти дискурсу протягом останніх років привертала увагу як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників (Ш. Баллі, Р. Крейд, П. Серіо, З. Харріс, М. Хомський, О. Богданова, В. Дем'янков, Т. Єжова, І. Ільїн, М. Макаров, Ю. Степанов, Ф. Бацевич, І. Безкровна, О. Боровицька, Н. Волкогон, Т. Воропай, О. Галапчук, Г. Жуковець, С. Коновець, Н. Непійвода, О. Онуфрієнко, Т. Радзівська, К. Сєдов, К. Серажим, О. Селіванова, І. Соболева, В. Шинкарук, І. Штерн, Г. Яворська та ін.).

Мета статті – теоретично обґрунтувати основні підходи до розуміння дискурсу в широкому його значенні.

Виклад основного теоретичного матеріалу. Семантична неоднозначність поняття дискурсу простежується з моменту його використання з метою мовознавчого аналізу [2]. Так, у французькій мові слово «discours» означає динамічну мову. Словник німецької мови Ф. Якоба і В. Грімма «Deutsches Worterbuch» (1860) дає таке тлумачення даного поняття: 1) діалог, бесіда; 2) мова, лекція [6.]. В англо-російському словнику В. Мюллера представлено наступний переклад слова «discourse»: 1) міркування (письмове або усне); лекція, доповідь, мова (промова); 2) ораторувати; розмірковувати; викладати у формі мови (мовлення), лекції, проповіді.

Сучасний педагогічний словник-довідник пропонує визначення цього поняття з позицій мовленнєвознавства: дискурс (лат. *discursum*) – найважливіший складник мовленнєвої події, мовленнєвий і невербальний обмін, що протікає в мовленнєвій ситуації. Цей процес багаторівневий, він містить: 1) – вербальну поведінку; 2) – акустичну поведінку (гучність, висота, темп, паузи, ритм, тембр); 3) кінесичну поведінку (жести, міміка, поза); 4) просторову поведінку (знакове використання простору) [7, с.51.].

На думку Ф. Бацевича, дискурс – це живий процес спілкування і найзагальніша категорія міжособистісної інтеграції. Науковець зазначає, що використання терміна «дискурс» у різних значеннях дає змогу вченим стверджувати про «розмитість» його поняттєвих меж, однак поняття «дискурс» асоціюється з певними виявами комунікації в суспільстві, використовуючись у різних значеннях, підлягає типологізації:

- за виявом комунікації в суспільстві дискурс може визначатися як: комунікативний, мовний; вербальний, невербальний, сучасні дискурсивні практики, дискурс мовчання;
- за каналами спілкування: візуальний, слуховий; тактильний;

- за рiзновидами мовлення (формами мовленнєвої дiяльностi): усний, письмовий;
- за типами й формами мовлення, принципами побудови повiдомлення: монологiчний; дiалогiчний; наративний, риторичний, iронiчний;
- за тотожнiстю з предметом дослiдження рiзних наук: соцiологiчний, полiтологiчний, фiлологiчний;
- за iндивiдуальними характеристиками мовлення: особистiсний, неповторний, колективiстський, авторитарний;
- за реалiзацiєю в рiзних сферах спiлкування: юридичний, полiтичний, газетний, кiно дискурс, театральний, рекламний, святковий;
- за етнокультурними особливостями спiлкування: мiжкультурний, рiзномовний;
- за функцiональним стилем: науковий, дiловий, художньо- белетристичний;
- за виявом правил спiлкування, способiв викладу та втiлення прагматичної мети мовцiв: етикетний, лайливий, дидактичний [3, с.137-138].

Згiдно з пiдходом К. Михальської дискурс – це мовленнєва поведiнка в тому класi мовленнєвих ситуацiй, для котрих природа комунiкативної подiї визначається як навчання та виховання [8, с. 170–173].

Слiд вiдзначити, що в дослiдженнях вiтчизняних i зарубiжних учених багатозначнiсть сучасних дефiнiцiй дискурсу вкладаються в такi кластери:

1. Текстocентрична iнтерпретацiя дискурсу, де текст розглядається: як комунiкативна система, форма комунiкативної ситуацiї (Т. Дридзе, I. Колегаєва); як семiосфера (С. Данилов, В. Красних, Ю. Лотман, М. Фуко, Ю. Хабермас); як надтекст (Г. Бiтенська, Н. Купiна, А. Лошаков).

2. Дискурс як мовлення, як процес намiрiв мовця та iнтерпретацiї слухачами (I. Агамалiєва, В. Богданов, М. Макаров, Ю. Носар).

3. Дискурс як iнституцiонально заданий тип спiлкування на основi соцiокультурного контексту (Ф. Бацевич, Г. Почепцов, Дж. Фiшман).

4. Дискурс як замкнута цiлiсна комунiкативна ситуацiя – подiя, у яку занурюється текст i комунiканти на основi соцiальних, культурних та етичних чинникiв (О. Селiванова).

Так, В Звєгiнцев [5.] наголошує на тому, що дискурс – це елементарна одиниця тексту, що вирiзняється на рiвнi мови i, як правило реалiзується у виглядi речень, пов'язаних мiж собою смисловими зв'язками. Отже, речення розглядаються як члени дискурсу. Наявнiсть змiстовної надбудови, спроможної з'єднати окремi речення в єдине цiле i призводить до утворення зв'язного тексту або дискурсу.

В. Красних зробила спробу поглянути на дискурс з точки зору когнiтивних структур, якi лежать в основi мовної компетенцiї. На протилежнiсть В. Звєгiнцеву, текст є «елементарною (тобто базовою, мiнiмальною та основною) одиницею дискурсу» [5, с.190] – явищем не тiльки лiнгвiстичним, а й екстралiнгвiстичним. Текст володiє формально-змiстовою структурою, яка допомагає вичленити його в дискурсі. Текст є продуктом як мовлення, так i мислення, продуктом, який вперше з'являється в момент породження його автором i може переживати наступнi переродження при сприйнятті його рециpiєнтом.

Дискурс також трактується як комунiкативне явище, що включає в себе соцiальний контекст, iнформацiю про учасникiв комунiкацiї, знання процесу продукування та сприйняття текстiв. Дискурс за Т. Дайком – це комунiкативна подiя, «суттєва складова соцiокультурної взаємодiї, характернi риси якої – iнтереси, цiлi та стилi» [9 4].

Н. Арутюнова визначає дискурс як зв'язний текст у сукупностi з екстралiнгвiстичними, соцiокультурними, прагматичними, психологiчними факторами; це – текст, узятий в аспектi подiй; мовлення, що розглядається як цiлеспрямоване соцiальне явище, дiя, як компонент, що приймає участь у взаємодiї мiж людьми i механiзмах їх свiдомостi [1].

Ю. Степанов розглядає дискурс пiд рiзними лiнгвiстичними точками зору. З позицiй прагмалiнгвiстики дискурс являє собою iнтерактивну дiяльнiсть учасникiв спiлкування, встановлення i пiдтримання контакту, емоцiйний та iнформацiйний обмiн, надання впливу один на одного, визначення комунiкативних ходiв в єдностi їх експлiцитного i iмплiцитного змiсту.

Лiнгвокультурне вивчення дискурсу має на метi встановити специфiку спiлкування в рамках певного етносу, визначити формульнi моделi етикету та повної поведiнки в цiлому,

охарактеризувати культурні доміанти відповідної спільноти у вигляді концептів як одиниць ментальної сфери, виявити способи звернення до прецедентних текстів для даної лінгвокультури [9].

Огляд наукових джерел дозволяє узагальнити основні підходи дослідження поняття дискурсу:

- Дискурс визначається через текст або текст через дискурс.
- Дискурс розуміють як когнітивний процес, пов'язаний із творенням мовленнєвої поведінки.
- Дискурс розглядається як послідовність взаємозв'язаних висловлювань, об'єднаних спільністю цільового завдання.
- Дискурс розуміється як складна комунікативна подія.
- Дискурс тлумачиться як соціолінгвістична структура, яка твориться адресатом у конкретних комунікативних, соціальних та прагматичних ситуаціях.
- Дискурс – це комунікативна інтеракція адресанта та адресата, яка відбувається в конкретній ситуації і спрямована на здійснення когнітивного, емоційного, фізичного та прагматичного впливу на адресата.
- Дискурс визначається як зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, соціальними, прагматичними, психічними та іншими факторами.
- Дискурс розуміється як текст – взятий в аспект подій, як соціально направлена дія.

Найпоширенішими типами дискурсів є: тематичні, конфесійні, професійні, мета дискурси, дискурс влади. Зазначимо, що сьогодні не існує єдиної класифікації дискурсів, тому в реальній практиці науки використовуються різні класифікації щодо: сфер діяльності (економічний, когнітивний, комунікативний, філософський, культурологічний і т.п.); типу дій (інтелектуальний, професійний, конфесійний, мовний, ідеологічний, політичний, естетичний, моральний, духовний; функціональної ролі (соціокультурної функції); особливостей суб'єкта дискурсу (індивідуальний, груповий, колективний, загальнолюдський); проблем і тем, що стоять у центрі дискурсу (дискурс про майбутню долю метафізики, про науку, про мову).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У результаті наукового пошуку можемо зробити висновок, що поняття «дискурс», все ще є недостатньо вивченим – мається на увазі з наукової точки зору. Спектр для вивчення даного поняття досить широкий. Однак, чітких його дефініцій у сучасній літературі досить мало. На сучасному етапі існує велика кількість підходів як до аналізу дискурсу, так і до виділення різних його типів. Однак між усіма різноманітними точками зору є дещо спільне – усі вони розглядають людську поведінку як мовленнєву діяльність, як основний показник дискурсу між агентами комунікації. У сучасній науці найбільш досліджуваним дискурс вважається з точки зору соціолінгвістичного, культурно-мовленнєвого, комунікативного та компетентнісного підходу. Перспективи подальших наукових досліджень, у зв'язку з вищезазначеним, вбачаємо у поглибленому вивченні, насамперед теорії дискурсу, як окремого самостійного напрямку дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Изв. АН СССР. Сер. Лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – № 4. – с. 356 – 357.
2. Баранов А. Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход) : автореф. дис. д-ра филол. Наук / А.Н. Баранов; Ин-т русск. яз. Акад.наук СССР. – М., 1996. – 48 с.
3. Бацевич Ф. С. Основы комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
4. Дайк Т. А. Язык. Познания. Коммуникация / Пер. с англ. : Сб. работ / сост. В. В. Петров под ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Звегинцев В. А. О цельнооформленности единиц текста / В. А. Звегинцев // Известия АН СССР. Сер. литературы и языка. – 1980. – Т. 39. – № 1. – С. 13–21.
6. Миронова Н. Н. Дискурс-анализ оценочной семантики / Н. Н. Миронова. – М : Тезаурус, 1997. – 158 с....
7. Педагогическое речеведение: Словарь-справочник. Изд. 2-е, испр. И доп. / Под ред. Т. А. Ладыженской, А. К. Михальской; сост. А. А. Князьков. – М.: Флинта : Наука, 1998. – 312 с.
8. Соколов А. Общая теория социальной коммуникации/ А. Соколов. – ПБ. : Михайлов, 2002. – 461с.
9. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности / Язык и наука конца XX века. Сб. ст. – М. : РГГУ, 1995. – 450 с.

Радул С. Теоретические аспекты исследования дискурса.

В статье рассматриваются теоретические основы исследования дискурса. На современном этапе развития науки дискурс достаточно широко и плодотворно используется в различных отраслях знаний, однако содержание этого понятия вариативное и неоднозначное. Ученые ассоциируют понятие дискурс с определенными видами коммуникации в обществе, используют в различных значениях и выделяют его типы. Отмечено, что в процессе подготовки будущих специалистов дискурс рассматривается как вербализованная коммуникативная ситуация, которая ориентирована на коммуникативно-прагматическое событие социокультурного и межкультурного характера и погружена в сферу организованного обучения в высшей школе. Проанализировано, что в исследованиях отечественных и зарубежных ученых многозначность современных дефиниций дискурса вкладываются в определенные кластеры где отражаются как лингвистические так и экстралингвистические проявления (свойства) дискурса. Определено, что в современной науке наиболее изучаемым дискурс считается с точки зрения социолингвистического, культурно-речевого, коммуникативного и компетентностного подхода. Несмотря на разнообразное количество подходов к анализу дискурса и его различных типов существует нечто общее – человеческое поведение рассматривается как речевая деятельность, как основной показатель дискурса между агентами коммуникации.

Ключевые слова: дискурс, общение, взаимодействие, агенты коммуникации, речевая деятельность.

Radul S. The Theoretical Aspects of the Research of Discourse.

The article discusses the theoretical basis of the research of discourse. At the present stage of development of science discourse is widely and effectively used in various fields of knowledge, but the content of the concept is variable and ambiguous. Scientists associate the concept of discourse with certain types of communication in society, which is used in different meanings and is subject to the typologization.

It is analyzed that in studies of domestic and foreign scientists ambiguity of modern definitions of discourse are put in certain clusters which are recognized as linguistic and extra-linguistic displays (properties) of discourse. It is determined that in modern science discourse is considered the most studied in terms of sociolinguistic, cultural speech, communicative and competence approach. Despite the diverse number of approaches to the analysis of discourse and its various types there is something in common - human behavior is considered as speech activity, the main indicator of the discourse between the agents of communication.

Keywords: discourse, communication, interaction, agents of communication, speech activity.

Олена Свінцицька
(Житомир)

УДК 81:111.852:007:070.1

ЭКСПРЕСИВНО-КОМУНИКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ В КОНТЕКСТІ ЕСТЕТОЛІНГВІСТИКИ Б. КРОЧЕ

У статті на основі використання ідей естетолінгвістики Б. Кроче проаналізовано "експресиви" у мові ЗМІ, способи їх утворення через інтуїтивне пізнання дійсності. Встановлено, що експресивний характер заміток сучасного українського мас-медійного дискурсу забезпечується використанням у заголовках граматичних систем, побудованих на основі "вільного" синтаксису – інверсія, неповні речення, парцеляція, обірвані синтаксичні конструкції тощо. Такі граматичні системи або експресиви є результатом індивідуальної творчості або індивідуального "художнього мислення" та інтуїції. Встановлено, що експресиви виступають підґрунтям утворення експресивно-комунікативного комплексу будь-якого сучасного мас-медійного повідомлення. Його можна представити схемою: експресиви – мас-медійний експресивний комплекс – експресивно-діяльнісний стимул комунікації. Відтак до наукового обігу запропоновано ввести такі поняття як: мас-медійний експресивний комплекс та експресивно-діяльнісний стимул комунікації.

Ключові слова: естетолінгвістика, експресиви, мас-медійний експресивний комплекс, експресивно-діяльнісний стимул комунікації, експресивно-комунікативний комплекс сучасного мас-медійного повідомлення.

Постановка проблеми. XXI століття поставило суспільство перед незаперечним фактом – найадекватніше осягнення дійсності "відкрите" не природничим та точним наукам чи традиційній філософії, а "спонтанній думці" (В. Ярошовець), інтуїтивному "художньому мисленню" з його асоціативною образністю, метафоричністю та миттєвим прозрінням – інсайту. (І саме названі риси характерні для багатьох сучасних журналістських текстів). За таких умов варто, на нашу думку, погодитися з міркуваннями В. Москалюк про те, що сьогодні домінуючим видом людини є "інтуїтивна людина", яка, прагнучи до трансцендентних сфер буття, з допомогою мови намагається взяти своєрідний реванш у "людини розумної". Звідси актуальності набуває дослідження особливостей експресивно-комунікативної специфіки українського мас-медійного дискурсу із урахуванням напрацювань італійського мислителя Б. Кроче, адже особливістю останніх є опертя на ідею "мови як мистецтва експресії" (естетолінгвістики), у якій провідна роль належить саме "поетичному" чи художньому мисленню, інтуїтивному пізнанню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема окремих аспектів мови ЗМІ присвячена низка праць та публікацій. Зокрема таких вчених та дослідників, як І. Борнякова, К. Городенська, В. Горпинич, А. Грищенко, Ю. Денисова, М. Дорофєєва, Л. Дядечко, І. Завальнюк, Л. Кравець, Л. Кудрявцева, О. Кульбабська, А. Москаленко, М. Навальна, І. Остафійчук, О. Пономарів, О. Сербенська, О. Тараненко, І. Філатенко, І. Шашкін та ін. Проте ні у вітчизняній, ні у зарубіжній лінгвістиці ще не було розвідок особливостей мови ЗМІ у контексті естетолінгвістики Б. Кроче.

Мета цієї статті – дослідити експресивно-комунікативні особливості сучасного мас-медійного дискурсу України із застосуванням методологічного підходу Б. Кроче про необхідність розгляду будь-якого тексту у комунікативному акті з естетолінгвістичних позицій.

Окреслена мета зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) означити естетолінгвістичні ідеї Б. Кроче та їх значущість при аналізі особливостей процесу індивідуальної творчості журналіста; 2) визначити видання та жанр, на основі якого буде здійснюватись дослідження; 3) зафіксувати і проаналізувати експресивно-комунікативні особливості сучасних мас-медійних текстів, в тому числі українських видань.

Виклад основного матеріалу. У концепції "мови як мистецтва експресії" Б. Кроче естетичний компонент постає наріжним. Це пояснюється тим, що з його допомогою можна виявити вплив індивідуальної творчості особистості на розвиток мови як "вмістилище смислів" (М. Гайдеггер), представити процес розвитку мови як індивідуальний творчий акт і, зрештою, розглянути лінгвістично-філософські питання у полі компетенції естетики, або ж до естетичних аспектів мови і комунікації. Іншими словами, звернення до проблематики естетолінгвістики дає змогу поглибити уявлення про особливості процесу індивідуальної творчості журналіста.

Зауважимо, в італійського мислителя єдиною мовною реальністю виступає речення, і під ним Б. Кроче розумів "... неподільне, індивідуальне ціле, щоразу новий і безперервно змінний виразний організм завершеного смислу [1, с. 164]". Загальновідомо, що речення виступає структурною одиницею тексту, зокрема й мас-медійного. Останній, на нашу думку, є одним із різновидів "мистецтва експресії", оскільки він створений "генієм" мови – журналістом (рекламістом тощо), та є результатом індивідуальної творчості, відтак, й інтуїтивного пізнання журналістом дійсності, що передував створенню журналістського тексту. Так, при створенні певного тексту газетяр, крім фактичних даних, у своїй творчості для кращого сприйняття реципієнтом повідомлюваної інформації, як матеріал, використовує наявні у його досвіді враження, особистісно значущу естетичну інформацію (вони відносяться зокрема й до сфери мови, що завжди репрезентує внутрішній досвід людини). Зазначимо також, що у цьому контексті актуальності набуває й ідея С. Уланової про творчу діяльність як естетичний індивідуалізм [4]. Погоджуючись із українським естетиком, вкажемо, що останній проявляється у пошуках митцем суб'єктивних асоціацій, на які налаштовує демонстративний антитрадиціоналізм засобів конструювання форми подання інформації. (Зауважимо, що під формою ми розуміємо експресивно-сміслову цілісність вербального чи візуального повідомлення – те, що пропонується органам чуття реципієнта). Звідси цілком доречним, на наш погляд, є аналіз мас-медійного тексту саме на основі естетолінгвістичних напрацювань Б. Кроче, здійснених ще на початку XX століття, коли журналістика розпочала набувати значної ролі у

соціумі. Зокрема йдеться про застосування напрацьованого ним методологічного підходу про необхідність розгляду будь-якого тексту у комунікативному акті з естетолінгвістичних позицій.

Наразі ним виголошувалось: кожний текст має одночасно вербально-комунікативну інформаційну складову та естетично насичену експресивно-комунікативну складову (остання залежить від естетичного досвіду як комунікатора, так і реципієнта). Тому й має незгасаючу цінність його концепція "лінгвістики як естетики" або, точніше, "естетики як загальної лінгвістики та мистецтва експресії". Відтак, потребує осмислення і розвитку його ідея ототожнення слова та його інтуїтивно уловлених прямих значень, підтексту й контексту, аналіз слова як естетичного феномену на основі "вираження", оскільки, за Кроче, воно є фактом естетичної природи і предметом естетики або загальної лінгвістики.

Зважаючи на вище сказане, будь-який мас-медійний текст, який складається з окремих слів, а, отже, утворює певне експресивно-комунікативне полотно (повідомлення чи текст), можна розглядати як своєрідний наповнений естетичною інформацією твір, тобто містить неактуалізовану інформацію естетичного плану.

Остання у застосуванні до одного із мас-медійних інформаційних жанрів – замітки, – за своїми характеристиками та специфікою є невимовною, персоніфікованою, не експлікованою, неартикульованою вербально або ж фоною і надає комунікативному процесові певні експресивні характеристики. Вони завжди несуть додаткову інформацію як про саму подію, яка лежить в основі повідомлення, так і про особистість журналіста як творця чи "генія" мови цього повідомлення. Подібна додаткова інформація, на думку О. Поліщук, синкретично поєднана з вербальним субстратом повідомлення: постійно його супроводить, але виступає, переважно, неочевидною для учасників комунікативної взаємодії та властива для будь-яких видів діяльності [2].

З метою підтвердження плідності думок Б. Кроче, розглянемо особливості зазначених вище синтаксичних конструкцій у текстах заміток на прикладі популярного всеукраїнського видання – газети «Експрес». Зауважимо також, що нагальність такого аналізу посилюється й тенденцією до розмивання жанрових меж у журналістиці, що зумовлена проявами індивідуально-інтуїтивного начала у текстах; домінування у системі ЗМІ лаконічних коротких і простих інформаційних жанрів, які дедалі частіше відзначаються помітною експресивністю. Тому стверджуємо, що замітка як різновид "мистецтва експресії", створений "генієм" мови, відображає особливості індивідуального інтуїтивного пізнання дійсності особистістю. Виражаючи засобами мови певні думки, вона завжди несе певний експресивний інформаційний комплекс як деяку естетичну інформацію, актуальну в комунікативному плані. Остання залежить від того, яким матеріалом (синтаксичними конструкціями) користується "геній" мови – журналіст як творець тексту.

Найперше, це *інверсія*, тобто "... порушення чи зміна звичного, прямого порядку слів для посилення виразності [5, с. 190]". Крім того, журналіст, порушуючи (свідомо чи несвідомо) об'єктивно-комунікативний (звичайний, природний) порядок слів у реченні, міняючи місцями тему і рему, групу детермінанта і предикативну групу, групу підмета і присудка, "... суб'єктивно переінакшує стилістично нейтральний ритміко-інтонаційний малюнок фрази, надає певним синтаксичним одиницям емоційного забарвлення, збільшує їх смислове навантаження, і таким чином досягає бажаного емоційно-експресивного ефекту [5, с. 177]". Наприклад, *"Загалом потерпіли 19 осіб"*; *"Заарештувати його прибуло близько 100 поліцейських"*. На думку ж С. Єрмоленко, інверсія виконує передусім афективну функцію [3], тобто спричиняє емоційний вплив на реципієнта.

Вкажемо, що існує, на наш погляд, декілька прийомів посилення експресивних характеристик тексту, наприклад, зі стилістичних потреб виділення й увиразнення присудка чи головного члена, вираженого присудком, журналісти переміщують його на початок речення для певного змістового акценту: *"Жертвою двох шахрайок стала дев'ятирічна мешканка Тернопілля"*; *"Обпалило юному експериментатору і слизову оболонку ока"*. Як бачимо, така позиція присудка виражає логічну підкресленість і впливає на виникнення в реченні різних відтінків – емоційного акценту і змісту висловлювання. Варто зазначити, що інверсія узгоджених означень створює подекуди піднесено-урочистий стиль висловлення (варто зауважити, що такі конструкції позначені більшою маркованістю у називних реченнях-заголовках): *"Краса вогню"*;

"Ціна реклами", а неузгоджених – привертає більше уваги до суті означення: *"Бандерівці на мотоциклах"*; *"Супутник проти хабарів"*.

Крім того, з відомих видів (контекстно-, ситуативно-неповні, еліптичні неповні, видільні неповні, обірвані неповні) у досліджуваних матеріалах представлені й **еліптичні неповні речення** – такі побудови, в яких звично пропускається дієслівний присудок або головний член одночленного речення, бо їх значення цілком зрозуміле завдяки іншим членам цього самого речення. Зміст пропущеного члена сприймається пересічною людиною без допомоги аналізу тексту й обставин мовлення, причому зміст ширший, ніж значення одного дієслова, наразі зміст – із відтінками кількох дієслів. Це й надає образності й наснаги реченнєвим конструкціям, як-то: *"До Борисполя – поїздом"*. Пропуск дієслова (на місці пропуску стоїть тире) "... дозволяє виразити найважливіше, нове в поданій інформації, причину дій, спосіб дії [3, с. 207]". Ці синтаксичні конструкції містять необхідний структурний мінімум, підпорядкований компонент (компоненти) дієслів, що виражають просторові, об'єктні і об'єктно-цільові відношення. Варто зауважити, що залежні від відсутнього дієслова форми, "відірвані" від підмета розділовим знаком (тире), виконують функцію реми (нового) у повідомленні. Як бачимо з наведених прикладів, перша частина заголовка є темою повідомлення, а друга частина (після тире) повідомляє дещо нове про неї. Побудову, структуру таких речень (заголовка) можна зрозуміти наразі, тільки прочитавши замітку. Звідси можна зробити висновок, як видається, що такі речення у замітках виконують не стільки номінативно-інформативну, а рекламно-експресивну функції (спираючись на естетичну інформацію, що є джерелом людської експресії).

Серед експресивних засобів, уживаних у тексті заміток, значне місце посідає **парцеляція** – "... спосіб мовленнєвого оформлення єдиної синтаксичної одиниці – речення кількома комунікативними одиницями – фразами [3, с. 426]". Щодо функціональних особливостей цього явища акцентується, що воно дає змогу, виділяючи певну частину речення у відносно самостійну комунікативну одиницю, підкреслювати її змістову значущість, активізувати й посилювати її інформативну місткість, експресивну виразність, а також розвантажувати смислову і граматичну структуру вихідного речення. У досліджуваних масмедійних текстах виявлено й одиничний випадок парцелювання другорядних поширювачів обставинного типу (часу): *"Кличко вибув. І надовго..."*. Як бачимо, парцельована (актуалізована) частина заголовної конструкції у наведеному прикладі зберігає певний натяк на зв'язок із основною частиною повідомлення. У ролі показника фразового членування, сигналу парцеляції наразі виступає сполучник "і", на початку конструкції він означає, що заголовок (незважаючи на відносну граматичну незалежність) є ланкою загальної стрічки повідомлення. Також він є додатковим судженням, що уточнює певний факт, явище, яке ще невідоме адресату. Тобто, парцеляція виконує, на наш погляд, кілька функцій: описову, при якій здійснюється художньо-образна конкретизація зображуваного; емотивну, в її емоційно-оцінному варіанті, при якому парцелят акцентує увагу на негативній оцінці повідомлення; і функцію повідомлення (смислоутворюючу), яка виражена шляхом поділу висловлення на змістові частини для актуалізації окремих смислових центрів: основну думку, денотативне значення, виражає базове речення, а вторинне, сигніфікативне значення доповнення (у наведеному прикладі – на часі вибуття зі спортивного життя) виражає парцелят.

Доволі часто у досліджуваному матеріалі репрезентовані приєднувальні конструкції, які реалізують один із типів логіко-граматичних, смислових відношень: додавання, уточнення попереднього компонента: *"Першим з 26 травня перестав приймати породіль Центр матері і дитини. Його закриють на місяць. Стільки ж часу по чергово не працюватимуть усі пологові будинки міста"*. Ці конструкції позбавлені структурної залежності від семантично головного базового речення і відзначаються почасовістю, тобто виникають пізніше, як додаткова інформація до уже повідомленого. Варто відзначити, що приєднання збільшує емфазу викладу, підсилює інформаційний та емоційно-негативний план оповіді.

Також дібраний ілюстративний матеріал засвідчив, що **експресивні заголовки** можуть бути побудовані: за зразком простого поширеного односкладного номінативного речення (продуктивність таких заголовків пояснюється їх потенційною можливістю бути емоційно-виразними й оцінними засобами; варто зауважити, що в таких реченнях оцінка дається як через

означення до іменника, основного слова конструкції, так і через семантику самого іменника; поширювачами виступають узгоджені та неузгоджені означення, виражені відповідно числівниками, прикметниками та іменниками у родовому відмінку): "*Крадіжка на мільйон*"; за зразком неповного двоскладного речення: "*Улюблену справу не покине*"; "*Загинув під потягом*"; за зразком односкладного поширеного неозначено-особового речення: "*Обікрали рабина*"; за зразком спонукального окличного/неокличного речення: "*Подайте кредит*"; за зразком односкладного поширеного інфінітивного речення (в окличних конструкціях цього виду спонукування інтенсивніше, категоричніше, більш безапеляційне): "*Очистити все!*"; за зразком двоскладного поширеного питального речення: "*А чим дівчата гірші?*"; за зразком двоскладного поширеного питального контекстуально-неповного стверджувального речення: "*Радар таки встановлять?*"; за зразком питання-відповіді: "*Куриш? Краще вколися!*" Як бачимо, у принципах побудови заголовків з метою посилення їх емотивно-сугестивного впливу простежується тенденція до економії мовних засобів і збільшення експресивності, що зумовлено необхідністю виразити максимум змісту, затративши мінімум мовного матеріалу. Звідси – точність, влучність і лаконізм газетних назв, які зараз "впадають" в очі пересічній людині.

Надзвичайно увиразнює мову газетного тексту, як видається, використання конструкцій з розривом на початку, у середині чи в кінці речення. Ці структури сприймаються як актуалізатори уваги чи **ай-стопери**, оскільки трикрапка виконує в них, з одного боку, функцію інтонаційну, а з другого – смислову: фіксує увагу на певних аспектах теми: "*Хтось задушив бідолашну...*"; "*Йшов солдат вулицею...*"; "*Як карта ляже...*"; "*Поки бабуся спала ...*"; "*Пливла собі контрабанда...*"; "*А покрівлі течуть...*" Експресивний характер таких побудов може увиразнюватися підсилювальною часткою "і": "*І знову міліціонер...*"; "*І лісгости грабують...*"; "*І нехай вона крутиться...*" або перенесенням трьох крапок на початок речення. Цим створюється враження інформації, суть якої відома лише автору повідомлення, а реципієнту запропоновано продовження: "*... І в школу не підемо*"; "*... І тітка з Канади*". Звичайно, такі речення найбільш функціонально доцільні у заголовках заміток.

Як виявив проведений нами аналіз, значну кількість таких структур становлять розірвані посередині речення. У них фраза, ніби, ламається посередині, що зумовлює збій між темою і ремою, дає змогу виділити рему: "*Продаються... недоїдки*"; "*До храму... за плящиною*". Як бачимо, поява розриву зумовлена обуренням автора певними реаліями життя. Трапляються речення, які передають схвильованість автора через незвичайність подій: "*Україна з... писанок!*"; "*Вкрали... сад!*". Наразі такі речення виділяються ще й окличною інтонацією. Підкреслимо, що розглянуті структури роблять текст замітки динамічним (як і будь-якого іншого мас-медійного тексту). Поява трикрапки пояснюється уникненням автора прямого висловлювання з приводу певних явищ, тому своєрідна інтонація недововленості сприяє активізації уваги: "*Україна... ріпакова*"; "*На півночі країни злодій змусив касирів віддати йому гроші з допомогою... погляду*".

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз мовленнєвих конструкцій у текстах ЗМІ, на основі використання естетичних ідей Б. Кроче засвідчив, що в сучасному українському мас-медійному дискурсі домінує оперття на індивідуально-інтуїтивне начало у словотворенні та тенденція до "експлуатації" експресивності реципієнта такого повідомлення. Встановлено, що експресивний характер заміток сучасного українського мас-медійного дискурсу забезпечується, передусім, використанням в заголовках граматичних систем, побудованих на основі "вільного" синтаксису – інверсія, неповні речення, парцеляція тощо. Такі граматичні системи або "експресиви" (Дж. Серль) є результатом індивідуальної творчості або індивідуального "поетичного" чи художнього мислення та інтуїції. Звідси нами пропонується широко залучати поняття **експресиви** як закритого результату взаємодії естетолінгвістичного досвіду особистості та спільноти у комунікативному акті, який автоматизує їх інтуїтивне сприйняття, підтримує загострену увагу, викликає експресивну напругу реципієнта та стимулює певну поведінку особистості. Крім того, експресиви виступають підґрунтям утворення **експресивно-комунікативного комплексу** будь-якого сучасного мас-медійного повідомлення. Наявність досвіду у журналіста, як творця тексту, маніпулювання естетично цінною і комунікативно важливою інформацією дає змогу вказати на існування у тексті ЗМІ **мас-медійного експресивного комплексу** як комунікативного чинника чуттєвих реагувань

особистості, що впливають на її індивідуальне сприйняття тексту. У його структурі, як результат дії/впливу експресивів, можна виокремити й **експресивно-діяльнісний стимул комунікації** як експресивний подразник, що викликає видозміну стану і поведінки особистості (наприклад, незвичний, метафоричний заголовок чи особливості формотворчих ознак його вербалізації за допомогою шрифту). Відтак, до наукового вжитку запропоновано ввести такі поняття як: мас-медійний експресивний комплекс та експресивно-діяльнісний стимул комунікації. Як перспективу подальших досліджень, вкажемо на необхідність вивчення впливу поряд із вербальною й візуально-естетичною інформацією в соціокультурному просторі людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кроче Б. Эстетика как наука о выражении и как общая лингвистика / Бенедетто Кроче ; [пер. с 1-го итал. изд. В. Яковенко]. – М. : Издание М. и С. Сабашниковых, 1920. – Ч. 1. Теория. –170 с.
2. Поліщук О. Інтуїція. Природа, сутність, евристичний потенціал : [монографія] / Олена Поліщук. – К. : ПАРАПАН, 2010. – 228 с.
3. Українська мова. Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2000. – 752 с.
4. Уланова С. І. Творча діяльність як смисложиттєва форма людської активності : європейська модель / С. І. Уланова // Культура і сучасність : альманах. – 2010. – № 1. – С. 5–9.
5. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики української мови / І. Г. Чередниченко. – К. : Радянська школа, 1962. – 496 с.

Свиницкая Е. Экспрессивно-коммуникативные особенности современного масс-медийного дискурса в контексте эстетолингвистики Б. Кроче.

В статье на основе использования идей эстетолингвистики Б. Кроче проанализированы "экспрессивы" в языке СМИ, способы их создания через интуитивное познание действительности. Установлено, что экспрессивный характер заметок современного украинского масс-медийного дискурса обеспечивается использованием в заголовках грамматических систем, построенных на основе "свободного" синтаксиса – инверсия, неполные предложения, парцелляция, оборванные синтаксические конструкции и тому подобное. Такие грамматические системы или экспрессивы являются результатом индивидуального творчества или индивидуального "художественного мышления" и интуиции. Установлено, что экспрессивы выступают основой образования экспрессивно-коммуникативного комплекса любого современного масс-медийного сообщения. Его можно представить схемой: экспрессивы – масс-медийный экспрессивный комплекс – экспрессивно-деятельностный стимул коммуникации. Поэтому в научный оборот предложено ввести такие понятия как: масс-медийный экспрессивный комплекс и экспрессивно-деятельностный стимул коммуникации.

Ключевые слова: эстетолингвистика, экспрессивы, масс-медийный экспрессивный комплекс, экспрессивно-деятельностный стимул коммуникации, экспрессивно-коммуникативный комплекс современного масс-медийного сообщения.

Svintsitska O. Expressive-Communicative Peculiarities of the Modern Mass-Media Discourse in the Context of the Aesthetic Linguistics by B. Croce.

The article analyzes "expressives" in the mass-media language, ways of their creation via the intuitive cognition of reality on the basis of using ideas of aesthetical linguistics by B. Croce. It is indicated that the expressive character of notes of the modern Ukrainian mass-media discourse is provided with the using in headlines grammar systems, built on the basis of the "free" syntax – inversion, incomplete sentences, parceling, interrupted syntactic constructions etc. Such grammar systems or expressives are results of the individual creativity or the individual "artistic thinking" and intuition. Expressives are the basis of creating the expressive communicative complex of any modern mass-media message. It can be presented by the scheme: expressives – mass-media expressive complex – expressive-axiological stimulus of communication. Such notions are proposed to introduce to the scientific sphere: mass-media expressive complex and expressive-axiological stimulus of communication.

Key words: aesthetical linguistics, expressives, mass-media expressive complex, expressive-axiological stimulus of communication, expressive-communicative complex of modern mass-media message.

Ірина Сидоренко
(Київ)

УДК 811.111:81'42:81'38

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІДІОСТИЛЮ У ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена дослідженню індивідуального стилю автора як невід'ємної складової лінгвостилістики художнього тексту. Основна увага у статті приділяється підходам до його трактування. Представлено детальний аналіз публікацій про ідіостилістичні особливості авторського мовлення, а також виокремлено та проаналізовано шість основних напрямків, за якими досліджується ідіостиль. Крім того, визначається підхід до ідентифікації індивідуально-стилістичних особливостей художніх творів з урахуванням їх жанрової специфіки. Стиль кваліфіковано одним із засобів ідентифікації жанру. Під впливом жанру формується стильова закономірність, що визначає загальну стильову систему художнього твору. За результатами дослідження встановлено, що жанр доцільно розглядати в аспекті індивідуального стилю та виявляти при цьому динаміку авторської мовленнєвої стилістики крізь призму жанрової своєрідності художніх текстів на основі структурно-стильового аналізу. Перспективу подальших досліджень автор вбачає у визначенні стилістично-маркованих засобів, що формують ідіостиль письменника, зокрема стильових домінант англomовної драми ХХ століття.

Ключові слова: ідіостиль автора, лінгвостилістичне дослідження, стилістична система, структурно-стильовий аналіз, стильова домінанта, жанр.

Постановка проблеми. Вивчення особливостей індивідуально-авторського стилю та його ролі в аналізі художньої літератури було й залишається одним з ключових завдань у лінгвостилістиці, що вказує на актуальність проблеми дослідження. Історико-діалектичний та граматичний підходи до вивчення мови художнього твору, які переважали на початку ХХ століття (Є. Ф. Будде, Г.Г. Шпет, Л.В. Щерба), не розкрили повною мірою такого складного явища як стилістика художнього мовлення. Сучасна лінгвістика тексту спрямована на перехід від дослідження текстової інтегрованої структури до аналізу тексту як антропоцентричної комунікативної системи, детермінованої мовною особистістю автора у сукупності з його психологічними, ментальними, соціально-культурними та когнітивними особливостями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття «індивідуального стилю автора» є об'єктом дослідження багатьох науковців другої половини ХХ століття, а саме В.В. Виноградова, Г.О. Винокура, В.П. Григор'єва, Б.А. Ларіна. Сьогодні цією проблемою активно займаються Н.С. Болотнова, Н.І. Головченко, В.А. Кухаренко, В.В. Ледєнова, Г.Я. Солганік, І.А. Тарасова, В.Г. Щукін та інші. Разом з тим, в сучасному науковому просторі не напрацьовано спільних підходів до тлумачення категорії «ідіостиль» як складової лінгвістичного дослідження художнього тексту.

Більшість дослідників трактують це поняття услід за В.В. Виноградовим як складну, але структурно поєднану та внутрішньо зв'язану систему специфічних мовностилістичних засобів і форм словесного творчого вираження, притаманних текстовій діяльності певного автора [5, с. 105]. Індивідуальний стиль автора як багаторівневий та багатовимірний прояв особистості є невід'ємною складовою вивчення сучасної лінгвостилістики та когнітивної лінгвістики. Ідіостиль як сукупність мовно-когнітивних механізмів та систему асоціативно-смыслових полів створення текстового простору певним автором розглядається у дослідженнях Н.С. Болотнової [2, с. 4]. Визначення стилю індивідуального мовлення як стилю особистості в усій різноманітності його багаторівневих текстових проявів, в структурі, семантиці, прагматиці тексту надає В.А. Самохіна (Дмитренко) [11, с. 24]. За Г.О. Винокуром, вивчення індивідуальних мовних особливостей надає можливість використати дані лінгвістичного аналізу для вирішення цілого ряду педагогічно-стилістичних, текстологічних, історико-літературних проблем, а питання індивідуального стилю складає межу між лінгвістикою та іншими науками, які стосуються лінгвістичних категорій мови [6, с. 62].

Однак, у наших розвідках ми вважаємо за доцільне слідувати за В.В. Виноградовим, який зазначає, що в індивідуальному стилі відбувається індивідуальне використання різноманітних мовних засобів в нових функціях, залежний від лінгвістичного смаку письменника своєрідний відбір цих засобів, індивідуальний синтез форм мовного вираження і плану змісту [5, с. 106].

Метою статті є огляд, класифікація та систематизація підходів до вивчення поняття «ідіостиль» у системі лінгвостилістичного аналізу художнього тексту. Провідним завданням ми вбачаємо відокремлення підходу для подальшої ідентифікації індивідуально-стилістичних особливостей художніх творів з урахуванням жанру.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами попереднього аналізу лінгвістичних підходів до вивчення ідіостилу ми виокремлюємо шість підходів, які, на нашу думку, дають найбільш повну характеристику ідіостилу як складового елементу стилістичної системи художнього тексту, а саме: системно-структурний, естетично-маркований, образно-композиційний, комунікативно-когнітивний, адресно-діяльнісний та функціонально-домінантний.

Перший напрям відзначається спрямованістю на системно-структурне вивчення стилю художнього твору в якому центральне місце посідає образ автора (М.П. Брандес, В.В. Виноградов, В.П. Григор'єєв, В.А. Кухаренко, Л.А. Новіков та інші). Однією з основних задач з'ясування внутрішньої єдності стилістичних засобів літературного твору, за В.В. Виноградовим, є проблема мовної структури образу автора. Вчений зазначає, що внутрішній зв'язок усіх елементів ідіостилу автора утворює своєрідну літературно-художню єдність, обумовлену тенденціями розвитку жанрів художньої літератури. Мовні стилі поєднуються з різними літературно-художніми жанрами, а до стильових форм таких жанрів можуть бути включені різноманітні за своїм стилістичним характером мовленнєві засоби, і, як наслідок, співвідношення між літературними жанрами і індивідуальним стилем автора стає новим і незвичним. Це відображається в структурі образу автора, який виступає концентрованим втіленням змісту твору, що об'єднує всю систему мовних структур персонажів в їх співвідношенні з письменником [5, с. 107, 118].

У дослідженнях В.А. Кухаренко визначаються три парадигми, в які входить художній текст: жанрова, функціонально-стильова та індивідуально авторська. Жанрове визначення науковець розглядає як текстовий маркер, що відображається в його мовній субстанції. Функціонально-стильова парадигма виступає підставою для використання відповідних мовних засобів зумовлюючи його комунікативно-стильовий характер. Відносно третьої парадигми, то дослідник приходить до висновку, що індивідуальність автора проявляється у його індивідуально-художньому стилі в якості ядра якого виступає образ автора, який, в свою чергу, обумовлює розвиток концепту твору [8, с. 82].

Слідуючи за згаданими вище дослідниками, Л.А. Новіков аргументує, що виражаючи сутність художнього твору і концентруючи його ідейну, композиційно-структурну та стильову єдність, образ автора представляє собою детермінанту літературного твору та виступає найголовнішою категорією для цілісного всебічного аналізу мови художнього тексту як складової естетичної мовленнєвої системи жанру [11, с. 13].

На відміну від попередніх підходів до вивчення авторського стилю, естетично-маркований напрям ідіостилістичних досліджень пов'язаний з естетичною модифікацією специфічних мовно-виразних засобів письменника як передумови формування його індивідуального авторського методу (М.М. Бахтін, Н.А. Кожевнікова, Б.А. Ларін, Л.О Ставицька).

Естетичне дослідження, за Б.А. Ларіновим, є найменш упереджене з усіх можливих, а авторський стиль можливо визначити лише на основі естетики мови [10, с. 52]. Індивідуально-авторський метод В.В. Леденова визначає лише на основі естетичної діяльності мовної особистості, а ключовою при визначенні ідіостилу висуває категорію естетичної переваги, що базується на якостях естетичного прагматикону автора [11, с. 36]. Індивідуальний стиль автора, його індивідуально-творча свідомість, як стверджує М.М. Бахтін, не визначається лише лінгвістичними засобами. Стиль – це не мова в вузькому її розумінні, а, в першу чергу, естетичне сприйняття та відчуття автором свого твору як інструменту створення нової художньої дійсності [2, с. 177].

Представники образно-композиційного напрямку зосереджують увагу на своєрідності індивідуального стилю з точки зору неповторної індивідуальної динаміки мовленнєвих форм, образної трансформації текстотворення та композиційних прийомів побудови прозаїчної строфи (В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, А.І. Домашнев, Б.А. Ларін, Г.Я. Солганік, І.П. Шишкіна.). Стил як уособлення людини досліджує Г.Я. Солганік, який стверджує, що визначити особливості індивідуального стилю – означає виділити їх на фоні загальноприйнятого, поширеного. Індивідуальний стиль Г.Я. Солганік виділяє в побудові прозаїчної строфи та в абзацному членуванні композиційно-синтаксичної структури тексту. Прозаїчну строфу науковець вважає найменшим художнім цілим. У кожного автора, за Г.Я. Солганіком, існує відносно постійний її тип, тісно пов'язаний з його художнім методом. Абзац дослідник розглядає як важливий ідіостилістичний засіб виділення, графічного оформлення синтаксичних одиниць, засобом змістового та стилістичного членування тексту [14, с. 231].

Комунікативно-когнітивний підхід до вивчення ідіостилу автора на основі реконструкції індивідуального когнітивного простору знаходить своє відображення в роботах таких дослідників як Н.С. Болотнова, Н.А. Голованова, Ю. Н. Караулов, О.О. Селіванова, В.Е. Чернявська.

Саме в комунікативному-когнітивному контексті, за О.О. Селівановою, інтегруються структурність мови та інтенційно зумовлені ознаки автора, його концептуальна сфера, що втілюється в гносеолого-онтологічній сутності тексту. Унікальність цієї сутності текстового матеріалу залежить від категорій системності, інформативності та індивідуальності. Першу категорію визначають закони жанру, стилю, методу. Друга виступає категорією гетерогенної багатоканальної інформативності і направлена на розкриття концепту твору. Третя покликана розкрити ідіостиль автора, його письменницьку особистість та неповторність [15, с. 106].

Н.С. Болотнова пов'язує увагу до стилю автора з комунікативно підходом до вивчення тексту. Ідіостиль особистості автора, що проявляється в текстовій діяльності в процесі спілкування, відображає мовну культуру, тип мислення, тезаурус, домінуючий характер спілкування, специфіку пізнавального відношення до того, що відбувається [3, с. 15-21].

Адресовано-діяльнісний напрям дослідження ідіостилу пов'язаний з дослідженням проблем ефективності текстової діяльності автора відносно адресата з урахуванням специфіки їх мовної особистості (І.В. Арнольд, Н.С. Болотнова, А.І. Бондаренко, В.А. Самохіна (Дмитренко) та інші). Текст у якості переданого послання розглядається у роботах Арнольд, яка вважає, що стилістичний аналіз тексту можна проводити концентруючи увагу або на рушійних силах творчого процесу автора або на сприйнятті самого тексту читачем. Перший підхід дослідниця визначає як генетичний та називає його стилістикою від автора, другий, представлений в стилістиці декодування, стилістикою сприйняття. Стилістичний аналіз від автора потребує знання генезису твору, лінгвістичного вивчення мови творів. В стилістиці сприйняття увага концентрується на впливі, який текст здійснює на читача. Взаємодія автора з читачем виступає в якості прагматичного комунікативного акту, що відображається в мовленнєво-стиллістичному наповненні тексту [1, с. 28].

З точки зору тлумачення й трансформації авторського стилю художнього тексту реципієнтом ідіостиль розглядає А.І. Бондаренко, адже мова не обмежується тим, щоб породжувати комбінації тих значень, які вже існують. Художньо-текстова комунікація здійснюється через діалогічність автора та адресата. Автор бачить свій текст незавершеним, бо він відкритий для інтерпретації. Сутність авторської мистецької гри дослідниця вбачає у такій «недомовленості» [4, с. 38].

Зазначені вище підходи різнобічно висвітлюють поняття ідіостилу та його місце в стилістичній системі мови художнього твору. Проте, у руслі нашого дослідження увага повинна бути зосереджена саме на конкретних стилістичних засобах, що формують неповторний ідіостиль автора. Їх особливості можливо дослідити використовуючи функціонально-домінантний підхід до вивчення тексту.

Функціонально-домінантний підхід, який виражається в структурно-стильовому аналізі, тобто в виявленні особливих концептів-домінант притаманних ідіостилу автора і різноманітних

мовних засобів їх репрезентації застосовується у роботах Л.І. Белехової, Л.С. Виготського, Н.І. Головченко, С.Т. Золяна, В.А. Кухаренко, С.Ю. Преображенського, А.І. Тарасової.

Метою структурно-стильового аналізу художнього тексту дослідники вважають тлумачення ідейно-художнього наповнення тексту шляхом розгляду його типологічних і домінуючих стильових ознак які є гармонійним сплетінням загально-мистецького та індивідуальних стилів. Індивідуальний стиль характеризується, перш за все, сталими типологічними ознаками (стильовими константами) і переважаючою рисою (стильовою домінантою). Стиль автора, за В.А. Кухаренко, визначається тим, що зафіксовано за допомогою чисельних засобів актуалізації дійсності, які діють на різних рівнях художньої структури, тобто концептами. Саме останні і є тією домінантою, що дозволяє читачу адекватно інтерпретувати текст [8, с. 188]. Завданням опису поняття ідіостиль, услід за А.І. Тарасовою, вбачаємо в його співвідношенні з поняттям концепт і трактуємо індивідуальний стиль автора як єдність ментального та мовного – концептів і когнітивних структур їх мовного втілення [15 с.9-10].

Зазначені вище підходи різнобічно висвітлюють поняття ідіостилью та його місце в стилістичній системі мови художнього твору. Проте, виходячи з того, що індивідуальний стиль є складним діалектичним утворенням, саме структурно-стильовий аналіз, на нашу думку, дає повне розуміння принципів відбору та синтезу стилістичних мовних засобів в різних жанрах певного автора, адже саме структурні елементи стилю, стильові домінанти (характер асоціацій письменника, домінування певних лексичних виразних засобів та стилістичних тропів та фігур, типів композиції, фабульно-сюжетні особливості) дозволяють виявити не тільки переважаючі особливості ідіостилью конкретного твору, а й віднайти найхарактерніші ознаки, прототип індивідуально-авторської мовленнєвої моделі.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Підсумовуючи зазначене вище, можемо припустити, що стиль є підґрунтям та засобом ідентифікації певного жанру. Кожний окремий жанр як форма реалізації текстових моделей і структур, що закріпились у мовних ситуаціях, несе в собі свою неповторну внутрішню стилістику. Під впливом жанру може формуватися стильова закономірність, що визначає ідіостиль письменника в цілому та стильову систему окремого художнього твору. Отже, можемо зробити висновок, що жанр доцільно розглядати в аспекті індивідуального авторського стилю та виявляти при цьому особливості та динаміку авторської мовленнєвої стилістики крізь призму жанрової своєрідності художніх текстів на основі структурно-стильового аналізу. Перспективою подальших досліджень вважаємо визначення стилістично-маркованих засобів, що формують індивідуальний стиль автора та його стильових домінант у залежності від жанрової специфіки англомовної драми ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов / И.В. Арнольд. — 8-е изд., испр. и доп. — М.: Флинта: Наука, 2006. — 384 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. — М.: Искусство, 1986. — 445 с.
3. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус / Н.С. Болотнова. М.: Флинта: Наука, 2009. — 384 с.
4. Бондаренко А.І. Художній текст в інтерпретаційному вимірі (лінгвостилістичний аспект): Посібник / І.А. Бондаренко – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2008. — 226 с.
5. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики / В.В. Виноградов. — М.: Высшая школа, 1981. — 320 с.
6. Винокур Г.О. О языке художественной литературы / Г.О. Винокур. — М.: Высшая школа, 1991. — 48 с.
7. Головченко Н.І. Література модернізму: художній стиль, методика вивчення: навч. посібник / Н.І. Головченко. — К.: Освіта України, 2011. — 236 с.
8. Кухаренко В.А. Интерпритация текста: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». — 2-е изд., перераб. / В.А. Кухаренко — М.: Просвещение, 1988. — 192 с.
9. Ларин Б.А. Эстетика слова и язык писателя [Текст] : избранные статьи / Б.А. Ларин. — Л.: Худож. лит., 1974. — 288 с.
10. Леденева В.В. Идиостиль (к уточнению понятия) / В.В. Леденева // Филологические науки. — 2001. — № 5. — С. 36-41.
11. Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ / Л.А. Новиков. — М.: Рус. яз., 1988. — 304 с.
12. Самохина (Дмитренко) В.А. Функционально-коммуникативная стилистика текста: проблемы и пути решения / В.А. Самохина (Дмитренко) // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. — №725. — Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. — Харків: Константа. — 2006. — С. 125-129.
13. Селиванова О.О. Актуальні напрямки дослідження сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О. Селіванова. — К.-Видавництво Українського фіто соціологічного центру, 1999. — 148 с.

14. Солганік Г.Я. Стилистика текста: учеб.пособие / Г.Я. Солганік. – 9-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 256 с.
15. Тарасова И.А. Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте [Электронный ресурс]: монография / И.А. Тарасова. – 2-е изд. перераб. – М.: Флинта 2012. – 196 с.

Сидоренко И. Подходы к изучению идиостиля в современных лингвистических исследованиях художественного текста.

Статья посвящается исследованию понятия индивидуального стиля автора как составляющей лингвостилистики художественного текста. Основное внимание уделяется подходам к его изучению. В основной части представлен анализ публикаций, в которых изучаются идиостилистические особенности авторской речи, а также отделено и проанализировано шесть основных направлений в соответствии с которыми изучается идиостиль. Определен подход к идентификации индивидуально-стилистических особенностей художественных произведений с учетом их жанровой специфики. В выводах отмечается, что стиль является одним из способов идентификации жанра. Под влиянием жанра формируется стилистическая закономерность, которая определяет общую стилистическую систему художественного произведения. Согласно результатам исследования определено, что жанр целесообразно рассматривать в аспекте индивидуального стиля и выявлять при этом динамику авторской речевой стилистики через призму жанрового своеобразия художественных текстов на основе структурно-стилистического анализа. Перспективу дальнейших исследований автор видит в определении стилистически-маркированных средств, что формируют идиостиль писателя и его стилистических доминант в зависимости от жанра англоязычной драмы XX столетия.

Ключевые слова: идиостиль автора, лингвостилистическое исследование, стилистическая система, структурно-стилистический анализ, стилистическая доминанта, жанр.

Sydorenko I. Approaches to the Investigation of Idiostyle in Current Linguistic Researches of Literary Text.

The article is dedicated to the investigation of the notion of the author's individual style as a component of lingvostylistics of literary text. Special attention is given to the approaches to its study. In the main part the analysis of publications exploring the idiostylistic peculiarities of author's speech is presented. Furthermore, six basic tendencies in the analysis of idiostyle are separated and analyzed. The approach for identification of individual stylistic features of literary writings considering genre specificities was defined. In the conclusions it is denoted that style is one of the genre identification means. The stylistic regularity is formed under the influence of genre and determines general stylistic system of literary text. According to the results of the research, it is established that genre should be considered in the aspect of individual style in order to specify the dynamics of author's speech model on the basis of structural and stylistic analysis of his writings. The perspective of further investigations is in the definition of stylistically marked means that form idiostyle of the writer and his stylistic dominants depending on the genre of English drama of XX century.

Key words: author's idiostyle, lingvostylistic research, stylistic system, structural and stylistic analysis, stylistic dominant, genre.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом кафедри теорії і практики
перекладу англійської мови НТТУ «КПІ»
Н.В. Глінкою

Наталя Ходаковська
(Київ)

УДК 811.112.2'38 (045)

СТИЛИСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМОРУ, ІРОНІЇ І САТИРИ У ПОЕЗІЇ ГЕНРІХА ГЕЙНЕ

Подано розроблені автором теоретичні концепції стилістичних засобів реалізації гумору, іронії і сатири у віршах Генріха Гейне, визначено сутність категорій гумору, іронії і сатири, здійснено лексико-стилістичний аналіз функціонування мовних засобів гумору, іронії та сатири в віршах поета. Для стилістичного аналізу обрані поема «Німеччина. Зимово казка» та вірші 1853-1854 років, які ще не були об'єктом стилістичного аналізу. З позицій сучасних наукових парадигм гумор, іронія і сатира є формами комічного, способами відображення явищ дійсності, що

заслужують критичних оцiнок. Вiдмiннiсть мiж гумором i сатирою полягає передусiм у стилiстичних особливостях їх використання. Iронiя – це повноправна форма комiчного, яка полягає у вiдображеннi певного прихованого значення, яке iснує у мовi або у мовнiй ситуацiї лiричного твору. Важливу роль у реалiзацiї гумору, iронiї i сатири вiдiграють засоби лексичного рiвня: образнi iндивiдуально-авторськi порiвняння i метафори.

Ключові слова: засоби гумору, iронiї, сатири, iндивiдуально-авторськi порiвняння, метафора.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Сучасна нiмецька поезiя демонструє багатство мовних засобiв для вираження рiзнопланової оцiнки, рiзноманiття аксiологiчних значень як важливих складникiв органiзацiї семантичної структури поетичного тексту. Стилiстичнi засоби реалiзацiї гумору, iронiї та сатири в нiмецькiй поезiї, постiйно перебувають у полi зору науковцiв. Об'єктом стилiстичного аналізу засобiв гумору, iронiї та сатири, що здiйснюється на матерiалi художнiх творiв, є, в основному, мова прозових творiв, але поза увагою науковцiв залишається поетична мова. У цьому зв'язку не викликає сумнiвiв актуальнiсть дослiдження стилiстичних засобiв реалiзацiї гумору, iронiї та сатири в поезiї Генрiха Гейне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнiм часом багато уваги науковцiв-фiлологiв придiляється такiй проблемi, як лiнгвiстична та екстралiнгвiстична диференцiацiя понять гумору, iронiї та сатири, визначення характеру мовних засобiв їх реалiзацiї в художнiй лiтературi. За останнi десятилiття проблема комiчного та мовних засобiв його вираження у художнiх творах була об'єктом уваги багатьох дослiдникiв, зокрема, в лiтературознавствi (М.М. Бахтiн, В.Я.Пропп, Д.С.Лiхачов, Б.Дземидок та iн.) [1, 12, 6, 4]. Були розглянутi загальнi теорiї гумору i комiчного (Т.Б.Любiмова, К.Глiнка та iн.) [7, 3]. Були описанi рiзнi види комiчного, такi як гумор, iронiя, сатира, сарказм, абсурд (Г.Г.Почепцов, А.В.Карасик, М.Ю.Орлов, Ю.М.Мухiна та iн.) [11, 5, 10, 9]. Особлива увага вчених придiлялась iронiї; були вивченi її лексико-семантичнi, структурнi, стилiстичнi, лексичнi, синтаксичнi, текстовi засоби вираження (А.В.Карасик, О.Я.Шмельова, С.Г.Мiхейкiна, та iн.) [5, 16, 8]. Ряд робiт присвяченi мовнiй грi в текстах комiчної направленостi та механiзмам її створення (О.Ф.Болдарева, В.З.Саннiков, Т.В.Устинова та iн.) [2, 14, 15]. Проте ряд питань проблеми реалiзацiї засобiв гумору, iронiї та сатири залишаються недостатньо дослiдженими, висновки – суперечливими; вимагають подальшого аналізу та теоретичного осмислення.

Мета і завдання дослідження. Метою статтi є висвітлення стилiстичних засобiв реалiзацiї гумору, iронiї та сатири в поезiї Генрiха Гейне для їх належного розумiння i художньо-естетичних оцiнок.

Аналіз проблеми показав, що для поставленої мети необхідно розв'язати такi **питання:** визначити сутностi категорiй гумору, iронiї та сатири; здiйснити стилiстичний аналіз функцiонування мовних засобiв гумору, iронiї та сатири в поемi «Нiмеччина. Зимова казка» та у вiршах 1853 та 1854 рокiв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослiдження мови поезiї є досить широким полем для вивчення, оскiльки поети використовують велику кiлькiсть рiзноманiтних мовних засобiв. Видатний нiмецький поет епохи романтизму Генрiх Гейне досягнув надзвичайних успiхiв у розвитку лiричної поезiї, яка характеризується майстерним поєднанням рiзноманiтних стилiстичних засобiв

Мова поезiї Генрiха Гейне є надзвичайно образною, емоцiйно забарвленою, багатою на стилiстичнi засоби, якi допомагають краще передати глибокий пiдтекст, задуманий поетом. Гумор, iронiя та сатира – головнi стилiстичнi засоби, якi постають своєрiдними ознаками авторського стилю Генрiха Гейне, виявом iндивiдуального нестандартного мислення, художньою формою, засобом викриття негативних явищ.

Особливим проявом культури спiлкування, який ґрунтується на гармонiйному поєднаннi моральної iнтуїцiї, емоцiй та iнтелекту, є культура гумору. **Гумор** (лат. *humor* – волога, примха, веселий настрiй) – психологiчна реакцiя на недосконалiсть або суперечливiсть певного явища, в емоцiйно-осмисленiй оцiнцi якого поєднуються серйозне i смiшне iз перевагою у смiшному позитивного. Феномен гумору традицiйно ототожнюють iз феноменом **комiчне** (грец. *komikos* – веселий, смiшний) – веселим осмiюванням алогiчних явищ, догматизованих процесiв, вад

характеру. Комічними можуть здаватися необґрунтовані домагання людини, спроби визнати потворне прекрасним, гріховне – святим, жалюгідне – величним, аморальне – чеснотним тощо. Об'єктом для сміху в його різних проявах є людські помилки, пережитки, забобони тощо. Гумор є невід'ємною складовою сміхової культури суспільства, яка має певну національну специфіку. Так, у французькій культурі гумору важливу роль відіграє мистецтво *каламбуру* (франц. *calembour* – гра слів) – заснованого на багатозначності стилістичного прийому, за якого гра слів витворює подвійну семантику, зумовлює появу неологізмів. За Абсолютизму його сприймали як найвищу форму дотепності, в якій поєднувалися блиск, легкість, безтурботна веселість. Особливо цинічний гумор французи називають словом *благ* – нищівне глузування з усього, перед чим люди раніше благоговіли; цинічний та безжалісний сміх. «*Mein Kopf ist ein zwitscherndes Vogelneest / Von konfiszierlichen Büchern*». Гра слів спостерігається із словами *konfisizieren* (конфіскувати) та *zierlich* (витончений) (Г.Гейне). «*Zu Aachen, im alten Dome, liegt / Carolus Magnus begraben. / (Man muß ihn nicht verwechseln mit Karl Mayer, der lebt in Schwaben)*». Гра слів: *magnus* (від латинського – *великий*), *major* (від латинського – *більший* – тобто Карл Майер (один з поетів «швабської школи» *величніше* ніж Карл Великий) (Г.Гейне). В 22 розділі поеми «Німеччина. Зимово казка» поет використовує наступний приклад «*Sind Demokraten; die Alten sind / Vielmehr aristokrätzig*». Гра слів: *aristokratisch* (аристократичний), *krätzig* (коростяний). Ще одне словотвірне похідне слово самого автора «*Für die Menschheit, ist kein süßes Philantröpfchen, Faselhänschen*» (Г.Гейне). В похідному іменнику відбувається гра слів *Philantröpfchen* (*Philanthrop*+*Tropf*).

Поезія Генріха Гейне вирізняється особливою стилістичною своєрідністю експресивних засобів та прийомів. Серед них особливої уваги заслуговує *іронія*, яка відкриває найнесподіваніші утілення, поєднуючись при цьому з тропами і фігурами мовлення, що викликають значну зацікавленість до досліджень та аналізу. Іронія Гейне – явище історично-закономірне, а не примхлива гра поетичної фантазії, своє коріння вона бере глибоко з національного ґрунту. В іронії Гейне, як у фокусі, сконцентровані всі ідеологічні суперечності тієї епохи суспільного життя Німеччини [13, с. 136]. Реалістична іронія властива поемі «Німеччина. Зимово казка». Від романтичних привидів до життя – такою є одна з відмінних рис реалістичної іронії Гейне. Г.Гейне свідомо застосовує архаїчну форму *begunnen* – *begannen* для створення іронічної дистанції до висловлювання у строфі «*In meiner Brust, ich glaube sogar / Die Augen **begunnen** zu tropfen*» (Г.Гейне). Тут, як і в багатьох інших випадках у Г.Гейне іронія підкреслює трагічну неможливість гармонійного здійснення твердження, яке міститься у цьому висловлюванні. В даному випадку йде мова про любов до Батьківщини, до Німеччини – такої любові для Гейне в чистому, не суперечливому вигляді не існувало. Описуючи Тевтобургський ліс поет також вдається до іронії «*Der grobe Bettler, Vater Jahn, / Der hieße jetzt Grobianus, / Me hercule! **Maßmann** spräche Latein, / Der Marcus Tullius **Maßmanns!***» (Г.Гейне). В цих рядках поет іронічно називає Масмана іменем відомого римського оратора і політичного діяча Марка Туллія Цицерона. Іронія Генріха Гейне серйозна у своїй жартівливості, лірична у своєму сарказмі. Іронічне перекликання з початком відомої пісні Мартіна Лютера «*Ein' feste Burg ist unser Gott*». Мінден – це місто в Вестфалії. «***Minden** ist eine feste Burg, / Hat gute Wehr und Waffen! / Mit preußischen Festungen hab ich jedoch / Nicht gerne was zu schaffen*» (Г.Гейне). Іронічну паралель з хором античної трагедії Гейне проводить в рядках «*Dem wirklichen Aristophanes, / Dem ginge es schlecht, dem Armen; / Wir würden ihn bald begleitet sehn / **Mit Chören von Gendarmen***» (Г.Гейне). Іронічний каламбур також властивий поезії Гейне, «*Ich bin **der Gott der Musika**, / Verehrt in allen Landen; / Mein Tempel hat in Gräcia, / Auf **Mont-Parnas** gestanden*» (Г.Гейне). На горі Парнас, згідно грецької міфології, мешкали боги. Монпарнас – паризький квартал, населений аристократичною і літературною богемою. Г.Гейне показує також своє достатньо іронічне та дистанційне ставлення до біблійських сюжетів, говорячи про «мову птахів»: «*Ob ich gleich **der Vögel Sprachen** / Kundig bin wie Salomo, / Welcher tausend Weiber hatte*» (Г.Гейне). Згідно біблійським переказам, цар Соломон розумів мову птахів і тварин. Поет використовує також іронічні новоутворення: дієслово *vitzliputzeln* від власного імені. «***Vitzliputzelt** er vergnügt / In dem honigsüßen Goldlicht? Wedelt ihm das Glück die Fliegen / Und die Sorgen von der Stirne?*» (Г.Гейне). Іменник *Katzlagara*, очевидно, теж видумка Гейне. Іронічний натяк на союз Австрії і Росії проти

Угорщини вiдображений в рядках «*Und diesmal hat **der Ochse** gar / Mit **Bären** einen Bund geschlossen*» (Г.Гейне). Г.Гейне iронiзує над вiдомим композитором Джакомо Мейербером, який вирiзнявся великим марнослаством: «*Und vom Genie Giacomos / Und seiner **Weltberühmtheitsclaque***» (Г.Гейне). Iронiя Гейне є й конкретним ставленням поета до свiту речей, до свiту психологiчних явищ i суспiльних вiдносин, тобто – вона є своєрiдним художнiм свiтоглядом великого лiрика, якоюсь мiрою його поетичною критичною фiлософiєю.

Поема «Нiмеччина. Зимова казка» – це передусiм сатира широкого проблемно-тематичного дiапазону. В нiй Гейне викриває реакцiйнi монархiчнi режими нiмецьких держав, застарiлi, обтяженi феодалними пережитками нiмецькi порядки «*Hier haben die **Dunkelmänner** geherrscht / Die Ulrich von Hutten beschrieben*» (Г.Гейне). Одним iз авторiв книги «*Листи темних людей*» був Ульрiх фон Гуттен, де представлена яскрава антиклерикальна сатира в епiстолярнiй формi. Блискучою сатирою Гейне на юдаїзмську та католицьку релiгiю є вiрш «*Disputation*» (Г.Гейне). В кiнцi вiрша поет говорить вустами красунi Бланки «*Daß der **Rabbi** und der **Mönch**, / Daß sie **alle beide stinken***» (Г.Гейне). Удiливою сатирою поета є вiрш «*Erinnerung an Krähwinkels Schreckenstagen*» на Гамбург, який Гейне називає Кревiнкелем – iм'ям вигаданого мiста, яке отримало в нiмецькiй лiтературi загальне значення як назву мiсця, де живуть обмеженi люди. За всiм цим стоiть прагнення поета пробудити полiтичну самосвiдомiсть нiмецького народу, який має стати силою, що сама вирiшує свою долю.

Емоцiйнiсть i образнiсть поетичних творiв створюється завдяки стилiстичним засобам, зокрема помiтними серед них є **авторськi порiвняння та метафора**.

Характерною особливiстю гумористичного авторського порiвняння є те, що i об'єкт, i суб'єкт порiвняння мають у собі ознаку комiчного. Чим бiльша невідповiднiсть мiж ознаками порiвнюваних об'єктiв, тим бiльша їх полярнiсть на семантичному та стилiстичному рiвнях, тим бiльше комiзму в самому **порiвняннi** [17, с. 11]. Стилiстика порiвнянь дає змогу авторовi своєрiдно, оригiнально передати власнi почуття i переживання своїх героїв. Конкретне й абстрактне поєднуються в порiвняльнiй сполуцi, що унаочнює думку, робить її образною. Порiвняння допомагають увиразнити й позитивну, i негативну оцiнку. Поряд iз широкими, розгорнутими порiвняннями: «*Am Himmel aber erblich der Mond, / Er wurde immer trüber; / Gleich **schwarzen Rossen** jagten an ihm / Die wilden Wolken vorüber*»; «*Ein hübsches Mädchen fand ich dort, / Die schenkte mir freundlich den Punsch ein; / Wie **gelbe Seide** das Lockenhaar, / Die Augen sanft wie **Mondschein***»; «*noch mehr verändert als die Stadt / Sind mir die Menschen erschienen, / Sie gehen so betrübt und gesprochen herum, / Wie **wandelnde Ruinen***» (Г.Гейне). У Г.Гейне є й небагатослiвнi порiвняння, стилiстичний ефект яких полягає в поєднаннi несподiваних понять: «*Der Rheinwein glänzt noch immer wie **Gold** / Im grünen Römerglase /*»; «*Ein feiner Regen prickelt herab, / Eiskalt, wie **Nähnadelspitzen***»; «*Er hing mir, wie des **Damokles Schwert**, / So drohend über dem Haupte!*»; «*Wie 'n **Pudel**, der halb geschoren ist, / Sieht Hamburg aus, trübselig*» (Г.Гейне). Оригiнальнi, наповненi несподiваними асоцiацiями порiвняння оргiнично входять в iндивiдуальну авторську розповiдь.

Метафора – один iз найбільш уживаних, популярних i важливих тропiв, що полягає у перенесеннi ознак, особливостей, характеристик за принципом схожостi, подiбностi з одного предмета, особи, явища на iншi. Це слово, зворот, в якому завжди присутнє буквальне значення (автологiчне, денотативне) i переносне (конотативне). Поняття метафори досить популярне в поетичних працях, однак iнодi йому бракує поглибленого аналізу, чiткiшого розмежування цiєї фiгури як естетичної реалiї, як певного процесу. Iз розвитком теоретико-лiтературної думки природу тропа та психологiю його творення тлумачили по-рiзному, але бiльшiсть мовознавцiв визначали троп як елемент образного мислення. Так, античнi теоретики, яких прийнято вважати «родоначалниками формалiстичного розумiння тропа», зокрема метафори як прийому прикраси, висловлювали думки про те, що метафоризацiя – оргiнична властивiсть людської психiки взагалi й художнього мислення зокрема. Характерною особливiстю поетичного мовлення Г. Гейне є метафоризацiя не окремих лексем, а словосполучень, ширшого контексту. Проте це не є згущенням метафоризованих слiв, а новою, власне авторською семантико-поетичною якiстю. Наприклад: «*Die Jungfer Europa ist verlobt / Mit dem schönen Geniesse / **Der Freiheit**, sie liegt einander im Arm, / Sie schwelgen im ersten Kusse*»; «*In meiner Seele gehen auf / **Die Sterne** der höchsten Weihe*»; «***Die Kontrabande**, die mit mir reist, / Die hab ich im Kopfe stecken*»; «***Die Flamme***

des Scheiterhaufens hat hier / Bücher und Menschen verschlungen»; «*So klagte der arme Vater Rhein, / Konnt sich nicht zufriedengeben*»; «*Die Götter erleichen, wenn du nahst! / Du hast auf deinen Wegen / Gar manches Sternlein ausgeputzt / Mit deinen Flügelschlägen!*»; «*Die Sonne ging auf bei Paderborn, / Mit sehr verdroßner Gebärde. / Sie treibt in der Tat ein verdrießlich Geschäft – / Beleuchten die dumme Erde!*» (Г.Гейне).

Завдяки метафорі, поезія Г. Гейне дає можливість глибше проникнути в таїни світу людини. Кожна вдала метафора використовується як засіб посилення мовленнєвої образності та виразності. Тому майстри слова здебільшого вживають цей троп не тільки як надійний засіб художнього відтворення дійсності, але й одночасно для створення її яскравих мовних образів-знаків. Функції метафори є чутливим інструментом глибинно-особливого пізнання явищ життя, вони примножують виражальні можливості слів, призводять до появи нових значень у семантиці слова, збагачують його зміст, конотацію.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Проаналізувавши вірші Генріха Гейне, можна з упевненістю стверджувати, що поет використовує значну кількість мовностилістичних засобів реалізації гумору, іронії і сатири увиразнення мови, що забезпечує, з одного боку, мелодійність, а з іншого, експресивність його поезії. Мова Гейне є різкою, дошкульною, але нещадна усмішка переплітається у нього з тонким ліризмом; легкість і краса мови перетворює читання в істинне задоволення. Окрім того, всі мовні фігури відіграють важливу роль у формуванні неповторного стилю поета. Поезія Генріха Гейне є неоцінним скарбом для лінгвістів-дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Михаил Михайлович Бахтин. – М. Вопросы литературы и эстетики. – М. : Худож. лит., 1975. – С. 234 – 407.
2. Болдарева Е.Ф. Языковая игра как форма выражения эмоций: дис. на соискание учёной степени кандидата филол. наук : 10.02.19 / Болдарева Елена Фёдоровна. – Волгоград, 2002. – 227 с.
3. Глинка К. Теория юмора / Константин Глинка, Игорь Южанин. – Парадис, Россия. – 2008. – 206 с.
4. Дземидок Б.О. О комическом / Богдан Дземидок. Монография. Перевод с польского. М.: Прогресс. – 1974. – 223 с.
5. Карасик А. В. Лингвокультурные характеристики английского юмора: дис. на соискание учёной степени кандидата филол. наук : 10.02.04 / Карасик Андрей Владимирович. – Волгоградский гос. пед. университет. Волгоград, 2001. – 227 с.
6. Лихачов Д.С. Поэтика древнерусской литературы / Дмитрий Сергеевич Лихачев. – Избранные работы в трех томах. Т. 1. – Л.: Худож. лит. ленингр. отделение, 1987. – 654 с.
7. Любимова Т.Б. Комическое, его виды и жанры / Татьяна Борисовна Любимова. – М: Знание, 1990. – 62 с.
8. Михейкина С.Г. Технология каламбура: дис. на соискание учёной степени кандидата филол. наук : 10.02.01 / Михейкина Светлана Геннадиевна. – Московский гос. обласной университет. – 2008. – 259 с.
9. Мухина Ю. Н. Средства репрезентации иронии в художественном тексте: на материале русского и английского языков: дис. на соискание учёной степени кандидата филол. наук : 10.02.19 / Мухина Юлия Николаевна. – Саратов, 2006. – 175 с.
10. Орлов М. Ю. Текстобразующая ирония в русской и англоязычной прозе: дис. на соискание учёной степени кандидата филол. наук : 10.02.19 / Орлов Михаил Юрьевич. – Саратов, 2005. – 169 с.
11. Почепцов Г. Г. Язык и юмор / Георгий Георгиевич Почепцов. – К.: Вища школа, 1981. – 326 с.
12. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха / Владимир Яковлевич Пропп. – М.: Искусство, 1976. – 183 с.
13. Рейман П. Основные течения в немецкой литературе 1750-1848 / Пауль Рейман. – М., Иностр. лит. – 1959. – 524 с.
14. Санников В.З. Каламбур как семантический феномен / В. З. Санников // Вопросы языкознания. – 1995. – №3. – С.56 – 69.
15. Устинова Т. В. Языковая игра в художественном тексте и варианты ее перевода (на материале литературных сказок Льюиса Кэрролла и их переводов на русский язык: дис. на соискание учёной степени кандидата филол. наук : 10.02.20 / Татьяна Викторовна Устинова. – Омск, 2004. – 180 с.
16. Шмелёва Е. Я. Рассказывание анекдота как жанр современной русской речи: проблемы вариативности / Е.Я. Шмелёва, А.Д. Шмелёв // Жанры речи: Сб. науч. статей. – Саратов : Колледж, 1999. – С. 133 – 145.
17. Шонь О.Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американському короткому оповіданні. Автореф. дис ... канд. філол. наук / О.Б. Шонь. – Львів, 2003. – 20 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Heine H. Das Glück auf Erden / Heinrich Heine. – Ausgewählte Gedichte. Deutschland. Ein Wintermärchen. Moskau, Verlag Progress. – 1980. – 535 с.

Ходаковская Н. Стилистические средства реализации юмора, иронии и сатиры в поэзии Генриха Гейне.

В статье разработаны теоретические концепции стилистических средств реализации юмора, иронии и сатиры в стихах Генриха Гейне, определена суть категорий юмора, иронии и сатиры, проведён лексико-стилистический анализ функционирования языковых средств юмора, иронии и сатиры в стихотворениях поэта. Для стилистического анализа были отобраны поэма «Германия. Зимняя сказка» и стихотворения 1853 и 1854 годов, которые не были объектом стилистического анализа. С позиций современных научных парадигм юмор, ирония и сатира являются формами отображения явлений действительности, которые заслуживают критических оценок. Отличие между юмором и сатирой заключается прежде всего в стилистических особенностях их использования. Ирония – это полноправная форма комического, которая заключается в отображении определённого скрытого значения, которое существует в языке или в языковой ситуации лирического произведения. Важную роль в реализации юмора, иронии и сатиры играют средства лексического уровня: образные индивидуально-авторские сравнения и метафоры.

Ключевые слова: средства юмора, иронии и сатиры, индивидуально-авторские сравнения, метафора.

Khodakovska N. Linguostylistic Means of Implementing Humor, Irony and Satire in the Poetry of Heinrich Heine.

The article develops the theoretical concept of linguostylistic means of implementation humor, irony and satire in the verses of Heinrich Heine, the essence of categories of humor, irony and satire is defined, lexical and stylistic analysis of the functioning of linguistic means of humor, irony and satire in the poet's verses is made. For stylistic analysis were selected the poem "Germany. The Winter's Tale" and poems of 1853-1854 years that have not yet been the subject of stylistic analysis. From the standpoint of modern scientific paradigms humor, irony and satire are forms of comedy, the ways of displaying of reality phenomena that deserve critical evaluations. The difference between humor and satire is primarily in stylistic features of their use. Irony is a legitimate form of comedy, which is the representation of some hidden value that exists in language or in the language situation of a lyrical work. An important role in the realization of humor, irony and satire play means of lexical level: figurative individual author's comparisons and metaphors.

Key words: means of humor, irony and satire, individual author's comparisons and metaphor.

Оксана Черниш
(Житомир)

УДК 81'38

НЕВЕРБАЛЬНІ ТАКТИКИ СТРАТЕГІЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ ГОЛОВНИХ РЕДАКТОРІВ ПОПУЛЯРНИХ ЖІНОЧИХ ЖУРНАЛІВ

Статтю присвячено розгляду самопрезентації як основної стратегії комунікативної поведінки мовної особистості головного редактора популярного жіночого журналу, її нагальної потреби в самоідентифікації, зокрема невербальній тактиці її реалізації. Наголошено на важливості використання невербальної комунікації, яка є психологічним феноменом внутрішньоособистісної природи, сигналізує про морально-особистісний потенціал мовця, його комунікативну компетентність та здійснюється за рахунок невербальних тактик стратегії самопрезентації. З'ясовано специфіку невербальної тактики стратегії самопрезентації та її особливості. Виокремлено та охарактеризовано типи головних редакторів популярних жіночих журналів щодо особливостей візуального уявлення їх статей.

Ключові слова: невербальна комунікація, стратегія самопрезентації, тактика.

Постановка проблеми. Не дивлячись на те, що історія наукових досліджень проблеми самопрезентації сягає 50-х років ХХ століття, з цілковитою впевненістю можна стверджувати, що ХХІ століття є століттям самопрезентації – управління враженням і побудовою власного іміджу, що розглядається не лише як засіб різного роду маніпуляцій, але й як вагома рушійна сила самореалізації особистості. Саме самопрезентація допомагає мовцеві реалізувати власні

інтенції, прагнення та бажання, слугує проміжною ланкою успішної реалізації цілей та потреб, допомагає завести про себе, створити власний образ в повсякденному житті та успішній діяльності у будь-якій практичній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін “самопрезентація” часто використовують синонімічно з низкою таких понять як “самоідентифікація” (І.Г. Касавін, 2004), “персоналізація” (Є.Ф. Серебряннікова, 1997) та “самоіменування” (Bonnafoe, 2002) тощо. Вперше термін “самопрезентація” було вжито у дискурсі соціальних психологів у 1959 році, а системне дослідження даного феномену належить американському соціологу І. Гофману, який під самопрезентацією розумів безперервний процес мінливого характеру, загальну особливість соціальної поведінки, процес управління індивідом враженнями з метою контролю поведінки інших людей, а особливо їх зворотної реакції на здійснені дії [3, с. 85-86].

Сучасні дослідження самопрезентації здійснюються у трьох головних напрямках [1]: 1) проблема детермінації самопрезентації; 2) проблема стратегій і тактик управління враженнями; 3) проблема індивідуальних відмінностей у схильності до самопрезентації. Представлена наукова розвідка окреслює питання реалізації стратегії самопрезентації, яка здійснюється за рахунок відповідних тактик, зокрема вербальних та невербальних. **Метою даної статті** є аналіз невербальних тактик стратегії самопрезентації на матеріалі текстів жанру “лист редактора” популярних жіночих журналів.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке спілкування здійснюється двома основними каналами: мовленнєвим (вербальним) та немовленнєвим (невербальним). Невербальне спілкування – це все те, що знаходиться за межами словесної інформації. Невербальні повідомлення здатні передавати багато інформації: зовнішній вигляд людини, її одяг, жести, міміка, поза, манера триматися та розмовляти тощо створюють повноцінне об’ємне враження щодо адресанта, учасника комунікації. Невербальна комунікація є психологічним феноменом внутрішньоособистісної природи, який тісно пов’язаний з розвитком і становленням особистості, її психічним станом і властивостями [2]; особистісною поведінкою, яка сигналізує про характер взаємодії та емоційний стан мовця, темперамент, його морально-особистісний потенціал, надає можливість з’ясувати його особистісні властивості, комунікативну компетентність, соціальний статус, сприяє кращому розумінню його внутрішнього світу, настрою, почуттів, переживань, очікувань, намірів, ступеня рішучості тощо. Тобто, невербальне спілкування є засобом об’єктивізації та одним з шляхів пізнання людини.

Світ невербального спілкування сповнений контрастами та надає можливість вийти за межі вербальної семіотики і відчутти яскравий присмак життя, поділитися своїми враженнями, емоціями, захопленнями тощо та надає можливість точніше і зрозуміліше висловити свої міркування, почуття, думки. Невербальна комунікація є важливим засобом звернення головних редакторів популярних жіночих журналів до читачької аудиторії, світу. Саме невербальні елементи повідомлень надають читачам можливість не лише дізнатися, почути про подію і бути в курсі останніх новин суспільного життя, життя моди і краси тощо, але й побачити та відчутти себе справжнім учасником дійств, що не може залишити осторонь навіть найвибагливішого та найвимогливішого користувача.

На шпальтах сучасних жіночих журналів ми спостерігаємо елементи невербальної комунікації головних редакторів з читачькою аудиторією у вигляді візуального обрамлення зображуваних подій у тексті повідомлення – світлин. Ми бачимо світлини, які є свідченням зустрічей зі знаменитостями, представниками культури і мистецтва, суспільними діячами, сильними духом людьми; насолоджуємося фотозвітами з місця подій: премій нагородження, кінофестивалей, модних світських раутів, корпоративних вечірок, світових показів мод тощо. Головні редактори вдало добирають невербальні принади, маніпулюючи емоційним сприйняттям читачів, формуючи їх бажання, світогляд і в той самий час окреслюють свою власну особистість.

З огляду на проаналізований матеріал вважаємо за можливе виокремити наступні типи редакторів популярних жіночих журналів щодо особливостей візуального вираження їх листів (див. Рис. 1).

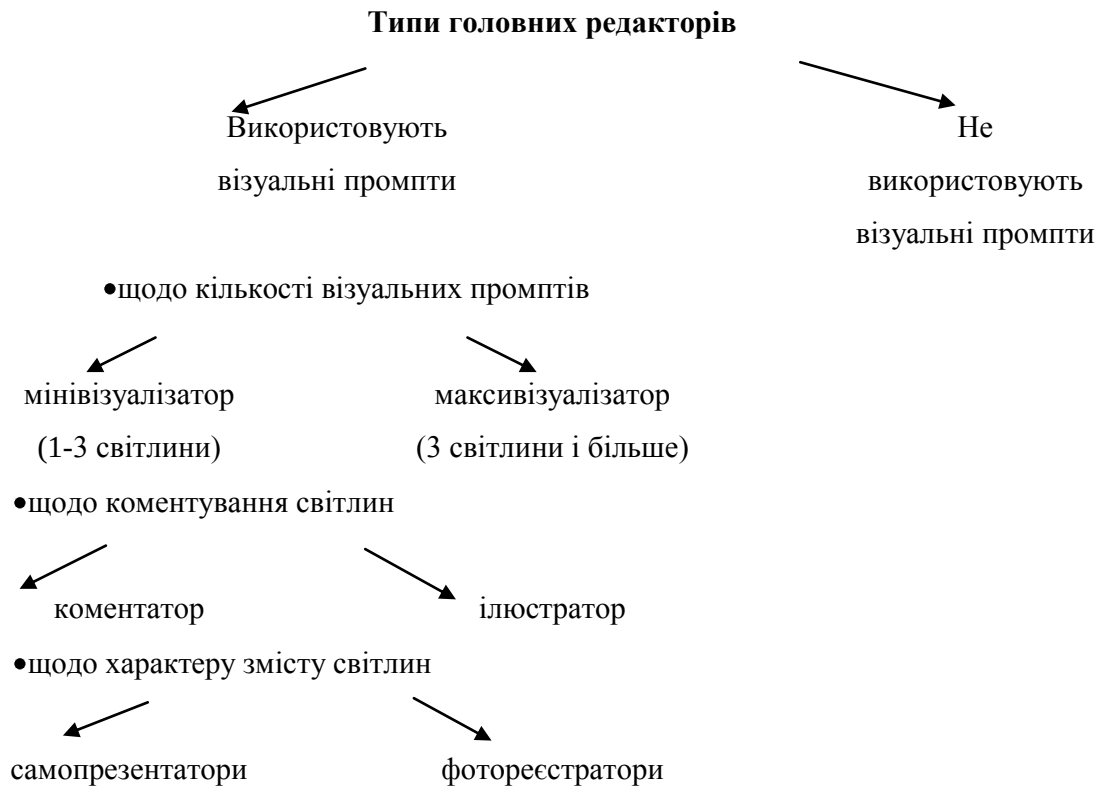

Рис. 1 Типи головних редакторів

До першої групи зазначеної класифікації належать автори, які широко використовують візуальні елементи з метою наочного супроводу своїх повідомлень. При цьому, помітні різні тенденції щодо кількості світлин, що розміщуються та характеру їх подачі. З огляду на даний критерій виокремимо два типи редакторів – мінівізуалізатор (від 1 до 3 світлин) та максивізуалізатор (від 3 світлин). Редакторів, які не використовують візуальні промпти взагалі, відповідно, було віднесено до другої групи.

В залежності від наявності чи відсутності супровідного коментаря до світлин редакторів можна умовно поділити на коментаторів та ілюстраторів. Коментатори вербально обрамлюють світлини, інколи навіть посилаючись на них у своїх листах. Ілюстратори лише наводять перелік світлин з метою створення відповідного фону та надання потрібного настрою.

Відповідно до характеру змісту світлин виділяємо редакторів-самопрезентаторів та фотореєстраторів. Самопрезентатори, у переважній більшості, виносять на широкий загал світлини за власної участі, на яких зображені принципово значимі події їх особистого життя, розпорядку дня, перебігу трудових буднів, важливих та приємних зустрічей та взаємин з відомими персоналіями. У такий спосіб редактори намагаються подати зображувані та описані події у динаміці. Фотореєстратори надають хроніку подій у світлинах безвідносно до власної особи, опосередковано та абстраговано, намагаючись проілюструвати думку, зазначену у статті, об'єктивною візуалізацією з місця події.

Безумовним є факт існування гібридних типів головних редакторів. Також вважаємо за необхідне зазначити, що дана класифікація може бути правомірною лише в рамках нашого дослідження, оскільки уможливорює зосередження уваги на принципових відмінностях прояву індивідуального-авторського стилю журналіста-редактора і окреслює наше сприйняття редактора як МО в цілому, так і представника відповідної дискурсивної спільноти.

У ефективності використання візуальних промптів переконані головні редактори Сінді Леві (*"Glamour"*), Анна Фуленвайдер (*"Marie Claire"*), Джоанна Коулз (*"Cosmopolitan"*) та Олександра Шульман (*"Vogue"*).

Головний редактор жіночого журналу *"Glamour"* Сінді Леві широко використовує візуальні промпти та є максивізуалізатором. Так, у листах редактора можна спостерігати до 15 світлин, що створюють своєрідне колажне обрамлення повідомлення. Будучи коментатором,

Сінді завжди супроводжує свої світлини коментарем, в якому тегує персоналії: “... *From left: Rory and Ethel Kennedy with their fellow honoree, activist Erin Merryn, and presenter Kerry Kennedy ...*” [January, 2013], а також ділиться власним досвідом, емоціями та враженнями: “... *My always music. Trends come and go. Bruce and Joni are forever ...*” [August, 2013]. В кожному листі бачимо фото за участі автора, поряд з підписом статті та особистим е-мейлом, що свідчить про її відкритість та готовність до спілкування, обміну враженнями і думками та зацікавленість у думці читача. У січневому номері журналу Сінді знайомить читачів зі своєю донькою Люсі, коментуючи їх спільне фото наступними словами: “... *My daughter, Lucy, 10, came along to meet these power women. Soak it up, sweetie! ...*” [January, 2013], а в липневому випуску бачимо редактора у неформальній атмосфері за бокалом вина в очікуванні свого чоловіка: “... *Me, waiting for my husband at our favourite Brooklyn date spot ...*” [July, 2014]. Її листи багаті на фоторепортажі з подій, світських вечірок, де Сінді зважає на особливості перебігу події та шанованих учасників і гостей: “... *me with Malala on Broadway this summer; and with the tireless Women of the Year team ...*” [December, 2013]. Отже, Сінді одночасно можна вважати і самопрезентатором і фотореєстратором.

Олександра Шульман, головний редактор популярного жіночого журналу “Vogue” належить до конвергентного типу МО та є мінівізуалізатором. Даний редактор публікує переважно по 3 світлини кожного випуску, зображаючи останні новини світу моди і краси, представниць модельного бізнесу та знамих селебритіс. Олександра Шульман є редактором-коментатором, зазначаючи важливу інформацію щодо об’єкту зображення: “... *Should power or success preclude appearances in magazines such as Vogue? (clockwise from left) Margaret Thatcher, Jessica Ennis, Zaha Hadid and Zadie Smith would argue not – along with the politicians photographed for this issue ...*” [April, 2013]; вказуючи на вартість трендових новинок: “... *Gerard Darel Batik Cotton Jacket, £235 ...*” [July, 2013], а також відмічаючи персоналії світлин: “... *Far left: Yayo Kusama in her Tokyo studio (page 154). Left: Phillip Joseph and Erdem Moralioglu at the Evenings standard Awards (page 160). Bottom: Kate Moss, among others, remembers the Great Lucian Freud (page 130) ...*” [February, 2012] тощо. Олександра не публікує світлин за власної участі, редактор лише робить огляд модних подій та візуально їх підкріплює, тому її правомірно можна вважати фотореєстратором.

Головний редактор популярного жіночого журналу “Marie Claire” Анна Фуленвайдер також є мінівізуалізатором. Редактор публікує переважно 2-3 світлини, одна з яких обов’язково є особистим фото, яке зображає автора як відверту товариську особистість у компанії з друзями, під час вечірки, показу мод (“... *Leslie Mann, me, and Zoe Saldana at Fig & Olive in Los Angeles ...*”, “...*Making a welcome toast to our guests, including Jessica Pare and Lea Michele (left) ...*” [February, 2013]) або ж як умілого керівника створення чергового випуску журналу (“... *Project Runway All Stars winner Anthony Ryan Auld (center) with MC Design Director Byron Regej and me in MC’s offices ...*”) [July, 2013]. Анна також надає зображення модних новинок та усіляких б’юті принад. Таким чином, Анна Фуленвайдер є здебільшого піарщиком, проте інколи виступає і в ролі фотореєстратора. Редактор завжди коментує свої світлини, апелюючи до читачької аудиторії: “... *What bigger change is there than the arrival of spring? Warm weather may seem eons away, but the spring collections (Christopher Kane above and Rodarte on Katy Perry, right) are an inspiration ...*” [January, 2014] та позначаючи відомих постатей: “... *Olivia Wilde and Jason Sudeikis at a Hurricane Sandy relief event in New York City ...*” [April, 2013].

Джоанна Коулз, головний редактор жіночого журналу “Cosmopolitan”, є максивізуалізатором та здебільшого піарщиком. Листи редактора радують читачьку аудиторію зображеннями світських особистостей: “... *From bottom left: Gilt Groupe chair Susan Lyne; curator Thelma Golden with painter Elizabeth Peyton; FEED’s Lauren Bush Lauren and designer Rebecca Minkoff ...*” [February, 2013], відомих місць відпочинку та розваг: “... *Alas, mot pubs in London close at 11 p.m. ...*” [September, 2013], а також світлини, які окреслюють особисте життя автора: “... *The women of SNL and the editors of Cosmo descended upon downtown NYC eatery II Principle for a lot of laughs ... nd some serious girl talk. And ... carbs! ... <>... I AM COMMAND NOW! At the White House Correspondents’ Dinner with my new besties – the cast of Scandal. We had a blast!*”

[July, 2014], “... *Me and an impressive group of future women leaders gathered at Harvard ...*” [December, 2013] тощо.

Цікавою для аналізу є МО Роберти Майерс, головного редактора популярного жіночого журналу “*Elle*”. Стиль Роберти є доволі суперечливим, еклектичним. Будучи представницею дивергентного типу мовної поведінки, редактор не має чіткої концепції використання візуальних промптів. Характерною рисою редактора є переважна відсутність у листах світлин та будь-яких інших зображень, що є її відмінною рисою. Світлини присутні лише в поодиноких випусках журналу 2011/12 років: *February 2011, April 2011, May 2011, June 2011, July 2011, September 2011, September 2012, August 2012* тощо. Відсутність зображень у 2013/14 роках проте зовсім не зменшую презентативно-волюнтаристичної ролі журналу, а навпаки, акцентує увагу на змісті повідомлення та увиразнює думку автора. Таким чином, до середини 2012 року ми можемо розглядати Роберту Майерс як мінівізуалізатора, а надалі – як редактора, яка не вдається до візуального оформлення вербальної думки. Подальші пункти класифікації розглядатимемо на основі випуску журналів 2011 – середини 2012 років. Зображення ілюстративного характеру редактор не коментує, залишаючи читачеві можливість милуватися жінками модельної зовнішності, одягненими в останні тенденції моди та виступає в якості ілюстратора та фотореєстратора.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, головні редактори проаналізованих популярних жіночих журналів визнають та користуються перевагами візуальних промптів в текстах своїх повідомлень. Деякі автори публікують власні фото публічного та особистого життя, таким чином намагаючись стати ближчими, а отже, зрозумілішими для читачької аудиторії. Коментар є невід’ємним атрибутом кожного візуального промпту, що слугує трансмітом тематичної та рематичної інформації. Однак, окремі автори воліють відмовитися від зазначених вище параметрів з метою актуалізації та акцентуалізації інформації, що надається автором.

Перспективу подальших досліджень становить аналіз вербальних тактик стратегії самопрезентації листів головних редакторів популярних жіночих журналів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даукша Л.М. Стратегии и тактики самопрезентации студентов с различным уровнем социального интеллекта / Л.М. Даукша // Современное состояние и перспективы развития психологии общения: материалы Междунар. науч. практ. конф. / ГрГУ им. Я. Купалы; редкол.: Л.М. Даукша (отв. ред.). – Гродно: ГрГУ, 2010. – С. 107-112
2. Радзивілюк Т. Невербальне спілкування в процесі міжкультурної комунікації / Т. Радзивілюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/neverbalne-spilkuvannya-v-protsesi-mizhkulturnoji-komunikatsiji/>
3. Goffman E. Interaktionsrituale / E. Goffman. – Frankfurt: Suhrkamp Verlag, 1986. – 291 S.

Черныш О. Невербальные тактики стратегии самопрезентации главных редакторов популярных женских журналов

Статья посвящена рассмотрению самопрезентации как основной стратегии коммуникативного поведения языковой личности главного редактора популярного женского журнала, ее необходимости в самоидентификации, в частности невербальной тактике ее реализации. Подчеркнута важность использования невербальной коммуникации, которая является психологическим феноменом внутриличностной природы, сигнализирует о морально-личностном потенциале говорящего, его коммуникативной компетентности и осуществляется за счет невербальных тактик стратегии самопрезентации. Рассмотрена специфика невербальной тактики стратегии самопрезентации и ее особенности. Выделены и охарактеризованы типы главных редакторов популярных женских журналов касательно особенностей визуального подчеркивания их статей.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, стратегия самопрезентации, тактика.

Chernysh O. Self-Presentation Strategy Non-Verbal Tactics of Popular Women Magazine's Editors.

The article deals with self-presentation strategy as a basic strategy of popular women magazines editor linguistic personality communicative behavior, its urgent need for self-identification, its non-verbal tactics in particular. The importance of non-verbal communication is highlighted, that is a psychological phenomenon of interpersonal nature, which indicates speaker's moral and personal potential, his

communicative competence and is carried out by self-presentation strategy non-verbal tactics. The self-presentation strategy non-verbal tactics specificity and its peculiarities are outlined. Popular women magazine editors' types are distinguished and described according to visual expressiveness of their articles.

Key words: non-verbal communication, self-presentation strategy, tactics.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом фiлологiчних наук, доцентом,
завiдувачем кафедри мiжкультурної комунiкацiї та прикладної лiнгвiстики
Житомирського нацiонального унiверситету iменi Iвана Франка
В.В. Жуковською

Оксана Чорноус
(Кiровоград)

УДК 81'373:81.161.2+659.131.2

РЕКЛАМНИЙ ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Пропонована наукова розвідка окреслює основні види лінгвістичної експертизи, які найчастіше призначаються судами в Україні. Основна увага зосереджується на семантичному (смисловому) та термінологічному дослідженнях спірного мовного матеріалу, визначається сутність та завдання таких експертиз. У роботі наводяться причини, через які фрагменти рекламного тексту можуть бути об'єктами судово-лінгвістичної експертизи. На прикладі призначених судом лінгвістичних експертиз описуються мовні одиниці рекламного тексту, що стали причиною мовно-правового конфлікту і потребували спеціальних роз'яснень судового експерта-лінгвіста. Констатується, що найчастіше фахівець має виявити семантичну (смилову) схожість мовних одиниць, встановити ступінь такої схожості, зокрема визначити, чи не змішують їх споживачі реклами, чи є такі лексеми взаємозамінними. У статті окреслено також типові запитання, які підлягають розв'язанню та пропонуються експерту в справах, пов'язаних із потребою тлумачення спірного фрагмента рекламного тексту. Також описано основні напрямки дослідження мовного матеріалу експертом-лінгвістом.

Ключові слова: лінгвістична експертиза, семантичне (смилове) експертне дослідження, рекламний текст, ступінь схожості мовних одиниць до змішування.

Постановка проблеми. Для українських мовознавців лінгвістична експертиза є одним із нових напрямів аналізу мовного матеріалу. Про це свідчать поки що нечисленні наукові розвідки, які дають найзагальніше уявлення про цей вид криміналістичного дослідження, зокрема його цілі, сфери застосування, класифікаційні особливості (Л. Ажнюк, Г. Черненко, В. Широков, О. Сидоренко). Значно частіше аспекти лінгвістичної експертизи висвітлюють вітчизняні юристи, але предметом їхньої уваги є не стільки текст мовного повідомлення, скільки сутність і правові засади судово-лінгвістичної експертизи, підстави для її призначення та порядок проведення, місце в системі криміналістичних експертних досліджень тощо (М. Богославська, С. Вул, Т. Литвин, Ю. Прадід). За нашим спостереженням, у сучасних дослідженнях відсутній докладний аналіз власне мовного матеріалу, який може бути причиною судового спору й вимагає спеціальних роз'яснень експерта-лінгвіста. До того ж у чинному законодавстві досі не визначено коло питань, які мають бути запропоновані експерту у зв'язку з аналізом мовного матеріалу, тоді як вони мають практичну значущість для уникнення подібних спорів у майбутньому. Цим і зумовлюється **актуальність** пропонованої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критично оцінюючи та враховуючи досягнення російської юрислінгвістики, найбільш цінними в аспекті лінгвістичної експертизи вважаємо наукові праці А. Баранова, К. Бриньова, М. Осадчого, О. Матвєєвої, Г. Іваненко та інших. Теоретичні засади лінгвістичної експертизи рекламного тексту фіксуємо в працях Л. Амірі.

Мета статті. Оскільки об'єктом судової лінгвістичної експертизи може бути будь-який текст мовного повідомлення або його фрагмент, обмежимося лише рекламними текстами, у яких створюються та розповсюджуються інформативно-образні, експресивно-сугестивні тексти

однонаправленого та безособового характеру, оплаченi рекламодавцем i адресованi групам людей, щоб схилити їх до потрібних дій чи вибору [3, с. 4]. **Метою** наукової розвідки є аналіз мовних одиниць рекламного тексту, які стали об'єктом для проведення експертного лінгвістичного дослідження в Україні. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) з'ясувати основні види лінгвістичної експертизи, що проводяться в Україні; 2) окреслити основні причини, через які рекламний текст може бути об'єктом лінгвістичної експертизи, та схарактеризувати основні напрямки експертного дослідження; 3) на прикладі описаних у судових рішеннях лінгвістичних експертиз рекламних текстів виявити мовні одиниці, що були причиною судових спорів та потребували роз'яснень фахівця; 4) встановити коло запитань, що пропонується експерту в справах, пов'язаних з потребою тлумачення спірного фрагмента рекламного тексту. Джерельною базою дослідження слугували судові рішення, що містять інформацію про призначення та результати судово-лінгвістичної експертизи з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазвичай лінгвістична експертиза включає три основні види досліджень відповідно до завдань, які вона вирішує:

1) авторознавчі дослідження – передбачають аналіз тексту для встановлення авторства або характеристики автора;

2) семантичні (сміслові) дослідження – аналіз тексту з метою виявлення в ньому змісту й характеру впливу на адресата. Виконуючи синтаксичний аналіз, експерту необхідно визначити, які засоби увиразнення використовувалися в тексті, а також які стилістичні фігури вживалися з метою впливу на реципієнта. Логіко-змістовий аналіз передбачає відповідь експерта на питання, який є текст за змістом. Лексичний та лексико-семантичний аналіз має на меті встановити лексичний рівень в текстовому та позатекстовому планах;

3) термінологічні дослідження – аналіз торгових марок, назв тощо як результатів людської діяльності. Об'єктом уваги експерта є однозначність / неоднозначність тлумачення терміна відповідно до мовленнєвої ситуації та у зв'язку з контекстом, вивчення семантичного поля слова, словосполучення та його значення.

Переконливою видається думка Л. Амірі про те, що рекламний текст може бути об'єктом лінгвістичної експертизи з кількох причин: 1) якщо в ньому не враховуються всі варіанти інтерпретації мовної одиниці (наприклад, лексема набула нового відтінку значення, яке відоме лише певній категорії слухачів – підліткам, фахівцям конкретної галузі тощо); 2) якщо рекламний текст є потенційно двозначним; 3) у разі перевищення мовної компетенції масового споживача; 4) якщо порушується одночасно як мовна, так і комунікативна норми [1]. Оскільки в Україні лінгвістична експертиза існує на практиці, проте ще не отримала свого визнання й правового статусу [2, с. 13], то, очевидно, в судовій практиці трапляються лише поодинокі випадки її призначення. Загалом маємо констатувати, що впродовж 2010–2014 рр. кількість таких справ була мінімальною, тож значного фактичного матеріалу поки що немає.

Згідно з Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень замовник має надати перелік питань, які підлягають розв'язанню [4]. Чільне місце з-поміж них посідає питання про встановлення оригінальності комерційних позначень. Найчастіше експерт має надати висновки про ступінь схожості таких мовних одиниць до рівня їх змішування. Розтлумачити спірний матеріал у таких випадках фактично неможливо без порівняння всіх трьох складових – звукової (фонетичної), графічної (візуальної) та смислової (семантичної).

У рамках криміналістичного дослідження експерту необхідно проаналізувати лексичний рівень мовного матеріалу в текстовому та позатекстовому планах, зокрема визначити, чи є лексичні одиниці семантично схожими або тотожними, або навпаки вони можуть набувати розрізняювальної здатності. Прикладом такої експертизи слугує виявлення смислової (семантичної) схожості до ступеня змішування позначень лікарських засобів *«Хондраксил»* та *«Хондроксид»* у рекламному тексті (справа № 21/80-59/2005.10.11). Для відповіді на це запитання, експертом був виконаний етимологічний аналіз елемента «хондро», що є складовою частиною обох позначень, окреслено його змістове навантаження (засоби, що застосовують при патології опорно-рухового апарату, а саме, є хондропротекторним, хондростимулюючим,

регенеруючим, репаративним, протизапальним, знеболювальним засобом), досліджено структурні особливості (на думку експерта, елемент «хондр» є домінантною складовою назви лікарського засобу), з'ясовано місце в системі загальнонаукової та вузькогалузевої (медичної) термінології. Також фахівець мав встановити, чи можна вважати перший компонент складного терміна «хондро» запозиченим із назви медичного препарату іншого виробника ліків. Зауважимо, що експерт зробив висновок про наявність в обох позначеннях розрізняювальної здатності.

Питання схожості до ступеня змішування вирішується за допомогою лінгвістичної експертизи також у справі № 2-3386-1/2010 про порушення прав на використання знаку для товарів і послуг *«Russian Ice»* наявністю міжнародної реєстрації знака для товарів і послуг *«Руський Лед»*. Експерт мав з'ясувати, як сприймають пересічні громадяни України обидві назви – як схожі до ступеня змішування або іншомовний варіант становив для них лише набір звуків, що утворили слова, зміст яких для більшості українців невідомий. Для цього були проаналізовані графічне та звукове позначення назви *«Russian Ice»*, які дозволили підтвердити припущення про недостатність мовної компетенції споживачів, щоб змішувати ці назви.

Семантика слова є предметом експертного дослідження в справі № 910/3024/13 28.10.13. У цьому випадку експерт мав з'ясувати лінгвістичне значення слова *«антисептичний»* у контексті спору про введення в оману споживачів щодо антисептичних властивостей туалетного паперу торговельної марки «Кохавинка». Згідно з висновком експертного лінгвістичного дослідження від 19 лютого 2013 р. № 133 основне лінгвістичне значення компонента *«антисептичний»* у назві «Туалетний папір Антисептичний» – «знезаражений». Водночас у Постанові Київського апеляційного господарського суду від 23 січня 2014 р. наводиться низка більш вичерпних тлумачень цього поняття, причому до уваги беруться не лише матеріали «Вікіпедії» (вільної енциклопедії), різноманітних енциклопедичних видань, але й залучаються роз'яснення, надані спеціалізованими установами – Інститутом мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного, Інститутом епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л. В. Громашевського Національної академії медичних наук України. Наводиться також лінгвістичне значення поняття «антисептик», «антисептика» із Великого тлумачного словника сучасної української мови, а також технічних словників, що має істотне значення для вирішення справи про зміст терміну *«антисептичний»*. У рішенні зауважується, що помилкою при проведенні лінгвістичного дослідження було його виокремлення та розгляд без зв'язку з контекстом, а саме словами «туалетний папір». Це дозволяє дійти висновку, що об'єктом судового спору може стати лексема, виокремлена з контексту та проаналізована без його врахування, тоді як рекламодавець передбачає, що конкретне значення слова буде реалізоване саме у зв'язку з іншими лексемами.

Експертне дослідження висловлювання з метою тлумачення його семантичного (сміслового) змісту фіксуємо в справі № 29н/5014/682/2012. У судовому рішенні зазначено, що експертній установі було запропоновано з'ясувати семантичне значення виразу *«кредит на всі групи товарів»*, вжитий у рекламному тексті *«Кредит на всі групи товарів 0 % без комісій, страхування та інших прихованих умов»*. Як наслідок, було з'ясовано, що він не може тлумачитися споживачами як інформація про реалізацію всіх без винятку товарів шляхом оформлення кредиту за вказаною процентною ставкою. Окрім того, необхідно було встановити рівноцінність висловів *«кредит на всі групи товарів»* і *«кредит на всі товари»*, зокрема встановити, чи можна вираз *«кредит на всі групи товарів»* розуміти як *«кредит на весь товар»*, що продається в магазині. За висновком експертизи, їх ототожнення є безпідставним, оскільки перший із них означає, що в кожній товарній групі є товар, на який можна отримати відповідний кредит, тоді як другий – що немає жодного товару, який би не продавався шляхом надання кредиту на цих умовах.

Схожий випадок фіксуємо в справі № 903/26/14. Тут експерт мав з'ясувати наявність чи відсутність мовних одиниць, які надають (можуть надавати) виразам *«стоматологи рекомендують Сенсодин»* та *«стоматологи України рекомендують Сенсодин»* значення генералізації, а також наявність чи відсутність таких елементів, які створюють можливість для сприйняття висловів *«стоматологи рекомендують Сенсодин»* та *«стоматологи України рекомендують Сенсодин»* як категоричних вказівок, що всі без винятку стоматологи України рекомендують споживачам купувати лише зубні пасти Сенсодин, тобто імперативність значень цих фраз.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, в Україні рекламний текст може потребувати роз'яснень експерта-лінгвіста найчастіше в тому разі, якщо існує підозра, що використані мовні одиниці можуть бути на смисловому (семантичному) рівні схожими чи тотожними, що спричинить їх змішування споживачами. Експерту зазвичай пропонується дати відповідь про ступінь такої схожості, а також встановити лексичне значення спірних мовних одиниць, імовірність надання виразам значення генералізації тощо. Перспективними видаються дослідження методів аналізу спірних мовних одиниць рекламного тексту, виявлення імпліцитного смислу деяких із них тощо з метою розв'язання лінгво-правового конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амири Л. П. К вопросу о лингвистической экспертизе текстов рекламной коммуникации / Л. П. Амири // [електронний ресурс]. – <http://siberia-expert.com/publ/4-1-0-317>
2. Богославська М. О. Судова лінгвістична експертиза: процесуальні і криміналістичні аспекти : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Богославська М. О. ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2009. – 19 с.
3. Медведева Е. В. Рекламная коммуникация / Е. В. Медведева. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 278 с.
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень // Офіційний вісник України від 03.12.1998. – 1998. – № 46. – С. 172

Черноус О. Рекламный текст как объект лингвистической экспертизы.

В статье рассмотрены основные виды лингвистической экспертизы, которые чаще всего назначаются судами в Украине. Основное внимание уделяется семантическому (смысловому) и терминологическому исследованиям спорного языкового материала, определены сущность и задачи таких экспертиз. В работе приведены основные причины, по которым фрагменты рекламного текста могут становиться объектами судебно-лингвистической экспертизы. На примере назначенных судом лингвистических экспертиз описываются языковые единицы рекламного текста, которые послужили причиной культурно-правового конфликта и соответственно нуждались в специальных разъяснениях судебного эксперта-лингвиста. В результате исследования выяснено, что чаще всего специалист должен определить семантическое (смысловое) сходство языковых единиц, установить степень такого сходства, в частности определить, не смешивают ли их потребители рекламы, могут ли такие лексемы быть взаимозаменяемыми. В статье обозначены также типичные вопросы, которые подлежат решению и предлагаются эксперту в делах, связанных с необходимостью толкования спорного фрагмента рекламного текста. Также описаны основные направления исследования языкового материала экспертом-лингвистом.

Ключевые слова: лингвистическая экспертиза, семантическое (смысловое) экспертное исследование, рекламный текст, степень сходства языковых единиц до смешивания.

Chornous O. Advertising Text as an Object for Forensic Linguistics.

The paper deals with the basic types of forensic linguistics, which are most frequently used in legal proceedings in Ukraine. Primary attention is paid to semantic and terminological studies of questionable lingual material. It is determined the essence and main tasks of such examinations. The paper presents the basic reasons for which the advertising text fragments can be the objects of judicial- linguistic examination.

Based on the example of the linguistic examinations appointed by trial courts it was described the lingual material of advertising text, which served as the reason for law conflict and is needed the special explanations by judicial expert-linguist. It is explained that most frequently the specialist must determine the semantic similarity of lingual units, establish the degree of this similarity and determine if users of advertisement can mix up these lingual units. Sometimes experts should determine if analyzed lexemes can be interchangeable. In the article it is listed the typical questions, which can be the subject to the judicial examination and can be proposed to expert in the matters, connected with the need for the interpretation of the questionable fragment of advertising text. The basic methods of lingual material research by expert-linguist are also described.

Key words: forensic linguistics, a semantic analysis, advertising text, the degree of the lingual units' similarity up to the mixing.

Олена Шатілова
(Кременчук)

УДК 808.5:811.161.2

НАУКОВИЙ ТА НАВЧАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ: ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

Статтю присвячено питанням взаємодії наукового та навчального дискурсів на різних рівнях мовної системи. Окреслено поняття «науковий дискурс» і «навчальний дискурс», порівняно їхні цілі й стратегії. Здійснено спробу порівняльного аналізу наукових текстів і їхніх перероблених аналогів, призначених для навчальних цілей, на лексичному рівні. Зіставлено наукові й навчальні зразки текстів у семантичному аспекті. Матеріалом для дослідження обрано тексти наукового стилю. Взаємодію наукового та навчального дискурсів розглянуто на прикладі текстів з однієї тематики, розрахованих на колеґ і студентську аудиторію. З'ясовано, що навчальні тексти є трансформацією наукових текстів у сферу дидактичної комунікації. Виявлено доцільність детального дослідження вживання ментальних перформативів. Доведено, що тексти наукового дискурсу організовані особливим чином за допомогою обраних для демонстрації дієслів. Вони найбільшою мірою репрезентують цілі дослідження, адже є частотними в наукових текстах і зумовлюють їхню логічну організацію, об'єктивуючи розумові операції автора, вибудовуючи сюжетну та композиційну лінії роздумів.

Ключові слова: дискурс, науковий дискурс, навчальний дискурс, взаємодія дискурсів, ментальний перформатив.

Постановка проблеми. Останнім часом процес соціальної комунікації розглядають в аспекті взаємодії різних типів дискурсу. Дискурс як складний соціолінгвістичний феномен у сукупності прагматичних, соціокультурних, психологічних та інших чинників знаходиться в чітко окресленому комунікативному середовищі й виявляється через взаємодію комунікантів. Його породжує низка лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, що виступають необхідною передумовою ефективного функціонування дискурсу.

Дискурс як явище в комунікативному середовищі здатний розвиватися під дією внутрішніх чинників. У цьому аспекті він став об'єктом зацікавлення таких науковців, як Н. Д. Арутюнова, М. О. Вінтонів, Т. ван Дейк, О. Т. Ішмуратова, В. В. Красних, Г. Г. Почепцов та ін. Дослідниками висвітлено різні аспекти проблеми вивчення та функціонування дискурсу в комунікативному середовищі.

Цікавим є аналіз поняття «дискурс» через призму його адресованості [1]. **Актуальність** такого дослідження зумовлена посиленням зацікавлення до лінгвістичного опису передбачуваного адресата комунікації, тобто «введення у фокус лінгвістики розгляду феномена життя, в центрі якого перебуває людина з усіма її психічними складниками і станами, формами соціального існування й культурної діяльності» [1, с. 3-4]. Зверненню лінгвістів до проблеми адресованості є усвідомлення того факту, що в породженні мовлення значну роль відіграє не лише врахування чинника мовця, а й чинника адресата, тобто оцінка його знань, віку, розуму, стану, приналежності до соціальної верстви тощо. Так, схожі на перший погляд науковий і навчальний дискурси суттєво різняться чинником адресата.

Метою роботи є дослідження взаємодії наукового та навчального дискурсів. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) окреслити поняття «науковий дискурс» і «навчальний дискурс»;
- 2) визначити цілі й стратегії наукового та навчального дискурсів;
- 3) здійснити порівняльний аналіз наукових текстів і їхніх перероблених аналогів, призначених для навчальних цілей, на лексичному рівні;
- 4) зіставити наукові й навчальні зразки текстів у семантичному аспекті.

Предметом вивчення обрано процес соціальної комунікації, розглянутий в аспекті взаємодії різних типів дискурсу як її складників.

Матеріалом обрано тексти наукового стилю [3, 4, 5, 6]. Взаємодію наукового та навчального дискурсів розглянуто на прикладі текстів з однієї тематики, розрахованих на колеґ і

студентську аудиторію. Варто зазначити, що навчальні тексти є трансформацією наукових текстів у сферу дидактичної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою наукового дискурсу є процес створення нового знання про предмет, явище, їхні властивості та якості, представлені у вербальній формі й зумовлені комунікативними канонами наукового спілкування. Навчальний дискурс репрезентує інформацію про певний предмет, явище, про їхні властивості чи якості з метою навчання через сприйняття, переосмислення й розуміння. Цілі та стратегії наукового та навчального дискурсів різні. Зіставлення стратегій демонструє відмінність учасників процесу комунікації цих типів дискурсів, різницю їхніх рольових позицій. Так, у науковому дискурсі адресатами є дослідники, вчені, а характерною особливістю комунікації є принципова рівність учасників наукового спілкування. У навчальному дискурсі викладач є одночасно й дослідником, і педагогом, з одного боку, а студенти, з другого боку, є реципієнтами інформації. Зазвичай в анотаціях до наукових і науково-навчальних текстів уміщено інформацію про їхню адресованість. Наприклад: для студентів денної та заочної форм навчання за напрямом 6.050201 – «Системна інженерія» (у тому числі скорочений термін навчання) [5, с. 2]; для студентів зі спеціальності 6.091400 - «Системи управління та автоматики» [6, с. 2] або Призначено для студентів спеціальностей 7092206 - «Електричні машини і апарати», 7092205 - «Електропобутова техніка» і може бути корисною для студентів технічних вузів, аспірантів та інженерно-технічних працівників [3, с. 2]; Матеріал лекцій може використовуватися як студентами, що одержують базову освіту по зазначеній спеціальності, так і слухачами відділення перепідготовки ФПК, що одержують нову спеціальність, а також судовими електриками й електромеханіками [4, с. 2]. У свою чергу, різниця в адресатах у розглянутих дискурсах передбачає відмінності в змістовій частині контенту відповідно до їх когнітивних рівнів. Різні комунікативні стратегії наукового та навчального дискурсів передбачають неоднаковий характер репрезентації інформації: у науковому – у формі роздумів, у навчальному – в інформаційно-пояснювальній формі. Зміст навчальних текстів не є довільним, а регламентований нормативними освітніми документами, зокрема навчальними планами й робочими програмами курсів. Наукові тексти також не позбавлені певної регламентації. Проте вона стосується переважно композиції наукового твору й оформлення. Вибір інформативного вмісту наукового тексту є достатньо вільним для автора, адже в ньому викладено результати творчої рефлексії над предметом дослідження.

Комунікативні стратегії реалізовані як у власне-мовному плані, так і у вигляді структурних і функційно-мовленнєвих втілень. На лексичному рівні тексти наукового дискурсу характеризуються високою насиченістю термінами (і загальноновживаними, і вузькоспеціальними), визначеннями понять, особливо введених уперше. У навчальних текстах також присутні терміни та визначення понять, але кількість їх менша, ніж у наукових текстах, зокрема в них вміщено менше вузькоспеціальної термінології. Автори навчальних текстів намагаються інтерпретувати визначення понять і термінів у доступній для засвоєння формі. Вони прагнуть спростити матеріал, виключаючи складні мовні звороти, уникаючи несуттєвих для розуміння головного змісту термінів тощо. У разі дослівного цитування визначення з наукового тексту його роз'яснюють, розставляючи акценти, виділяючи основне. Наприклад: Директива *dw* дозволяє заносити в пам'ять програм двобайтові числа. У цій директиві, як і в директиві *db* числа можна заносити через кому. Приклад лістингу фрагмента програми наведений на рисунку 4.

0023 0001	294	dw 1,2,0abh,'a','QW'
0025 0002		
0027 00AB		
0029 0061		
002B 5157		

Рис. 4 – Застосування директиви *dw*.

У правій колонці лістингу наведені адреси, до яких будуть занесені числа, директиви *dw*, що є операндами. У наступній колонці наведені двобайтні числа, які заноситимуться в пам'ять програми мікроконтролера. Далі автор наводить роз'яснення: «Зверніть увагу, що не зважаючи

на те, що перші два операнди складаються тільки з однієї цифри, в пам'ять мікроконтролера заносяться чотири шістнадцятирічні цифри (двобайтне число)» [5, с. 8];

«Послідовний інтерфейс – мікросхема, яка реалізує пересилку інформації в послідовному коді по двопровідній лінії. Імпульси напруги двійкових кодованих чисел (біти) передаються послідовно один за іншим (біт за бітом). Послідовний інтерфейс служить для пересилки інформації між окремими комп'ютерами (телефонними лініями) або між керуючим комп'ютером і окремим об'єктом управління (більш ніж на 5-10 м)». Далі автор наводить коментар: «Зазвичай послідовний інтерфейс використовується в парі з модемом – модулятором-демодулятором, а також може використовуватися для зв'язку МК з комп'ютером» [3, с. 24].

Значна частина навчальних посібників готується викладачами зі спеціальних дисциплін для студентів старших курсів і магістрів, що передбачає поглиблене вивчення професійних питань. Висвітлення фахових проблем, питань передбачає викладення наявних концепцій, поглядів, перспектив розвитку тощо. Знання з розроблюваних напрямів науки необхідні студентам, які завершують навчання й залучаються до процесу наукових досліджень. Ця особливість навчальної літератури зі спецкурсів пояснює присутність вузькоспеціальних термінів у значній кількості. Окрім того, в монографії автором викладено одну концепцію, а студентам подають низку наявних поглядів на цю проблему, тому можна зробити висновок, що під час взаємодії наукового та навчального дискурсів відбувається зміна інформативної частини відповідно до когнітивного рівня розвитку адресата. Це відбивається на термінологічному наповненні тексту.

Щодо семантичного аспекту аналізу проблеми, то з усього різноманіття семантичних особливостей для демонстрації доцільно розглянути дієслівну групу ментальних перформативів. Тексти наукового дискурсу організовані особливим чином за допомогою обраних для демонстрації дієслів. Вони найбільшою мірою репрезентують цілі дослідження, адже є частотними в наукових текстах і зумовлюють їхню логічну організацію, об'єктивуючи розумові операції автора, вибудовуючи сюжетну та композиційну лінії роздумів.

Ментальні перформативи виражені:

- 1) дієсловами у формі 1-ої особи множини майбутнього часу (зупинимось на, зауважимо, звернемо увагу на тощо);
- 2) дієсловами у формі інфінітива з модальним або оціночним словом (важливо нагадати, необхідно відзначити, слід зауважити, важко визначити, варто виокремити тощо);
- 3) безособовими формами (виявлено, що..., з'ясовано, за яких умов..., відокремлено, проаналізовано тощо);
- 4) дієсловами у формі 3-ої особи множини теперішнього часу (розглядають, тлумачать, присвячують праці тощо);
- 5) дієприслівниковими зворотами чи дієприслівниками (враховуючи вищесказане, висуваючи гіпотезу, висловлюючи припущення тощо).

Ментальні перформативи є метатекстовими компонентами наукового дискурсу, які допомагають структурувати текст, полегшуючи його сприйняття адресатом. У навчальних текстах таку особливість організації матеріалу зберігають: Для зниження ймовірності помилки виявлення помилки різця в процесі роботи комбайна слід аналізувати кілька послідовно розрахованих в режимі реального часу значень k_{12r} ; Питанням створення та дослідження роботи прохідницьких комбайнів присвячені праці багатьох науково-дослідних інститутів, проектно-конструкторських організацій, вищих навчальних закладів і заводів-виробників гірничого обладнання. Значний внесок у розв'язання цих питань здійснено академіками Докукіним А.В., Поляковим М.С., Потураєвим В.М., Франчуком В.П.; Зміну ресурсу елементів трансмісії оцінено за величиною $< \dots >$ [3].

У науковому дискурсі етапи роздумів можуть бути марковані й дескриптивними (непрямими) варіантами ментальних перформативів (як ми вже відзначали тощо), що являють собою завуальовані перформативи. Окрім того, до дискурсивних слів належать одиниці, які визначають порядок кроків-суджень і їхню логічну послідовність (по-перше, по-друге, нарешті, водночас, перш за все тощо), конектори (сполучники й сполучні слова) та інші вирази, серед яких

можуть бути метатекстовіоператори (на думку автора, за словами <...>), що передбачають сентенційний аргумент.

У текстах навчального призначення дискурсивні маркери, описані вище, також використовують для ефективності організації тексту: *По-перше, це зумовлено багатоваріантністю дискретного інтегрування. По-друге, у відносно складних моделях, як правило, мають місце зворотні зв'язки, що <...>* [5]; *Слід відзначити, що розглянуте вище стосується лінеаризованого випрямляча* [6].

Значення ментальних перформативних дієслів, які утворюють висловлення з абстрактними іменниками такими, як *гіпотеза, ідея, думка, концепція, проблема, аналіз* тощо, проектується на розумову діяльність, такі дієслова характерні для наукових текстів. Загалом ментальні перформативні висловлення дозволяють у суворій логічній послідовності вибудовувати міркування в тексті. Щодо навчального дискурсу, в якому знаходять відображення вже готові для вивчення та сприйняття наукові ідеї, поняття, то в них подібні перформативні висловлення не вживають, оскільки беруть готові наукові дані й немає необхідності будувати докази, висувати ідеї, гіпотези, вводити поняття тощо, адже всі ці розумові операції здійснено дослідниками, вченими, а в навчальних цілях використовують уже доведені, апробовані, точні результати.

За лексичним значенням такі дієслова можуть формувати ментальні перформативні висловлення: іллокутивні; перцептивні; дієслова на позначення фізичної дії; дієслова, які визначають процес розумової діяльності (фазисні); ментальні; семіотичні; світопороджувальні предикати [7].

У наукових текстах використовують усі групи дієслів, які утворюють ментальні перформативні висловлення. У текстах навчальних задіяні не всі групи дієслів, що входять до складу ментальних перформативів: іллокутивні дієслова не використовують; «фізичні» дієслова використовують не в повному обсязі, а лише разом із абстрактними іменниками (*ідея, теорія, наслідки, гіпотеза, думка, концепція, проблема* тощо). Найчастіше ментальні перформативи з «фізичними» дієсловами знаходять застосування в навчальному дискурсі з природничих наук, де необхідно доводити теореми, вивчати закони (фізичні, хімічні та ін.), розв'язувати задачі (математичні, фізичні та ін.), будувати графіки тощо. Цими ж галузями знань найчастіше обмежено застосування світопороджувальних предикатів (*припустимо, уявімо, представимо* і под.). Перформативи з перцептивними дієсловами у своєму складі супроводжують ілюстрування й наведення прикладів, цитування, аргументування. Дієслова, які визначають процес розумової діяльності, семіотичні, власне-ментальні посідають певне місце в навчальних текстах і беруть участь в їх організації. Так, перформативи із семіотичними дієсловами виокремлюють інформацію в тексті, актуалізують увагу (*слід відзначити, підкреслити, виокремити* тощо):

Слід відзначити, що параметри $c_{\omega 0}$, $c_{\omega 1}$ та $c_{\omega 2}$ визначаються так само як і у виразах (4.1) та (4.2), але з урахуванням кратності інтервалів $T_{\omega}/T_u = \lambda \nu$ [5];

Аналіз інформаційних джерел та досвід виконаних розробок свідчить, що можна виділити три основні варіанти: <...> [6];

Отже, у такому варіанті зовсім не враховано часову затримку при функціонуванні силових перетворювачів, про наявність якої свідчать результати досліджень. При цьому отримані результати слід вважати некоректними [6].

Імпліцитне використання функцій ментальних перформативів приховано за структуруванням текстів наукового дискурсу (заголовки, рубрикація, нумерація). Заголовок, підзаголовок замінює перформативне висловлення. Риторичні засоби, що експліцитно структурують викладення наукового матеріалу, взаємодіють із перформативними висловленнями й полегшують сприйняття тексту. Навчальні тексти теж логічно структуровані за допомогою рубрикації, нумерації, у них вживають запитання. Усе це також сприяє ефективній перцепції тексту.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Отже, ментальні перформативи є засобом взаємодії з адресатом, вони ніби вказують точний маршрут розумової діяльності, а їх вилучення неможливе без наслідків для учасників спілкування. Ментальні перформативи маркують моменти міркувань, композиційну та сюжетну лінії. Таким чином, під

час взаємодії наукового та навчального дискурсів відбувається зміна комунікативних стратегій: у науковому та навчальному дискурсах вони різні; відмінні моделі адресант – адресат; різняться характер викладення інформації: міркування – в науковому дискурсі та інформаційно-пояснювальна форма – у навчальному. На лексичному рівні також наявні зміни: наукові тексти є більш насиченими вузькоспеціальною та загальнонавчальною термінологією, ніж навчальні. На семантичному рівні зміни репрезентовано у вживанні ментальних перформативів, які є метатекстовими компонентами, що організовують логічне викладення матеріалу, вказуючи на діалогічність дискурсивного спілкування.

Запропонована стаття є спробою різноаспектного порівняльного аналізу наукового та навчального дискурсів, але не претендує на вичерпність дослідження проблеми. Перспективним є подальше зіставлення засобів взаємодії з адресатом, а також прийомів полегшення сприйняття в науковому та навчальному дискурсах як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Изв. АН СССР. Сер. Лит. и яз. - 1981. - Т. 40. - № 4. - С. 356-357.
2. Вінтонів М. О. Речення-висловлення з фокусом контрасту в сучасній українській мові [Текст] / М. О. Вінтонів // Український синтаксис : навчально-практичний комплекс : [в 2 ч.] / А. П. Загнітко, М. О. Вінтонів, Л. В. Сегін. – Донецьк-Слов'янськ : ДонНУ, 2010. – С. 382-388.
3. Грищук Ю. С. Мікропроцесорні пристрої / Ю. С. Грищук. - Харків : НТУ «ХПІ», 2007. - 280 с.
4. Дворак М. М. Мікропроцесорні пристрої / М. М. Дворак. – Керч : Видавничий центр КДМТУ, 2006. – 150 с.
5. Конох І. С. Методичні вказівки щодо виконання лабораторних робіт з дисципліни «Основи програмування мікропроцесорів» для студентів за напрямом 6.050201 – «Системна інженерія» / І. С. Конох. - Кременчук : Вид-во КрНУ, 2011. - 34 с.
6. Конох І. С. Методичні вказівки щодо виконання лабораторних робіт з дисципліни «Основи програмування мікропроцесорів» для студентів усіх форм навчання спеціальності 6.091400 «Системи управління та автоматики» / І. С. Конох. - Кременчук : Вид-во КрНУ, 2007. - 40 с.
7. Рябцева Н. К. Ментальные перформативы в научном дискурсе / Н. К. Рябцева // Вопросы языкознания. - 1992. - № 4. - С. 12-29.

Шатилова Е. Научный и учебный дискурсы: функциональные особенности взаимодействия.

Статья посвящена вопросам взаимодействия научного и учебного дискурсов на различных уровнях языковой системы. Обозначены понятия «научный дискурс» и «учебный дискурс», сравнены их цели стратегии. Осуществлена попытка сравнительного анализа научных текстов и их упрощённых аналогов, предназначенных для учебных целей, на лексическом уровне. Сопоставлены научные и учебные образцы текстов в семантическом аспекте. Материалом послужили тексты научного стиля. Взаимодействие научного и учебного дискурсов рассмотрено на примере текстов одной тематики, рассчитанных на коллег и студенческую аудиторию. Учебные тексты являются трансформацией научных текстов в сферу дидактической коммуникации. Доказана целесообразность детального изучения употребления ментальных перформативов. Установлено, что тексты научного дискурса организованы особым образом с помощью избранных для демонстрации глаголов. Они в наибольшей степени репрезентируют цели исследования, так как являются частотными в научных текстах и обуславливают их логическую организацию, объективируя мыслительные операции автора, выстраивая сюжетную и композиционную линии рассуждений.

Ключевые слова: дискурс, научный дискурс, учебный дискурс, взаимодействие дискурсов, ментальный перформатив.

Shatilova O. Scientific and Educational Discourses: Functional Features of Interaction.

The article is dedicated to the interaction of scientific and educational discourses at various levels of the language system. The concepts of «scientific discourse» and «educational discourse» were outlined and their objectives and strategies were compared. Also was made an attempt of a comparative analysis at the lexical level of scientific texts and their recomposed analogues intended for educational purposes. Samples of scientific and educational texts were compared in semantic aspect. The texts of scientific style were selected as a material for the study. The interaction of scientific and educational discourses was studied through the example of texts of the same subject designed for colleagues and student audience. It was discovered that educational texts are the transformation of scientific texts in the field of didactic communication. The relevance of a detailed study of the use of mental performative was elicited. It also was proved that the texts of scientific discourse are organized in a special way through the use of selected for demonstration verbs. They represent the research objectives to the fullest extent because they are frequently used in scientific texts and determine their logical structure, objectify operation of the author's mind and build the plot lines and compositional line of reasoning.

Key words: discourse, scientific discourse, educational discourse, interaction of discourses, mental performative.

Олег Шлапаков
(Артемовск)

УДК 81'42

ПАРАМЕТРЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ НЕПРЯМЫХ ФОРМ РЕАЛИЗАЦИИ РЕЧЕВОГО ЖАНРА «ПОЗДРАВЛЕНИЕ»

Статья посвящена изучению параметров идентификации не прямых форм реализации речевого жанра «поздравление» в английской, французской, украинской и русской речевых культурах. При выборе конкретного способа воплощения интенции адресант практически никогда не ограничивается прямыми формами ее выражения – ряд мотивов обуславливает обращение автора к не прямой коммуникации. Непрямые формы выражения интенции позволяют делать речь более экономной, дают возможность выразить дополнительные оттенки значения, эмоции и т.д. Косвенность проявляется через формальное и содержательное взаимодействие двух разных языковых единиц; это есть связь означающего одного знака и означаемого другого знака, называемая диадой из двух языковых сущностей. Для идентификации не прямой формы реализации любого речевого жанра необходимо обозначить четкий набор определяющих параметров. Это в свою очередь позволит определить ряд наиболее распространенных диад, лежащих в основе формирования не прямых форм реализации речевого жанра «поздравление».

Ключевые слова: не прямая коммуникация, речевой жанр, диада, коммуникативная ситуация, модальность, эмотивность.

Постановка проблемы. В процессе общения коммуниканты часто прибегают к использованию не прямых форм выражения своего намерения. Косвенность – это формальное и содержательное соединение двух разных языковых единиц, связь означающего одного знака и означаемого другого знака.

Анализ последних исследований и публикаций. Эту связь означающего и означаемого В. В. Дементьев назвал «диадой из двух языковых сущностей» [4, с. 62]. *Диады*, по его мнению, – *базовые единицы не прямой коммуникации*. Исследователь отмечает близость диад и языковых знаков, поскольку обоим присущи: 1) двусторонность (означающее $\neq$ означаемому); 2) произвольность (обеспечивает бесконечность диад) [4, с. 62–65].

Целью данной статьи является определение не прямых форм существования речевого жанра «поздравление». Достижение поставленной цели предполагает решение следующих **задач**: 1) определить параметры, позволяющие идентифицировать не прямые формы реализации речевых жанров; 2) установить наиболее распространенные диады речевого жанра «поздравление».

Изложение основного материала исследования. Для идентификации не прямой формы реализации жанра речи «поздравление» необходимо обозначить четкий набор определяющих параметров. Искомые параметры можно вычлени из результатов сопоставления первичного и вторичного жанров. Высказывание приобретает косвенный смысл лишь при реализации в нетипичном коммуникативном контексте.

Сравним первичный жанр поздравления (1) с жанром «издевка», употребленным Коровьевым в романе М. А. Булгакова «Мастер и Маргарита» в форме поздравления (2), и определим, что потерял вторичный жанр поздравления в отличие от первичного.

(1) Главный герой выходит из здания суда помилованным. Вера подбегает к нему и говорит: «*Поздравляю*». В отличие от нее он относится к успеху равнодушно. Праздничность ощущает она, а не он (к/ф «Железнодорожный роман»).

(2) – *Поздравляю вас, господин совраиши* (М. А. Булгаков. Мастер и Маргарита).

В рассматриваемых случаях первичный и вторичный жанры отличаются прежде всего типами коммуникативных ситуаций, в которых они функционируют. Так, ситуация общения первичного жанра характеризуется благожелательным отношением собеседников друг к другу; коммуникативной целью является усиление положительного эмоционального настроения, в котором находится собеседник. Промежуточной целью является желание адресанта выразить адресату радость, удовлетворение по поводу связанного с ним события (Вера выражает свои искренние

положительные эмоции). Ситуация была мотивирована событием, которое оценивается адресантом как удачное, благоприятное для адресата и имеющее к нему непосредственное отношение, а точнее, относится к типу «успешные / удачные события для адресата», что и является предметом речи собеседников. Описанные характеристики позволяют отнести данную ситуацию к поздравительному типу.

Первую и вторую ситуации объединяют параметры кода, канала общения и формы сообщения. Однако вторая ситуация характеризуется неблагоприятными взаимоотношениями собеседников; коммуникативной целью адресанта является желание выразить негодование по отношению к своему визави. Ситуация не была вызвана удачным, благоприятным для адресата событием, и предметом речи стало неприемлемое для адресанта поведение адресата. Таким образом, у нас нет оснований определить вторую ситуацию как поздравительную.

Итак, отличить жанровую реализацию «поздравления» как таковую от других жанров реципиенту позволяют параметры ситуации общения, четкий набор которых относит последнюю к поздравительному типу. Следовательно, первым параметром, идентифицирующим косвенный жанр речи, является экстралингвистический признак – **коммуникативная ситуация**. Согласно В. В. Дементьеву, «ситуация – это ключ к пониманию».

Во-вторых, рассматриваемые примеры, на наш взгляд, содержат прямо противоположные эмоционально-оценочные компоненты. Так, Вера в кинофильме «Железнодорожный роман» выражает благожелательное отношение и положительную оценку своего собеседника. Поздравление же Коровьева из романа «Мастер и Маргарита» является отрицательно оценочным, что проявляется в языковой единице окказионального характера «соврамши» и в соответственном типе интонации. Таким образом, жанр речи «поздравление» характеризуется наличием положительного эмоционально-оценочного компонента, что в терминах лингвистики называется положительной коннотацией.

Коннотацию можно определить как любой информативный компонент, который дополняет денотативное, а также грамматическое содержание языковой единицы узувального или окказионального характера и придает ей экспрессивную функцию на основе сведений, соотносимых с эмпирическим, культурно-историческим, мировоззренческим знанием говорящих на одном языке, с эмоциональным или ценностным отношением говорящего к обозначаемому. Таким образом, объективное содержание языковых единиц противопоставляется субъективной природе коннотаций. Коннотация связана со всеми эмотивно-прагматическими аспектами текста, создающими его экспрессивную окраску. Языковые сущности, содержащие коннотации, реализуясь в высказывании, придают ему субъективную модальность.

Таким образом, вторым признаком, определяющим косвенный жанр речи, на наш взгляд, является лингвистическая категория **субъективной модальности**, которая является лингвистическим показателем субъективности автора. Языковая модальность служит ярким примером асимметрического дуализма языкового знака, так как одно и то же модальное значение может передаваться различными языковыми средствами и, наоборот, одно языковое средство может передавать разные модальные значения.

В современной лингвистической литературе модальность определяется как «функционально-семантическая категория, выражающая разные виды отношения высказывания к действительности, а также разные виды субъективной квалификации сообщаемого» [5, с. 303]. Основоположителем современного учения о модальности в языке является Ш. Балли, который противопоставил в высказывании два языковых пласта: модуса и диктума. Ему принадлежат знаменитые слова: «Мыслить – значит реагировать на представление, констатируя его наличие, оценивая его или желая <...> мысль нельзя свести к простому представлению, исключающему всякое активное участие со стороны мыслящего субъекта» [2, с. 44].

А. Г. Баранов выделил два основных направления лингвистического исследования модальности: таксономическое и функционально-прагматическое. В первом случае модальность рассматривается в качестве одного из выразителей предикативности предложения. Здесь традиционно выделяется два вида модальности: объективная и субъективная. «Функционально-прагматическое направление исследования ставит в центр модальных отношений субъектов общения, что возможно лишь при анализе текстовой деятельности» [1, с. 31]. Данное

направление можно назвать текстоцентрическим. Модальности текста определяются отношениями между действительным миром, текстом и субъектом текстовой деятельности.

А. Г. Баранов выделяет следующие виды модальностей текста: субъективная (межличностная, личностная) и референтивная. В основе межличностной модальности лежит активное отношение субъекта познания к действительности. Она включает три основные модальности, характеризующие цели и устремления автора: описать мир, изменить мир и дать ему оценку. Поэтому основное содержание межличностной модальности – интенциональность. Она характеризуется воздействием на интеллект, волю и эмоции реципиента. Соответственно, межличностная модальность подразделяется на деонтическую (предписывающую), эпистемическую (описывающую) и аксиологическую (оценивающую) [1, с. 34]. В речевой деятельности тип текста обычно выделяется по доминирующему типу субъективной межличностной модальности, поэтому о трех типах текстов – деонтическом, эпистемическом и аксиологическом – можно говорить лишь условно.

Чаще всего поздравление содержит в себе два вида межличностной модальности:

1) аксиологическую:

Хочу обнять тебя и успокоить, коснуться губ твоих, не в мыслях – наяву и прошептать на ушко, – «я с тобой, люби меня как я тебя люблю...» (Поздравление в день святого Валентина).

Et oui medames, comme l'as dit mon Amour je suis parisien maintenant et je n'ais plus de place pour un autre Amour. Emilie je t'aime d'amour. Gros Bisoux (Поздравление в день рождения).

Данный тип модальности выражается повествовательными формами предложения, включающими оператор субъективной эмотивной установки и сопровождаемыми специфической интонацией.

2) деонтическую:

*Sweet Tres! Promise yourself to be too large for worry, too noble for anger, too strong for fear and too happy to permit the presence of trouble. *Christian D Larson** (Поздравление по случаю победы в поэтическом конкурсе).

Показателем деонтической модальности поздравления является лексика, которую можно сгруппировать вокруг понятий, обозначающих материальные и духовные ценности социума, к которому принадлежат адресат и адресант. Предписываемый характер здесь заключается в образе предполагаемой будущности, выражаемой данной лексикой, к которой, по мнению автора, должен стремиться адресат.

К личностному типу модальности лингвисты относят модальность эмотивной установки. «Эмотивная установка субъекта текстовой деятельности – непосредственная оценочная актуализация его активности в ценностном отражении действительности» [1, с. 43]. Назовем некоторые вербальные средства выражения модальности эмотивной установки, которая помогает адресату идентифицировать косвенный жанр речи «поздравление».

1. К средствам выражения данного типа модальности, прежде всего, необходимо отнести лексические экспрессивные средства, занимающие центральное положение в системе выражения эмотивной установки. Лексическое обозначение положительного эмоционального состояния проявляется в прямой или косвенной, определенной или неопределенной номинациях.

А. Основным параметром прямой определенной номинации является непосредственное и определенное обозначение содержания положительного эмоционального состояния [1, с. 44].

В день святого Валентина не могу сдержать лавину одолевших меня чувств, открываю тайный шлюз, и любовь моя стремится, страстно пенится и мчится к самой лучшей на Земле, восхитительной, к тебе!

Si le soleil n'est pas au rendez-vous, nous savons qu'il se trouve dans vos coeurs.

Б. Прямая неопределенная номинация будет иметь место в случаях, когда положительные эмоции выражаются сравнением с общеизвестной жизненной ситуацией [1, с. 44].

You are a child of the Universe, no less than the trees or the stars, you have a right to be here. Desiderata.

В. Косвенная номинация эмоционального состояния всегда в какой-то степени неопределенна в том смысле, что здесь не обозначается эксплицитно содержание эмоционального состояния, а указываются лишь основные его качества. «"Язык" эмоций

включает не только и не столько паралингвистические поведенческие реакции, сколько обозначение основных качеств эмоционального состояния языковыми средствами» [1, с. 44].

Косвенная номинация эмоций и чувств осуществляется семами коннотативного компонента значения лексических единиц.

No words... It was a tough act to balance, but you did it! (поздравление другу).

Щоб ти здоx!.. Через сто років! (поздравление другу)

2. Грамматическими средствами выражения модальности эмотивной установки в косвенных поздравлениях являются особые, неконвенциональные синтаксические конструкции (например, инверсированная эмфатическая конструкция), а также случаи приобретения коммуникативными формами предложения вторичной функций в результате транспозиции.

True love, that's what I've found in you (поздравление любимой девушке).

Чтоб не хвататься вам потом за голову, за ум беритесь сразу, смолоду (поздравление молодоженам).

У мудрой хорошей жены нет мужу любому цены (поздравление невесте).

Довольно продуктивной формой поздравления в украинской культуре является описательная модель, где автором описывается желаемое для собеседника положение дел как факт, который уже совершился: «*Корови ти ся потелили – самих бичків народили, кобили ти ся пожеребили – самих жеребців народили*». Возможно также предвещение блага, которое обязательно совершится в будущем: «*Будуть стогойки, яко горойки, зберуться возойки, як чорні хмаройки*» [6, с. 101].

3. Следующим средством идентификации косвенного жанра речи поздравления является интонация, модальнодифференцирующая функция которой является одной из основных. Согласно этой функции интонация выражает отношение говорящего к предмету разговора и к коммуникативной ситуации, отражает в себе взаимоотношения между собеседниками и передает эмоциональное состояние автора в момент общения [5, с. 197].

Поздравления различаются на просодическом уровне в зависимости от экстралингвистических условий и отношения говорящего к собеседнику (доброжелательное, сдержанное).

Необходимо отметить интонационную автономность стилистических и модальных вариантов поздравлений, которая создается сложным взаимодействием тональных, динамических и темпоральных характеристик.

Именно интонация может быть языковым, да и, пожалуй, единственным показателем степени эмотивности / этикетности поздравлений.

Так, экспериментально-фонетическое исследование интонации английского речевого акта поздравления провела Л. В. Мудрик. Автор утверждает, что стиледифференцирующие черты интонации наиболее ярко проявляются в стилистических вариантах поздравлений с модальным оттенком доброжелательности в отличие от поздравлений сдержанного характера. Данные фонетического исследования показали, что все стилистические варианты поздравлений с модальным оттенком доброжелательности характеризуются различной степенью эмоциональной насыщенности, которая уменьшается в следующей последовательности:

а) официальные поздравления с авторитетом на стороне говорящего, доброжелательные по характеру;

б) официальные поздравления с равным социальным статусом коммуникантов, доброжелательные по характеру;

в) непринужденные поздравления, в разговоре между друзьями или близкими родственниками, доброжелательные по характеру [7, с. 16, 17].

Итак, идентификаторами косвенного жанра поздравления являются

1. Поздравительная коммуникативная ситуация с типичным набором ее параметров.

2. Субъективная модальность.

а) межличностная модальность, выражающая интенциональность жанра;

б) модальность эмотивной установки, выражающая эмоционально оценочную составляющую жанра.

Описанные параметры и определяют косвенный жанр речи «поздравление» как таковой. Обязательным признаком является ситуативный параметр; языковые же показатели, выражающие субъективную модальность, могут проявляться в незначительной степени.

Идентификация косвенных поздравлений позволила определить ряд диад, наиболее часто употребляемых в исследуемых нами языках.

– Признание – поздравление

Je ne trouve pas le remede pour vivre sans toi.

Посылаю валентинку / В виде сердца моего, / Но взгляди скорей в картинку – / Там найдешь ты и свое. / Ведь бывают чудеса: / Было сердце – стало два.

Walk With Me I Love Being Near You.

– Совет – поздравление

Dance as if no one were watching, sing as if no one were listening, and live every day as if it were your last.

Проводите старый год / От порога до ворот, / «В добрый путь», – ему скажите / И за все благодарите. / Пусть довольный он уйдет – / Старикам всегда почет. / Новый встретится ему, / Он шепнет о вас хвалу. – Чистый, юный Новый год / С добрым чувством к вам придет, / Будет радовать весь год – / Вот такой простой расчет.

– Напутствие – поздравление

Стараясь взять от жизни все, / Запомни правило одно, / Что у дающего рука / Не оскудеет никогда. / Делись с друзьями – и сама / Будь в дружбе с прибылью всегда!

– Сообщение – поздравление

Сиплю на вас жито, щоб довго вам жити, / Ще й пшеницю яру, щоб горя не знали. / Сиплю на вас просо, щоб мирно жилося, / Сиплю й овес, щоб вами пишався рід увесь!

В качестве косвенного поздравления в украинской культуре иногда выступают обрядовые диалоги. Например, домочадцы спрашивали у хозяина, который входил в дом рождественским утром с ведром воды: «Що несеш?», он отвечал: «Високою пінку, густую сметанку, великий шматок масла».

Особого внимания заслуживают поздравления, которые выражают комплимент, похвалу, благодарность.

Thanks, Dad. For Making My Life So Great

Lovely Mara, We have had news of fortune's munificence to you. Accept our compliments in this happy time. Nasun ibn Tifar

Bravo pour ta réussite ! Mes felicitations les plus sinceres.

Спасибі, матусю, спасибі, бабусю! / За щирість сердечну, турботу про нас. / За руки твої, що не знають спочину, / Готові на поміч прийти повсякчас. / Здоров'я вам!

Уважаемые учителя! Сегодня вы отмечаете свой профессиональный праздник – День учителя! Но вместе с вами его празднует вся Украина – и стар, и млад. Ведь в этот день каждый из нас вспоминает свои школьные годы и вас – наших любимых учителей. <...> Благодарю вас за ваш хлопотный, но такой благородный труд, за жар души и теплоту сердец, желаю вам счастья, здоровья и удач во всем. О. Н. Поповченко, депутат областного совета.

С одной стороны, подобные поздравления необходимо причислить к числу косвенных, однако значения слов «congratulation» (англ.) и «félicitation» (фр.), которые даны в аутентичных словарях, не позволяют нам этого сделать.

В справочнике Robert Pt. «Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue Francaise» дано следующее толкование слова «félicitation»: 1. Compliment de félicitation, par lequel on félicite; 2. Compliments que l'on adresse à qqn pour lui témoigner la part que l'on prend à ce qui lui arrive d'heureux. В словаре «Longman Dictionary of Contemporary English» синонимом к слову «congratulate» является «compliment» со значением «to tell someone that you like the way they look or that you are pleased with something that they have done». Помимо этого в «Roget's International Thesaurus» поздравление определено следующим образом: «CONGRATULATION, gratulation, felicitation».

Вызывает интерес и происхождение слов «congratulation» и «gratitude», что в переводе на английский и французский языки означает благодарность. Так, оба слова восходят к латинскому

слову «gratus»: congratulation = **com-** + **gratus** (заимствовано в англійський – 1500–1600 гг.); gratitude – заимствовано в англійський язык из французского около 1400–1500 гг.

Таким образом, поздравление в англійском и французском языках предполагает выражение комплимента, похвалы и благодарности.

Данное предположение подтверждается и структурой поздравлений, в составе которых во всех рассматриваемых языках наряду с речевыми актами поздравления, пожелания выступают также комплимент, похвала и благодарность: *Happy Father's Day. You're The Greatest; There is no time more fitting to say Thank You and to wish you a Happy Holiday Season and a New Year of health, happiness and prosperity.*

Таким образом, комплимент, похвала и благодарность выступают в качестве факультативных составных компонентов прямого поздравления.

Итоги и перспективы дальнейших научных исследований. Непрямая коммуникация довольно распространена в поздравительной коммуникативной сфере. Идентифицирующими признаками косвенных поздравлений, как показывают наши наблюдения, являются характерная поздравительная коммуникативная ситуация с определенным набором параметров, а также наличие субъективной модальности (межличностной либо модальности эмотивной установки). К числу наиболее распространенных диад, лежащих в основе формирования не прямых форм реализации речевого жанра «поздравление», принадлежат: 1) признание – поздравление; 2) совет – поздравление; 3) напутствие – поздравление; 4) сообщение – поздравление. Анализ материала показал относительно большое разнообразие диад в украинском и русском языках по сравнению с англійским и французским языками: предложение – поздравление; кодекс законов – поздравление; обрядовый диалог – поздравление; предупреждение – поздравление; рекомендация – поздравление и др. Перспективы дальнейших исследований заключаются в изучении не прямых форм реализации фатических речевых жанров.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баранов А. Г. Текст в функционально-прагматической парадигме: учебное пособие / А. Г. Баранов. – Краснодар : КГУ, 1988. – 90 с.
2. Борухов Б. Л. Речь как инструмент интерпретации действительности : (Теорет. аспекты) : дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.19 / Сарат. гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского / Борис Львович Борухов. – Саратов, 1989. – 190 с.
3. Дементьев В. В. Непрямая коммуникация и ее жанры / В. В. Дементьев. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2000. – 248 с.
4. Дементьев В. В. Коммуникативная генерика: речевые жанры как средство формализации социального взаимодействия / В. В. Дементьев // Жанры речи. Вып. 3. – Саратов : Колледж. – 2002. – С. 18 – 40.
5. Лингвистический энциклопедический словарь; гл. ред. В. Н. Ярцева; 2-е изд., дополненное. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 709 с.
6. Марченко Г. В. Обрядові побажання: структура і семантика тексту : дис. ... канд. філол. наук / Г. В. Марченко. – К., 2002. – 268 с.
7. Мудрик Л. В. Стилистические черты просодии англійского поздравления (экспериментально-фонетическое исследование) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Л. В. Мудрик. – Одесса, 1991. – 17 с.
8. Longman Dictionary of Contemporary English. – Longman education, 2002.
9. Robert Pt. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / Pt. Robert. – Paris, 1988. – 2176 p.
10. Roget's International Thesaurus. – Mawson, C.O.S., ed. – 1922.

Шлапаков О. С. Параметри ідентифікації не прямих форм реалізації мовленнєвого жанру «поздоровлення».

Стаття присвячена вивченню параметрів ідентифікації не прямих форм реалізації мовленнєвого жанру «поздоровлення» в англійській, французькій, українській і російській мовленнєвих культурах. Під час вибору конкретного способу втілення інтенції адресант практично ніколи не обмежується прямими формами її вираження – ряд мотивів обумовлює звертання автора до не прямої комунікації. Непрямі форми вираження інтенції дозволяють зробити мовлення більш економним, дають можливість виразити додаткові відтінки значення, емоції тощо. Непряма форма проявляється через формальну і змістовну взаємодію двох різних мовних одиниць; це є зв'язок означаючого одного знака і означуваного іншого знака, який називається діадою із двох мовних сутностей. Для ідентифікації не прямої форми реалізації будь-якого мовленнєвого жанру необхідно окреслити чіткий набір визначальних параметрів. Це у свою чергу дозволить знайти ряд

найпоширеніших діад, що лежать в основі формування непрямих форм реалізації мовленнєвого жанру «поздоровлення».

Ключові слова: непряма комунікація, мовленнєвий жанр, діада, комунікативна ситуація, модальність, емотивність.

Shlapakov O. S. Parameters of Identification of the Indirect Forms of Realization of the Speech Genre "Congratulation".

The article is devoted to studying the parameters of identification of the indirect forms of realization of the speech genre "congratulation" in the English, French, Ukrainian and Russian speech cultures. At the choice of a concrete mode of an embodiment of an intension the addressant is practically never limited to the direct forms of their expression – a number of motives makes the author appeal to the indirect communication. Indirect forms of expressing an intension make the speech more economical, give an opportunity to express additional shades of meaning, emotion etc. Indirectness is shown through the formal and substantial interaction of two different language units; it is a connection of the form of one sign and the content of another sign, which is called a dyad of two language essences. For the identification of an indirect form of realization of a speech genre it is necessary to designate an accurate set of defining parameters. This, in its turn, will let us define a row of the most widespread dyads which are the cornerstone of the formation of the indirect forms of implementation of the speech genre "congratulation".

Key words: indirect communication, speech genre, dyad, communicative situation, modality, emotiveness.

Катерина Юровських
(Київ)

УДК 811.111'42

**МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ НЕПОРОЗУМІННЯ
В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ**

У пропонованій статті розглядається поняття «мовна особистість» та її структурні рівні (вербально-семантичний, когнітивний та прагматичний), що проєктуються на висловлення. Надано загальну характеристику рівням висловлення та визначено базовий понятійно-категоріальний апарат на кожному з них. Представлено структуру ментальної репрезентації дискурсу, запропоновану Н. М. Печко, яка інкорпорувала різні підходи для комплексного уявлення про породження та сприйняття висловлення. На цій основі виокремлено рівні, на яких може відбутися непорозуміння. Проаналізовано приклади для унаочнення механізму виникнення непорозуміння у діалогічному дискурсі.

Ключові слова: мовна особистість, вербально-семантичний рівень, когнітивний рівень, прагматичний рівень, пресупозиція, концепт, фрейм, скрипт, сценарій, ментальна репрезентація, когнітивний дисонанс.

Постановка проблеми. Комунікативну ситуацію «непорозуміння» почали активно вивчати у 1980-х роках. Науковці першого покоління (Е. Вайганд, Дж. Остін, М. Даскал, Е. Щеглофф, К. Баззанелла) розглядали дане явище з позицій комунікативної прагматики та конверсаційного аналізу. Через певний період часу тематика вичерпалась, тим самим призвівши до «застою» у дослідженні непорозуміння. Але вже в останнє десятиліття можна спостерігати тенденцію до розширення кола галузей, що ініціюють вивчення комунікативного непорозуміння, тобто змінюється фокус дослідження. Така ситуація спровокована міждисциплінарністю, що панує у сучасних лінгвістичних розвідках. Комунікативне непорозуміння знаходиться на перетині таких наукових напрямків, як прагмалінгвістика, когнітологія, когнітивна соціологія, соціолінгвістика, психолінгвістика та інших. Оскільки межі дослідження даного феномену розширились, механізм виникнення непорозуміння та категоріальний апарат вимагають перегляду для більш комплексного та всеосяжного аналізу явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний момент вивчення комунікативної ситуації «непорозуміння» характеризується двома тенденціями: з одного боку – до звуження

об'єкту дослідження, з іншого – до розширення. У зв'язку із антропологічним поворотом у лінгвістичних студіях комунікативні явища почали розглядати у когнітивному ключі. На перший план досліджень виходять інтеріоризовані процеси, що лежать за цими явищами. Ця тенденція стосується і непорозуміння. Хоча з іншої сторони, цей феномен переноситься у міжкультурну комунікацію, де досліджують його передумови з огляду на різну культурну приналежність мовців.

Мета статті – акумулювати найсуттєвіші попередні здобутки у дослідженні непорозуміння, залучаючи інтердисциплінарний підхід, надати визначення базовому категоріальному апарату та представити механізм виникнення непорозуміння.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, одним з основних об'єктів вивчення у комунікації є мовець, тобто активний учасник, що конструює смисли, які хоче транслювати співрозмовникові. Він і буде виступати точкою відліку. Кожному комунікантові притаманна так звана «мовна особистість». Цей термін був введений у науковий вжиток Ю. М. Карауловим, який розуміє під мовною особистістю сукупність здатностей та характеристик людини, що обумовлюють створення і сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів), які різняться ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певною цільовою направленістю [2, с. 48].

Ю. М. Караулов визначив три рівні, на яких репрезентується мовна особистість комуніканта: вербально-семантичний, когнітивний і прагматичний. Вербально-семантичний рівень мовної особистості виражається у використанні лексики, граматичних структур, тобто залежить від володіння певною мовою. Когнітивний рівень репрезентується у систематизованій «картині світу» мовної особистості, що інкорпорується у тезаурус. Прагматичний рівень відображає «прагматикон», що охоплює мотиви, інтенції, установки та цілі, які передаються імпліцитно або експліцитно мовною особистістю в конкретних мовленнєвих актах [2, с. 48–57]. Всі ці рівні проєктуються на комунікацію та можуть бути виділені як у слові, так і в репліці та діалогічній єдності.

У висловленні ми також виділяємо три рівні: вербально-семантичний, що є власне текстом та есплікується в дискурсі; когнітивний, який є латентним; прагматичний, що, як правило, проявляється імпліцитно, але інколи може бути і експліцитним. Звичайно, такий розподіл є дещо приблизним та схематичним, адже в мовленні всі ці рівні дуже тісно між собою взаємопов'язані, та їхнє розмежування часом буває неможливим.

Вербально-семантичний рівень представляється а) пресупозицією – смисловий компонент, істинність якого необхідна для того, щоб висловлення не сприймалось як семантично аномальне та недоречне в даному контексті [6, с. 41]; б) власне текстурою дискурсу – той вербальний матеріал, який використовує мовець для передачі певного повідомлення та від якого відштовхується інтерпретатор для переходу до більш глибоких смислів.

На основі аналізу праць зарубіжних дослідників В. З. Дем'янков виділив 3 типи пресупозиції: 1) логічну (за [R.D.Wilson 1972] це відношення між двома реченнями – поданим та тим, що послугувало передумовою, які виникають в силу їхньої логічної співвіднесеності та співпадають з відношенням імплікації, коли головний предикат речення є фактивним [1, с. 131]; 2) прагматичну (що за [E.L.Keenan 1971] представляє ті умови чи контексти, що мають бути наявні для того, щоб речення було зрозуміле у його «умисному» значенні (тобто щоб замисел мовця при передачі задуманого значення здійснився) [1, с. 132]; 3) семантичну (що за [R.Stalnaker 1973] характеризує відношення між реченням і пропозицією, що ним виражається) [1, с. 132].

Отже, семантична пресупозиція корелює із вербально-семантичним рівнем висловлення, на якому втілюється семантичний зміст, що забезпечує наявність смислу в твердженні; а прагматична – з прагматичним рівнем, що вміщує іллокутивні цілі, інтенції, що передають ставлення комуніканта.

На когнітивному рівні пресупозиції відповідають універсальні, загальнолюдські знання, уявлення про світ, фрейми, концепти. Розглянемо когнітивний аспект висловлення детальніше, який надасть змогу дослідити інтеріоризовані процеси, що протікають перед вербалізацією

повідомлення. Із позицій когнітології основою вивчення дискурсу виступають концепти, сценарії, скрипти, фрейми, ментальні репрезентації.

На ментальному рівні знання представляються у вигляді усвідомлених одиниць – концептів. Російський мовознавець В. В. Колесов зазначає, що концепт – це «вихідна точка семантичного наповнення слова і кінцева межа розвитку» [3, с. 39]. У контексті комунікативної ситуації «непорозуміння» концепт також являється як точкою відліку (тобто мається на увазі значення, що вкладається у висловлення), так і кінцевим результатом (правильна інтерпретація реципієнтом у випадку розуміння висловлення).

На даному етапі існує безліч трактувань концепту у руслі психолінгвістики, лінгвокогнітології, лінгвокультурології. Він постулюється як оперативна змістовна одиниця пам'яті і, ширше, концептуальної картини світу, відображеної у психіці людини; одиниця ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відбиває знання та досвід людини у вигляді «квантів» знання [5, с. 90]. В. В. Красних кваліфікує дане поняття як глибинний смисл, згорнута смислова структура тексту [4, с. 60]. О. А. Селіванова визначає концепт як дискретну одиницю колективної свідомості, що структурує предмети й явища дійсного чи уявного світу, зберігається в національній пам'яті носіїв мови (як етносу, так і окремого представника) у вигляді вербального субстрату [9, с. 57].

На скільки б не різнились визначення, можна виокремити спільні, суттєві ознаки: концепт – це згорнутий структурований смисл, який інкорпорує в собі колективне знання, пропущене через призму індивідуальної свідомості, досвіду. Він вербалізується мовними засобами.

Вищою структурою когнітивної організації знання, що часто визначається як система концептів, є фрейм. Термін був вперше вжитий у програмуванні (теорії штучного інтелекту) М. Мінським, який постулював фрейм як структуру для представлення знань про стереотипні ситуації чи класи ситуацій [14]. Теорія фреймів була покладена в основу фреймової семантики Ч. Філлмора. Для дослідника фрейм виступає когнітивною структурою схематизації досвіду [10, с. 24 – 25]. Надалі визначення терміну розширюється: фрейм – когнітивна структура, значення якої передбачено (асоційовано з) концептом, представленим тим чи іншим словом [13, с. 75].

Отже, фреймом – жорстка структура, модель знання для обробки типічних ситуацій. Фрейм завжди обумовлений певним суспільством, культурою. Він статичний та виникає на основі ситуації, що повторюється.

Типами фреймів виступають скрипти та сценарії, що за своєю суттю є динамічними. В концепції Р. Шенка та Р. Абельсона скрипт – вид фрейму, один із типів структур свідомості, що задіяна в обробці мови на основі стереотипної послідовності подій. Скрипт – це певна поведінка за шаблоном, знання як діяти у стереотипних ситуаціях [15, с. 44].

Сценарій у баченні Є. С. Кубрякової є різновидом структури усвідомлення (репрезентації). В результаті інтерпретації тексту утворюються тематичні структури (сценарії), що дістаємо із пам'яті на основі стандартних стереотипних значень, що приписують термінальним елементам [5, с. 181]. О. О. Селіванова кваліфікує сценарій як когнітивну структуру відображення неавтоматичної життєвої ситуації в дискурсі [9, с. 77]. Сценарій – концептуальна структура, що функціонує на основі знань про типічну ситуацію або поведінку в ній. Узагальнюючи визначення скриптів і сценаріїв, можна сказати, що скрипт виступає конвенціоналізованим знанням, притаманний багатьом людям, тоді як сценарій базується на власному досвіді та досвіді інших людей, є більш персоналізованим.

Всі вищезазначені когнітивні структури знаходять своє вираження у ментальних репрезентаціях. Термін «ментальна репрезентація» був запозичений із психології та визначається як актуальний розумовий образ тієї чи іншої конкретної події (тобто суб'єктивна форма «бачення» того, що відбувається). Іншими словами, ментальні репрезентації являються оперативною формою ментального досвіду, вони змінюються у міру зміни ситуації та інтелектуальних зусиль суб'єкта, будучи спеціалізованою та деталізованою розумовою картиною події [11, с. 152].

Структура ментальної репрезентації дискурсу була запропонована українською дослідницею Н. М. Печко, якою ми і будемо послуговуватись у нашому дослідженні. Варто зазначити, що у теорії Н. М. Печко ментальна репрезентація охоплює не лише когнітивний

рівень, але й семантичний та прагматичний для цілісного і повного відображення процесів, що відбуваються під час створення та інтерпретації дискурсу.

Вивчивши непорозуміння як інтерпретативне явище, Н. М. Печко поклала в основу ментальної репрезентації концепт висловлення. Концепт, що існує у свідомості автора, ніби віддзеркалюються у свідомості реципієнта за умов взаєморозуміння [8, с. 91].

За Н. М. Печко кожен концепт має два компоненти: семантичний та прагматичний [8, с. 92]. Основною складовою семантичного компоненту виступає пропозиційний зміст висловлення, тобто це фактично те, що залишається, якщо із семантики речення вилучити іллокутивну функцію (прагматичне значення / зміст) [7, с. 232]. Він також інкорпорує експліцитну та імпліцитну інформацію у висловленні. Надалі пропозиційний зміст співвідноситься із референційним змістом, що відсилає до зовнішнього контексту (певних об'єктів, відомих обох комунікантам, спільного знання).

Прагматичний компонент містить комунікативну мету висловлення, що так само може бути як експліцитною, так і імпліцитною. Це є «екстралінгвальною надбудовою над семантикою висловлення» [8, с. 93].

Вищезгадані компоненти виступають компонентами I порядку, що безпосередньо задіяні в інтерпретативній діяльності. Існують також компоненти II порядку, які мають величезний вплив на перебіг процесу розуміння певного висловлення, такими є індивідуальний когнітивний простір, пресупозиція та емоційна база [8, с. 93]. По суті, ці параметри співвідносяться із різними контекстами, які визначають прочитання ситуації.

За Н. М. Печко індивідуальний когнітивний простір (ІКП) – своєрідне відображення тезауруса учасника комунікації, його картини світу, набір уявлень та сукупність знань (лінгвістичних, енциклопедичних). В ІКП вона виокремлює колективний когнітивний простір, детермінований приналежністю до певного соціуму, та когнітивну базу, що є типовою для певної культури чи національності. Пресупозиція – спільний фонд знань, в якому реалізуються когнітивні простори та когнітивна база. Емоційна база впливає значною мірою на сприйняття інформації, адже під впливом афективних переживань картина світу викривляється [8, с. 94].

В основі побудови структури ментальної репрезентації лежить ідеальний перебіг комунікації, тобто взаєморозуміння між комунікантами. Концепт інтерпретується у свідомості, мозку реципієнта з таким самим значеннєвим та іллокутивним навантаженням, з яким він був сконструйований продуцентом. Тобто семантичний та прагматичний компоненти були вірно розтлумачені, спираючись на індивідуальний когнітивний простір, що є спільним для обох комунікантів в конкретній ситуації мовлення. Але такий розвиток подій далеко не завжди притаманний дискурсу. Певні порушення або відхилення можуть відбуватися на будь-якому з етапів, тим самим провокуючи виникнення непорозуміння. Непорозуміння є, по суті, проміжним етапом, на якому розуміння може бути врятоване за допомогою репаратур або ж призвести до комунікативного провалу, невдачі.

Беручи ментальну репрезентацію процесу розуміння, розроблену Н. М. Печко, за основу, ми можемо виділити рівні, на яких є вірогідність виникнення непорозуміння зі сторони адресата, та його основні причини. Вони будуть наступними: 1) на семантичному рівні – неможливість / неправильність розуміння семантичного компоненту; 2) на прагматичному рівні – неможливість / неправильність розуміння прагматичного компоненту; 3) на когнітивному рівні – незбіг когнітивної бази, або когнітивний дисонанс. Термін «когнітивний дисонанс» був запозичений із психології. Л. Фестінгер вжив його вперше на позначення суперечності між двома або більше когніціями, стану дискомфорту через розходження між очікуваннями та реальністю [12, с. 16–18]. Когнітивний дисонанс виникає через незбіг у концептуальних системах комунікантів та знаходить своє вербальне вираження у дискурсі.

Розглянемо актуалізацію ментальної репрезентації у реципієнта при виникненні комунікативного непорозуміння на прикладі фрагментів діалогічного дискурсу із американського телесеріалу «Теорія великого вибуху».

Основні причини виникнення непорозуміння залежно від рівня виникнення:

1) неможливість / неправильність розуміння семантичного компоненту:

Raj: I still want it on my balcony. I say we move it on a bi-monthly basis.

Sheldon: Hold on. Bi-monthly is an ambiguous term, do you mean move it every other month, or twice a month?

Raj: Twice a month.

Sheldon: Then no (The Big Bang Theory, Season 1, Episode 14).

У наведеному прикладі непорозуміння виникає через семантичне наповнення слова «bi-monthly», яке містить в собі лексичну неоднозначність. Багатозначність цього слова утруднює розуміння між комунікантами, адже концепт, вкладений мовцем, не віддзеркалюється у свідомості інтерпретатора з потрібним значенням, а потребує подальшого тлумачення. За допомогою репаратури (уточнення вкладеного лексичного значення адресантом) взаєморозуміння відновлюється.

2) неможливість / неправильність розуміння прагматичного компоненту:

Penny: Uh, so Christie, what are your plans?

Christie: Oh, well, Howard said he'd take me shopping in Beverley Hills.

Penny: Yeah, no, I meant plans to find some place to live. Other than with me, not that I don't love having you, but it's... a little crowded (The Big Bang Theory, Season 1, Episode 7).

У цьому уривку «плани» («plans») виступають ключовим концептом, що невірно інтерпретується реципієнтом. Пропозиція залишається однаковою, але вкладається різний прагматичний зміст. Беручи до уваги ситуативний контекст, ми розуміємо, що, вдаючись до непрямого комунікативного акту («What are your plans?»), Пенні мала хотіла зробити натяк на те, що її сестрі Крісті час шукати інше місце для життя, але та не змогла правильно витлумачити іллокутивну ціль висловлення. Тому Пенні потрібно було вдатися до прямого мовленнєвого акту для роз'яснення своєї позиції.

3) незбіг когнітивної бази:

Missy: Any news you want me to pass along to Mom?

Sheldon: Well, she might be interested to know that I have refocused my research from bosonic string theory to heteronic string theory.

Missy: Yeah, I'll just tell her you said hey (The Big Bang Theory, Season 1, Episode 15).

У цьому прикладі непорозуміння виникає через різницю в індивідуальних когнітивних просторах мовців. Шелдон, будучи науковцем, теоретичним фізиком, не зважає на той факт, що його сестра Міссі не належить до цього соціального прошарку та не володіє знанням у названій галузі. Тому концепт, пов'язаний із зміною фокусу дослідження, не може бути відтворений у свідомості Міссі, адже він відсутній у її когнітивній базі та картині світу.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Рівні мовної особистості (вербально-семантичний, когнітивний і прагматичний) проектується на висловлення, де вони і актуалізуються. Розглядаючи ментальну сторону продукування та інтерпретації висловлення, потрібно застосовувати ментальну репрезентацію. Спираючись на структуру ментальної репрезентації дискурсу, розроблену Н. М. Печко, ми виокремили рівні та основні групи причин виникнення непорозуміння. Вони є наступними: 1) на семантичному рівні – неможливість / неправильність розуміння семантичного компоненту; 2) на прагматичному рівні – неможливість / неправильність розуміння прагматичного компоненту; 3) на когнітивному рівні – незбіг когнітивної бази, когнітивний дисонанс. Надалі можливе детальне вивчення причин непорозуміння залежно від рівня, на якому воно відбувається.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демьянков В. З. Логические аспекты семантического исследования предложения / В. З. Демьянков // Проблемы лингвистической семантики: Реферативный сборник. – М.: ИНИОН АН СССР, 1981. – С. 115 – 132.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – Изд. 7-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – С. 48 – 57.
3. Колесов В. В. Концепт культуры: образ – понятие – символ / В. В. Колесов // Вестник СПбГУ. Сер. 2. – 1992. – Вып. 3, №16. – С. 30 – 40.
4. Красных В. В. От концепта к тексту и обратно (к вопросу о психолингвистике текста) / В. В. Красных // Вестник Московского ун-та. Сер. 9: Филология. – 1998. – № 1. – С. 53 – 70.
5. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
6. Матвеева Г. Г. Основы прагмалингвистики / Г. Г. Матвеева, А. В. Ленец, Е. И. Петрова. – М.: ФЛИНТА; Наука, 2013. – 232 с.

7. Падучева Е. В. Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива. 2-е изд., испр. и доп. / Елена Викторовна Падучева. – М.: Языки славянской культуры, 2011. – 480 с.
8. Печко Н. М. Лінгвокогнітивні та дискурсні аспекти непорозуміння як типу інтерпретації (на матеріалі англійського діалогічного мовлення): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ніна Миколаївна Печко. – Л., 2011. – 246 с.
9. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология: [монография] / Е. А. Селиванова. – К.: Фитосоциоцентр, 2000. – 248 с.
10. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. – Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – С. 24 – 25.
11. Холодная М. А. Психология интеллекта: Парадоксы исследования / Марина Александровна Холодная. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
12. Festinger L. A Theory of Cognitive Dissonance / Leon Festinger. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1957. – 291 p.
13. Fillmore Ch. J., Atkins B. T. Toward a frame-based lexicon: The semantics of RISK and its neighbours / Ch. J. Fillmore, B. T. Atkins // Frames, Fields, and Contrasts / [ed. by A. Lehrer, E. Kittay]. – Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Assoc., 1992. – P. 75.
14. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge / Marvin Lee Minsky. – MA: MIT A. I. Laboratory Memo 306, 1974. – Режим доступу: <http://web.media.mit.edu/~minsky/papers/Frames/fra-mes.html>
15. Schank R. C. Scripts, Plans, Goals, and Understanding: an Inquiry into Human Knowledge Structures / Roger C. Schank, Robert P. Abelson. – Hillsdale (NJ): Erlbaum, 1977. – 248 p.

Юровских Е. Механизмы возникновения недоразумения в современном англоязычном диалогическом дискурсе.

В предложенной статье рассматривается понятие языковой личности и ее структурные уровни (вербально-семантический, когнитивный и прагматический), которые проектируются на высказывание. Предоставлено общую характеристику уровням высказывания, а также определено базовый понятийно-категориальный аппарат на каждом из них. Приведена структура ментальной репрезентации дискурса, предложенная Н. М. Печко, которая инкорпорировала разные подходы для комплексного представления о порождении и восприятии высказывания. На основе этой репрезентации выделены уровни, на которых может произойти недоразумение. Проанализировано примеры для наглядности механизма происхождения недоразумения в диалогическом дискурсе.

Ключевые слова: языковая личность, вербально-семантический уровень, когнитивный уровень, прагматический уровень, пресуппозиция, концепт, фрейм, скрипт, сценарий, ментальная репрезентация, когнитивный диссонанс.

Yurovskykh K. Mechanisms of Appearance of Misunderstanding in Modern English Conversational Discourse.

This article considers the notion of linguistic personality and its structural levels (semantic, cognitive and pragmatic), which project onto the utterance. The general characteristic of the utterance levels is provided as well as the conceptual and terminological apparatus on each of them. The mental representation of discourse is given which was suggested by N. M. Pechko, who implemented different approaches for the integrated presentation of the utterance generation and perception. The levels on which misunderstanding may occur were distinguished on the basis of this representation. Some examples are analysed with the aim of presenting the mechanism of the misunderstanding appearance.

Key words: linguistic personality, semantic level, cognitive level, pragmatic level, presupposition, concept, frame, script, scene, mental representation, cognitive dissonance.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
професором кафедри германської та фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного університету
Л.М. Волкову

V. ЗІСТАВНЕ ВИВЧЕННЯ МОВ. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Наталія Вишівана
(Вінниця)

УДК 811.112.2'373.74: 811.161.2'37374

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ЛІНГВО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗООНІМНИХ ХУДОЖНІХ ПОРІВНЯНЬ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті визначено місце і роль зоонімних художніх (ЗХП) порівнянь у вивченні окремих фрагментів мовної картини світу. Здійснено контрастивне дослідження ЗХП української та німецької мов як лексичних одиниць, що містять лексику з етнічно-культурним забарвленням. Розкрито суть зоонімного символу у складі зоонімного художнього порівняння, а також проаналізовано конотативні спектри найбільш актуалізованих зоонімів німецької та української мов. Порівняння зоонімних еталонів антропоморфних рис в українській та німецькій культурних традиціях здійснено на основі складеної кваліфікаційно-порівняльної таблиці зоонімних символів антропоморфних ознак двох мов, залежно від рис характеру, зовнішності чи поведінки, яку вони найчастіше позначають.

Ключові слова: зоонімне художнє порівняння, зоонімний символ, антропоморфні ознаки, контрастивний аналіз, мовна картина світу.

Назви тварин уже неодноразово ставали об'єктом вивчення з погляду їх метафоричного переосмислення. Вони являють собою цінний матеріал як для вивчення особливостей зооморфної метафори, так і для дослідження конотативних значень. На особливу увагу заслуговує характеристика оцінно-експресивної метафори. Завдяки своїй природі оцінно-експресивна метафора здатна породжувати стереотипи – еталонні національно-культурні уявлення (образи), що відіграють величезну роль у продукуванні мовою вторинного символічного простору. [1,8,10,12]

Актуальність нашого дослідження пояснюється недостатнім вивченням функціонально-семантичної категорії ЗХП у сучасній німецькій та українській мовах, ЗХП як структурної ланки мовної картини світу представників лінгвоспільноти та необхідністю комплексного зіставного дослідження семантики зоонімних символів української та німецької мов, як кроку до адекватного трактування порівняльних конструкцій з зоонімним компонентом.

Метою дослідження є вивчення мовної картини світу через контрастивне дослідження ЗХП української та німецької мов як лексичних одиниць, що містять лексику з етнічно-культурним забарвленням.

Зооніми у межах української та німецької культурних традицій є досить поширеними символами. Як явища специфічно етнічні, символи виявляють своє значення лише в контексті світоглядної традиції певного народу. Традиційні ЗХП, які століттями існували в культурі та відбивались у мові етносу є надзвичайно цінними для вивчення особливостей світосприйняття певною лінгвоспільнотою, оскільки на відміну від одиничних авторських порівнянь, є творінням цілого етносу, узагальненим та конденсованим показником ментальності.

Важливу роль у нашому дослідженні відіграє також оцінний компонент ЗХП, який є виразником типових оцінних еталонів порівняння та відображенням соціальних стереотипів мислення представників двох культурних традицій. Зіставлення відмінностей у значенні узуальних ЗХП, а також оцінної складової ЗХП неодмінно вказуватиме на відмінності МКС української та німецької культурних традицій.

З точки зору антропометричності ЗХП можна поділити на 3 великі категорії:

1.Ті, що стосуються зовнішнього вигляду людини (*кучерявий, як баран; вуха, як у слона; wie eine alte Eule aussehen; aussehen, wie die Gans, wenn's donnert*).

2.Ті, що стосуються поведінки людини (*streitsüchtig wie zwei Hähne sein; dünn wie Hering sein; бігає, як собака по хаті; кидає словами, як теля хвостом*).

3.Ті, що стосуються рис характеру людини (*дурний, як божє теля; лагідна, як ягня; schlau wie ein Luchs sein; furchtsam wie ein Hase sein*).

ЗХП за своєю структурою є традиційними, тобто складаються з 4 основних компонентів: предмета та об'єкта порівняння, основи (або підстави) порівняння та протиставної частки. *Sie ist schlau wie ein Fuchs* - в даному порівнянні *sie* є предметом порівняння, особливої характеристики *sie* надає порівняння з *Fuchs*(*лисиця*) на основі спільної характеристики *schlau* (хитрий). Порівняння побудоване за допомогою сполучника *wie* (*як*).

Оскільки для ЗХП характерним є вміст зоонімного символу, часто можна зустріти скорочене ЗХП, тобто з упущеною основою порівняння. Якщо основою порівняння виступає традиційна для певної лінгвоспільноти асоціативна характеристика тварини, то у носія мови не виникає труднощів при декодуванні значення висловлювання. *Er ist wie eine Ameise* (*він неначе мураха*) – значення порівняння з мурахою досить явне, навіть без зазначення підстави порівняння, оскільки у свідомості людини закріплена головна характеристика мурахи – працьовитість, якою і наділяють людину у даному порівнянні.

Методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел нами було відібрано 395 приклади узуальних ЗХП німецької мови та 469 прикладів ЗХП української мови, які були внесені до порівняльної таблиці і які використовувались нами під час контрастивного семантичного аналізу ЗХП.

Найбільш часто актуалізованими зоонімами у ЗХП української мови є: *баран, риба, жаба, заєць, кіт, собака, ведмідь, вовк, курка, корова*. У німецькій мові найчастіше у ЗХП зустрічаються такі зооніми: *Hund, Katze, Kuh, Schwein, Bär, Bock, Fisch, Maus*.

Серед проаналізованих нами ЗХП німецької та української мов було виокремлено три структурних типи ЗХП: дієслівні, атрибутивні, іменні.

Дієслівні ЗХП нараховують 331 порівняння та становлять 71% в українській мові та 228 порівнянь та 57,7% в німецькій відповідно. ЗХП з дієслівною основою виконують функцію якісної характеристики процесу чи дії. Серед них:

- 1) дієслова на позначення переміщення у просторі: *sich drängen wie die Fliegen; sich stürzen wie ein Wolf; flattern wie ein Schmetterling; як мокрий горобець, стрибає; скаче, як дурна коза;*
- 2) дієслова, що позначають дію, характерну для певних видів тварин :*wie Mücken stechen; wie die Raben stehlen; wie eine Schlange beißen; каркає, як ворон; гребе, як кінь копитом; пищить, як комар;*
- 3) дієслова, що означають зовнішній вигляд та поведінку: *wie die Kuh vorm neuen Tor stehen; sich davonstehlen wie die Katze vom Taubenschlag; wie eine Katze saufen; пишається, як кіт на глині; вскочив, як сліпе теля в яму; кублиться, як курка на яйцях.*

Атрибутивні ЗХП нараховують 126 прикладів та становлять 27% серед проаналізованих нами ЗХП української мови та 154 приклади та 39% серед ЗХП німецької мови відповідно. Причому прикметники, як основа ЗХП, можуть вживатися як без ступеню порівняння: *treu wie ein Hund sein; mutwillig wie ein Kalb sein; жвавий, як рак на греблі; спритний, як корова на льоду;* так і з вищим ступенем порівняння: *schneller als Falke fliegen; чистіший свині в дощ.*

Іменні ЗХП становлять всього 3,3% серед ЗХП німецької мови та 2% серед ЗХП української та нараховують 13 та 12 порівняльних фразеологізмів відповідно. Іменні ЗХП характеризують уже певний визначений предмет через порівняння з твариною: *Ohren wie ein Eichhörnchen haben; ein Gesicht machen wie eine Eule am Mittag; дівка, як віця; паничина, як гадюка, життя наше отруїла.*

Зоонімний компонент художніх порівнянь є символом асоціативних уявлень окремої лінгвоспільноти про тварину та її ознаки. Для зоонімів характерна полісемія, а тому кожен зоонім може позначати декілька ознак та слугувати інтенсифікатором у неоднорідних за змістом художніх порівняннях. Так, асоціаціями до зооніма *Bär* є *stark, gesund, tappisch, hungrig; баран – кучерявий, дурний, упертий*. У межах нашого дослідження ми визначили найбільш продуктивні зооніми для української та німецької мов за критерієм кількості виразів з певним зоонімом та кількості ознак, які зооніми інтенсифікують у складі ЗХП.

Найбільш продуктивними в німецькій мові є такі зооніми: *Hund* - 4 ознаки, 31 вираз (*treu, kalt, unglücklich, munter*); *Fisch* – 5 ознак, 16 виразів (*stumm, mager, kalt, munter, frei*); *Katze* – 5 ознак, 26 виразів (*schlau, mager, diebisch, betrunken, untreu*); *Kuh* – 3 ознаки, 13 виразів (*schamlos, dumm, geschmacklos*); *Schwein (Sau)* – 3 ознаки, 21 вираз (*dick, schmutzig, betrunken*);

Bär - 7 ознак, 12 виразів (*gesund, brummig, plump, stark, ungeschickt, schnarchend, schläfrig*); *Bock* - 4 ознаки, 14 виразів (*dumm, steif, geil, stur*); *Maus* - 4 ознаки, 10 виразів (*still, flink, hungrig, arm*).

Відсоткове співвідношення виразів з даними зоонімами до загальної кількості опрацьованих нами ЗХП німецької мови становить: *Hund* - 7,8%, *Katze* - 6,6%, *Schwein* - 5,3%, *Fisch* - 4%, *Bock* - 3,5%, *Kuh* - 3,3%, *Bär* - 3%, *Maus* - 2,9%.

Для української мови найбільш продуктивними виявились такі зооніми: *с собака* - 4 ознаки, 45 виразів (*знедолений, злий, голодний, вірний*); *кіт* - 3 ознаки, 20 виразів (*лінивий, хитрий, ласий*); *бик* - 3 ознаки, 20 виразів (*лінивий, здоровий, робітник поневолі*); *свиня* - 5 ознак, 29 виразів (*п'яний, дурний, манірний, зажерливий, брудний*); *вовк* - 3 ознаки, 20 виразів (*злий, голодний, підступний*); *баран* - 3 ознаки, 11 виразів (*кучерявий, дурний, упертий*); *жаба* - 3 ознаки, 18 виразів (*зелена, вирячкувата, надута*); *ведмідь* - 5 ознак, 10 виразів (*голодний, неповороткий, волохатий, лінивий, сильний*).

Процентне відношення виразів з даними зоонімами до загальної кількості опрацьованих нами ЗХП української мови становить: *собака* - 9,6%; *свиня* - 6,2%; *вовк* - 4,3%; *бик* - 4,3%; *кіт* - 4,3%; *жаба* - 3,8%; *баран* - 2,3%, *ведмідь* - 2,1%.

Таким чином, найбільш актуалізованим зоонімом для обох культурних традицій виявились *собака/Hund, свиня/Schwein, кіт/Katze*. Така висока увага до тварин може бути пов'язана з близькістю до цих домашніх та свійських тварин до людини у порівнянні з іншими. Ще одним актуалізованим в межах двох культурних традицій зоонімом є *баран/Bock*, який є більш поширеним символом для українців. Наступними поширеними у німецькій мові зоонімами є *миша/Maus, риба/Fisch* та *корова/Kuh*, які проте, набули меншого поширення в ЗХП української мови ніж *бик, вовк та жаба*.

Таким чином, ЗХП є особливим видом художнього порівняння, головною ознакою якого є вміст зоонімного символу, який використовується для опису антропоморфних ознак. Ознаки, традиційним символом яких є певна тварина, відрізняються у різних культурних традиціях, тому є цінним джерелом інформації про мовну картину світу лінгвостільності.

Під час детального вивчення узуальних оцінно-експресивних лексичних одиниць ми звертались до етнічних особливостей української та німецької лінгвостільності, проте, навіть беручи до уваги етнічні відмінності у сприйнятті світу і номінації, логіка походження деяких метафор залишається повністю незрозумілою. Так, німецьке колективне мислення вибирає для пестливої назви немовляти - *Frosch* (жаба) часто у сполученні з *süßer* (солодкий) або *lieber* (милий), а в українській культурній традиції *жаба* є земноводним досить неприємним та навіть бридким: *витріщив очі, як жаба* (має непривабливий і дурний вигляд); *квакає, мов та жаба* (говорить голосно і нерозбірливо), *дивиться, як жаба* (тупо, недоумкувато дивиться), *надувся, як жаба* (про пихату, набундючену людину).

ЗХП мають у своєму складі стійкі оцінні конотації, які чітко та влучно характеризують людину з огляду на її зовнішні ознаки, особливості поведінки чи характеру, проте назви одних і тих же тварин в різних мовах, вжиті по відношенню до людини, мають нерідко абсолютно різні якості, характеризують людей по-різному, іноді прямо протилежно. Феномен формування немотивованих властивостей реалій, на думку Н.І. Сукаленко, пояснюється специфікою сфери спілкування, що є максимально відкритою для спонтанних емоцій і максимально вільною від раціонального елемента [18].

Найбільш поширеними у мові та культурі зоонімами завжди були найбільш наближені до світу людей тварини: свійські тварини, дичина, домашні улюбленці. Розглянемо співвідношення конотації зоонімів *собака (der Hund), корова (die Kuh) та свиня (das Schwein/ die Sau)* у межах культурних традицій України та Німеччини.

Зоонім *собака* в носіях української культури наділений наступними конотаціями:

- вірність (*побіг, як собака за возом/дядьком*);
- знедоленість та жалісливість (*і замерз, як пес, і голодний, як собака; набрався, як собака блох; безрідний бурлака, як собака; гуляє, як собака на прив'язі; любить, як собака палицю; змерз, як собака*);
- злість (*визвірівся, як собака; злий, як собака; любить, як собака дідька; запінився, як скажена собака; душить, як собака kota*);

- спритність (*бігає, як собака без хвоста; бігає, як собака по хаті; вертиться, як собака*);
- живучість (*заживе, як на собаці*).

Для німецькомовного населення *der Hund* є символом наступних якостей:

- нещасливість, невдатність (*wie ein junger Hund frieren; wie ein Schlosshund heulen; wie ein Hund leben; nass wie ein Mops sein, dem es ins Gesicht regnet; kalt wie eine Hundeschnauze sein*);
- живучість (*etwas abschütteln wie der Hund den Regen*);
- зневажливість (*j-n wie einen Hund behandeln (verprügeln); j-n wie einen Hund verscharren (begraben)*);
- вірність (*treu wie ein Hund sein*);
- енергійності (*wie die jungen Hunde heruntollen*).

Таким чином, конотативний спектр зооніма *собака/ der Hund* в межах двох культур практично збігається та логічно витікає з повсякденного досвіду співіснування з твариною. Собака є символом вірності та безкорисливої дружби, а також знедоленості, тому і жалісливого до себе ставлення. Проте конотація зневажливого ставлення є більш яскраво вираженою у німецькій мові, а такі масові асоціації як вірність та безкорисливість практично не мають вербальної фіксації у жодній з мов.

Корова в українській культурній традиції породжує наступні асоціації:

- незграбність, вайлуватість, незугарність (*танцює, як корова на льоду; ходить, мов корова; реве, як корова*);
- повнотілість (*здорова, як корова*);
- лінощі (*лінивий, як бондарова корова; не волочися, як Федькова корова*).

Зоонім *die Kuh* асоціюється у німців з такими характеристиками:

- тупість, недалекоість (*etwas passt j-m hinein, wie eine Kuh in die Akademie; soviel von etwas verstehen wie die Kuh vom Sonntag*);
- несмак, непристойність (*bekannt wie eine bunte Kuh sein; schamlos wie eine Kuh sein; einen Geschmack wie eine Kuh haben*).

Конотації зооніма *корова* є абсолютно різними для двох культур: для українців масовими асоціаціями з коровою є великий розмір тварини, її повільність та вайлуватість, а тому - лінощі; для німців корова стала символом непристойного несмаку та тупості. З огляду на реальний стан речей, можна стверджувати, що асоціації в межах української культури є більш логічно мотивованими для автора як представника української лінгвоспільноти. Тим не менш, для німецької культури ці конотації є узуальними та стійкими, зафіксованими у ідіоматичних словниках, тобто першими, що виникають у людини при сприйманні зооніма. Таким чином, ми можемо спостерігати суттєву відмінність між мовами, спричинену відмінностями у сприйманні та мовній фіксації дійсності.

Тварина *свиня* є дуже важливим символом як для німецької, так і для української культурних традицій, оскільки розведення свиней було одним з перших видів тваринництва і в Німеччині, і в Україні. Як і тоді, тепер свиня грає важливу роль в житті та господарстві селянина. Однак, будучи показником багатства та заможності (невипадкова і традиційна форма грошової скарбнички - порося - *Sparschwein* (свиня-скарбничка), свиня у складі ЗХП є символом багатьох негативних антропоморфних характеристик.

Зоонім *свиня* виявляє у складі порівнянь такі значення:

- зневажливо-гідливе ставлення до людини (*командує, як свиня мішком; кучерявий, як свиня; говорить, мов свиня хрюкає, плямкає, як свиня; породиста, як свиня*);
- напускна невинувата манірність (*вирядилась, як свиня в наритники; барложиться, як свиня в соломі; благородна, як свиня городня; величається, як свиня в берлозі/ в дощ*);
- зажерливість (*їсть, як свиня; зажерливий, як свиня; плямкає, як свиня*);
- стан сп'яніння та п'янство (*набрався, як свиня; допався, як свиня до браги*).

Зоонім *das Schwein* асоціюється у свідомості німців з такими характеристиками:

- товста, брудна та неприємна людина (*fett wie ein Schwein sein; schmutzig wie ein Ferkel sein; wie ein Schwein schwitzen; wie ein Schwein schnarchen*);
- про поведінку недалекої людини (*sich anstellen wie die Sau zum Haarkräuseln; sich wie eine gesengte Sau benehmen; wie eine gestochene Sau schreien; wie eine gesengte Sau laufen*);

•п'янство (*wie ein Schwein besoffen sein*).

Судячи лише з проаналізованих нами ЗХП, можна зробити висновок, що в обох культурах свиня набула однакових негативних стійких асоціацій. Тим не менш, в німецькій мові досить поширеними є позитивні фразеологізми (не компаративні) з зоонімом *Schwein*: *das nenne ich Schwein – ось це успіх! ось щастя!; j-d hat Schwein – кому-небудь щастить*.

У процесі дослідження було підтверджено існування також зоонімів, символіка яких відіграє важливу роль в одній терміносистемі та абсолютно відсутня в іншій. Так, для українців нетиповими є компаративні порівняння з оленем (нім. – символ спритності: *flink wie ein Hirsch sein; munter wie ein Hirsch sein; wie ein Hirsch tanzen*), борсуком (нім. – суперечливий символ працьовитості, лінощів та хитрості: *wie ein Dachs schlafen; faul wie ein Dachs sein; frech wie ein Dachs sein; schlau wie ein Dachs sein; wie ein Dachs arbeiten*), вугрем (нім. – показник стрункості: *dünn wie ein Aal sein*). Пояснюється це тим, що зооніми набувають конотацій з певних об'єктивних причин, завдяки тій ролі, яку представники тваринного світу відіграють у житті людини. Значущість тварини у культурно-господарській діяльності етносу (її наявність та поширеність у природному середовищі етносу) також має істотне значення для набуття нею статусу лінгвокультурного факту.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, зооніми, які стали символами за допомогою метафоризації, створюють досить своєрідні фрагменти української та німецької мовної картини світу. Контрастивний аналіз довів відносну близькість німецької та української культурних традицій, оскільки більшість зоонімів мали велику кількість однакових та близьких конотацій. Цей факт вказує на схожість світосприйняття та вербалізації світу двома лінгвостільностями. Дослідження розкриває етнокультурні властивості асоціативного мислення українського і німецького етносу. Взаємодія практичного, теоретичного, культурного досвіду і фіксація його у вербальній символіці певною мірою зумовлює різницю між мовами за характером онтологізації дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк М.О. Метафора та її роль в мовній картині світу/ М.О. Антонюк // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: Наукова думка, 2002. – №7. – С. 15-19.
2. Гамзюк М.В. Роль емотивного компонента у семантичній структурі фразеологічних одиниць німецької мови / М.В. Гамзюк // Іноземна філологія: Укр. наук. зб. – Л., 2001. – Вип.112. – С. 142-145.
3. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу/ І.О. Голубовська. - Монографія, 2-е вид., випр. і доп. — К.: Логос, 2004.
4. Д'якова Т. О. Фразеологічна картина світу як складова мовної картини світу / Т. О. Д'якова // Лінгвістика – Луганськ: Альма-матер, 2005. – Вип. 1 (4). – С. 136 – 143.
5. Задорожна І.П. Зооніми у фразеологічному словнику і художньому тексті/ І. П. Задорожна // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту: Зб. наук. пр. – Чернівці, 2003. – Вип.156: Германська філологія. – С. 3-12.
6. Лобур Н. До характеристики зооморфізмів (на матеріалах української та чеської мов)/ Лобур Н.// Проблеми слов'язознавства. – Л. 1999. - Вип. 50. - С.102–106.
7. Маслова Т.С. Зооніми у фразеологізмах на позначення зовнішніх рис людини/ Т.С. Маслова. - Луганськ, 2009. - № 6. – С. 28-36.
8. Олексишина Л.Г. Процеси формування та осмислення художніх порівнянь/ Л.Г. Олексишина // Наук. вісн. Чернівець. ун-ту: Зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, 1999. – Вип.68: Германська філологія – С. 59-63.
9. Прокопьева С.Н. Метафоризация зоонимов во фразеологических единицах/С.Н. Прокопьева // Лексика и стиль: Сб. науч. тр. – Тверь, 1993. – С. 44-51.
10. Haverkamp A. Theorie der Metapher / Anselm Haverkamp. – 2., um ein Nachw. zur Neuausg. – Darmstadt:Wiss. Buchges., 1996. – 512 S.
11. Pfau-Effinger B. Gesellschaft und Tiere. Soziologische Analysen zu einem ambivalenten Verhältnis /B. Pfau-Effinger, S. Buschka. - Wiesbaden: Springer VS, 2013. - 278 S.
12. Thurmair M. Vergleiche und Vergleichen. Eine Studie zur Form und Funktion der Vergleichsstrukturen im Deutschen/ M. Thurmair. – Tübingen: Niemeyer, 2001. – 319 S.

Вышивана Н. Лексико-семантические и лингво-стилистические особенности зоонимных художних сравнений (ЗХС) в немецком и украинском языках.

У статті определено место и роль зоонимных художних сравнений в изучении отдельных фрагментов языковой картины мира. Проведено сравнительное исследование ЗХС украинского и немецкого языков как лексических единиц, содержащих лексику с этнично-культурной окраской. Раскрыто суть зоонимного символа в составе зоонимного художественного сравнения, а также

проаналізовано коннотативні спектри найбільш актуалізованих зоонимів німецького і українського мов. Порівняння зоонимних еталонів антропоморфних рис в українській і німецькій культурній традиції здійснено на основі складеної класифікаційно-порівняльної таблиці зоонимних символів антропоморфних характеристик двох мов, в залежності від рис характеру, зовнішності чи поведінки.

Ключові слова: зоонимне художнє порівняння, зоонимний символ, антропоморфні характеристики, контрастивний аналіз, мовна картина світу.

Vyshyvana N. Lexicosemantic and Linguostylistic Peculiarities of Zoonymic Similies in the German and Ukrainian Language.

The article defines the place and role of zoonymic similes in the study of separate fragments in the language world picture. The given contrastive analysis regards English and Ukrainian zoonymic similes as lexical units with ethno-cultural connotations. The essence of zoonymic symbol as part of zoonymic simile has been revealed, connotative range of most frequent zoonyms in the English and Ukrainian languages has been analyzed. The comparison of anthropomorphic zoonymic features in the target domain of a simile in German and Ukrainian cultural tradition has been conducted on the basis of the qualifying-comparative table which suggests the classification of zoonyms from the standpoint of character traits, features of appearance or behaviour they most frequently designate in both languages.

Key words: zoonymic simile, zoonymic symbol, anthropomorphic features, contrastive analysis, language picture of the world.

Наталія Гавдида, Леся Назаревич
(Тернопіль)

УДК 811.161.2'243:37.016

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У статті порушено питання, пов'язані з проблемою мовної адаптації студентів зарубіжних країн. Розглянуто традиційні та новаторські підходи у процесі вивчення української мови як іноземної. Розглянуто методiku вивчення української мови як іноземної на кафедрі української та іноземних мов ТНТУ. Акцентовано на ейдетиці як способі подачі навчального матеріалу під час вивчення української мови іноземцями. Висвітлено основні принципи ейдетики — наочність, а також такі методи: ланцюжковий, піктографічний, фонетичних асоціацій, що базуються на розвитку образного мислення та є інструментом швидкого й ефективного засвоєння нового матеріалу.

Ключові слова: комунікація, наочність, образність, асоціація, метод.

Загальновідомо, що ознайомлення з рідною мовою відбувається спершу в усному варіанті, а потім (уже в навчальних закладах) йде засвоєння письма, граматики. Іноземці починають вивчати українську мову з «абсолютного нуля», важливим на цьому етапі стає використання мови-посередника (англійської чи французької), за допомогою якої викладач може пояснити студентам особливості мовних явищ та процесів. Щороку збільшується кількість громадян зарубіжжя, які приїжджають здобувати освіту у ВНЗ України, тому невід'ємною складовою освітнього процесу стає засвоєння української мови.

Постановка проблеми. Сьогодні чільне місце посідають інтерактивні методи викладання, у процесі застосування яких моделюють реальні життєві ситуації, пропонують проблеми для спільного розв'язання, використовують рольові ігри, які активізують творчі здібності студентів, мобілізують їхню увагу, навчають їх швидко будувати своє мовлення, відшуковуючи відповідні засоби для вираження змісту. Адже основна мета, яку повинна переслідувати методика викладання української мови як іноземної — комунікація, тобто вміння спілкуватися не тільки в навчальній, а й позанавчальній ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі простежується неабиякий інтерес до вивчення української мови. Це зумовлено політичними, суспільними, освітніми процесами. Проблема навчання іноземців української мови висвітлювали свого часу М. Арделян,

Л. Бей, М. Винник, В. Вінницька, О. Гайда, Т. Єфімов, І. Підгородецька, С. Сокол Г. Тохтар, О. Тростинська та ін. Так, на думку О. Пальчикової, навчання української мови як іноземної «вимагає удосконалення традиційних підходів у лінгводидактиці, спрямованих першочергово на формування мовної, мовленнєвої і граматичної компетенцій та урахування кроскультурного компонента, що потребує оволодіння культурним досвідом: знаннями про традиції, звичаї, норми поведінки, особливості світобачення іноземних студентів задля ефективного та продуктивного навчання української мови» [10, с. 111]. Особливості викладання української мови як іноземної розглядали у своїх працях І. Кочан, Д. Мазурик, Л. Паламар, М. Пилип, І. Сковронська, Б. Сокіл та інші науковці. Зокрема, В. Маковська зауважила, що «проблема викладання іноземної мови заторкує також й інші аспекти навчання, один із них — питання інтеркультурної компетенції. На жаль, ця дуже популярна на Заході дисципліна проходить повз увагу наших методистів: серед принципів, завдань і цілей цей дискурс не згадується. Хоча саме на уроці іноземної мови через його зміст, зокрема через тексти та іншу невербальну інформацію, ми вивчаємо чуже і передаємо своє. Обидві сторони, залучені до процесу вивчення/навчання іноземної мови, перебувають в інтеркультурній ситуації» [6, с. 40].

Мета статті. Актуальність обраної теми зумовлена тим, що методика викладання української мови як іноземної перебуває на стадії становлення, а тому є мало дослідженою галуззю. Мета статті — проаналізувати досвід, який набула кафедра української та іноземних мов ТНТУ у сфері викладання української мови як іноземної, висвітлити сучасні та інноваційні підходи до вивчення цієї дисципліни, що покликані реалізувати сучасні академічні цілі мовної освіти, а також інформаційні, педагогічні, суспільно-політичні завдання, зокрема розвиток комунікативної компетентності мовців у її національному вимірі, збереження й примноження лінгвістичного і культурного потенціалу України, сприяння мовній та культурній толерантності, впровадження принципів громадянської освіти демократичного суспільства. Методика викладання української мови як іноземної є об'єктом дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нещодавно науково-педагогічний колектив кафедри української та іноземних мов ТНТУ розробив низку навчальних посібників із дисципліни «Українська мова як іноземна», «Тестові завдання з української мови як іноземної». Серед них «Граматика української мови як іноземної», «Тестові завдання з української мови як іноземної», «Методичні рекомендації, завдання та зразки відповідей до державного іспиту з дисципліни українська мова як іноземна», підручник «Практичний курс української мови. Професійне і ділове мовлення (для студентів-іноземців українською мовою навчання)». Навчально-методичні праці слугують своєрідним містком для активного та інтерактивного навчання, забезпечують зворотний зв'язок між викладачем та студентами (пояснення, перевірка виконаних завдань та робота над помилками), сприяють обміну інформацією між усіма учасниками навчального процесу (коли студенти працюють у парах).

Однією з найактуальніших проблем сучасної методики викладання української мови як іноземної на сьогоднішній день залишається питання розробки засобів контролю рівня знань студентів. Вважається, що найефективнішою формою контролю іншомовної компетенції є тестова система вправ, яка забезпечує наочне бачення матеріалу. Такий вид роботи потребує напруженої розумової праці студентів, що реалізується за допомогою психологічних процесів аналізу, синтезу, ідентифікації, порівняння тощо.

Тому значну увагу викладачі кафедри української та іноземних мов приділяють підготовці тестових завдань із української мови як іноземної, які розміщено у системі дистанційного навчання Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя. Навчально-тренувальні тестові завдання спрямовані на виявлення рівня теоретичних знань та практичних умінь і навичок як студентів-іноземців денної форми навчання, так і слухачів підготовчого відділення.

Проте окрім традиційного вивчення мови цікавим, новаторським та креативним підходом вважаємо застосування на заняттях із української мови методології та принципів ейдетики, доцільність яких збираємося обґрунтувати.

Останніми роками спостерігаємо неабиякий інтерес до ейдетики як науки, оскільки шляхи навчання, які вона пропонує, допомагають розвивати образну пам'ять, сприяють швидкому та усвідомленому запам'ятовуванню нового матеріалу, перетворюють навчальний

процес на цікаву гру. Вагомою перевагою такого навчання є і те, що студенти навчаються в атмосфері психологічної безпеки та комфорту, а це покращує їхні стосунки з «чужим» для них оточенням, виробляє нові вміння, виявляє власні поведінкові емоційні та мисленнєві стереотипи. Ігор Матюгін та Євгеній Антошук — засновники «Школи ейдетики» — розробили низку наукових праць: «Як запам'ятовувати іноземні слова» (І. Матюгін) [8], «Метод невербальних асоціацій» [2], «Швидка педагогічна допомога — вчимося запам'ятовувати» [3], «Знайомтесь, ваша пам'ять» [1] (Є. Антошук) та ін., які допоможуть кожному педагогу відшукати власну модель викладання.

Вважаємо, що поряд із традиційними принципами та методами навчання (науковості, гуманізації, демократизації, доступності, зв'язку з життям, систематичності, мотивації, самостійності, наочності, оптимізації навчального процесу, принципами виховного та розвивального навчання) необхідно впроваджувати й новаторські, зокрема, презентацій, кейс-методу, методу критичного мислення, вікторини, бліц-опитування, методу «мозкового штурму», образних асоціацій, мобільності, розподілу інформації у відповідності до особливостей кожного індивідуума, фантазування та ін. На думку Є. Антошука, такі підходи активізують бажання вчитися, розвивають увагу, формують вміння створювати оригінальні ідеї [1].

Можемо констатувати, що основним принципом ейдетики є **наочність**, без чого немислиме засвоєння нового матеріалу, а завдання ейдетики якраз полягає в тому, щоби залучити всі можливі ресурси людської пам'яті заради використання набутих знань у житті. Дослідник С. Волошинов наголошує: «При вивченні певного предмета наочність навчання поєднує в собі дві сторони пізнання — чутливу та мислену і сприяє розкриттю зовнішніх ознак та властивостей цього предмета» [5, с. 176]. На досягнення цієї мети скеровані, зокрема, такі методи ейдетики: ланцюжковий, акровербальний, піктографічний, фонетичних асоціацій, метод місць (базується на зорових асоціаціях), невербальних асоціацій, парадоксальних вербальних перетворень, укрупненого структурування навчального матеріалу (передбачає використання опорних схем та узагальнювальних таблиць).

Наочність реалізовується шляхом створення мультимедійних презентацій під час вивчення розмовних тем та освоєння граматики. Перевага новітніх технологій полягає в тому, що вони уможливають одночасно зорове і слухове сприйняття інформації. Під час роботи з якісно розробленими слайдами студентам простіше встановити причинно-наслідкові зв'язки між мікротемами, легше сприймати нову інформацію, оскільки є можливість повторювати речення разом із викладачем і бачити пов'язану з текстом схему, фотографію, карту. «Екранна комунікація» візуалізує почуте і закріплює за ним відповідну асоціацію.

Під час розгляду завдань на зразок: «Прочитайте текст. Слова, що в дужках, поставте у правильній формі» студенти-іноземці стикаються з проблемами узгодження, керування, відмінювання, рідше — дієвідмінювання. З метою коригування граматичних огріхів пропонуємо слайди, які слугуватимуть підказкою-орієнтиром та полегшуватимуть закріплення граматики. Наприклад, студент бачить речення, яке необхідно зредагувати: *«Вільям Білл Гейтс — голова і головний розробник (програмне) забезпечення корпорації Майкрософт. Співробітниками Майкрософт є 39 000 осіб у 60 (шістдесять) країнах»*. Після того, як варіант відповіді вибрано, викладач натискає правою клавішею миші на слово в дужках, що дозволяє одразу ж побачити його у правильній формі. Завдяки цій технології студент може порахувати допущені помилки та оцінити себе, а викладач — проаналізувати відповідь, повторно пояснити незрозумілий матеріал.

Під час занять української мови як іноземної ми практикуємо й такий підхід як **ейдос-конспект** — роздуми, що виникають в процесі читання будь-якого тексту. Цей принцип поєднує в собі опорний конспект (теоретичні знання) та ілюстрації до тексту. Ейдос-конспект сприяє активізації логічного і образного мислення, дозволяє перевірити рівень сприйняття тексту, адже коментар до нього розкриває глибину розуміння прочитаного. **Ланцюжковий метод** побудований на ланцюжкових асоціативних зв'язках. Асоціації відіграють важливу роль під час ознайомлення із щойно прочитаним текстом та засвоєнням нової лексики. Кожна лексема «тягне» за собою наступну, тоді як асоціації різними способами допомагають упорядкувати всі елементи інформації, що надходить. Кожен учасник самостійно добирає якісь асоціації для того, аби вони, при потребі, спрацювали. Такий спосіб сприяє підсиленню контролю над записом інформації в пам'яті.

Ефективним є, приміром, такий вид роботи: викладач диктує 10 слів чи словосполучень із тексту «Іван Пулюй — винахідник Х-променів» [9, с. 146], а студенти їх запам'ятовують: *електротехнік, перекладач, лампа розжарювання, прилад, антикатод, винахід, запатентувати, змінний струм, катодне випромінювання, Х-випромінювання*. Кожну паузу між словами слід заповнити музикою. Після цього студенти ставлять цифру 1 і записують у зошит те, що запам'ятали. Наступний етап — група дивиться на 10 слів, написаних на дошці: *Ренген, механізм, негативно заряджені частини, молекула, атом, Ейнштейн, епохальний, заперечувати, Нобелівська премія, обман* — і запам'ятовує їх. Викладач закриває слова, а студенти під цифрою 2 записують те, що запам'ятали. Після цього необхідно поррахувати, під якою цифрою слів більше. Якщо під цифрою 1, то людина — аудіал (тобто слух — її провідний аналізатор), а якщо — під цифрою 2, можна зробити висновок, що для групи цих осіб провідним аналізатором є зір, тобто вони візуали. Активізовує і напружує уяву **метод поєднання вербального апарату з роботою уяви**. Студенти за 60 секунд мають озвучити якомога більше іменників. Після цього назвати предмети, які виринули в уяві. Завдання викладача — поставити уточнювальні запитання для того, щоби почути зв'язну розповідь про предмет.

Розвивати комунікативні здібності іноземців допомагають завдання, пов'язані з публічним виступом. **Метод узгодження фантазії та уяви з умінням чітко висловлювати, промовляти власні думки застосовуємо** під час занять зі студентами старших курсів. Він передбачає говоріння на будь-яку тему упродовж 5 хвилин. Це можуть бути доповіді на теми, що передбачені навчальною програмою або виступи, що стосуються суспільного чи мистецького життя студента.

Доктор педагогічних наук Ігор Матюгін вважає, що сприятиме запам'ятовуванню інформації метод Цицерона або метод місць [8, с. 23]. Оскільки пригадування інформації пов'язане з місцем її виникнення. Давні оратори і філософи ніколи не повторювали потрібну інформацію з конспекту, бо постійно вдосконалювали техніку запам'ятовування. Цицерон на стінах, стелі, дверях своєї оселі розвішував тези промов. Ми пропонуємо студентам розклеювати вдома різнокольорові картки зі словами чи відмінковими закінченнями, які необхідно вивчити. Так, для кращої візуалізації кожен частину мови варто записувати на картці іншого кольору. Наприклад, іменники — на зеленій, дієслова — на червоній, числівники — на блакитній, займенники — на білій, прикметники — на рожевій, сполучники — на бузковій.

Метод місць базується на зорових асоціаціях: потрібно виразно уявити собі предмет, який необхідно запам'ятати, і поєднати його образ із образом певного місця. Його ефективність спостерігається на початковому етапі навчання. Наприклад, наклеїти на холодильник назви овочів, фруктів та інших продуктів. Метод **фонетичних асоціацій** полягає у тому, що до слова іноземної мови треба підібрати співзвучне слово чи словосполучення з рідної мови чи вже з відомих іноземних.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Зазначимо, що ми не ставили перед собою завдання розкрити суть усіх методів навчання, в тому числі ейдетики, застосування яких сприятиме легкому запам'ятовуванню нової інформації, проте переконані, що впровадження розглянутих у статті принципів та методології буде сприяти успішній адаптації іноземних студентів до навчання в українських ВНЗ. Вважаємо, що поєднуючи традиційні та нетрадиційні методи викладання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах, можна отримати високі результати. Обговорювана тема вимагає подальших наукових студій, які покликані якнайшвидше вирішити основні проблеми в галузі методології викладання української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антошук Є. В. Знайомтесь, ваша пам'ять : швидка педагогічна допомога від Української школи ейдетики / Є. В. Антошук. — К. : Вирій, 2009. — 192 с.
2. Антошук Є. В. Метод невербальних асоціацій / Є. Антошук // Завуч. — 2007. — № 30. — С. 13—14.
3. Антошук Є. В. Швидка педагогічна допомога / Є. Антошук // Початкова освіта. — 2000. — № 3 (51) — С. 3.
4. Бей Л. Б. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів / Л. Б. Бей, О. М. Тростинська // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : Міжпредметні зв'язки : зб. наук. пр. — Харків : Константа, 2008. — Вип. 12. — С. 48—59.
5. Волошинов С. А. Реалізація дидактичного принципу наочності в алгоритмічній підготовці студентів засобами інформаційно-комунікативного педагогічного середовища // Інформаційні технології в освіті. — Режим доступу: http://ite.kspu.edu/webfm_send/231

6. Маковська В. Викладання української мови іноземцям: тяглість старої традиції? / В. Маковська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. — Львів, 2009. — Вип. 4. — С. 39—44.
7. Матюгин И. Ю. Как запоминать иностранные слова / И. Ю. Матюгин — М. : Ейдос, 2009. — 154 с.
8. Матюгин И.Ю. Методы развития памяти, образного мышления, воображения. / И. Ю. Матюгин, И. К. Рыбникова. — М. : Эйдос, 1996. — 60 с.
9. Назаревич Л. Т. Практичний курс української мови. Професійне і ділове мовлення : підруч. [для студентів-іноземців українською мовою навчання] / Л. Т. Назаревич — Тернопіль : ТНТУ, 2013. — 248 с.
10. Пальчикова О. О. Проблеми навчання української мови в іншомовній аудиторії / О. О. Пальчикова. — Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/palchickova_a.a._problems_of_teaching_ukrainian_in_a_foreign_language_audience.pdf
11. Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць за матеріалами міжнародної наукової конференції. — Львів, 2006. — Вип. 1. — С. 252.
12. Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. — Львів, 2010. — Вип. 5. — 228 с.

Гавдыда Н., Назаревич Л. Особенности изучения украинского языка как иностранного.

В статье затронуты вопросы, связанные с проблемой языковой адаптации студентов зарубежных стран. Рассмотрены традиционные и новаторские подходы в процессе изучения украинского языка как иностранного. Проанализирована методика изучения «Украинского языка как иностранного» на кафедре украинского и иностранных языков Тернопольского национального технического университета имени Ивана Пулюя. Акцентировано на эйдетике как способе подачи учебного материала при преподавании украинского языка иностранцам. Освещен основной принцип эйдетики — наглядность, а также такие методы: цепной, пиктографический, фонетических ассоциаций, парадоксальных вербальных преобразований, основанных на развитии образного мышления. Целостно рассмотрены коммуникативная деятельность и главные ее компоненты.

Ключевые слова: коммуникация, наглядность, образность, ассоциация, метод.

Havdyda N., Nazarevych L. Peculiarities of Learning Ukrainian as Foreign Language.

The article raises issues related to the problem of linguistic adaptation of foreign students. Traditional and innovative approaches in the study of Ukrainian language are considered. The experience of teaching «Ukrainian as a foreign language» at Ukrainian and foreign languages department of Ternopil Ivan Puluj national technical university is described. The attention is paid to eidetics as a way of presenting language material in teaching Ukrainian. The basic principles Eidetic memory — visibility, and the following methods: string, pictographic, phonetic associations, paradoxical verbal transformations based on the development of creative thinking is a tool for fast and effective learning new material are demonstrated. Communicative activities and their main components are generally reviewed.

Key words: communication, visualization, imagery, association method.

Наталія Глушаниця
(Київ)

УДК 81'255.2:629.73(111=161.2)(045)

ОСОБЛИВОСТІ ГРАМАТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ АВІАЦІЙНОЇ ТЕМАТИКИ (НА ПРИКЛАДІ ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ КЕРІВНИЦТВА ІЗ ОБСЛУГОВУВАННЯ Й ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛІТАКІВ)

У статті представлено компаративний аналіз граматичних систем англійської та української мов на матеріалі текстів англomовної авіаційної науково-технічної документації. Виокремлено групи граматичних труднощів перекладу англomовних науково-технічних текстів. Визначено особливості передачі граматичних структур при перекладі англomовних науково-технічних текстів авіаційної тематики на українську мову. Визначено, що найбільший комплекс граматичних проблем перекладу пов'язаний із розумінням синтаксичної структури порівнюваних мов та їхнього морфологічного складу. Особливу увагу приділено дослідженню таких типів граматичних трансформацій: перестановка, заміна, додавання та опущення, сутність яких полягає у зміні структури речення. Оскільки грамати́ка тісно пов'язана з лексикою, то значна кількість перекладацьких трансформацій носить змішаний характер, тобто при перекладі необхідно одночасно здійснювати як лексичні, так і граматичні зміни. Доведено, що переклад науково-

технічної літератури авіаційної тематики доцільно розглядати з позицій мовознавства та технічних дисциплін, оскільки якість перекладу визначається його лінгвістичною, термінологічною та фаховою правильністю.

Ключові слова: науково-технічний текст, адекватний переклад, граматичні трансформації, авіаційна термінологія, граматичні структури.

Постановка проблеми. У науковій сфері домінувальним каналом комунікації є письмове наукове мовлення, а відтак, англomовна науково-технічна література авіаційної тематики виступає найважливішим способом передачі інформації в авіаційній галузі. Основне завдання означеного виду літератури, визначальною рисою якої є когнітивність та інформаційна насиченість – донести зміст оригіналу до читачів шляхом логічного викладу фактичного матеріалу.

Для перекладача, який добре знає авіабудування, пов'язану з ним англійську та українську авіаційну термінологію, але не має ґрунтовної мовної підготовки і не обізнаний з граматичними особливостями вихідної та цільової мов основні складності пов'язані з явищами мовного порядку, а саме: встановлення змістових зв'язків між окремими словами в реченні, розуміння граматичних форм та конструкцій, вибір адекватного варіанту їх перекладу та ін. Якість перекладу визначається його лінгвістичною, термінологічною та фаховою правильністю. Тому переклад науково-технічної літератури авіаційної тематики доцільно розглядати з позицій мовознавства та технічних дисциплін. Отже, актуальність представленого дослідження зумовлена спрямуванням досліджень у галузі перекладознавства на комплексний підхід до подолання граматичних труднощів перекладу англomовної науково-технічної літератури авіаційної тематики. Вирішенню зазначеної проблематики сприятиме дослідження специфіки перекладу означеного стилю текстів, яке полягає у компаративному аналізі граматичних систем англійської та української мов з метою точної передачі змісту висловлювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі здійснення дослідження ми спиралися на праці лінгвістів В. В. Акуленка, Л. С. Бархударова, А. Д. Белової, М.Я. Блоха, Ю.О. Жлуктенка, Б.А. Іл'їша, В. В. Козловського, Н. М. Корбозерової, І. В. Корунця, Г. Г. Почепцова, Н. М. Раєвської, Л. І. Сахарчук, О. М. Старикової, К. К. Швачка, А. Д. Швейцера, в яких представлено ґрунтовний структурний опис граматичних явищ іноземної мови; І. К. Білодіда, О. К. Безпояско, І. Р. Вихованця, А. П. Грищенка, А. П. Загнітка, Н. Ф. Клименко, Г. О. Козачук, роботи яких присвячені граматиці української мови. Однак граматичні явища англійської та української мов досліджуються науковцями з точки зору лінгвістики, а не перекладу. Тому особливо цінним для нашого дослідження є комплексне вивчення граматичних особливостей перекладу, представлене у роботах вітчизняних науковців В. І. Карабана, В. В. Коптілова, І. В. Корунця, Н. Ф. Гладуш, А. Г. Гудманяна та ін. Однак вивчення граматичних аспектів при відтворенні тексту оригінальної науково-технічної літератури авіаційної тематики на сьогодні не є цілком завершеним питанням.

На думку провідних лінгвістів [2; 3; 4; 5; 6] правильний аналіз граматичної будови іншомовних речень, розпізнання та переклад різних граматичних форм та конструкцій, побудова висловлювання відповідно до норм мови, жанру і стилю перекладу є обов'язковою умовою адекватного перекладу англomовних науково-технічних текстів, оскільки саме граматика найповніше відображає специфіку мови. Важко знайти відповідник граматичної форми не знаючи перекладного відповідника певного граматичного елементу. В. І. Карабан [1] виокремлює такі групи граматичних труднощів перекладу англomовних науково-технічних текстів:

- труднощі, зумовлені розбіжностями в будові мов;
- труднощі, пов'язані з різним обсягом змісту подібних у двох мовах форм і конструкцій;
- труднощі, спричинені наявністю граматичних явищ у мові тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу;
- труднощі, пов'язані з граматичними явищами, що мають різні частотні характеристики та викликані розбіжностями в мовнотилістичних нормах текстів мовами оригіналу й перекладу.

Метою статті є визначення особливостей передачі граматичних структур при перекладі англomовних науково-технічних текстів авіаційної тематики на українську мову та дослідження

особливостей їх відтворення на основі компаративного аналізу граматичної будови англійської та української мов. **Матеріалом** для дослідної роботи обрано технічні англійські тексти авіаційної тематики та технічні тексти керівництва по обслуговуванню і експлуатації літаків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність відмінностей у лексичному та граматичному складі української та англійської мов є причиною проблем, які виникають у процесі здійснення перекладу. Найбільший комплекс граматичних проблем перекладу пов'язаний із розумінням синтаксичної структури та морфологічного складу речень як мовних елементів.

Наприклад в українській мові відсутні артиклі, герундій, часи груп Continuous та Perfect, складні підметові та додаткові інфінітивні конструкції. Натомість в англійській мові немає дієприслівників, категорії роду іменників і прикметників, форма родового відмінку українського іменника відповідає англійській прийменниково-іменниковій конструкції “of+N” або формі загального відмінку іменника в препозиції до іншого іменника, що пояснює різний за обсягом переклад у порівнювальних мовах. Форми однини і множини іменника у порівнювальних мовах теж мають низку відмінностей. Значної уваги заслуговують особливості відтворення прислівників на -ly, що зумовлені проблемою визначення їх функції в реченні – детермінанта чи обставини. При відтворенні контекстуальних значень означеного та неозначеного артиклів у ролі українських еквівалентів артиклів, використовуються синтаксичні (порядок слів – препозиція і постпозиція підмета стосовно присудка), морфологічні (заміна форм однини англійських іменників формами множини українських іменників) та лексико-граматичні (займенники, числівники, прикметники) мовні засоби.

Синтаксична система англійської мови, на відміну від української, ґрунтується на фіксованому порядку слів у розповідному реченні: підмет з пояснювальними словами → присудок з пояснювальними словами → додаток → обставини, що пояснюється відсутністю відмінків, а відтак вимагає зміни структури речення при перекладі: (*The combustion process must proceed evenly and continuously, so that the constant temperature distribution at the combustor outlet may be provided.* – *Процес згорання палива має проходити рівно та безперервно, забезпечуючи розподіл постійної температури на виході з камери.*). Питальні та заперечні речення мають допоміжні дієслова, які відсутні в українській мові: (*What engines are used in helicopters?* – *Які двигуни використовуються в гелікоптерах?* *Gas turbine engines do not operate on the jet thrust.* – *Газотурбінні двигуни не працюють на реактивній тязі.*). Суттєві труднощі при перекладі викликає те, що допоміжні дієслова можуть виконувати функцію смислових: to do; to have. Однак, зустрічаються речення в яких відсутній підмет. Такі речення виражають інструкцію, команду та починаються з присудка (*Extend the landing gear.* – *Винустіть шасі.*).

У науково-технічних текстах переважають прості речення для визначень понять чи опису їхніх властивостей у простих двоскладних реченнях із складеним присудком, який складається з дієслова-зв'язки (головним чином to be) та іменної частини (предикатива): (*The wing is the principal unit of the airplane to provide lift.* – *Крило є основною частиною літака, яка забезпечує підйомну силу.*).

При здійсненні граматичного читання, з метою визначення змісту речення, важливе адекватне розуміння його синтаксичної структури. Перш за все, розпізнається присудок, основними ознаками якого є допоміжні дієслова (have, has, shall, will, would); модальні дієслова (can, could, may, should); закінчення смислового дієслова (-es, -s, -ed, -ing); прислівники (usually, recently, often, since, last time). Найбільш вживаною формою присудка є сполучення модального дієслова та смислового дієслова у відповідній формі, наприклад: *Engine failure may be caused by improper engine operation.* – *Причиною відмови двигуна може бути його неправильна експлуатація.* *Spars are used to carry the main wing load.* – *Лонжерони використовуються щоб нести основне навантаження крила.* Дієслово несе основне функціональне навантаження при оформленні висловлювань.

В англійських текстах авіаційної тематики часто вживається конструкція there is, особливий вид присудка – зворот наявності, який перекладається на українську мову як є, існує, розташований, лежить. Наприклад: *There was a bird ingestion into № 2 engine at 200 feet.* – *На висоті 200 футів сталося попадання птаха в двигун № 2.* *There are the following engine failure warning indicators: low oil level warning indicator, engine overheat warning indicator, chips-in-oil warning indicator.* – *Існують такі аварійні сигналізатори відмови двигуна: сигналізатор*

мінімального рівня масла, сигналізатор перегріву двигуна, сигналізатор наявності металевих фрагментів в мастилі.

Підметом в англійській мові найчастіше виступає:

- іменник (**The centrifugal compressor rotor is mounted by means of two bearings: the ball bearing and the roller bearing.** – Ротор відцентрового компресора монтується на двох підшипниках: кульковий та шариковий);

- герундій, який не має аналогів у інших мовах, а тому унеможливорює здійснення дослівного перекладу та вимагає застосування комплексних лексико-граматичних трансформацій. При цьому стилістичні норми української мови не порушуються, а сутність англійських граматичних утворень повністю передається (**Burning results in the release of heat.** – У результаті згорання виділяється тепло);

- інфінітив (**To anchor the flame and secure complete combustion means to produce a strong reverse flow of heated air and gas.** – Стабілізація полум'я та забезпечення повного згорання означає створення сильного зворотного потоку гарячого повітря та газів.). Варто акцентувати увагу на тому, що в англійській мові лише дві форми інфінітиву Indefinite Infinitive Active (to repair) та Indefinite Infinitive Passive (to be repaired) мають відповідні форми в українській мові, що спричиняє проблеми при їх відтворенні на мову перекладу;

- інфінітивний зворот (**They are reported to have installed engine.** – Повідомили, що вони встановили двигун).

Визначено, що, здебільшого, підметом у науково-технічних текстах виступають іменники – терміни чи термінологічні групи (**Trim tabs are used to correct any tendency of the airplane to abnormal attitude of flight.** – Тримери використовуються для виправлення будь-якої тенденції літака до відхилення від потрібного положення в польоті. **The third-stage turbine nozzle serves the same purpose as the other nozzles.** – Сопловий апарат третього ступеня виконує ті ж самі функції, що і всі інші соплові апарати).

Після визначення та перекладу граматичної основи речення перекладають другорядні члени речення.

На відміну від стилю української науково-технічної літератури авіаційної тематики, в англійських текстах означеного типу переважають особові форми дієслова, тоді як українському стилю характерні безособові та неозначено особові звороти: (**You might find some errors in this wing type.** – Можна знайти помилки в цьому типі крила. **We know gas turbine engines are widely used in civil aviation.** – Відомо, що газотурбінні двигуни широко використовуються в цивільній авіації).

Широке використання форм дієслів у пасивному стані в текстах означеного типу пояснюється тим, що основна увага спрямована на опис та пояснення процесів, а не на виконавця (**The cables are guided through fair-leads and over pulleys.** – Троси приводяться в дію за допомогою вивідних трубок і шківів). В українській мові пасивний стан використовується значно рідше.

Істотно, що в англійській мові в текстах описового характеру майбутній час використовується для вираження дій, які відбуваються постійно, регулярно. Переклад таких речень на українську мову здійснюється теперішнім часом, іноді з відтінком модальності: (**Combustion process will take place in the combustion chamber.** – Процес згорання відбувається в камері згорання. **The composite materials will reduce weight by 70 %.** Композитні матеріали зменшують вагу конструкції на 70 %).

Визначальною рисою літератури означеної тематики є введення атрибутивних груп до означувального терміну за допомогою слів type, of the type, design, grade, наприклад: **light-weight design units** – блоки полегшеної конструкції.

В англійських технічних текстах авіаційної тематики часто використовуються еліптичні конструкції (пропуск окремих компонентів), переклад яких може викликати труднощі: **injection engine** – слід перекладати не «двигун з уприскуванням», а «двигун з уприскуванням палива» (fuel injection engine); **solid engine** – не «твердий двигун», а «ракетний двигун з твердим паливом» (solid propellant engine).

Інверсія, як граматичний засіб вираження емпізи, використовується в англійських технічних текстах з метою логічного виділення окремих смислових елементів: **Not only does this**

panel provide stiffness or additional strength, it is the place where some component is attached. – Ця панель не тільки забезпечує жорсткість та додаткову міцність; вона є місцем, куди прикріплюється будь-який компонент.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У статті здійснено спробу визначити граматичні особливості у контрастивно-перекладознавчому аспекті на матеріалі текстів англomовної авіаційної науково-технічної документації. Стиль сучасної англomовної науково-технічної літератури авіаційної тематики базується на нормах англійського писемного мовлення, одною із специфічних характеристик якого в граматичному аспекті є використання пасивних, безособових та неозначено-особових конструкцій. Наведені вище приклади перекладу речень з англійської мови на українську слугують переконливим доказом того, що процес здійснення адекватного перекладу вимагає таких типів граматичних трансформацій як перестановка, заміна, додавання та опущення, сутність яких полягає у зміні структури речення, а також змінах синтаксичного та морфологічного характеру. До граматичних трансформацій відносять частковий незбіг пасивної конструкції, частковий незбіг форм інфінітива, деякі розбіжності у вираженні модальності то що. Наявність відмінностей у лексичному та граматичному складі української та англійської мов пояснює невелику кількість речень мови оригіналу, які перекладаються повними еквівалентами мови перекладу та різний за обсягом переклад у порівнювальних мовах. Ґрунтовний граматичний аналіз англomовних технічних текстів авіаційної тематики дозволяє встановити синтаксичні функції слів речення і синтезувати смислові значення всього речення.

Оскільки грамати́ка тісно пов'язана з лексикою, то значна кількість перекладацьких трансформацій носить змішаний характер, тобто при перекладі необхідно одночасно здійснювати як лексичні, так і граматичні зміни. Саме тому подальшою перспективою наукового пошуку в обраному напрямку може бути дослідження лексичних трансформацій, які застосовуються при перекладі англomовної науково-технічної літератури авіаційної тематики та становлять важливі проблеми перекладу означеного виду текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карабан В.І. Переклад англійської науково-технічної літератури / В.І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
2. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу / Т. Р. Кияк. – В. : Нова книга, 2006. – 240 с.
3. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу: підручник / А. Я. Коваленко. – К. : Інкос, 2002. – 317 с.
4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов – К. : Вища шк., 1982. – 345 с.
5. Мушніна О. О. Граматичні особливості українського перекладу англomовної науково-технічної та художньої прози: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : 10.02.16 / Мушніна Олена Олександрівна. – К., 2006. – 20 с.
6. Пумпянский А. Л. Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык / А. Л. Пумпянский. – М.: Наука, 1965. – 304 с.
7. Ткачева Л. Б. Перевод английской научно-технической литературы / Л. Б. Ткачева. – Омск : Омский государственный технический университет, 2003. – 139 с.

Глушаница Н. Особенности грамматического перевода англоязычной научно-технической литературы авиационной тематики (на примере технических текстов руководства по обслуживанию и эксплуатации самолётов).

В статье представлены компаративный анализ грамматических систем английского и украинского языков на материале текстов англоязычной авиационной научно-технической документации. Выделены группы грамматических трудностей перевода англоязычных научно-технических текстов. Определены особенности передачи грамматических структур при переводе англоязычных научно-технических текстов авиационной тематики на украинский язык. Определено, что главный комплекс грамматических проблем перевода связан с пониманием синтаксической структуры сравниваемых языков и морфологического состава предложений как языковых элементов. Особое внимание уделено исследованию таких типов грамматических трансформаций как перестановка, замена, добавление и опущение, сущность которых заключается в изменении структуры предложения. Поскольку грамматика тесно связана с лексикой, то значительное количество переводческих трансформаций имеет смешанный характер, то есть при переводе необходимо одновременно осуществлять как лексические, так и грамматические изменения. Доказано, что перевод научно-технической литературы авиационной тематики целесообразно

рассматривать с позиций языкознания и технических дисциплин, поскольку качество перевода определяется его лингвистической, терминологической и профессиональной правильностью.

Ключевые слова: *научно-технический текст, адекватный перевод, грамматические трансформации, авиационная терминология, грамматические структуры.*

Glushanytsia N. Peculiarities of Grammatical Translation of English-Scientific and Technical Aviation Literature (on the example of technical texts from aircraft maintenance manual).

The paper presents comparative analysis of English and Ukrainian grammatical systems on the material of English aviation scientific and technical documentation. The groups of grammatical difficulties of translation of English scientific and technical texts have been distinguished. The features of grammar structures translation from English into Ukrainian have been defined. It has been determined that the most complex grammatical translation problem is proper understanding of syntactic structure of compared languages and morphological structure of sentences as language elements. Particular attention is paid to research of the following types of grammatical transformations such as transposition, substitution, addition and omission, the essence of which is to change the structure of the sentence. Since grammar is closely related to vocabulary, a considerable amount of translation transformations is mixed, that is, both lexical and grammatical changes should simultaneously be performed in the process of the translation. It has been proved that translation of scientific and technical aviation literature should be considered from the standpoint of linguistics and technical subjects because translation quality is determined by its linguistic, terminological and professional accuracy.

Key words: *scientific and technical texts, adequate translation, grammar transformation, aviation terminology, grammatical structures.*

Natalia Ivanytska
(Vinnitsia)

УДК 81'255.2:629.73

**CORRELATION BETWEEN TRANSLATION AND LINGUISTIC STUDIES:
CURRENT APPROACHES**

One major goal of this paper is to analyse the interrelationships between linguistics and translation, and clarify how they benefit from each other. One reason for the relative separation between the two fields is, perhaps, the domination of formal approaches to language study for a considerable period of time. But, with the spread of functional linguistics in the last three decades, there have been growing hopes for establishing links between linguistics and translation studies. Accordingly, the discussion, in the present study, proceeds primarily from the importance and necessity of correlation between Translation Studies and Linguistics. The paper also focuses on the current tendencies of narrowing the gap between theory and practice in Translation Studies thanks to work being done in several different but related areas of discourse studies, pragmatics and semantics, cognitive and comparative linguistics. It is emphasised that in the course of its development, the focus of Translation Studies has, thus, shifted markedly from linguistic towards contextual and cultural factors which affect translation.

Key words: *Translation Study, Linguistics, communication across languages, equivalence.*

Introduction. One of the goals of the present study is to consider the impact of linguistics on the work of the translator and vice versa, and to look for areas where the theoretical study of language can continue to bring insights to the translator's task. This paper has emerged out of the conviction that linguistic theory has more to offer to translation theory than is so far recognized, and vice versa.

Perhaps one reason for the relative separation between the two fields is the domination of formal approaches to language study over modern linguistic thinking and research for a considerable period of time. Formal approaches to language, with their focus on structure and confinement to the sentence boundaries, are of limited benefit to translation theory and practice, for which a textually-oriented approach is more appropriate. With the spread of functional linguistics in the last three decades, there have been growing hopes for establishing links between linguistics and translation studies. Although there have been a number of contributions in this direction [1; 3; 5], much work is still possible, and still required, to help establish such links.

The translation theorists, almost without exception, have made little systematic use of the techniques and insights of contemporary linguistics (the linguistics of the last twenty years or so) and the linguists, for their part, have been at best neutral and at worst actually hostile to the notation of a theory of translation [4]. This state of affairs seems particularly paradoxical when one recognizes the stated goal of translation: the transformation of a text originally in one language into an equivalent text in a different language retaining, as far as is possible, the content of the message and the formal features and functional roles of the original text. It does seem strange that such a process should, apparently, be of no interest to linguistics, since the explanation of the phenomenon would present an enormous challenge to linguistic theories and provide an ideal testing ground for them. Equally, it is difficult to see how translation theorists can move beyond the subjective and normative evaluation of texts without drawing heavily on linguistics. The need for access to and familiarity with the accumulated knowledge about the nature and function of language and the methodology of linguistic enquiry must become more and more pressing. This paradox has arisen as a result of a fundamental misunderstanding, by both translation theorists and linguists, of what is involved in translation; which has led, inevitably, to the failure to build a theory of translation which is at all satisfactory in a theoretical or an applied sense.

Results and Discussion. Structural linguistics sought to describe language as a system of interdependent elements and to characterize the behaviour of individual items and categories on the basis on their distribution. Morphology and syntax constituted the main areas of analysis, largely to the exclusion of the intractable problem of meaning, which was either ignored or else dealt with purely in terms of the distribution of lexical items:

The statement of meanings is therefore the weak point in language study, and will remain so until human knowledge advances very far beyond its present stale. In their evaluation of this issue, Hatim & Mason argue that “since meaning is at the very heart of the translator’s work, it follows that the postponement of semantic investigation in American linguistics was bound to create a gap between linguistics and translation studies. Quite simply, linguists and translators were not talking about the same thing” [5, p. 25].

In addition, linguistic description was in general limited to single language systems. For the translator, every problem involved two language systems; a statement of the distribution of an item in one language is of no particular value. However, structuralism theories of language were, nevertheless, influential in translation theory and there were some serious attempts to apply structuralism notions to translation problems. This has led to an investigation of “equivalence probability”: “an attempt to arrive at a statistical calculation of the degree of probability that a given SL category will, in any given text, be rendered by an equivalent TL category” [5, p. 26]. According to [8], the non-correspondence of grammatical and lexical categories is the main source of information loss and gain in translation. The influence of contrastive structural linguistics has made itself felt in translation teaching methodology. Many published manuals of translating devote separate sections to the translation of verbs, objectives, pronouns, prepositions.

Among the insights brought by Chomsky and others to language analysis was the distinction between ‘surface structure’ and ‘deep structure’; that is “the notion that the arrangements of elements on the surface of discourse, ‘the words on the page’, so to speak, mask an underlying structural arrangement, reflecting the actual relations between the concepts and entities involved” [5, p. 31]. In this regard, E. Nida [8, p. 68] went as far as to suggest that the activity of translating involved (1) breaking down the SL text into its underlying representation or semantic ‘kernels’; (2) transfer of meaning from SL to TL ‘on a structurally simple level’, and (3) generation of ‘stylistically and semantically equivalent expression in the TL.

In recent years, the scope of linguistics has widened beyond the confines of the individual sentence. Text linguistics attempts to account for the form of texts in terms of their users. If we accept that meaning is something that is negotiated between producers and receivers of texts, it follows that the translator, as a special kind of text user, intervenes in this process of negotiation, to relay it across linguistic and cultural boundaries. In doing so, the translator is necessarily handling such matters as intended meaning, implied meaning, presupposed meaning, all on the basis of the evidence which the text supplies. The various domains of sociolinguistics, pragmatics and discourse linguistics are all areas of study which are germane to this process.

On the other hand, the study of translation has been dominated, and to a degree still is, by the debate about its status as an art or a science. The linguist inevitable approaches translation from a 'scientific' point of view, seeking to create some kind of 'objective' description of the phenomenon. It could, however, be argued that translation is an 'art' or a 'craft' and therefore not amenable to objective, 'scientific' description and explanation. Translation can be defined as the replacement of a representation of a text in one language by a representation of an equivalent text in a second language. The scholars continue and make the problem of equivalence very plain. Texts in different languages can be equivalent in different degrees (fully or partially equivalent), in respect of different levels of presentation (equivalent in respect of context, of semantics, of grammar, of lexis, etc.) and at different ranks (word – for – word, phrase –for – phrase, sentence – for- sentence).

Total equivalence is a chimera. Languages are different from each other; they are different in form having distinct codes and rules regulating the construction of grammatical stretches of language and these forms have different meanings. To shift from one language to another is, by definition, to alter the forms. Further, the contrasting forms convey meanings which cannot but fail to coincide totally; there is no absolute synonymy between words in the same language. Something is always 'lost' in the process and translators can find themselves being accused of reproducing only part of the original and so 'betraying' the author's intentions [2].

Equivalence is probably the most controversial notion in Translation Studies. Some translation scholars reject this notion outright, arguing that by retaining 'equivalence' in the vocabulary, translation scholars sidestep the issue that "it is difference, not sameness or transparency or equality, which is inscribed in the operations of translation" [10, p. 61]. This view is also expressed in current approaches that are inspired by postmodern theories and Cultural Studies, which argue that texts do not have any intrinsically stable meaning that could be repeated elsewhere.

The translator has the option, then, of focusing on finding formal equivalents which 'preserve' the context – free semantic sense of the text at the expense of its context – sensitive communicative value or finding functional equivalents which 'preserve' the context – sensitive communicative value of the text at the expense of its context – free semantic sense. The choice is between translating word-for-word (literal translation) and meaning for-meaning (free translation). As Bell [2, p.5] points out, pick the first and the translator is criticized for the 'ugliness' of a 'faithful' translation; pick the second and there is criticism of the 'inaccuracy' of a 'beautiful' translation. Either way it seems, the translator cannot win, even though we recognize that the crucial variable is the purpose for which the translation is being made, not some inherent characteristic of the text itself.

According to [5], there is a problem concerning "the use of the term 'equivalence' in connection with translation. It implies that complete equivalence is an achievable goal, as if there were such a thing as a formally or dynamically equivalent target-language (TL) version of a source-language (SL) text. Accordingly, they argue that the term 'equivalence' is usually intended in a relative sense, and the concept of 'adequacy' in translation is perhaps a more useful one. Adequacy of a given translation procedure can then be judged in terms of the specification of the particular translation task to be performed and in terms of users' needs" made a distinction between formal and dynamic equivalence [8, p.8].

On the one hand, all translation is, in a sense, communicative. Similarly, a translator who aims at formal equivalence usually has good reasons for doing so and the formally equivalent version may well, in fact, achieve equivalence of reader response. Consequently, it seems preferable to handle the issue in terms of equivalence of intended effects, thus linking judgements about what the translator seeks to achieve to judgements about the intended meaning of the ST speaker/writer.

Closely related to 'the literal versus free issue' is the debate on the primacy of content over form or vice versa. The translator is here faced with what amounts to a conflict of interests. The ideal, according to [5] would be to translate both form and content, but this is frequently not possible. According to [8], the overriding criteria are (1) type of discourse, and (2) reader response: "the standards of stylistic acceptability for various types of discourse differ radically from language to language" [8, p. 169]. Thus, adherence to the style of the source text may, in certain circumstances, be unnecessary or even counterproductive.

This sophisticated problem leads to the question 'What is the translators' need to know and be able to do in order to translate?' In this regard, Bill [2] argues that the professional (technical) translator has access to five distinct kinds of knowledge; target language (TL) knowledge; text-type knowledge;

source language (SL) knowledge; subject area ('real world') knowledge; and contrastive knowledge. This means that the translator must know (a) how propositions are structured (semantic knowledge), (b) how clauses can be synthesized to carry propositional content and analyzed to retrieve the content embedded in them (syntactic knowledge), and (c) how the clause can be realized as information bearing text and the text decomposed into the clause (pragmatic knowledge). Lack of knowledge or control in any of the three cases would mean that the translator could not translate. Without (a) and (b), even literal meaning would elude the translator. Without (c), meaning would be limited to the literal (semantic sense) carried by utterance which, though they might possess formal cohesion (being tangible realizations of clauses), would lack functional coherence and communicative value [2]. As Malone J. argues, given the goal of linguistics to match speaker's competence, an applied linguistic theory of translation should aim at matching the bilingual native speaker's translation competence [7]. This would necessarily involve seeking integration between the linguistic knowledge of the two languages with specific and general knowledge of the domain and of the world via comparative and contrastive linguistic knowledge.

One approach would be to focus on the competence of the 'ideal translator' or 'ideal bilingual' who would be an abstraction from actual bilinguals engaged in imperfectly performing tasks of translation... but (unlike them) operating under none of the performance limitations that underlie the imperfections of actual translation [6]. This approach reflects Chomsky's view of the goal of the linguistic theory and his proposals for the specification of the competence of the 'ideal speaker-hearer'. Accordingly translation theory is primarily concerned with an ideal bilingual reader-writer, who knows both languages perfectly and is unaffected by such theoretically irrelevant conditions as memory limitations, distractions, shifts of attention or interest, and errors (random or characteristic) in applying this knowledge in actual performance. An alternative to the 'ideal translator' model would be to adopt a less abstract approach and describe translation competence in terms of generalizations based on inferences drawn from the observation of translator performance. A study of this type suggests an inductive approach: finding features in the data of the product which suggest the existence of particular elements and systematic relations in the process.

It also should be noticed that communication between different individuals and nations is not always easy, especially when more than one language is involved. The job of the translator and/ or interpreter is to try to bridge the gap between two foreign languages. This can also include translation problems arising from historical developments within one language [4]. We are all involved in translating all the time, if not between languages, then between dialects, registers and styles. Translating was and is a profession, with its own codes of conduct and criteria of performance, not accessible to all. In short, inside or between languages, human communication equals translation. A study of translation is a study of language. Translation and interpreting as activities have existed for many centuries, and there is long tradition of thought and an enormous body of opinion about translation [10]. But it was not until the second half of this century that Translation Studies developed into a discipline in its own right. Although at first conceived as a subdiscipline of applied linguistics, it has taken on concepts and methods of other disciplines, notably text linguistics, communication studies, sociolinguistics, psycholinguistics, pragmatics, comparative literature, and recently, cultural studies. Instead of a unified theory, we have a multiplicity of approaches, each of which focus on specific aspects of translation, looks at the product or the process of translation from a specific angle, and uses specific terminology and research methods [4].

Conclusion. Some researchers postulate an autonomous status for translation studies, arguing that these studies bring together work in a wide variety of fields, including literary study, anthropology, psychology, and linguistics. Others claim that the domain of translation studies is an important sub-branch of applied linguistics. Proponents of both opinions would have to admit, however, that the field of translation studies has multidisciplinary dimensions and aspects [1]. The gap between theory and practice in translation studies has existed for too long. Thanks to work being done in several different but related areas, there is an opportunity to narrow that gap. Recent trends in sociolinguistics, discourse studies, pragmatics and semantics, together with insights from the fields of artificial intelligence and conversation analysis, have advanced our understanding of the way communication works. The relevance to translation studies of all this is obvious as soon translation is regarded not as a sterile linguistic exercise but as an act of communication [9]. In the course of its development, the focus of

Translation Studies has, thus, shifted markedly from linguistic towards contextual and cultural factors which affect translation.

Modern translation studies sees itself increasingly as an empirical discipline, aiming to describe translations (both as products and processes), to explain why translators act in certain ways and produce target texts of a specific profile, and to assess effects of translations. The question, then, is what is it that the translation can characteristically bring to the linguist's work which should not continue to be ignored? On the one hand, as linguists, there is an opportunity of seeking the universal through the particularity of languages, drawing on the comparisons and equivalences sought by the translator in professional work. Much more than this, however, if only translation research would focus more on it, is the opportunity translation (or more exactly, translating) gives to the linguists in understanding how it is that we do construct texts and how we do go about making meanings. In short, it concentrates our attention on the process in a very tangible and goal-directed way [4]. Translators as applied linguists do have certain obligations to the furthering of our understanding of language and of our ability to explain the acts of communicating in which we are continually engaged.

There has been an influence on linguistics of work done in the area of translation studies. The use of translating as a tool in language teaching has been of interest to many in applied linguistics, while psycholinguistics and the study of bilingualism are concerned with the evidence provided by 'natural' or spontaneous translation. Translation is a communicative transaction taking place within a social framework, a useful way of thinking about translation and language is that translators do not translate words; they translate what people do with words. Translation is, after all, an operation performed both on and in language.

REFERENCES

1. Baker M. Translation and Conflict / M. Baker. - London and New York : Routledge, 2006. – 243 p.
2. Bell R. Translation and Translating: Theory and Practice / R. Bell. - Longman. London and New York, 1994. 145 p.
3. Chesterman A. A causal model for translation studies / A. Chesterman // Intercultural Faultlines, Manchester, 2002. – P.15-27.
4. Gutknecht C. Translation / C. Gutknecht // Aronoff, M. and Miller, J. (eds.), The Handbook of Linguistics. Blackwell Publishers, 2001. – 243 p.
5. Hatim B. Discourse and the Translator / B. Hatim, I. Mason.- London : Longman, 1990. – 261 p.
6. Katz J. Propositional structure and illocutionary force: A study of the contribution of sentence meaning to speech acts / J. Katz. - Harvester Press, New York, 1978. 251 p.
7. Malone J. The Science of Linguistics in the Art of Translation: Some Tools from Linguistics for the Analysis and Practice of Translation / J. Malone. - State University of New York Press, 1998. – 231 p.
8. Nida E. Toward a Science of Translating with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating / E. Nida. - Leiden: E.J. Brill, 1964. – 243 p.
9. Numan D. Language and Culture / D. Numan. - Routledge, Taylor & Francis Group, 2011. – 215 p.
10. Robinson D. Becoming a translator: An introduction to the theory and practice of translation / D. Robinson. - Routledge, London and New York, 2005. – 143 p.
11. Toury G. Descriptive Studies and Beyond / G. Toury. - John Benjamins, Amsterdam, 1995. – 134 p.
12. Widdowson H. Explorations in Applied Linguistics / H. Widdowson. - Oxford: Oxford University Press, 1979. – 304 p.

Иваницкая Н.Б. Взаимосвязь переводоведения и лингвистики: современные подходы.

Одна из главных целей этой работы состоит в том, чтобы показать взаимосвязь между лингвистикой и переводоведением, и выявить, какую пользу они приносят друг другу. Одной из причин относительного разделения двух отраслей языкознания, пожалуй, является доминирование формальных подходов к изучению языка на протяжении длительного периода времени. Однако, с развитием функциональной лингвистики в течение последних трех десятилетий, показательной есть тенденция к установлению взаимосвязей между лингвистикой и переводоведением. В данной статье позиционируется мысль о необходимости и важности тесного взаимодействия теории перевода и лингвистики. Значительное внимание уделено также современным тенденциям преодоления разрыва между теорией и практикой перевода благодаря работе, проводимой в смежных областях лингвистики, таких как дискурсология, прагматика, семантика, когнитивистика и сопоставительное языкознание. Подчеркивается, что в ходе своего развития переводоведение в значительной степени переориентировалось от сугубо языковой модели перевода к контекстуально и культурно обусловленной.

Ключевые слова: *переводоведение, лингвистика, межъязыковое общение, эквивалентность.*

Іваницька Н.Б. Взаємозв'язок перекладознавства та лінгвістики: сучасні підходи.

Одна з головних цілей цієї роботи полягає в тому, щоб показати взаємозв'язок між лінгвістикою і перекладознавством та виявити, яку користь вони приносять один одному. Однією з причин відносного розмежування цих двох галузей мовознавства, мабуть, є домінування формальних підходів до вивчення мови протягом тривалого періоду часу. Однак із розвитком функціональної лінгвістики протягом останніх трьох десятиліть показовою є тенденція до встановлення взаємозв'язків між лінгвістикою та перекладознавством. У пропонованій статті провідною є думка про необхідність і важливість тісної взаємодії теорії перекладу та лінгвістики. Значну увагу приділено також сучасним тенденціям подолання розриву між теорією і практикою перекладу завдяки роботі, що проводиться в суміжних галузях лінгвістики (дискурсології, прагматиці, семантиці, когнітивістиці та зіставному мовознавстві). Наголошено, що в процесі розвитку перекладознавства значною мірою переорієнтувалося від суто мовної моделі перекладу до контекстуальної і культурно зумовленої.

Ключові слова: перекладознавство, лінгвістика, міжмовна комунікація, еквівалентність.

Олена Ковтун
(Київ)

УДК 811.111+ 347.78.034

**СЛОВА-РЕАЛІЇ В ТУРИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ:
ЛІНГВІСТИЧНИЙ І ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ**

Статтю присвячено комплексному лінгвістичному і перекладознавчому аналізу слів-реалій (на матеріалі текстів туристичної галузі). Переклад туристичних текстів відрізняється за формою, мовними засобами, яскраво вираженою комунікативною спрямованістю. У процесі перекладу туристичних текстів перекладачеві доводиться розв'язувати як лінгвістичні проблеми, зумовлені розходженнями в семантичній структурі й використанні двох мов у процесі комунікації, так і проблеми соціокультурної адаптації тексту. Слова-реалії слугують для номінації понять і явищ, що не мають точних лексичних відповідників у соціокультурних парадигмах інших мов. Труднощі перекладу реалій зумовлені: 1) відсутністю в мові перекладу відповідника (еквівалента, аналога) через брак у носіїв мови об'єкта, який ця реалія позначає; 2) необхідністю передання не лише предметного значення (семантики) реалії, а й колориту (конотації) – її національного та історичного забарвлення. Визначено основні способи відтворення слів-реалій у туристичних текстах: транскрипція, транслітерація, переклад функціональним аналогом, повне і часткове калькування, контекстуальний переклад, дескриптивна перифраза, комбінована реномінація, безперекладне запозичення і вилучення реалії.

Ключові слова: мовна реалія, туристичний текст, труднощі перекладу, прагматична адаптація, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Розвиток міжнародного туризму значно підвищив попит на переклад туристичних текстів, оскільки перше враження про країну, регіон, місто чи місцевість туристи здебільшого формують з інформації, яку одержують із перекладених туристичних текстів – брошур, інформаційних листів, путівників, періодичних видань. Значні труднощі щодо забезпечення прагматичної адаптації туристичного тексту становить переклад безеквівалентної лексики (власні назви, скорочення, елементи розмовної лексики, сленгу, слова-реалії).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безеквівалентна лексика була предметом аналізу мовознавців і перекладознавців. Науковці досліджували лінгвістичний статус слів-реалій (О. Бурбак), здійснювали компаративний аналіз безеквівалентних одиниць у близькоспоріднених мовах (А. Волошина), визначали шляхи компенсації безеквівалентної лексики і лакун (М. Кочерган). Проблеми відтворення безеквівалентної лексики загалом, та слів-реалій зокрема порушувалися в дослідженнях зарубіжних (С. Влахов, В. Комісаров, К. Райс, В. Россельс, А. Суперанська, С. Флорин, Є. Ширяєв) і вітчизняних учених (Н. Гуренко, Р. Зорівчак, І. Корунець, М. Кочерган, Н. Новікова). Окремі аспекти відтворення туристичних текстів були

предметом уваги О. Скібіцької. Натомість відсутні дослідження, що пропонують цілісний лінгвістичний і перекладознавчий аналіз слів-реалій у текстах туристичного спрямування.

Мета статті – дослідження природи слів-реалій у туристичних текстах і розкриття особливостей їх відтворення в англо-українському та українсько-англійському напрямках перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під туристичним розуміють будь-який текст, опублікований державним чи приватним органом, що має за мету надання інформації для туриста (мандрівника, відвідувача визначних місць), рекламу напрямку (країни, міста, готелю, ресторану тощо) та спонукання туристів відвідати його [6]. Туристичний текст виконує дві головні функції: інформативну та спонукальну, кожна з яких певною мірою виявляється в кожному окремому тексті. Таке твердження є справедливим як для тексту оригіналу, так і для тексту перекладу. Різниця в текстах може зумовлюватися особливостями потенційного реципієнта, його досвідом та знаннями. Науковці (А. Нойберт, К. Райс, Х. Фермеєр та ін.) зазначають, що для кожної культури потрібно створювати окремий туристичний текст.

Згідно з класифікацією К. Райс [5, с. 208-228], туристичні тексти зорієнтовані на звернення, а це, у свою чергу, зумовлює прагматичну адаптацію перекладного тексту, врахування здійснюваного ним впливу на цільову аудиторію. Електронний словник “The trans-k Glossary of Translation and Interpreting Terminology” подає таке тлумачення терміна: «адаптація – зміна тексту з метою його відповідності визначеним цілям і розумінню цільовою аудиторією, регіоном чи країною» [10]. Прагматика цільового тексту повинна слугувати для перекладача туристичного тексту основним чинником при прийнятті рішення щодо стилю перекладу. У цьому зв’язку подекуди виникає потреба в зміні чи адаптації інформації, що міститься в тексті оригіналу. Подібна адаптація необхідна не тільки через завдання тексту перекладу виконувати інформативну та спонукальну функції (перенасичені зайвою інформацією чи нечіткими даними туристичні тексти будуть неспроможні про щось поінформувати або когось у чомусь переконати), але й через потребу відповідати сподіванням та очікуванням цільового читача. Такі сподівання формуються здебільшого на попередньому текстовому досвіді читача, на інтертекстуальності, тобто на знанні читачем текстуальних конвенцій власної мови та культури. За спостереженнями О. Скібіцької, тексти оригіналу містять багато інформації з історії, архітектури, культури, мистецтва тощо, натомість тексти перекладу менші за обсягом порівняно з оригіналом і надають більше практичної інформації (часи роботи тих чи тих установ, центрів, закладів, адреси, телефонні номери, розклади руху транспорту тощо) [6]. Окрім цього, при перекладі туристичних текстів необхідно враховувати різницю в культурах із метою уникнення ситуацій, коли текст перекладу може бути грубим чи образливим для цільової аудиторії. Ще одне завдання перекладача полягає у виборі між дотриманням текстуальних конвенцій і стилю мови оригіналу або ж у вирішенні на користь стилю мови перекладу. Оскільки переклад туристичних текстів вимагає врахування впливу тексту перекладу на цільову аудиторію, дослідники наголошують на необхідності дотримання традицій цільової мови, забезпечуючи в такий спосіб ефективність комунікативного процесу та прагматичний вплив на читача. Існує думка, що потенційний турист морально готовий сприймати незвичний стиль туристичного тексту як можливість ближче ознайомитися з іноземною культурою. Водночас не слід переступати межу, за якою текст перекладу стає незрозумілим чи навіть комічним для цільової аудиторії [9, с. 37].

Значну проблему для адаптації туристичних текстів становить переклад так званої безеквівалентної лексики, до якої входять власні назви, скорочення, елементи розмовної лексики, сленгу та слова-реалії. На труднощах, які постають перед перекладачами при адаптації останніх зупинимось докладніше.

Безеквівалентна лексика відображає національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, називає поняття та явища у сфері певної культури, що не властиві іншим культурам. Як складова образності тексту безеквівалентна лексика створює емоційно-експресивний підтекст, пов’язаний з ідіотетичним компонентом значення, виступає своєрідною функціонально-смыслову домінантою тексту. Безеквівалентна лексика є в кожній мові, проте складає в ній не більше 6-7% від загальної кількості активно вживаних слів [4, с. 171]. Її поява зумовлена життєдіяльністю певного лінгвокультурного колективу та відбиває розбіжності між лінгвістично-понятійними кодами. Виникнення безеквівалентної лексики пояснюється також екстралінгвальними чинниками. А. Волошина зауважує з цього приводу, що «кожен етнос у

процесі своєї життєдіяльності «олюднює» довколишнє середовище і вносить у нього специфічні риси. З плином часу виникають етнічно значущі предмети-реалії. У лексиці вони фіксуються словами-реаліями» [2, с. 57].

Реалією є слово чи словосполучення, що відображає об'єкти (предмети, явища), характерні для однієї нації та чужі для інших, навіть генеалогічно споріднених. Цінність реалій полягає у відображенні ними інформації про історичний і культурний розвиток народу, його колорит і світогляд. Така лексика звичайно не має точних еквівалентів в інших мовах. Туристичні реалії можуть охоплювати різноманітні сфери існування певної нації від культурних чи релігійних традицій, їжі, свят до урядових установ і грошових одиниць (*kayak, kilt, pagoda, chateaux, ginger ale, bull's eye, fjord* тощо).

У перекладознавчих працях лексема «реалія» як термін з'явився у 40-х роках ХХ століття. Його вперше вжив А. Федоров у праці «Про художній переклад» [7, с. 125], але для того, щоб позначити не лексему, а національно-специфічний об'єкт. У подальшому науковець уточнює дефініцію «мовна реалія» і трактує її як «слово, що позначає національно-специфічні реалії суспільного життя і матеріального побуту» [8, с. 220]. С. Влахов та С. Флорін трактують реалії як «слова і словосполучення народної мови, що відображають найменування предметів, понять, явищ, характерних для географічного середовища, культури, матеріального побуту чи суспільно-історичних особливостей народу, нації, країни, які, таким чином, постають носіями національного, місцевого або історичного колориту; точних відповідників в інших мовах такі слова не мають, а отже, не можуть бути перекладені «на загальних засадах», оскільки вимагають особливого підходу» [1].

Основні труднощі відтворення реалій пов'язують із: 1) відсутністю в мові-перекладі відповідника (еквівалента, аналога) через брак у носіїв мови об'єкта (явища), який ця реалія позначає; 2) необхідністю передати не тільки предметне значення (семантику) реалії, а й колориту (конотації), національного та історичного забарвлення [1, с. 89]. Окрім цього, при перекладі необхідно враховувати функціональну роль реалії та її інформативне наповнення.

Основною умовою адекватного відтворення реалій є їх глибоке знання перекладачем. Відтворюючи з іноземної мови текст, який відображає національно-культурні стереотипи людських відносин, звичаїв і подій, перекладачеві необхідно використовувати знання з рідної мови, уявляти, як були б названі ті чи ті явища, якби вони існували в житті його народу. Коли в перекладача правильне уявлення про реалію та її контекстуальне використання, йому легше знайти адекватний відповідник цієї реалії в перекладі [3, с. 84]. Переклад реалій залежить від ступеня її новизни в мові оригіналу, від рівня поширення серед мовців цільової країни, особистісного чинника перекладача та мети перекладу.

З метою пошуку оптимальних способів відтворення слів-реалій у туристичних текстах було проаналізовано періодичні видання «Меридіан» та «Панорама», що є супутніми товарами найбільших українських авіакомпаній. Статті, що пропонуються в зазначених виданнях, містять тексти туристичного призначення про англomовні країни, неанглomовні країни і Україну. У кожному такому матеріалі є слова-реалії. Було виокремлено три типи зазначених лексичних одиниць: 1) англomовні реалії, що відтворюються в українomовному тексті; 2) українomовні реалії, що відтворюються в англomовному тексті, 3) «іншomовні» реалії, що відтворюються в англomовному та українomовному текстах. Туристичні тексти були пов'язані здебільшого з історією, культурою, традиціями, кліматичними умовами, флорою і фауною тощо.

Аналіз вибірки засвідчив, що часто слова-реалії відтворюються безперекладним способом. Одним із них є **транскрипція**, яку розуміємо як механічне перенесення реалії з іноземної мови в мову перекладу графічними засобами останньої із максимальним фонетичним наближенням до оригінальної форми. Наведемо приклади:

Historic, "authentic" Greenwich Village lies west of Broadway, slightly to the north of Houston Street [22, с. 18]. – *Історичний, «справжній» Грінвіч-Вілідж лежить на захід від Бродвею, трохи північніше від Хаустон-стріт* [17, с. 16].

За серце красуні Розанди ... боролися найвідоміші кавалери..., найбільш імовірним кандидатом був чернігівський воєвода Мартин Калиновський [14, с. 69]. – *The most famous knights ... struggled for the heart of beautiful Rosanda. The most likely candidate was Chernihiv Voivode Martin Kalynovskiy* [20, с. 68].

Кажуть, коли молдавські **бояри** скинули з трону Василе Луну, він ... переховувався в будинку кам'янецького старости [14, с. 69]. – They say that when Moldovian **Boyars** dethroned Vasile Lupu, he hid in the house of the Kamyanets Elder [20, с. 70].

Вважаємо за необхідне зауважити, що відтворення реалій *воєвода*, *бояри* шляхом транскрибування в туристичних текстах, цільовим читачем яких є носій мови перекладу, може бути недостатнім. Транскрипція цих понять не розкриває їх лексичного наповнення, доречно в таких випадках застосувати комбіновану реномінацію.

Було відмічено поодинокі випадки застосування **транслітерації** при відтворенні власних назв, наприклад: *If you're interested in New York's artistic life... don't forget to visit Greenwich Village and **Soho*** [22, с. 16]. – *Якщо ж вас цікавить мистецьке життя Нью-Йорка... не оминіть увагою Грінвіч-Вілідж та **Сохо*** [17, с. 16].

Значна частина слів-реалій у текстах туристичної сфери відтворюється цільовою мовою перекладними способами. Відтак, у мові перекладу виникають неологізми, що можуть являти собою складні слова або словосполучення, інколи виникають семантичні неологізми, коли словам, що існують у мові-реципієнті надають нових семантичних значень. Одним із найпоширеніших способів перекладного відтворення слів-реалій у туристичних текстах є **калькування**, під яким розуміємо запозичення шляхом буквального перекладу слова або звороту з наступним складанням перекладених частин без будь-яких змін. Наведемо приклади:

*As the proud resident of the **Capital of the World** say...* [22, с. 14]. – *Як заявляють горді мешканці **Столиці Світу**...* [17, с. 14].

*... майстри ... писанкарства, гончарної майстерності та **травоплетіння*** [12, с. 46]. – *... masters ... [of] painting, pottery and **herbal knitting*** [24, с. 48].

Наведені приклади переконують у тому, що переклади, здійснені методом калькування, дають досить чітке уявлення про зміст відтворюваних мовних феноменів, при цьому конотативні відтінки подекуди втрачаються.

Поширеним способом відтворення слів-реалій у туристичних текстах є застосування часткового калькування, тобто **півкальок**, які трактуємо як нові слова / словосполучення, складені частково з власного мовного матеріалу, а частково – з матеріалу іншомовного слова, до прикладу:

*Нижче стоїть **Польська брама**, що мала унікальну систему шлюзів* [14, с. 70]. – *Lower, there is the **Polska Gate**, with a unique system of sluices* [20, с. 70].

*Participants prepare for this "**coffin rally**" very carefully. Each coffin must look like an authentic work of art ...* [21, с. 8]. – *До «**труноралі**» учасники готуються дуже ретельно, кожна труна виглядає як справжній витвір мистецтва ...* [15, с. 8].

*Саме **різдвяний вертеп** передував виникненню у світі лялькового театру* [12, с. 47]. – *The **Christmas Vertep** preceded the creation of puppet theatres elsewhere in the world* [24, с. 50].

У кожному з наведених прикладів частину реалії було перекладено, частина лишилася в «рідномовному» вигляді, зазнаючи лише незначних впливів фонетичної асиміляції.

Перекладачі туристичних текстів добігають **приблизного перекладу**. У таких випадках передається предметний зміст реалії (часто не дуже точно), при цьому колорит часто втрачається, оскільки відбувається заміна очікуваного конотативного еквівалента на нейтральний за стилем, тобто на слово або словосполучення з нульовою конотацією. Приблизний переклад, як свідчить аналіз вибірки, реалізувався в таких різновидах: гіперонімічний переклад, переклад функціональним аналогом, дескриптивна перифраза. Наведемо приклади **гіперонімічного перейменування**, коли видове поняття мови-джерела передається родовим у мові-реципієнті.

*Greenwich village was a famous bohemian **neighbourhood** in New York during the second half of the twentieth century* [23, с. 14]. – *Грінвіч-Вілідж – славетний божемний **район** Нью-Йорка другої половини XX століття* [16, с. 16].

*Some **skiffs** have tents, should you want to spend the night floating* [19, с. 83]. – *Ви можете навіть винайняти **човен** із наметом – на випадок, якщо вам захочеться провести ніч на борту* [11, с. 83].

Аналіз прикладів свідчить, що перекладачі не змогли дібрати точного відповідника, бо в мові перекладу відсутні слова, що наповнені таким самим семантичним змістом. Англійське *neighbourhood* означає не тільки територіальну одиницю, але й вказує на сусідство, близькість до

чогось. Реалія *a skiff* є видовими поняттями щодо українського човен, бо вказує на певні специфічні ознаки конкретного різновиду човна.

У перекладах туристичних текстів слова-реалії відтворювалися **функціональним аналогом**. Наведемо приклади:

This super-luxurious hotel... is a true Arabian Nights' Palace [18]. – Цей розкішний готель... виглядає справжнім **палацом з 1001 ночі** [13].

Other features include a luxury spa that redefines the traditional hamam bath, a state-of-the-art gym and a roof space with lounge, café and pools [18]. – Ще одна перлина готелю – розкішний **спа-комплекс**, що по-новому задіяв традиційний **турецький хамам**, та сучасна **тренажерна зала** [13].

New York is a giant megapolis, a veritable "concrete jungle" [23, с. 74]. – Нью-Йорк – **велетенський мегаполіс**, **справжнісінькі «кам'яні джунглі»** [16, с. 74].

Як бачимо, переклад за допомогою функціонального аналогу є достатньо поширеним способом відтворення слів-реалій у текстах туристичної тематики. Доцільною вважаємо заміну *Arabian Nights' Palace* на **палац з 1001 ночі**, оскільки відомі українському туристу з дитинства **казки 1001 ночі** дадуть чітке уявлення про розкіш і красу. В англійському варіанті турецької реалії, що позначає національний різновид бані, наголошується на тому що це є власне баня (*hamam bath*), українській варіант перекладу підкреслює походження реалії (**турецький хамам**). Не відбулося значних семантичних чи конотативних змін у передачі *concrete jungle* словосполученням **кам'яні джунглі**.

Дескриптивна перифраза застосовується в перекладі туристичних текстів тоді, коли реалія називається не прямо, а описово, через характерні її риси, тобто через описовий зворот, як-от:

Jefferson Market Library ... survived until the present time along with its fabulous stained-glass windows, portholes, and clock tower [22, с. 18]. – ... **бібліотека Джеферсон-Маркет** ... збережена до наших днів разом із **казковими вітражами, вікнами-бійницями** і **годинниковою вежею** [17, с. 16-17].

Окреме місце в українській іграшковій «ієрархії» займають **ляльки-мотанки** [12, с. 47]. – *Ukrainian stringed puppets occupy the most outstanding place in the toy "hierarchy"* [24, с. 50].

Дескриптивна перифраза є одним із варіантів приблизного перекладу безеквівалентної лексики. Слова-реалії у наведених прикладах не несуть значного конотативного навантаження, не є принциповим і збереження їх фонетичного звучання, відтак, перекладачі вдалися до роз'яснення семантичного значення слів-реалій описовими зворотами.

В окремих випадках перекладачі вдавалися до реномінації (транскрипції / транслітерації з наступним поясненням). Це досить ефективний, хоча й багатослівний, спосіб максимальної передачі семантики реалій, пов'язаний із лінійним розширенням тексту. Наведемо приклади:

Особливо яскраво видно це в українському національному **вермені** [12, с. 47]. – *This trait is readily apparent in the unique national vertep (the Ukrainian movable puppet theatre)* [24, с. 50].

Famous Oxonians include 25 British Prime Ministers and not a few heads of foreign states [19, с. 83]. – Серед **знаменитих оксонців (так називають випускників Оксфордського університету)** – 25 прем'єр-міністрів Великобританії та декілька керівників держав [11, с. 84].

Застосування комбінованої реномінації є доцільним у наведених вище прикладах. Без збереження слова-реалії (її транскрибування) було б утрачено національний колорит тексту, без тлумачення значення цих слів не було б досягнуто їх розуміння цільовою аудиторією.

Аналізуючи фактичний матеріал дослідження, відмітили випадки **контекстуального перекладу** слів-реалій, коли слово перекладалося не словниковим відповідником, а контекстуальним, логічно пов'язаним із ним. Зміст реалії передавався за допомогою трансформованого відповідним чином контексту, наприклад:

One of the great pleasures of a canal holiday is enjoying the friendly community spirit that prevails among canal folk [19, с. 83]. – Однією з найбільших насолод, які дарує **подорож каналом**, є відчуття **дружньої спільноти, створеної мандрівниками** [11, с. 83].

You may want to come ashore for a shopping spree on Union Street ... [19, с. 84]. – **Зійдіть на берег, аби присвятити час шопінговій терпанії на Юніон-стріт** ... [11, с. 84].

У першому прикладі маємо реалії туристичного спрямування, пов'язані з подорожуванням англійськими річками. Зміст обох слів-реалій був би не зрозумілим без фонових контекстуальних знань – мова йде про відпустку, яка в гарній компанії може стати

приємним досвідом вивченням «Liquid History» Англії. У другому прикладі вибір значення *terapia* для англійського слова *spree* зумовлений контекстуальними чинниками.

Насамкінець зазначимо, що подекуди перекладачі вдавалися до **вилучення реалії**, наприклад: ... він разом з уже овдовілою донькою та онуками переховувався в будинку кам'янецького старости **на вулиці Трьох Хлібів**, навпроти домініканського монастиря [14, с. 69]. – ... he and his then widowed daughter and grandchildren hid in the house of the *Kamyansets Elder*, near the *Dominican Monastery* [20, с. 70].

Добігаючи такого прийому, перекладач може керуватися міркуваннями щодо важливості / неважливості реалії для загального розуміння цільовою аудиторією інформації, що перекладається. В аналізованому прикладі ця деталь не є важливою, відтворення реалії могло б обтяжувати текст перекладу.

У процесі роботи відмітили тенденцію до **перенесення реалій** із вихідної мови в мову перекладу в незмінному вигляді, як-от: *Hundreds of thousands of the city's residents and visitors gather in Times Square to see the bright neon ball to slide down the Times pole at exactly midnight, symbolizing the end of the old year and the beginning of the new* [22, с. 18]. – *Сотні тисяч жителів та гостей міста збираються на Таймс-сквер, щоб побачити, як опівночі зі шпилью Times скотиться яскрава неонов куля – символ закінчення старого року та початку нового* [17, с. 14].

Перекладачі туристичних текстів можуть вдаватися до такого способу передачі слова-реалії, коли воно 1) дуже відоме і не потребує перекладу, бо й так зрозуміле для цільової аудиторії; 2) коли у вихідному туристичному тексті зазначаються місцеві кафе, магазини тощо. У такому випадку туристу доцільно знати їх назву в оригінальному звучанні.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. У відтворенні туристичних текстів необхідно приділяти значну увагу адекватній передачі слів-реалій засобами мови перекладу. Важливу роль відіграє прагматична адаптація, що вимагає знань культури та історії не тільки народу мови перекладу, але й мови оригіналу. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні лінгвістичної природи інших видів безеквівалентної лексики в туристичних текстах і пошуку адекватних шляхів їх відтворення в перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влахов С.И. Непереваемое в переводе : монография / Влахов С.И., Флорин С.П. – М. : Высшая школа, 1986. – 384 с.
 2. Волошина А. Безеквівалентна лексика близькоспоріднених мов: проблема семантичної структури // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Випуск XXVI. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2000. – С.56–64.
 3. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р.П. Зорівчак. – Львів, 1989. – 296 с.
 4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К. : ВЦ «Академія», 1999. – 288 с.
 5. Райс К. Классификация текстов и методы перевода / К. Райс // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М. : ИМО, 1978. – 299 с.
 6. Скібіцька О.В. Труднощі при перекладі туристичних текстів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvchnu_gf/2009/Skibizka.pdf
 7. Федоров А.В. О художественном переводе / А.В. Федоров. – Л., 1941. – 259 с.
 8. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. – М. : Высшая школа, 1983. – 303 с.
 9. Kelly D. The Translation of Texts from the Tourist Sector: Textual Conventions, Cultural Distance and other Constraints / D. Kelly // TRANS. – 1997. – № 2. – 106 p.
 10. The trans-k Glossary of Translation and Interpreting Terminology [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.trans-k.co.uk/glossary.html>
- Джерела ілюстративного матеріалу**
11. Англійські річкові канікули // Панорама. – 2008. – № 7. – С. 82 – 85.
 12. Де живе душа народу? // Меридіан. – 2008. – № 43. – С. 46-47.
 13. Дивовижний Абу-Дабі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.flyuia.com/files/8-9_issue_preview.pdf
 14. Легенди Кам'яця // Панорама. – 2008. – № 12. – С. 69-70.
 15. Маніту-Спрінгс // Меридіан. – 2007. – № 39. – С. 8.
 16. Нью-Йорк: Місто, яке живе змінами// Меридіан. – 2007. – № 39. – С. 74.
 17. Нью-Йорк: Спокуси великого яблука // Меридіан. – 2007. – № 39. – С. 12-17.

18. Amazing Abu-Dhabi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.flyuia.com/files/8-9_issue_preview.pdf
19. English River Holiday // Панорама. – 2008. – № 7. – С. 82-85.
20. Legends of Kamyanets // Панорама. – 2008. – № 12. – С. 68-70.
21. Manitu Springs // Меридіан. – 2007. – № 39. – С. 8.
22. New York: Big Apple Temptations // Меридіан. – 2007. – № 39. – С. 13-20.
23. New York: The City That Lives By Always Changing // Меридіан. – 2007. – № 39. – С. 74.
24. Where does the soul of a people dwell? // Меридіан. – 2008. – № 43. – С. 48-50.

Ковтун Е. Слова-реалии в туристических текстах: лингвистический и переводоведческий анализ.

Статья посвящена комплексному лингвистическому и переводоведческому анализу слов-реалий (на материале текстов туристической отрасли). Перевод туристических текстов отличается по форме, языковым средствам, ярко выраженной коммуникативной направленности. В процессе перевода туристических текстов переводчику приходится решать как лингвистические проблемы, обусловленные различиями в семантической структуре и использовании двух языков в процессе коммуникации, так и проблемы социокультурной адаптации текста. Слова-реалии служат для номинации понятий и явлений, не имеющих точных лексических соответствий в социокультурных парадигмах других языков. Трудности перевода реалий связаны с: 1) отсутствием в языке перевода соответствия (эквивалента, аналога) из-за отсутствия у носителей языка объекта, который эта реалья обозначает; 2) необходимостью передачи не только предметного значения (семантики) реалии, но и ее колорита (коннотации) – ее национальной и исторической окраски. Определены основные способы воспроизведения слов-реалий в туристических текстах: транскрипция, транслитерация, перевод функциональным аналогом, полное и частичное калькирование, контекстуальный перевод, дескриптивная перифраза, комбинированная реноминация, беспереводное заимствование и опущение реалии.

Ключевые слова: слово-реалия, туристический текст, трудности перевода, прагматическая адаптация, переводческие трансформации.

Kovtun O. Culture-Specific Concepts in Tourist Texts: Linguistic and Translational Analysis.

The article is dedicated to complex linguistic and translational analysis of culture-specific concepts (on the material of tourism industry texts). Translation of tourist texts differs from others in form, language tools, and a clearly defined communicative orientation. While rendering such texts a translator has to solve both purely linguistic problems caused by different semantic structures and features in usage of two languages in communication, and problems of sociocultural adaptation of the text. Culture-specific concepts are used to nominate concepts and realities that have no exact lexical equivalents in social and cultural paradigms of other languages. When translating culture-specific concepts a translator comes across such difficulties: 1) lack of equivalent (analogue) in the target language due to absence of the object that this reality indicates, 2) necessity to convey not only the denotative meaning (semantics) of the concept, but also its connotation – its national and historical coloring. The following ways of rendering culture-specific concepts in tourist texts were determined: transcription, transliteration, translating by functional analogue, loan-translation, partial loan-translation, descriptive translation, renomination, contextual interpretation, shifting and omission.

Key words: culture-specific concept, tourist text, difficulties of translation, pragmatic adaptation, translational transformations.

Ліліта Коккіна,
(Одеса)

УДК 811.133.1'255:82-84 Сент-Екзюпері

КОГНІТИВНА СКЛАДОВА ПЕРЕКЛАДУ АФОРИЗМІВ ФІЛОСОФСЬКОЇ КАЗКИ «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ» А. ДЕ СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ

Стаття присвячена дослідженню когнітивної складової перекладу афоризмів на матеріалі філософської казки «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері. Актуальність роботи залишається незаперечною, оскільки всебічний аналіз передачі творів всесвітньо відомих авторів різними мовами, особливо в час швидкого розвитку інформаційних технологій, є досить важливим. Компаративний аналіз перекладів, виконаний у межах семіотичної моделі рівнів еквівалентності, дозволяє проаналізувати використані трансформації та ступінь повноти передачі авторської інтенції. Високий професійний рівень перекладачів Н.Галь, Л.Кононовича, А.Перепаді став передумовою того,

що значну кількість речень казки було з роками перетворено на афоризми. Два переклади українською та один російською мовами є достатньою базою для порівняння різних перекладацьких преференцій «тлумачів» при передачі франкомовного тексту. Творіння на межкультурній межі, вдала спроба накладання двох картин світу, без додання зайвих, нових соціокультурних елементів, жодної втрати щодо тексту-оригіналу призводить до повного його відтворення для іншомовних читачів.

Ключові слова: переклад, рівні еквівалентності, перекладацькі трансформації, афоризми, когнітивність.

Постановка проблеми. Основою для статті стала відсутність серед сучасних досліджень у царині перекладознавства компаративного тримовного аналізу перекладу афоризмів А. де Сент-Екзюпері. Важливість очікуваних результатів вивчення когнітивної складової процесу перекладу зумовлено стрімким розвитком науки про переклад та загальною тенденцією до міждисциплінарних студій.

Аналіз досліджень. На відміну від значної кількості досліджень, присвячених особливостям та правилам передачі іншою мовою, наприклад, фразеологізмів, прислів'їв, тощо, ретельних розробок стосовно засобів відтворення французьких афоризмів українською та російською мовою нараховується значно менше. Серед дослідників останнього десятиріччя, які частково розглядали актуальне питання: І.С. Алексєєва, Н.К. Гарбовський, О.В. Двойніна, Ю.В. Піввуєва.

Метою статті є висвітлення отриманих результатів дослідження когнітивної складової перекладу виразів філософської казки «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері, що стали афоризмами. Матеріалом для вивчення було обрано три здійснених переклади: два українською та один російською мовами.

Виклад основного матеріалу. Дослідження когнітивної складової здійснених перекладів філософської казки «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері не може бути визнано новаторським напрямком у мовознавстві. Натомість, актуальність даної роботи залишається незаперечною, оскільки всебічний аналіз передачі творів всесвітньо відомих авторів різними мовами, особливо в час швидкого розвитку інформаційних технологій, є достатньо важливим. З огляду на прогресуючу можливість доступу Читача до інформаційної бази будь-якими мовами світу в мережі Інтернет, його знайомства з творами в оригіналі і перекладі, здебільш гостро постає питання якості перекладів. На жаль, останнім часом, все частіш, можна почути негативні відгуки про сучасні книги, які, можливо, колись становитимуть золотий фонд світової скарбниці літератури. Справа у тому, що, у більшості випадків, їх читають на сайтах, що пропонують не завжди професійно виконані, переклади, що передують офіційним виданням книги. Читач втрачає не тільки стиль, авторську інтенцію твору, але, подекуди, навіть сюжет, запропонований автором.

Сучасний когнітивний підхід, який зорієнтовано на процес перекладу, має на меті полегшення розуміння різноманітних механізмів та алгоритмів отримання якісного фінального продукту. Когнітивний процес – це «такий тип поведінки людини, в основі якої знаходиться не умовнорефлекторна відповідь на вплив зовнішніх стимулів, а формування внутрішніх (ментальних) уявлень про дії, та зв'язки між ними» [8, с. 134]. На думку О.Усачової, когнітивна придатність перекладачів є багатовимірним феноменом, що потребує ретельного вивчення, що має бути підкріплене інтерпретаційним аналізом та даними інших досліджень в царині сучасної когнітивної науки [7]. Значення перекладу як засобу самовдосконалення неможливо переоцінити. Починаючи з позитивного впливу на розвиток пам'яті, інтелекту, уяви, дикції, риторики, комунікаційних навичок тощо й закінчуючи можливістю вийти за межі «зачарованого кола» рідномовного культурного середовища, переклад дозволяє людині творчо зростати, прагнучи все нових звершень не тільки професійного, а й особистісного характеру [3].

С. Влахов та С. Флорін в праці «Неперекладне у перекладі» вказують на два основних принципи перекладу афоризмів, при якому слід зберегти форму афоризму та його конотативне значення: натайки, алюзії, пов'язані з їхнім джерелом [1, с. 311]. Саме когнітивна складова процесу є вирішальним фактором для адекватного перекладу. Лише високий ступінь ерудованості, знання обох мов (оригіналу та перекладу), певна інтуїція, притаманна гарному перекладачеві призводить до відображення авторської думки шляхом створення її еквіваленту.

Твір-алегорія, «Маленький принц» містить невичерпно глибокі думки, сформульовані напролюд лаконічно, оскільки їх вкладено в уста дитини. Саме в цьому полягає головна пастка для перекладача, тлумача іншою мовою. На відміну від багатьох великих сучасних творів, цінність яких полягає у фабулі, стрімкому розростанні сюжету, безлічі персонажів та чудернацькій кінцівці, досліджуваний твір є внутрішньо непомірно ємним, незважаючи на відносну статику подій та досить малий обсяг.

Український Читач має змогу поринути у вирій думок французького автора завдяки видатним митцям, таким як Анатолій Жаловський, Анатоль Перепадя, Леонід Кононович. Серед зазначених перекладів, нами було обрано для аналізу два тексти. Перший належить Леоніду Кононовичу, письменнику, перекладачеві, майстру детективного жанру, члену Національної спілки письменників та Асоціації українських письменників. За його власними словами: «Я теж не люблю «Маленького принца», але його треба було перекласти, бо це твір світового значення» [12]. Другий варіант українського тексту створено Анатолем Перепадєю, перекладачем із романських мов, лауреатом численних перекладацьких премій, Кавалером французького Ордена мистецтва й літератури Золотих пальм, який увійшов в історію як перекладач українською семитомового циклу романів Марселя Пруста «У пошуках утраченого часу».

Російський переклад, який буде використано в якості матеріалу для дослідження, є першим, з багатьох, перекладом твору російською. Він був здійснений Норою Галь (справжнє ім'я Елеонора Яковлівна Гальперіна, перекладачем англійської й французької літератури російською мовою, літературним критиком й теоретиком перекладу, редактором. Н.Галь відома своїми перекладами «Маленького принца» Сент-Екзюпері, «Стороннього» Камю, «Вбити пересмішника» Харпера Лі та творів світової фантастики. Вона була особисто знайома з автором: влітку 1939 року для журналу «Интернациональная литература», де виходили статті про закордонні новинки, потрібно було стисло презентувати щойно опубліковану у Франції книгу Сент-Екзюпері «Terre des Hommes», пізніше перекладену нею «Планету людей».. Як писала Нора Галь, вона прочитала книгу «Маленький принц» «одним духом, не відірваючись, переклала її, доречі, переклала для себе, для своїх близьких, зовсім не маючи гадки про публікацію». Напротязі сорока років у кожному перевиданні перекладачка постійно щось змінювала у тексті, задля його вдосконалення. Недаремно, багато фраз та висловів з «Маленького принца» стали крилатими [10].

Для порівняльного аналізу перекладу було обрано 12 афоризмів, які є найбільш цитованими, згідно статистичних даних пошукових систем мережі Інтернет, як мовою оригіналу, так і в перекладі. В.М. Лесин та О.С. Пулинець визначають афоризм як коротке, лаконічне судження, що містить у стислій, зручній для запам'ятовування формі глибоку думку. Афористична проза, на їхню думку, є самостійним жанром: мудрі, дотепні й лаконічно висловлені думки вкладені у вишукану і яскраву форму [2, с. 39]. Ми маємо намір провести компаративний аналіз отриманих текстів, і дійти висновків попереднього характеру, щодо когнітивної складової процесу здійснення перекладів та повноти передачі авторської інтенції.

Для досягнення нашої мети, тобто, спроби проаналізувати когнітивну частину процесу створення перекладу, потрібно чітко окреслити ступінь вірності відтворення обраних виразів в перекладі. Найбільш логічним нам вдається визначення еквівалентності в межах семіотичної моделі рівнів еквівалентності О.Д. Швейцера [9], оскільки рівнева градація ступіню відповідності одиниць оригіналу та перекладу засновується на принципі побудови внутрішньої системи мов, і, відповідно, у кожному окремому випадку, співвідносяться тотожні поняття. Приймаючи думку про домінуючий характер прагматичного рівня, зауважимо, що досягнення еквівалентності на попередніх рівнях не є факультативним й впливає у великій мірі на ступінь відтворення прагматичної цінності тексту-оригіналу. Виділення абсолютних, або постійних еквівалентів в інших концепціях не є виправданим, із врахуванням наявності, у більшості випадків, неповторного контекстуального оточення.

1.

<i>Les grandes personnes ne comprennent jamais rien toutes seules, et c'est fatigant, pour les enfants, de toujours leur donner des explications (A. de Saint-Ex., 11)</i>		
<i>Дорослі ніколи нічого не можуть збагнути</i>	<i>Дорослі такі нетямовиті, а діти просто не в змозі</i>	<i>Взрослые никогда ничего не понимают сами, а для детей</i>

<i>самотужки, а діти втомлюються тлумачити їм очевидне...</i> (пер. Л.Кононовича, 10).	<i>розжовувати їм усе</i> (пер. А.Перепаді).	<i>очень утомительно без конца им все объясняют и растолковывают</i> (пер. Н.Галь, 4)

Серед виконаних перекладів ми виокремлюємо варіант А.Перепаді, найбільш стилістично віддалений від оригіналу. Прикметник *нетямовиті* та дієслово *розжовувати* є значно більше пейоративно конотовані, аніж того потребує французький текст. Вираз *тлумачити їм очевидне* також є стилістично більш забарвленим, аніж французький текст. Нам вдається надлишковим і використання в російському варіанті двох дієслів: *объясняют* та *растолковывают* замість *donner des explications*.

2.

<i>Quand on a terminé sa toilette du matin, il faut faire soigneusement la toilette de la planète</i> (A. de Saint-Ex., 28)		
<i>Щойно встав уранці, дав собі лад – наведи лад і на своїй планеті</i> (пер. Л.Кононовича, 24).	<i>Причепурився сам уранці, причепури гарненько і свою планету</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Встал поутру, умылся, привел себя в порядок – и сразу же приведи в порядок свою планету</i> (пер. Н.Галь, 10).

Всі виконані переклади надають зразок використання імперативу замість безособової конструкції *il faut*, що зумовлено українською та російською мовними традиціями. Так, ми отримуємо більш конкретного реципієнта поради.

Найбільш вдалим перекладом виразу *faire soigneusement la toilette* нам вдається *причепури гарненько*, де збережено всі елементи, присутні в оригіналі. В тексті Л.Кононовича, який використовує *наведи лад*, втрачається прозопопея, що значно змінює світогляд Маленького Принця, його відношення до своєї планети.

3.

<i>Les enfants seuls savent ce qu'ils cherchent</i> (A. de Saint-Ex., 94)		
<i>Лише діти знають, чого шукають</i> (пер. Л.Кононовича, 75).	<i>Лише діти знають, чого шукають</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Одни только дети знают, чего ищут</i> (пер. Н.Галь, 34).

Цей переклад українською мовою здійснено на семантичному рівні, оскільки прикметник *seuls* було замінено обмежувально-протиставним сполучником *лише*, на відміну від російського варіанту, відповідному оригіналу на синтаксичному рівні.

4.

<i>Les yeux sont aveugles. Il faut chercher avec le cœur</i> (A. de Saint-Ex., 100)		
<i>Та очі цього не бачать. Треба шукати серцем.</i> (пер. Л.Кононовича, 81).	<i>Але очі не бачать. Шукати треба серцем.</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Но глаза слепы. Искать надо сердцем</i> (пер. Н.Галь, 37).

Всі перекладачі додали протиставний сполучник, відсутній у французькому варіанті. Н.Галь передала речення на синтаксичному рівні. Українські перекладачі в першому реченні використали заміну одного морфологічного засобу іншим, при якій непоширене речення змінює предикат стану на предикат дії, тобто граматичну трансформацію.

5.

<i>Le langage est source de malentendus</i> (A. de Saint-Ex., 90)		
<i>Мова – джерело непорозуміння</i> (пер. Л.Кононовича, 69).	<i>Мова — це джерело непорозуміння</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Слова только мешают понимать друг друга</i> (пер. Н.Галь, 33).

Якщо в українському перекладі, речення було одностайно перетворено на синтаксичному рівні, то Н.Галь використала семантичну модель, трансформувавши оригінал за рахунок

гіпонімічних відносин **мова – слова**. До цього ж, вона, в деякій мірі, «персоніфікувала» вираз, створивши, із узагальненого виразу, більш простий, відповідний бесіді Лиса та Маленького Принця.

6.

<i>Les enfants doivent être indulgents envers les grandes personnes</i> (A. de Saint-Ex., 24)		
<i>Діти мають поблажливо ставитись до цього люду</i> (пер. Л.Кононовича, 20).	<i>Діти мають бути до тих дорослих вельми поблажливі</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Дети должны быть очень снисходительны к взрослым</i> (пер. Н.Галь, 8).

При перекладі на синтаксисному рівні, два останніх перекладача використали прийом додавання, посиливши відповідні аналоги **indulgents** за допомогою прислівників **вельми** та **очень**, задля компенсації елементу попереднього речення, де **en vouloir** було передано як **гніватися**. Л.Кононович замінює дієслово **être** на **ставитись**, таким чином, користуючись конкретизацією полісемантичного дієслова. Також, **les grandes personnes** інтерпретовано, як **цей люд**, з метою уникнення повтору.

7.

<i>Il est bien plus difficile de se juger soi-même que de juger autrui. Si tu réussis à bien te juger, c'est que tu es un véritable sage</i> (A. de Saint-Ex., 51)		
<i>Себе судити набагато важче, ніж інших. Якщо зможеш справедливо судити себе самого, тоді ти справді мудрий</i> (пер. Л.Кононовича, 41).	<i>Себе судити набагато важче, ніж інших. Якщо ти зумієш правильно судити самого себе, то ти справді мудрий</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Себя судить куда трудней, чем других. Если ты сумеешь правильно судить себя, значит, ты поистине мудр</i> (пер. Н.Галь, 19).

У данному випадку, ми можемо говорити про тотожність досліджуваних перекладів, що свідчить про однакове розуміння авторської інтенції.

8.

<i>On n'est jamais content là où on est</i> (A. de Saint-Ex., 93)		
<i>Там, де живеш, ніколи не буваєш задоволений</i> (пер. Л.Кононовича, 75).	<i>Люди вічно невдоволені там, де живуть</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Там хорошо, где нас нет</i> (пер. Н.Галь, 34).

Якщо Н.Галь використовує вираз, автором якого є А. С. Грибоєдов, то українські перекладачі передають речення перекладом на семантичному рівні, вдаючись до заміни дієслова **est** на **жити**.

9.

<i>Tu deviens responsable pour toujours de ce que tu as apprivoisé</i> (A. de Saint-Ex., 92)		
<i>Ти завжди відповідаєш за тих, кого ти приручив</i> (пер. Л.Кононовича, 74).	<i>Ти назавжди береш на себе відповідальність за тих, кого приручив</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Ты навсегда в ответе за всех, кого приручил</i> (пер. Н.Галь, 34).

При передачі найбільш відомого виразу досліджуваної казки, А.Перепада більш точно переклав **tu deviens responsable**. **Брати відповідальність** значно відрізняється від **ти відповідаєш** або **ты в ответе**, оскільки його переклад більш акціональний, а не становий, як того потребує оригінал.

10.

<i>Toutes les grandes personnes ont d'abord été des enfants, mais peu d'entre elles s'en souviennent</i> (A. de Saint-Ex., 7)		
<i>Адже всі дорослі були колись дітьми. (От тільки мало хто з них про це пам'ятає)</i> (пер. Л.Кононовича, 7).	<i>Усі-бо дорослі спершу були дітьми, тільки мало хто з них про теє пам'ятає</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Ведь все взрослые сначала были детьми, только мало кто из них об этом помнит</i> (пер. Н.Галь, 3).

Рішення Л.Кононовича перекласти *d'abord* як *колись*, не свідчить на користь дотримання тексту, бо, таким чином втрачається хронологічна опозиція «діти – дорослі», запропонована автором, яка є лейтмотивом твору.

11.

<i>Voici mon secret. Il est très simple: on ne voit bien qu'avec le cœur. L'essentiel est invisible par les yeux</i> (A. de Saint-Ex., 92)		
<i>Ось моя таємниця. Вона проста: добре бачить лише серце. Найголовнішого не побачити очима</i> (пер. Л.Кононовича, 72).	<i>Ось моя таємниця. Вона дуже проста: лише серце добре бачить. Найголовнішого не побачити очима</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Вот мой секрет, он очень прост: зорко одно лишь сердце. Самого главного глазами не увидишь</i> (пер. Н.Галь, 33).

Л.Кононович оминув увагою прислівник *très*, змінюючи, на власний розсуд, ступінь простоти таємниці, і, ніяким чином, не компенсуючи цього. Французьку рестриктивну конструкцію з *ne...que*, яка виділяє додаток *le cœur*, Н.Галь перекладено на семантичному рівні так, що дієслово з прислівником трансформується у прикметник у короткій формі.

Віддієслівний пасивний прикметник *invisible*, типовий для французької мови взагалі, та для творчого стилю А. де Сент-Екзюпері, зокрема, перетворено на неозначено-особові дієслівні конструкції, що більш притаманно українській та російській мовам.

12.

<i>Pour les vaniteux, les autres hommes sont des admirateurs</i> (A. de Saint-Ex., 52)		
<i>Для шанюлюбців усі люди просто шанувальники</i> (пер. Л.Кононовича, с. 42).	<i>Для чваньків усі люди — то їхні шанувальники</i> (пер. А.Перепаді).	<i>Тщеславным людям кажется, что все ими восхищаются</i> (пер. Н.Галь, 20).

Неозначений артикль *des* передається Л.Кононовичем, як прислівник *просто*, тоді як А.Перепаді вдається доречним замінити рему речення на присвійний прикметник *їхні*, що є, у данному випадку більш вдалим вибором, на нашу думку. Н.Галь вирішує використати парцеляцію речення, вводячи дієслово *кажется*, та транспозицію іменника *admirateurs*, перетворюючи його на дієслово.

Висновки. На матеріалі досліджених виразів, ми можемо із впевненістю зазначити, що загалом зазначена мета перекладачами була досягнута. Україномовний та російськомовний читач отримав можливість замислитися над думками, висловленими А. де Сент-Екзюпері через персонажів його філософської казки «Маленький принц». Дотримання стилю, ритмомелодики тексту, притаманного французькому письменнику, із врахуванням далекоспорідненості мов, стало можливим за рахунок додавань, компенсацій, та інших перекладацьких трансформацій. Більш точний, виконаний, здебільшого, на синтаксичному рівні, переклад Н.Галь, надає можливість максимально наблизитись до тієї простоти складних думок, на яку розраховував автор твору. Речення, створені Л.Кононовичем, досить часто більш віддалені від оригіналу, у порівнянні з іншими дослідженими текстами, що не свідчить про їх нетотожність первинному матеріалу. Переклади А.Перепаді, на думку авторів статті, відтворюють реалії, створені А. Де Сент-Екзюпері, найбільш вірно, зберігаючи саме той баланс експресивності та врівноваженості, що характеризує досліджену казку.

Завдяки майстерності «тлумачів», значна кількість речень з казки отримала статус афоризмів, сталих виразів, увійшла до архіву пам'яті будь-якої освіченої людини. Творіння на межкультурній межі, вдала спроба накладання двох картин світу, без додання зайвих, нових соціокультурних елементів, жодної втрати щодо тексту-оригіналу є ознакою високого професійного рівню перекладачів, твори яких було досліджено.

У перспективі подальшої розробки теми є компаративний аналіз обраних афоризмів із їх перекладами англійською мовою, виконаними К.Вудс та Р.Ховардом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влахов С. Неперекладне в перекладі / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Міжнародні відносини, 1986. – 320 с.
2. Лесин В.М. Словник літературознавчих термінів / В.М. Лесин, О.С. Пулинець. – К.: Вища школа, 1979. – 203 с.

3. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі: [монографія] / О.В.Ребрій. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012. – 376 с.
4. Сент-Екзюпері А. (де) Маленький принц / Пер. Л.Кононовича. – Львів: Кальварія, 2009. – 96 с. (пер. Л.Кононовича)
5. Сент-Екзюпері А. (де) Маленький принц / Пер. А.Перепаді. – К.: Школа, 2001. – 141 с. Режим доступу до тексту: <http://ukrlib.narod.ru/95.html> (пер. А.Перепаді)
6. Сент-Экзюпери А. де. Избранное// Маленький принц / Пер. Н.Галь – М: Гудьял-Пресс, 1999. – с.239-292. Режим доступа к тексту: <http://www.vavilon.ru/noragal/pp/pp01.html> (пер. Н.Галь)
7. Усачева А.Н. Когнитивная готовность переводчика. Режим доступу до статті: <http://www.academia.edu>
8. Усачева А.Н. Перевод: от лингвистической теории к когнитивной модели / А.Н. Усачева // Вестник ВолГУ. Серия 2. Языкознание. - 2011. - № 1 (13). – С.131-137
9. Швейцер А.Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. Отв. ред. В. Н. Ярцева.: [монография] / Александр Давидович Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
10. <http://www.lechaim.ru>
11. Saint-Exupéry A. de. Le petit prince. – Paris. : Gallimard, 2012. – 119 p. (A. de Saint-Ex.)
12. <http://www.umoloda.kiev.ua>

Коккина Л.Р. Когнитивная составляющая перевода афоризмов философской сказки «Маленький принц» А. де Сент-Екзюперы.

Статья посвящена исследованию когнитивной составляющей перевода афоризмов, на материале философской сказки «Маленький принц» А. де Сент-Екзюперы. Актуальность данной работы остается неоспоримой, поскольку всесторонний анализ передачи произведений всемирно известных авторов на разных языках, особенно, во времена стремительного развития информационных технологий, является достаточно важным. Компаративный анализ переводов, выполненный в рамках семиотической модели уровней эквивалентности, позволяет проанализировать использованные трансформации и степень полноты передачи авторской интенции. Высокий профессиональный уровень переводчиков Н.Галь, Л.Кононовича, А.Перепади является предпосылкой для того, чтобы значительное количество предложений из сказки было, со временем, превращено в афоризмы и устойчивые выражения. Два перевода на украинский, и один на русский язык, являются достаточной базой для сравнения различных переводческих предпочтений «толкователей» при передаче франкоязычного текста. Созидание на межкультурной грани, удачная попытка наложения двух картин мира, без добавления лишних, новых социокультурных элементов, без единой потери касательно текста-оригинала приводит к его полному отображению для иноязычных читателей.

Ключевые слова: *перевод, уровни эквивалентности, переводческие трансформации, афоризмы, когнитивность.*

Kokkina L.R. The Cognitive Component in Translation of the Philosophical tale «The Little Prince» by A. de Saint-Exupery.

The article focuses on the study of the cognitive component of aphorisms on the material of the philosophical tale «The little prince» by A. de Saint-Exupery. The topicality of this work remains undisputable because comprehensive analysis of conveying the works by world-famous authors in different languages is getting rather important, especially at the time of swift development of information technologies. Comparative analysis of the translations carried out within the semiotic model of equivalence levels allows to analyze the applied transformations and the degree of the fullness of conveying author's intention. The high professional level of translators such as N. Gal, L. Kononovich, A. Perepada is a precondition for a significant part of sentences from a fairytale to be turned into aphorisms and idioms over time. Two Ukrainian and one Russian translations make a sufficient base to compare various interpreter preferences of “dragomen” at conveying a francophone text. An act of creation on an intercultural level, a successful attempt of overlaying two pictures of the world without bringing in new excess sociocultural elements, without a single loss regarding the original text, thus making its complete reproduction for foreign readers.

Key words: *translation, levels of equivalence, translation transformations, aphorisms, cognition.*

Зоряна Коцюба
(Дрогобич)

УДК 81'44 : 398.91

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ «ЖІНКА – ЧОРТ» У ПАРЕМІЯХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ, GERMANСЬКИХ І ROMANСЬКИХ MOB

У статті простежено особливості вербалізації стереотипних національних уявлень про жінку в прислів'ях і приказках слов'янських, германських і романських мов, що репрезентують найдавнішу групу паремійних одиниць, у яких об'єктивований взаємозв'язок «жінка (баба) – чорт»; виявлено взаємовпливи і шляхи формування аналізованої групи мовних одиниць; диференційовано універсальні та національно зумовлені характеристики цих паремій у різних лінгвокультурах; витлумачено специфіку й історичні зміни семантики ключових слів розглянутих паремій. Дослідження виконано з урахуванням історичного чинника аналізу прислів'їв і приказок, а також чинників варіативності, локальності й етнокультурної маркованості ключового слова паремії. Пейоративно конотовані одиниці цієї групи, що є контамінацією міфологічного та побутово-християнського світоглядів, відображають універсальні середньовічні народні уявлення про зв'язок жінки і нечистої сили, які (як і похідні від них паремійні спонуки до недовіри жінкам) збереглися в сучасних паремійних корпусах української, російської, польської, чеської, англійської, німецької, французької мов.

Ключові слова: паремія, побутова свідомість, гендер, національне, універсальне.

Постановка проблеми. Незважаючи на активний розвиток гендерних лінгвістичних студій в останні десятиліття, дослідження прислів'їв і приказок у цьому ракурсі досі проводилося спорадично як на матеріалі окремих мов, так і в міжмовному зіставленні у працях таких дослідників, як Є. Аносов, Ю. Закірова, В. Пугач, Н. Христич, С. Швачко, М. Шуть, М. Юдіна. Мовознавці здебільшого з'ясовують гендерні стереотипи, вербалізовані в пареміях, суспільні і родинні ролі, типові риси характеру й особливості зовнішності чоловіків і жінок у різних лінгвокультурах. Проте більшість таких розвідок виконано без урахування історичного чинника, що не дає змоги досягнути причини якісних дивергенцій, а також опозиційності стереотипного бачення об'єкта наукового осмислення, що є типовою ознакою усіх паремійних корпусів.

Мета пропонованої статті – виявити специфіку, національні ознаки та універсальні ідеологеми, репрезентовані в найархаїчніших колективних уявленнях про жінку носіїв слов'янських, германських і романських мов, на основі різномовного зіставного аналізу частини паремійного тематичного блоку «жінка», в якому реалізуються побутові переконання про взаємозв'язок жінки й нечистої сили.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однозначно позитивне бачення жінки-матері в сучасних європейських культурах, сформоване на язичницьких засадах і посилене культом матері у християнстві, певним чином абстраговане від уявлень про жінку загалом, які завжди були полярно суперечливими, на що вказує історія становлення європейської ментальності [11, с. 95–141]. Ця суперечність відображена і в паремійних корпусах зіставляваних мов: серед сотень сучасних паремійних зразків, які репрезентують аналізовані паремійні групи, можна знайти чимало як пейоративно, так і меліоративно конотованих. Однак у найдавніших із них жінка отримує однозначно негативну оцінку. Для них характерне згадуване поєднання жіночого начала з ідеями темноти, потойбічності (прислів'я про зв'язок баби і чорта), підступності (паремійні спонуки до недовіри жінкам), що реалізується у всіх паремійних корпусах. Приміром, навіть часто цитована французька паремія *Ce que femme veut, Dieu le veut* мала такі середньовічні варіанти: *Ce que femme veut, le diable le veut; Ce que femme veut, Dieu en tremble* [24, с. 187]. Із восьми паремій досліджуваної групи, що побутували у середньоанглійський період [15, с. 353], сім дають жінці негативну оцінку. Тут жінка порівнюється з левом, огидним драконом, домом без даху, свинею, вона вважається основою гріха (подібно у французькому прислів'ї *L'eau gâte le vin, la charrette le chemin, et la femme l'homme* [24, с. 189]). Серед давніх українських приповідок теж натрапляємо на порівняння жінки зі свинею: *Свиня, а жонка єдинь мають нравъ* [8, с. 245]. Ця приказка не ввійшла до сучасного паремійного корпусу, але є промовистим свідченням

можливості незалежного творення подібних паремійних зразків у різних культурах. У сучасному англomовному паремійному корпусі схоже зіставлення все ж побутує (вперше зафіксоване 1678 р.): *Swine, women, and bees cannot be turned* [28, с. 795]. До порівняння жінки з «неприборканим нахабним звіром» вдавалися ще давньогрецькі письменники [20, с. 73]. Побутувало воно і в середньовічному європейському фольклорі [24, с. 187]. Подібні порівняння трапляються й серед авторських висловлювань пізніших часів: пор., напр., сентенцію Мольєра (1656 р.) – *La femme est un certain animal difficile à connaître* [24, с. 187].

Що ж до паремій *Где черт не сладит, туда бабу пошлет* і *Де чорт не зможе, туди бабу пошле*, то вони, як і їх білоруський відповідник, засвідчений у добірці І. Носовича, *Айдзѣ чортъ самъ неймець, тамъ бабу пошлець* [18, с. 2], належать до найдавнішої кількісно репрезентативної (в українському паремійному фонді їх понад 20, не враховуючи варіантів), варіативної та універсальної для більшості європейських народів групи прислів'їв і приказок, у яких зберігся ненависний погляд на жінку як на знаряддя злого Духа, напр.: *Чорт і баба – одна рада* [16, с. 149]; *Баба да бес – один у них вес* [5, т. 1, с. 275]; *Беси то ведут, что бабы бредят* [14, с. 354]. У польських та чеській приказках, які репрезентують аналізовану групу (*Gdzie diabeł nie może, tam babę pośle* [27, с. 55]; *Bies tam nie dowiedzie, gdzie baba dojedzie* [27, с. 52]; *Baba a čert z téhož příbuzenstva* [2, т. 1, с. 10], функцію ключового слова виконує іменник *baba*, вживання якого в значенні «жінка» у цих мовах або застаріле (хоч і могло побутувати в момент творення паремії), або функційно обмежене з огляду на регіональність чи використання в розмовно-просторічному мовленнєвому реєстрі [30, т. 1, с. 166; 17, с. 32]. Функцію ключового слова в одній із польських паремій цієї групи все ж виконує лексема *жінка* (*kobieta*), а не *baba*: *Nad diabla rogatego gorsza zła kobieta* [27, с. 59] (подібно і в інших мовах: *Wer ein böses Weib hat, braucht keinen Teufel* [3, с. 60]; *Femme querelleuse est pire que le diable* [24, с. 60]; *Перед злою женою сатана – младенец непорочный* [10, с. 92], однак тут в опозиції до чорта виступає не жінка взагалі, а зла жінка, тобто вказане протиставлення побудоване на метафорі, котра виокремлює це прислів'я із аналізованої групи паремій. Взаємозв'язок «чорт – зла жінка» простежується і в інших польських пареміях, але вже із ключовим словом *baba*: *Baba zła gorsza od diabla*; *Babę rozdrażnić jest gorzej niż diabła* [27, с. 51].

У німецьких відповідниках вказаного українсько-російського паремійного аналогу фігурує не жінка, а стара жінка, тобто баба: *Wo der Teufel nicht hin mag kommen, da schickt er seinen Boten (ein altes Weib) hin* [3, с. 31]; *Wo der Teufel nicht selbst hinwill, schickt er einen Pfaffen order ein altes Weib* [12, с. 246]. І. Франко зазначає, що Еразм Роттердамський виводить початок приповідки *Баба з пекла родом* (пол. *On ta babę z piekła rodem*) від ересі северіанів і архонтиків, які вчили, що жінка – витвір Сатани, а хто жениться, вступає до чорта в службу [2, т. 1, с. 11]. Паремія *Де дідько не посіє, там ся баба вродить* [16, с. 145], поширена на всій території України (засвідчена в добірках М. Номиса й Г. Ількевича), – яскравий приклад закоріненості середньовічних переконань у народний ґрунт.

Характерно, що серед проаналізованих англійських прислів'їв і приказок немає жодного, яке могло б виступати аналогом досліджуваних паремій, хоча давні народні уявлення про зв'язок жінки і чорта тут теж збереглися: *Women are the devil's nets* [28, с. 910]; *A wicked woman and an evil is three halfpence worse than the devil* [28, с. 887]. Перша відома писемна фіксація обох прислів'їв (за даними ODP) – середина XVI ст., хоч його корені значно давніші. Так, метафора «жінка – тенета диявола» була широкоживаною у текстах середньоанглійського періоду (XII – XV ст.) [15, с. 353]. Р. Фергюссон і Дж. Ло пов'язують приказку *Women are the snares of Satan* із раннім середньовічним християнським ученням, що безпосередньо стосується біблійної оповіді про Адама і Єву [29, с. 290]. Приблизно в той самий час побутувала і віра в те, що жінка не має душі (*Women have no souls* [28, с. 910]), вірогідно, почерпнута з того самого середньовічного джерела. Паремійною варіацією на цю ж тему є німецькі і французькі прислів'я *Kein Mann ohne Wolfzahn, kein Pferd ohne Tücke, kein Weib ohne Teufel* [3, с. 121]; *La femme a semence de cornes* [3, с. 121]; *Carne de femmes, assaisonnement de malice* [24, с. 189].

Цікаво, що в англomовному паремійному корпусі все ж існує прислів'я, яке видається відносно новим варіантом (уперше зафіксоване в 1853 р.) паремії, поширеної у більшості європейських мов: *Where the Devil cannot come, he will send*. Проте цитоване прислів'я отримує власне релігійну інтерпретацію, що жодним чином не пов'язана з уявленнями про жінку: чорт посилає нам спокуси, котрі переслідують і знаходять людей у найпотаємніших місцях [28, с. 180].

У французьких рукописних текстах XIV ст. вперше засвідчено паремію *Femme sait un art avant le diable* [24, с. 187]. Ключовим у ній виступає слово «жінка», як і в інших прислів'ях цієї групи: *Ce que diable ne peut, femme le fait* [3, с. 31]; *Les femmes ont trois tours de plus que le diable* [3, с. 121]. Хоча саме у французькій паремії *Où le diable ne peut aller, sa mère tâche d'y mander* [3, с. 31] з'являється образ чортової матері, який не простежується в іншомовних еквівалентах аналізованого прислів'я, хоч і засвідчений у фольклорі інших народів, зокрема польському: *Jak nie diabeł, to diabła matka* [26, т. 1, с. 431], а також інших фольклорних жанрах (найколеритніше образ чортової матері змальовано в українській народній казці «Залізконоса босорканя»), фразеології: *к чортовій (бісовій, лихій, нечистій) матері; до бісової матері; якої чортової (бісової) матері* [22, с. 466–467] тощо. Усе ж цитоване прислів'я є пізнішим франкомовним варіантом паремії, запозиченої з інших мов. М. Малю подає прислів'я *Où le diable ne peut aller, il envoie une vieille femme* як загальне (proverbe général), що побутує в німецькому, польському фольклорі [24, с. 204].

Прислів'я про зв'язок баби і чорта (*Баба й чорта зведе (обдурить)* [16, с. 143]; *3 бабою і дідько справу програв* [16, с. 145]; *Бабу і чорт не змудрує* [21, с. 125]; *S babou i čert soud prohrál* [2, т. 1, с. 13]; *Czart z babą nie poradzi* [27, с. 53]) асоціюють також із відголоском давньої легенди про спілку чорта з бабою, які разом сіяли мак, садили моркву, і обидва рази чорт був обдурений. І. Франко знаходить паралелі цієї легенди в німецьких фольклорних джерелах [2, т. 1, с. 13]. Відповідники прислів'їв аналізованої групи є і серед ірландських паремій [25, с. 539].

Паремія *Це така баба, що їй чорт на махових вилах у вікно чоботи подавав* [16, с. 148] відома в записках українських пареміографів лише від початку XX ст., хоча справедливо вважають, що вона походить із легенд про бабу і чорта [16, с. 475]. Ф. Буслаєв згадує чеський відповідник названої приповідки *Cert babe strewjcu na hulce aneb ozehu podává* серед найдавніших дохристиянських паремій, виникнення яких пов'язує з тими часами, коли *oze* (рос. *ожег*) – обвуглене, а іноді й запалене дерево, дубина – був найдавнішим видом зброї, у побуті – кочергою, а в міфології вважався належністю чорта і відьом [1, с. 7].

М. Пазяк припускає, що, очевидно, на основі того, що деякі старі жінки часто ворожили, склалось уявлення про їхній зв'язок з нечистою силою [16, с. 474], звідки й паремії *Баба й чорт – то собі рідня (рідні куми)* [16, с. 143]; *В старій ехидної баби десять чортів сидить та ще й на дванадцятьох сідлах гуляють* [16, с. 144]; *Коли баба захоче, то й сам чорт захихоче* [П-90: 146]; *Баба з чортом, як пес з хортом* [2, т. 1, с. 11] і под. Чаклунок, чарівниць, відьом у народі називали також *язібабами* [7, с. 661], що знайшло відображення в паремійному корпусі: *То Ядзя з пекла родом* [16, с. 143]. Значно давніше міфологічне підґрунтя в українській етнокulturі мають народні уявлення про бабу як істоту в образі жінки з довгим волоссям, котра вбиває або до смерті залоскочує людей [19, с. 39].

Загалом усталені вирази з міфологемою «чорт» мають складну природу як явища архетипної свідомості, що відображають міфологічний та реально-буттєвий світоглядний плани. Осмислення словесно-творчої природи таких виразів пов'язане з шеллінґіансько-петебнянською концепцією множинності смислів, що містяться у витворах словесної креації, які завдяки гнучкості внутрішньої форми, її здатності продукувати нові смисли, виникають у свідомості тих, хто їх сприймає [4, с. 7].

Утаємниченість жінок в очах чоловіків – потенційних творців прислів'їв і приказок – зумовлена функційним статусом жінки в тогочасному суспільстві. Аналіз розвідок 2-ї половини XIX ст. – початку XX ст., присвячених ролі жінки у традиційній російській громаді, проведений А. Мельниковою, свідчить про те, що зазвичай жінка була ревною хранителькою язичницького минулого і володаркою магічного знання. Саме жінки найдовше опиралися християнству і ворожбою тримали членів спільноти у своїй владі від колиски аж до смерті [13, с. 38–40]. Така суспільна функція жінок сприяла побутуванню і розвитку паремій аналізованої групи, що реалізують переконання, закладені в колективній свідомості носіїв європейських мов ще в дохристиянську добу. Проте жіноча вірність звичаям водночас відіграла важливу роль у збереженні фольклорної традиції, адже «жінки настійніше, ніж чоловіки, зберігали загальнослов'янські перекази, марновірства і звичаї, передаючи їх із роду в рід у вигляді замовлянь, нашептів, заклять, повір'їв, прикмет, прислів'їв» [13, с. 38]. Ця тенденція зберігається і донині: так, аналіз функціонування чеських прислів'їв у живому мовленні дає підстави

стверджувати, що жінки майже вдвічі частіше, ніж чоловіки, спираються в своїх аргументах на «мудрість віків» [6, с. 83].

Думка про те, що чоловікам належить основна роль у творенні прислів'їв і приказок, а жінкам – у їх збереженні, не є гіпотетичною. Її підтверджують також дані нейролінгвістичних досліджень, за якими творенням нових висловлювань і повторенням уже наявних (ритуалізованих) займаються дві різні психофізіологічні підсистеми, пов'язані з двома різними півкулями мозку: ліва півкуля опікується побудовою нових текстів, а репродукція текстів насичених кліше співвідноситься з правою півкулею [9, с. 415]. І хоча функції обох півкуль доповнюють одна одну, існує тенденція до домінування лівого в чоловіків, а правого – у жінок, що є обернено пропорційним відображенням відповідних взаємозв'язків опозицій у культурі, де правий бік традиційно пов'язується з уявленнями про чоловіче начало, а лівий – жіноче [13, с. 62–66].

Універсальним для побутової свідомості багатьох народів є переконання, що не варто довіряти жінці (дружині), яке в різних варіантах висловлюється у творах Гесіода, Евріпіда, Менандра та інших грецьких авторів. Поширеною вона була і в давньоруській гномічній літературі, зокрема у «Слові» Даниїла Заточника. Дослівно перекладені вислови Менандра трапляються в рукописах Григорія Богослова [20, с. 73–75], а їх трансформовані варіанти – в англійському паремійному корпусі: *Women (wives and wind) are necessary evils* [28, с. 910]. Проте якщо у грецькому першотворі мова йде лише про одруження як необхідне зло, то в його англійському паремізованому варіанті акцент перенесено на жінок і дружин. Російська паремія *Из кривого ребра Бог жену создал, оттого и кривда пошла* [5, т. 1, с. 154] переносить давні уявлення про жінку на релігійний ґрунт, трансформуючи біблійну притчу на основі семіотичного протиставлення «прямий – кривий».

Заклики не довіряти жінкам, які І. Франко вважає відгуком орієнтальних поглядів на жінку [2, т. 2, с. 129], збереглися і в сучасних паремійних корпусах – *Жінці правди не кажи, чужої дитини не бери, з панами не братайся* [16, с. 94]; *Лучше в утлой ладье по морю ездить, чем жене тайну поверить* [5, т. 1, с. 289]; *Ani na wsi, ani w mieście nie trzeba wierzyć niewieście* [27, с. 50]; *From the evil woman guard yourself, and the good one never trust* [29, с. 293]; *Weibern und Geschossen soll Niemand trauen* [3, с. 113] (хоч є і протилежне – *Не кажи, сестро, чоловікові усієї правди – кажи тільки по коліна* [21, с. 126]; *И дура-жена мужу правды не скажет* [5, т. 1, с. 292]; *Nie wierz żadnemu mężczyźnie, bo to karmelek w truciźnie* [27, с. 63], що загалом відповідає загальній тенденції паремійного жанру до поліфонії). Проте в українському (як і, наприклад, французькому: *Qui croit sa femme et son curé, est en hasard d'être damné* [3, с. 113] – український функційний еквівалент – *Жінці та попу правди не кажи* [16, с. 94]) вони стосуються лише жінок-дружин (найпоширеніша найдавніша, зафіксована вже у «Приповідях» Климентія Зіновієва: *Не имаи коню вѣри в полю, а жонѣ в дворѣ* [8, с. 261], а також добірці білоруських прислів'їв І. Носовича відповідно – *Не вѣрь коню вѣ дорозѣ, а жонцѣ вѣ дворѣ* [18, с. 95], багатоваріантна паремія – *Жінці не вір у домі, а коняці в полі* [16, с. 94]), що й зумовлює використання слів *жінка* (у значенні «дружина») і *жона* (у давніших варіантах) як ключових у таких паремійних зразках. Прикметно, що в російських (як і польських) прислів'ях аналізована ідеологема набула ширшої репрезентації і стосується як жінок-дружин (*Не верь коню в поле, а жене в доме* [5, т. 1, с. 291], так і жінок загалом (*Кто бабе поверит, трех дней не проживет* [5, т. 1, с. 275], що і спричинило їхню віднесеність до різних паремійних тематичних груп у добірці В. Даля. Польське прислів'я *Nie wierz niewieście, by też i martwa była* [26, т. 3, с. 680] є скалькованою грецькою паремією, яка базується на оповіді про померлу мачуху, котра в могилі вбила свого пасерба: він загинув від надмогильного стовпа, що впав на нього, коли хлопець молився на її могилі [2, т. 1, с. 12]. Серед українських прислів'їв і приказок натрапляємо лише на один моноваріантний локальний паремійний зразок з опорним словом *баба*: *Бабі не вір, баба шяльвір* (шяльвір ← пол. szalbierz ← нім. Salbader – ошуканець) [2, т. 1, с. 12]. Подає його І. Франко у порівнянні зі словацьким *Ne veř čertu ani stare babě*, що дає підстави вважати, що *баба* в наведеній паремії – стара жінка.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Отже, дослідження генези аналізованої групи паремій, а також особливостей розвитку лексичного значення їх опорного слова у зіставленні з іншими мовами, свідчить про історичну контамінованість семантики лексеми *баба*, яка первісно могла вживатися в аналізованих контекстах здебільшого зі значеннями «стара жінка» чи «дружина», інколи – «просто жінка», проте завжди зневажливо. У

сучасній мовній практиці всі паремії цієї групи, що складають найдавніший контамінований язичницько-християнський пласт аналізованої частини паремійних фондів зіставлюваних мов, можуть уживатися переважно в гумористичному контексті, оскільки для носіїв усіх досліджуваних мов вони є тими, за І. Франком, «приповідковими монетами» [23, с. XIX], яким більшість мовців не знають ціни. Перспективними є подальші зіставні дослідження інших груп прислів'їв і приказок тематичного блоку «жінка» з урахуванням історичного чинника аналізу паремій на матеріалі сучасних мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буслаев О. И. Русскія пословицы и поговорки / О. И. Буслаев // Архивъ историко-юридическихъ свѣдѣній, относящихся до Россіи, издаваемый Н. Калачовымъ. – М.: въ Типограф. А. Семена, 1854. – С. 1 – 176.
2. Галицько-руські народні приповідки: в 3-х т., 6 вип. / [зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко] // Етнографічний збірник. – Львів: Друк. Наук. товариства ім. Шевченка, 1901 – 1909. – Т. 1 – 3.
3. Гольдгардт-Ландау Г. М. Русскія пословицы, поговорки, прибаутки и притчи въ переводе на соответствующіе имъ галлицизмы и германизмы / Г. М. Гольдгардт-Ландау. – Одесса: Тип. Л. Нитче, 1888. – 180 с.
4. Гуроров В. О. Міфологема «чорт» в експресивно-зниженому узусі української, російської, польської та англійської мов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / В. О. Гуроров. – Харків, 1996. – 19 с.
5. Даль В. И. Пословицы русского народа: Сборник. В 2-х т. – М.: Худож. лит., 1984. – Т. 1 – 2.
6. Даниленко Л. І. Лінгвокультурологічна характеристика прецедентності паремійного тексту / Л. І. Даниленко // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 78 – 84.
7. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
8. Зіновійв К. Вірші. Приповісті посполиті / Пам'ятки української мови XVII – XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1971. – 391 с.
9. Иванов Вяч. Вс. Взаимоотношение динамического исследования эволюции языка, текста и культуры (К постановке проблемы) / Вяч. Вс. Иванов // Известия АН. Сер. литературы и языка. – Т. 41. – 1982. – № 5. – С. 406 – 419.
10. Иллюстровъ І. И. Жизнь русскаго народа въ его пословицахъ и поговоркахъ: сборникъ русскихъ пословицъ и поговорокъ / І. И. Иллюстровъ. – Изд-е 2-е, испр. и доп. – СПб.: С.-Петербургская Губернская Типогр., 1910. – 469 с.
11. Історія європейської ментальності / За ред. П. Дінцельбахера. Пер. з нім. В. Кам'янець. – Львів: Літопис, 2004. – 720 с.
12. Кудіна О. Ф. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки: посібник / О.Ф. Кудіна, О.П. Пророченко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 320 с.
13. Мельникова А. А. Язык и национальный характер. Взаимосвязь структуры языка и ментальности / Алла Александровна Мельникова. – СПб.: Речь, 2003. – 320 с.
14. Мудрое слово Древней Руси (XI – XVII вв.): сборник / [сост., вступ. ст., подгот. древнерус. текстов, пер. и коммент. В. В. Колесова]. – М.: Сов. Россия, 1989. – 464 с.
15. Паскова Н. А. Жінщина / Н. А. Паскова // Антологія концептів / Под ред. В.И. Карасика, И. А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 346 – 356.
16. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К.: Наук. думка, 1990. – 528 с.
17. Русско-чешский словарь / [сост. Й. Влчек]. – М.: Изд-во «Советская Энциклопедия», 1968. – 896 с.
18. Сборникъ бѣлорусскихъ пословицъ, составленный И. И. Носовичемъ / Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. – Томъ XII, № 2. – СПб: Типогр. Императ. Акад. Наукъ, 1874. – 232 с.
19. Словник символів / [за заг. ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка]. – К.: Ред. часопису "Народознавство", 1997. – 156 с.
20. Тимошенко І. Е. Литературные первоисточники и прототипы трехъ сотъ русскихъ пословицъ и поговорокъ / І. Е. Тимошенко. – К.: Типогр. П. Барскаго, 1897. – 174 с.
21. Українські приказки, прислів'я і таке інше / [упоряд. М. Номис]. – Торонто – К.: Бескид, 1993. – 226 с.
22. Фразеологічний словник української мови / [уклад.: В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. думка, 1993. – 984 с.
23. Франко І. Передмова до першого тому / І. Франко // Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко: в 3-х т., 6 вип. // Етнографічний збірник. – Львів: Друк. Наук. товариства ім. Шевченка, 1901 – 1909. – Т. 1. – С. V – XXV.
24. Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes par M. Maloux. – Paris: Librairie Larousse, 2001. – 628 p.
25. Mieder W. The Prentice-Hall Encyclopedia of world proverbs. A Treasury of Wit and Wisdom through the Ages / W. Mieder. – New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1986. – 582 p.
26. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich: W IV t. / [red. J. Krzyżanowski]. – Warszawa: Instytut Wydawniczy, 1969 – 1972. – Т. I – III.
27. Przysłowia polskie / Wyb. i opracow. K. Stefańska-Jokiel. – Wrocław: Wyd. Europa, 2006. – 200 s.
28. The Oxford Dictionary of English Proverbs. 3rd ed. / [ed. by F. P. Wilson]. – Oxford: Clarendon Press, 1992. – 930 p.

29. The Penguin Dictionary of Proverbs. 2nd ed. / [ed. by R. Fergusson & J. Law]. – Penguin Books, 2000. – 365 p.
30. Uniwersalny słownik języka polskiego: w 6 t. / [pod red. S. Dubisza]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003. – Т. 1 – 6.

Коцюба З. Вербалізація взаємосвязи «женищина – черт» в пареміях славянських, германських і романських мов

В статті прослідковуються особливості вербалізації стереотипних національних представлень про женищину в пареміях славянських, германських і романських мов, які репрезентують саму давню групу проverbsальних одиниць, об'єктивуючих взаємосвяз «женищина (баба) – черт»; виявляються взаємні впливи і шляхи формування аналізованої групи мовних одиниць; диференціюються універсальні і національно обумовлені характеристики цих паремій в різних лінгвокультурах; роз'яснюється специфіка і історичні зміни семантики ключових слів паремій. Дослідження проводиться з урахуванням історичного фактора аналізу прислів'їв і приказок, а також факторів варіативності, локальності і етнокультурної маркованості ключового слова паремії. Пейоративно коннотировані одиниці цієї групи є контамінацією міфологічного і побутово-християнського світоглядів, відображають універсальні середньовічні народні уявлення про зв'язки женищини і нечистої сили, які (як і похідні від них проverbsальні побуди до недовіри женищинам), збереглися в сучасних проverbsальних корпусах українського, російського, польського, чеського, англійського, німецького, французького мов.

Ключові слова: паремія, побутове свідомість, гендер, національне, універсальне.

Kotsiuba Z. Verbalizing Interconnection «Woman – Devil» in Slavonic, Germanic and Romance Proverbs and Sayings.

The article is an attempt to trace the peculiarities of verbalizing the stereotypic national conception of women in Slavonic, Germanic and Romance proverbs and sayings, which represent the oldest group of paroemias realizing interconnection «woman – devil». It reveals mutual influences and ways the group of lingual units under analysis is formed, differentiates national and universal characteristics of these paroemias in different lingual cultures, and explains peculiarities and historical changes in semantics of proverbial key words. The research has been carried out on the bases of the historical factor of proverb analysis as well as the factor of variability, locality and ethnocultural marking of the proverb key word. Pejorative units of this group which contaminate the mythological and common Christian outlook, reflect universal medieval public views of women and evil spirits as well as the proverbial inducements to mistrust women have been preserved in Ukrainian, Russian, Polish, Czech, English, German, and French proverbial corpora.

Key words: paroemia, common consciousness, gender, national, universal.

Тетяна Лучечко
(Дрогобич)

УДК 81'342.8

**АМБІВАЛЕНТНИЙ АСПЕКТ ЗАГАДОК ЯК СПОСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ДІЙНОСТІ
(на матеріалі української та англійської мов)**

У статті висвітлено проблему дефінітивної розмитості загадок; досліджено амбівалентний аспект та з'ясовано його роль у процесі кодування дійсності в українських та англійських пареміальних одиницях аналізованого типу; визначено домінуючі характеристики амбівалентності в текстах загадок, які засвідчують двовекторну релятивність образів до реальної й уявної дійсності та виражаються в механізмах кодування і розшифрування відгадки; встановлено головні чинники амбівалентності, що виявляються у поєднанні опозиційних явищ; проаналізовано двопланове вираження амбівалентності, лінгвальну та метафоричну, що координують структуру звукових та смислових загадок; схарактеризовано основні засади дослідження лінгвальної амбівалентності в загадках української та англійської мов.

Ключові слова: загадка, амбівалентність (лінгвальна, метафорична), двозначність, невизначеність, образ, кодування.

Постановка проблеми. Із початком третього тисячоліття проблеми досягнення світу етнокультурними спільнотами перемістилися в центр наукових пошуків у сфері лінгвістики та суміжних із нею дисциплін, що зумовлено атропоцентризмом сучасної науки в цілому, зростанням інтересу до дослідження ролі мови у процесі концептуалізації дійсності та проблеми взаємointegraції універсальних і національних тенденцій у розвитку людства. Загадка дає змогу розглянути взаємодію мовної системи і етносу в динаміці, осмислити мовний феномен народної культури в новому аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Народна загадка – гнучкий термін, що підлягає редефініції залежно від наукового підходу до її аналізу. А. Тейлор, зокрема, визначав загадку як опис одного об'єкта за допомогою іншого, виділяючи в її структурі два опозиційні конститутивні елементи: позитивний і негативний [22, с. 1]. Таким чином, класифікація загадок англійського лінгвокультурного ареалу як образів, фраз чи речень питальної сутності базувалась на виокремленні загальних лексичних моделей в описовій частині енігматичного тексту. Подібного принципу дотримувався Д. Капп, досліджуючи азійські загадки [16]. Р. Джорджис та А. Дандис дефініціювали загадку як традиційний жанр із чітко організованою структурою (комбінацією ознак) [13, с. 113]. На переконання Е. Кьонгес-Маранди, загадка – це двокомпонентна структурна одиниця, що містить термін, спільний для обох складових (образної частини та відгадки) [5, с. 253]. Т. Грін і У. Пепічелло, акцентуючи на взаємозв'язку гумору й амбівалентності, вбачають центральний фокус загадки в інтеграції трьох компонентів: коду, зашифрованого повідомлення і контексту [13, с. 5]. У працях Ю. Соколова загадка вважається хитрим запитанням, зазвичай, проте не обов'язково, у формі метафори [10, с. 217]. В. Анікін, Р. Абрахамс, В. Василенко, А. Гурскі, М. Лановик, З. Лановик, беручи до уваги не лише форму, а й сутність цього специфічного народного жанру, констатували, що загадка – це поетичний замислуватий опис предмета чи явища з метою випробувати кмітливість і розвинути в реципієнта поетичний погляд на дійсність [1, с. 56]; «питання, сформульоване з метою спантеличення чи перевірки кмітливості тих, хто не знає відповіді» [11, с. 130]; «поетична видумка, скерована на приховування загаданого з метою випробовування розуму, кмітливості та поетичного бачення світу» [2, с. 11]; «короткий твір, в основі якого лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього» [6, с. 558]. Український пареміолог І. Березовський, поділяючи ідеї А. Тейлора, вказував на спорідненість і подібність об'єкта та суб'єкта заміщення. Останній у складі мудрої сентенції зображав предмет загадування в завуальованій формі [3, с. 7].

Дефінітивну розмитість загадки А. Аведоба мотивує тим, що ключові характеристики у визначенні загадки в одній культурі можуть втратити свою вагомість у дефініції цього жанру в іншій традиції [12, с. 36]. Проте домінантно-конститутивний атрибут більшості паремій цього типу – кодування об'єкта на основі амбівалентних ознак (властивих і образу, і його кодувальнику) або образів із спільними, а, відтак, амбівалентними характеристиками, інтегрує всі дефініції.

Мета розвідки – дослідити амбівалентну сутність загадки як способу вербалізації об'єктів довкілля.

Основа значної частини загадок – амбівалентність, яка змушує реципієнта «визначати реальне й гіпотетичне в семантичній сфері, надаючи перевагу не правдивості твердження, а новій концептуалізації через аналогію» [15, с. 21]. Хоч у фольклорному просторі побутують також паремійні тексти, які ігнорують амбівалентність при шифруванні образів, послуговуючись літературним (прямим) описом загаданих об'єктів: *Що цвіте, що його ніхто не бачить ніколи?* (Папороть) [3, с. 107]; *What is it leaves its tongue out, cold or hot?* (Dog) [22, с. 40]. Р. Джорджис та А. Дандис у праці «До питання про структурну дефініцію загадок» відносять загадки з ідентичним об'єктом кодування і кодифікатором в окремий підвид — «неопозиційні літературні загадки» [13, с. 114].

Виклад основного матеріалу дослідження. Амбівалентне слово, образ може підлягати будь-якому (або одночасно кільком) із двох чи більше критеріїв класифікації. Ця точка перетину і взаємовпливу різних підходів є сполучною ланкою між двома відмінними, а інколи навіть опозиційними, групами [14, с. 381]. Таким чином, амбівалентність, у даному випадку двозначність, сприяє формуванню різних підходів до класифікації і водночас уможливорює співіснування контрастних концептуальних критеріїв.

Невизначеність, яка свідчить про недостатню конкретизованість, – ще один важливий аспект амбівалентності. Амбівалентне твердження є нечітким не лише через брак специфікації, а й через неспроможність визначити, котре з двох чи більше значень є актуальним [14, с. 382]. Англійська загадка *What is a cold war? (A snowball fight)* [19, с. 190] функціонує завдяки амбівалентності словосполучення «a cold war». Українська паремія *Зуби має, а їсти не просить* (Граблі) [3, с. 226] спантеличує реципієнта полісемічністю лексеми *зуби*. Двозначність і невизначеність (як домінантні характеристики амбівалентності) зумовлюють відображення «незвичної для реципієнта тотожності у двох об'єктах», яка «спантеличує адресата, одночасно надаючи ключ до її вирішення в метафоричному порівнянні одного об'єкта чи явища з іншим» [18, с. 94].

На когнітивному рівні загадка – це спосіб узгодження різнополярних образів, приміром, *Очі має, а не видить* (Картопля) [3, с. 78]. Різнотипні поняття «жива істота» і «картопля» перетинаються в одній точці – лексемі *очі*. Завдяки своїй амбівалентній природі цей ключ до відгадки варіює між двома цілком розмежованими словами з характерним для кожного з них семантичним навантаженням. Амбівалентність, яка простежується у процесі загадування, зумовлена поєднанням опозиційних явищ: 1) автор, зберігаючи секрет, повинен озвучити його реципієнту [20, с. 137]; 2) у питанні співіснують дві контрастні стратегії – «шифрування» інформації та «підказки» [9, с. 207–208], адже загадка має принципову установку на приховування відгадки й одночасно на підказку. Той, хто загадує, завуальовано описує найхарактерніші для предмета ознаки або кодує образ за допомогою спеціальних технік (метафорична аналогізація, рима тощо), а zarazом і підказує, використовуючи особливі тактики (очікувана метафоризація, пропозиціоналізація тощо), у такий спосіб даючи можливість комунікантові успішно віднайти відгадку; 3) амбівалентність структури питання зумовлюється «не літературним значенням слів, а символами (символ за своєю природою амбівалентний: частково усвідомлений, частково – ні)» [20, с. 137].

Структурна близькість загадок і прислів'їв (окрім спільної генези, постійних взаємовпливів) зумовлюється ще й їх амбівалентним характером. Деякі прислів'я легко перевтілюються в загадки. Наприклад, *У вогні не горить, у воді не тоне* (Правда) [3, с. 295] – *Правда в воді не тоне, а в огні не горить* [8, с. 185]. Подібні взаємотрансформації викликають сумнів щодо пріоритетності класу (загадка чи прислів'я), до якого належить аналізоване висловлювання. В обох прикладах складові лексеми не ототожнюються за формою ні з жартами, ні з ритуальними одиницями. Словам характерний непрямий спосіб подачі досить простого змісту [14, с. 384]. Загадки передають ідею за допомогою амбівалентного елементу (*правда*), що здебільшого інтегрує опозиційні компоненти (*вода – не тоне; вогонь – не горить*).

Основний композиційний елемент загадки, нерозв'язне фрондерство, негативно впливає на спроможність реципієнта вирішити нав'язане комунікантом завдання – знайти відгадку. Амбівалентність виражається двопланово в аналізованому конститутивному елементі: лінгвально та метафорично.

Лінгвальна амбівалентність виявляється у граматичній формі загадки та зароджується, коли одна поверхнева конструкція уособлює дві (кілька) внутрішні семантичні структури, адже один знак може виконувати кілька функцій: *Чим наперед жінка ходить?* (Дівкою) [3, с. 332]; *Where can you always find diamonds? (In a deck of cards)* [19, с. 200]. Зовнішня репрезентація вирізняється ідентичністю фактичного висловлювання (фонемної форми) амбівалентної структури у двох або всіх його семантичних інтерпретаціях. Проте така відповідність поверхневих форм може мати кілька причин: утворюватися внаслідок лінгвальних процесів, що відбуваються на фонологічному, морфологічному чи синтаксичному рівнях мови [17, с. 22].

Дослідження лінгвальної амбівалентності в загадках може базуватися на таких основних засадах: а) стрижневе слово (центральный елемент, навколо якого зосереджена вся структура загадки. Кількість стрижневих слів зумовлена специфікою шифрувальних стратегій, які формують питання: *На яким полі не родиться ніяке збіжжя* (На тополи) [3, с. 31]; *What people are like the end of the book? (The Finnish)* [19, с. 16]; б) специфічною ознакою лінгвальної амбівалентності є властивість одного експонента (означувальне) мати декілька означуваних, що зумовлює умовний поділ формальних загадок на дві групи: 1) питання із загальним означувальним й одним із означуваних: *Котрий ковалик кузні не має?* (Ковалик-мурашка) [3, с. 22]; *What kind of bank has no money? (A river bank)* [19, с. 115]; 2) запитання, що озвучують

обидва значення омофона [7, с. 85]: *Яка річка тече в роті?* (Десна) [3, с. 384]; *What bird reminds you of a good time?* (A lark) [19, с. 28]; в) у значній частині комічних загадок об'єкти представлені імпліцитно або експліцитно вводять реципієнта в оману. У загадці *What is everyone's favorite tree?* (A poplar (popular tree)) [19, с. 42] група *trees* та прикметник *favorite*, що її характеризує, переструктуровуються і формують у відгадці новий клас *poplar*. Довільність зв'язку питання і відповіді полягає у хибному трактуванні омофона як такого, що виконує роль синоніма. Таким чином, загадку можна визначити як хитромудре запитання, відповідь на яке, зберігаючи омонімічний зв'язок із першим компонентом структури, здійснює перегруповування синонімічного значення образу. Відгадки обмежені різноманітністю лексичних значень об'єкта загадування. Лінгвальна гра дітей під час відгадування зводиться до дослідження лексичних амбівалентностей [21, с. 4]. Отже, ключ до віднайдення прихованого об'єкта в загадці може бути виражений імпліцитно (замаскований у питанні): *Має листя, но не дерево і не рослина* (Книжка) [3, с. 285] або експліцитно: *What branch of the army do babies join?* (Infantry) [19, с. 30].

Метафорична амбівалентність (як елемент лексико-семантичного ярусу мовної системи) утворюється внаслідок свідомої маніпуляції соціальним декорумом і призводить до дезорієнтації та спантеличення адресата у процесі загадування. Перший комунікант намагається перехитрити другого, подаючи на його розгляд заплутані амбівалентності [17, с. 21], які виникають внаслідок утворення нових незвичних семантичних структур (вторинних номінацій), що нашаровуються на семантику вже існуючих слів і фразових єдностей: *У двох матерів по п'ять синів, у кожного своє ім'я* (Руки і пальці) [3, с. 155]; *Old man in his room and the beard out in the hall* (Ear of corn) [22, с. 198].

Загадка має формальне і змістове вираження, як і будь-який знак, що є двобічною одиницею, яка має план вираження і план змісту. Форма – акустичний образ, який сприймається органами чуття, є звуковою і графічною. Зміст – це внутрішньомовні відношення, значення, поняття. Семантика передається формою, «поняття знака без значення втрачає сенс: знак без значення не знак» [4, с. 175]. Процес відгадування в семіотичному плані – це заміна однієї знакової структури (загадки) іншою (відгадкою). За способом переходу всі загадки умовно поділяються на смислові та формальні [7, с. 81–82] (звукові).

Метафорична амбівалентність, що лежить в основі перетворення дійсності в текстах смислових загадок, основною підказкою робить зміст запитання (контекст). Приміром, *Маленький хлопчик заліз на стовпчик, одержі не носить, їсти не просить, личенько рябе, що воно take?* (Наперсток) [3, с. 206]; *Jack lives on one side, Tom on the other, yet neither one can see his brother* (Ears) [19, с. 27]. «У смисловій загадці загальновідомий зміст необхідно розтлумачити, проаналізувати і пов'язати з іншими значеннями та поняттями» [7, с. 83] тому, що визначальна домінанта трансформації (шифрування) об'єкта – це когнітивний код.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отож, інваріантною конститутивною властивістю більшості паремійних зразків означеного типу є амбівалентність, яка в загадках виражається у певних опозиціях: одночасне приховування й озвучення істинної інформації, що зумовлює використання специфічних способів «шифрування» та «підказки» для кодування та декодування позамовної дійсності. Перспективним є зіставне дослідження чинників амбівалентності на всіх рівнях мови в українських й англійських паремійних одиницях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникин В. П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор / Владимир Прокопьевич Аникин. – М. : Учпедгиз. – 1957. – 240 с.
2. Гурські А. І. Беларускія загадкі: даследаванне жанру / Антон Іванавіч Гурскі. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2000. – 80 с.
3. Загадки / [упорядкув., вступ. ст. та прим. І. П. Березовського]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 511 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Вид. центр «Академія», 2003. – 464 с.
5. Кёнгес-Маранда Э. Логика загадок / Э. Кёнгес-Маранда // Паремиилогический сборник: пословица, загадка (структура, смысл, текст) / сост., ред. и предисл. Г. Л. Пермяков. – М. : Наука, 1978. – С. 251–281.
6. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість : підручник / Мар'яна Богданівна Лановик, Зоряна Богданівна Лановик. – [2-е вид.]. – К. : Знання – Прес, 2003. – 591 с.
7. Оглоблин А. К. Типы яванских загадок (к вопросу о соотношении формы и значения) / А. К. Оглоблин // Паремиилогические исследования : сб. ст. / АН СССР, Ин-т востоковедения / сост. и ред. Г. Л. Пермяков. – М. : Наука, 1984. – С. 81–95.

8. Прислів'я та приказки: взаємини між людьми / упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 1991. – 440 с.
9. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія / Олена Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
10. Соколов Ю. М. Загадки / Ю. М. Соколов // Русский фольклор. – М. : Учпедгиз, 1941. – С. 217–222.
11. Abrahams R. D. Riddles / Roger D. Abrahams, Alan Dundes // Folklore and Folklife : An Introduction / Richard M. Dorson. – Chicago : Un-ty of Chicago Press, 1982. – P. 129–144.
12. Awedoba A. K. Social Roles of Riddles, with Reference to Kasena Society / A. K. Awedoba // Research Review New Series. – 2000. – Vol. 16., №2. – P. 35–51.
13. Georges R. A. Toward a structural Definition of the Riddle / Robert A. Georges, Alan Dundes, // Journal of American Folklore. – 1963. – Vol. 76. – № 300 (Apr. – Jun.) – P. 111–118.
14. Hamnett I. Ambiguity, Classification and Change The Function of Riddles / Ian Hamnett // Man. New Series. – X. : Royal Anthropological In-te of Great Britain and Ireland, 1967. – Vol. 2. – № 3 (Sep.). – P. 379–392.
15. Isbell B. J. The Ontogenesis of Metaphor: Riddle Games among Quechua Speakers Seen as Cognitive Discovery Procedures / B. J. Isbell, F. A. R. Fernandez // Journal of Latin American Lore. – 1977. – Vol. 3. – № 1. – P. 19–49.
16. Kapp D. B. Paniya Riddles / Dieter B. Kapp // Asian Folklore Studies. – 1987. – Vol. 46. – P. 87–98.
17. Pepicello W.J. The Language of Riddles. New Perspectives / William J. Pepicello, Thomas A. Green. – Columbus : Ohio State University Press, 1984. – 170 p.
18. Rickford J. R. Riddling and Lying: Participation and Performance / J. R. Rickford John // The Fergusonian Impact: Sociolinguistics and the Sociology of Language. In Honour of Charles A. Ferguson. On the Occasion of His 65th Birthday / Ferguson Ch. A., Fishman J. A. – Mouton de Gruyter, 1986. – Vol. 2. – P. 89–106.
19. Rosenbloom J. Biggest Riddle Book in the World / Joseph Rosenbloom. – X. : Sterling Publ. Co., Inc., 1976. – 256 p.
20. Stefanova A. Riddles as a Community Psychological Phenomenon. Characteristics from the viewpoint of analytical psychology [Електронний ресурс] / Ana Stefanova // Folklore. Electronic Journal of Folklore. – 2007. – Vol. 35. – P.132–142. – Режим доступу до журн.: <http://haldjas.folklore.ee/folklore/vol135/stefanova.pdf.html>.
21. Sutton-Smith B. A developmental Structural Account of Riddles [Електронний ресурс] / B. Sutton-Smith. – Hague : Mouton, 1973. – 8 p. – (Preprint of paper to appear on “Speech Play and Display” / ed. Barbara Kirschnebl, Gt-Gimlett, 1973). – Режим доступу: <http://www.eric.ed.gov.html>.
22. Taylor A. English Riddles from Oral Tradition / Archer Taylor. – Los Angeles : Berkeley, 1951. – 959 p.

Лучечко Т. Амбивалентный аспект загадок как способов вербализации действительности (на материале украинского и английского языков).

В статье освещается проблема дефиниционной неопределенности загадок; исследуется амбивалентный аспект загадок и определяется его роль в процессе кодирования действительности в украинских и английских паремиялогических единицах анализированного типа; определяются доминантные характеристики амбивалентности в текстах загадок, которые подтверждают двовекторную релятивность образов к реальной и вымышленной действительности и выражаются в механизмах кодирования и расшифровки отгадки; устанавливаются главные факторы амбивалентности, которые выявляются в совмещении оппозиционных явлений; анализируются главные проявления амбивалентности, лингвальной и метафорической, которые координируют структуру звуковых и смысловых загадок; определяются основные принципы исследования лингвальной амбивалентности в загадках украинского и английского языков.

Ключевые слова: загадка, амбивалентность (лингвальная, метафорическая), двусмысленность, неопределенность, образ, кодирование.

Luchechko T. Ambiguity Aspect of Ukrainian and English Riddles as the Means of Reality Verbalization.

This paper attempts to discuss the problem of riddle definition. It also focuses on the examination of the notion of ambiguity and its role in the reality coding in Ukrainian and English riddles. The main ambiguity characteristics are expressed in double vector relativity of riddle images to reality and unreality (imaginary reality), common and individual experience, in information encoding and decoding. The key factors of ambiguity are manifested in the riddle structure in the oppositions «to conceal – to reveal», «to encode – to hint». Two types of ambiguity, lingual and metaphorical, that coordinate the structure of sound and semantic riddles have been analyzed and the basic research principles of lingual ambiguity in Ukrainian and English riddles have been distinguished.

Key words: riddle, ambiguity (lingual, metaphorical), vagueness, image, encoding.

УДК 811.161.2: 81'367.622.16

ІМПЛІКАТИВНІСТЬ ДІЕСЛІВНИХ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ NOMINA ACTIONIS

У статті зроблено спробу дослідити вплив семантики процесуальності на природу граматичного значення в українській та російській мовах. Граматичний аналіз *nomina actionis* обох мов показав, що в їхній структурі тісно переплетені граматичні ознаки дієслова (вид, стан, час, перехідність) та іменника (рід, число, відмінок), проте ступінь їхнього вияву різний. Іменні категорії мають експліцитний характер, а дієслівні – імпліцитний. З'ясовано, що актуальні для вербатива граматичні ознаки внаслідок транспозиції в *nomina actionis* стають латентними й переміщуються на рівень потенційних семантичних одиниць системи української та російської мов. За необхідності ці ознаки можуть бути експліцитно актуалізованими, виведеними на поверхню за допомогою різних перетворень, з-поміж яких – і використання спеціальних засобів (прийменників, дієслів-зв'язок, лексичних індикаторів). Установлено, що на формально-граматичному рівні *nomina actionis* в обох мовах представлені граматичними категоріями роду, числа, відмінка.

Ключові слова: *nomina actionis*, дієслово, іменник, вид, стан, час, перехідність.

Постановка проблеми. З-поміж складних питань, що стосуються віддієслівного словотворення в українській та російській мовах, вирізняється передусім те, які з граматичних значень мотивувального дієслова є сумісними із значеннями нового граматичного класу – іменників, отже, збереженими в експліцитному чи імпліцитному вигляді в значеннєвій структурі деривата. Наприклад, чи є системно вираженими видові, станові, часові значення в *nomina actionis*, чи вони виявляються лише в мовному вживанні, у певних контекстах, співвідносних із вихідною дієслівною конструкцією. Порушені питання невіддільні від проблеми лексико-семантичного зв'язку девербативів із мотивувальними дієсловами, тому висновки, пов'язані з їхнім розв'язанням, безумовно, матимуть науковий інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері наукових досліджень *nomina actionis* були активним предметом розгляду в працях як українських (І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, В. В. Грещука, Н. Ф. Клименко, Л. М. Колібаби, М. П. Лесюка, В. П. Олексенка, О. Ф. Пінчука, Л. О. Родніної), так і російських (Ю. С. Азарх, В. В. Виноградова, Н. Є. Грушко, А. Д. Зверева, Г. О. Золотової, О. С. Кубрякової, В. В. Лопатіна, Н. П. Романової, І. С. Улуханова, В. М. Хохлачової) лінгвістів. Проте питання співвідношення граматичних характеристик у девербативів залишається дискусійним.

Мета статті – простежити вплив граматичних категорій дієслів-мотиваторів на значеннєвий статус українських та російських *nomina actionis*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збереження, а отже, і виявлення в іменниках-дериватах граматичних категорій дієслова, передусім категорії виду, пояснюється тим, що *nomina actionis* є похідними номінаціями. У межах «субстанційної позиції» перехреснюються дієслівні та іменні ознаки в семантичній і граматичній площинах. *Nomina actionis*, будучи похідними утвореннями, одночасно відображають значеннєві ознаки вихідного (дієслівного) та результативного (іменного) класів слів. Як відомо, план змісту дієслівних лексем відображає не тільки специфіку позначуваних ними дій, процесів, станів осіб, предметів, але й ускладнюється категорійною семантикою – вираженням виду, перехідності / неперехідності, стану, часу, способу (для особових утворень). Оскільки *nomina actionis* об'єктивують лексичне значення вихідних дієслів (різною мірою експліцитності й повноти), то вирішені ознаки, які формують поняття дії, можуть бути релевантними й для девербативів.

Вид в українській і російській мовах, як і інші граматичні категорії дієслова, репрезентований самою морфологічною структурою дієслівних форм, тобто має формальне вираження. Похідні іменники «засвоюють» у процесі деривації як структурні, так і семантичні елементи вихідних дієслів. Тому питання про можливість відображення окремих граматичних властивостей вихідної основи в *nomina actionis* є виправданим і має логічне підґрунтя.

Щодо наявності граматичної категорії виду в *nomina actionis* у мовознавців склалися різні думки: від категоричного заперечення до визнання його існування в давніх субстантивів та утвердження актуальності виду в сучасних *nomina actionis*. Так, ще О. Х. Востоков уважав, що «в іменникові віддієслівному губиться означення часу теперішнього і минулого, яке належить дієприкметникам та дієприслівникам, але зберігається вид дієслова, наприклад: *чтение, прочтение, читывание*» [2, с. 108]. О. М. Пешковський також наголошував на фокусуванні в *nomina actionis* відтінків видових значень у парах на взірць *удвоение – удваивание* [5, с. 100-101, 112]. Л. О. Родніна зазначала, що іменники зі словотвірним значенням «опредметнена дія», опредметнюючи дію, процес, не втрачають при цьому тісного зв'язку з вербативом. Дієслівні категорії своєрідно відбиваються в цих іменниках, зберігаючи дієслівну видову ознаку, проте чітка видова диференціація, характерна для дієслів, у дериватах стає розмитою [9, с. 69]. О. Ф. Пінчук, характеризуючи словотвірну структуру українських *nomina actionis*, дійшов висновку, що іменники, в основі яких лежить модель «ДО + -ння, -ття», зберігають видові показники й утворюють паралельні видові ряди. На розрізнення корелятивних пар впливають такі чинники: чергування в корені (*збирання – зібрання*), наголос (*відкликáння – відклі́кання*), префіксація (*дря́хління – одря́хління*), суфіксація (*-ива-/-и-, -овува-/-ува-, -а-/-ну-* (*залива́ння – зали́ття, відме́жовування – відме́жування, сти́кання – зі́ткнення*)) [6, с. 42]. Закріплення виду за *nomina actionis* пояснене їхньою, як указував Г. О. Винокур, «гібридною, напівдієслівною природою» [1, с. 15].

На думку О. І. Іваннікової, категорія виду властива всім російським іменам дії незалежно від їхньої афіксальної характеристики. Видову семантику в дериватах формують не стільки дієслівні афікси, скільки семантична співвіднесеність із певним дієсловом, а також контекст. Субстантиви, які постали на базі співвідносних за видом вербативів, можуть виражати значення обох видів, а іменники, співвідносні з одновидовими дієсловами, мають значення тільки одного виду [3, с. 115-122].

Отже, трансформація дієслівної дії у форму субстантива «незмінно призводить до перетворення морфологічної категорії в семантичну» [3, с. 118].

Наше уявлення про категорію виду дієслова пов'язане насамперед зі значеннями тривалості, багатократності здійснюваної дії. У *nomina actionis* можливе розмежування цих відтінків. Фіксування ж їх у семантичній структурі субстантивів ще не є достатнім підґрунтям для висновку про те, що українським та російським девербативам властива категорія виду як така. Вона, будучи семантичною за своєю природою, водночас має парадигматичне вираження, тобто властива неодмінно кожному дієслову й утворює ряди внутрішньопарадигматичних опозицій – доконаності й недоконаності (граничності та неграничності) дії. *Nomina actionis* системність видових опозицій, про яку йдеться, не притаманна.

Лексико-синтаксична категорія перехідності/неперехідності в українській та російській мовах, також не має категорійного статусу в *nomina actionis*, а реалізується лише на рівні синтагматики, впливає на валентність імен дії. С. Г. Ульяновцева справедливо зауважує, що збереження дериватами дієслівної семантики транзитивності виявляється у функціональній подібності іменника в знахідному відмінку при перехідному дієслові й іменника в родовому відмінку при *nomina actionis*, мотивованих перехідними дієсловами (*написать твір – написання твору, малювати картину – малювання картини // записать фонограмму – запись фонограммы, шить платье – шитьё платья*). При заміні транзитивного вербатива співвідносним із ним девербативом-генітивом зі значенням об'єкта при субстантивах дії, мотивованих перехідним дієсловом, є регулярною трансформацією акузатива зі значенням прямого об'єкта. Семантика перехідності / неперехідності дії в *nomina actionis*, яка не експлікується на парадигматичному рівні, на рівні синтагматики впливає на їхні сполучувальні можливості й стає диференційною ознакою, за якою розрізняють компоненти семантичної парадигми багатозначного девербатива [12, с. 37-38].

Nomina actionis індіферентні стосовно темпорального значення. «Особливістю імен дії, – наголошує Л. Т. Кабулова, – є втрата часового значення, яке серед дієслівних граматичних ознак губиться першим» [4, с. 9]. Так, різним часовим формам дієслова *здійснював, здійснює, здійснюватиме* чи *пел, поёт, будет петь* відповідає один дериват – *здійснення* чи *пение*, що має логічне й онтологічне обґрунтування: *nomina actionis* є позначеннями «стабільних сукупностей ознак» (незалежно від часу, пор.: *битва, гризня, зрада, біг або шнуровка, лай, наклон, боротьба*),

«тоді як дієслівні предикати тяжіють до позначення станів чи переходів одного стану в інший...» [7, с. 242]. Якщо ж поміна actionis не здатні морфологічно репрезентувати категорію часу, то «відносний» час може бути реалізований за допомогою лексичних показників – лексем із темпоральним значенням. Так, у реченні *Він виступить з промовою на конгресі // Он выступит с речью на конгрессе* значення майбутнього часу передано морфологічно, формою доконаного виду дієслова, тоді як у конструкції *У його майбутньому виступі... // В его будущем выступлении...* аналогічне значення репрезентують окремі словоформи. Поняття «минулого» й «майбутнього» можуть реалізуватися не тільки граматичними (формами часу дієслів), але й лексичними засобами (*Він виступив... – У його минулому виступі... // Он выступил... – В его прошлом выступлении*). Однак при цьому, як відзначає Л. Талмі, лексичні показники граматичного взірця вносять доповнення до їхнього змісту [10, с. 108].

Стан у віддієслівних дериватах української та російської мов також не має категорійного статусу. Його передають лише окремі лексеми. Протиставлення за станом морфологічно не виражене, пор.: *розв'язати задачу – задача розв'язана // решить задачу – задача решена*, але *розв'язання задачі // решение задачи*. Розмежування зворотних і незворотних дієслів у дериватах також нейтралізоване: *розплющують очі, очі розплющуються*, але *розплющування очей* або *нагревают воду, вода нагревается*, але *нагревание воды*. Стан поміна actionis є контекстуальним явищем: тільки певний контекст створює умови для репрезентації девербативами відношення дії до суб'єкта й об'єкта, тобто категорії стану. Наприклад, у реченні *Розмова стихла, чутно було тільки, як булькало вино при наливанні у склянки* (М. Коцюбинський) поміна actionis передає зміст дієслова активного стану *наливати* зі значенням «уливаючи рідину, наповнювати щонебудь», а в синтаксичній конструкції *Цілий день під палючим серпневим сонцем поволі йшов таємний процес наливання ягід...* (М. Коцюбинський) – зміст дієслова зворотно-середнього стану *наливатися* зі значенням «наповнюватися соком»; або *Испарение жидкости в растворе проводилось с целью получения красной аморфной массы* (А. Бутлеров) (*испарить* – «обратити в пар, в газообразное состояние») та *Туман понятен, идет быстрое испарение теплой воды на морозе* (Г. Адамов) (*испариться* – «обратиться в пар, в газообразное состояние»). Контексти можуть виступати також маркерами станової неоднозначності. Це зумовлено тим, що актанти не завжди однозначно актуалізують «суб'єктне» чи «об'єктне» значення. Якщо при особовому дієслові підмет і додаток виражені відповідно називним і знахідним відмінками, то при поміна actionis і суб'єкт, і об'єкт виступають у формі родового відмінка. При цьому відношення до суб'єкта й об'єкта може виражатися за допомогою різних стосовно значення залежних форм генітива, пор.: *спів батька* (*батько співає* – суб'єктні відношення) / *спів гімну* (*співати гімн* – об'єктні відношення) або *чтение ребёнка* (*ребёнок читает*) / *чтение поэмы* (*читать поэму*). З іншого боку, конструкції на взірець *озброєння армії // вооружение армии* допускають подвійне прочитання: *озброїти армію // вооружить армію* (об'єктне значення) й *армія озброюється // армия вооружается* (суб'єктне значення). Щоб зняти станову неоднозначність, використовують різні залежні компоненти, наприклад, сполучення із безприйменниковою або прийменниковою формою субстантива в родовому відмінку (*приїзд батька* = *батько приїхав* // *приїзд отця* = *отец приехал*; *приїзд до батька* = *приїхати до батька* // *приїзд к отцу* = *приехать к отцу*). Одним із засобів розмежування суб'єктної та об'єктної функції родового відмінка при поміна actionis виступає форма присвійного займенника. Саме вона сигналізує про суб'єктну інтерпретацію відношень, пор.: *його виконання Бетховена // его исполнение Бетховена* (займенник виражає суб'єкт дії, а об'єктний аргумент – форма родового відмінка іменника) [8, с. 90-91].

Отже, семи стану імпліцитно закладені в значеннєвій структурі імен дії обох мов й актуалізовані у відповідних контекстних умовах. Як пише В. М. Телія, віддієслівний іменник, позбавлений граматичних показників процесуальності, шукає собі ознакове виявлення динамічних властивостей. Утрата граматичних показників процесуальності компенсується за допомогою квазіграматичних маркерів – реляторів і модифікаторів, що можуть реалізувати процесуальні й станові аспекти відношень. Наприклад, дієслово в перифразах на взірець *приходить в смущение и приводит в смущение* вказує на динамічний характер основного слова (іменника) й на роль учасників, дешифрування яких пов'язане з лексичною семантикою дієслова. «Станові відношення виражені тут за допомогою сигналу, що йде від лексичного значення дієслова й спрямовується на активність (агентивність) процесу чи стану того, хто зазнає дії, хто

охоплений станом і т.ін. Одержуючи актанти від ключових слів, дієслова регулюють їхнє входження до комунікативної організації висловлення» [11, с. 293].

Отже, дієслівні морфологічні категорії в *nomina actionis* семантизуються й актуалізуються в певному контексті. В іменах дії, аргументовано доводить Г. Х. Яубасарова, «імпліцитно присутні семи, що виражають значення перехідності, способу дії, виду, які виявляються лише в контексті через лексичну сполучуваність. ...Якщо в дієслові згадувані категорії мають статус граматичний, то в іменах дії відбувається лексикалізація графем» [13, с. 101]. Це легко можна потвердити трансформацією речень з іменами дії у вербативні конструкції, у яких не індиферентною для збереження інваріантності є форма дієслівного виду, стану, способу дії.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, дериваційний перехід дієслова в іменник в українській та російській мовах зумовлює низку граматичних перебудов: іменна форма починає вживатися як підмет, набуває форми числа, відмінкового значення, здатності вступати в семантико-синтаксичні зв'язки з атрибутивними компонентами й т.ін. Унаслідок цього іменні утворення не успадковують формально-граматичних властивостей вихідного дієслова. Під час транспозиції *дієслово* → *nomina actionis* актуальні для вербатива граматичні ознаки – час, стан, вид, перехідність – стають латентними й переміщуються на рівень потенційних семантичних ознак мови, а за необхідності можуть набувати експліцитності. Важливо наголосити, що саме формальні відмінності лежать зазвичай в основі протиставлення іменника дієслову. Між дієсловом та *nomina actionis* існують семасіологічні, пов'язані з особливостями номінації, та формально-граматичні відмінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / О. Г. Винокур // Труды Моск. института истории, философии и литературы. Филологический факультет. Т. V : Сборник статей по языковедению. – М., 1939. – С. 3–54.
2. Востоков А. Х. Русская грамматика Александра Востокова, по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложенная / А. Х. Востоков. – Изд. 12-е. – М. : Книга по Требованию, 2011. – 246 с.
3. Иванникова Е. А. К вопросу об аспекте изучения категории вида у отглагольных существительных в русском языке / Е. А. Иванникова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1972. – Т. 32. – Вып. 2. – С. 113–120.
4. Кабулова Л. Т. Функціонування дієслівних іменників у газетно-публіцистичному стилі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Л. Т. Кабулова. – К., 1996. – 16 с.
5. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – [7-е изд.]. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
6. Пінчук О. Ф. Словотвірна структура віддієслівних іменників сучасної української літературної мови / О. Ф. Пінчук // Морфологічна будова сучасної української мови / [відп. ред. М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко]. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 35–82.
7. Плунгян В. А. Общая морфология : введение в проблематику : учеб. пособие / В. А. Плунгян. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 384 с.
8. Ревзин И. И. Современная структурная лингвистика: проблемы и методы / И. И. Ревзин. – М. : Наука, 1977. – 264 с.
9. Словотвір сучасної української літературної мови / [відп. ред. М. А. Жовтобрюх]. – К. : Наук. думка, 1979. – 406 с.
10. Талми Л. Отношение грамматики к познанию / Л. Талми // Вестник Московского ун-та. Серия 9 «Филология». – 1999. – № 1. – С. 91–115.
11. Телия В. Н. Семантика связанных значений слов и их сочетаемости / В. Н. Телия // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 250–319.
12. Ульянцева С. Г. Семантико-синтаксичний статус віддієслівних іменників / С. Г. Ульянцева // Мовознавство. – 1982. – № 4. – С. 37–41.
13. Яубасарова Г. Х. К вопросу о транспозиции глагольного узла в именной / Г. Х. Яубасарова // Проблемы развития и современного состояния русского языка : сб. науч. трудов / [под ред. А. Н. Стеценко]. – М. : Изд-во МГПИ, 1979. – С. 90–102.

Петрик Е. Импликативность глагольных грамматических категорий в семантической структуре украинских и русских *nomina actionis*.

В статье исследовано влияние семантики процессуальности на природу грамматического значения в украинском и русском языках. Грамматический анализ *nomina actionis* двух языков показал, что в их структуре тесно переплетены грамматические признаки глагола (вид, залог, время, переходность) и существительного (род, число, падеж), однако степень их проявления разная. Именные категории имеют эксплицитный характер, а глагольные – имплицитный. Определено, что актуальные для вербатива грамматические признаки в результате транспозиции в

nomina actionis становляться латентними и перемещаются на уровень потенциальных семантических единиц системы украинского и русского языков. При необходимости эти признаки могут быть эксплицитно актуализированы, выведены на поверхность с помощью различных преобразований, среди которых – и использование специальных средств (предлогов, глаголов-связок лексических индикаторов). Установлено, что на формально-грамматическом уровне *nomina actionis* в двух языках представлены грамматическими категориями рода, числа, надежда.

Ключевые слова: *nomina actionis*, глагол, имя существительное, вид, залог, время, переходность.

Petryk O. The Implicative of Verbal Grammatical Categories in the Semantic Structure of Ukrainian and Russian Nomina Actionis.

The article attempts to explore the influence of the semantics of a procedural nature grammatical meanings in Ukrainian and Russian languages is made. Grammatical analysis of *nomina actionis* of both languages showed that their structure is closely interwoven grammatical features of the verb (type, condition, time, transitivity) and a noun (gender, number, case), but the degree of their manifestation is different. Nominal categories are explicit and verbal - *eluti*. It was found that relevant to verbatim grammatical features due to transposition in *nomina actionis* become latent and move to a level of potential semantic units in the system of Ukrainian and Russian languages. If necessary, these attributes may be explicitly updated, deduced on a surface using a variety of transformations, including the use of special tools (prepositions, verbs-ligaments, lexical indicators). On the formal-grammatical level *nomina actionis* in both languages are represented by the grammatical categories of gender, number, case.

Key words: *nomina actionis*, verb, noun, type, condition, time, transitivity.

Зоряна Сушко
(Тернопіль)

УДК 81' 225.4

УМБЕРТО ЕКО ПРО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуті деякі теоретичні положення художнього перекладу, пов'язані з процесами глобалізації. Значна увага зосереджена на поглядах визначного теоретика Умберто Еко щодо проблем перекладу у сучасній естетичній парадигмі. У статті проаналізовано різні аспекти складнощів перекладу, де велике значення при цьому відіграє постійна домінанта міжкультурної асиметрії та багато інших проблем, пов'язаних із теорією і практикою перекладу, наприклад, переклад поезії та прози, перехід з однієї художньої форми в іншу, взаємини діалекту і літературної мови при перекладі, розвиток мови та історичний розвиток, на чому наголошує у своїх працях про переклад Умберто Еко.

Ключові слова: естетичний простір, парадигма, У.Еко, перемовини, інтерпретація, інформатологія, інтерсеміотика, теорія та практика перекладу, художній переклад.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, ліквідації обмежень світового простору, розширення й удосконалення засобів інформації обмінні процеси пронизують майже всі аспекти життєдіяльності людини. Потреба взаємообміну, як відомо, збільшується з удосконаленням психічної організації індивіда. Чим вища його духовна організація, тим більш необхідні для нього процеси обміну, тим досконалішими повинні бути його форми. Духовно організованого індивіда не задовольняє інтерпретація інформації як знання об'єктивного, заключеного в знаковій формі чи навіть як сигналу в єдності синтаксичних, семантичних і прагматичних характеристик. Для нього властиве сприймання нової інформації в філософській парадигмі, зокрема таких понять як простір, час, рух, матерія, причинність тощо. Література належить до найбільш досконалих, але й найбільш складних форм духовного простору людини. Це, зумовлює розгляд інформатології літературної творчості, зокрема перекладу, саме в такій складній парадигмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що найбільший інтерес дослідників М. Зубрицької, М. Сезара, А. Скурані, А. Усманової та інших викликають наукові праці Умберто Еко із семіотики. Дослідження різних аспектів проблем художнього перекладу

відображенні в працях таких теоретиків художнього перекладу та вчених як: Л.Бархударова, Р.Зорівчак, Л.Коломієць, В.Комісарова, М.Лановик, М.Стріхи, О.Чередниченко, О.Швейцера та багатьох інших.

Метою статті є дослідження загальних теоретичних положень художнього перекладу та поглядів видатного італійського перекладознавця щодо проблем теорії та практики перекладу в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умберто Еко зазначає, що причини появи багатьох праць із теорії перекладу, численних дослідницьких центрів, курсів і відділень, присвячених проблемам художнього перекладу, а також шкіл письмового та усного перекладу "сходяться воедино: з однієї сторони, це явища глобалізації, що все тісніше пов'язують між собою цілі угруповання людей, так і окремих представників роду людського, які розмовляють різними мовами; відтак розвиток інтересу до семіотики, завдяки якому поняття перекладу стає центральним, навіть якщо воно не виражене прямо... і нарешті поширення інформатики, яке спонукає багатьох до спроб творення й дальшого вдосконалення моделей штучного перекладу [8; с.18].

Складнощі сприймання, теоретичної оптимізації філософської парадигми естетичного простору насамперед у тому, що в розвитку точних наук, складової загальної філософської парадигми, стрімко розвиваються основні тенденції, прагнення спеціалізації, аберація загальноприйнятих визначень, ключових понять. У естетичній же парадигмі як складовій загальної навпаки спостерігається прагнення глибших узагальнень, розробка і уточнення понять як теоретичного, так і методологічного характеру і, що особливо складно, - реалізація їх у творчій художній практиці, яка не завжди підпорядкована теоретичним канонам і філософським законам, є глибоко індивідуальною як у процесі творення, так і в особливостях загальної та індивідуальної рецепції.

Незважаючи на те, що переклад є одним із найдавніших і дуже популярних у наш час видів людської духовної діяльності, він має величезну гуманізаційну й цивілізаційну місію, його теорія, зокрема компаративний аспект є однією з наймолодших. Аберація теоретичного простору перекладу зумовлена не тільки його віком, але насамперед тим, що переклад - надзвичайно складне й багатоманітне явище, дефініціювати сутність складових якого адекватно дуже важко. Це і вид інтелектуальної діяльності, і її результат, артефакт, у якому взаємно поєднані суспільні сентенції певного часу, інкорпоровані загальнокультурні простори ментальності різних етносів, інтенції й особистісний талант перекладача та багато інших складових, які часом видаються непок'єднаними.

Про багатоплановість поняття перекладу свідчать його теоретичні інтерпретації відомими вченими. Це «мовний естетичний витвір у його співвідношенні з оригіналом... Переклад залишається мистецтвом, але мистецтвом, заснованим на науці» (А.В. Федоров); «односпрямований і двофазний процес міжмовної і міжкультурної комунікації» (А.Д. Швейцер); «цілісна й точна передача засобами іншої мови змісту оригіналу» (М. Ледерер); «контакт мов, явище білінгвізму..., випадок, коли білінгвізм свідомо бореться проти всякого відхилення від норми, проти всякої інтерференції» (Ж. Мунен). В.С. Виноградов порівнює перекладацьке мистецтво з мистецтвом музиканта, актора, читця. Воно ніби репродукує існуючий мистецький твір, а не створює абсолютно оригінальний. Це особливий різновид художньо-творчої діяльності, своєрідна форма «вторинної художньої творчості» [2; с.27].

Сутність протиріч у визначеннях, наявність у них аберації, протиріччя в оцінках перекладів, суперечки про саму їх якісну можливість детермінована подвійною співвідносністю текстів, співвідносністю творчого потенціалу авторів, а також характером рецептивних особливостей, у тому числі загальносуспільних. Адже будь-який переклад - це естетичне переживання й акт творення фрагменту дійсності свідомістю індивіда, учасника конкретного суспільного простору і часу. Велике значення при цьому відіграє, як додаткова складність, постійна домінанта міжкультурної асиметрії.

Власне, на цьому аспекті, аспекті складності, наголошує у своїх працях про переклад один із найвидатніших інтелектуалів сучасності Умберто Еко. Йому належать праці «В поисках современного языка», «В пределах интерпретации». Він порушує також питання ролі читацької рецепції в тлумаченні перекладу тощо. У книзі, яка має, як зауважив сам автор, більше

естетичний, ніж теоретичний характер «Опыты о переводе»[8] письменник розгортає широку панораму практики перекладу, подаючи теоретичні цінні поради. Адже саме ця робота У.Еко сприймається як путівник по практиці перекладу, зокрема художніх творів, оскільки в ній автор подає багато інформації, що стосується саме теорії та практики перекладу. Говорячи про складність означення навіть загальної парадигми поняття перекладу, вираженого в певному артефакті, Умберто Еко зазначає головні її причини. Серед них насамперед багатозначність самого поняття «переклад», неадекватність простору традицій і стереотипів мислення (філософського, етнопсихологічного, історичного, економічного, естетичного і т.п.).

Складнощі полягають також у специфіці та багатозначності семантичного ряду кожної мови, як і всіх у цілому, де планета - це і Сонце, і земля, і Юпітер. Окремі труднощі - це своєрідність традиційного естетичного простору кожної мови та інше. Саме ці складнощі детермінують аберативний характер теоретичного простору поняття перекладу, його невивченість та неоднозначність. Ускладнює як сам переклад, так і чіткість теоретичних дефініцій наявність постколоніальних тактик і стратегій мислення, сприймання, пристосування текстів перекладів до рецепції інших культур. Зрештою, не ігнорує також У. Еко й присутності тендерного фактора перекладу текстів, здійсненого особами іншої статі.

Умберто Еко, перекладач-практик із семи мов, підкреслює необхідність для теоретика перекладу саме творчої практики в цьому процесі: «Для того, щоб займатись теоретичними роздумами над процесом перекладу корисно володіти його активним і пасивним досвідом». [8; с.12]. З особистої практики він говорить про таку тонку психолого-естетичну субстанцію, як конфлікт між необхідністю точної передачі й хвилюючою спокусою відкриття, бажанням нових потенційних інтерпретацій і трактувань, коли перекладачеві здається, що переклад має потенційні можливості дати кращу модель, покращити оригінал тощо. Правда, тут же він зазначає, що його думка призведе до звинувачень автора у нарцисизмі.

Пропонуючи свої «думки з приводу» теорії перекладу, Умберто Еко сам зазначає причину, чому його праці витримані «в розмовному тоні». Певне положення, тезу, міркування автор подає в формі «розмірковування вголос», своєрідної гри з читачем, «гри в одні ворота», бо він постійно вдається до «самоцитування», прикладів із власної творчої практики: У.Еко веде мову про переклад, «відштовхуючись від конкретних проблем», а вони саме в більшості випадків стосуються його власної практики, і автор обмежується «згадкою рішень теоретичних тільки на основі такого досвіду на малоцінному організмові» [8; с.13].

Надаючи перекладові як праці рівноцінного естетичного значення, Умберто Еко підкреслює, як важко в цьому процесі «сказати теж саме»: «Переклад - справа серйозна, він зобов'язує в деякому сенсі до своєрідної професійної деонтології, яку не зможе скасувати ніяка деконструктивна теорія перекладу» [8; с.25]. Адже, вважає автор, теорія перекладу може являти ту «чистоту», без якої практика може обійтися. Однак, проблема полягає в тому, наскільки і в чому власне практика може обійтися без теорії. Звідси автор формулює думку про те, що переклад заснований на чомусь на кшталт перемовин, домовленостей. «І подібно до того, як розмова, коливаючись між протилежними висловлюваннями, може врешті прийти до компромісу, таким же чином перекладач, зважуючи та обираючи, шукає найкраще рішення, яке в усіх випадках може бути лише компромісним» [8; с.227]. Досліджуючи переклад з позиції «перемовин», У.Еко акцентує на «рівності обмінюваних цінностей, які стають величиною, що підлягають обговоренню» [8; с.93].

Оскільки перемовини – саме такий базовий процес, у ході якого договірними сторонами, з одного боку, є текст-джерело зі своїми автономними правилами, а часом і фігура емпіричного автора з його можливими претензіями на контроль, а також вся та культура, в якій народжується даний текст; а з другого – текст прибуття і та культура, в якій він з'являється, з системою очікувань його потенціальних читачів, то «перекладач виступає як особа, що веде перемовини між цими реальними або потенційними сторонами» [8; с.19]. Для того, щоб теорія була застосована на практиці, вона повинна постати з чіткого поняття «еквівалентності сигніфікату». Вирізнивши це, треба шукати подібності аналогій, як і спільних семантичних коренів.

Слід відмовитися від думки, підкреслює Умберто Еко, що перекладати - це не просто переставляти з одного ряду символів у інший, оскільки за винятком випадків простої транслітерації одного алфавіту іншим в певній мові а, як правило, буває більше одної

відповідності в якійсь природній мові. Крім того, перекладаючи з якоїсь певної мови, треба знати іноземну культуру, знати, під які категорії підводять місцеві мешканці свій досвід, чи називають самі речі, події, а чи частини речей і подій, які в сукупності включають у себе також появу тої чи іншої речі. Торкається Умберто Еко також проблем інтерсеміотичного перекладу, коли той чи інший текст інтерпретується в іншому жанрі мистецтва.

У своїй праці У. Еко піднімає багато проблем, пов'язаних з теорією і практикою перекладу, наприклад, переклад поезії та прози, переклад з однієї художньої форми в іншу (трансмутація), взаємини діалекту і літературної мови при перекладі, проблема перекладу та розвитку (еволюції) мови (чому щоразу необхідно перекладати, наприклад, Гомера, на більш сучасний і зрозумілий варіант мови, зрозуміє кожен, хто читав «Іліаду» в перекладі Гнедича).

Історичному розвитку і пов'язаних з цим процесом проблем перекладу У. Еко теж приділяє значну увагу. Він вказує на той факт, з яким зіткнулися вже індійські грамматики, що працювали над ведійськими текстами на санскриті: незважаючи на малу рухливість граматичного ладу мови і базової лексики, з часом накопичується стільки відмінностей, що одна і та ж мова є недоступною для адекватного сприйняття самих носіїв цієї мови. Потрібен або додатковий герменевтичний акт - інтерпретація з проясненням етимології, або в прямому сенсі «переклад» на сучасний варіант мови. У зв'язку з цим виникає цілий ряд конкретних питань, пов'язаних з практикою перекладу. Серед них: як перекласти тексти, що імітують ранні періоди розвитку мови, як перекладати архаїчні тексти, чому виникає ситуація, коли перекладений раніше текст знову вимагає повторного перекладу, тому що утворився мовний і культурний розрив у часі (У. Еко - противник спрощених модернізацій, які позбавляють текст естетичної цінності та зв'язку зі змістом).

Багато уваги в його праці приділено труднощам технічного перекладу, юридичним аспектам перекладацької діяльності тощо. Складність сприймання теоретичних постулатів автора зумовлена саме обширними цитуваннями на багатьох мовах оригіналів, із яких перекладав Умберто Еко і тонкощами якими досконало володів. Перебуваючи в просторі між сприйманням творчого процесу як надзвичайно тонкої субстанції та розумінням ролі теорії, автор не заперечує значення для праці над перекладом своєрідного генія інтуїції. Однак при цьому не погоджується з постулатом Гумбольдта про те, що в кожній мові є свій власний геній (мається на увазі не тільки ірраціональне поняття, але й філософію світу).

Висновки дослідження. Всупереч обставинам, пов'язаним із тим, що при перекладі як процесі «тлумачення і трансформації реальних і можливих світів в перекладених книгах» ми виходимо «із задалегідь готової семіотичної системи, яку збудували для нас суспільство, історія, виховання» [8, с. 422], переклад все ж таки можливий. Можливий тому, що різні семіотичні системи, за влучним висловом У. Еко, можуть бути несумірні, але співставні.

Перспективним для подальших досліджень є аналіз творчих принципів У. Еко, сприйняття та використання його творчості в українському естетичному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуславська В. Кілька аргументів на користь перекладів / В. Богуславська // Зарубіжна література. – 2005. - № 41. - 441с.
2. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В.С. Виноградов. - М. : Просвещение, 1979. С.8
3. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Опыт философии герменевтики / Х.-Г. Гадамер. - М. : Прогресс, 1988. - 670 с.
4. Грабович Г. Тексти і маски / Г. Грабович. - К.: Критика, 2005. - 310с.
5. Грабовський Н.К. Теория перевода / Н.К. Грабовський. - М: Изд-во Московського ун-та, 2004. - 543 с.
6. Еко У. Открытое произведение / Еко У. - СПб.: Академический проект, 2004. – 384 с.
7. Еко У. Роль читача: Дослідження з семіотики текстів: Зб. есе / Маріяна Гірняк (пер. з англ.). – Л.:Літопис, 2004. – 383 с.
8. Еко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе / Перев. с итал. А.Н. Ковалю. / У.Еко. – СПб.: «Симпозиум», 2006. – 574с.
9. Тарнавський Остап. Про модернізм, переклади і... поезію // Тарнавський Остап. - С. 120-134.

Сушко З. Умберто Еко о проблемах перевода в условиях глобализации.

В статье рассмотрены общие теоретические положения проблемы художественного перевода в связи с процессами глобализации. В этой статье значительное внимание сосредоточено на взглядах выдающегося теоретика Умберто Эко, по проблемам перевода в современной

эстетической парадигме. В статье проанализированы различные аспекты сложностей перевода, где большое значение при этом играет дополнительная сложность, постоянная доминанта межкультурной асимметрии и много других проблем, связанных с теорией и практикой перевода, например, перевод поэзии и прозы, перевод из одной художественной формы в другую, взаимоотношения диалекта и литературного языка при переводе, развития языка и историческом развитии на которые отмечает в своих трудах о переводе Умберто Эко.

Ключевые слова: эстетическое пространство, парадигма, У. Эко, переговоры, интерпретация, информатология, интерсемиотика, теория и практика перевода, художественный перевод.

Sushko Z. Umberto Eco about Problems of Translation in the Context of Globalization.

The article deals with the general problems of the theoretical principles of literary translation due to the globalization. This article focuses considerable attention on the views of prominent theorist Umberto Eco on translation issues in contemporary aesthetic paradigm. The article analyzes various aspects of the difficulties of translation, where great importance is played as an additional complexity, constant dominant intercultural asymmetry and many other problems related to the theory and practice of translation, for example, the translation of poetry and prose, translated from one art form to another, the relationship between dialect and standard language in the translation, language development and the historical development which emphasizes on Umberto Eco's writings.

Key words: aesthetic space, paradigm, U.Eko, negotiations, interpretation, informatology, intersemiotics, theory and practice of translation, literary translation.

Тетяна Тарануха
(Кіровоград)

УДК 811.161.2'373

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
СУБСТАНТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС
ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ В УРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ**

У пропонованій статті здійснено структурно-семантичний та граматичний аналіз іменних фразеологізмів на позначення рис характеру людини у німецькій та українській мовах. Досліджено фразеологічні одиниці із підрядним та сурядним зв'язками. Встановлено, що в обох мовах субстантивні фразеологічні одиниці представлені ад'єктивно-субстантивними та субстантивно-субстантивними конструкціями, між компонентами яких встановлюються атрибутивні, об'єктні, обставинні та єднальні відношення. Більшість субстантивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах є фразеологічними одиницями з константною залежністю компонентів. Встановлено, що типами повного переосмислення субстантивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах є метафора та метонімія.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна модель, залежність компонентів, переосмислене значення.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку лінгвістичної науки характеризується підвищеним інтересом до порівняльного вивчення мов. Одна із найактуальніших проблем у сучасній теорії фразеології – виявлення подібностей і відмінностей фразеологічних систем споріднених і неспоріднених мов. Незважаючи на те, що фразеологізація як мовне явище є універсальною, в кожній конкретній мові вона має свої особливі форми вираження. Це пояснюється тим, що фразеологізми порівняно з одиницями інших рівнів – фонемою, морфемою, словом – характеризуються складнішою лексико-граматичною і смисловою структурою. В утворенні, формуванні й розвитку цих структур особливу роль відіграють екстралінгвістичні та етнолінгвістичні фактори, які й обумовлюють їх національний характер. Національна специфіка німецької та української фразеології виявляється переважно в лексичних, структурно-семантичних та семантичних особливостях фразеологічних одиниць [16, II, с. 367].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з класифікацією фразеологічного складу мови, давно стали предметом пильної уваги з боку вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Вони описували фразеологізми з огляду на взаємодію лексико-семантичних і морфологічних явищ у процесі виникнення і функціонування фразеологічних одиниць [1; 3; 4; 9; 15; 12; 13; 14; 10 та ін.]. Семантичні структури фразеологічних одиниць, які називають риси характеру людини проаналізовано у дисертаційних працях М.М. Літвінової та О.Ю. Харитонові [6; 11], структурно-граматичні та семантичні характеристики фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом у сучасній німецькій мові – у роботі Н.С. Лалаян [5].

Мета статті. Зіставний аналіз фразеологічних одиниць у структурно-граматичному аспекті спрямований на виявлення їхнього структурно-граматичного паралелізму та структурно-граматичних розбіжностей у німецькій та українській мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Субстантивними називаються фраземи з узагальнено-предметною семантикою, об'єктивованою в граматичних категоріях роду, числа й відмінка. У реченні субстантивні фраземи виконують синтаксичні функції підмета, іменної частини складеного присудка або додатка [1, с. 46]. Граматичними центрами таких фразеологізмів є субстантивні компоненти [10, с. 67]. Субстантивні фразеологічні одиниці в обох мовах представлені такими конструкціями: ад'єктивно-субстантивні та субстантивно-субстантивні.

1. Фразеологічна модель «прикметник + іменник» (прикметник стоїть перед, або після іменника). Між компонентами цієї моделі в українській та німецькій мовах встановлюються атрибутивні відношення: В українських фразеологізмах залежний компонент стоїть перед або після іменника *боже теля* – «дуже спокійна, лагідна, але безвольна, інертна людина» [17, II, с. 879], *мокра курка* – «безвольна, нерішуча, жалюгідна на вигляд людина» [17, I, с. 406], *базарна баба* – «криклива, сварлива, груба людина» [17, I, с. 16], *покірненьке телятко* – «слухняний (про людей)» [18, с. 201], *довбня неотесана* – «уживається як лайливий вираз на адресу нетямущої, нерозумної людини» [17, I, с. 255]. У німецьких фразеологізмах залежний компонент стоїть у препозиції: *ein schlapper Hund* – «мокра курка, тютя» [16, I, с. 352], *ein leibhafter Teufel, ein wahrer Teufel, der reine Teufel* – «чорт, а не людина (про жорстоку, підступну людину)» [16, II, с. 243], *gemeiner Ohrwurm* – «обмовник» [16, II, с. 92]. У складі фразеологізмів цієї моделі зустрічаються деонімізовані власні назви. Під час деонімізації власна назва втрачає основне значення, що вказує на конкретного референта, і сприймається як апелятив, позначаючи певне (уже не одиничне) поняття, явище, ознаку чи предмет [7, с. 55], напр., укр.: *Хома невірний* – «людина, що сумнівається, не вірить у що-небудь» [17, II, с. 934], нім.: *eine dumme Trine* – «дурненька, дурна» [16, II, с. 258], *eine faule Trine* – «ледарка» [16, II, с. 258], *ein sanfter Heinrich* «скромна людина» [16, I, с. 320], *ein fauler Heinz* – «ледар, нероба» [16, I, с. 320].

2. Фразеологічна модель «іменник + іменник у родовому відмінку». Компоненти фразеологічних одиниць, які входять до цієї групи виражають приналежність певній особі, певному предмету, між ними встановлюються атрибутивні та об'єктні відношення, укр.: *Валаамова ослиця* – «покірлива, мовчазна людина, що несподівано висловлює протест» [17, II, с. 590], *олух царя небесного* – «дурень» [18, с. 136], *агнець Божий* – «безвольна, покірлива, розумово обмежена людина» [17, I, с. 13], нім.: *Kalb Moses* – «дурна людина» [16, I, с. 391], *eine Tochter Evas* – «пихата дівчина» [19, с. 773], *Kind Gottes!* – «дивак!» [16, I, с. 378].

3. Фразеологічна модель «іменник + іменник-онім». В українській мові фразеологізм із такою структурою позначає хитру, спритну людину: *Лис Микита* [18, с. 97]. Лис Микита – це вигаданий персонаж із однойменної казки Івана Франка. Інший приклад цієї групи має модель «іменник-гендерний маркер + іменник-антропонім»: *баба Палажка* – «язикатий, чванливий, пихатий» [17, I, с. 16].

У німецькій мові всі фразеологічні одиниці цієї моделі мають обидва компоненти-антропоніми (у більшості випадків другий компонент є квазі-антропонімом) та поділяються на такі підгрупи: 1) «іменник-ім'я + іменник-прізвище»: *Hans Quast* – «дурень» [16, II, с. 118], *Hans Dumm* – «дурник» [16, I, с. 310], *Hans Feigling (Hasenfuß)* – «боягуз» [16, I, с. 310], *Hans Liederlich*, *Hans Unbedacht* – «вітрогон» [16, I, с. 310], *Lieschen Müller* – «жінка з посередніми розумовими здібностями без особливих претензій» [19, с. 485]; 2) «іменник на позначення родинних зв'язків + іменник-антропонім»: *Bruder Hitzig* – «людина, гаряча голова» [16, I, с. 126],

Bruder Leichtfuß – «легковажна людина» [16, I, с. 126], *Bruder Lustig* – «веселун» [16, I, с. 126]; 3) «іменник на позначення шанобливого звертання до чоловіка + іменник-антропонім»: *Herr Naseweiß* – «вискочка» [16, I, с. 325], *Herr Tunichtgut* – «нероба» [16, I, с. 325]; 4) «іменник на позначення одиниць вимірювання + іменник-антропонім»: *Stück Malheur* – «погана, аморальна людина» [19, с. 744].

4. Фразеологічна модель «іменник + прийменник + іменник». Для цієї групи фразеологізмів характерними є поєднання іменника з прийменниковими формами іменників. Між компонентами названої моделі встановлюються атрибутивні, об'єктні та обставинні відношення. В українській мові таку модель мають фразеологічні одиниці: *голова на плечах* – «хто-небудь розумний, тямущий» [17, I, с. 181], *голова з вухами* – «нерозторопна людина» [17, I, с. 181], *жуки у голові* – «хтось не дуже розумний, недоумкуватий або неадекватно сприймає дійсність» [17, I, с. 298], *серце з перцем* – «хто-небудь з непокірним, норовистим, запальним характером» [17, II, с. 795]. У німецькій мові ця модель представлена такими фразеологізмами: *eine Einfalt vom Lande* [16, II, с. 8] – «наївна сільська дівчина, простушка», *ein Mensch von Charakter* [16, I, с. 134] – «людина з характером», *eine Seele von einem Menschen* [16, II, с. 186] – «дуже добра людина, добра душа», *ein Juwel von einem Menschen* [16, I, с. 363] – «золота людина», *ein Fels in der Brandung* [19, с. 215] – «непохитний», *ein Narr in Folio* [16, II, с. 70] – «дурний як пень». В українській мові в деяких фразеологічних одиницях залежний компонент поширюється означенням, між компонентами цих фразеологічних одиниць встановлюються атрибутивні відношення: *вовк в овечій шкурі* – «лицемірна людина, яка під маскою доброзичливості приховує злі наміри» [17, I, с. 139], *тютя з полив'яним носом* – «нетямуща, безхарактерна людина» [18, с. 205].

5. Фразеологічна модель «сполучник + іменник + іменник». Між компонентами фразеологічних одиниць цієї моделі встановлюються єднальні відношення, які виражаються єднальними сполучниками: укр.: *ні пес ні баран, ні риба ні м'ясо, ні грач ні помагач* – «який нічим не виділяється, посередній» [17, II, с. 790], *ні пава ні тава* – «той, хто у своїх поглядах, інтересах відійшов від одних і не пристав до інших» [17, II, с. 602], нім.: *weder Fisch noch Fleisch* – «ні риба ні м'ясо» [16, I, с. 213].

Одним із основних граматичних засобів вираження вторинної номінації на фразеологічному рівні служить категорія роду субстантивних компонентів, смисловими елементами якої виступають взаємопротиставлені граматичні значення чоловічого, жіночого і середнього роду [1, с. 46]. Унаслідок фразеологізації синтаксичних словосполучень родова парадигма іменника деформується; у складі фрази він фіксується в одній родовій формі [1, с. 48]. Для таких іменників належність до чоловічого, або жіночого роду не пов'язана із їхньою номінативною функцією: укр. *мокра курка* [17, I, с. 406], *довбня неотесана* [17, I, с. 255], *агнець Божий* [17, I, с. 16], *олух царя небесного* [17, I, с. 136], *несита пелька* [17, II, с. 611], *продувна бестія* [17, I, с. 26], *битий жук* [17, I, с. 239], *сива борода* [17, I, с. 46]; у німецькій мові: *alter Käse* – «йолоп, дурень» [16, I, с. 371], *ein ausgepicht Kerl* – «пройдисвіт, пройда» [16, I, с. 377], *ein komischer Hering* – «дивак» [16, I, с. 324], *eine dumme Ziege* – «дурепа» [16, II, с. 342], *eine diebische Elster* – «сорока-зłodійка (про зłodійкувату жінку)» [16, I, с. 177], *ein fideles Huhn* – «реготуха, сміхунка» [16, I, с. 351], *ein loses Ding* – «вітрогонка» [16, I, с. 148]. Такі фразеологізми не мають співвідносної форми, оскільки такі обмеження зумовлені семантикою субстантивної лексеми, яка і на морфологічному рівні не має корелятивної родової форми (курка, довбня, агнець, олух, пелька, бестія, жук, борода, der Käse, der Kerl, der Hering, die Ziege, die Elster, das Huhn, das Ding). Корелятивні родові форми на рівні фразем можливі, якщо іменний компонент на морфологічному рівні має паралельну родову форму, яка не руйнує денотативної співвіднесеності фразеологізму [2, с. 122], напр., укр.: *ранній птах* – *рання птиця* – «невитримана, нетерпляча людина, дії якої не завжди продумані» [17, II, с. 716], *потайний собака* – *потайна собака* – «підступна людина» [17, II, с. 838], *вільний птах* – *вільна птаха* – «людина, незалежна у своїх вчинках, поведінці» [17, II, с. 715], *старий лис* – *стара лисиця* – «бувала, досвідчена людина; лукава, нещира, хитра людина» [17, I, с. 424], *підколодна гадина* – *підколотний гад* – «підступна, зловмисна людина» [17, I, с. 167], нім.: *ein unsicherer Kantonist* – «ненадійна людина» [16, I, с. 367] – *eine unsichere Kantonistin*, *ein wahrer Teufel* – «чорт, а не

людина (про жорстоку, підступну людину)» [16, II, с. 243] – *eine wahre Teufelin, ein Wolf im Schafspelz* – «вовк в овечій шкурі» [16, II, с. 326] – *eine Wölfin im Schafspelz*.

Часто зустрічаються утворення спільного роду, пор. укр.: *хвацька душа* – «безрозсудно хоробра, відчайдушна людина» [17, I, с. 282], *битий козир* – «бувала, з великим життєвим досвідом людина» [17, I, с. 384], *абсолютний нуль* – «нікчемна і непотрібна людина» [17, II, с. 560], *осляче вухо* – «обмежена, нерозумна або некмітлива людина» [17, I, с. 163], *свиняче вухо* – «безсовісна людина» [17, I, с. 163], нім.: *ein stilles Wasser* – «скритна, потайлива людина» [16, II, с. 302], *ein unschuldiges Blut* – «нерозбещена людина» [16, I, с. 111], *ein trauriger Sack* – «легкодуха людина» [16, II, с. 148], *ein unbeschriebenes Blatt* – «хто-небудь недосвідчений, наївний» [16, I, с. 105], *taube Nuss* – «дурна, нудна людина» [19, с. 760], *lahme Ente* – «млява, важка на підйом людина» [19, с. 459]. Вони вживаються на позначення осіб різної статі. У таких випадках граматичний рід не є прямим і безпосереднім відображенням біологічної статі.

На відміну від граматичного роду іменників, категорія роду субстантивних фразеологічних одиниць характеризується лише частковим синтаксичним вираженням, вони не сполучаються із прикметниками. Це пояснюється тим, що вони мають у своїй структурі ад'єктивні компоненти, які, втративши лексичну самостійність, узгоджуються із субстантивними компонентами [2, с. 122].

Граматична категорія числа фразеологізмів має самостійне граматичне значення, бере участь у процесі номінації певних реалій об'єктивної дійсності. Так, іменники *singularia* та *pluralia tantum* у складі фразем повністю передають їм своє числове значення [2, с. 122], напр., укр.: *собачий нюх* [17, II, с. 561], *коротка пам'ять* [17, II, с. 606], *стальні нерви* [17, II, с. 547], нім.: *ein unschuldiges Blut* – «нерозбещена людина» [16, I, с. 111], *fader Zipf* – «нудний чоловік» [19, с. 902]. Як і відповідні іменники, субстантивні компоненти не мають корелятивної форми числа. Співвідносні форми однини і множини мають ті компоненти фразеологічних одиниць, для яких початковою формою є однина. В тих випадках, коли початковою формою субстантивного фразеологізму є множина, компоненти у формі однини не вживаються [2, с. 124], напр., укр.: *руки неситі* – «пожадливі, зажерливі люди» [17, II, с. 770], *очі великі в кого* – «хтось занадто цікавий, переважно до чужих справ» [17, II, с. 598], нім.: *Kleber und Streber* – «кар'єристи» [16, I, с. 384], хоча як окремі лексеми вони можуть вживатися як в однині, так і у множині. На функціонування граматичної категорії числа фразеологізмів впливає також і їхня синтаксична структура. Протилежної форми числа не мають субстантивні компоненти фразеологізмів із структурою сурядного словосполучення [2, с. 125], напр., укр.: *ні риба ні м'ясо* [17, II, с. 735], *ні Богу свічка, ні чортів кочерга* [18, с. 12], нім.: *weder Fisch noch Fleisch* [16, I, с. 213].

На відміну від граматичної категорії роду іменників, відмінок субстантивних компонентів фраземи має змінний характер. Відмінкова форма фраземи зумовлюється граматичною формою змінного субстантивного компонента, а відмінкове значення належить усій фраземі як цілісній одиниці мови [1, с. 52].

Більшість субстантивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах є фразеологічними одиницями з константною залежністю компонентів, тобто звороти з компонентами, які неможливо замінити. Наприклад: *Валаамова ослиця, божє теля, продувна bestія, Лис Микита, жовтороте пташеня, eine Berliner Pflanze, eine Tochter Evas, Herr Tunichtgut, Stück Malheur, ein Engel in Menschengestalt* та ін. Серед субстантивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини є також і фразеологічні одиниці із константно-варіативною залежністю компонентів, тобто звороти, які допускають варіантність компонентів за умов обов'язкового збереження однієї лексеми, яка не має варіанту. Така лексема називається лексичним інваріантом [4, с. 91]. У субстантивних фразеологічних одиницях розрізняємо такі типи варіантів:

– лексичні варіанти (замінюватися можуть іменники, прикметники, прислівники). Наприклад, в українській мові: *лихе (погане, зле) око, кишка тонка (слабка), лицар печального (сумного) образу, голова на плечах (на в'язях), душа (губа) не з лопуцька, душа навстіж (нарозхрист)*, у німецькій мові: *ein wandelndes (lebendes) Lexikon (Konversationslexikon), ein heller (klarer, offener) Kopf, feuriges (heiβes) Blut, ein fauler Luder (Sack, Strick, Heinz), ein lustiger Vogel (ein lustiger) Bruder*.

– граматичні варіанти (наприклад, в українських фразеологізмах спостерігається заміна іменника в однині на іменник у множині: *заєць (зайці) у голові*, заміна препозитивного прикметника на постпозитивний прислівник: *відкрита душа – душа навстіж (нарозхрист)*, заміна постпозитивного додатка, вираженого іменником у родовому відмінку, на препозитивний додаток, виражений іменником родовому відмінку: *макітра розуму – ума палата*). Серед німецьких субстантивних фразеологізмів граматичних варіантів не виявлено.

Серед субстантивних фразеологічних одиниць в українській та німецькій мовах є звороти з компонентами, які повністю переосмислені, та з частково переосмисленими компонентами. Серед субстантивних фразеологізмів із компонентами, які повністю переосмислені, виділяються звороти з цілісним значенням. Такі утворення характеризуються структурною монолітністю. Оскільки ідіоми – це фразеологічні одиниці із цілісним значенням [4, с. 101], то субстантивні фразеологічні одиниці із константною залежністю компонентів належать до класу ідіом. Прикладами субстантивних ідіом в українській мові є: *Валамова ослиця, Боже теля, продувна bestія, битий козир, базарна баба, стара карга, жовтороте пташеня, Лис Микита, пустий вітер, мокра курка*, у німецькій мові: *trübe Tasse, eine dumme Trine, ein komischer Clown, eitler Tropf, alter Käse* та інші.

Фразеологічні одиниці із константно-варіантною залежністю характеризуються роздільно-цілісним значенням. Крім цілісного та роздільно-цілісного значень для субстантивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах характерним є однолітеральне значення, яке є різновидом частково переосмисленого. Це, передусім, фразеологізми з компонентами, які мають буквально значення, тобто не втратили своєї називної функції. Для однолітеральних субстантивних фразеологізмів характерною є наявність одного компонента з буквальним значенням, а іншого – з переосмисленим. Компонент з буквальним значенням, яке уточнюється компонентом з переосмисленим значенням, є семантичним стрижнем звороту [4, с. 102]. Наприклад, в українській мові: *вільний птах, розумна голова, мудра голова, необачна голова, щира душа, хвацька душа, добре серце, лихе (зле) око*, у німецькій мові: *eine treulose Tomate* – «ненадійна людина» [16, II, с. 251], *ein lockerer Vogel* – «вітрогон, шалапут, легковажна людина» [16, II, с. 289], *ein dummes Huhn* – «дурна; дурень» [16, I, с. 351], *ein gutes Tier* – «добряга, добряк» [16, II, с. 247], *treue Seele* – «віддана людина» [16, II, с. 186], *eine tapfere Haut* – «хоробра людина, сміливець» [16, I, с. 316], *neugierige Ziege* – «надміру цікава людина» [16, II, с. 342], *ein lustiger Kauz* – «веселун, сміхотун» [16, I, с. 374], *ein schlauer Hecht* – «хитрун, пройда» [16, I, с. 318].

Типами повного переосмислення субстантивних фразеологізмів є метафоричне та метонімічне переосмислення. Метафора – це семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного референта на інший на основі тієї чи іншої подібності останніх при відображенні у свідомості мовця [8, с. 108]. Процес метафоризації відбувається наступним чином: перенесення з предмета на особу: укр. *довбня неотесана, твердий горішок*, нім. *alter Käse, Bild ohn' Gnad*; перенесення з явищ природи на людину: укр. *безпросвітний туман, пустий вітер*, нім. *ein stilles Wasser, ein Fels in der Brandung*; перенесення з істоти на особу: укр. *битий собака, стріляна птиця, стара лисиця, старий сич, підколотний гад*, нім. *ein schlapper Hund, eine wilde Hummel, ein Wolf im Schafspelz, ein kalter Fisch*; перенесення з особи на предмет: укр. *ходячий довідник, ходяча енциклопедія*, нім. *ein grober Klotz, ein wandelndes Lexikon, ein gelehrtes Haus, ein fauler Sack, trübe Tasse*; перенесення з особи на істоту: укр. *продувна bestія*, нім. *ein gutes Tier, neugierige Ziege, ein loser Vogel, ein lockerer Zeisig, ein leichtsinniges Huhn, eine dumme Ziege, ein dummes Huhn, faule Kröte, ein schlauer Hecht, ein schräger Vogel, ein ausgekochter Hund, ein junger Hecht, ein frecher Spatz, ein frecher Dachs, eine freche Kruke, gemeiner Ohrwurm*; перенесення з надприродних істот на особу: нім. *ein leibhafter Teufel, ein wahrer Teufel, der reine Teufel, ein ausgepichter Teufel, ein lustiger Kobold*; перенесення з особи на абстрактне поняття: укр. *ходяча совість*; перенесення з міфічної особи на особу: нім. *der treue Eckart*, перенесення з біблійної особи на особу: укр. *Хома невірний*, нім. *ungläubiger Thomas*.

Метонімізми в обох мовах представлені соматичними фразеологізмами: укр.: *тверда рука, сива борода, бита голова, вовчий зуб, осяче вухо, розумна голова, широке серце, очі завидючі, руки загребучі, макітра розуму, голова на плечах, злі язики, лихе око, губа не з*

лопуцька, нім.: *ein flacher Kopf, ein heller Kopf, feuriges Blut, ein fauler Knochen*. У цих фразеологізмах частина чогось представляє ціле (частини тіла представляють людину (людей), у них квантитативні ознаки виступають як домінантні, тому такі фразеологічні одиниці кваліфікуються як фразеологічні синекдохи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Структурно-граматичний аналіз свідчить про значну подібність структурно-граматичної організації досліджуваних фразеологізмів в українській та німецькій мовах. В обох мовах субстантивні фразеологічні одиниці мають різні способи вираження синтаксичних відношень та яскраво виражену образну семантику. Перспективними є дослідження співвідносних зі словосполученнями дієслівних, ад'єктивних та адвербіальних фразеологізмів на позначення рис характеру людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Харків: Вища школа, 1987. – 135 с.
2. Алефіренко Н.Ф. Фразеология и паремология / Н.Ф. Алефіренко, Н.Н. Семененко. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 344 с.
3. Демська-Кульчицька О.М. Фразеология / О.М. Демська-Кульчицька. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 74 с.
4. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка / А.В. Кунин. – М.: Международные отношения, 1972. – 278 с.
5. Лалаян Н.С. Фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом у сучасній німецькій мові: структурно-семантичний та функціональний аспекти: дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Н.С. Лалаян. – К. 2007. – 247 с.
6. Літвінова М.М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на мат. нім. мови 19-20 ст.): дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / М.М. Літвінова. – К., 2004. – 230 с.
7. Лукаш Г.П. Семантична структура конотативних власних назв / Г.П. Лукаш // Ономастичні науки. – 2009. – № 1(3). – С. 53–58.
8. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах / А.А. Тараненко. – К.: Наукова думка, 1989. – 256 с.
9. Ужченко В.Д. Фразеология сучасної української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
10. Фразеология: знакові величини / [Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М.] – Вінниця: Нова книга, 2008. – 256 с.
11. Харитоновна Е.Ю. Лексикографическое описание лексико-фразеологического поля «Черты характера человека» (на материале современного немецкого языка): диссертация на соискание научной степени кандидата филол. наук: 10.02.04 / Е.Ю. Харитоновна. – М., 2005. – 185 с.
12. Burger Harald. Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen / H. Burger. – B.: Erich Schmidt, 2003. – 224 S.
13. Chrissou Marios. Kontrastive Untersuchungen zu deutschen und neugriechischen Phraseologismen mit animalistischer Lexik / M. Chrissou. – Essen: Clemon, 2000. – 444 S.
14. Fleischer Wolfgang. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Tübingen: Niemeyer, 1997. – 299 S.
15. Šifalovičová Martina. Karpatendeutsche Phraseologie. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades des Doktors der Philosophie. Bielefeld, 2008. – 220 S.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

16. Німецько-український фразеологічний словник: в 2 т. / В.І. Гавриш, О.П. Пророченко – К.: Рад. Школа, 1981.
17. Фразеологічний словник української мови. У 2 кн. / [уклад. В.М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с.; – Кн. 2. – С. 529-980.
18. Фразеологічний словник української мови [уклад. В.Д. Ужченко та ін.]. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.
19. Duden. Redewendungen. Band 11. Dudenverlag. – Mannheim, 2002. – 995 S.

Тарануха Т. Структурно-семантические и грамматические характеристики субстантивных фразеологических единиц, обозначающих черты характера человека в украинском и немецком языках.

В предлагаемой статье осуществлен структурно-семантический и грамматический анализ именных фразеологизмов, обозначающих черты характера человека в украинском и немецком языках. Рассмотрены фразеологические единицы с подчинительной и сочинительной связью. Установлено, что в обоих языках субстантивные фразеологические единицы представлены адъективно-субстантивными и субстантивно-субстантивными конструкциями, между компонентами которых устанавливаются атрибутивные, объектные, обстоятельственные и сочинительные отношения. Большинство субстантивных фразеологизмов, обозначающих черты характера человека в украинском и немецком языках является фразеологическими единицами с константной зависимостью компонентов. Установлено, что типами полного переосмысления субстантивных фразеологизмов, обозначающих черты характера человека в украинском и немецком языках, есть метафора и метонимия.

Ключевые слова: фразеологизм, фразеологическая модель, зависимость компонентов, переосмысленное значение.

Taranukha T. Structural Semantic and Grammatical Analysis of Substantive Phraseologisms to Denote Human Character Traits in the German and Ukrainian Languages.

The focus of this article is structural semantic and grammatical analysis of substantive phraseologisms to denote human character traits in the German and Ukrainian Languages. Phraseological units with subordinate and coordinate connectors have been investigated. It has been found out that in both languages substantive phraseological units are represented by adjectival-substantival and substantival-substantive constructions with established attributive, objective, adverbial and connective relations. Most of substantival phraseologisms to denote traits of human character in the German and Ukrainian languages are phraseological units with constant dependence of components. It has been found out that the main types of total reevaluation of substantive phraseologisms to denote traits of human character in the Ukrainian and German languages are metaphor and metonymy.

Key words: phraseological unit, phrasal verb model, dependence of the components, thinking over the meaning.

Марія Ткачівська
(Івано-Франківськ)

УДК 811.161.2: 811.112.2

МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ І ЙОГО ПЕРЕКЛАД

У статті розглядається молодіжний сленг як перекладознавча проблема, здійснюється аналіз труднощів, які виникають у перекладача при відтворенні сленгізмів, наводяться приклади способів перекладу сленгових одиниць із творів відомих українських письменників-постмодерністів на німецьку мову. Аналіз демонструє особливості відтворення молодіжного сленгу за допомогою функціональних відповідників, описового перекладу, транскрипції, гіпо-гіперонімічного перекладу та нейтральної лексики. Спостерігається відтворення сленгових одиниць за допомогою фразеологізмів, в окремих випадках прослідковується використання сленгізмів для перекладу нейтральних лексичних одиниць, наявних у мові оригіналу. За допомогою прикладів ілюструється повна елімінація сленгової одиниці. Іншомовні вкраплення – одне із важливих джерел походження сленгізмів. У статті подаються зразки відтворення іншомовних вкраплень за допомогою відповідних сленгізмів мови-реципієнта, нейтральних лексичних одиниць та приклади «повернення» до мови-джерела.

Ключові слова: молодіжний сленг, мова, переклад, труднощі відтворення.

Постановка проблеми. Мова є рухливою субстанцією, здатною змінюватися залежно від епохи, науково-технічного прогресу, культурного розвитку тощо. Найбільш чутливою до змін є мова молодих людей. Саме вони із характерною для кожного нового покоління легкістю, сміливістю, непокірливістю, рухають вперед не тільки суспільні процеси, але й мову. Як зауважує В.Шнайдер, «молодіжна мова, сама по собі, є щось освіжаюче і добре. Бо вона знімає напругу, може висловлювати протест, передусім тому, що є грайливішою і чуйнішою ніж абстрактний номінальний стиль поважних дорослих, які люблять «впливати» чи «ставити щось під сумнів» [цит. за 11, с.183]. Молодіжна мова (нім. – Jugendsprache) є невід’ємним елементом кожної національної мови. У багатьох українських та зарубіжних дослідженнях вона розглядається як молодіжний сленг та молодіжний жаргон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню молодіжного сленгу (жаргону) присвятили свої праці такі науковці: О.Горбач, Л.Ставицька, Й.Дзендзелівський, І.Приходько, Л. Підкуймуха, Н.Шовгун, К.Котелевець, О.Данилевська, О.Глазова, С.Мартос, О.Поздняков, М.Грачов, Є.Поливанов, Л.Скворцов та ін. Молодіжну лексику досліджували також у британському варіанті англійської мови – Клем Адельман, Кеннет Хадсон, Маріо Пей, Сью Віддікомб, Хьюсон Кларк, в американському варіанті англійської мови – Генрі Анжеліно, Мануель Брева, Хосе Ігнасіо Гарсія Алонсо, Дональд П. Костелло, Томас Мюррей, Едвард Нельсон, у німецькій мові – К.-Е. Зоммерфельдт, Й. Бартманн, Т. Гольгер, Г. Нельсон, С. Мюллер, В. Готтшальк, В. Феттер, Д. Шпангель, Е. Фельдбуш, Г. Шрайбер та ін.

Метою статті є аналіз відтворення молодіжного сленгу в німецькомовних перекладах творів українських письменників-постмодерністів. До основних завдань статті належать: з’ясування проблем, що виникають при відтворенні сленгізмів, аналіз способів передачі сленгових одиниць при перекладі творів українських письменників-постмодерністів на німецьку мову.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження молодіжної лексики завжди займало важливу нішу у лінгвістиці. Мовна розкутість, пошук «модних слівців», бажання перебувати на власній мовній території – це беззаперечний факт, аксіома для кожного молодого покоління, яке приходить на зміну іншому. Відповідно, існування та поповнення молодіжного сленгу є потребою кожного часу і кожного покоління, оскільки він (молодіжний сленг), як вважає Л.Ставицька, – «це вияв соціопсихологічної поведінки, і сигнал рухової солідарності» [8, с.190-191]. Як зазначає О.Кондратюк, «досі в наукових колах почасти домінує розуміння молодіжного соціодіалекту як «мовного хуліганства» [5]. Якщо зважати на розкутість у ставленні молодих людей до навколишнього світу та одних до одних, позбавлену переобтяженості всіма можливими канонами, характерними для світу дорослих, то таке ставлення проектується також і на мову. Це забезпечує молодим людям вільність у спілкуванні, часте уникання фіксованих мовних еталонів, принаймні там, де це можна собі це дозволити. Найчастіше в очах старшого покоління молодіжний сленг, побудований на канві мовної невимушеності, легкості, нестандартної метафоризації, грайливості (перш за все при спілкуванні між собі рівних), а також скороченні узусів та прокладанні «шляхів навпростець», може бути маніфестований як «мовна фривольність».

Кожне нове молоде покоління по-своєму підходить до творення погляду на суспільство і його цінності, віддзеркалюючи їх у нових метафорах та словоформах, характерних для їх часу. Відповідно, сленг як надбання молодих людей частково здатний виходити за межі молодіжного спілкування. На думку О.Кондратюк, «...загалом межа між живою, розмовною мовою та сленгом була і є дуже рухливою, перехідною. Часто статус слова змінюється, і те, що, скажімо, у 60-х, 70-х, 80-х роках ХХ століття вважалося сленгом, тепер стало частиною повсякденного словника людей» [5]. Подібної думки дотримується Н.Нютцель: «Мова молоді постійно змінюється шаленим темпом. Ці зміни відбуваються в трьох напрямках: деякі молодіжні поняття просто зникають. Інші стають частиною буденної мови всього населення. А деякі молодіжні слова залишаються в молодіжній мові, але змінюють своє значення, що інколи може призводити до непорозуміння між батьками й дітьми» [10, с.142].

О.Поздняков зазначає, що «завдяки формальній оригінальності та прагматичній дієвості, слова та вирази, притаманні внутрішньо груповій комунікації молодих носіїв мови, набувають активного вжитку серед представників інших вікових груп у рамках відповідних функціональних стилів» [7, с.185]. Тому й не дивно, що ще «до недавнього часу в Британії та Америці сленгізмами вважалися навіть такі висловлювання, як *of course*, *OK*, *to take care*, *to get up*, *lunch* та ін.» [6, 130]. Згодом «*OK*» (*all correct*), як і лексичні одиниці *клас*, *супер*, *екстра* увійшло у різні мови. Натомість у мові щоразу постають нові сленгізми, які займають ніші тих, що зникають, або переходять у розмовну мову.

Творення нових сленгових одиниць не завжди вчасно фіксується в друкованих словниках. Інтернет-словники швидше реагують на потреби часу і можуть щоразу доповнюватися. Приємно дивують лексикографічні джерела, в яких вказується рік появи сленгізму. Для прикладу наведемо словник «*Wörterbuch der Jugendsprache von Schülerinnen und Schülern aus ganz Deutschland*», виданий 2008 року, в якому вміщені сленгізми включно із роком видання. Саме за допомогою таких словників можна спостерігати появу та зміну молодіжного сленгу. Наприклад, позначення «*товстун*», «*товста людина*» (*dicker Mensch*) упродовж 2002-2008 років змінювалося таким чином: *Tittchen*, *Pommepanzer* (2002), *Gehsteigpanzer* (2003), *Doppel-Whopper*, *Schnürschinken*, *Pudding-dampfer*, *Tittenfisch*, *Stopfer*, *Tonnentäubchen* (w), *Gehsteigpanzer* (2005), *Bühü* (von *Büffelhüfte*, *Tittenfisch*) (2006), *Knödelfee*, *Wandelmasse*, *Wurstmensch* (*dickes Kind*), *Schrittschwitzer* (2007), *Bratwurstbomber*, *Schnitzelfriedhof* (2008) [12].

Швидкоплинність молодіжного сленгу утруднює його «паперове закріплення». Однак фіксація молодіжного сленгу у літературі – це матеріалізація дзеркала певного часового проміжку, для якого характерний той чи той сленг. Це ускладнює роботу перекладача, який теоретично мав би при перекодуванні молодіжного сленгу на іншу мову опиратися на сленгізми, які використовувалися на час написання роману, що далеко не завжди є можливим і реальним. Як і майже нереальним є миттєве реагування словникових статей на появу нових лексичних одиниць.

Для перекодування молодіжного сленгу з однієї мови на іншу в перекладача виникає потреба у здійсненні зіставного аналізу сленгових пластів, що дає змогу підібрати певні відповідники у мові-реципієнті, або ж вони «можуть бути перекладені стандартними і

субстандартними одиницями мови-перекладу, окремими словами й полілексемними одиницями – прямими еквівалентами: функціональними еквівалентами з експресивним значенням, розширенням, уточненням і коментуванням, з лексичними, граматичними і стилістичними трансформаціями» [Швачко, Золотарьов цит. за 3].

До основних способів перекладу сленгових одиниць І.Бик відносить еквівалент, аналог, пояснювальний або описовий переклад [2]. При аналізі англійськомовного молодіжного сленгу В. Перетокіна зауважує, що «найбільш вдалим та адекватним здається переклад англійського молодіжного сленгу, коли вдається підібрати відповідне слово або висловлювання українського молодіжного сленгу» [6]. До проблем, які виникають при перекладі, М. Єлісова відносить різні значення сленгових слів у різних контекстах, особливості перекладу, пов'язані також з існуванням енантіосемії – внутрішньої антонімії («*молоток*» – як схвалення і несхвалення), відсутність певних традицій в різних культурах (англійське пиття чаю), безеквівалентні одиниці, фальшиві друзі перекладача [4]. При аналізі перекладу молодіжного сленгу на французьку мову у романі Л.Дереша «Культ» А.Дурманенко виділяє такі можливі критерії та засоби відтворення молодіжних сленгізмів: А) за критерієм повноти відтворення у перекладі (повна еквівалентність; часткова еквівалентність; відсутність еквівалентності); Б) за ступенем нормативності субститутів (відтворення сленгізмів літературною нормативною лексикою; відтворення сленгізмів стилістично зниженими відповідниками); В) за ступенем наближеності семантико-структурних компонентів одиниць цільової і вихідної мов (підстановка, трансформації) [3, с.408].

Досліджуючи сленгізми у романах українських письменників-постмодерністів та їх переклад на німецьку мову, простежуємо труднощі при доборі відповідників у мові-реципієнті, часту нейтралізацію сленгу, а також використання транскрипції, гіпо-гіперонімічного, описового перекладу та ін.

До найбільш ефективних способів перекладу належить підбір функціонального відповідника з експресивним значенням (сленг → сленг). Наприклад, *бухло* (алкогольний напій) – *Alk* (алкогольний напій): укр.: «*Собака тягне наплічник із бухлом...*» (С.Жадан «Депеш Мод», с. 86) – нім.: «*...Dog schleppt einen Rucksack mit Alk ...*»). При перекодуванні сленгу на німецьку мову транскрипція використовується рідко, оскільки здебільшого залишається незрозумілою для реципієнта, за винятком повторюваності сленгової одиниці чи її коментаря у тексті. Наприклад: *гонік* – *Hornik* (укр.: «*...Хоч один гонік висуне свою стрижену голову на сонце...*» (Л. Дереш «Поклоніння Ящірці», с. 16) – нім.: «*...Auch nur ein Hornik seinen kahlgeschorenen Kopf in die Sonne strecken würde...*»).

При неможливості підбору у мові-реципієнті відповідної сленгової одиниці перекладач найчастіше вдається до описового перекладу (сленг → описовий переклад) або добирає семантично наближену нейтральну лексичну одиницю (сленг → нейтральна лексична одиниця) чи фразеологічну одиницю (сленг → фразеологізм). До найважчих перекладацьких рішень належить збереження сленгу при відтворенні гри слів (сленг + гра слів → сленг + гра слів).

Описовий переклад не завжди передає настрій висловлювання, художній задум автора тощо. Наприклад: *персональний глюк* – *sich etwas einbilden* (укр.: «*Аж одного разу мої батьки заговорили про нього самі, і я зрозумів, що то не якийсь мій персональний глюк*» (Ю.Андрухович «Тасмания», с.36) – нім.: «*Bis meine Eltern eines Tages selbst darauf zu sprechen kamen und ich merkte, dass ich es mir nicht bloß einbildete*». Використання лексико-граматичних трансформацій почасти призводить до втрати емоційного забарвлення, переобтяження або спрощення тексту, проте сприяє збереженню змісту висловлювання. При цьому використовується як лінійне розширення тексту (у більшості випадків), так і його компресія (рідше). Наприклад: 1) лінійне розширення тексту: *повимахуватись* (показувати себе важливим) – *ein originelles Ding drehen* (укр.: «*Нагода повимахуватись*» (Ю.Андрухович «Московіада», с. 12) – нім.: «*der Gelegenheit, ein originelles Ding zu drehen*»; 2) лінійне звуження тексту: *налятися бухлом по саму зав'язку* (випити багато алкоголю) – *vollgesoffen sein* (випити багато алкоголю) (укр.: «*Вася налявся бухлом по саму зав'язку і на першому поверсі ступив у ліфт*» (Ю.Андрухович «Московіада», с. 12) – нім.: «*Vollgesoffen bestieg Wasja im Erdgeschoss den Lift*»).

Використання нейтральної лексики зазвичай призводить до втрати емоційного забарвлення тексту. Наприклад: *бухло* (алкогольний напій) – *Trinken* (пиття, випивка) (укр.: «*Заодно й бухла наберу, бо день пропадає пусто, і свято на носі*» (Ю.Андрухович «Дванадцять

обручів», с. 174) – нім.: «*Dann bring ich gleich was zu Trinken mit, denn die Zeit vergeht, und Ostern steht vor der Tür*»). До нейтралізації сленгу перекладач вдається передусім у випадках відсутності відповідної сленгової одиниці у мові-реципієнті, або ж якщо її наявність є невідомою для перекладача. При існуванні кількох сленгових одиниць у тексті нейтралізація однієї з них зазвичай не призводить до видимих втрат. Наприклад, *музон* – *die Musik, groovy* – *groovy* (укр.: «...*кричить вона, коли музон знову робиться groovy*» (Л. Дереш «Намір», с. 135) – нім.: «...*schreit sie, als die Musik wieder groovy wird*»). Використання гіпоніма чи гіпероніма може теж спричинитися до нейтралізації сленгової одиниці. Наприклад: *мажори* – *Diplomatenkinder* (укр.: «*Ми не мажори!*») (Л. Дереш «Намір», с. 155) – нім.: «*Wir sind ja keine Diplomatenkinder!*»).

Конвертування нейтральної лексичної одиниці на сленг не є пріоритетне у перекладі і трапляється рідко, проте може відповідати загальному емоційному навантаженню тексту (нейтральна лексична одиниця → сленг). Нариклад: *розуміти* – *raffen* (розуміти, осягати) (укр.: «...*Чувак, я ж лесбійка, ти що, не розумієш?*» (С. Жадан «Гімн демократичної молоді», с. 32) – *Dumpfbacke, ich bin doch lesbisch, raffst du denn gar nichts?*).

Повна елімінація сленгової одиниці веде до стилістичних втрат та певного зниження ступеня впливу тексту на реципієнта (сленг → відсутність перекладу). Наприклад: укр.: «*Цей фінт покликаний викрасти Гоцу з поля зору усіх цих так званих «друзів»*» (Л. Дереш «Намір», с. 195). – нім.: «*Es sollte dazu dienen, Hozza aus dem Blickfeld ihrer sogenannten Freunde zu entführen*». Якщо ж мова йде про поодинокі випадки елімінації сленгових одиниць без їх компенсації за допомогою альтернативних лексичних одиниць, то це не є перекладацькою недбалістю у ставленні до перекладу, а перекладацьким рішенням, пов'язаним із окремим випадком (почасти без шкоди для тексту).

Як відомо, іншомовні вкраплення – це одне із важливих джерел походження молодіжного сленгу. Наприклад, з англійської мови: *шузи, диктейшн, памі, мані, спікати, інформейшен*, з німецької: *ахтунг, варум, лахати*, арабізм: *кайф*. Для них характерні такі способи відтворення: іншомовне вкраплення → «повернення» до мови-джерела, іншомовне вкраплення → функціональний відповідник, іншомовне вкраплення → нейтральна лексична одиниця. Англійські іншомовні вкраплення, кодифіковані в українській мові як молодіжний сленг, не завжди відтворюються у мові-реципієнті англійським відповідником. Наприклад: *фейс* – *das Gesicht* (укр.: «*Вона змивала мені з фейса криваві шмарклі намоченою в теплій воді ваткою*» (Ю. Андрухович «Перверзія», с. 152) – нім.: «...*wusch sie mir den blutigen Schleim mit einem warmen nassen Wattebausch vom Gesicht*»). Незначна кількість сленгізмів мови-оригіналу відтворюється за допомогою англійських відповідників. Наприклад: *крутизна* – *Coolness* (укр.: «*Але зараз Дзвінка потребувала моєї крутизни...*» (Л. Дереш «Поклоніння Ящірці») – нім.: «*Aber jetzt brauchte Dswinka meine Coolness*»).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз відтворення сленгізмів, вжитих у романах сучасних письменників-постмодерністів на німецьку мову, демонструє складність підбору їх функціональних відповідників у мові-реципієнті. При перекладі використовується описовий переклад, транскрипція, гіпо-гіперонімічний переклад, а також нейтральна лексика, яка призводить до нейтралізації сленгу. Спостерігається також відтворення сленгової одиниці за допомогою фразеологічної одиниці (зазвичай без наявності в ній сленгізму) або ж використання у перекладі сленгу при його відсутності в оригіналі. При передачі сленгізмів, презентованих у тексті в вигляді іншомовних вкраплень, використовується як «повернення» до мови-джерела, так і відтворення за допомогою сленгізмів чи нейтральних лексичних одиниць мови-реципієнта. Проаналізована нами тема має подальші перспективи аналізу. Наприклад, аналіз способів перекладу окремих семантичних груп молодіжного сленгу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абабілова Н. Реалізація молодіжного сленгу як одна з проблем сучасного перекладознавства. Філологічні науки/Актуальні проблеми перекладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2011/Philologia/6_80004.doc.htm.
2. Бик І.С. Теорія і практика перекладу /І.С. Бик. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка. – 2005. – 240 с.
3. Дурманенко А. Особливості перекладу українського молодіжного сленгу французькою мовою (на прикладі роману Любка Дереша «Культ») /А. Дурманенко. Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2012. – С. 398-409. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_41_1/398_409.pdf.

4. Єлісова М. О. Особливості перекладу британського і американського студентського сленгу українською мовою. 2012. С.27-33. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_41_2/027_033.
5. Кондратюк Олена. Молодіжний сленг як мовне явище [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n38texts/kondratyuk.htm#up>
6. Перетокіна В. Ф. Англійський молодіжний сленг та його переклад /В.Ф.Перетокіна //Англістика та американістика. – Вип. 10. – 2013. – С.129-133.
7. Поздняков О. Молодіжні сленгізми в німецькомовній публіцистиці: шляхи утворення та специфіка вживання /О.Поздняков. Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. Випуск 740-741. – Чернівці, 2015. – С.185-189.
8. Ставицька Л. Аргю, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови/Л.Ставицька. К.: Критика, 2006. – 463 с.
9. Христенко О. С. Німецький молодіжний сленг: лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний аспекти/ О.С. Христенко : автореф. канд. наук. – Київ, 2009. – 20 с.
10. Nützel N. Sprache oder was den Mensch zum Menschen macht /N.Nützel. cbt – C.Bertelsmann-Taschenbuch, 2009. – 220 S.
11. Schreiber Mathias. Deutsch for sale // Der Spiegel 40 / 2006. – S.182-185.
12. Wörterbuch der Jugendsprache von Schülerinnen und Schülern aus ganz Deutschland / Stuttgart: PONS GmbH Stuttgart, 2008. – 288 S.

Ткачивська М. Молодежний сленг и его перевод. В статье рассматривается молодежный сленг как переводческая проблема, осуществляется анализ трудностей, возникающих у переводчика при воспроизведении сленгизмов, приводятся примеры способов перевода сленговых единиц при переводе произведений известных украинских писателей-постмодернистов на немецкий язык. Как показывает анализ, воспроизведение молодежного сленга осуществляется с помощью функциональных соответствий, транскрипции, описательного и гипо-гиперонимичного перевода, в том числе нейтральной лексики. Также наблюдается воспроизведение сленговых единиц с помощью фразеологизмов, в отдельных случаях прослеживается использование сленгизмов для перевода нейтральных лексических единиц, имеющих в языке оригинала. Примерами иллюстрируется полная элиминация сленговой единицы. Иноязычные вкрапления - один из важных источников происхождения сленгизмов. В статье приведены образцы воспроизведения иностранных вкраплений с помощью соответствующих сленгизмов языка-реципиента, нейтральных лексических единиц и примеры «возвращения» к языку-источнику.

Ключевые слова: молодежный сленг, язык, перевод, трудности воспроизведения.

Tkachivska M. Youth Slang and Its Translation.

The article deals with the youth slang phenomenon, its mobility and importance for young people. It conveys the analyses of difficulties which translators face while trying to reproduce slang, it provides examples of the ways of slang translation given in the Ukrainian postmodern writers' works. The analysis shows that in the translation process they use descriptive translation, transcription, hypo-hyperonymic translation and neutral lexemes in the place of the slang ones, and the latter leads to the neutralization of slang. There also exists a tendency to reproduce slang by means of phraseological units and idioms, as well as to use slang in the target text though it might be absent in the source text. Sometimes there happens the full elimination of slang units. Foreign inclusions serve as an important source of slang. Rendering them one might either go back to the source language or make a needed translation by means of corresponding slang units and neutral lexical units of the target language.

Key words: youth slang, language, translation, reproduction.

Ірина Федух, Ірина Кустовська
(Хмельницький)

УДК 811.111

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ДОБРО У ПРИКМЕТНИКАХ
АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВИ GOOD TA GUT**

У статті розглядається структура концепту «добро» в англійській та німецькій мовах на лексико-семантичному рівні з точки зору когнітивного підходу до вивчення концепту як лінгвістичної категорії. Порівнюються особливості лексичної репрезентації зазначеного концепту за допомогою відповідних прикметників *good ta gut*, що входять у ядро досліджуваного концепту, з метою виявлення спільного та відмінного у моделі його структурування. Представлено результати

лексикографічного аналізу семантики прикметників *good* та *gut*, на основі яких здійснено порівняння вербалізованих ними когнітивних моделей, що входять до структури концепту «добро» в порівнюваних мовах. На основі висновків про відмінні та подібні риси у лексико-семантичній структурі концепту добро у порівнюваних мовах зроблено припущення стосовно відмінностей у концептуалізації дійсності у англomовній та німецькомовній картинах світу.

Ключові слова: концепт, когнітивна модель, структура концепту, ядро концепту, лексикографічний аналіз, концептуалізація світу

Постановка проблеми. Однією з особливостей розвитку сучасної філологічної науки є інтерес до проблеми мовного відображення картини світу. Проблема осмислення мовних концептів як структур є актуальною та приваблює дослідників, оскільки за сукупністю концептів (концептосферою мови) можна зробити висновки про ментальну модель дійсності, що відображається у мові взагалі і в мовній свідомості носіїв конкретної мови.

Концепт *добро* є універсальним для людської культури. Водночас, можна припустити, що його розуміння, як і будь-якого іншого концепту, має відмінності у різних мовних картинах світу. Як англійська, так і німецька мова містять в собі самобутню світоглядну систему, що зумовлює картину світу носіїв цих мов. Розуміння особливостей сприйняття концептів, що містять загальнолюдські цінності, носіями різних мов дозволяє виявити національно-специфічне та подібне у концептуалізації світу носіями порівнюваних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт як лінгвістична категорія у сучасній лінгвістиці досліджується з точки зору різноманітних підходів: класичної лінгвістичної теорії (А. Вежбицька, З.Д. Попова та ін.), лінгвофілософії (Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булигіна, М.А. Дмитровська, Дж. Купер, Ю.І. Левін та ін.), когнітивного підходу (А.П. Бабушкін, І.В. Змієва, Н.В. Іваненко, В. Крофт, А. Круз, І.А. Стернін та ін.), лінгвокультурології (С.Г. Воркачев, В.І. Карасик, В.В. Колєнов, В.А. Маслова, С.Ю. Степанов, О.В. Фролова та ін.), стилістики тексту (К. Палєха, Živilė Nemickienė та ін.).

Існує ряд досліджень, присвячених аналізу концепту *добро* в українській, англійській, німецькій, французькій, російській мовах (І.В. Змієва, О.М. Мокра, В.І. Ткачов та ін.). Зіставний аспект вивчення концепту добро у різних мовах представлений у науковому доробку О.О. Богданової (на матеріалі російської і французької мов), Н.В. Іваненко (на матеріалі української та англійської мов), О.В. Фролової (на матеріалі англійської та німецької мов), Л.М. Шатілової (на матеріалі німецької та російської мов) та ін. Цікавість дослідників зумовлена багатогранністю і складністю концепту *добро*, а також його ціннісним забарвленням, незмінною актуальністю у життєдіяльності людського суспільства.

Водночас, лексичні одиниці, що репрезентують концепт *добро*, недостатньо досліджені у зіставному аспекті на матеріалі лексикографічних даних, зокрема, потребує більш детального вивчення семантика прикметників, що вербалізують концепт *добро* в англійській та німецькій мові. Це надасть змогу прослідкувати варіативність розуміння лексичних відповідників, що репрезентують досліджуваний концепт у споріднених мовах. Аналіз словникових дефініцій ключових слів дозволяє встановити семантику концепту, описати його ядро та периферію [5, с. 60].

Мета дослідження полягає в описі семантики прикметників, що складають ядро концепту *добро* у англійській та німецькій мовах (*good / gut*) на основі словникових дефініцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору когнітивного підходу, концепт – це оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці [7, с. 58]. Водночас концепт є інформаційною структурою, котра відображає знання та досвід людини. У структурі концепту виділяють ядро, ближню та дальню периферії. Ядро концепту є стабільним, стійким, в той час як периферія концепту утворює його варіативну, рухливу складову [4, с. 9].

Концепти репрезентуються (об'єктивуються) у мовленні за допомогою наявних мовних одиниць різного рівня – слів, вільних словосполучень, фразеологізмів, речень, текстів. У кожному окремому контексті об'єктивується не вся структура концепту, а якась її частина, та чи інша когнітивна модель, оскільки, зважаючи на складну структуру концептів, їх цілісне сприйняття унеможливило б розуміння повідомлення.

Лексична репрезентація концептів містить національно-специфічні реалії, характерні для тієї чи іншої мовної картини світу [6, с. 391, 9, с. 26].

Концепт *добро* займає провідне місце у сфері духовного життя людини і є універсальною цінністю, що в усіх людських культурах співвідноситься з вищим благом та виступає як еталон. Добро – це провідна оцінна категорія, що визначає аксіологічні аспекти життєдіяльності людини. Ціннісна складова поняття «добро» є градуйованою. На вищому рівні концепт *добро* представлений «вищими» цінностями: праведністю, благочестям, благом. На нижчому рівні він репрезентує себе в утилітарних цінностях, таких, як успіх, багатство та ін.

Концепт *добро* вербалізується на лексичному рівні за допомогою первинних та вторинних номінацій. До первинних належать прототипові ім'я концепту *good* і його синоніми, переважно прикметники, а також відадієктивні іменники й прислівники [3, с. 8]. Як у англійській, так і у німецькій мовах ядро концепту *добро* складають прикметники *good* та *gut*, а також іменники *good* та *Gut* відповідно.

Розглянемо тлумачення прикметників *good* та *guty* словниках з метою виявлення семантики цих лексем.

«Oxford English Dictionary» розглядає такі значення прикметника *good* у англійській мові: 1. 'бажаний, схвалений, такий, що вітається'; 2. 'такий, що має необхідні якості, відповідає високим стандартам' (2.1. 'умілий', 2.2. 'здоровий, сильний', 2.3. 'корисний, вигідний', 2.4. 'пригожий для досягнення відповідної мети', 2.4. 'правильний', 2.6. 'такий, що твердо дотримується релігійних переконань чи певних принципів'); 3. 'такий, що володіє або виказує моральні чесноти' (3.1. 'такий, що виказує доброту', 3.2 'слухняний до правил', 3.4. 'такий, що вимагає поваги', 3.5. 'приналежний до вищого класу суспільства'); 4. 'такий, що приносить задоволення, радість' (4.1. 'зовнішньопривабливий', 4.2. 'вишуканий – про одяг'); 5. 'сильновиражений'; 6. 'дійсний, правомірний' [10].

«Random House Webster's Unabridged Dictionary» пропонує такі значення прикметника *goody* англійській мові: 1. 'моральний, добродієний, благочестивий'; 2. 'задовільний з токи зору якості, кількості, ступеня'; 3. 'високої якості, відмінний'; 4. 'правильний, належний, відповідний'; 5. 'вихований'; 6. 'добрий, милосердний, дружелюбний'; 7. 'почесний, гідний'; 8. 'освічений та витончений'; 9. 'фінансово міцний чи безпечний'; 10. 'справжній, автентичний, непідробний'; 11. 'обгрунтований, правильний, розумний'; 12. 'надійний, відповідальний'; 13. 'цілющий'; 14. 'у відмінному стані, здоровий'; 15. 'не зіпсований, їстівний, смачний'; 16. 'прихильний, такий, що несе добру звістку'; 17. 'обнадійливий'; 18. 'вільний від болю та засмучення'; 19. 'приємний'; 20. 'зовнішньо привабливий, симпатичний'; 21. 'гладкий, позбавлений недоліків (про шкіру)' [11, с. 421].

На підставі проведеного лексикографічного аналізу можна зробити висновок, що групам значень прикметника *good* відповідають такі когнітивні моделі: модель оцінювання в царині 'матеріальне', модель оцінки якостей в царині 'духовне', модель оцінювання приємності якостей для суб'єкта оцінки, модель оцінювання ступеня якостей, модель правомірності.

Тож, можна припустити, що для англомовної картини світу в першу чергу як доброприймається те, що має схвалення у суспільстві, відповідає загальноприйнятим нормам. Водночас, розуміння добра як вищого морального закону, володіння такими чеснотами, як милосердя, доброзичливість, дружелюбність відходить на другий план. Суттєва роль у концептосфері *добро* відводиться носіями англійської мови насолоді та задоволенню, яке приносить собою об'єкт чи суб'єкт.

У німецькій мові прикметник *gut* представлений у словнику «Duden Deutsches Universal wörterbuch» у таких значеннях, що входять до концептосфери *добро*: 1. а) 'такий, що відповідає вимогам; високої якості, без недоліків і нестач'; б) 'такий, що призводить до хороших результатів, добре виконує своє завдання'; с) 'ефективний, корисний'; d) 'для чогось сприятливий; такий, що підходить'; 2. 'приємний, радісний; такий, що має позитивні наслідки'; 3. а) 'великий, більш ніж достатній'; б) 'добре, надміру виміряний, оцінений'; 4. а) 'бездоганний, належний'; б) 'морально бездоганний, дуже цінний'; 5. 'такий, що має з кимось тісні зв'язки, по – дружньому налаштований'; 6. 'такий, що призначений не для щоденного вжитку, а для особливого святкового приводу'; 7. 'такий, що трапляється легко, невимушено' [8, с. 356].

У «Grosswörterbuch Deutschals Fremdsprache» прикметник *gut* характеризується такими значеннями: 1. 'такий як повинен бути, без недоліків, високої якості'; 2. 'такий, що функціонує належним чином'; 3. 'такий, що добросовісно виконує свої завдання та обов'язки'; 4. 'такий, що робить все правильно або іншим допомагає'; 5. 'такий, що може бути корисний іншим'; 6. 'такий, що є звичним для суспільства та відповідає моральним принципам'; 7. 'той, що в чомусь переконаний і намагається діяти згідно цих переконань'; 8. 'для когось корисний'; 9. 'ефективний'; 10. 'позитивний, радісний'; 11. 'приємний, безпроблемний'; 12. 'такий, якого очікують з хорошим результатом'; 13. 'такий, що підкорюється'; 14. 'той, якого давно знають і якому довіряють'; 15. 'використовується в якості оцінки «добре»'; 16. 'використовується в якості оцінки «відмінно»'; 17. 'той, що здатний до навантажень'; 18. 'такий, що робиться з дружнім наміром'; 19. 'важливий або корисний для когось'; 20. 'той, що вказує на трохи більшу міру часу чи довжину, ніж надані'; 21. 'вживається як частина вітання і ввічливих побажань'; 22. 'вживається, щоб комусь побажати щастя'; 23. 'той, що потребує особливого приводу'; 24. 'без зусиль, легко'; 25. 'безпроблемний'; 26. 'вживається, щоб виразити свою згоду'; 27. 'такий, що має в чомусь перевагу'; 28. 'такий, що почуває себе не зовсім здорово'; 29. 'такий, що почуває себе знову здорово' [2, с. 436].

Узагальнюючи дані вищевказаних словників, можна зробити висновок, що на рівні мови концепт *добро* реалізується у таких основних значеннях прикметника *gut*. У першу чергу прикметник *gut* сприймається німецьким менталітетом, як 'такий, що відповідає вимогам; є високої якості, без недоліків і нестач'. По – друге – це 'такий, що функціонує належним чином, добре виконує своє завдання'. Третім основним значенням можна виділити наступне: 'морально бездоганний, дуже цінний, тобто такий, що є звичним для суспільства та відповідає моральним принципам'. 'Ефективний, корисний' займає четверту позицію. П'ятим основним значенням, що характеризує даний прикметник є 'добре, надміру вимірний, оцінений'.

Таким чином, можна припустити, що у свідомості німців групам значень прикметника *gut* відповідають такі основні когнітивні моделі: модель оцінювання якостей за шкалою відповідних вимог та рівня виконання своїх обов'язків; модель оцінювання якостей в сфері духовного та матеріального та модель оцінювання ступеня якостей. У цьому і відбивається у німецькій мові національно-культурна специфіка концепту *добро*, вираженого прикметником *gut*.

Співставлення когнітивних моделей, вербалізованих за допомогою прикметників *good* та *gut* у структурі концепту *добро* у англійській та німецькій мовах дозволяє зробити висновки про спільні та відмінні риси у лексико-семантичній структурі концепту *добро* у порівнюваних мовах. В обох досліджуваних мовах добрий розуміється як такий, що відповідає вимогам, нормам, правилам, що дає можливість зробити припущення про певний прагматизм, притаманний носіям англійської та німецької мов. Розуміння доброго як такого, що відповідає духовному виміру, вищим цінностям, в обох досліджуваних мовах є вторинним. Для обох мов актуальним є розуміння доброго як достатньо вираженого, а також приємного.

Водночас, можна зробити певні припущення щодо відмінності англійської та німецькомовної картини світу у розумінні концепту *добро*. Зокрема, на першому місці у англійській картині світу знаходиться розуміння доброго як такого, що схвалюється, відповідає наявним нормам (тобто, переважає суб'єктивне сприйняття дійсності). Німецькомовна картина світу надає перевагу об'єктивним характеристикам у першу чергу. Більш значущою для німецькомовної картини світу є модель доброго як такого, що приносить задоволення, натомість у англійській картині світу ця модель є вторинною. У німецькомовній картині світу домінуючим аспектом при визначенні лексеми *добрий* є *корисний*. Натомість у англійській мові переважають такі ознаки, як *почесний*, *вишуканий*. Розуміння доброго як здорового широко представлене у англійській мові, натомість відходить на задній план у німецькій.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Не дивлячись на спорідненість та приналежність англійської та німецької мов до однієї групи, лексична репрезентація концепту *добро* містить національно-специфічні реалії, характерні для англійської та німецькомовної спільноти. У подальшому є необхідність дослідження синонімічного ряду даних прикметників з метою представлення більш широкої характеристики концепту *добро*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой немецко-русский словарь: в 3 т. Т. 1 / Авт.-сост. Е. И. Лепинг, Н. И. Филичева, М. Я. Цвиллинг и др.; под общ. рук. О. И. Москальской. – М.: Рус. Яз.- Медия, 2004. – 760 с.
2. Большой толковый словарь немецкого языка: для изучающих немецкий язык / Grosswörterbuch Deutschals Fremdsprache. – М.: Март, 1998. – 1248 с.
3. Змійова І. В. Лінгвокогнітивні характеристики засобів вербалізації концепту ДОБРО в англійській мові : автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ірина Володимирівна Змійова . – Х. : ХНУ, 2006 . – 20 с.
4. Іваненко Н. В. Лексико-семантичне поле ДОБРО в українській та англійській мовах : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17 / Надія Вікторівна Іваненко. – К. : Київський національний лінгвістичний ун-т, 2007. - 20 с.
5. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. С. 58–65.
6. Фролова О. В. Национально-культурная специфика вербализации концептов «добро-зло» (на материале английского и немецкого языков) / О. В. Фролова // Язык. Общество. Проблемы межкультурной коммуникации: материалы Междунар. науч. конф. (Гродно, 20–21 марта 2012 г.). В 2 ч. Ч. 1. – Гродно: ГрГУ, 2012. – С. 390–396.
7. Croft W. Cognitive linguistics / William Croft, Allan D. Cruse. – N. Y.: Cambridge University Press, 2004. – 374 p.
8. Duden Deutsches Universalwörterbuch / hrsg. und bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1996. – 1816 S.
9. Nemickiene Ž. “Concept” in Modern Linguistics: the Component of the Concept “Good” / Živilė Nemickienė // Filologija. – 2011. – №16. – P. 26–35.
10. Oxford English dictionary online [Electronic resource] / ed. John Simpson. – Access mode: <http://www.oed.com/>.
11. Random House Webster’s unabridged dictionary. – N. Y.: Random House, 1998. – 2230 p.

Федух И., Кустовская И. Лексико-семантическая репрезентация концепта добро в прилагательных английского и немецкого языка good и gut.

В статье рассматривается структура концепта добро в английском и немецком языках на лексико-семантическом уровне с точки зрения когнитивного подхода к изучению концепта как лингвистической категории. Сопоставляются особенности лексической репрезентации указанного концепта посредством соответствующих прилагательных good и gut, входящих в ядро исследуемого концепта, с целью определения общего и отличного в модели его структурирования. Представлены результаты лексикографического анализа семантики прилагательных good и gut, на основании которых осуществлено сравнение вербализованных ими когнитивных моделей, входящих в структуру концепта добро в сопоставляемых языках. На основании выводов про отличительные и общие черты в лексико-семантической структуре концепта добро в сопоставляемых языках осуществлены предположения относительно отличий в концептуализации действительности в англоязычной и немецкоязычной картинах мира. Сделаны выводы относительно национально-специфического и общего в концептуализации мира носителями сопоставляемых языков. Концепта, лексикографический анализ, концептуализация мира.

Fedukh I., Kustovska I. Lexico-Semantic Representation of the Concept Good in the Adjectives of the English and German Languages Good and Gut.

The article deals with the structure of the concept good in the English and German languages on the lexico-semantic level from the perspective of cognitive approach to the study of concept as a linguistic category. The peculiarities of lexical representation of the concept mentioned via correlating adjectives good and gut, comprised in the core of the analysed concept, are compared in order to reveal common and distinctive features in the model of the investigated concept structuring. The results of lexicographical analysis of the semantics of adjectives good and gut are presented. On the basis of presented results, the comparative study of verbalised cognitive models comprised in the structure of concept good in the contrasted languages is fulfilled. Judging from conclusions about common and distinctive features in lexico-semantic structure of concept good in the contrasted languages, the assumptions are made about differences in reality conceptualisation in the English-speaking and German-speaking picture of the world.

Key words: concept, cognitive model, concept structure, concept core, lexicographical analysis, world conceptualization.

Катерина Філатова
(Маріуполь)

УДК 81'373.4-115 (045)

МЕТОДИКА ПОРІВНЯЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ КОЛОРАТИВНИХ КОМПОЗИТІВ НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ

У статті описано методику порівняльно-типологічного аналізу колоративних композитів в англійській, українській та новогрецькій мовах. У дослідженні описано принцип вибірки композитів в англійській, українській та новогрецькій мовах. Зроблено спробу встановити tertium comparationis за допомогою методик компонентного та концептуального аналізу. У статті розглянуто ономасіологічну структуру англійських, українських та новогрецьких колоративних композитів, яка досліджується через ментально-психонетичний комплекс. Описано схему визначення кількості вербалізаторів колоративних композитів у частинах ментально-психонетичного комплексу моделі фрейма, а також порівняння вищезазначених комплексів для встановлення відповідностей та відмінностей для колоративних композитів трьох мов.

Ключові слова: порівняльно-типологічний аналіз, колоративний композит, ономасіологічна структура, ментально-психонетичний комплекс, когнітивна модель фрейма.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку мов, широкої інтеграції та взаємного збагачення культур питання, пов'язані із порівняльним дослідженням мов, що належать до різних мовних груп, є особливо актуальними. "Через різноманіття мов для нас відкривається багатство світу й різноманіття того, що ми пізнаємо в ньому, і людське буття стає для нас ширше, оскільки мови у виразних і дієвих рисах дають нам різні способи мислення й сприйняття. Мова завжди уособлює в собі своєрідність цілого народу" [1]. Таким чином, дуже актуальним є вивчення спільних та відмінних рис, якими багаті мови, тим більше, які функціонують в різних країнах. В свою чергу, порівняльно-типологічне дослідження мов допомагає зрозуміти та пояснити схожість та відмінність різних культур та народів, а також особливості сприйняття дійсності, що і зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Метою роботи є розробка методики порівняльно-типологічного аналізу колоративних композитів англійської, української та новогрецької мов.

Поставлена мета досягається через розв'язання таких конкретних **завдань**: 1) встановлення tertium comparationis за допомогою методик компонентного та концептуального аналізу; 2) дослідження ономасіологічної структури колоративних композитів англійської, української та новогрецької мов за допомогою когнітивно-ономасіологічного аналізу; 3) порівняння ментально-психонетичних комплексів моделі фрейма (диктуму, модусу та асоціативно-термінальної частини) з метою встановлення ізоморфних та аломорфних характеристик номінації колоративних композитів на матеріалі трьох мов.

З огляду на це, **об'єктом** дослідження ми вбачаємо колоративний композит в англійській, українській та новогрецькій мовах. **Предмет** дослідження – особливості ономасіологічної структури англійських, українських та новогрецьких колоративних композит у порівняльному аспекті. **Матеріалом** для дослідження слугували колоративні композити в англійській, українській та новогрецькій мовах.

Методика порівняльно-типологічного дослідження мов має комплексний характер. Традиційним є поділ методів на загальні та спеціальні: перші являють собою узагальнені теоретичні настанови й принципи, другі розглядаються як окремі прийоми, методики, операції, що спираються на загальні настанови й методологічні принципи. Метод має певні процедури дослідження, які називають прийомами. Прийом може мати статус методу залежно від забезпечення ним конкретного результату дослідження. Якщо процедура є лише етапом іншого методу як системи, спрямованої на досягнення результату, вона кваліфікується як прийом.

Як зазначає М. П. Кочерган, основа порівняння залежить від предмета дослідження. Це може бути мова загалом, певний її рівень, функціонально-семантичне поле тощо [2]. Оскільки ми вивчаємо особливості ономасіологічної структури англійських, українських та новогрецьких колоративних композитів, то доцільним видається спершу встановити tertium comparationis; далі

здійснити порівняльно-типологічний аналіз цієї структури в досліджуваних нами мовах, за результатами чого визначити відношення збігу та розбіжностей.

Отже, мета будь-якого порівняльного аналізу, за М.П. Кочерганом, - «установлення співвідношення між мовними явищами відповідностей, або кореспонденцій» [2, с. 94]. Якщо елементи різних мов перебувають у певному відношенні до спільної ознаки, то вони вважаються компарабельними, якщо ні, - то порівняльний аналіз здійснити неможливо.

Колоративний композит є компарабельною одиницею в англійській, українській та новогрецькій мовах, оскільки має в своєму складі, як спільну ознаку для трьох мов, колоративний компонент або кольоронайменування, що служить змістовною домінантою, на основі якої досліджується значення складного слова. З цією метою нами був здійснений такий крок.

Крок 1. Дотримуючись точки зору, яку висловили Б. Берлін і П. Кей [5], що в англійській мові є одинадцять “основних” кольоронайменувань: *black, white, red, yellow, green, blue, purple, pink, orange, brown, grey*, ми проаналізували такі ж самі кольоронайменування в українській мові (*чорний, білий, червоний, жовтий, зелений, синій (голубий, блакитний), фіолетовий, рожевий, помаранчевий, коричневий, сірий*) та новогрецькій мові (*μαύρο, ασπρο, κοκκίνο, κίτρινο, πράσινο, μπλε (γαλάνο, γαλάζιο), ροζ, μενεξεδένιο, πορτοκαλή, καφέ, γκρι*), які є першим компонентом композитного утворення в англійській та українській мовах, а можуть бути й другим компонентом в новогрецькій мові. В першу чергу, нами було відібрано композити в англійській, українській та новогрецькій мовах, що мають в своєму складі колоративний компонент. На цьому етапі основною є робота із лексикографічними джерелами англійської, української та новогрецької мов.

У цьому відношенні *tertium comparationis* становить кольоронайменування, що входить до складу колоративних композитів в англійській, українській та новогрецькій мовах, виявлене за допомогою компонентного аналізу. Як було вже зазначено, колоративний компонент у складі колоративних композитів впливає на значення всього композитного утворення. Але як показав внутрішньомовний аналіз, порівняння колоративних композитів лише на основі семантичного значення недостатньо, необхідно також враховувати форму колоративних композитів. А як відомо, семантичне значення та форма колоративних композитів разом формують онемасіологічну структуру.

Таким чином, виникає потреба в застосуванні функціонально-системного підходу для порівняння. Для здійснення порівняльно-типологічного дослідження виникає необхідність в уточненні *tertium comparationis*. На нашу думку, в його функції повинен виступати ментально-психонетичний комплекс, що досліджує онемасіологічну структуру колоративних композитів, яка містить когнітивну структуру із його ядром – когнітивним прототипом, під яким у сучасній лінгвістиці розуміють «найбільш типовий цілісний представник певної категорії, вибір якого пов'язаний із досвідом людини, виробленим шляхом її пізнавальної діяльності, й особливостями її мислення» [4]. З цією метою, нами був здійснений наступний крок.

Крок 2. На цьому етапі нами проводиться когнітивно-онемасіологічний аналіз. Ми розглядаємо онемасіологічну структуру англійських, українських та новогрецьких колоративних композитів, яка досліджується через ментально-психонетичний комплекс [3]. В центрі цього комплексу знаходиться когнітивна модель фрейма, що складається з диктуму – виражає істинні знання про об'єкти, асоціативно-термінальної частини – співвідносить об'єкти з елементами людського досвіду, набутого протягом життя та модусу – оцінка суб'єктом істинних знань про об'єкт. Колоратема, яка є одиницею ментально-психонетичного комплексу, представлена в кожній складовій цього комплексу та виражає співвіднесення з різними значеннями кольору.

Таким чином, беручи до уваги онемасіологічну структуру кожного англійського, українського та новогрецького композита з колоративним компонентом, його можна було віднести до тієї чи іншої колоратема ментально-психонетичного комплексу моделі фрейма.

Наступним етапом цього кроку нам необхідно визначити кількість вербалізаторів колоративних композитів в частинах ментально-психонетичного комплексу моделі фрейма, а саме диктумі, модусі та асоціативно-термінальній частині в англійській, українській та новогрецькій мовах. З цією метою нами була розроблена універсальна формула для всіх частин ментально-психонетичного комплексу моделі фрейма та для всіх досліджуваних нами мов. Вона має такий вигляд (на прикладі колоративного композиту із кольоронайменуванням *black* в

диктумі МПК моделі фрейма в англійській мові), де КК – колоративний композит, КН – кольоронайменування, МПК – ментально-психонетичний комплекс, Д – диктум, Е – англійська мова:

$$\% \text{ КК із КН BLACK в Д МПК в Е} =$$

$$(\text{КК із КН BLACK в Д МПК в Е} * 100 \%) / \text{КК із КН BLACK в МПК в Е}$$

(% кількість колоративних композитів із кольоронайменуванням black у диктумі ментально-психонетичного комплексу англійської мови = (кількість колоративних композитів із кольоронайменуванням black у диктумі МПК англійської мови * 100 %) / загальна кількість колоративних композитів із кольоронайменуванням black в ментально-психонетичному комплексі англійської мови.

Таким же чином можна визначити кількість вербалізаторів колоративних композитів із основними кольоронайменуваннями в досліджуваних нами мовах для модуса та асоціативно-термінальної частини ментально-психонетичного комплексу моделі фрейма.

Формула буде мати такий вигляд для модуса (на прикладі колоративного композиту із кольоронайменуванням black в модусі МПК моделі фрейма в англійській мові), де КК – колоративний композит, КН – кольоронайменування, МПК – ментально-психонетичний комплекс, М – модус, Е – англійська мова:

$$\% \text{ КК із КН BLACK в М МПК в Е} =$$

$$(\text{КК із КН BLACK в М МПК в Е} * 100 \%) / \text{КК із КН BLACK в МПК в Е}$$

(% кількість колоративних композитів із кольоронайменуванням black у модусі ментально-психонетичного комплексу англійської мови = (кількість колоративних композитів із кольоронайменуванням black у модусі МПК англійської мови * 100 %) / загальна кількість колоративних композитів із кольоронайменуванням black в ментально-психонетичному комплексі англійської мови.

Формула буде мати такий вигляд для асоціативно-термінальної частини (на прикладі колоративного композиту із кольоронайменуванням black в асоціативно-термінальній частині МПК моделі фрейма в англійській мові), де КК – колоративний композит, КН – кольоронайменування, МПК – ментально-психонетичний комплекс, АТЧ – асоціативно-термінальна частина, Е – англійська мова:

$$\% \text{ КК із КН BLACK в АТЧ МПК в Е} =$$

$$(\text{КК із КН BLACK в АТЧ МПК в Е} * 100 \%) / \text{КК із КН BLACK в МПК в Е}$$

(% кількість колоративних композитів із кольоронайменуванням black в асоціативно-термінальній частині ментально-психонетичного комплексу англійської мови = (кількість колоративних композитів із кольоронайменуванням black в асоціативно-термінальній частині МПК англійської мови * 100 %) / загальна кількість колоративних композитів із кольоронайменуванням black в ментально-психонетичному комплексі англійської мови.

Тоді на наступному етапі ми можемо визначити типи відношень збігу та розбіжностей, виконавши відповідний крок.

Крок 3. На цьому етапі нами був використаний власне порівняльно-типологічний метод для встановлення спільних та відмінних рис, що характерні для композитних утворень англійської, української та новогрецької мов. Ми порівнювали колоративні композити англійської, української та новогрецької мов на основі ментально-психонетичного комплексу моделі фрейма, тому що цей комплекс є тим когнітивним базисом, який лежить в основі аналізу ономазіологічних процесів в досліджуваних мовах. Отже, за однаковими ознаками частин ментально-психонетичного комплексу, а саме: диктумом, асоціативно-термінальною частиною та модусом, ми виявили наявність в ньому спільних та відмінних рис. Для встановлення відповідностей колоративних композитів в англійській, українській та новогрецькій мовах нами було виконано наступну процедуру. На цьому етапі важливо було виявити загальну кількість вербалізаторів колоративних композитів в англійській, українській та новогрецькій мовах, що містяться в диктумі, модусі та асоціативно-термінальній частині. Для цього ми розробили наступні формули, де КК – колоративний композит, МПК – ментально-психонетичний комплекс:

$$\% \text{ КК в диктумі МПК в англійській, українській, новогрецькій} =$$

$$(\% \text{ КК в диктумі МПК в англійській} + \% \text{ КК в диктумі МПК в українській} + \% \text{ КК в диктумі МПК в новогрецькій}) / \text{англійська мова} + \text{українська мова} + \text{новогрецька мова}$$

$$\frac{\% \text{ КК в модусі МПК в англійській, українській, новогрецькій} = (\% \text{ КК в модусі МПК в англійській} + \% \text{ КК в модусі МПК в українській} + \% \text{ КК в модусі МПК в новогрецькій}) / \text{англійська мова} + \text{українська мова} + \text{новогрецька мова}}{\% \text{ КК в асоціативно-термінальній частині МПК}}$$

$$\frac{\text{в англійській, українській, новогрецькій} = (\% \text{ КК в асоціативно-термінальній частині МПК в англійській} + \% \text{ КК в асоціативно-термінальній частині МПК в українській} + \% \text{ КК в асоціативно-термінальній частині МПК в новогрецькій}) / \text{англійська мова} + \text{українська мова} + \text{новогрецька мова}}$$

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, розроблена методика порівняльно-типологічного аналізу передбачає три процедури. Перша – встановлення *tertium comparationis* за допомогою методик компонентного та концептуального аналізу. Друга – дослідження ономазіологічної структури колоративних композитів за допомогою когнітивно-ономазіологічного аналізу. Третя процедура – власне типологічна. Визначаються збіг, розбіжності за допомогою порівняльно-типологічного методу. Таким чином, за допомогою порівняння ментально-психонетичних комплексів моделі фрейма когнітивних чинників номінації колоративних композитів в подальшому дослідженні дасть нам змогу зробити висновки щодо наявності ізоморфних та аломорфних характеристик вищезазначеного об'єкту дослідження. Перспективою подальших досліджень ми вбачаємо застосування розробленої комплексної методики порівняльно-типологічного аналізу на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольд В. Язык и философия культуры / В. Гумбольд. – М. : Прогресс, 1985. – 452 с.
2. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
3. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазіологія / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоціоцентр, 2000. – 248 с.
4. Селиванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінол. енцикл. / О. О. Селиванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
5. Berlin B. Basic colour terms: their universality and evolution / B. Berlin, P. Kay. – Berkeley : Reed, 1969. – 178 p.

Филатова Е. Методика сравнительно-типологического анализа колоративных композитов на материале английского, украинского и новогреческого языков.

В статье разработана методика сравнительно-типологического анализа колоративных композитов в английском, украинском и новогреческом языках. В исследовании описан принцип выборки композитов в английском, украинском и новогреческом языках. В работе предпринята попытка установить *tertium comparationis* при помощи методик компонентного и концептуального анализа. В статье рассмотрена ономазіологическая структура английских, украинских и новогреческих колоративных композитов, которая исследуется при помощи ментально-психонетического комплекса. В работе описана схема определения количества вербализаторов колоративных композитов в частях ментально-психонетического комплекса модели фрейма, а также, сама схема сравнения вышеуказанных комплексов для установления соответствий и отличий для колоративных композитов трёх языков.

Ключевые слова: сравнительно-типологический анализ, колоративный композит, ономазіологическая структура, ментально-психонетический комплекс, когнитивная модель фрейма.

Filatova K. Comparative-typological Methods of Analysis of Colour-nominating Composites in English, Ukrainian and Greek.

The article provides comparative-typological methods of analysis of colour-nominating composites in English, Ukrainian and Greek. The research describes the principle of composites sample in English, Ukrainian and Greek. An attempt is made to determine *tertium comparationis* by means of component and conceptual analysis. The article considers onomasiological structure of English, Ukrainian and Greek colour-nominating composites that is studied by means of mental-psychonetic complex. The paper describes the scheme of determination of verbalizators quantity of colour-nominating composites in the parts of mental-psychonetic complex of frame cognitive model. Also the article describes the contrasting scheme of aforementioned complexes to determine isomorphic and allomorphic characteristics of colour-nominating composites in three languages.

Key words: comparative-typological analysis, colour-nominating composite, onomasiological structure, mental-psychonetic complex, frame cognitive model.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом,
професором кафедри англійської мови та перекладу
Маріупольського державного університету
С.В. Шепітько

Інна Шилінська
(Тернопіль)

УДК 811.111'42

ВИКОРИСТАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ

У статті визначено і проаналізовано основні лексичні перекладацькі трансформації (конкретизація, генералізація значення слова; додавання, вилучення лексичної одиниці; транспозиція), які використовуються під час перекладу науково-технічних текстів галузі комп'ютерних інформаційних технологій. Доведено, що використання перекладацьких лексичних трансформацій у процесі перекладу науково-технічних текстів зумовлено особливостями функціонування лексичних одиниць науково-технічного мовлення, відмінностями граматичних систем мов оригіналу і перекладу та відповідними мовними нормами. Результатом використання перекладацьких лексичних трансформацій є знаходження смислової відповідності між мовними одиницями різних мовних систем і встановлення смислового контакту між представниками науково-технічної галузі різних мовних культур.

Ключові слова: науково-технічна література, лексичні перекладацькі трансформації; конкретизація, генералізація значення; додавання, вилучення слова.

Постановка проблеми. Тексти науково-технічної літератури належать до наукового стилю і характеризуються своїми особливостями використання мовних засобів. Однією з основних відмінностей мови науково-технічної літератури від інших різновидів мови є використання великої кількості специфічної термінології і чітке викладення матеріалу. З-поміж інших характерних ознак науково-технічного мовлення можна виокремити точність і однозначність, логічність, відсутність експресивності. Відповідно до означених характеристик науково-технічного мовлення, адекватний переклад текстів науково-технічної літератури можливий лише за умови трансляції точного змісту тексту оригіналу засобами мови перекладу, передусім, це стосується трансляції смислу спеціальних термінів, які повинні однаково сприйматися представниками галузі різних країн. Точність перекладу галузевої термінології потребує від перекладача не лише мовних, а і певних галузевих знань і залежить від його умінь зіставляти слово відповідної терміносистеми з предметом, явищем чи процесом науково-технічної діяльності, які воно означає. Точність тісно пов'язана з логічністю, що передбачає використання адекватних лексико-граматичних мовних засобів для досягнення смислової зв'язності тексту перекладу.

Головним прийомом перекладу галузевої термінології є переклад за допомогою лексичного еквівалента – словникового відповідника того чи іншого терміна. Утім, знання лексичних еквівалентів не завжди є достатньою умовою адекватного перекладу науково-технічних текстів. У випадку, якщо означені у словниках еквіваленти не можуть бути використані в мові перекладу з причин невідповідності їм мовних засобів вираження мовним засобам оригіналу, застосовують різного роду перекладацькі трансформації – зміни структурної форми мовних елементів тексту оригіналу з метою досягнення адекватності перекладу [2, с. 361].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні існує достатньо велика кількість підходів щодо вирішення проблеми класифікації перекладацьких трансформацій, запропонованих ученими-лінгвістами. Так, Т. Левицька, А. Фітерман виокремлюють лексичні, граматичні та стилістичні перекладацькі трансформації [4, с. 31]; А. Швейцер класифікує трансформації відповідно до рівнів застосування різного роду заміन (компонентного, референціального, комплексного, стилістичного) [8, с. 113]; Я.Рецкер наголошує лише на двох видах трансформацій, а саме: лексичних та граматичних [6, с. 54]; згідно з класифікацією Л. Латишева, існує шість типів перекладацьких трансформацій (лексичні, стилістичні, морфологічні, синтаксичні, семантичні та трансформації змішаного виду) [3, с. 46]. Утім, незважаючи на означену різноманітність класифікацій перекладацьких трансформацій, усі дослідники визнають однакові прийоми їх реалізації.

Зважаючи на сказане, **метою** статті постане визначення лексичних перекладацьких трансформацій, які використовуються перекладачем у процесі письмового перекладу чи усної

інтерпретації науково-технічної літератури, зокрема текстів галузі комп'ютерних інформаційних технологій, коли словникові відповідники відсутні або не можуть бути використані згідно з умовами контексту. Основним **завданням** дослідження є здійснення аналізу лексичних перекладацьких трансформацій, що використовуються у текстах науково-технічної літератури галузі комп'ютерних інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки словниковий склад науково-технічної мови постійно оновлюється у зв'язку з появою нових термінів, що позначають відповідні поняття, явища, процеси науки і техніки, труднощі в процесі перекладу науково-технічних текстів, передусім, представляють лексичні особливості науково-технічної мови.

Як зазначає В. Карабан, лексичний елемент «перекладається не окремо, сам по собі, в ізоляції від речення та тексту, де він вживається, а в сукупності його контекстуальних зв'язків та функціональних характеристик» [1, с. 300]. До таких характеристик відносять норми та традиції вживання слова у відповідній сфері функціонування мовлення.

Отже, адекватність перекладу науково-технічного тексту залежить від уміння перекладача знаходити контекстуальні відповідники лексичним одиницям науково-технічного мовлення. Одним із способів знаходження контекстуальних відповідників є перекладацька лексична трансформація *конкретизації значення слова*, коли слово або термін ширшої семантики в мові оригіналу замінюється словом вузької семантики в мові перекладу [1, с. 300]. Цей спосіб застосовують, коли перекладають слова з досить широким смисловим значенням, або ж коли контекст диктує необхідність відхилення від словникового еквівалента тієї чи іншої мовної одиниці:

*This extra **performance** capability is for future **upgrades** in functionality. Цей надлишок **продуктивності** можна використати у майбутньому для **напощування** функціональності.*

*The arithmetic-logic **unit** of the CPU **performs** mathematical and logical operations. Математично-логічний **пристрій** центрального процесора **відповідає** за математичні і логічні операції.*

Під час перекладу науково-технічних текстів відбувається конкретизація значення дієслів широкої семантики (*to be, to go, to come, to get, to give, to run* та ін.):

*When the user **runs** a program, the CPU looks for it on the hard disk and transfer a copy into the RAM chips. Коли користувач **запускає** програму, центральний процесор **знаходить** її на жорсткому диску і **передає** в оперативну пам'ять.*

*All computer processing requires data which refers to the raw facts including numbers, words, images and sounds **given to** a computer. Для будь-якої комп'ютерної обробки даних необхідна інформація, до якої відносять усі необроблені дані, що були **введені** в комп'ютер – числа, слова, зображення, звуки.*

Переклад загальнонаукових термінів у текстах науково-технічної літератури може спричинити певні труднощі, оскільки багато з них отримують нове значення у процесі функціонування в окремо взятій галузі науки чи техніки. Використання лексичних перекладацьких трансформацій під час перекладу науково-технічних текстів зумовлено також невідповідністю розвитку в часі терміносистем різних мов і відповідно виникненням термінів-неологізмів, еквіваленти яких ще не зафіксовані в термінологічних словниках. Відсутність прямих еквівалентів термінів, що репрезентують поняття різних галузей і підгалузей науки і техніки, а також міжгалузева омонімія термінів призводить до необхідності конкретизації значення певної термінологічної одиниці шляхом пояснення її смислу мовою перекладу. Так, смислове значення терміну *domain*, який зустрічається у текстах математичного спрямування, у процесі його перекладу на українську мову за необхідності може конкретизуватися перекладачем за допомогою пояснення як *діапазон значень аргументів, у межах якого функція має певне значення*; у фізиці твердого тіла *domain* означає *мікроскопічну область магнітної речовини*; у системному аналізі – *середовище або область, у якій має працювати програма*. Іншим прикладом є термінологічна лексична одиниця – *integer*. У програмуванні *integer* означає *убудований простий тип даних, у математиці – цілочисловий, ціле число*.

Лексичною перекладацькою трансформацією, що є протилежною конкретизації значення слова є *генералізація*, яка передбачає розширення значення слова в тексті перекладу.

Під час перекладу науково-технічної літератури генералізація застосовується у випадку, якщо лексичний еквівалент може спричинити порушення мовних норм у тексті перекладу:

*Silicon is a crystalline substance that will conduct electric current when it has been **doped** with chemical impurities shot into the lattice-like structure of the crystal.* Кремній – це кристалічна речовина, яка пропускає електричний струм, коли решітчасто-подібна структура її кристалу **знає впливу** хімічних домішок.

*Through the 1970s, computers **gained dramatically** in speed, reliability and storage capacity.* Упродовж 1970-х років **значно зросла** швидкість комп'ютерів, **збільшилась** ємність пам'яті і вони **стали більші** надійними.

Як видно з наведених прикладів, конкретизація і генералізація значення лексичних одиниць у тексті перекладу призводить також до низки граматичних змін відповідно до норм і правил мови перекладу.

Використання додавання як лексичної трансформації передбачає введення у текст перекладу мовних елементів, що відсутні в тексті оригіналу, але які не повинні спотворювати його смисл, навпаки – використовуються для досягнення точності та адекватності перекладу. Оскільки кожен текст має як експліцитний, так і імпліцитний смисл, то при перекладі певна частина імпліцитного смислу може не знаходити свого вираження. Саме тому, використання лексичної трансформації додавання має на меті безпосереднє вираження частини імпліцитного смислу тексту оригіналу.

Virtual reality designers are creating everything from virtual weather patterns and virtual wind tunnels to virtual cities and virtual securities markets. Розробники **програм** віртуальної реальності **можуть** створити будь-що, починаючи від віртуальних погодних умов та віртуальних аеродинамічних труб і закінчуючи віртуальними містами та віртуальними ринками цінних паперів.

*The power of multimedia software resides in hypertext, hypermedia and **interactivity**.* Потенціал мультимедійного програмного забезпечення виявляється у гіпертекстах, гіпермедіа та інтерактивних **програмах**.

У наведених прикладах виділені слова відсутні в тексті оригіналу, але їх зміст імпліцитно присутній. Трансформація вилучення слова в науково-технічному тексті можлива лише у випадку, якщо мовні елементи оригіналу в мові перекладу призводять до тавтології або ж їх використання є несумісним з мовними нормами перекладу.

*On the other hand, if too many threads exist, some tasks **will spend a significant amount of time in the idle position**.* З іншого боку, якщо потоків занадто багато, деякі завдання **не будуть виконуватися впродовж довгого періоду часу**.

*In addition vacuum tubes were **subject to frequent burnout** and the people operating the computer didn't know whether the program was in programming or in the machine.* Крім того, вакуумні лампи **часто перегорали** і тому люди, які працювали за комп'ютером не знали в чому була проблема – у програмуванні чи в самій машині.

Відсутність означених в англійській мові зразках лексем у варіантах перекладу диктується стилістичними нормами української мови. Крім того, в англійській мові існує низка висловів (*pleonastic expressions*), у яких слова не доповнюють смислове значення одне одного, а повторюються і в українській мові неминуче призводять до тавтології, що суперечить правилам і нормам мови: *far and away* – далекий, *null and void* – нечинний, *regular and normal* – звичайний, *odds and ends* – рештки, *rules and regulations* – правила.

Необхідно зазначити, що використання трансформацій додавання і вилучення слова вимагають від перекладача значної уваги і не повинні призводити до спотворення чи втрати смислу вихідного тексту. Лексичними та граматичними особливостями різних мов та розбіжностями у мовленнєвих нормах можна пояснити використання *транспозиції* як перекладацької лексичної трансформації, коли відбувається заміна однієї частини мови на іншу в мові перекладу. Така трансформація застосовується майже до всіх частин мови, однак найчастіше спостерігаємо заміну іменників, дієслів та прикметників.

***Electrical** engineers use graphics to design circuits in order to present data in more understandable form.* Інженери-**електрики** використовують графіку для проектування інтегральних схем з метою представлення інформації у більш доступній формі (Adj. → N).

The only way to protect the message is to put it into a sort of virtual envelope – that is to encode it with some form of encryption. Єдиним способом захисту вашого повідомлення є його кодування певним шифром, тобто створення віртуального конверту (V→N).

DVD and CD are very different in internal structure and data capacity. Диски DVD і CD відрізняються як своєю внутрішньою структурою, так і обсягом інформації, яку вони можуть зберігати (Adj.→V).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, використання перекладацьких лексичних трансформацій у процесі перекладу науково-технічної літератури зумовлено особливостями функціонування лексичних одиниць у сфері науково-технічного мовлення, відмінностями граматичних систем мов оригіналу і перекладу та відповідними мовними нормами. Кінцевим результатом використання перекладацьких лексичних трансформацій є знаходження смислової відповідності між мовними одиницями різних мовних систем і встановлення смислового контакту між представниками науково-технічної галузі різних мовних культур. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні граматичних та стилістичних перекладацьких трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
2. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2003 – 448 с.
3. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания / Л. К. Латышев. – М. : Просвещение, 1998. – 160 с.
4. Левицкая Т. Р. Пособие по переводу с английского языка на русский / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – М. : Высшая школа, 1973. – 136 с.
5. Пройдаков Е. М. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / Е. М. Пройдаков, Л.А. Теплицький. – [2-ге вид.]. – К. : СофтПрес, 2006. – 824 с.
6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 214 с.
7. Слухинська В. С., Шилінська І. Ф. Англійська мова для професійного спілкування (для технічних спеціальностей): Навчальний посібник – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 120с.
8. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
9. Esteras S. R. Infotech : English for Computer Users : Student's Book / Santiago Remacha Esteras. – [4-th Edition]. – Cambridge : University Press, 2008. – 160 p.

Шилинская И. Ф. Использование лексических трансформаций в процессе перевода научно-технических текстов.

В статье определены и проанализированы основные лексические переводческие трансформации (конкретизация, генерализация значения; добавление, опущение слова; замена одной части речи другой), которые используются при переводе научно-технических текстов отрасли компьютерных информационных технологий. Доказано, что использование лексических трансформаций обусловлено особенностями функционирования лексических единиц в научно-технической речи, отличием грамматических систем исходного языка и языка перевода, речевыми нормами. В результате использования переводческих трансформаций устанавливается смысловое соответствие между речевыми единицами разных языковых систем и возникает смысловой контакт между представителями разных речевых культур научно-технической отрасли.

Ключевые слова: научно-техническая литература, лексические переводческие трансформации; конкретизация, генерализация значения; добавление, опущение слова.

Shylinska I. The Use of Lexical Transformations in the Process of Translating of Scientific and Technical Texts.

The main types of lexical translator's transformations (concretization of meaning, generalization of meaning, addition and omission of words, transposition) used in the process of translating of scientific and technical texts referred to the field of Computer Information Technology have been defined and analyzed in this article. The use of lexical transformations is predetermined by lexical units functioning in scientific and technical speech, differences in grammar systems of the source and target languages and linguistic norms. The use of translator's transformations results in finding semantic matches of the linguistic units of different language systems and reaching understanding between the representatives of technical and scientific branches of different language cultures.

Key words: scientific and technical literature, lexical translator's transformations, concretization of meaning, generalization of meaning, addition and omission of words.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Абашкіна Тетяна Леонідівна, аспірантка кафедри російської мови Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова .

Барчук Володимир Михайлович, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Білюк Інна Леонідівна, асистент кафедри англійської мови ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Боровська Олена Олексіївна, аспірантка кафедри німецької філології та перекладу і прикладної лінгвістики Київського національного лінгвістичного університету.

Вайноренє Ірина Петрівна, старший викладач кафедри англійської філології Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Вишивана Наталія Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Вінтонів Михайло Олексійович, доктор філологічних наук, доцент, виконувач обов'язків завідувача кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету (м. Вінниця).

Гавдида Наталія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

Герасименко Людмила Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Глуховська Марина Сергіївна, методист відділу міжнародного співробітництва Харківської державної академії фізичної культури.

Глушаниця Наталія Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики Національного авіаційного університету.

Голікова Наталія Сергіївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Горбач Ірина Миколаївна, аспірантка кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Григор'єва Тетяна Юрївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови ННІ іноземної філології Житомирського національного університету імені Івана Франка.

Громовенко Вікторія Володимирівна, асистент кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса).

Гурко Олена Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Дворянкін Віктор Олександрович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології Маріупольського державного університету.

Дзюбенко Оксана Михайлівна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка.

Дубінська Олена Борисівна, асистент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України «КПІ».

Жаровська Олена Петрівна, асистент кафедри стилістики української мови й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Жихарєва Олена Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, докторантка кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Жовніренко Яна Григорівна, старший викладач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Завгородня Анна Анатоліївна, аспірантка кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Зайченко Юлія Олегівна, асистент кафедри теорії, практики та перекладу Національного технічного університету України «КПІ».

Зернецька Алла Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Зініська Анна Петрівна, аспірантка кафедри романської та германської філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Іваницька Ніна Лаврентіївна, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, завідувач кафедри германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Іваницька Наталя Борисівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасних європейських мов Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Камінська Марина Олександрівна, аспірантка кафедри германської та фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Ковтун Олена Віталіївна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету.

Козак Світлана Володимирівна, асистент кафедри англійської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Козубська Ірина Геннадіївна, асистент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування №3 факультету лінгвістики Національного технічного університету України «КПІ».

Коккіна Ліліта Рейнісівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Колесніченко Олена Леонідівна, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри мовознавства та російської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Коломійчук Олександра Сергіївна, аспірантка кафедри англійської філології та перекладу ім. Д.І. Квеселевича Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Конопляник Леся Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики Національного авіаційного університету.

Корольова Валерія Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Коцюба Зоряна Григорівна, доктор філологічних наук, професор кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Кустовська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету

Лебедь Юлія Борисівна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Левченко Ірина Володимирівна, асистент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3 Національного технічного університету України «КПІ».

Луца Маріанна Василівна, старший викладач кафедри філологічних дисциплін Мукачівського державного університету.

Лучечко Тетяна Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Мала Юлія Валеріївна, аспірантка кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету (м. Вінниця).

Малащук-Вишневська Наталія Володимирівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Маріна Олена Сергіївна, кандидат філологічних наук, доцент, докторантка кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Масель Юлія Сергіївна, аспірантка кафедри англійської філології та перекладу Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Матковська Ганна Олександрівна, асистент кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України «КПІ».

Мельник Оксана Анатоліївна, здобувачка кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Нагорна Олена Петрівна, аспірантка кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Назаревич Леся Тарасівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

Павлюк Віта Анатоліївна, здобувачка кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Петрик Олена Михайлівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри російської мови та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Радзійон Віра Меконненівна, аспірантка кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Радул Сергій Григорович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Сасвич Ірина Георгіївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка.

Сальтевська Марина Юхимівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу Харківського національного економічного університету ім. С.Кузнеця.

Свінціцька Олена Іванівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри видавничої справи, редагування, основ журналістики та філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Сидоренко Ірина Анатоліївна, асистент кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України «КПІ».

Старченко Олена Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Артемівськ).

Стефанова Наталія Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Стишов Олександр Анатолійович, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Сушкевич Ольга Валентинівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини.

Сушко Зоряна Степанівна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету

Тарануха Тетяна Вікторівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Тимченко Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Ткачівська Марія Романівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов і перекладу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Товстенко Вікторія Ростиславівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана.

Токарь Євгенія Борисівна, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри іноземних мов Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Федух Ірина Сергіївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практики іноземної мови та методики викладання Хмельницького національного університету.

Філатова Катерина Олександрівна, асистент кафедри англійської мови та перекладу Маріупольського державного університету.

Ходаковська Наталя Григорівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Холявко Ірина Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри культури української мови, стилістики та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Царьова Людмила Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Черниш Оксана Андріївна, аспірантка кафедри англійської філології та перекладу ім. Д. Квеселевича ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Чорноус Оксана В'ячеславівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних та економічних дисциплін ПВНЗ «Кіровоградський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету».

Шатілова Олена Сергіївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського.

Шевченко Лариса Леонідівна, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

Шилінська Інна Феодосіївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Шинкарук Василь Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, декан гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Шлапаков Олег Сергійович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Артемівськ).

Щербина Світлана Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Юровських Катерина Андріївна, аспірантка кафедри германської та фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Яслик Володимир Іванович, аспірант кафедри української мови Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

ЗМІСТ

I. ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ.

ТЕОРІЯ НОМІНАЦІЇ.....	3
Глуховська Марина. Змістові наращения власних імен у мовній картині світу українців.....	3
Григор'єва Тетяна. Класифікаційні особливості фразеологізмів із компонентом-найменуванням «їжа» в сучасній англійській мові.....	7
Дворянкін Віктор, Онищенко Юлія. Номінація атмосферних опадів у говірці села Більманка Куйбишевського району Запорізької області.....	12
Іваницька Ніна. Про «ключові слова» до статей у збірниках наукових праць із мовознавства.....	18
Конопляник Леся. Етапи укладання термінологічних словників.....	24
Левченко Ірина. Оказіональна лексика у мовознавчих студіях.....	29
Мельник Оксана. Структурування ергонімів за мотивованістю семи.....	33
Павлюк Віта. Статистично-мотиваційні характеристики прізвиськ Вінницької області..	39
Старченко Олена. Поняттєво-термінологічна модель термінології виборчого процесу й виборчих процедур англійської мови.....	46
Стефанова Наталія. Сучасні англомовні педагогічні терміни на позначення діагностування якості знань.....	51
Стишов Олександр. Особливості словотворення суфіксальних розмовних неолексем на позначення осіб у сучасній українській мові.....	56
Товстенко Вікторія. Жаргонізми як одне із джерел поповнення просторічної лексики...	60
Токарь Євгенія. Радіообмін цивільної авіації: лінгвістичні особливості та характерні риси.....	64
Царьова Людмила. Функціонування метеорологічних аббревіатур у контексті авіаційної англійської мови.....	69
II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАТЕГОРІЙНОЇ ГРАМАТИКИ.....	73
Барчук Володимир. Граматичні рівні репрезентації категорії темпоральності.....	73
Боровська Олена. Партицип у сучасній німецькій мові: структурні і функціональні типи.....	78
Вінтонів Михайло. Складнопідрядні речення власне-прислівного типу в аспекті теорії актуального членування.....	85
Завгородня Анна. Префіксація та напівпрефіксація дієслів сучасної німецької мови.....	90
Лебедь Юлія. Функціонування обов'язкових придієслівних компонентів у реченнях безособової структури.....	94
Мала Юлія. Синтаксичні засоби вираження експресивності в текстах ЗМІ.....	98
Сушкевич Ольга. Деякі аспекти лінгвістичного застосування логіко-поняттєвого підходу до трактування модальності.....	103
Тимченко Світлана. Еліптичні конструкції у фразеології радіообміну цивільної авіації англійською мовою.....	107

Шинкарук Василь. Модусно-диктумні відношення в реченнєвій структурі.....	111
Яслик Володимир. Вираження евіденційного перцептивного модусу у структурі складнопідрядного з'ясувального речення з предикатами сенсорного сприйняття.....	115

III. КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ

ЛІНГВІСТИКИ.....	121
Абашкина Татьяна. Концепт как единица когнитивной лингвистики.....	121
Білюк Інна. Відеореклама в брендингу міст.....	127
Горбач Ірина. Прагматичний аспект розмовного мовлення (на матеріалі французької мови).....	133
Дзюбенко Оксана. До питання про співвідношення і співіснування різновидів картини світу в науковому просторі.....	140
Жаровська Олена. Питальні речення у ЗМІ: комунікативна інтенція.....	145
Жихарєва Олена. Екопоетика: аспекти дослідження.....	150
Жовніренко Яна. Аналіз типології мовних ситуацій у концепції В.О. Виноградова...	156
Зернецкая Алла. Коммуникативно-деятельностный подход к рассмотрению лингвистической компетенции.....	159
Зіінська Анна. Прямі директивні мовленнєві акти в середньоанглійській мові.....	166
Камінська Марина. Когнітивно-прагматичний потенціал контексту: сучасний вектор досліджень.....	170
Козак Світлана. Фреймова структура англомовного прес-релізу.....	174
Коломійчук Олександра. Бінарний концент МОРАЛЬНІСТЬ/ АМОРАЛЬНІСТЬ у сучасному аполітичному дискурсі.....	179
Малащук-Вишневська Наталія. Передконцептуальний вимір словесних образів нонсенсу в сучасній американській поезії.....	185
Маріна Олена. Когнітивно-дискурсивна категорія парадоксальності в інтерпарадигмальному ракурсі.....	189
Нагорна Олена. Семантико-прагматичний аспект неоднозначності.....	194
Саєвич Ірина. Антропоцентризм у мові і мовознавстві.....	199
Сальтевська Марина. Концептуальні кореляти референта «криза», утворені за кваліфікативною схемою (на матеріалі англомовного газетного дискурсу).....	205
Холявко Ірина. Когнітивний тип особистості автора і мовні відхилення у науковому тексті в аспекті редагування.....	209
Шевченко Лариса. Концептосфера «ОТЕЦЬ» у тексті Нового Завіту.....	213
Щербина Світлана. Мовна об'єктивація бінарних концептів SUCCESS та FAILURE в англомовних художніх творах XX століття.....	221

IV. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ

ВІЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	226
Вайноренє Ірина. Герої Джейн Остін у дискурсі сучасної англомовної жіночої прози (досвід літературного аналізу роману К. Шин «Три дами Вейсманн з Вестпорту»).....	226
Герасименко Людмила. Специфіка запитань у англомовному дискурсі радіообміну.....	230

Голікова Наталія. Оказіональні антропоніми в художньо-літературному дискурсі (на матеріалі романістики П. Загребельного).....	234
Громовенко Вікторія. Дослідження політичного дискурсу в лінгвістиці.....	238
Гурко Олена. Основні засоби вираження ствердження в художньому стилі (на прикладах діалогічного мовлення).....	242
Дубінська Олена. Ознаки перифрази як стилістичної фігури.....	246
Зайченко Юлія. Фентезі як жанр сучасної художньої літератури.....	250
Козубська Ірина. Мовні та позамовні співвідношення між мовленнєвим жанром «наукова монографія» та функціональним науковим стилем.....	254
Колесниченко Елена. Каламбурный парадокс в сатирическом произведении (на матеріалі монологів М.М. Жванецкого).....	260
Корольова Валерія. Пряма мовленнєва партія автора в сучасній українській драмі абсурду.....	265
Луца Маріанна. Мистецтво публічного виступу.....	270
Масель Юлія. Субстандартні одиниці англійської мови як знак іллокуції, маркер інтенціональності та засіб когерентності в публіцистичному тексті.....	274
Матковська Ганна. Поетика композиції художнього тексту.....	278
Радзійон Віра. Функціонування складних іменників спортивної тематики у реченні (на прикладі спортивних рубрик газети Frankfurter Allgemeine Zeitung).....	282
Радул Сергій. Теоретичні аспекти дослідження дискурсу.....	286
Свінціцька Олена. Експресивно-комунікативні особливості сучасного мас-медійного дискурсу в контексті естетолінгвістики Б. Кроче.....	290
Сидоренко Ірина. Підходи до вивчення ідіостилу у лінгвістичних дослідженнях художнього тексту.....	296
Ходаковська Наталя. Стилiстичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири у поезії Генріха Гейне.....	300
Черниш Оксана. Невербальні тактики стратегії само презентації головних редакторів популярних жіночих журналів.....	305
Чорноус Оксана. Рекламний текст як об'єкт лінгвістичної експертизи.....	310
Шатілова Олена. Науковий та навчальний дискурси: функційні особливості взаємодії...	314
Шлапаков Олег. Параметры идентификации не прямых форм реализации речевого жанра «поздравление».....	319
Юровських Катерина. Механізми виникнення непорозуміння в сучасному англомовному дискурсі.....	325

VI. ЗІСТАВНЕ ВИВЧЕННЯ МОВ. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	331
Вишивана Наталія. Лексико-семантичні та лінгвостилістичні особливості зоонімних художніх порівнянь німецької та української мов.....	331
Гавдида Наталія, Назаревич Леся. Особливості викладання української мови як іноземної.....	336
Глушаниця Наталія. Особливості граматичного перекладу англомовної науково-	

технічної літератури авіаційної тематики (на прикладі технічних текстів керівництва із обслуговування й експлуатації літаків).....	340
Ivanytska Natalia. Correlation between Translation and Linguistic Studies:Current Approaches.....	345
Ковтун Олена. Слова-реалії в туристичних текстах: лінгвістичний і перекладознавчий аналіз.....	350
Коккіна Ліліта. Когнітивна складова перекладу афоризмів філософської казки «Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері.....	356
Коцюба Зоряна. Вербалізація взаємозв'язку «жінка – чорт» у пареміях слов'янських, германських і романських мов.....	363
Лучечко Тетяна. Амбівалентний аспект загадок як способів вербалізації дійсності (на матеріалі української та англійської мов).....	368
Петрик Олена. Імплікативність дієслівних граматичних категорій у семантичній структурі українських та російських <i>nomina actionis</i>	373
Сушко Зоряна. Умберто Еко про проблеми перекладу в умовах глобалізації.....	377
Тарануха Тетяна. Структурно-семантичні та граматичні характеристики субстантивних фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини в українській та німецькій мовах.....	381
Ткачівська Марія. Молодіжний сленг і його переклад.....	387
Федух Ірина, Кустовська Ірина. Лексико-семантична репрезентація концепту ДОБРО у прикметниках англійської та німецької мови GOOD та GUT.....	391
Філатова Катерина. Методика порівняльно-типологічного аналізу колоративних композитів на матеріалі англійської, української та новогрецької мов.....	396
Шилінська Інна. Використання лексичних трансформацій у процесі перекладу науково-технічного тексту.....	400
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	404

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)

Випуск 21

Збірник наукових праць

Статті подано в авторській редакції

Головний редактор – **Н.Л. Іваницька**

Видавець і виготівник ТОВ «фірма «Планер»
Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців серія ДК № 3506 від 25.06.2009
21050, м. Вінниця, вул. Визволення, 2
Тел.: (0432) 5208-64; 52-08-65
<http://www.planer.com.ua>
E-mail: sale@planer.com.ua
